

DE DIETSCHÉ WARANDE.

DE DIETSCHÉ WARANDE.

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT VOOR ÆSTHETISCHE BESCHAVING,

OPGERICHT EN BESTUURD

DOOR

Jos. A. Alberdingk Thijm,

D. EQ. S. GR. M.

Nieuwe Reek,

EERSTE DEEL.

AMSTERDAM,
C. L. VAN LANGENHUYSEN.
1876.

INHOUD.

	Blz.
INLEIDING TOT DE NIEUWE SERIE	1
EENIGE GEDICHTJENS TER EERE VAN D. SEGHERS, door D ^r P. P. M. ALBERDINGK THIJM	5
UIT HET DAGBOEK VAN ANNA MARIA BURMAN-VER- KOLJE	17
VONDEL, IN ZIJN "BESPIEGELINGEN", door P. FR. J. V. DE GROOT	81, 225, 456
DE ROEPING DER VROUW, door JACOB FALCKE, II . . .	56
EEN KLEINZoon VAN P. CZ. HOOFT, door H. J. AL- LARD, Pr.	67
BILDERDIJK, door P. FR. TH. VAN HOOGSTRATEN. 77, 177, 429	
AANTEEKENING OP "EEN JAMMERLICHE CLAGE", door D ^r H. COLLAES	118
DE PORTRETTEN VAN P. CZ. HOOFT, door J. A. A. TH. .	120
HET ESKURIAAL	122
DE VIGLIUSBEURS TE LEUVEN, door H. J. ALLARD, Pr. .	124
NIEUWERE BEELDHOEWKUNST, door J. A. A. TH. . . .	134

FREDERIK VAN DE KERKHOVE, <i>avec son portrait</i> , par A. D.	
SIRET et J. A. A. TH.	145, 287
HET PLANTENRIJK, IN DE SYMBOLIEK enz., door A. M.	
OOMEN	207
EENE OUDE BUITENPLAATS, door J. G. FREDERIKS. . . .	246
KASTEEL EN ABDIEN IN 'T ARR. 'S HERTOGENBOSCH,	
door GR. MAURIN NAHUYs	256
EEN MISLUKT DRAMA ("Vorstenschool"), door J. A. A. TH.	268
PATER ADRIANUS POIRTERS, S. J., door H. J. ALLARD (I).	289
REISVERHAAL VAN EEN KRUISVAARDER, door J. C. A.	
HEZENMANS	351
DE VAN HARENS, door P. F. TH. VAN HOOGSTRAATEN . .	369
EEN VERGETEN GEDICHT VAN VONDEL, door A. D. DE	
VRIES, AZ.	389
RECHTE GRUWEL DER VERWOESTING, door JAC. STEENDAM,	
uitg. door J. A. A. TH.	393
GENEALOGISCHE STUDIËN, door H. J. ALLARD (I):	
I. Een onbekende familietak der Huygensen.	409
II. De Du Jardins.	419
DE ROMAN, VOORHEEN EN THANS, door W. WESSELS, Pr.	476
QUINTEN METSIJS, door JONAS VAN LANGENDAHl (door	
J. A. A. TH.)	517
EEN VRIEND VAN BILDERDIJK, door P. F. TH. VAN	
HOOGSTRAATEN	529
DOORSCHIJNENDE ZIELEN, door MEVR. EMM. RAYMOND . .	537
HET "SALVE REGINA" VAN JAN VAN HULST, door TH. J. I.	
ARNOLD	542

INHOUD.	VII
	Blz.
ELCK SIJN BEURT, door J. W. BROUWERS, I	561
ARCHIEFSTUKKEN OVER C. MUSIUS, door A. VAN LOM- MEL, Pr.	574
MIN BEKENDE VAERSJENS VAN M ^r ROMANUS VAN WESEL, en een paar onuitgegevene van TESSELSCHADE, door J. A. A. TH.	594
MENGELINGEN :	
Leidsche Feesten	105
De ziel en de onsterfelijkheid	109
Oratio van Prof. DE VRIES	161
Filips van Marnix van J. van der Have, door D ^r P. P. M. A. TH.	165
De Wapenheraut van Savoje.	170
Vaderlijke zorg der Overheid	172
Een gestreng vonnis	174
Gelijk recht	175
Cruydeken en ruertme niet, door J. A. A. TH. . . .	400
Strijd tegen geschiedvervalsching, door D ^r P. P. M. A. TH.	404
Landverhuizing	406
Ongelooflijk schier	406
Marten Harney, door L. W. SCHUERMANS, Pr. . . .	408
Acta et decreta SS. Conciliorum recentiorum Collectio Lacensis, door D ^r P. P. M. A. TH.	597
Der Kaiserdom zu Speyer, door den zelfde	599
Snuggere theoristen	600

	Blz.
Historische Ten-toon-stelling van Amsterdam in 1876, <i>met eene fotografie</i>	608
Im Vorübergehn, naar Virginie Loveling, door Mevr. LINA SCHNEIDER	604

BULLETINS, par J. A. A. TH.

Matières traitées	11, 13
Épître à M. le Doct. J. Nolet de Brauwere van Steeland.	1
Épître à M. J. v. D. v. V. à Mariendaal	4
L'exposition historique d'Amsterdam	14
Correspondance avec le Journal de Bruxelles (XV ^e Congrès Néerlandais)	20

DE DIETSCHÉ WARANDÉ

heeft nu onlangs haar Xe Deel in 't licht gegeven. Ruim twintig jaar is aan de bewerking dier verzameling besteed. Indien de Bestuurder in minder veelvoudige verplichtingen stak, zoû hij in die tijdruimte het dubbele getal deelen hebben geleverd en wellicht de Inteekenaars, die als maximum 6 afl. of 1 deel p. jaar verwachten, beter voldaan hebben; maar men doet wat men kan, niet wat men wil. Dit spreekwoord moge ter verschooning strekken niet slechts in de hoeveelheids-, maar ook in de hoedanigheidsquæstie. Kon de Bestuurder zich geheel aan de uitgave van dit Tijdschrift wijden: men zoû, vleit hij zich, iets meer harmoniesch, vooral ook iets volledigers bekomen. De verschillende stoffen zijn niet vertegenwoordigd in de verhouding harer belangrijkheid voor het æsthetiesch leven, noch in die van de behoefte der nederlandsche famenleving; en dit zoû toch behooren te zijn. Vooral ook zoû de Bestuurder wenschen gelegenheid te vinden, om meer geregeld verslag te geven van de boeken, die in den kring van nederlandsche kunst en letteren het licht zien, — althands zich onderscheiden. Wel geen volledig titel berichten uit de kunstwaereld zoû de *Warande* moeten geven — daarin voorzien, behalve de dagbladen en letterkundige maandschriften, ook, in de voornaamste plaats, *De Spectator*, *De Kunstbode*, *Onze Tolk*, en het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*; maar althands moesten in de *Warande* de hoofd-

verschijnselen op het uitgestrekte gebied der kunst worden opgeteekend en besproken.

De Bestuurder is zich diep bewust van de oorbaarheid eener zoodanige inrichting zijner uitgave. Dubbele dank, voorwaar, verdienen daarom zijne Lezers, die, ondanks alle te-kort-koming van zijne zijde, hem getrouw blijven. Zulk een voor-lief-nemen legt hem, die er het voorwerp van is, onder groote verplichtingen. In de eerste plaats, onder die van te trachten alsnog aan te vullen wat ontbreekt.

Kan er nog niet onmiddellijk eene geheele hervorming intreden, hij heeft ten minste een middel bedacht om zich telkens het doel herinnerd te zien, dat hij behoort na te streven. De onlogische titel van het werk was hem sinds lang een doorn in het oog. De uitdrukking oudheden is eene benaming, die misschien gepast was in eene Eeuw, toen men de beoefening der vroegere levensvormen (de "oudheidkunde") eene schadeloze liefhebberij rekende, — sinds dieper inzicht ons de onderscheiding van arbeid en liefhebberij moet doen verwerpen, sinds een redelijk mensch geen onderscheid meer kent tusschen plichtsvolbrenging en tijdverdrijf, — sinds al wat wij doen, naar ons aller overtuiging, strekken moet om ons en anderen te verheffen, meer geschikt te maken voor eene hoogere levensorde, — moet men het oude niet meer beminnen om dat het oud is, maar om dat het een schakel uitmaakt in de geschiedenis van het menschedom, d. i. in den omgang van God met zijn scheepsels.

Aanvankelijk heb ik den werkkring der Warandé-stoffeerdere aangeduid door het tijdschrift te noemen "voor oudheden en nieuwere kunst en letteren"; toen ben ik ook de "staatsgeschiedenis" gaan vermelden; om dat men, ook het optreden

van den mensch als burger beschouwende, beter op de hoogte komt om de beteekenis der æsthetische beschaving na te gaan, die zich links en rechts voordoet.

In ieder geval dit blijft het voorwerp bij uitnemendheid onzer beschouwingen in de *Warande*: 's menschen æsthetische beschaving: daarmee staat de geschiedenis der moraal, der politiek, ja der natuurkundige wetenschappen in het naauwste verband. Maar men moet zich wel begrenzen, als men zich geen encyclopedische krachten bewust is. Ook, indien ik mij niet vergis, is er vooral behoefte aan de ontwikkeling van de æsthetische zijde der verschijnsels. Waar men met het weefsel tot aan den æsthetischen rijk versierden rand en getreste franje genaderd is, breken staatslieden, theologen, natuurfilozofen, taalgeleerden, ja "sociologen" niet zelden terstond den arbeid af, en ons is het een zoete plicht vooral daar de draden hunner voorstellingen op te vatten en het tapijt aldus te voltooyen.

Daar willen we meê voortgaan. Met vreugde rekenende op de voortzetting der medewerking onzer vrienden van de laatste jaren, kunnen, in het beter omschreven kader, al hunne bijdragen eene plaats vinden; ja, al wat er zoo nu en dan in de *Warande* verschijnt, zal niet kwalijk passen in een Tijdschrift, dat, als van ouds, aan "Nederl. Oudheden en Nieuwere Kunst en Letteren" gewijd blijft, maar voortaan heeten zal: Nederlandsch Tijdschrift voor æsthetische Beschaving.

Kategoriën, als ze voor nog iets anders dan het gemak der redeneering gebruikt worden, zijn de dood. Naast elkaâr van Kunst en Letteren te spreken is hoogst onlogiesch, — om dat de Letteren voor een gedeelte eene kunstuiting zijn: maar men doet het duidelijkheidshalve; om spoedig den indruk te geven

dien men begeert. Nu de kopulatie echter al twintig jaar lang op het omflag der *Warande* gestaan heeft, mag men de lieden voor ingelicht houden en kiezen wij een beteren, tevens herbergzamer naam. Men zal, met dezen, ook opstellen als middel tot æsthetische bescheiving kunnen toelaten, die volgens het vroegere opschrift, niet in de *Warande* schenen thuis te behooren.

Geene der onderwerpen, tot heden behandeld, wordt ons dus vreemd; maar wij gaan hun getal nog wat uitbreiden en trachten zoo mogelijk het æsthetiesch leven meer harmoniesch te doen optreden.

J. A. A. TH.

Amst. 12 Aug. 1874.

EENIGE GEDICHTJES

TER EERE VAN

DANIËL SEGHERS, Br. S. J.,

BLOEMSCHILDER ¹,

MEDEGEDEELD DOOR

Prof. Dr P. P. M. ALBERDINGK THIJM.

In de verzameling van HSS. der PP. Jezuïeten te Antwerpen bevindt zich een klein f^o deel, gemerkt "453, varia C". In het midden van dezen bundel vindt men eenige reeds gedrukte en andere nog ongedrukte gedichten, enz. ter eere van Br. Seghers; de ongedrukte deelen wij hier mede. Niet al deze stukjens munten door duidelijkheid uit. De zinscheiding heb ik geregeld, het overige onveranderd gelaten.

OP DE COMST VAN MON FRER DANIEL ZEGERS,
BINNEN TONGEREN.

De cunst en u vernuft
mijn swacke geest verbluft;
door reden aen-gedreven,
dat gunst, aen ons bethoont
van u, aen ons geloont,
behoort sulx weer te geven, —

maer u eerweerdens danck
maeckt mijnen geest so cranck,
met sulcken pronck te cieren;
Ick offer soo ick ken,

¹ Verg. "Dietsche Warande", D. IV, 1858, bl. 462, vlgg. en H. J. Allard, S. J. in den "Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken", bl. 114, vlgg. 1870.

want meer ick schuldich ben :
comt nijmphen, vlecht laurieren!

Laurier, tot sijn waerdij;
als danckbaerheyt voor mij,
voor lof aen ons bewesen,
ick danckbaerheyt bethoon.
Dat ick u vrientschap loon,
uut vrientschap is geresen;

Uut vrientschap en uut gunst:
eel is u hert en cunst,
u cloecke geest-bedrijven;
door const aen ons bekent,
ghij meerder weerdich bent,
als ick soud' connen schrijven.

Dit weijnich neemt in danck!
vrees had mij in bedwanck,
om u met meer te loonen.
Verschoont 't geen vrientschap doet,
mijn fauten neemt int goet, —
'k most danckbaerheyt bethoonen.

Alle aanduiding van opsteller en datum ontbreekt. Papier en schrift zijn blijkbaar van het begin der 17e. eeuw.

Op een ander afzonderlijk blad van den bovengenoemden bundel vinden wij het gedichtje van Huyghens: "Ardua naturae matri" enz. ("Volks-Alm." 1870 bl. 132) en daarnéven een lat. antwoord van Seghers, van den volgende inhoud:

RESPONSIO AD EXIMIUM ARTIS AMATOREM ET NIMIS INDULGENTEM
LAUDATOREM DIPICTORUM FLORUM, CUIUS NOMEN ABSQUE
NOMINE CONSTANTER SE PRODIT.

Non ego naturae invidiam geniumve lacesso,
Naturae ingenio vincitur artis opus.
Lis ea, lite caret; concedunt mortua vivis
Pictaque sunt veris inferiora bonis.
Siqua tamen decorat pingentis gratia flores

Gravior a magna voce probantis erit.
 Foecundet steriles animetque Favonius hortos;
 Hic favor est violis vitaeque luxque meis.
 Flora vale; nostro quamvis dominare vireto,
 Non abs te placitis est vigor ille rosis:
 Non etiam a medicâ, reperit quam Pallas, olivâ;
 Vivat ab hac quamvis longius ipse color,
 Ver hieme in media, florum hoc decus omne, benigno
 Unius afflatu Principis Aura facit.

Wij vinden op een ander blad nog eens "Ardua" enz. van
 wat latere hand; vervolgens weer een versje van Huyghens,
 van Febr. 1645, aldus luidende:

AD EXIMIUM PICTOREM DAN. SEGHERUM.

Vicisti, Seghere, tamen jam γῶθι σεαυτὸν.
 Aude quid valeat scire stupenda manus.
 Succubuit natura parens; ipsaeque fatentur
 Quêis ea succumbit succubuisse vices.
 En, quae viva Rosa est, moritur, quae mortua, vivet:
 Viva perit, ficta flos amaranthus erit.

Op een ander blad vinden wij het volgende:

IN SPINAS SPINEOSQUE FLORES A DANIELE SEGHERS SOCIJS JESU
 DEPICTOS ATQUE AD CELSISSIMUM PRINCEPEM AURIACUM MISSOS
 IN QUORUM MEDIO IMAGO EST VIRGINIS MATRIS AD
 EXTINGTUM FILII JESU CORPUS PLANGENTIS.

In tribulis genitos flores, cum sentibus herbas
 Textaque de spinisserta, tabella refert.
 Principis haec vidua est, natoque et conjugere raptis:
 Hic, flos Autummi; veris, at ille jacet.
 Aspera si spina haec matris; magis aspera cerne,
 Heu, viduae Matris Virginis, ista fuit.
 Sed tamen hic etiam, sua ne solatia desint,
 Ingenuos flores, et sine sente vides:
 Inter pungentes innoxia lilia spinas (Cant. 2. v. 2.)
 Pagina quae pretium sic quoque sacra facit.

Et qui parturiunt mala aurea divite flores
 Germine, supremâ in fronte corona, nitent.
 Aspera sic placidis sociantur, mollia duris:
 Materies mixtâ sic vice format opus.
 Horrida materies, spinæ! Non horrida forma,
 Non ars, qua spinis gratia veris inest:
 Qua recreent oculos tribuli, dumique, rubique:
 Quos sentire, dolor; cernere iam sit amor.
 A genio quamquam non est hoc artis; ab illâ est
 Principe, vel spinæ quod placuisse queant.

Deze verzen waren hoogstwaarschijnlijk door drie paters Jezuïeten (Wallius, Sidronius en Becanus) aan Seghers gericht ¹. Hieraan zijn 18 versregels, onderteekend: "P. Caters," in nederlandsche taal toegevoegd, die wat enger in elkaar geschreven zijn dan de latijnsche, evenwel van dezelfde hand schijnen te zijn, doch die wij hier niet afdrukken, dewijl zij reeds door v. Vloten, "Dietsche Warande", t. a. p. bl. 464, naar een Leidsch HS. en door pater Allard in den "Volksalmanak", 1870, bl. 145 zijn uitgegeven. Van 't latijnsche zoowel als van 't nederlandsche gedicht komt een tweede afschrift voor van andere hand.

De ruimte welke, onder de latijnsche, nevens de nederlandsche verzen op het blad overbleef, was groot genoeg om eenigszins eng geschreven, nogmaals 18 regels toe te laten, welke daaraan als kritiek door eene andere hand van den zelfden tijd zijn toegevoegd.

De konst van Segers rouw ghevlicht ²
 En Caters dubbel spijtig dicht,
 Heeft wreede dorens uyt het wout
 En dystels soo te saem ghetrouwt,
 Dat de natuer die 't heeft gebaert
 In twyfel staende wie den aert
 Van haer verscheijden spijtig groen
 Na 't leven best wist voor te doen,
 Ten lesten seght: 't Is even schoon;

¹ Zie Allard, in den "Volks-Alm. voor Ned. Kath.", 1870, bl. 145.

² Ruw vlechtwerk.

Maer geen van beij verdient hier loon.
 Het is bedrogh vol stout bestaen.
 Dit heeft pinceel noch pen ghedaen,
 Maer ick Natuer. Komt niet te bij,
 Die hier wilt syn van schaede vrij.
 't Is niet onnoosel ¹ dat ghy siet.
 Poeeten lieghen, g'looft hun niet.
 Hout van dees dorens handt en voet
 Sy syn alleen voor d'ooghe goet.

[get.] H. DOMINICUS BOCX R. St^e Ber.

[Seghers oomzegger.]

Deze Dominicus Bocx heeft op de keerzijde der bladz., waar twee bekende gedichtjes van Huyghens op Seghers voorkomen, ook als tweede kolom met het zelfde aantal regels eene kritiek op Huyghens werk geschreven.

Het eerste gedichtje zijn de 8 bekende regels op den schilderstock ²:

Waer is beleeftheid toegekomen!
 Voor moeite, meesterlick genomen,
 Voor konst die geen gelyck en kent,
 Verschynt een stock tot een present!
 'T is waer, de deught verdient geen' slagen;
 Maer sulcke slagen zyn te dragen:
 'T en is geen slagh van allen dagh;
 Hoe swaerder stock, hoe lighter slagh.

Daarneven, zoo als gezegd is:

Waer is de ionst tot konst toe komen!
 Voor moeijte weijnich tyts genomen,
 Voor werck dat sich geen loon inprent
 Een gouden stock tot een present?
 Den stock verbeeld verdiende slagen,
 Maer t' gout de slagen licht om dragen.
 Dan ewewel noemt mij den dagh
 Dat ick verdienden sulck een slagh.

¹ Onschuldig, onschadelijk.

² Zie b. v. P. Allard (in den "Volks-Almanak v. Ned. Kath.") t. a. p., bl. 138.

Onder het voorafgaande gedichtje van Huyghens staan de andere bekende regels op het doodshoofd van den "maelstock"¹:

Siet toe, de doot sitt op den stock;
 En, pronckt sy met een gouden rock,
 Het zyn onsterfflicke laurieren
 Die haer' gedaente meest verciere.
 'T is Seghers doods-hoofd inderdaed,
 Soo sal t' syn wesen, vroegh of laet:
 In onverwelckelicke croonen
 Sal syn' gedachte bij ons woenen:
 De bloemen die hy t' leven gaf
 En langh geplantt heeft om syn graf,
 Die sullen hem het leven geven,
 En doen syn' sterfdagh overleven,
 En syner wercken sonne-schyn,
 Sal Middagh op den avondt zyn.

(get) CONSTANTER 1652.

Neven dit gedichtje is weer geschreven:

Gecroonde dood, die met een rock
 Van gout pronckt op den schilder-stock,
 Toont dat onsterffelicke (sic) laurieren
 Verdienen die de konsten viere.
 Den stock des schilders wylt de maet,
 Op dat 't pinceel niet en mis-gaet,
 Maer d' hand, die 's meesters werck komt loonen,
 Doet 's meesters hand de' konst meest toonen.

[Later aldus veranderd:

Maer die s' meesters werck beloonen
 Doen s' meesters hand de konst meest toonen]
 Wel soo dan bloeyen op mijn graf
 De bloemen die ick 't leven gaf
 'T is tot u eer alleen, die 't leven
 Door weldaet aen het werck koent geven
 Want uwer ionste gulden schyn
 Sal middagh myner konste syn.

HEER DOMINICUS BOCK

R^{us} Stⁱ BERNARDUS (sic).

¹ Verg. Allard, t. a. p. bl. 139; Korenbloemen XVII, 67, 68, "Dietsche Warande", IV, 1864, bl. 471.

Onder deze 4 gedichtjes staat geschreven:

Inscriptio baculi aurei pictorum usui destinati quem principissa Auriaca vidua senior ad Danielelem Seghers misit; in cujus vertice est calvaria lauro coronata, in signum artis, etiam post mortem victurae.

En daarna, onder aan het blad, bij wijze van adres, met grootere letter geschreven:

Danieli Seghers florum pictori et pictorum flori fragilem vitae splendorem, et huic supervicturam penicilli immortalis gloriam, AMALIA DE SOLMS Princeps Auriaca vidua hoc auro significatam voluit et hac lauro ¹.

Op een ander los blad vinden wij nog twee gedichten van P. CATERUS. Het eerste in 't nederlandsch is ook reeds door van Vloten naar een leidsch hs. uitgegeven ². Het latijnsche gedichtje van pater CATERUS, op de keerzijde geschreven, luidt aldus:

Quanta lobarati fulgent splendore metalli
 Mysteriorum symbola!
 Regale ut sceptrum, pictoris virgula in auro
 Myronis arte fingitur.
 Calva immortalī circumdatur aurea lauro
 Sic morte vivit gloria
 Clarum nempe decus, nomen post fata superstes,
 Et fama ab arte quaeritur?
 Laureā, sceptrum, aurum; doceant magis ista, beatae
 Aeternitati pingere
 [get.] P. CATERUS.

Op een ander blad vinden wij het volgende gedicht:

AAN DEN CUNSTRIJKEN HEERE DANIEL ZEGERS UIJTNEMENT
 BLOEMSCHILDER.

All wat de moeder Aerd in kruiden en in bloemen
 Op 't kostelijkste heeft, wat flora dertel maelt
 Met allerhande verw, en rijkelyk doet roemen
 Dat lieffelyk zieraet, welk 's menschen hert onthaelt,

¹ Vg. fac-simile "Dietsche Warande" t. a. p. bl. 473, en Allard, t. a. p. bl. 140.

² D. Warande, t. a. p. bl. 469 vlgg. Allard, t. a. p. op'nieuw, bl. 147.

Betracht het kloek penceel van Zegers. De gedachten
Van syn vernufte ziel vermeesteren 't geweld
Van de geboor-aerd selfs, door d' innerlijke krachten
Des geests die 's levens beeld ten toon naar 't leven stelt.

Men siet de aederen van stammen, ende spruyten,
En al de blaederen, en knobbeltjes, verdeelt:
De lucht die sweeft daer om, en schijnt het soo te sluijten
Op 't kunstige tafereel of 't waer in d'aerd geteelt.

Het oog dat keurigh wajd op het gebloemt, en kruijden
Dat tokkelt het gemoedt, dat tokkelt neus en handt.
'T is niet genoeg te sien: 't oog wil den reuk beduijden;
'T gevoelen seydt, ik werdt een dief van dese plandt.

O soete eendracht van Gebooraerdt! voecht te gaeder
De klanken van 't gesangh met d'edel schilderkunst!
Toont Zegers Geest aen Ban ontlast syn schilderader
Loont schilderije met zangh van vriendschap, gunst om gunst.

Onderteekend:

26 Junii 1693. J. ALB. BAN.

Op een ander blad:

POUR CET EXCELLENT PEINTRE DE LA COMPAGNIE DE JESUS
EPIGRAMME.

Pater Zeguers fait naistre tant des fluers,
Par les peinceaux, et ses vives couleurs
Que par son art, il dompte la nature.
De ce peintre si rare est la peinture,
Que pour payer un tel trésor,
On change ses peinceaux, et sa palette en or.

Son humble serviteur

FLORENT DU RIEU

1657.

Eigenhandige brief van Philip Willem, paltsgraaf aan den
Rijn, aan een priester S. J. waarin deze bedankt wordt voor het
geschonken schilderij van "uwen schilder" en het onderwijs aan
zijn zoon Paulus gegeven.

Reverende Pater,

Redux Antwerpia Paulus Bock obtulit mihi litteras Rev^{ae} vr^{ae},
et una floridum sertum ab elegantissima manu vestri Pictoris:
munus sane optatissimum, et futurum, inter res mihi charas (is
veranderd; uit "claras") perpetuum, vestrae ergo me benevolentiae
monumentum. Quid ea de causa debere velim R. vr^{ae}, quid Domui
Antwerpiensi, propter Paulum tot mensibus tanta charitate sus-
tentatum, redditumque peritiorum, tum ostendam cum vel ultro
testandae gratiae sese offeret occasio vel Rv^{ae} libuerit aliquod
sumere propensissimi mei affectus experimentum. Interea me,
meaque Religiosissimis Rvr^{ae} et domesticorum suorum sacrificiis
ac precibus impense commendo. Datum Dusseldorpii 25 Julii 1650.

Rvr^{ae}

addictissimus

PHILIPPUS GUILLELMUS

Comes Palatinus Rhenig^{ria}.

Een brief van den bovengenoemden Dominicus Bock aan
Daniel Seghers, zijnen "beminden oom". In twee kolommen
geschreven.

Beminden oom en werden vrient,
Heeft u fortuin na wensch ghedient
In allen uwe weggen?
Ick ben te saem met u verblyt:
Want hy heeft soms die gaet en reyt
Niet al na wensch ghekreghen.

Ghelyck een schip dat van de ree
Zeylt door de ongebaende zee
Altyt is onderworpen
Aen de Fortuin, dat los geval:
Soo oock die reysen overal
Door steden ende dorpen.

Dit doght ick als ghy waert gegaen,
En volghden er van achter aen
Alleen door myn ghedachten:
My doght dat ick ghedurich sagh
Waer dat ghy reysden in den dagh,
En waer dat ghy vernachten.

My doght (siet! wat de liefde doet)
 Dat ick ghevoelden in 't gemoet
 Den ganschen dagh dien reghen,
 Die u, met soo een nydich nat,
 Wanneer ghy scheyden van de stat,
 Ghedurichlyck was teghen.

My doght dat ick oock leed' de kouw.
 Die uwen wegh beswaren wouw.
 Ick riep, ach noortsche winden!
 Gheeft hem dees kouw doch niet geheel,
 Laet my daer draeghen van een deel:
 Om dat ick u beminden.

My doght dat ick oock met u quam
 Wanneer ghy syt tot Amsterdam
 Ten langhe lest ghekomen.
 My doght dat ick de goede ziel
 Die schier van vreucht in onmacht viel
 Sagh, als s'u had vernomen.

My doght dat ick aen dander sy
 Haer lieden man sagh even bly
 U broederlyck ontmoeten
 En al ons neven (wat een vreucht!)
 Te samen in u komst verheucht
 Oitmoedelyck u groeten.

My doght dat ick sagh in t' gemeen
 De vrienden strijden ondereen,
 Wie u best souw onthalen
 Oft met een vriendelyck ghelaet
 Oft met een hollans soet ghepraet
 Oft noen oft avontmalen.

Dan soo ick u gheneghen ken
 Waer in ick uwen neef meest ben
 Te syn steeds by de gasten
 Daer u noch dranck noch kost ontbrack
 Doght u te wesen onghemack
 En al te sware lasten.

My doght dat 'k om de edel konst
 U yder toonen sagh veel jonst
 Ja, Princeen, Graven, Heeren,
 En mennich weerdich Edelman
 Met 't besten dat hy krijghen kan
 U konincklyck vereeren.

My doght dat ick een aerdich beelt
 Waer in de konst en 't leven speelt
 'K en weet van wie sagh geven,
 En oock pinceelen tweemael drij
 En een pallet ¹ seer schoon daerby
 Uyt louter gout gedreven.

My doght dat tot my quam de Faem
 En sey, dat Daniel, uwen naem
 Sy in een boeck sagh schryven:
 Die soo lanck als de Son en Maen
 Sal aen den blauwen Hemel staen
 Tot uwer eer sal blyven.

My doght dat ick oock somwyl sagh
 Hoe ghy langhs straet wiert gans den dagh
 Met vingers aengewesen:
 Daer yder riep naer lanck ghegaep
 Siet! dat is diën swerten paep
 Soo om syn konst ghepresen.

Siet dat is diën Jesuiet
 Wiens beelt men in de winckels siet,
 Die onsen Prins voorleden
 Wou voor syn konste senden thuys
 Een paepen tientien met een cruys
 Uyt enckel gout gesmeden.

My doght ten lesten dat ick sagh
 Wanneer ghekomen was den dagh,

¹ Het woord "Pallet" is later met potlood op de door den afschrijver open gelaten plaats ingevoegd.

Den droeven dagh van scheyden:
Hoe u de vrienden altegaer
Niet sonder traenen volghden naer
En dwonghen schier te beyden.

Mits yder tot beletsel broght
Al wat hy listich dencken moght:
'Verloopen syn de tyen,'
'Daer vaert nu niet een schippers gast,'
'De waghens hebben vollen last,
Die heden moeten ryen.'

Ghy laeght, in 't soet bedrogh verheucht
Maer maeckte van de noot een deucht.
En wout niet langher toeven:
Daer yder weer de vreucht verloor,
Verkregghen in u komst te voor,
En scheyde met bedroeven.

[Van geheel andere (oorspronkelijke?) hand is de ondertee-
kening]:

UL Dienaér ende Neef
F. DOMINICUS BOCX
R. loci S^{ti} Berⁱ.

Van de zelfde hand als de handteekening is het adres het-
welk zich op de vierde zijde van het eenmaal togevouwen f^o vel
papier bevindt:

Aen den Godtvruchtigen ende Eerweerdighen P. DANIEL SEGERS
der Societeyt Jesu.

Tot
Antwerpen.

UIT HET DAGBOEK

VAN

Mev. ANNA MARIA BURMAN,
geb. VERKOLJE.

De Heer Dr J. G. Burman Becker te Kopenhagen heeft mij de volgende reisaanteekeningen van zijne grootmoeder wel voor de "Warande" willen aftaan. Vooral in onze stijlloze Eeuw, die als een vlinder op allerlei bloemen te gast gaat, die met de zelfde *disinvoltura* een handelsbank in kazerne-, weeshuis- of spinnerijstijl, een kerk in gothischen trant, naast een burger huis met versieringen François I' of Louis XV bouwt, is men gelukkig nu en dan eens eene stem van vroeger tijd (onvertaald, onverwongen, onverfraaid) over het dagelijksch leven van toen te hooren. Wat den inhoud betreft: niet onbelangrijk zal althands het bericht voorkomen over den Brederode van Huysduynen, over den Harderwijker muntknecht en de kerkwandschilderingen. Ik geef de bladzijden (door mij met eenige zinscheiteekens aangevuld) zonder verderen kommentaar en dank den geëerden inzender ¹.

BESCHRIJVING van een Rijsie, gedaan met het Jagt van de Oost-Indische Compⁿ van Amsterdam na Texel, Zwol, Harderwijk en Hoorn, van den 31 Augustus tot den 9 September, Anno 1776.

Neef, de Bewindhebber van Roijen ², gecommiteert zijnde om de binnen koomende O. I. Comp: Retour Scheepen aftedanken en Ten dien Eynde na Texel te vertrekken met het Jagt van de O. I. Comp: [noodigde eenige vrienden om van de partij te wezen], en hebben onse Rijse op volgende wijs volbragt:

¹ Verg. D. W. X, bl. 491—505.

² Jan van Roijen; his son Evert Jacob van Roijen † 1833.

Saturdag, den 31 Augustus, 1776.

S'morgens ten halff acht uren aan het Huijs van Neef van Royen gekoomen sijnde, reeden wij ten acht uren naar het Jagt, aan de O. I. C. Werff, waar op wij ten halff Neegen uren afstaaken en ten Neegen uren buijten de Boom het Zeijl wierd opgehaald; wij zeijlde met een Zuijd Westewind, ten 10 uren de vuur Tooren van Durkerdam voor bij en waaren reeds quartier over Tien uren op Pampus. Het weer was seer schoon en hadde vlak voor de Wind; ten halff Twaalf passeerde wij het Eiland Marken, en saagen veele scheepen in de kuijl van Marken leggen; ten 2 uren lieten wij Hoorn aan de linker hand en konde reeds Enkhuijsen voor ons sien; begaaven ons aan de Maaltijt. Terwijl wij hier meeden beesig waaren, passeerde ons een Ligter uijt Texel koomende waar van wij vernaame dat er dien morgen vroeg de Verwagt werdende O: I: Scheepen binnen gekoomen waren; ten 5 uren passeerde wij Enckhuysen; de Wind was toen seer stil; met de kijker sagen wij op de Toorn dat het 5 uren was; vervolgens ontmoeten ons 2 uijt zee koomende Haringh Buijsen, die na Enkhuijsen seijlde; de Eene had $26\frac{1}{2}$ Last, de andere $25\frac{1}{2}$ Last gevangen; aan onse regterhand konde wij de vriese kust sien, en met de kijker verscheydene steeden en dorpen onderscheyden. De wind wierd hoe langer hoe stilder, so dat wij naauwelijks voort gonge; ten 6 uren passeerde de Gelderschen Hoek, alwaar (?) aan Zee en Vogelkooij is; alhier staat ook een groote Vuurtooren. Ten 7 uren passeerde wij Medenblick t'welk door het vallen van den avond niet duijdelijk meer konde sien, dreeven dus langsaam voort en kwaamen ten halff Tien uren op de Wieringer gronden ten anker, en bleeven hier de nagt over leggen; ten 11 uren gonge wij na bed, dog niemand konde veel slaapen, want met de Nagt was de wind weer opgéstooken, waardoor het Jagt sterk deijnsden.

Sondag den Eersten September,

stonden wij al ten halff vijf uren op en waaren toen reeds onder Seijl gegaan; het woeij vrij hard en gonge veel holder als

daags te vooren; ten hallef 6 uren voeren wy t'Eyland Wieringen voorbij dat groot is en waar op 5 dorpen sijn; de Zee is hier veel begroeijt met Wier, waar van dit Eyland syn naam bekoomen heeft. Ten 6 uren sagen al van verre het Eijland Texel en de O. I. Scheepen en meer andere daar by ten anker leggen. Nader bij gekoomen synde om 8 uren wierd uijt ijder der O. I. Scheepen 15 Schooten gedaan, het geen door ons met 5 beantwoord wierd, de Vlagge en Wimpels wierden toen bij gemelde Scheepen opgehaalt. Ook kwam ons toen te gemoed sijlen de Heer Robijn, Commandeur van de O. I. Comp: deselve kwam vervolgens bij ons op het Jagt. Wij seilde eerst na het uijtgaande O. I. Comp. Schip het Zeepaard, Captijn Jan Osch, aan wien wij 22 kisten met Zilver moeste afleveren, die by ons in 't Jagt stonden. Middelerwijl dat het Volk hiermeeden beesig was, gonge wij alle op het gemelde Schip; het was daar alles seer gereguleert en in ordre; dronke in de kamer van de Captijn en glaasie Mallaga wijn, en wenste sijn Ed. daar mede een goede Rijs. Dit verrigt synde gonge wij ten 9 uren weeder op het Jagt en seilde toen na het Schip de Morgester, sijnde over China van Batavia binne gekoomen, hier op Captijn J. Springer. Na dat hier de Monster Rol van het volk geleesen was en man voor man de revue gepasseert was, en de Papieren overhandigt waaren, kwaame de Kruijtleesers uijt de Ligters aan Boord, vervolgens wierde de kisten van t'Volk gevisenteert, dog geen contrabanden daarin gevonden; daar na gong circa de helft van het volk: (dat nu afgedankt was): met hunne kisten &et: in een Ligter en seilde daar op onder een groot gejuig naar Amsterdam. Vervolgens seylde wij om halff 12 uren na t'Schip: t'hujs ter Speijk, daar Captijn op was geweest S: Coplijn, dog die was op het Eyland St: Helena overleden, en was opgevolgt door den Stuurman Hetlops genaamt; ook waaren de meeste voornamen Offsieren, beneevens verscheijdene minderen op dit Schip overleeden, en hadde veel sieken; alhier wierd op de selve wijze gehandelt als met het voorige Schip.

Ten 3 uren was dit gedaan; wij gonge toen op t'Jagt om te eeten, voeren ter wjl wij aten na t'Schip Forreest, daar Cap-

tijn op was Andries Mattheijse; so dra wij aan dit Schip kwaame, so kwam deselven by ons en dronken toen deese Captijn zijn Welkomst. Ten 4 uren gedaan hebbende met Eeten gonge wij aan Boord van gemelde Schip daar even als met de andere gehandelt wierd. Op de geheele rijs van Bengalen af tot Texel toe, had dit Schip geen dooden, ja selfs nie[man]t was siek geweest, ook sag het Volk er seer ordentlijk uijt, verschillende veel by dat van de andre Scheepen. Terwijl wij hier bezig waaren, en het Visenteeren bij na gedaan was, sijde de Captijn van t'Jagt dat indien wij nog aan de Helder wilde sijn, het nu tijd wierd, dus haaste ons en kwaame ten 5 $\frac{1}{2}$ uren weer op het Jagt, seijlde toen af en laveerde tot dat wij ten half agt uren aan de Helder aan de Wal kwame; de Heer Robijn hier afscheyd genoomen hebbende, gong na huijs; vervolgens aten wij om 9 uren en also seer vermoeijt waaren, hebbende een lange dag gemaakt en de Nagt te vooren niet geslapen, gonge wij reeds om 10 uren na bed.

Maandag, den 2 September.

S'morgens ten half Zeeven weer opgestaan sijnde, kwaam de Opperreester van t'Compagnies Hospitaal om agt uren ons een Visiten geeven. Dit Hospitaal bestaat uijt een oud Oostjndies Schip daar de Masten afgenoomen sijn, except eene stomp in t'midden, daar een Wimpel afwaaijt en van agteren een Vlag. Hetselve is vast geset op een bank in Zee, by de Reehde van Texel $\frac{1}{4}$ uur vaarens van de Wal en legt dus midde in Zee. Op hetselven is een Opperreester, een Ondermeester en een Adsi[s]tent, 6 oppassers en 4 Mattroose; deese Opperr- en Onder-Meesters moeten eenige tijd hier op in dienst sijn, en hunne saaken hier wel verrigt hebbende, werden deselven altoos met een favorable Post na de Indies voorsien; alle de Scheepen die uytgaande sijn en zieken krijgende, moeten die aan dit Hospitaal terstond afgeeven, en kunnen dus door deese schikking altoos met gezond Volk na Zee gaan; ook is dit Hospitaal van binne vertimmerd met de nodige gemakken daar in voor de sieken. De Opperreester vertrokken sijnde gongen wij om half

Neegen uren met ons 8 op een open waagen zitten, om een Tour te rijden; reden toen de Helderdijk langs, waar aan sterk gearbeijt wiert en in een vrij beeter en secuurder Staat gebragt als voorheen geweest is, dog het Werk sal in lange tijd nog niet gedaan kunne sijn en seer kostbaar weesen; hetselve bestaat dat de dijk nu glooijende gemaakt werd met schuttinge van gevlogten Tienen circa $1\frac{1}{2}$ Voet hoog, op die schuijnte, en circa 2 voet van elkander, waar tussen dan keijsteenene vast gelegt werden. Vervolgens passeerde wij den Helder, dat een vrij groot dorp is, dog maar met een kljne lage houte kerk. Vervolgens reden den Dijk langs en kwaame om 9 uren te Huijsduijne. Eer dat wij dit doorreden, gonge wij booven op Kijkduijn klimmen, het welk de eerste duijn is aan de Noordzee, alwaar ook des s'nagts een vuur gestookt werd. Hier op is een uijtgestrekt gesigt op de Noordzee. Weeder beneden gekoomen sijnde, passeerde wij Huijsduijnen, een kljn dorp met een houte kerkje; reeden vervolgens de Koogerweg, langs de Duijne, dewelke ons bragt op een seer uijtgestrekte Hey of duijnagtig Veld vol van groote Plassen of liever ondiepe stroomen dar in, veroorsaakt also dit Land niet bedijkt is, dewelke wij met onse Wagen op verscheijdene plaatsen moeste doorrijden en sommige selfs om de diepte die daar was, moeste omrijden, gaande de Waagen tot over de Assen toe in het water. Dit tot 11 uren toe doorgereden zijnde, kwaame wij aan een Huijs midde in dit Land staande, alwaar een Entekooij is, om Entvogels te vangen. De Man die daar op woond is genaamt Brederode en pretendeert nog van dit adelijk geslagt te sijn, en had een geslagtboom daar van in sijn kamer hangen om sulks aan te wijsen al van Anno 930 af¹. Wij dronken daar een kopje Coffij en sagen vervolgens hoe de Entvogels gevangen werden, dat wonderlijk om te sien is hoe een meenigte aldaar in een kom neer gekoomen waaren. Dit met groote stilte gesien hebbende, gonge weeder bij de Man in huis, bleeven nog wat sitten; middelerwijl verhaalde ons deese Man, die volgens sijn sustenu

¹ Zie *D. Warande*, VIII, 51.

seer kundig in de Profecien was, en een Vriend van Domine Buurt zijde te zijn, als dat Rome over 7 Jaaren op den 22 December, zijnde dus Anno 1783, geheel soude omgekeert werden. Zijn segge bevestigde hij met eenige duistere Plaatsen uijt de Openbaringe van Johannes. Wat nu daar van worden zal, zal de tijd ons moeten openbaaren.

Vervolgeus wederom naar het Jagt gereeden sijnde de Eijgeweg langs, kwaamen wij ten 2 uren weer t'huijs, kreegen die middag ten eeten de Heer Commandeur Robijn met deszelfs Vrouw, en de Heer Postmeester Hoogland; hier meeden smaakelijk gegeten hebbende, sagen wij de Schuijd van de O. I. Comp. van binnen, de welke door gemelde Heer Robijn gebruikt word om daar meeden dagelijks na de Scheepen af en aan te vaaren die op de Rheede van Texel leggen; deselve is seer proper en sterk gebouwt en vol gemakken. Wij sagen vervolgens om 6 uren een groot Fluyt Schip met volle zeijlen in Texel binne koomen. Om halff seeven uren begost de lugt swaar aan alle sijde te betrekken en sterk te weerligten, dit duurden tot Neegen uren, toen begaaven ons aan 't Eeten en na het selven de Heer Robijn &ct. wel t'huijs gewenst te hebben, begaaven ons na bed.

Dingsdag, den 3 September.

S'morgens ten ses uren opgestaan sijnde, was het aller miserabelst weer, doende het niet als reegenen en sterk waaijen uijt Zuid Zuidwesten en de Zee stont seer ontstuijmig, waarom wij stil aan de Helder bleeven liggen, soude anders die dag vertrokken sijn om Zwol te gaan sien, het welk dus uijtgesteld wierd; middelerwijl kwaamen al de Vissers schuijten, die ten 5 uren na Zee gegaan waaren, weerom, kunnende om het ontstuijmige weer niets vangen; wij sagen ook die morgen geen Vaartuijgen na Zee gaan als de Post-Schuijd om de Texelse Lijst te gaan formeeren; deese geheele morgen bleeven wij stil op het Jagt; s'middags kwam wederom de Heer Robijn bij ons eeten met de Heer Bours die met t'Schip het Zeepaard na China soude gaan; na den Eeten was het weer veel gebeetert,

waarom wij een kopje Thee aan het Huijs van de Heer Robijn aan de Helder gonge drinken; de Dames gongen met hun Neegeenen in een Wagen van 4te daar na toe; de Heeren gonge te Voet en sagen en passant aan het Huijs van den Postmeester: (die in zijn kamer sittende de Schepen die binne koomen voorbij zijn Huijs siet seijlen): hoe dat de Postschuijd de binne koomende Scheepen praaijt en hunne naamen &c: opschrijft; op dat oogenblik dat wij daar waaren, kwaamen 3 Schepen uijt de WestIndien binnen. Vervolgens een kopje Thee bij de Heer Robijn gedronken hebbende, begost de lugt om 7 uren swaar te betrekken en donker te worden, waarom de Dames met de Wagen weeder na het Jagt reden; de Heeren gongen te Voet. Onderweegens wiert het seer donker en begost allergeweldigst te reegenen, en also het dorp wel 20 minuttē gaans van t'Jagt was, waaren de Heeren druipende en door en door nat, hetwelk toen s'avonds nog vrij stoff tot laggen gaf, en na gegeten hebbende gonge om 11 uren na bed toe.

Woensdag, den 4 September.

S'morgens ten 6 uren opgestaan sijnde sag 't weer er veel beeter uijt, de Wind was Noord; dus resolveerden wij weeder in Zee te steeken om na genne Muijden en so na Zwol te gaan. Ten 7 uren staaken wij van de Helder af; ten halff agt passeerde wij de op de Rhede van Texel liggende O. I. Scheepen, waar van 2 ons ijder met 15 schooten salueerde, dat wij met 5 beantwoorden; sijlde dus met extra mooi Weer en voor de Wind ten 9 uren t'Eyland Wieringen voorbij, vervolgens raakte Texel uijt het gesigt, en kreegen ten halff Tien Medenblik te sien, hetwelk ten 11 uren aan de regterhand voorbij sijlde. In Zee waaren veel bruijn Vissen en een groot getal Scheepen, hetwelk een fraaij gesigt gaf. Ten halff twaalf uren konde duijdelijk de Steeden Hindelopen en Staveren in Vriesland sien. Ten halff een uren passeerde wij in Zee een droogte de Hoffstede genaamt om dat aldaar in oude Tijde een Hoffstede geleegen heeft, dog nu door de Zee overstroomt en tot een gevaarlijke Ondiepte geworden; ten halff 2 uren konde wij

van verre met de kijker reeds het Eyland voor ons sien. Mid-
delerwijl gonge wij aan tafel en raakte Enkhuijsen en de verdre
Hollandse kust uijt het gesigt, en sagen nu geen ander land
als Urk, dat wij hoe langer hoe duydelijker konde sien, tot dat
wij er eijndelijk ten 4 uren voorbij voeren; hetselve ligt seer
eensaam in het midde van de Zuiderzee. Het Eijland siet er
anders vrij wel uijt, want legt hoog uijt het Waater aan de
eene sijde teegens een klip aan; het dorp is tamelijk groot met
een oud dog net kerkje; wij konde maar 2 boomen op het ge-
heele Eijland sien; hetselve bestaat uyt wijlanden en werd door
vissers bewoond. Ook zijn aldaar maar 2 paarden. Na dat wij
nog een halff uren gevaaren hadde, konde wij Schokland,
meede een Eijland, sien, en passeerde dat ten 5 uren, het
welk een allernaarst Eijland is, eens so groot als Urk, dog so
laag dat wij er de Zee op verschejdene plaatsen saagen over het
wijland stroomen, alwaar de Beeste liepen. Daar is geen dijk
om, dus staan er s'winters al de Huijsen rontom in het waater,
die daarom met trappen alle opgaan. Daar zijn 2 Dorpjes of
liever Buurten op, en de derde Buurt is Anno 1775 geheel
afgebrant. Wij konde de geringe Overblijffsels nog sien. Op een
punt van dit Eyland staat nog een groote steene Kerk en Tooren,
die in oude tijden gebruikt is, maar nu als een Ruwien en
sonder dak alleenig staat; de Godsdienst werd nu maar in een
houte Loos gehouden. Ten 6 uren kreegen wij de vriesse kust
weeder te sien, sagen de Kuijndert en Blokziel, en aan onse
regte hand de Stadt Campen, die drie groote Toorens heeft en
op Zee een fraaij gesigt geeft; konde de Stadt Vollenhoven
meede sien, en legt tusse seer hoog geboomte; aldaar sit nog
een groot schip op de Wal, hetwelk in de storm van November
1775 darop geraakt is. Wij seijlden ten halff 7 uren het
Zwolse diep in, dat een groote Inham van de Zee is, dog ver-
mids het donker wierd en door de ondieptens de Passagie daar
seer naauw is, gongen wij ten 7 uren ten anker, ten halff 9
uren eeten, en ten 11 uren na bed, hebbende deesen Dag
goed weer en Voordewind gehad, en een considerable weg
afgeseijlt.

Donderdag, den 5 September.

Ten 6 uren wederom opgestaan synde voeren wij wederom voort het Zwolse diep in, en vervolgens de Rivier op, het swarte water genaamt, tot dat wij ten 7 uren an Geene Muijden kwamen. Neef van Roijen sond ter stont een Matroos om een Trekschuijd te gaan afhuuren, die ons van hier op een dagje heen en weer na Zwol zoude brengen; ten halff negen uren kwam deese so genaamde Trekschuijd bij ons; deselven bestond in een plathopdemse Praam van circa 20 Voet lang en circa 6 Voet breed in Tweeën afgeschooten met een Ruw schot waarin 2 deurtjes, dog die maar halff open konden. Het agterste departement of liever hokje passeerde voor de roef, had 2 Vengstertjes ijder van 4 ruijten waar van er nog wel stukkend waaren; van booven was de Schuijd vol reeten en was seer topswaar, en van buijten voor heen blaauw geschildert geweest. De Captijn van dit doorlugtig Vaartuijg sag er ook wonderlijk uijt en bekwaam van ons den naam van Captijn Davidje; om dat hij altoos so heldhaftig over sijn vaaren sprak, sag er dood mager uijt met een kort pijpie van een halve vinger lang en pik swart in syn mond. Wij naamen op zodanig een wijze de rijs na Zwol aan, sagen Geenemuijden dat wij doorvoeren; is een oud arm en slegt dorp; al de huijsen maar met riet gedekt; voeren een Schutsluijs door en vervolgens door een Vaart, de Mastenbroecker kerk voorbij; van verre konden men de Steeden Hasse[lt] en Campen sien. Weder door een Schutsluys gevaaren sijnde, kwame wy in een wijt water, het zwarte Water genaamt, alwaar het met so een topsware Schuijt geen mooi vaaren was, en daar bij een onbedreven Jagers Jongen met een wit paard met een lam Agterste, dat de lijn telkens deed haaken; ten laasten, kort aan de Stadt gekoomen sijnde, en van de Lijn af, stuurden ons onse schrandere Captijn op 2 Paalen die onder waater stonde, vast; hier hadde wij veel moeijten om af te koomen, want het was ver van de Wal en de haaken konde om de diepte geen grond berijken. Eijndelijk, na wel 2 maal rond gedraaijt te hebben op die paalen, en door behulp van 2 van onse

Matroose, van t'Jagt, die wij meede genoomen hadde, raakte wij er af en arriveerde ten halff Twaalf uuren te Zwoll. Wij deeden een wandeling door de Stadt, die redelijk groot is, is oud en vol groote publicque gebouwen, die alle wel en sinde-lijk onderhouden zijn; vonde meest straaften en wijnig gragten. Een gragt was heel mooi: den Dijk genaamt, alwaar de groote Veerscheepen leggen. Het Stadthuys is een oud dog fraaij gebouw. Wij sagen vervolgens de groote kerk van binnen, dat een capitaal gebouw is met 12 groote vierkante Pilaaren, een konstige gesneden Predikstoel en een klijn dog mooi koor. Het aller fraaijste was het Orgel; onder hetselven gong men met 15 marmere Trappe uijt de Kerk, regt op na 2 groote fraaij vergulde Deuren, die geopent sijnde, kwaam men in een groote Coupelkamer alwaar de kerkenraad te saamen komt. Over de Deuren was een groote engelsche schoorsteen, daar boven een konstig Schilderstuk verbeeldende de kerkenraad vergadert sit-tende, alles levensgroote en uijtvoerig geschildert. Het boovenste gedeelte van de kamer was coupelwyse konstig met Sinnebeelden gestukadoort; men had een sch[o]on gesigt uyt deese kamer als de Deuren openstonde, door de Kerk na t'Hek van t'Koor. Weder beneeden in de kerk gekoomen sijnde, liet men ons door een Deur naast het Orgel, een konstige Steene Wenteltrap sonder Spil sien: deselve had voorh[e]n gedient om op de Tooren te klimmen, dog gong nu niet hooger als de kerk om dat de Tooren A° 1720 gelyk by de kerk is afgewaaijt. De kerk had drie ingange, die alle hetselfde kortelings seer fraaij gebout waaren; de overige kerken besaagen wij van buijten, daar zijn er 4 gereformeerde, dog daar werd maar in 3 gepredikt; die Leegstaat is ook een groot gebouw en daar staat de hoogste en swaarste Tooren van Zwol bij, die seer konstig gebouwt is en wel mag besien weesen; de Kerk word tans tot een Werkplaats voor de Fabricquers gebruikt. Dit gesien hebbende, gonge wij ten 2 uuren eeten in het Hoff van Holland, ten 4 uuren weer in de voorheen gemelde Schuijd, en kwaamen ten 7 uuren daar meeden behouden aan t'Jagt, dronken een kopje Coffij; ten 9 uuren gegeten hebbende, gonge wij ten 11 uuren na bed. Deese

Dag was het wederom seer schoon weer geweest en waaren van voorneemen Dags daaraan na Harderwijk te gaan.

Vrijdag, den 6 September.

Ten 7 uren opgestaan sijnde, gonge wij ten 8 uren weeder onder sijl na Harderwijk. Het was toen seer schoon weer; dog hadde om de Rivier en t'Zwolse diep uijt te koomen, contrarie wind, so dat wij eerst moeste laveeren; dog om 10 uren in de Zee koomende hadde wij halff Wind en door dien het toen sterker begost te waaijen, avanceerde wij schoon en voeren ten halff Een uren wederom het Eyland Schokland voorbij aan de andere syde als wij het eerst gepasseert waaren, sagen toen reeds Harderwijk van Verre; ten 2 uren voeren wy Elburg voorbij en kwaamen ten 4 uren ten anker voor Harderwijk, dog wel een groot quartier van de Stadt, vermids het daar so ondiep is, dat men niet anders als met klijne schuijtjes na de Stadt kan sijlen. Ten 4 uren gongen wij eerst eeten, hadden sulks om het sterk deijnse so lang uytgesteld; onderwijl dat wij sulks deden, kwam er een man met een klijne sylschuijd van de Stadt by ons om te vragen of er iets van onse dienst was. Het was toen reeds 5 uren, dus hadde wij geen lust om nog na de Wal te gaan, maar sijde hem van S'anderen dags te 8 uren te koomen. Het was hier seer stil van Vaartuijgen en voor de Stadt leijden ook geen andere Scheepen als de Beurtschepen op Amsterdam; deselve leijden nog een groot Ent van de Stadt af. Van de Zeekant te sien heeft de Stadt geen onaangenaam gesigt, heeft een considerable hooge stompe Tooren, die van seer verre kan gesien werden. Na den Eeten dronken wij een kopje Thee, aten ten 9 uren weer en gongen ten 11 uren na bed.

Saturdag, den 7 September.

stonden wij ten 7 uren op, ten 8 uren kwam de man met syn Sijschuijd om ons na de Stadt te brengen; de wind was toen omgelopen en was Zuijdelijk met aller aangenaamst weer; de Zee was seer stil, so dat wij seer plaisirig na de Wal voeren dat een groot quartier vaarens was; aan land gekoomen

sijnde, besaagen wij de Stadt, die klijn en seer oud en verval-
len is, except eenige aansienlyke huijsen, die kortelinks nieuwt
gebouwt waaren, en waar onder er verscheijdene wel mogte
besien weesen; het Stadthuys is oud, antiec en klijn, hetselven
stond op een vrij groote marckt, die heel levendig was also
het Marcktdag was; daar sijn geen gragte in de Stadt, waarom
in alle Straten pompen sijn. Op een derselver stond booven
met groote Letters: Israels Pomp. Waarscheijnlijk om door die
Natie alleen gebruykt te moogen werden. Daar scheenen er ook
veele te woonen, want sagen deselven geduurig in onse Wan-
deling. Verders besagen wij de Munt, dat een seer modern en
uijt gestrekt gebouw is; daar wierd toen niet in gewerkt en
daar was ook in geen 10 Jaar ander geld als koopere duijten
geslaagen. Wy sagen daar ook een wonderlijke rok, die de
knecht van de Munt moest aan hebben, als er gewerkt wierd,
en dat er vreemde Heeren de Munt kwaame sien, deselven was
van alle soorten van Couleuren saamgesteld met het geldersche
Waapen van Vooren en van agteren geborduurt, met een kap
met een groote lakense haanekam daar op, en twee Eselsooren,
benevens verscheijdene considerable groote Bellen, waar meeden
deselven behangen was; hetgeen een wonderlijk Figuur uijtmaakt.
Vervolgens besagen wij de kerk dat een seer oud en groot ge-
bouw is; de Verwulfsels sijn nog van de Roomschen tijden seer
antiech beschildert; op de 12 Pilaaren van t'koor staat op ijder
van deselven een Articul van het geloof; in de Kerk was over
de Preekstoel een Orgel; de Tooren is een van de dikste en
hoogste van ons land, is van boven stomp en scheijnd in oude
tijden nog veel hooger geweest te hebben; deselven was nu kor-
telings nieuwt opgevoegt. Vervolgens besagen wij de Academie,
sagen aldaar t'Auditorium, de Bibliothek, de Snykaamer, de
Tuijn, die alle seer klijn waaren en waaran voor Imand die de
Academie te Leijden gesien heeft, wijnig raar was; de Franse
Kerk wierd ook bij de Academie gehouden, en was oud en
klijn. Vervolgens nog een Wandeling door de Stadt gedaan heb-
bende en in de Plantagie, hetwelk een mooi Starrebosch by de
Zee is, gonge wij weeder in onse Schuijd en voeren wederom

seer plaisierig na t'Jagt, alwaar wij ten 12 uren kwaamen en also de Wind extra voordeelig was om weerheen te sijlen, wiert terstond het Anker geligt met Intensie om na de kuijl van Marken te sijlen en daags daar na Amsterdam; maar also de Wind ons so gunstig en ['t] weer so alleraangenaamst schoon was, beslooten wij om nog eerst na een van de Noordhollandse Steeden te zeijlen, en wierd daar toe Hoorn uijtgekoosen, waarom wij van Cours veranderde en derwaarts heen steefden; wij moesten nu de Zuyderzee op sijn allerbreeste dwars door, dat een considerabel lank Ent sijlens is; ondertussen aten wij om 1 uren al sijlende, dronken om 4 uren een kopje Thee op het dek; ten 5 uren sagen wij met onse Oogen de Tooren van de Westerkerk te Enkhuijsen aan onse regtahand en konde op dienselven tijt met de kijker de Tooren van de Westerkerk te Amsterdam sien. Wij voeren dus voort tot 8 uren, als wanneer wij met volle sijlen de Haven van Hoorn binne liepen. De Captijn van t'Jagt betuijgde nog nooit so kort op elkander en altoos met voor de Wind de Zuyderzee so doorkruijst te hebben, als nu. Ten 9 uren gongen wij eeten en ten 11 uren na bed. Wij lijden toen aan het buyten hooft, also de Boom reeds geslooten was geweest.

Sondag, den 8 September.

S'morgens ten 7 uren stonden wy weer op, dog toen sag het er naar uijt: het stormde sterk uijt den Zuijden, met swaare slagreegens; aan het buijten hooft konde wij het niet langer houden slaande het Jagt door de golven geduurig teegens het Hooft aan, waarom wij binne in de Stadt gonge leggen alwaar wij veijlig leijden. Verscheijdene Vissers-Schuijten sagen wij met groot gevaar binne koomen, sonder iets gevangen te hebben. Wij bleeven dus den gehele morgen in het Jagt en sagen dit Elendige weer aan, sonder eens in de Stadt te kunne wandelen; ten 12 uren liep de Wind West en daar meeden wierd het veel stilder, en het scheen sig alles tot beterschap te schikken; ten 2 uren gongen wij eeten, ten 4 uren een Wandeling door de Stadt doen; deselven is vrij groot en wel de sterkste

betimmert van de Noordhollandse Steeden. De kerken zijn seer wel onderhouden, het Stadthuijs en de Waag zijn oude gebouwen, het Admiralityshuijs is een fraaij hartsteene gebouw; aan t'Oost Ind: huijs is wijnig raar, heeft en dubelde Stoep en heeft [de] gedaante van een ordinaar Heerehuijs. Wij wandelde meeden een gedeelte van de Streek door, dat een weg is, die van Hoorn na Enkhuijsen gaat, het welk drie uren ver is; deese weg is aan weers zijden met Huijsen bebouwt en om het half uur vind men daar op een kerk en so zijn er zeven tot aan Enkhuijsen toe, ook is deselven met fraay geboomte beplant en bestraat. Ten 6 uren weer op het Jagt gekoomen sijnde, dronken wij een kopje Thee, en deden om 7 uren nog een Wandeling. Het weer was toen seer bedaart, kwaame om 8 uren weer om, aten ten 9 uren en gonge om 11 uren na bed.

Maandag, den 9 September.

S'morgens ten halff 7 uren wederom opgestaan sijnde, gonge wy ten halff 8 uren nog een Wandeling doen door de Stadt en de Streek; het weer was bij uijtneementheijd schoon; ten 10 uren kwaamen wij weder aan t'Jagt en gongen toen onder Zijl na Amsterdam. Wij hadde vlak voor de Wind die Noord Noordoost was, en dus sijlde wij bij uitstek spoedig; ten 12 uren waaren wij al bij Marken, en ten 2 uren voeren wij reeds de Boom van de O. I. Compagnie binne en arriveerden ten $2\frac{1}{4}$ uren aan de Werff. Wij gonge aldaar nog op t'Jagt eeten, en om 4 uren, na den Eeten, afscheijd van elkander genoomen hebbende, gong elk na zijn huijs zeer content over het aangenaame weer en al de vermaaken die wij in die dagen gehad hadden, en aldus liep dit aangenaame Rijsie ten

EIJNDE.

VONDEL, IN ZIJN "BESPIEGELINGEN",

DOOR

FR. J. V. DE GROOT.

In de schets, die De Génestet ons, naar een droom "op een vervelende soirée," van de hoofdpersonen des Muiderslots heeft geleverd, zien wij ook Vondel, als een van 's Drossaards gasten op de volgende manier uitgeteekend: "de Dichter schudt lustig het achtbaar hoofd om de schalksche Tesselschade, biedt haar lachend het geurig fruit aan, en als dan de schoone zangeres haar hoogwelluidend, vriendlijk, teeder lied aanheft, herdenkt hij in verrukking van dien toon het Paradijs en dicht zijn Engelenreien." Als wij van dien laatsten trek een ik weet niet welk fijn romantisch waas wegwischen, komt Vondels gestalte, dunkt ons, vrij goed uit. Een dankbare tevredenheid voor de weldaad des levens, een vroolijkheid door ernst, of liever, een hooge ernst door goedrontheid en iets zeer geestigs getemperd, een voortdurend streven naar het ideaal, dat langs de Godsdienst gezocht en in God eenmaal bereikt wordt, een opzien van de verwelkbare schoonheid der aarde naar die onvergankelijke volkomenheid des Oneindigen, — dit zijn trekken, die niemand in Vondel miskennen kan. Maar hiermee is de beeltenis nog niet afgewerkt. Gij dient ook weer te geven, hoe heel een eeuw weerklink vond in dit koninklijk gemoed; hoe het bij laagheid en misdaad van verontwaardiging kookte, bij wat goed, waar, edel was, zonder dweepzucht en bekrompenheid en uit kracht van innige overtuiging en diep gevoel juichte, — juichte met een verheffing van toon, die slechts uit een hart vol moed en levensvolheid kon voortkomen. Het doet iemand goed, in aanraking te komen met een man, die zulk een open zin bezat

voor kunst, vernuft en heldendeugd, voor zijn land en stad en beider bloei, voor groote daden en edele gevoelens, voor heel den rijkdom des levens, voor de wondervolle, eeuwig schoone poëzie van het menschelijk hart, voor den hemelschen luister en de heilige verhevenheid des christendoms.

Wij, zonen van het jonge Holland, zult gij niet-katholieke en dus waarschijnlijk niet-geloovige lezers mij toevoegen, hebben met dit laatste punt zoo bijster veel niet op, bepalen ons liefst bij het tegenwoordige leven, laten de toekomst met vrede, vermoeien ons met het bovennatuurlijke zoo weinig mogelijk, ontwikkelen ons voor het overige krachtig en bevinden ons wel daarbij. — Gij waardeert de Godsdienst als goed voor het volk, als een uiting van sommige edele gevoelens, maar houdt u verder aan Göthe, die zeide: “Een degelijk mensch, die reeds hier op aarde wat ordentelijks wil wezen, en die daarvoor dagelijks te kampen en te arbeiden heeft, laat de toekomstige wereld op haar plaats, is werkzaam en nuttig in de tegenwoordige.” Zulke woorden zouden den zeventiende-eeuwschen dichter een ergernis zijn. Hoe — zou hij denken, — staat hier een blindgeborene te genezen! Gij, mannen van vernuft, ziet het licht der schepping en van Christus niet? Miskent gij dus uw hemelschen oorsprong? raakt het toekomstig leven u niet? Staat gij op tegen God? Verzadigt u dan vergankelijkheid en maat van klok en uren? — Hij zou uw verdraagzaamheid van onverschilligheid verdenken, uw professoralen glimlach voor matheid aanzien. De heerschende onverschilligheid zou hem wellicht een hymne, een treurspel, een leerdicht, een epigram, een bezielde ontboezeming of een krachtig betoog in de pen geven. Van daar, dat hij voor drie soorten van menschen tegenwoordig minder belangrijk en genietbaar is. Er bestaat tusschen hem en velen onzer eeuw een groot verschil van hoofd en hart.

Daar hebben wij reeds op de eerste plaats een reeks van personen, die door een weinig degelijken studiejver zich gemakkelijk tot een hooger kunstbesef en levensopvatting konden verheffen. Zij genieten een voldoende welvaart en kunnen beschikken over een niet zelden zeer aanzienlijk vermogen; jammer,

dat zij hun "bespiegelingen" tot die van interessante voorbijgangers, hun lectuur bij zekere romans, hun gezichteinder binnen het perk van een geliefkoosd tijdschrift of dagblad bepalen. Wat zou de hoogste ernst voor hen aantrekkelijks hebben? Zij zijn voor de waardeering van het grootsche, dat in een diep godsdienstig gemoed schuilt, te klein, te onbeschaafd.

Er zijn andere mannen van fijnen kunstzin en veelomvattende kennis, die meer naar het hoogere des levens zoeken, een oprechte overtuiging eerbiedigen, en daarom ook de dichterlijke uiting van innig godsdienstig leven op prijs stellen; doch die verder in de godsdienstige onverschilligheid zoo diep zijn gezonken, dat zij niet alleen het uitzicht op eenige vaste wetenschap der hoogere dingen hebben opgegeven, maar het geloof als een blijk van minder kloeke hersenen, als een bron van rampen voor de menschheid, als onkruid op den weligen akker der beschaving beschouwen. Met onverstoorbare kalmte ziet men dezen op den hoogen bergtop hunner sceptische bezadigdheid neerzitten, nu eens met bewondering voor oprechtheid en moed, dan met afkeer van huichelarij en kleingeestige bekrompenheid, maar altijd met zeker medelijdend minachtend schudden van het olympisch hoofd over de dwaasheid der stervelingen, die daar beneden voor God en Godsdienst, voor Christendom en onsterfelijk leven zich wagen en vermoeien in den strijd. Als poëzie geen geknutsel met woorden, maar een werk is van den geest en het hart, zal Vondel voor deze lieden dan wel ooit een lievelingsdichter worden?

Met meer sympathie zullen zij naar de harp van onzen hoofddichter luisteren, in wie het gemis van Godsdienst veel kleiner en het verlangen naar meer hemelsch licht ook levendiger is; in wier ziel nog een kostbaar deel der heiligste waarheid, een dieper besef van de groote waarde des Christendoms, een hijgend streven of folterende twijfel schuilt; die met Hamlet worden geslingerd en ondervinden:

.... that the dread of something after death, —
The undiscover'd country, — from whose bourn
No traveller returns, — puzzles the will;

of met Alfred de Musset bekennen:

Malgré moi l'infini me tourmente,
 Je n'y saurais songer sans crainte et sans espoir:
 Et, quoi qu'on en ait dit, ma raison s'épouvante
 De ne pas le comprendre, et pourtant de le voir.

of met De Génestet zingen:

Maar toch, al gloeit soms,
 Mijn hoofd van smart —
 In U, mijn Schepper,
 Vertrouwt mijn hart.

Hoe zich dus, een zeker min of meer bepaald godsdienstig gevoel, een opzien naar God als Heerscher, Oneindige, als Vader ook uite, dit komt mij natuurlijk voor, dat menschen van zulk een, hoewel dan vaak wat zwevende, stemming de zangen van Neerlands Dichter met meer bevrediging kunnen genieten, omdat zij door de rijke muziek des katholieken geloofs ook enkele godsdienstige klanken van hun hart hooren klinken. Toch zal hun gemoed op menige plaats weinig worden bewogen en medegesleept; waarom? omdat, hetgeen voor Vondel verheven was, hun eene dwaasheid, wat voor hem aanbiddenswaardig was, hun een ergernis zal schijnen. Daarin zoeken wij de reden, of liever een der redenen, dat de Prins onzer dichteren meer geprezen dan gevoeld, bestudeerd of genoten wordt.

Deze overtuiging was verre van bemoedigend bij het aanvangen eener studie over "De Bespiegelingen." In Mr. Van Lenneps kritisch overzicht las ik wel van "gespierde vaerzen, aaneengeschakelde betoogen, gloeiende ontboezemingen van Vondels liefde voor zijn Schepper, bliksemschichten van verontwaardiging, op de godloochenaars afgeschoten en heenflinkerende door het gebloemte der weelderigste poëzy"; wel scheen het mij toe, dat ieder na zulk eene noodiging gaarne te gast zoude gaan bij den dichter, die u den sterkenden wijn der waarheid zoo frisch uit de sierlijke schenkkkan doet ruischen; maar het was van den anderen kant duidelijk, dat men van het genoemde leerdicht over het algemeen weinig werk zou maken, hetzij wegens den breedten omvang en niet overal zoo licht verstaanbaren inhoud,

hetzij wegens de zoo bepaald godsdienstige strekking en tint, hetzij wegens de mode-geworden nonchalance voor het toekomstig leven, of ten gevolge der dogmatische watervrees, die thans in sommige kringen heerscht, hetzij — en dit is wel de hoofdrede — wegens de diepzinnige behandeling der gekozen stof, het afgetrokkene der redeneeringen, het somtijds dorre der uitwerking en het ondergaan van den dichter in den wijsgeer en theologant. Met meer kunstgenot zult gij menig treurspel en de lierzangen lezen; niettemin eischen ook “De Bespiegelen” de aandacht: waar de volkomener openbaring van Vondels gemoedsleven, de kennis zijner geheele persoonlijkheid, als mensch en dichter, beoogd wordt, telt dit leerdicht mee. Men heeft het in de studie van Vondel op zekere hoogte gebracht en daarom schijnt het om wille der kunst en der karakterkennis van aanbelang, niet halverwege, of iets verder, stil te staan. Er prijkt nu wel een statig standbeeld in het Amsterdamsche park, men heeft wel braaf gejuicht en gezongen bij de onthulling daarvan, de vreemdeling zal niet meer zoo geheel platonisch op ons “eendenland” neerzien, en bij dat gedenkteeken “ter kwijting eener diepgevoelde schuld” wat minder kwaad over onze ware of verdichte nietigheid denken; maar wat baat dit alles, waartoe dient een voorbijgaande opgewektheid, een vluchtige geestdrift, een uitroep of wat, wanneer het heiligdom weldra ledig, zonder offers en priesters is? — Bekwaam dan de jeugd in bondige wetenschap, maar streef haar ook voor naar de gezonde, vrije, frissche ruimte dier dichterwereld; wees voor de jongelingschap een trouwe gids op de kronkelpaden van velerlei deugdelijke kennis, maar deel in den gloed van den bij uitstek bezielenden, innigen Zanger, opdat ge niet tot een zoutpilaar van achtbare hooggeleerdheid verstijft; eer Shakspeare's verheven genie; doch misken noch verwaarloos daarom een ander genie, dat onder ons heeft geblonken; — zwaai Göthe wierook toe — mits niet om zijn christelijken zin en reinheid van levensbeschouwing — maar erken, dat men de riddersporen nog anders verdienen kan, dan door eenige geurige korrels in het knappend wierookvat des Göthe-priesters te leggen: zoo zouden wij alle beschaafde en

eerlijke lieden tegen eenzijdigheid, tegen het dwepen met buitenlandsche grootheden en iedere miskennis van verdienstelijke mannen ten onzent willen wapenen. Dan, de rol van raadgever zullen wij wel oppassen ons aan te matigen. Dit alleen wenschten wij te zeggen, dat het leerdicht "De Bespiegelingen" ons een dieperen blik gunt in Vondels ziel. Is dit voor u, geachte lezer, van eenig belang, dan hopen wij, dat deze studie eenig licht op het beeld des innigen Dichters werpe.

"De Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst", het werk van den zeventigjarigen Vondel, zijn gesplitst in vijf Boeken, die achtereenvolgens "van Godt, van Godts Eigenschappen, van Godts Wercken, van Godtsdienst, van Godtsdienst in 't byzonder" handelen. Het doel van het dichtstuk blijkt uit het opschrift: *tegens d'Ongodisten, Verlochenaers der Godtheit of Goddelycke Voorzienigheid*; ook uit de volgende regels:

Ick wensche dan hierom met myne penne en inten
In 't bladt van 't leerzaam hart der doolenden te printen
Een heilzaam schrift, waerin de twyflaer Godt magh zien,
Opdat hy Godt bekenne, en vreeze, en eere, en diën;
Want als de Godtheit is bespiegelt en gevonden,
Dan staet de godtsdienst vast op onbeweeghbare gronden,
Die nu, door snoot misbruick, schandael en lafterfmet,
Den yver blufcht, en 't volck op eenen drysprong zet.

De toenmalige tijdsomstandigheden verklaren dit doel. De geest was op weg naar het ongeloof. In Engeland beklagde zich John Pearson: "The Principles of Christianity are now as freely question'd as the most doubtful and controverted points; the grounds of faith are as safely denied, as the most unnecessary superfructions." In Frankrijk was het aantal libertijnen reeds groot genoeg, om van den kansel te worden aangetast. Bourdaloue, de degelijke, scherpzinnige redenaar, schildert het ongeloof onder veel andere, ook met de volgende trekken: "il (le libertin) renonce à sa foi par prévention, se piquant en toute autre chose de n'être préoccupé sur rien, et en matière de reli-

gion l'étant sur tout; ne se choquant point des opinions les plus paradoxes d'une nouvelle philosophie, et s'il s'agit d'une décision de l'Eglise, naturellement disposé à la critiquer; *craignant toujours d'avoir trop de facilité à croire, et ne craignant jamais de n'en avoir pas assez*; se défendant sur ce point, de la simplicité, comme d'un foible, et ne pensant pas à se défendre d'un autre foible encore plus grand, qui est l'opiniâtreté; *en un mot, évitant comme une petitesse de génie ce qui serait équité à l'égard de la foi*, et prenant pour force d'esprit ce que j'appelle entêtement contre la foi." Men denke hierover naar goedvinden, zeker getuigt het citaat voor het bestaan eener richting, waartegen Vondel te velde trekt. Want wat elders uit de beginselen der Hervorming zich wettig ontwikkelde, werd ook hier ontwaard. Spinoza zweeg nog wel, maar bij ons verkeer met andere landen, was het geen wonder, als er zich meerderen toonden, die met Hooft van Vondels warmen godsdienstijver verklaarden: "mij deert des mans"; of van wie men als van den grooten bouwmeester Jacob Van Campen¹ boeken kon, dat zij "geenerlei sekte hadden aangekleefd". Ziedaar een paar woorden ter verklaring der zoo even aangehaalde versregels, waarin de dichter zijne beweegredenen aanvoert tot het vervaardigen dier ruim zeventuizend Alexandrijnen, waarin een meer dichtelijke, een tevens meer dan de onze tot afgetrokken be- toogen overhellende tijd zich voldoende verlustigen kon. Nu gaan wij van een zielkundig standpunt zien, wat den grijsen Zanger tot de keuze eener zoo wijsgeerige, veelomvattende stoffe aanleiding gaf.

Op den ouderdom, waarin Vondel het groote leerdicht schreef, pleegt de geest wat bouwvallig te worden; de zijne stond daar echter nog in volle kracht. In dien grijsaard school nog een glansrijk genie, een rijke verbeelding, een warm hart. Zijn taal- kennis was bovendien met de jaren rijker geworden, zijne bele- zenheid grooter; aan lust voor den arbeid en aan wilskracht ontbrak het hem even min, als aan schrandrheid in het op-

¹ Vóór zijn overgang tot de Katholieke Kerk.

vatten en kunstsmaak in het bewerken des dichtstuks. Zijn gevoel was door den ouderdom niet verteerd, maar gelouterd, en bij billijke waardeering van de weldaad des levens, was door vele lotgevallen, rijk aan leering, de hem kenschetsende diepte van levensbeschouwing tot een edelen ernst gekomen, die den eerwaardigen grijsaard nu met nog klaarder bewustzijn dan toen hij "Lucifer" schreef, kon doen uitroepen:

Wy verouden
In onzen duur; Ghy nimmermeer!
Uw wezen moet ons onderhouden.
Verheft de Godtheit: zingt haer eer.

Waarborgen deze gaven en gemoedsgesteldheid ons een toon de hooge dichtstof ten minste niet onwaardig, het ontbreekt ons van den anderen kant ook niet aan eene verklaring, hoe het wetenschappelijke, het echt wijsgeerige, dat de zenuw van "De Bespiegelingen", gelijk van elk ander didaktisch kunstwerk, uitmaakt, zijn oorsprong vond in 's dichters ziel. Hoeveel blijken toch had hij gegeven van zijn aanleg tot rustelooze navor- sching en diepzinnig onderzoek, van zijn talent, om zoowel den wijsgeer door zijn bondig betoog, als den kunstminnaar door zijne wegslepende poëzie te boeien. En al moest een zoo dichterlijke natuur tot het uiten eener door geduldig onderzoek verworven overtuiging boven alles een lierzang of een drama wenschen; thans, op zulk een vergevorderden leeftijd, scheen er meer plaats dan ooit tot strikt wetenschappelijke vormen en streng-wijsgeerigen betoogtrant. Bij eene geenszins matte, noch kleurlooze schildering vindt gij daarom in het bedoelde leerdicht niet de lyrisch uitgestorte geestdrift, maar de met gloed en zwier en in kernige dichtmaat vertolkte waarheid. Gij ziet er de vrucht van een *werkenden, denkenden* geest; een natuurlijk voortbrengsel van den bodem, waarop die vrucht is gerijpt. Want Vondel was geen Christen, geen Katholiek, wjl hij de rust, en den zin van werkeloosheid des geestes, lief had; hij schafte er zich geen geloof op aan, gelijk een veteraan of rentenier een kleine villa: neen, veel te dierbaar was hem de

strijd voor waarheid en recht, veel te heilig waren hem zijn beginselen, zijn geest was veel te schrandere, zijn gemoeds- en zieleleven veel te diep en te innig, om zich te verzadigen met de waarlijk niet benijdenswaardige stemming van welvoldaanheid, als deze het gevolg was niet van het diepbesepte ware, goede, schoone, maar van het vreedzame, zorgeloze, lamme eener strekking. Zulk een dommelen in den leuningstoel van conventioneele overtuiging, waarbij men ineenzakt met den matten kreet: wij zullen het maar zoo laten; zoo iets, zeg ik, geeft geen krachtig, zelfbewust leven, was onbestaanbaar met de hooge geestdrift des dichters voor God en Godsdienst, met zijn edelmoedige opoffering van eer, vriendschap en tijdelijke welvaart op het outer van het Catholicisme, met de trouwe naleving zijner godsdienstige plichten, met zijn ongehuichelden ijver en rusteloozen strijd voor het geloof. Gelijk in een menigte groote mannen, vormden ook in Vondel geloof en rede, open zin voor dit — en gloed voor het eeuwige leven eene schoone harmonie. Of waarop zou wel het vermoeden steunen, dat die schrandere geest niet instemde met dit edel gemoed, dat dit helder hoofd zich geen rekenschap wist te geven voor de katholieke sympathieën van het diepgevoelend hart? dat Vondel zich in de kerk neerlegde, als in een ruste des grafs? Toch is het zeker, dat er op dit stuk nog menig vooroordeel bestaat, waarover wij ons eenige noodzakelijke opmerkingen veroorloven tot beter begrip van “Vondel, in zijn Bespiegelingen.”

De gewaardeerde man, die voor jaren aan Vondel met Roskam en Rommelpot met eere recht heeft gedaan, laat zich in 't voorbijgaan over 's dichters vrij verdraagzaam maar ook vrij oppervlakkig besproken overgang tot de Moederkerk aldus uit: “Men vergeet de voorbeelden niet van zoo vele beroemde mannen, wier geprangde en geplaagde gemoederen (en dat was Vondels gemoed meer dan van iemand) in den schoot der Moederkerk als het ware eene ruste des grafs zochten.” Hebben wij geen leesles noodig, dan verstaan wij door die “ruste des grafs”, wanneer die zeer gangbare metaphoor door Onkatholieken gebezigd wordt, over het algemeen een gebrek aan levensgloed,

activiteit, open zin voor de kunst en de beoefening der wetenschappen, of hoe dan ook de gebreken bestempeld worden, waarom men de onverdraagzame Kerk niet verdragen kan. Wat er al voor en tegen de billijkheid van die op ons toegepaste beeldspraak kan worden bijgebracht, behoort hier niet te huis. Dit wilden wij zeggen, dat het Catholicisme, voor Vondel althans, in de zoo juist omschreven beteekenis geen "ruste des grafs" is geweest: wie er nog aan twijfelt, werke met aandacht een paar deelen zijner dichtwerken door. Aan die "ruste des grafs" des Heeren Bakhuizen van den Brink hechten wij gaarne, — zoover dit ten minste mogelijk is — een minder oppervlakkigen zin, omdat wij den voor onze letteren en proza zoo verdienstelijken man liefst niet tegen den katholieken Vondel laten schermutselen met eene algemeenheid. Nu dan: "eene ruste des grafs" — wat beduidt die wat vage beeldspraak, waarin twee denkbeelden besloten zijn: ten eerste, dat Vondels "geprangd en geplaagd gemoed" naar zulk een rust uitzag; ten tweede, dat de Kerk als zulk een graf voor hem open lag.

Vooreerst, naar welke rust hield Vondel? Naar rust van den strijd tegen predikanten en sommige staatspartijen gevoerd? Hadde hij maar eenvoudig gezwegen, hij zou in zijn protestantsch geloof een even aartsvaderlijk leven hebben kunnen leiden als Vader Cats. Nu daarentegen staakte hij als Katholiek den ouden kamp geenszins, maar joeg door zijne geloofsverandering en rondborstig voorstaan van de Kerk heele drommen tegen zich in het harnas. Men voer hem in zijn schild met liefthalligheden, als:

Te worden Paeps dat is een Duyvels werck;

of:

Delght in tijds den Paepsen Hondt.

Wij stippen dit maar in het voorbijgaan aan, want de mededeeling van al het getwist is hatelijk en hier overbodig, omdat niemand tegenwoordig onbekend is, wat beslijkte straatsteen men dien bekeerling, uit naam der gewetensvrijheid, naar het

hoofd heeft geslingerd. Wat gewaagt men dan van rust? "Mij deert des mans", schreef Hooft aan Van Baerle, "die geenes dings eerder moede schijnt te worden, dan *der ruste*." In een van haat knarsend schimpdicht uit die dagen heet het:

Wifpeltuertje vol onrusten
Speelt ghy noch den ongeruften?
Konnen u verwarde sinnen
Nimmer *rust* of vrede minnen?

Ziedaar Vondels werkenden ijver door een bitteren vijand gepotlood. — Hebben wij door die "ruste des grafs" dan een eeuwig vaarwel aan de edelste gevoelens, aan bewondering voor wat verheffend en grootsch is, een eeuwig vaarwel aan alle heerlijkheid van Gods schoone schepping te verstaan? Het is waar dat de Dichter zich bij het verlies van vele vroeger trouwe vrienden, bij de rampen, die hem troffen en zoo menige dierbare plek in zijn hart ledig lieten, meer en meer in zich zelven wist te treden; het is waar, dat het aloude besef der "ijdelheden hier beneden" hem sterkte tot een zielegrootheid, boven de aardse wisselvalligheid verheven: maar wie herinnert zich tevens niet, dat ten einde toe volgehouden gejuich over de behaalde zegepraal van 's lands legers? dat jeugdig frissche medeleven met al wat onze bodem roemvols, de natuur verkwikkends, de kunst voortreffelijks voortbracht? die bezielde belangstelling voor den triomf van waarheid en recht, niet alleen hier doch in heel Europa, niet louter op godsdienstig maar ook op staatkundig gebied? Sla de negen laatste boekdeelen der Van Lennep-uitgave open; verlustig u in die bloeiende, geurende gaarde; nu eens met rozen en zonnelicht en zingende vogels, dan weder in de welluidende, beurtelings vroolijke en teedere liederen, die van iederen kant tusschen het frissche groen weerklinken; of leen bij afwisseling aan de wijsheid der ondergindsche lindenschaduw neergezeten geleerden aandachtig het oor; gun u de weelde van het staren op dien wereldstroom; zie, hoe die stroom wegrukt en meesleept en voortwieelt, wat hem weerstaat, hoe hij zich schijnt te verlustigen in het "afspiegelen

van wat hem aanlacht"; waar is dan "die ruste des grafs?" Al deze beeldspraak heeft natuurlijk maar in zoover kracht van bewijs, als gij, lezer, door vroegere studie in Vondel bespeurd hebt of door nadere kennismaking met hem zult bespeuren, dat de beeldspraak op waarheid gebouwd is; en dan zult gij het niet als zwakheid, doch veeleer als een blijk van zielegrootheid en diepen ernst van overtuiging schatten, dat Vondel te midden zijner vervolgingen zoo vast stond door het helder bewustzijn van het beginsel: dat het goed geweten 's menschen grootste kracht uitmaakt, dat men, wanneer alles rondom ons bezwijkt en afvalt, in de edele onderwerping aan Gods wil zijn vreugde zoekt. Zoo weinigen zijn ons trouw, zoo is de inhoud van "Het Kristelijk Gedult",

Dies 't eenighdt dat'er overfchiet,
 Ten troost in afgepijnt verdriet,
 Is 't goet geweten, 't eenigh goet
 Van 't afgemartelde gemoedt,
 Een schat der onderdruckte Deught
 Die zomtijts tranen schreit van vreught,
 En, zonder hulp of troost te zien,
 Noch spreekt: Godts wille moet geschiën.

Dit vers is karakteristiek. Het dagteekent van eenige weken na den druk der zoo aangevallen "Altaergeheimenissen".

In het vervolg dezer studie zullen wij gelegenheid vinden, om dit alles nog op te helderen, en met name zullen "De Bespiegelingen" ter veraanschouwelijking van Vondels ruimen blik en rijkdom van zieleleven ons dienen. Vooraf zijn echter nog eenige bemerkings over de "ruste" des Dichters te maken: want ons ligt nog een laatste opvatting dier "ruste des grafs" voor de hand, wanneer wij die termen verstaan in den zin van *gebrek aan zelfstandigheid*. Wel neemt men aan, dat Vondel zich ruiterslijk op zijn ingenomen standpunt weerde, dat hij een geducht kampioen zijner partij was, wakker rond zich heen sloeg en niet licht uit den zadel werd geworpen; of hij daarbij echter met gezond nadenken en voorzichtig onderzoek te rade ging, wordt betwijfeld, of liever, men beslist, dat bij hem,

als Katholiek alleen van “knechtelijk geloof” en volstrekt niet of zeer weinig van zelfstandigheid des geestes sprake was. Is zodoende het raadselachtige der bovenaangehaalde woorden van den Heer Bakhuizen van den Brink opgelost? — Zoo ja? is Vondel dan wettig van zwakke, van in slaap gewiegde hersens beticht? Is bijgevolg het groote leerdicht, waar het verstand zooveel ruimte beslaat, en waarvan wij den oorsprong zielkundig trachten op te sporen een wondervrucht zijns geestes? Alvorens wij hiermee voortgaan, vragen wij eenige aandacht voor de volgende schoone, uit het hart ontsproten verzen.

Den 17^e November van het jaar 1647 vierde Vondel zijn zestigsten geboortedag, die samenviel met het kerkelijk feest van den H. Gregorius den Wonderdoener. De Dichter hief een geboortezang aan; nu, zegt hij,

Nu zeltigh jaer het voorhoofd kreucken,
 Het bloet in d'aderen verkoelt,
 Het hair befneeuwt, mijn tijtgenoten
 My valt bezwijcken, voor en na,
 Rontom en aen mijn zy geschoten,
 Terwijl ick hier noch strijde, en sta
 Op schiltwacht.

Na zich dus als een oud en wakker strijder te hebben afge-
 maald, richt hij verder de volgende ontboezeming en bede tot
 den Heilige:

Verftreck me een schilt en beuckelaer,
 Waer onder ick Godts naem magh eeren,
 Vrymoedigh zingen 's hemels lof,
 Om hoogh gevoert op Engleveëren,
 En vlechten uitgeleze stof
 Tot kranffen, en altaerfestoenen,
 Op uwe feeft, mijn Jaergety,
 Het welck my leert de Godtheit zoenen.
 Als Slaghtmaent, meer dan half voorby,
 Den zonring sluit op mijn verjaren.

Hier ziet gij den bespiegelenden Vondel in zijn streven “om
 vrijmoedigh te zingen 's hemels lof”; deze gemoedsgesteltenis,

waarvan de lezer gelieve aanteekening te houden, vormt met dat in onzen Dichter zoo luidsprekende besef van het vluchtige des levens en met een hooge waardeering van de genade des geloofs een der hoofdelementen, die bij het ontstaan van het kunstgewrocht der "Bespiegelingen", in de ziel des kunstenaars aanwezig waren. Hoor, of de hand, die de hymne aan Sint-Gregorius speelt, niet van dezelfde aandoening trilt.

Hoe slijt het leven als een kleet!
 Waer is de vlugge tijt gevaren,
 Dat dierfte kleinoot, waert besteet
 In aendacht, en bespiegelingen
 Van Godt en 't allerhoogste goet,
 En wat wy van den Zoon ontvingen,
 Die door de stralen van zijn bloet
 Ons zuiver wiesch, en openbaerde
 De beste Perle, die zoo diep
 Begraven lagh, bestulpt met aerde,
 Eer hy ons tot zijn Waerheit riep,
 Uit geen verdienste, maer genade.
 Gelukkig zijnze, die voor 't ent
 Met vleesch noch bloet niet gaen te rade,
 Noch dit vergangklijck element.

Ongekunsteld als deze gevoelens zijn, houdt men ze tegenwoordig als uitingen van een oprecht hart in waarde. De tegenkanting begint eerst, waar de Katholiek zich als redelijk laat gelden, en zijn geloof als een zeer wijze, zeer voorzichtige daad handhaaft.

De melck der voester, slimme wennis,
 En d'eerste ploy van erref-leer
 Wort spa verleert door betre kennis,
 Zoo lang men d'Ootmoet noch ontbeer;

zingt Vondel verder in zijn geboortezang. Nu merkt Mr. Van Lennep op deze regels aan, dat "*Ootmoet* hier staat in den zin van knechtelijk geloof, hoedanig de Roomsche Kerk haren leden inprent." De beteekenis dezer woorden vindt gij geïllustreerd in een noot bij de "Bespiegelingen". Omtrent het beweren van

Vondel, dat men in godsdienstzaken niet de bloote familie-overlevering behoorde te volgen, noch te zweren in *verba magistri*, maar dat men moest te rade gaan met de rede, oppert de volhardende commentator het vermoeden, "dat de Dichter niet schijnt te hebben ingezien, tot welke gevolgtrekking deze stelling noodwendig leiden moest." Dit beduidt, dunkt ons: wil Vondel niet zweren in *verba magistri*, maar met de rede te rade gaan? dit strijdt immers met het katholiek of "knechtelijk geloof"! Ziedaar dus waartoe het Catholicisme gemaakt wordt, tot een doodskleed over het werkend verstand; ziedaar de kracht dier "ruste des grafs" van den Heer Bakhuizen, en tevens de vertaling van het "knechtelijk geloof", van Mr. Van Lennep.

Waar toe toch op een paar termen zooveel nadruk gelegd? Omdat zij de denkwijze van verreweg de meeste niet-Katholieken vertegenwoordigen. Het zieleleven van groote mannen rekent men voor iets gewichtigs; het is de stroom, waardoor iedere dichtbloem bloeit en tiert; de heerlijkheid dier wereld van poëzie gaat luistervoller op, wanneer het oog door de kennis des innerlijks levens verlicht wordt. Vandaar dat Vondels omhelzing van het katholiek geloof met recht de aandacht trok. Meestal echter bleef de verklaring hiervan min of meer onvolledig, omdat veelal uitsluitend over gemoedsbewegingen werd uitgeweid, terwijl men niet enkel den hooger en invloed der voorkomende genade Gods buiten spel liet, — wat van een onkatholiek standpunt redelijk was; — maar dat buitendien in veler bewijsvoering of beschouwing de mogelijkheid van eenige bondige werking des verstands ternauwernood doorschemerde; juist alsof bij zulk een daad van redegebruik geen spraak kon zijn. Blijkbaar beschouwt men het Catholicisme zoowel in zich zelve als voor Vondel gelijk aan "een ruste des grafs". De aard der zaken eischt dan, dat wij deze vreemde opvatting door een beknopte uiteenzetting van de verhouding tusschen geloof en rede in het algemeen, en daarna door te wijzen op beider harmonie in Vondels gemoed, in de hoofdzaak trachten te weerleggen.

Nu, is het verstand voor den Roomschezinde dan inderdaad geen *article de luxe*? Is de rede niet het "kruis hem" voor

het geloof? brengt het geloof der rede den doodsteek niet toe? Neen. Immers wat is de rede? Een kenmerk van den adel onzer natuur, een licht tot kennis van God en zijn schepping, een straal der oneindige wijsheid op onze voorhoofden nederge-daald. — Goed, maar wat is dan het geloof? — Een boven-natuurlijk licht, waardoor de mensch het *bestaan* van hooge waarheden kent op gezag van den nimmer bedrogen en nimmer bedriegenden God. — En verdringt het geloof de rede niet? — Even min als de genade de natuur, even min als een hoogere kracht, met een mindere werkend, deze laatste verwoest: zulk een geloof is geen vernietiging der rede maar een veredeling, het drukt haar niet neder maar verheft, versterkt haar. Geloof en rede zijn twee middelen den Christen tot kennis gegeven; beide beschijnen zijn pad door dit leven, als twee lichtstralen der Eeuwige Zon, die, nu achter aardsche wolken en in een nevel van ons stoffelijk omkleedsel verscholen, eerst na dit broos en vluchtig bestaan, in vollen luister zich aan de onsterfelijke ziel vertoont. Wat de rede alléén slechts met moeite, na geruimen tijd en met menige dwaling vermengd, van God en de noodzakelijkste levensvragen zou weten, wordt klaarder, spoediger, juister gekend, als de goddelijke Wijsheid door het boven-natuurlijke licht des geloofs zich aan 's menschen geest openbaart. Daarbij komt, dat de gave des waren geloofs, nog wel als in een spiegel en in een raadsel, maar toch eenigszins den aanbiddelijken glans veler geheimenissen doet zien, wier bestaan de niet door hooger bestraalde rede zelfs nooit zou hebben vermoed. — Dat is juist uw zwak, zegt iemand. Uw geest omvat de geheimen niet en houdt ze toch voor waar: gij tast dus in den blinde rond. — Juist in het aannemen van geheimen, hervat ik, schuilt een groote kracht. Daardoor opent zich voor ons een wereld van schoonheid en liefde, van macht en majesteit, een hoogere wereld, aan u, droeve zwervelingen op den dwarrelstroom des twijfels, volstrekt onbekend; daardoor leeft een innig Katholiek op die verheven, diepe zee, waar de ziel voortstreeft te midden der over haar heenslaande baren van het groot-sche, van het oneindige. — Dweperij! mysticisme! declamatie!

roept gij uit. — Waarom? Dat het katholiek geloof een harmonisch geheel vormt; dat het een geleerden, subliemen grond heeft in het ideaal, “uit God, door God, tot God”; dat er een schat van verheffende, troostrijke waarheden in verborgen ligt; dat men zonder onwetendheid of kwade trouw geen uitweg kiest tusschen volslagen ongeloof en Catholicisme: dit geven ons zelfs zeer veel andersdenkenden toe. Zijn wij dan zwak om het aannemen der mogelijkheid van verborgenheden in het algemeen? Noem ze dan allen zwak, die nog een zelfstandigen God vereeren; want in het denkbeeld van *Oneindige*, van Opperwezen ligt opgesloten, dat er voor ons *eindige* wezens geheimenissen moeten bestaan; omdat het, zoo lang de zon een zon, en een lamp een lamp is, niet te denken valt, dat het *eindige* zou omvatten al de harmonie, al de verhevenheid, al den glans des *Oneindigen*. Maar onze dwaasheid bestaat in het aannemen dier geheimenissen op gezag der Kerk? Niet op gezag der Kerk, maar op gezag van God, die de Kerk tot heraut nam, gelooven wij. Er blijft nog over: is de Kerk wel door den Hemel aangesteld? — Toegegeven, dat wij, Katholieken, in het bevestigend antwoord op die vraag dwalen, *onredelijk* handelen wij niet. Meent gij het gezag, als onbewezen, te moeten verwerpen; wij rekenen het ons tot plicht dit gezag, als bewezen te huldigen. Voert gij bewijzen aan *tegen*, wij steunen op zeer redelijke gronden *voor* de wettige zending der Kerk. Komt iemand dan tot ons, hij behoort dit niet onberaden, uit grilligheid te doen, maar verstandig te handelen. Of zou hij zich maar blindelings in de diepte gaan storten, met gevaar van in een Doode Zee van “domheid en dwaling” te stikken? Neen; maar gelijk Gods onfeilbaar woord de *beweegoorzaak waarom*, zijn heilige genade de *kracht* is, *waardoor* wij gelooven, zoo kan de rede zeggen: hier spreekt een gezag, dat gij, op straf van onredelijk te zijn, niet moogt weerstreven. Alleen de genade Gods voert ons in den tempel des geloofs; de rede kan ons leiden tot aan den drempel. Onze toestemming is geenszins blind, opdat de gehoorzaamheid des geloofs redelijk zij, wilde God met den *innerlijken* bijstand des H. Geestes, ook

uitwendige bewijzen voor de Openbaring voegen; dit zijn woorden der, nog zoo lang niet geleden, in het Vatikaansch Concilie verzamelde Vaderen. (Acta et Decreta Conc. Vat. p. 172—178). Gelijk dus in het dagelijksch leven niet louter wat wij zelve zien, maar ook wat op onwraakbaar gezag gegrond blijkt, aangenomen wordt; gelijk Europa het bestaan der Nieuwe Wereld aannam, op het gezag van den grootmoedigen Ontdekker, die met klare bewijzen het gelukkig slagen zijner zoo tegengewerkte reize bewees; evenzoo gelooft een Katholiek de Heilige Kerk, wanneer zij zegt over een schoonere wereld groote geheimen te weten; en hare leer op onomstootbare gronden als waarheid, haar gezag als een door den Schepper gewettigde macht tegen allen verdedigt. Wat gij, niet-geloovige, doorvorsch, staat ook voor ons onderzoek open; waar gij met de vleugelen des geestes stijgt, slaan ook wij de wieken uit. Doch twee zaken staan voor ons vast, namelijk: dat er in den *oneindigen* God voor ons *eindig* begrip onomvatbare verborgenheden schuilen, dus, dat er waarheden niet *tegen* maar *boven* de rede bestaan. Ten tweede, dat men zich heeft te onderwerpen aan het welbewezen, door God verlicht gezag der H. Kerk, die, door den bijzonderen bijstand van den Geest der Wijsheid gesteund, ons voor een deel met verborgenheden omtrent God, omtrent den mensch en de verhouding van beiden tot elkander bekend maakt; die van de dingen des hoogerens levens eene kennis bezit, waardoor het, onder dit opzicht, zoo zwakke, weifelende licht der rede zich laat leiden. Nu kunt gij zeggen: de Katholiek dwaalt; maar te zeggen: de Katholiek dommelt, denkt niet, handelt redeloos, dit kunt gij, als wij ons niet te slecht hebben uitgedrukt, op geen enkelen titel. Na dezen noodzakelijken omweg komen wij weer bij Vondel.

Wanneer de dichter, zooals reeds gezegd is, protest aantekent tegen het blind aankleven van familie-overleveringen en tegen het zweren in *verba magistri*, dan geeft hij tot geen andere conclusie grond, dan dat ieder geloovige heeft toe te zien, of hij een bloot menschelijk en willekeurig, in plaats van een goddelijk en door hooger sterren bestraald, gezag ten gids

neemt. Hoe juist komt hij hier overeen met den regeerenden Paus. “Opdat ’s menschen verstand (zoo sprak Pius IX in een encycliek van 1846) in een zoo gewichtig werk — er is van gelooven spraak — niet mistaste noch dwale, moet men het *feit* der Openbaring ernstig nagaan, om in de zekerheid, dat God sprak, Hem, naar de leer des Apostels, eene redelijke gehoorzaamheid te schenken.”

Zóó dacht en handelde Vondel; voor zooverre wij, wat hier enkel beoogd wordt, zijn overgang niet uit een bovennatuurlijk standpunt beschouwen, maar het meest de aandacht vestigen op die natuurlijke werking zijner ziel, waardoor eenigszins werd voorbereid of waarmee zeer waarschijnlijk gepaard ging de hogere, verlichtende, geheel uit goedheid geschonken genade des geloofs, die, volgens de soliede katholieke grondstellingen, de natuur niet vernietigt, maar volmaakt, verheft, veredelt. De Dichter, niet in de katholieke Kerk opgevoed, ging — om zijne beeldspraak te bezigen — toch niet blindelings met huis en huisgezin scheid, want stond de dwaling aan het roer, dan kon hij en heel zijn afkomst wel schipbreuk lijden. Onvervaard en niemands tieren duchtend volgde hij oprecht en met ernst het schijnend licht der rede — ook toen deze hem op de billijkheid der onderwerping aan de Kerk van Rome wees; niet in *verba magistri* te zweren stond bij hem vaster dan ooit, met ééne uitzondering; wanneer het namelijk mocht blijken, dat God zelf, zich door een kenbaar gezag aan den mensch medeelende, de *magister* was. Zóó kwam, onder den invloed der goddelijke genade, gelijk eertijds in den H. Augustinus en meer groote genieën rede en geloof van Vondel tot harmonie. Wat jaren reeds voor zijn geest had geschemerd, werd nu lichter en lichter, en vrij kon hij zeggen:

Mijn jonckheit bondt door errefleer
 Zich aan een Secte, en geene meer,
Tot datme, door een klaerder blyck
Van 't Weereltlyck en Kerckelyck,
 Ontdekt wiert, in een' schooner dagh,
 De Perle, die verborgen lagh,

Waer voor men 't al met winst verliest.
Gelukkig die het beste kiest. (Toets-steen).

Gelukkig, ja, was Vondel na het vinden van "de Perle, die verborgen lagh"! doch van iets grafachtigs nergens een zweem! En wilt gij ten slotte de bovengestelde vraag zien beantwoord, of het Catholicisme dan waarlijk iets heeft van een graf, wij kunnen, na wat reeds gezegd is, met weinig volstaan.

Het omhelzen des consequenten Christendoms of van 't Catholicisme belemmert niemands verdere wetenschappelijke vorming, maar verrijkt den geest met een helderder oplossing van de raadselen des levens, van 's menschen oorsprong en einddoel, val en herstel; verruimt den blik en scherpt het oog tot dieper bewondering bij het aanschouwen der grenzelooze liefde Gods, geopenbaard in het Heilig Kruis; schenkt wiken aan den geest tot vrijer vlucht in de volheid des Christelijken levens, om te steigeren in hooger sfeer en de vereeniging te beginnen met het Ongeschapen, Eindeloos Goed, waarvan de heerlijkheid niet dan aan gene zijde des grafs voor ons opgaat. Zoo komt er meer overeenstemming en vrede in een edel, diep en dichterlijk gemoed, wiens ideale richting door een inniger verkeer met Engelen en Heiligen, door een kinderlijk-eerbiedig eeren der Moedermaagd en schoone Hemelkoningin, door het hart- en geestverheffende der Heilige Sacramenten en des gebeds, wordt aangekweekt en begunstigd. Dit maakt niet ziekelyk en klinkt heel anders dan een tranenzang van Feith. Het dooft den edelen gloed niet uit voor natuur, schoon, heldendeugd en kunst, maar troost ons als de somtijds wel wat platte werkelijkheid de harten somber stemt. De ziel blijft in evenwicht tusschen, of juister verheft zich boven de ziekelyke zwartgalligheid, die niet erkent, hoe wonderschoon Gods aarde is, en boven de nadenkenlooze driftigheid, waarmee het vurig hart zich somtijds ten verderve stort in den duizelingwekkenden maalstroom des zinnelijken levens. Die zekere weemoedige stemming, waarin het twijfelend en niet-geloovig, maar voor het hoogere toch brandend hart zich, als teleurgesteld, vaak voelt vervallen, —

dat onbevredigde, waarvoor de mensch, wegens een ingeboren streven naar volmaakt geluk, bij een weldoordacht beschouwen van 's levens vlotte waarde, toch vroeg of laat bezwijkt; — dat onvoldane, dat zoeken naar een verheven voorwerp van de edelste aspiraties, dat peinzensmoede, waarvan zij, die frisschen levenslust niet met dartele nadenkenloosheid verwarren, in elke eeuw getuigenis hebben afgelegd; — dat alles komt in den waarachtigen Katholiek, naarmate hij zich dieper van zijn Godsdienst doordringt, tot meer helderheid, tot meer harmonie, omdat de zekere verwachting des toekomstigen levens en het bewustzijn, dat de wereld een weg en geen blijvende stad is, de ziel bij gematigder eischen voor aardisch geluk met blijder hoop op een hemelsch bezielt.

Hebben wij het op Vondels canonisatie gemunt? beitelten wij een beeld, waarvoor men, als voor dat eens Heiligen, weldra tusschen vroolijk waslicht en frisch gebloemde zal knielen? Niet het minst. Alleen hebben wij, na zooveel schoons en goeds over die stoffe geleverd, een weinig moeite gedaan, om het gemoedsleven van onzen Hoofddichter, gelijk het zich in een reeks van meesterwerken weerspiegelt, bevattelijker te maken. Wellicht zullen sommigen nu nog beter begrijpen den Dichter van "Peter en Pauwels"; "De Leeuwendalers"; "Lucifer"; "Adam in Ballingschap"; wellicht zal men zich niet meer verbazen over "De Altaergeheimenissen", waar de hooge poëzie op zulk een hechten grondslag van wetenschap en geleerdheid is opgetrokken, dat men zonder overdrijving op den Dichter zelve kan doen terugslaan de volgende woorden in eene voorafpraak van "Grotius Testament" door Vondel neergeschreven: "'T is al verloren — zoo beklagt hij zich — 't is al verloren reden gebruyckt, de *Heylige Schrift* ontvouwen, en die met *Concilien, Outvaderen, Kerckelycke Historien, gewoonten en overleveringen* van hant tot hant ontfanghen, oock met mirakelen bevestight." Inderdaad aan al die kennisbronnen had hij geput, ter verdediging der eenmaal oprecht omhelsde waarheid. Tegenstand op tegenstand mocht hij ontmoeten, het weerhield hem niet om zijn heiligste overtuiging met alle wapenen van onder-

zoek en kennis te verdedigen en manhaftig voor te staan, de vaan des geloofs met vaste hand omklemmend. Zijn rede blijft onbeneveld, wordt verlicht doordien in het Catholicisme de ster voor hem opging, die na tweehonderd jaar alleen aan Europa's hemel schittert, als tot Jezus Christus leidende. Boven verreweg de meeste geleerden zijner eeuw was zijn blik doordringend genoeg om te zien, dat in Rome het zwaartepunt des Christendoms lag. "Prijft ghy eeuwigh werck", zong hij J. Heiblok toe,

Prijft ghy eeuwigh werck,
Bouw geen huis, veel min een kerck
Op den veengrondt van elcks zin:
Want die gronden zakken in.

Bouw dan liever op een rots
Hel en afgront zelf ten trots.

Heeft de tijd zijn denkbeeld niet gestaafd? — Daarom kon hij in het besef dier waarheid met het oog op zijn protestant-sche tijdgenooten zeggen: "Ons voor-oordeel is dickwils foo krachtigh als schadelijck in menschelijke, en allerkrachtighst en allerschadelijckst in Goddelijcke faken: want het benevelt fulcx het verstant, oock van anderfins overkloeecke en gheleerde harffenen, dat het licht van de reden, hoe klaer dit oock opga, qualijck kan doorschijnen; infonderheyt als'er (ick segh nu niet voordeel van aenzien of genot) een averechtse opvoedinge en langdurige en quade gewoonte, gelijk een tweede natuer, by kome, en het licht van d'oogen des harten geheel uytbluffe, waer door fulcke verblinde menschen, niet als lichaemelijke blinden, die sich noch van fienden laten leyden, maer als reuckeloozen, die zwaerlijck te raden zijn, den onwegh inflaen. Wanneer d'een blinde den anderen leydt, vallen se beyde in de gracht..... het Voor-oordeel luystert na Recht noch Reden, noch Heylige Schrift, noch Kerck, noch Concilien, noch Outvaders, noch Historien, overleveringen noch mirakelen: het houdt zijnen tret: volgt verkeerden of eygen raet, en roept zonder ophouden: Babel, Fabel, Antikrist, Papist; gelijk een wagen op hollen, buyten de heyrbaen invlieghe, en na toom noch teugel luyftert."

Bij de weifelingen van zooveel geslingerde gemoederen, die met het verschijnen van elk dagbladnummer, bij den druk van ieder maandschrift-artikel, naar het stijgen of dalen hunner zielsbewegingen van beginsel veranderen; bij de slaafsche gehechtheid der menigte aan dezen of genen klinkenden naam; bij het wankelende van overtuiging omtrent de gewichtigste en allereerste levensvragen, zal men ook de volgende versregels uit de "Altaergeheimenissen, niet als een kreet van matheid des verstands, maar als een ware bekentenis van 's menschen begrip-zwakte verstaan:

Godts reden dient het plomp vernuft te scherpen,
 Dat schichtigh is in kiezen en verwerpen
 Van eene zaeck; en naulix zich verstaet,
 En wraeckt, eer 't rieckt, hoe veer dat wraecken gaet.

Dit is voldoende, hopen wij, ter verklaring van het ontstaan, en tot beter begrip van het leerdicht: "Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst". Zie nu den grijsaard peinzend gebogen over die boekwerken daar voor hem; zie dat immer nog levend oog beurtelings van diepzinnig nadenken en afgetrokken beschouwing, van krachtige vervoering en teedere gemoedsbewegingen voor de waarheid, of van verontwaardiging en fijnen spot tegen de dwaling getuigend. Wat houdt hem bezig? God, de Mensch, de Godsdienst. Met streng logischen zin dringt hij door tot in het diepste der wezens, overweegt hun aard en gesteldheid, wikt en weegt, zooveel mogelijk, den grond huns aanzijns. Naar de hemelen ziet hij op en laat zijn blik over de Scheping weiden. — Geen algemeen antwoord: "krachten"; geen vage term: "wetten"; geen luidruchtige kreet: "natuur! natuur!" bevredigt hem; dieper dringt hij door, den aard der wezens nagaand, ze ondervragend naar hun *eersten* oorsprong en bron. En waar hij vorschend rondziet, hetzij in de kleine wereld van het "ik", hetzij in de groote wereld daarboven en rondom hem, alles voert hem opwaarts naar den troon van den levenden, persoonlijken God, Schepper van Hemel en Aarde. Nu dringt dat scherp oog door de wolken, bespiedt er vol eerbied het

grondeloos licht, en bij de weinige stralen van Gods volkomenheden, die hij mag opvangen, doortintelt hem hooger leven, hevig verlangen naar volkomener kennis, naar de aanschouwing der ongeschapen Wijsheidszon. Kan de al te sterke glans der Hemelen hem nog niet verschijnen, dan bespiegelt hij het weerkaatste licht en den trotschen, breeden stroom van het Geschapene. Dan begint de band tusschen Oneindig en eindig, tusschen God en den Mensch meer zichtbaar te worden; door de verhouding tusschen den geheel onafhankelijken Schepper en het onderworpen, afhankelijk Schepsel ziet hij de Godsdienst in haar wettigheid verklaard en gegrondvest, en eindelijk gaat voor zijn verheugden blik op de Kerk Gods, in het volle licht der historie geplaatst, door den Godmensch gesticht, geleid en bezield. Ziedaar den gang van het leerdicht.

En wat den toon betreft? In plaats van een grootschen lierzang, vindt gij er, doorweven nochtans met de rijkste poëzie, alle nauwgezetheid des rechtschapen onderzoekers, al het geduld, al de inspanning en aktiviteit van een krachtig, zelfbewust leven; een geheel, waarin, wij moeten het bekennen, de fantasie van het onderzoek vaak kaakslagen ontvangt, — waar de vlucht der poëzie door de wijsbegeerte wordt belemmerd, maar overigens diepzinnig, nauwkeurig, veelomvattend; een reden waarom het kunstwerk, dat een grijsaard gewrocht, gedacht, in versmaat gesteld heeft niet voor alle tijdgenooten leesbaar noch bevattelijk is. En is hier zooveel inspanning, zooveel arbeid in logische orde bijeen, dan treft ons dit alles bijzonder om de vastheid van overtuiging, die overal uitkomt en volstrekt niets gemeens heeft met de suffende rust van iemand, wiens moedeloos geest zich met een quasi-waarheid, met een dommelenden slaapdrank paait. Blijkbaar ware de beeldspraak van “ruste des grafs” hier misbruikt, en zouden wij liever van een zomer-morgenstond, van een helderen ochtend, bode der naderende zon, en van reine kalmte spreken. Dan wordt ook de aanhef des leerdichts verstaanbaar:

Wat is gewenschter dan in ons bespiegelingen

Het eeuwigh schijnend licht, den oorsprong aller dingen,

T'ontmoeten, en van vore in 't aengezicht te zien,
Om andren, of door tong of tekens, te bediën
Den glans, die ons verfehijnt; zoo menschentong of teken
Dit wonderlijk gezicht en wonder uit kan spreeken,
Of in zijn volle kracht afbeelden voor het oogh!
Maer dit 's vermeetenheit: de Godtheit zit te hoogh:
Wy drijven veel te laegh, op losse en wasse pennen
Te kranck in zulck een' gloet, om Godt volmaeckt te kennen,
Wat meer wort dan een worm, een sterflijk mensch vereifcht.
Een gloeiend Serafijn, een groote Aertsengel deist
Wel drymael in zijn vlucht, wanneer hy d'opperdaecken,
Den troon van 't aertspalais der Godtheit zal genaecken;
Met ootmoedt en ontzagh de Cherubijn bedeckt
Met vleuglen zijn gezicht, om zuiver, onbevleekt,
En waerdigh voor den stoel der Godtheit zich te buigen,
Daer duizent duizenden al juichende getuigen
Wat eer en majesteit, van eeu noch kreits bepaelt,
Uit Godts volkomenheên door 's hemels kreitsen straelt.

Deze waardige aanhef brengt ons van eene voorafgaande beschouwing tot het leerdicht zelf.

(Wordt vervolgd.)

DE ROEPING DER VROUW,

in de bevordering van het Schoone,

DOOR

JACOB FALKE¹.

(II).

In de ornamentiek is dus van het borduren op stramien geen ruim gebruik te maken; maar wat op deze wijze bewerkt kan worden, is toch nog belangrijk genoeg om er een oogenblik bij stil te staan, en geeft gelegenheid aan eene bedrevene hand, die door éenige fantaizie althands bestuurd wordt, om nog schoone dingen voort te brengen, onafhankelijk van de bekende en meestal zeer smakeloze voorbeelden en patronen, die in den handel zijn. Het doel dezer verciering toch is de schoone schijn, en het is *après tout* het doel aller dekoratie, dat hier bereikt wordt. Men vraagt een kleurensamenstel in regelmatige verdeeling van schoone, harmonische, rustige of rijke werking, en dit kan ook door de geoefende en gevormde smaak eener dilettante geleverd worden.

Willen wij echter deze trap van vercieringssamenstel te boven streven, willen wij ornamenten van zwierige kracht, natuurlijke of gestilizeerde bloemen, of figuurtooneelen van allerlei soort voorstellen, dan moeten wij ook de dilettante techniek verlaten en eene meer kunstige gebruiken. Toen het borduren nog een ware kunst was, en zelfs met het schilderen wedijverde in de vijftiende eeuw, toen kende men de tegenwoordige wijze van doen bijna in 't geheel niet; zij is eerst met het verval der

¹ Zie *D. Warande*, X, 32.

borduurkunst in gebruik gekomen. Bij het nabootsen van gezichten en handen, gebruikte men, in dien tijd, alleen den platten steek; en dit is ook alleen het ware: want dat veroorlooft vrij en kunstig te werken, door den draad in de richting der teekening te leggen, zoo als de schilder de toetsen van zijn penseel doet. Slechts op deze wijze kan de borduurkunst naaldschilderkunst worden en ook beeldwerk scheppen, dat gezien kan worden. In de bijpartijen, in de vlakten en gronden kan men dan ook andere meer gelijkmatig bedekkende borduurmanieren gebruiken, zoo als de borduurders der vijftiende en zestiende eeuw het ook gedaan hebben.

Dit is bijzonder noodzakelijk, wanneer gouddraden in de verciering voorkomen, welke onze dilettantentechniek volstrekt niet kan gebruiken, ofschoon zij toch decoratief de meest schitterende stof zijn. Over 't algemeen moet de borduurster, wanneer zij rijkere of zwaardere staaltjens harer kunst te leveren heeft, de meest verschillende doenwijze machtig zijn, en zij moet weten, wanneer zij deze en wanneer die heeft aan te wenden. Anders hebben het ook de kunstenaars en kunstenaressen der middeleeuwen niet kunnen doen, en anders zien wij het ook niet bij de perzische en indische, chineesche en japansche borduursels, die aan volkomenheid, aan technische geschiktheid en vooral aan decoratieve werking — en daarop komt het toch nog het meeste aan — alle gelijksoortige werken der moderne, europeesche beschaving achter zich laten, hoe barok anders ook hare voorstellingen en ornamenten zijn mogen.

Dwalen wij dus dikwijls hierin, dat wij plaats en voorwerp niet in acht nemen, het is even zeer de schuld van onze verkeerde techniek, dat moeite en arbeid verloren zijn en bij den beschouwer geen andere gedachte opkomt, dan het beklagen der oogen, die zich op zulk werk bederven, en het betreuren van vlijt en tijd, die aan zoo veel betere dingen hadden kunnen besteed worden. Maar ook buiten verband met de verkeerde keuze, met de misbruikte techniek, ontmoeten wij somtijds dwalingen en misgrepen, die slechts aan gebrek aan nadenken toe te schrijven zijn. Ik wil dit met een voorbeeld toelichten, dat

echter volstrekt niet alleen staat, maar vele gelijken heeft, ja een geheele soort van verschijnselen vertegenwoordigt.

Dit voorbeeld was de namaking van eene bekende koperplaat; in fijne, zwarte zijde op een weefsel van witte zijde uitgevoerd. De fijnheid van den arbeid, de teekening, de afschaduwing of modeleering was voortreffelijk, ofschoon de zwarte bijwerking op den zijdegrond het borduursel te hulp kwam. Ik wil echter niet deze omstandigheid afkeuren, maar die, dat het doel van den arbeid, het doel dezer kunstopenbaring ijdel was.

Welk plan had de kunstenaar zich voorgesteld? Blijkbaar dat, van eene kopergravure na te bootsen. Wat zij bereiken kon, was dus, hoogstens, de gravure in schoonheid te evenaren. Aangenomen, dat zij dit doel bereikte, waartoe dient het dan, met zulke ontzettende moeite en vlijt, met zulk een enorme hoeveelheid geduld eene enkele kopie te maken, terwijl de koperplaat het origineel in ontelbare hoeveelheid, gemakkelijk, goedkoop en, in de meeste gevallen, nog veel beter wedergeeft, ja zelfs op iedere daartoe aangewezen, eenkleurige zijden stof, als men het zoo hebben wil! Als het om de schoonheid van het voortgebrachte te doen is, dan heeft de techniek slechts waarde als middel, en het denkbeeld, dat het werk met de naald uitgevoerd is, verhoogt volstrekt niet de waarde der kunst. Slechts daar waar eene techniek hare eigene voordeelen heeft, waar zij iets schept, wat langs andere wegen niet zoo goed en niet zoo bruikbaar gemaakt kan worden, daar is zij van zelfstandige waarde, daar is zij in haar recht.

Zulke voordeelen heeft de borduurkunst. Het borduren is naaldschilderen, en haar element is de kleur, iets wat de zwarte kopie eener gravure volstrekt mist. Als het borduren bij het schilderen in de hoogte van het te bereiken doel achterstaat, zoo heeft het toch ook zijne voordeelen en deze bestaan in den volume der materialen, in de kracht en de diepte der kleuren, in den schitterenden glans der zijde. De borduurkunst heeft hare bizondere eigenschap, daar zij, zelf buigzaam, de schilderkunst op buigzame voorwerpen overbrengt. Dit is haar eigen gebied, waarop haar de schilderkunst niet volgen kan of

moet, en dat zij ook met de weverij deelt. Zij mag daarom van haar kant gerust de schilderkunst het beeldenmaken overlaten.

De borduurkunst is dan ook eigenlijk geene vrije, geene zelfstandige, maar een vercierende kunst. Aan andere, voor het gebruik dienende voorwerpen geeft zij de verciering, het element van 't schoone. De kunstenaressen moeten niet vergeten, dat zij zich minder te bekommeren heeft, om hetgeen zij maakt, dan wel, om de meest gepaste verciering aan het voorwerp toe te brengen, waarvoor haar arbeid bestemd is. Haar keus is daarom niet onafhankelijk, maar wordt door 't voorwerp bepaald. De kunstenaressen moeten zich afvragen, niet wat op zich zelf schoon is, wat haar over 't geheel 't meest bevalt, maar wat het bedoeld voorwerp het meest verciert, wat het 't meest eigen is.

Als zij zich deze vraag ter beantwoording voorstelt, zal zij zich voor vele dwalingen bewaren, en het zal haar veel vergeefsche moeite en arbeid sparen. Zij moet zich dan verder afvragen, hoe zij dit doel het gemakkelijkste bereiken kan, en zij moet die doenwijze kiezen, die op de spoedigste, eenvoudigste wijze en met de meeste uitwerking tot het doel voert. Want het is een groote dwaling te gelooven, dat die in 't werk gestelde moeite en zwaarigheid der bewerking de aesthetische waarde zal verhoogen. Integendeel, in de kunst moet men niet te veel kunst aanwenden; hoe eenvoudiger en geringer de middelen zijn, zoo veel te hooger schat men het daarmede bereikte doel. Welke groote arbeid is het niet met onze *pointeer*-stikmanier groote vlakken of gronden te vullen; en toch zou een stuk zijde of geweven wol van dezelfde kleur hier bepaald denzelfden dienst doen.

Dit voorbeeld gebruik ik met een bijzonder oogmerk: want ik wil daardoor op de oostersche wijze van in de borduurkunst stukken op te leggen opmerkzaam maken, die, daar zij zich licht bij grootere vlakten laat gebruiken, de dames in staat zou stellen met kleine moeite en een aangenaam volstrekt niet kwellenden arbeid de woning langzamerhand met de schoonste en meest effektmakende verciering, van vloerkleedtjens, behangsels, kussens, voetdektjens enz. te stoffeeren. De techniek durf

ik, daar men hier en daar bij stoelovertrekkingen, kussens, voetbankjens enz., eenige voorbeelden ziet, wel als bekend genoeg aannemen. Ik meen de aanbrenging van veelkleurige stukken wol, fluweel of zijde naar eene bepaalde teekening op een gekleurden grond, met in kleuren geborduurde omtrekken. De teekening moet natuurlijk mooi, de kleurenovereenstemming harmoniesch zijn; hierdoor kan het doel van 't werk, eene gelukte verciering, volkomen bereikt worden. Men kan ook de stukken, zoo als bij de perzische dekens, mozaïeksgewijs in elkaâr zetten; maar dat werk is zwaarder en vermoeiender.

Hiermede ben ik al op het tweede van die velden gekomen, welke ik de vrouw aantoonde als een gebied op hetwelk zij zich, in haar roeping tot bevordering van het schoone, vooral bezig te houden heeft. Dit tweede veld is de kunstig harmonische inrichting harer woning, welke deels van haar hand, deels van haar keus afhangt.

Ik behoef niet aan te toonen, waar en hoe overal de vrouwelijke hand tot verfraaying der behuizing bijdragen kan. Iedere dame koestert gewis den wensch, al moet zij dien ook dikwijls om deze of gene reden gehoor weigeren, de ruimte, waar zij in woont, met het werk harer hand op te cieren, ledige plaatsen, die ons aanstaan, met 't een of ander aantrekkelijk voorwerp te stoffeeren; en, zoo als ons de ondervinding honderdmaal leert, bezit de vrouwelijke geest juist hierin een zeer vindingrijke natuur. Ondanks dit zie ik toch, als ik in de woningen rondkijk, talrijke dwalingen begaan, en moeite en arbeid aan allerlei onnutte of nietsbeteekende kleinigheden, of ook dikwijls in groote mate op de verkeerde plaats, verbruikt. Ik wil hier niet weêr van stijlfouten in de borduurkunst spreken, maar ik wil slechts aan zulk een voorbeeld herinneren, waar, zoo als bij lampenkleedjens en voetbankjens, het eigenlijke kunstwerk zich op een plaats bevindt, waar het of volstrekt niet gezien, of op een onwaardige wijze aan het vuilmaken en bederven prijs gegeven wordt. Zulk een kunstwerk bestaat, om gezien te worden; zijn doel is de schoone schijn, en de schijn is alleen voor de oogen; van den anderen kant bestaan de artikelen voor het gebruik,

niet voor de staatsie, en dus moet zich de doelmatigheid, het gebruik en de smaak vereenigen laten.

Ook schijnt het mij, dat in 't algemeen de borduurkunst zich veel te weinig aan de verciering der woning wijdt, en dat zij, waar zij dit doel nastreeft, toch maar met te vermoeiende techniek en lastig tot haar doel komt, veel lastiger dikwijls, dan het op andere wijze zou hebben kunnen bereikt worden. Ik meen hier, b. v. dikwijls, ten minste betrekkelijk, kolossale vloerkleeden, die met den kruissteek in wol uitgevoerd, maanden, zelfs jaren lang het werk van vlijtige en dappere handen gevorderd hebben, en die dan nog, bij hunne teerheid, weinig dikte en weinig vastheid hebbende, van den eenen kant hun doel slechts onvolledig bereiken, en van den anderen kant aan een spoedig bederf blootgesteld zijn. Jammer van den tijd en de moeite aan den arbeid besteed, zal men moeten zeggen, als men nagaat, hoe hier het fabriekwerk, op eenvoudiger en gemakkelijker wijze, een resultaat levert, dat van de zijde der kunst en der praktijk betere diensten doet. De borduurkunst is een fijne kunst, niet geschikt tot verciering van groote vlakken; als zij zich echter daarmee inlaat, moet het in zekere mate uit een monumentaal oogpunt gebeuren; zij moet haar werk voor een plaats inrichten, waar het kan blijven bestaan; het zij dus niet bestemd voor den grond en voor de voeten.

Zelfs van kleinere bedekkingen, als overkleedtjens, karpetjens, kussens, stoelovertreksels, is de gewone techniek dikwijls te moeilijk en te tijdroovend. Gaan wij eens na, wat er al niet bij eenvoudiger techniek, die toch uit het oogpunt der kunst beschouwd hetzelfde resultaat geeft, in den bespaarden tijd gemaakt zou kunnen worden! Hoe verrukkelijk en hoe eenvoudig tegelijk laten zich lambrekijns, voorhangsels van iedere soort, bedekkingen en doeken met gekleurde omboordsels en snoeren en banden verciëren, hoe rijk laten ze zich door de goed toegepaste borduurkunst opmaken, als men maar weet, waar het op aankomt, wat men wil, en als men daarvan overtuigd is dat niet de moeite, maar het resultaat de waarde en de werking uitmaakt.

Natuurlijk is daartoe noodig, dat men in allen gevalle duidelijk het doel wat men zich voorstelt voor oogen heeft, want bij zulk een arbeid mag niets alleen voor zich geschapen worden, geen voorbeeld mag gekozen worden, omdat het op zich zelf mooi is, geene kleur, omdat zij ons dadelijk aanstaat, want dikwijls gebeurt het, als het voorwerp en zijne kleuren op hun plaats komen, dat zij niet met hunne omgeving harmoniëeren en het geheele plan in duigen gooien. Daarom moet de zaak alleen gekozen en gemaakt worden met aanmerking op de plaats, die het versieren moet, met aanmerking op de geheele kunstmatige harmonie harer omgeving. Daartoe behoort natuurlijk een kunstenaarsblik, die in staat is de ruimte aesthetiesch te beheerschen en in hare gansche harmonie te beoordeelen. Het is niet genoeg dat men wete: rood past bij groen, oranje bij blaauw, men moet ook kunnen zeggen, juist op deze plaats moet ik rood hebben, daar geel, daar blaauw om de leegte aan te vullen, het duistere te verheffen en te verlichten, om aan iedere plaats het juist passende effect toe te voegen.

Zulk een blik voor harmonie, zulk een oog voor kleuren is wel is waar geen gewone eigenschap, en het is misschien aan dit gebrek, dat men een gewone fout in onze woning mag toeschrijven, namelijk de overvloed van wit. Wij schaffen ons wel kostbare, glansende meubelstoffen met rijke kleurenpracht aan, maar bedekken ze weêr met witte overtreksels. Waartoe dient dan het bezit, als ik mij niet in de schoonheid kan verheugen, die onder deze overtreksels verborgen blijft? Zoo ook hebben de gehaakte dekkleedjens of antimacassars, die wij over de meubels uitbreiden, zeker praktische zijden, maar daar zij de kleuren grootendeels met witte vlakken bedekken, verstoren zij het aesthetiesch genot geheel. Hunne vernietigende werking is zoo veel te grooter, als de muren of het meubel donkerder geverwd is. Ook van al het linnengoed in huis en voornamelijk van dat, wat voor het tafelgebruik bestemd is, hebben wij alle kleuren verbannen. Nu is het zeker iets zeer prijzenswaardigs, om de netheid en de reinheid in huis, die bij het linnen in zekere mate tot de hoogste uitdrukking komt, te behartigen;

maar zoo puriteinsch hoeven wij ook hier tegenover de kleuren niet te zijn. Er zijn aesthetische gronden genoeg, die van ons eischen, ook hier weêr tot gekleurde versieringen terug te keeren, zoo als het vroeger het geval was. Wij zouden tafel en bed op veelvoudig verrukkende wijze kunnen tooien, en de vrouwelijke hand ras onophoudende bezigheid vinden, waarvan haar het resultaat dagelijks tot nieuwe vreugde voor de oogen zou treden.

De aesthetische blik, die alles omvat, het alles overziend, beheerschend oordeel heeft de dame des huizes vooral dáár noodig, waar zij niet met eigen hand werkt, maar waar zij slechts aan te geven heeft, waar haar keus, haar kunstenaarstakt op den voorgrond treedt, namelijk bij de versiering der wanden, bij de bepaling der kleuren, bij de keus der meubels en der tapijten, bij de rangschikking, plaatsing en verdeeling der voorwerpen. Als meesteres des huizes moet zij zich aanwennen hare kamer overal, waar haar blik valt, als een beeld te beschouwen, waarin alles tot gemeenschappelijke kunstuitwerking verdeeld en samengesteld is. In 't beeld heerscht geen symmetrie, maar toch een bepaalde orde, hoofd- en nevgroepen, tegenwicht der massa's, verdeeling van licht en schaduwen, harmonie der kleuren, onder het beheer van een harmoniesch werkende kracht. Zoo moet het ook in de woning zijn. Ook hier werkt niets voor zich, maar in vereeniging met de rest. Als de huisvrouw haar oogen aan zulke beschouwing gewend heeft, dan zal zij weldra gewaar worden, waar een wanklank voorkomt, en waar het akkoord zuiver is; zij zal zien, waar de hoofdplaats is, die de rangschikking te overheerschen heeft; waar te veel, waar te weinig is; waar een leegte bestaat, door het een of ander voorwerp of kunstwerk aan te vullen; waar een voorwerp overbodig of te zwaar, te kolossaal voor zijne omgeving voorkomt of verwijderd moet worden; waar en hoe dit of dat werk het voordeeligste gebruikt kan worden. Zij zal dus spoedig weten te onderscheiden, welke kleuren of kleurtoonen zij in overeenstemming met hare individueele neiging voor muur en meubels te kiezen heeft, en welke andere kleuren zij aan die grondkleuren in de ornamentering tegenover te stellen heeft, om het schoonste effect te

krijgen. Dit is volstrekt geen gemakkelijke taak, waarvan de al of niet gelukkige vervulling gewoonlijk aan de meesteres des huizes wordt toegerekend.

Het is voornamelijk zulk een allesomvattende blik, het gevoel van de harmonie, de vatbaarheid voor kunsteffekten of het gebrek daaraan, die den verschillende indruk der woningen bepaalt. Wij treden een kamer binnen, die met alle pracht overladen is, waarin het niet aan verguldsel, aan zware zijde, aan marmer en albasteren kunstwerken ontbreekt, en ziet, de lucht komt loodzwaar op ons neer, wij worden koud en wij meenen te voelen, dat de hand of liever de vingers, die ons hier verwelkomen, ons alleen als plicht der beleefdheid, als gewoonte in de maatschappij, niet uit drang des harten toegestoken worden. Wij komen in een ander huis, dat naauwlijks een spoor van den rijkdom en den glans van het eerste heeft en toch, een gevoel van welbehagen overstroomt ons, wij voelen den hartelijken handdruk, eer wij hem ontvangen, wij zeggen bij ons zelf, hier worden wij gaarne gezien, en wij wenschen te blijven. Wat is de oorzaak daarvan? In dit laatste geval heeft een praktiesch voelende, verstandige geest gekozen en heeft warme, aangename kleurentoonen met de vrolijke stemming vereenigd; een vriendelijk, beminnenswaardige geest, die het zich en anderen behaaglijk weet te maken, heeft de meubels, uitnoodigend tot het gesprek, gerangschikt en geplaatst, heeft hoeken, muren en tafels met werken der liefde en der kunst — mogen zij altijd bescheiden zijn! — of met bloemen en planten gezellig gevuld. In die andere kamer is het alleen de mode, die ingevolgd wordt; de behanger heeft de inrichting op zich genomen, hij is zijne nuchtere patronen gevolgd, en wensch, wil, gemoed des meesters of der meesteres hebben niet meêgesproken, daar zij het niet verston- den, of het niet de moeite waard rekenden.

Dit laatste geval pleegt tegenwoordig, als het om eene rijke minachting te doen is, wel de regel te zijn. Daarmede echter berooven wij ons niet alleen van eene aangename bezigheid, die ons genoeg verschaffen zoû, maar wij hebben ook niets minder dan de zekerheid, dat de zaak goed zal uitvallen, daar toch de

handwerken en de decoraties van de mode afhangen, en de mode ¹; tegenwoordig ten minste, op schoonheid geen acht slaat.

Zeker zijn er wel decorateurs en dekoratiekunstenaren, die zich boven de mode verheffen en kunst nastreven en weten uit te voeren. Als wij echter zelf niet bekwaam zijn, het kunstdoel te huldigen, en het werkelijke goede en smaakvolle te erkennen en te schatten, zoo gaat het met ons als met eene zekere dame, die met den besten wil, het beste doel en de rijkste middelen, op 't laatst niets had dan ergernis en verdriet. Zij wilde eens, bij de inrichting harer nieuwe grootsche zalen, iets voortbrengen, wat boven de afgekeken patronen der moderne smaakloosheid verheven was, en wendde zich ook tot goede krachten; ongelukkig echter niet aan éenen kunstenaar, maar aan meerdere. Zelf zonder gedachte of oordeel, niet bekwaam tusschen verschillende doeleinden en bedoelingen te onderscheiden, nu dezen dan dien om raad vragende en niemands raad volgende, wankelt zij ontevreden over en weêr, laat het kostbare met beelden ver-

¹ Ik geef dit den Heer Falke niet toe. Ik erken, dat de Mode in het meubleeren het eklektisme voorstaat. Zij mist den geheimen, grootendeels werktuiglijken drang, die haar, in vroeger eeuwen, kunstenaars en handwerkers *byzantijnsch, romaansch, gothiesch, italiaansch, Charles-Quint, Louis XIII, XIV, Régence, XV, XVI, république*, ja zelfs nog *empire* inspireeren deed. Wij geven haar, als zij Erwin von Steinbach, Rafaël, Benvenuto, Dietterlin of Vreedeman Vriese bezielt, den aanzienlijker naam van stijl; en het eklektisme sluit geene stijlen uit; meent, dat onze tijdgeest, onze rechtmatige behoeften niet vorderen, dat één stijl heerschen zal over alle plastische schepingen; het waagt een opera in toegepaste Renaissance te bouwen, op weinig afstands van een kerk van Thomas van Aquinen in XIII-eeuwsche Gothiek. Keurt men dit af, — kan of wil de geest den overgang niet maken, die noodig is, om zich thuis te gevoelen beurtelings in den salon *Maria-Leczinska* en in de huiskapel *S. Louis*, — men moet het toch niet hieraan wijten, dat er op de schoonheid geen acht geslagen wordt. Het komt hier van daan, dat onze tijdgeest, dien men op het gebied der door menschen geschapen vormen de Mode noemen kan, eene andere overtuiging, en werkelijk andere vatbaarheden in die sfeer heeft, dan de voortijd. De Mode slaat wél acht op de schoonheid; zij geeft er zich wel rekenschap van; al vindt zij ze niet altijd. Vele personen raadplegen de Mode echter niet: zij zijn dom, bot, distraits; in die stemming bouwen en meubleeren zij: en zoo passen zij het levensbeginsel eener mode slecht toe. Het was op het gebied van het kostuum eene verademing toen wij van de afschuwelijke *ballon-eroline* verlost werden en de opgenomen rok (de *pouffe* is in beginsel niets anders) hiervoor in de plaats trad; maar ook dit beginsel wordt vaak zonder oordeel toegepast.

J. A. A. TH.

cierde plafond weêr afscheuren, omdat het niet bij het tapijt komt, verwerpt het tapijt, omdat de meubels er niet bij passen, en komt zoo eindelijk tot een resultaat, dat, mislukt als het is, noch haar, noch anderen vreugde verschaft.

Wij zien hierdoor, dat de ideale roeping der vrouwen in de bevordering van het schoone ook zijne reële subjektieve zijde heeft. Het gebrek aan schoonheidszin wreekt zich op de voorwerpen wreed genoeg. Een reden te meer, om ons eer wij aan 't werk gaan, bizondere moeite te geven. Wij weten nu ook, als wij ons het besprokene herinneren, dat de schoonheidszin ons zelf noodzakelijk is als een niet te verwaarlozen onderdeel der moderne beschaving, dat zij noodzakelijk is voor de opvoeding der kinderen, wier æsthetische vatbaarheid gewoonlijk van hun vroegste jeugd af, door slechte prentenboeken, door smaaklooze omgeving bedorven wordt; wij weten, dat wij daardoor aan de beschaving der toekomst meêwerken, hoe weinig het deel ook zijn moge, dat ieder voor zich zelf opdoet; wij weten eindelijk, dat wij hierin voor ons geheele leven een bron van vreugde en genoegten hebben. Zeker redenen genoeg, om de roeping der vrouw in betrekking tot het schoone het hoogste gewicht toe te kennen. Wij moeten echter niet gelooven, dat het begrip van het schoone ons van zelf toewaait; neen, met oordeel, moeite en oefening moet het verkregen worden; en dat zoo veel te meer, daar wij tegenwoordig volstrekt niet, zoo als het in gelukkiger kunsttijden het geval was, onder het schoone opgroeien, maar de tegenwoordige mode in pracht, nijverheid en zelfs in de kunst onze oogen bedriegt. Het schoone spreekt zijne eigene taal, en wij moeten haar leeren, gelijk iedere andere. Wie haar echter geleerd heeft, deze taal; en haar weet te gebruiken, die heeft, om met Goethe te eindigen, van die nektarschaal gedronken, die Minerva haren lieveling Prometheus uit den hemel bracht; en heeft daardoor aandeel gekregen in het schoonste geluk:

DE KUNST.

F. L. TH. A. TH., *vert.*

EEN KLEINZoon VAN PIETER CORNELISZ. HOOFT,

DOOR

H. J. ALLARD, PR.

Wat Prof. de Hoop Scheffer, in de *Dietsche Warande*, mededeelde over de "Roomsche reis" van Aernout Pietersz. Hooft¹, verlevendigde in mij de herinnering aan 't geen ik eens gelezen had over de reis naar Italie — "met den aanleve van dien" — door een kleinzoon van den Muyder Drost, een oomzegger van Mr. Aernout, eenige jaren later ondernomen.

J. Van Lennep schrijft in zijn Vondel-editie (Deel V. blz. 570): "Hooft had niet meer dan twee kinderen nagelaten: een zoon Aernout genaamd, die thands (1647) te Leyden de rechtsgeleerdheid studeerde, en tot wien de laatste brief, die van zijn vader overig is, gericht was: — en eene dochter Christina.... Die dochter huwde eerlang met Coenraad Burgh², Schepen en Raad dezer stad en later Thesaurier-Generaal der Vereenigde Nederlanden."

Deze Christina Hooft en die Coenraad Burgh, Heer van Cortenhoeff, hadden — zegt van Lennep in de "Nalezing" op de aangehaalde plaats — "vijf kinderen". Die "vijf kinderen" betlett'en echter onzen Vondelverklaarder alweer niet, later (Deel X blz. 592) te gewagen van "vijf zonen *en* een dochter, even als haar [Christina's] moeder³ Leonora genaamd, welke de bruid zou worden van Nicolaas van Vlooswijck, Heer van Papecop

¹ X, 325.

² Aan diens vader "Albert Coenraeds Burg, Ambassadeur der Ho. Mo. HH. aan den Grootvorst der Russen" schreef Hooft reeds in Oct. 1630 een brief, hem betitlend: *Gunstige Neef*; insgelijks in Dec. 1640 tweemaal (Ed. V. Vlot. 278, 775, 781).

³ *Eleonora Hellemans*, Hoofts tweede gade.

en Drost te Muiden, zoon van Anna van Hoorn, Vondels edele beschermvrouw ¹."

Over een, en wel den oudste, van Christina's vier of vijf zonen, een van Leonora's broeders, Albert Coenraadsz genaamd, vond ik onlangs eenige belangrijke narichten waar ik die wel het minst en het laatst zou gezocht hebben, en waar zeker weinigen ze nog hebben aangetroffen: — reden genoeg om ze hier mede te deelen. De "groote" Jansenist, de volgens Oud-Roomschen — thans Oud-Katholieken — "onsterflijke" Messire Antoine Arnauld, docteur de la maison et société de Sorbonne ², schrijft in zijne "Apologie ³ pour les Catholiques, contre les faussetés et calomnies d'un livre intitulé: *La politique du clergé de France*" onder meer het volgende:

"Voici une autre conversion non moins édifiante, dont on m'a envoyé une relation fort fidelle, que je ne ferai qu'abrégér. C'est d'un jeune Hollandois, nommé *M. Albert Burg*, d'une des premières et des plus illustres familles d'Amsterdam; car ses

¹ Verg. Vondel t. a. p. blz. 589, en op blz. 591 het vers op "het inhuldigen" van Nicolaas als Drost te Muiden en Baljuw van Goeilant enz. Daar luidt het over Hoofs kleindochter:

D'aengename Leonoor
 Wil by wyl den eisch der klaghten
 By den strengen heer verzachten,
 Op haer grootmoërs minzaam spoor.
 Zoo verdientze by de menschen
 Vollen zegen tot een loon,
 Als zy met een blijden toon
 Haer gewenschte vruchten wenschen;
 Vruchten daer het kroost in zweeft
 Van den grootvaer, die voor heenen
 In dit ampt heeft uitgescheenen,
 Of daer Vlooswijcks aert in leeft.

Het parkietje van Kristina, destijds nog "Mejuffer", werd door Jan Vos bezongen: Zie *Alle de Gedichten van J. V.*, II, blz. 495.

² 't Is bekend, dat deze knappe pennevoerder van 't Jansenisme, door den Apostolischen Vicaris Joannes van Neercassel met open armen hier te lande ontvangen, de vertrouweling werd zijner Hoogwaardigheid. Hij kon dus de zaken weten: hoe hij ze wist blijkt uit zijn eigen getuigenis.

³ *Œuvres de Messire Ant. Arnauld*, ed. 4e. Paris-Lausanne, 1778—1781 Tom. XIV, pag. 861. De Approbatie der Apologie door "Mgr. l'évêque de Condom, précepteur de Mgr. le Dauphin" (J. Benigne Bossuet) is gedateerd uit "S. Germain en Laye, le sixième Décembre 1674".

ayeux¹ de père et de mère, *Albert Conrard Burg* et *Pierre Corneli Hooft*, ont été dans les plus grands emplois; et son père, qui s'appelle *M. Burg de Cortehoef*, a une des plus belles charges de la Hollande, qui est celle de Trésorier Général².

Celui dont je parle étoit l'ainé de cette riche famille; et comme il se trouva avoir de grandes qualités de corps et d'esprit, outre ce qu'il savoit de langues vulgaires, il devint fort habile dans le Latin, dans le Grec, dans la Jurisprudence, dans la Philosophie et dans les Mathématiques³: ce que lui auroit pu être une occasion, si Dieu n'eût eu pitié de lui, de passer de l'hérésie à l'athéisme, par l'amitié qu'il contracta avec Spinoza, le plus impie et le plus dangereux homme de ce siècle.

Etant dans ces dispositions, qui ne pouvoient que l'éloigner

1 Het onbepaalde *ayeux* beteekent hier: *grootouders*. Een staatjen opmakend der reeds genoemde personen, krijgt men:

Coenraad Matthijsz. Burgh

×

Brechtjen Rodingh

Dr. Albert Coenraadsz. Burgh, in 1618 door Maurits in de regeering gesteld, 1619 Schepen, 1630 gezant naar Moscovie, 1638 Burg., † 1647 te Novogorod.

×

...?

Mr. Coenraad Albertsz. Burgh, heer v. Kortenhoef, geb. te Amst. 1623, gezant naar Rusland 1647, Raad en Schepen in 1648.

×

Christina Hooft, Pietersdr.

Cornelis van Vlooswijk

×

Anna v. Hoorn,

Vondels beschermvrouw

4 of 5 zoons, van welke de oudste ALBERT*

COENRAADSZ BURGH, en eene dochter Leonora

×

Nicolaas v. Vlooswijk.

2 Sinds 1666, ter vervanging van Hieronymus van Beverningk.

3 Ook zijn vader en grootvader waren geletterde mannen: 't is bekend, dat de laatste, curator der Doorluchtige School, een liefhebber was der Poesie en Vondel aanmaande om den moord van Oldenbarneveld tot onderwerp van een treurspel te nemen, ja zelfs den Dichter het denkbeeld ingaf om het onder Grieksche namen te bewerken. Als Schepen verdedigde hij dan ook den aangeklaagden Vondel; en bezorgde hem het geld voor de opgelegde boete terug. Verg. van Lenneps Vondel, en over hunne moscovische gezantschappen: Scheltema's *Nederland en Rusland* II, 124—148, 208—226.

[* Hij was dus een broeder van dien Mr Coenraad Burgh, die in 1689 Raad, in 1690 Schepen te Amst. was en, met zijne vrouw Anna Maria Bicker, Jacobsd^r, in 1701, als Goeverneur naar Curaçao vertrok, maar met het schip en het grootste gedeelte van het volk reeds op de kust van Frankrijk verongelukte. — De familie Burgh voerde een zilveren burchttoren in blaauw en een zwarten adelaar in goud, nu eens in een gedeelte, dan in een gevierendeeld schild.

A. TH.]

du salut, il lui prit envie de voyager, et il se mit en chemin pour l'Italie, avec quelques jeunes gens qui lui ressembloient, mais qui n'étoient pas si emportés que lui contre la Religion Catholique, contre laquelle il ne se pouvoit empêcher de parler en toutes sortes d'occasions, et de railler de tout ce qui s'y faisoit, d'une manière si outrageuse, que ses compagnons le menaçoient souvent de se séparer de lui, dans la peur qu'ils avoient que cela ne leur fît des affaires. Jusques-là ce fut un Saul, qui ne pouvant ravager l'Eglise autrement, le faisoit par ses paroles et ses railleries injurieuses. Mais Dieu fit bientôt, par la puissance de sa grâce, que ce loup se changea en agneau. Il se plaisoit à disputer avec des Catholiques, parce qu'ayant l'esprit présent et subtil, il s'imaginoit, comme il étoit plein de lui-même, qu'il n'y en auroit point qu'il n'embarrassât; et qu'il ne mît hors d'état de lui répondre. Dieu se servit de sa présomption pour l'attirer à lui. Il eût une conférence dans l'État de Venise, avec un excellent Religieux, qui lui parla avec tant de lumière et tant d'onction, qu'il sortit tout changé de cet entretien. Il n'étoit plus touché d'aucun plaisir: son orgueil commençoit à s'abattre; il gémissoit en lui-même dans un profond silence, et il s'adressoit à Dieu, comme avoit fait autrefois S. Augustin, pour l'engager à lui découvrir la vérité, et lui faire connoître la voie par laquelle il devoit marcher.

Il acheva de se déterminer dans l'Eglise de S. Antoine de Padoue, apres y avoir fait une longue et fervente prière; et ce fut là qu'il prit sa dernière résolution de faire profession de la Religion Catholique, et d'en recevoir les sacrements.

Il s'en alla ensuite à Rome, avec ses compagnons, qui ne savoient point encore son changement; sinon, qu'ils s'apercevoient bien qu'il étoit plus sérieux qu'à l'ordinaire. Il y rencontra un pieux et savant Dominicain, Docteur de Louvain, qui étoit de la ville d'Amsterdam, nommé le *P. Harney*¹; et s'étant séparé

¹ Deze Pr. Martinus Harney, was den 6 Mei 1634 te Amsterdam geb., en † 22 April 1704 te Leuven, na de hoogste waardigheden als leeraar en bestuurder in de Dominicaner orde bekleed te hebben. (Zie over hem het *Belgium Dominicanum* collectore Bern. de Jonghe, pag. 348 en 349, waar het

de ceux avec qui il avoit voyagé jusqu'alors, il se mit sous sa conduite, et ne songea plus qu'à se donner tout entier aux exercices de piété. Cependant le bruit courut à Amsterdam qu'il avoit changé de Religion; on en fut fort en colère chez lui: on ne lui envoya plus d'argent; on lui écrivit des lettres menaçantes et on employa toutes sortes de machines, pour ramener

grafschrift van den Provinciaal te vinden is; en de *Scriptores ordinis praedicatorum* van Quetif en Echard, pag. 765.) Arnauld noemt hem hier "un pieux et savant Dominicain" 't geen die "grootte Kerkvader" later niet meer deed, toen de sterk anti-Jansenistische Harney in 1686 en 1693 in 't Vlaamsch en Latijn tegen hem geschreven had. (Zie *Oeuvres d'Arnauld* Tom. II, 737. III, 2, 610, 416. IV, 68. IX, 25, 27, 30). De omstandigheid, dat Albert Burgh Pr. Harney te Rome ontmoette, geeft ons tevens het tijdstip aan, waarop de reis en de geloofsverandering van Hoofts kleinzoon heeft plaats gehad. In de jaren 1672—1674 bevond Harney zich te Rome, door den Magister generalis daarheen ontboden: bij gevolg moet Albert in den loop der jaren 1671—1673 tot de moederkerk zijn wedergekeerd.

[Het is mij een niet gering genoegen, dat Dr Martinus Harnay of (wil men) Harney tot de bevestiging der geloofsovertuiging van Albert Coenraetsen Burgh iets heeft bijgedragen: niet alleen was de geleerde Dominikaan mijn stadgenoot, maar hij komt in mijn geslachtsregister voor. Zijn neef en naamgenoot Marten Harnay was de schoonvader van Joannes Thijm omstreeks 1700. De Harnays hebben hier, onder de "Oude Burgerye" gebloeid tot in de 2^e helft der XVIIIe Eeuw. Zie meer over hen in mijn *Almanak*, 1865, bl. 253. Ik laat geen gelegenheid voorbijgaan om zulke dingen in het licht te stellen, — om dat de hoorende doven, onder onze befrijders, het altijd doen voorkomen, als of de kath. Nederlanders van eenige beschaving, in den loop der XVIIe E., het zij het land geruimd hebben, het zij allengs ned. hervormd zijn geworden, en dat de tegenwoordige belijders onzer gezindheid hier van-buiten zijn ingekomen, en daarom, ondanks hunne burgerlijke en burgerfchapsrechten, min of meer als vreemdelingen zijn te beschouwen. Maar de tijd is voorbij, dat wij ons zoo iets kunnen laten aanleunen. Wij beginnen onze papieren (die in de ongunst der tijden eenigszins gedekompleteerd waren) weêr tamelijk wel in orde te krijgen en gelooven eenig recht van spreken te hebben, niet alleen volgens de wet, maar ook uit historische bevoegdheid. Dat is ons méer waard dan de stoffelijke welvaart, die onze onbruikbaarheid als ambtenaren ons in neering en nijverheid heeft doen zoeken en die velen onzer er in hebben gevonden. Indien de *Standaard*- en *Nieuws-van-den-dag*-mannen zich verwaardigden het spiegelwerk hunner *camere obscure* eens te richten op het *intérieur* der katholieke Hollanders, en zij zagen wat er in onze harten en in onze gezinnen omgaat, hoe wij in denkwijze, zeden, taal, tradities, Hollanders zijn van den kennelijksten en krachtigsten stempel, dan zouden ze toch mischien van het vooroordeel te-rug-komen, dat we, wat nationaliteitsbesef aangaat, bij hen achterstaan. De beschuldiging zou te belachlijk wezen om er ons bij op te houden, indien ze niet met zulke stalen voorhoofden was volgehouden. Lag de oorzaak alleen maar in gebrek aan kennis! maar 't is gebrek aan rechtsgevoel.

A. TH.]

un jeune homme qu'on ne croyoit pas être encore bien affermi dans son dessein. Mais rien ne l'ébranle; il prend de là occasion de mieux pratiquer les conseils de l'Evangile; il renvoie son valet; il s'habille pauvrement; il vit de même, et il se met en état d'avoir besoin de si peu de chose, qu'il ne fut point obligé pour cela de dépendre de personne. Et le bruit de son changement et de sa piété s'étant répandu dans Rome, il se trouva des personnes charitables, qui lui offrirent une somme d'argent. Mais il la refusa, en déclarant qu'il avoit promis à Dieu de se rendre volontairement pauvre, pour reconnoître les grâces que Jésus-Christ lui avoit faites.

Cependant il se résout de retourner chez ses parents, afin de leur rendre compte lui-même de ce qui l'avoit obligé de changer de Religion. Il se met en chemin, avec le P. Harney¹, couvert d'un méchant habit, et allant souvent nuds-pieds; et même, pour dompter davantage son orgueil naturel, il ne rougit point en plusieurs occasions de demander l'aumône, lui qui avoit été élevé dans le faste et dans les délices.

Il arriva à Bruxelles: et passant de-là pour aller à Amsterdam, l'Auteur de la Relation qu'on m'a envoyée dit, qu'il le rencontra dans une barque, vêtu pauvrement; que le P. Harney le lui fit connoître, et qu'il l'obligea de lui compter l'histoire de sa conversion; ce qu'il fit avec beaucoup d'humilité et de modestie, et lui donna un narré qu'il en avoit dressé étant en Italie.

Lorsqu'il fut arrivé à Amsterdam, il alla d'abord chez son oncle maternel, le chevalier Hooft², afin qu'il l'introduisit chez son père. La première personne qu'il y rencontre fut sa mère. On s' imagine facilement ce qu'elle lui dit, et ce qu'il lui répondit:

¹ Deze verliet Rome in 1674, en, na zijn tweede verblijf, in 1677, om ten volgenden jare aan 't hoofd geplaatst te worden der Dominicanen in de Nederlandsche missie. Daar nu de Apologie van Arnauld reeds goedgekeurd werd in 1674, kon hier van 1677 geen spraak wezen, of het werk moest in latere uitgaven vermeerderd zijn. Daar er echter ook sprake is van Vondels dood (1679), zal dit werkelijk het geval moeten wezen.

² Ook Aernout Hooft, al verdiende hij "de Duitsche lauwerkroon" niet, ontving als *chevalier* "de Fransche koningsketen" der Sint Michiels-orde.

“qu’il savoit bien ce qu’il lui devoit, et qu’il n’en seroit jamais ingrat; mais que ni elle ni son père ne devoient pas trouver mauvais, qu’il aimât plus celui qui l’avoit plus aimé; que quand il jetoit les yeux sur Jésus-Christ couvert de plaies, et mourant pour lui sur la croix, il ne pouvoit que le bénir de la volonté qu’il lui avoit donnée de porter sa croix après lui, et de quitter, pour le suivre, père et mère et toutes choses, comme il nous l’avoit recommandé dans l’Evangile.”

Son père ne le vouloit point voir d’abord. Il le reçut dans sa maison ¹; mais il ne voulut pas sitôt le voir à sa table. Il lui parla dans la suite; toutefois on n’a point su ce qui se passa entre-eux; le fils, par respect et par retenue, ne l’ayant jamais voulu dire.

Il y en avoit qui croyoient, que c’étoit par foiblesse d’esprit qu’il avoit changé de Religion, et embrassé une vie si dure. Mais ils changeoient bientôt de pensée après l’avoir entretenu; et il y en a qui ont avoué à des Catholiques, qu’ils en étoient sortis avec admiration. Il y a des Ministres qui lui ont parlé, évitant toujours néanmoins d’entrer en dispute avec lui; et le livre qu’il a fait, sous le titre de *Méthode facile*, contenant les motifs de sa conversion, lequel il est certain qu’il composa lui-même, est demeuré sans aucune solide réponse depuis qu’il a été imprimé ².

M. de Cortehoef, son père, voulant le retenir dans le pays, lui offrit son logement et sa table, avec mille florins à dépenser par an, sans qu’on lui fit aucune peine sur la Religion. Mais ne voyant pas de jour à le servir [den vader] pour son salut, une aussi grande charge que la sienne (qu’il eût perdue, en se faisant Catholique), étant un étrange obstacle à sa con-

¹ Zijn moeder Christina had Albert, blijkens het voorgaande, ten huize van Aernout ontmoet. Zoo onze hooger voorkomende berekening van Alberts bekeeringsjaar juist is, kan Mr. Coenraad Burgh niet overleden zijn in 1669, gelijk v. d. Aa's *Biogr. Woordenboek* te lezen geeft. Verg. echter vorige bl. Noot 1.

² Ik ben er niet in geslaagd, op het spoor te komen van dat boek. Schier elke bekeerling, een weinig geletterd, gaf destijds zijne bekeeringsgeschiedenis uit. Het beroemde werk van Dr. Andreas Räss “die Convertiten seit der Reformation” is rijk aan zulke documenten.

version, qu'il [de zoon] n'espéroit pas pouvoir surmonter par des paroles, il [de zoon] crut qu'il y pourroit gagner davantage en se retirant dans la solitude, où il méditoit de passer le reste de ses jours, et où il offriroit à Dieu ses prières et ses mortifications, pour le salut de ceux qui lui avoient donné le jour.

Le jour même qu'il partit, sa mère lui mit entre les mains une notable quantité de pièces d'or, qu'il ne voulut point recevoir, en la priant de trouver bon qu'il ne se chargeât point de ce qui lui seroit inutile, dans le genre de vie qu'il vouloit mener. Et en effet étant arrivé en Brabant, comme son dessein étoit de se consacrer à Dieu dans un couvent de S. François auprès de Rome¹, où Dieu est servi dans le premier esprit de ce Saint, avec une charité, une piété, une mortification et un désintéressement admirable, il demanda aux Religieux de cet Ordre à Bruxelles, de pouvoir prendre leur habit, pour faire le voyage avec plus d'humilité et de pauvreté², ce qui lui ayant été accordé, il le fit dans cet état de pénitent, portant sur sa poitrine une croix de fer avec des pointes; vivant si pauvrement, et se passant de si peu de chose, qu'il ne lui fut pas difficile d'avoir de quoi arriver jusqu'à Rome: parce qu'il ne rougissoit pas de recevoir par aumône ce qui lui pouvoit manquer. Y étant arrivé, il demanda à être reçu dans ce Monastère: il y fut admis, et il y a fait profession, avec une joie qui ne se peut exprimer, où il continue à se sacrifier à Dieu, par une vie de mortification et de pénitence, selon l'instinct de sa grace, qui a paru l'avoir appelé à cette sorte de vie dès le commencement de sa conversion.

Et c'est pour cela, autant qu'on peut juger des conseils de Dieu, qu'il n'a pas permis qu'aucune autre pensée qu'on avoit eue sur son sujet, et qui paroissoit fort avantageuse à l'Eglise, ait réussi. Car son père, qui ne pouvoit s'empêcher d'aimer un fils, qui avoit de si bonnes qualités, et qui temoignoit tant de

¹ *Bij Rome; 't geschiedde echter te Rome zelf. Zie hierbeneden.*

² Ook uit het voorbeeld van Isabella Clara Eugenia blijkt, hoe gewoon een zaak het was, het religieuze ordekleed te dragen, zonder eigenlijke klooster-geloften te hebben afgelegd. 't Geschiedde nog onlangs in Italie.

piété, quoique dans une communion différente de la sienne, ayant fait écrire à Rome par des Catholiques des plus considérables d'Amsterdam, pour l'obliger à revenir dans le pays, en l'assurant qu'il ne trouveroit point mauvais qu'il fut Prêtre, et qu'il servit dans la Mission, on ne crut pas à Rome qu'on le dût forcer à quitter sa chère solitude, à laquelle Dieu l'avoit appelé d'une manière si extraordinaire, quelque sujet qu'on eût de croire, que la Religion Catholique pourroit tirer de grands avantages de son retour en Hollande."

Tot dus verre de Jansenistische Kerkvader.

Ook over de latere lotgevallen van onzen bekeerling geven elders de werken van Arnauld ¹ eenige narichten. Uit een brief, den 21sten Oct. 1684 door Mr. Du Vaucel (Walloni), den beruchten Jansenistischen agent te Rome, over Neorcassels *Amor poenitens* ² aan Arnauld geschreven, leeren wij de namen der Roomsche kloosters kennen, waar Hoofts kleinzoon, nu een strenge Franciscaner monnik, zijne overige levensdagen gesleten heeft. "Je ne sais — zoo schrijft Du Vaucel — si je vous ai mandé la mort du Frère Bonaventure, Supérieur et Instituteur *Dei Ritiri*, qui est cette Réforme étroite dont il avoit établi sept ou huit maisons de l'ordre de S. François. Il mourut au mois de Juin, en odeur de Sainteté.... C'est dans la Maison de Rome qu'il est mort et a été enterré. C'est là qu'il avoit reçu le jeune Abbé Albert Burg, dont il est parlé dans la seconde Apologie ³. J'ai su que ce religieux est passé depuis quelque temps, par l'ordre de ses Supérieurs, dans la Réforme étroite qu'on appelle *L'Y de Ripa*, qui est fort austère, quoique peut-être un peu moins que les maisons *Dei Ritiri*."

Ééne vraag zou hier ten slotte geopperd kunnen worden: was de bovenvermelde bekeering een overgang tot het Jansenisme of tot de R. K. Kerk — het Ultramontanisme, gelijk de *bon ton* thans schijnt te willen? — Al gewaagt Arnauld t. a. p. zoowel van den Ultramontaanschen Vondel ⁴, (dien hij — karakteristiek

¹ Tom. II, pag. 476. ² "*De boetende liefde*", later op den *Index* geplaatst.

³ Hierboven aangehaald.

⁴ Over Vondels Ultramontanisme leze men eene terechtwijzing aan Dr Ben-

genoeg — *Wonder* noemt) als van den niet ultramontaanschen Joannes Roos, ten opzichte van Hoofts kleinzoon kan er niet de minste twijfel bestaan. Alles afdoende ter gunste der R. K. Kerk is 1° de omstandigheid, dat in het zevende tiental der XVIIe eeuw de Jansenistische scheuring hier te lande haar beslag nog niet had; 2° de aansluiting van Albert, en dat te Rome zelf, aan de zeer orthodoxe Franciscaner Orde; 3° de tusschenkomst van den anti-Jansenistischen pater Martinus Harnay, wiens vertrouweling de Franciscaner monnik blijkt geweest te zijn.

Wat zou wel "Kornelis Tacitus" — hadde hij 't mogen of liever moeten beleven — van zijn kleinzoon gezegd hebben, hij, wien de ondeugende Vondel ten jare 1643 belooft "soms tijds noch een Ave Maria voor hem te lezen, op dat hy sterve zoo devoot Catholijk, als hy zich toont devoot Politijk"? De doorluchtige Drost, al correspondeerde hij met den "Loovenschen Capucin" Br. Gabriel, hield, helaas! niet veel van die zich "in munnixkappen verschuylen" ¹.

Echter willen we veronderstellen dat hij ten minste het vers van den geestigen auteur der *Karolingische verhalen* zou onderschreven hebben:

Al lijken de kappen een haar op elkander,
Toch zegt de eene monnik niet altijd den ander.

Seminarie Kuilenburg,
15 Aug. 1874.

nink Janssonius in mijne *Eerste oud-roomsche en eerste oud-katholieke bisschopskeuze en bisschopswijding* (Studien, 6^e jaarg. VI, blz. 73.)

[1 't Is waar: Hooft was tamelijk anti-klerikaal. Opmerkelijk is 't echter altijd, dat de liberalen, gelijk hij, toch soms zekeren mystischen *Anstrich* hebben. "My is ingevallen," schrijft hij aan zijn zwager Baeck, "hoe de doctoer Coster placht te vertellen, dat zeker houten beeldt, gelicht ujt eenighe Kerk in 't plonderen der zelve t'Amsterdam, ende op 't vuir gelejdt, door eenen Oom (zoo my voorfaet) van D. Coster, zich zelve over ejndt richtte, doch entlijk vertreden zijnde met de voet, zich verbranden liet. Dit dunckt my een vreemdt dink, ende gedenkenswaerdigh, zijnde naevertelt door eenen die meer naedeels dan baete van zoo een' leughe te verwachten had." Br. III, 36.

A. Th.]

BILDERDIJK,

DOOR

P. F. TH. VAN HOOGST RATEN. Ord. Praed.

II.

Wat onzen dichter vooral kan hewogen hebben zich in Groot-Brittanje te vestigen, was zeker niet het Engelsche Gouvernement, waar hij nooit veel ingenomenheid voor betoond heeft, — maar de levenswijze aldaar, de voor zijn gestel zeer gezonde lucht, het volk-zelve, en vooral de Prins, die zich ook dáar als uitgewekene bevond, en dien hij als zijn wettigen Vorst bleef erkennen. Willem V was diep getroffen, toen de moedige verdediger van zijn stamhuis, die uit onverwrikbare trouw aan het wettig bewind uit zijn ondankbaar vaderland was verdreven, in het land der vreemdelingschap tot hem kwam. Maar hij kon blijkbaar voor den edelen balling niets doen. De Princes daarenboven achtte het beneden zich hare besondere hulp te bieden aan iemand, die zich een gezworen vijand verklaard had van alle vrouwenregeering. Bilderdijk was derhalve genoodzaakt door eigen arbeid zich een bete broods te verschaffen, waartoe hij gelegenheid vond door het geven van onderwijs in oude en nieuwe talen, in teeken- en ontleedkunde, en vele andere wetenschappen.

Naar zijne gewoonte ¹ ging de dichter, tegenover aanmatiging en hoogheid, zoo hier als later in Duitschland, vrij ruitèrlijk met zijne gastvrienden om. Niet zelden wist hij met een zoutig woord de onwetendheid te beschamen, vooral in die dagen (maar

¹ Da Costa.

ook later) den Engelschman eigen, van hetgeen op het vasteland, vooral in Holland geschiedenis of gewoonte is. Eens redde hij door een gelukkige rechtsgeleerde greep eenen reeds om manslag met de doodstraf bedreigden Engelschman, van wien hij door eene schrandere combinatie van omstandigheden wist te doen uitkomen, hoe de wond in wettige zelfverdediging was toegebracht. Een Engelschen *nobleman*, die van den zich als leermeester aanbiedenden vreemdeling proeven zijner kunst uit de portefeuille verlangde, verbaasde hij door eene weigering van het gevorderde bewijs, en eene onmiddelijk daarop voor de vuist met crayon geleverde teekening van een half gesloten vuist, die een daarbij tegenwoordigen Italiaanschen miniatuurschilder in verrukking bracht. Maar waar hij zich ook in gezelschap bevond, nimmer liet hij, hoezeer anders niet bovenmate spraakzaam, eene gelegenheid voorbijgaan om aanrandingen op Godsdiens en Evangelie met waardigheid te weeren, elken ongepasten spot naar verdienste ten toon te stellen, en daarentegen met een nadrukkelijk woord voor zijn geloof uit te komen. Hij zelf heeft ons in een zijner schriften de aandoenlijke erkentelijkheid verhaald, die hem aan een bruiloftsdisch door een eerwaardig oud man gebracht werd, toen hij op de half glimlachende vraag, of ook door hem het Nederlandsche spreekwoord beaamd werd, dat de huwelijken in den hemel gesloten werden, eenvoudig en ernstig antwoordde: *Ik geloof aan eene byzondere voorzienigheid in alles. — Ik dank u, mijnheer*, (was de uitroep des grijsaarts daarop,) *want eene algemeene voorzienigheid is in het geheel geene*¹.

In Duitschland, in een later tijdvak zijns levens, ging het minder vriendelijk toe op een postwagen, alwaar een openbaar verachter der christelijke godsdienst niet ophield een eenvoudigen medereiziger met zijne aartigheden te kwetsen. Half ziek, en van tusschen eenige kussens, waarin hij gedoken lag, richt zich de verontwaardigde dichter op, en roept den spotter toe:

¹ Versta: eene algemeene voorzienigheid, die zich niet tot het bijzondere uitstrekt, hoedanige toen reeds eenige theologen aannamen.

Laat dezen man in rust, en disputeer met mij, zoo gij lust en woed hebt. Eerlang was de onedelmoedige aanvaller tot zwijgen gebracht.

Te Londen maakte Bilderdijk de kennis van een uit het Brandenburgsche geboortigen, zeer bemiddelden kunstschilder Hendrik Willem Schweickhardt, dien hij in den Haag weinig of niet gezien had, ofschoon hij aldaar zijn achterbuurman geweest was. Weldra verkeerde hij met dezen, als dichtelijk huisvriend, op den vertrouwelijksten voet, en toen Mr. en Mrs. Schweickhardt, met hunne kinderen en vrienden, het verjaarseest vierden van het hoofd der familie, verscheen onze dichter-balling aan den avonddisch, en las het bekende gelegenhedsvaers voor:

Hoe zal mijn kranke kunst uw heuglijk jaarfeest vieren...

“Ik zal u, ik kan u niet uitdrukken, schrijft Bilderdijk aan zijne vrouw, met wat achting, wat eerbied, wat liefde en verknochtheid van hart ik bij hem ontvangen ben, en bij aanhoudendheid zijn tafel en huis, benevens alle diensten, die vriendschap, zorgvuldigheid, en voorkomende oplettendheid iemand bewijzen kunnen, geniet”. Hij bezorgde onzen dichter eenige lessen in de Nederlandsche en Italiaansche letteren, en weldra bevond zich onder de leerlingen van Bilderdijk des schilders alleszins begaafde dochter, Katharina Wilhelmina, die bestemd was eenmaal de “zonnezijde” van des dichters “reuzengenie” te worden, en toen reeds voortreffelijke Engelsche vaerzen maakte.

Er is geen grond hoegenaamd om ons te doen onderstellen, dat Bilderdijk, toen hij zijn vaderland moest verlaten, reeds het plan zou hebben gevormd zich van Odilde te laten scheiden. Ja, wij mogen nog met Da Costa aannemen, dat “de gedachte aan eene ontbinding van zijnen echtelijken band toen even ver van zijne overleggingen lag, als zij het van den aart zijner begrippen van echtverbindtenis en echtelijke plichten was”. Zelfs prijkte de laatste dichtelijke arbeid, dien hij nog voor zijn vertrek uit het vaderland aan den Predikant Oudhuys ter uitgave betrouwd had, met een afbeeldsel van Odilde. Men moet echter bekennen, dat het randschrift:

o Vertwijfelt niet in 't onheil,
 Dat ge met uw Vader deelt!
 Zijt uw God, uw braven Vaadren,
 Zijt uw eer, uw bloed getrouw;
 Schoon ook 's hemels grof gevaarte
 Op uw schedel storten zou!
 Snoodaarts mogen zich vermeten,
 Vorsten op den nek te treên;
 Koningen naar 't strafftuig sleepen;
 Heel het aardrijk kluisters smeên;
 Godsdienst, zeden, stout verpesten,
 En, in blinde razernij,
 Moorden, bannen, plondren, blaken,
 Wie verlichter denkt dan zij!
 Ach! de ramp is haast geleden,
 't Onheil spoedig doorgestaan!
 Maar 't gevoel van 't edel harte
 Doet geene Eeuwigheid vergaan.
 Dit 's een schat, ons niet te ontrooven,
 Hoe ook Hel en Wareld woed;
 Onafscheidbaar van ons wezen: —
 Adeloud en vlekloos bloed!
 Kroost van Helden, zoo doorluchtig,
 O, herdenkt steeds wie gij zijt!
 Vreest, dat een dier groote mannen
 U een enkle daad verwijt!
 Eert hun namen, immer heerlijk;
 Eert ze met een teder hart,
 Schoon in duizend herzenschimmen
 Van de Fabelzucht verward.
 Eert hun moed en christendeugden;
 Houdt ze diep in 't hart geprent.
 Staat voor de Onschuld, God, en Koning,
 En verheft u in de ellend!
 Mooglijk, dat ge nooit uw vader
 In uw armen wederziet,
 Maar vergeet, mijn lieve Telgen,
 O, vergeet dien Vader niet!
 Elders kunt gij 't voorbeeld vinden

Hoe men groot en machtig wordt;
 Elders, hoe men met de stroomen,
 Met de winden henensnort,
 Leert van mij, mijn dierbre spruiten!
 Wat belangloos weldoen heet;
 Wat, standvastig trouw te houden
 Aan zijn eens gezworen eed.
 Wat, bezitting, rust en leven
 Te offren aan zoo duur een plicht;
 En getrouw op God te staren
 Met onafgekeerd gezicht.
 En wanneer gij, na mijn sneven,
 Op mijn grafgesteente weent,
 Vraagt dan, of uw eigen harte
 Met dien Vader zich vereent?
 En, wanneer het dan vrijmoedig
 Op die vraag zich heeft geuit,
 (Immers zal het niet ontzetten,
 Niet vertragen in 't besluit!)
 Neemt wat hij u na kon laten,
 De eerbied, die de deugd omzweeft,
 's Hemels onwaardeerbren zegen,
 Die op 's braven Nakroost kleeft,
 Met zijn les en voorbeeld tevens
 Op zijn distelrijke baan,
 In de plaats van goud en schatten,
 Als een heilig erfgoed aan!
 En, o Weêrhelft van mij-zelfen,
 Lieve lot- en leedgenoot!
 Leef (behage 't God!) gelukkig,
 Met de panden van uw schoot!
 Leer hun, lijden, leer hun dulden,
 Wat Gods Wijsheid schenkt of draagt;
 En den grooten dag verwachten,
 Dien zijn Goedheid nog vertraagt!
 Dag, dien dit ons kroost aanschouwen,
 Licht, met u beleven zal;
 Die het Godsrijk vast moet stellen
 Op de wrakken van 't Heelal.

Dag, die, na een rampvol leven,
 Na de banden van het graf,
 Ons en de onzen zal hereenen
 Onder Jezus scepterstaf!
 O hij koom, die dag der dagen!
 Godlijk Heiland! ach, verschijn!
 'k Zal in uw verwachting lijden,
 En getroost in 't lijden zijn.

Ook uit Engeland zond hij haar nog zijn eigen "afbeeldsel", door Schweickhardt geschilderd, tot een borstciersel. O, roept hij uit:

O roep 't aan 't hart van een geliefde gade
 Den man te rug, voor wien heur boezem aamt:
 Den man, die nooit heur tederheid verraadde,
 En wiens ellend heur grootheid niet beschaamt.

In spijt van dit alles was het maar al te waar, dat "een kloof, wijder en dieper dan de wateren der Noordzee, tusschen die beide harten, gestellen, en richtingen bestond". Wij naderen toch tot eene periode in 's dichters leven, die Simon Gorter zoo te recht genoemd heeft "eene smartelijke geschiedenis". Deze geschiedenis is lang, voor een gedeelte althands, duister gebleven, doch de ten vorigen jare door den Heer J. C. Ten Brummeler Andriesse, Bilderdijs aangehuwden kleinzoon, medegedeelde "Briefwisseling met Vrouw en Dochter" heeft vele, schoon op verre na niet *alle* nevelen opgeklaard. Het oogmerk des mededeelers schijnt vooral geweest te zijn, Odilde, wie de meeste vrienden van Bilderdijk de geheele schuld der echtscheiding hadden aangeticht, voor het nageslacht te rechtvaardigen. Wij zouden niet durven beweren, dat hij dit doel bereikt heeft. Katharina Rebekka Woesthoven, die in deze brieven het woord voert, is de Odilde niet, die Bilderdijs verbeelding zich had geschapen. Zij is eene vrouw, zoo als er duizenden zijn, van den meest alledaagschen stempel, wier opvoeding geheel en al blijkt verwaarloosd te zijn; — maar, wat niet alle alledaagsche vrouwen zijn, zij is in den hoogsten graad trotsch en zelfzuchtig, en vertoont alom eene inborst, die noodwendig in botsing

moest komen met het, bij al zijn ridderlijke fierheid, zoo eenvoudig en oprecht kinderlijke gemoed van haren gemaal. "Gij zijt te oprecht (zoo schrijft zij aan dezen), te gul aan dengenen met wien gij omgaat, en dat eer gij hun genoegzaam kend. Ach! dat gij dit geloofde, dat ik u de waarheid zeg." "Wees toch voorzichtig met lieden, daar gij mede omgaat; vertrouwt geen mensch van degene die u omringen; ik weet niet waarom, maar vrees voor verraad van een man, die altijd om u is in mijne verbeelding, en let daar eens op!" Deze en dergelijke waarschuwingen en raadgevingen moesten een man als Bilderdijk, die de goede trouw van zijn eigen hart zoo gaarne bij anderen vooronderstelde, een blos naar de wangen jagen!

In een brief van 17 Juli 1795 doet Bilderdijk aan haar het voorstel, zich te Hamburg met hem te komen vereenigen. "Gij zult, schrijft hij, hier met dezelfde liefde, als ik zelf, bij den Heer Hartsing ontvangen worden, en wij zullen te samen hier brood en huisvesting vinden, tot mijn bestaan gevestigd is. De beste weg is, met een Hamburger schipper te Amsterdam voor u-zelf en pakkaadje te accordeeren en te scheep over de Wadden te gaan. Doch zoo gij voor de zee vreest, — 't geen anders het gemaklijkst en het zekerst is — zoo is de postwagen, die te Naarden afrijdt, het beste. Neem dan Elius en — wilt ge — ook een meid of iemand anders meê; men kan die altijd bij gelegenheid terug bezorgen. — Geld heb ik hier niet van eenig belang; maar verkiest gij liever te blijven, zoo meld mij wat gij wilt, dat ik u van hier verzende; ik zal het maken bijeen te krijgen." Men ziet het, dit aanbod is welgemeend, en zoo vriendelijk mogelijk. Odilde antwoordt hem: "Ik heb tien jaar in uwe echt gekwijnt en ongelukkig geweest, omdat gij de liefde niet kende, en nooit kennen zult; ik heb dit harde noodlot gevoelt en gedragen op een wijs, die mij nooit zal doen blozen van een beschuldigend gewisse. God bestiert alles, en uwe donders raakten niet meer dan boven mijn hoofd; wees gelukkig; ik zal noch voor u kunnen bidden, voor u, die mij zelf de eeuwige verdoemenis heb toegewenscht, en mij de ongelukkigste vrouw des waerelds gemaakt hebt, die mij zelfs geen

stuk broods nalaat¹, voor mij of uwe kinderen; die ons nooit aanzag, dan om ons een afgrijselijke blik toe te werpen, een blik van veragting! — Maar ik wil zwijgen, opdat ik niet spreke

1 Men vergete niet, dat Bilderdijk-zelf de hulp en ondersteuning zijner vrienden moest inroepen bij zijne uitzetting, om zich-zelf eene bete broods te bezorgen. Uit Londen, 15 Feb. 1796, schrijft hij aan Odilde het volgende: “Men vertelt dan zeer groote dingen van mij? O, dat is heerlijk! En zoo wij het hier in de ballingschap zoo wel hebben, hoe fraai zal het dan niet wezen, als wij eens hersteld worden! God geve ’t! maar in dien tusschentijd verzeker ik u, dat het zoo niet opgeschept is. En om u een proefjen te geven, heden heb ik nog te Hamptoncourt moeten zijn. Ik had hier toe, om met den gewonen postwagen heen en weêr te gaan — ’t geen een weg van 14 mijlen is — een halve guinie opgegaard. Aan den wagen gekomen, vond ik daar een van de eerste Staatslieden van een onzer Provinciën, die met den voerman niet te recht kon, omdat hij 1° geen Engelsch verstond, en 2° geen geld genoeg had. De man ging derhalve heen, en besloot te voet heen en, weêrom te wandelen; dit trof mij, en ik stelde hem voor, voor hem de heenreis te betalen, en samen te rug te wandelen. Wij kwamen dus te Hamptoncourt als Heeren aan, en na Zijn Hoogheid en de familie gesproken te hebben, vertrokken wij. Ongelukkig kwam er de Hertogin van York juist ontbijten, en dus kon de Prins ons niet met schik op het déjeuné brengen, daar wij er vrij wat verwaaid uit zagen, en onze kleêren al een vrij sober aanzien hebben. Wij wandelden dus nuchteren te rug, leiden al ons geld van weêrzijde bij een, en vonden dat wij net een 2 stuivers broodjen en 3 zure appelen konden koopen, waar meê wij dan ook ons ontbijt-, middag-, en avondmaal deden, en voorts blootvoets t’huis kwamen, alzo onze oude schoenen ons op weg begeven hadden en, na opgescheurd te zijn, in den slik bleven steken, en ons alzo noodzaakten om ook de kousen uit te trekken. Zie daar de heerlijkheid, waar ik tegenwoordig in leef”! — Door dit schrijven toonde zich Odilde getroffen. “Schrijf mij” (zeft zij in haar antwoord), “hoe ik u geld doe toekomen, maar geeft het toch niet aan andere; want *dat ik in stilte heb overgegaard*, is tot uw dienst; maar laat het, dat ik u presenteer, nimmer aan onze famielje blijken, want zij zouden denken, *dat zij mij te veel gezonden hadden*, en nu heb ik *niet te veel*, en dan zoude het nog minder zijn.” Vroeger had zij aan B. geschreven: “Ik wenschte, dat ik u noch kon wat zende; maar nu ben ik arm, kan geen jaar meer leven enz.” “De zaken van den boedel zijn gevonden (schrijft zij elders). “De vraag is alleen, waarvan ik leven moet enz. Telkens jammert zij, dat ze na zijn vertrek nog “niet vrij is geweest van inkwartiering”, en dat haar dit zooveel kosten heeft veroorzaakt. Maar later vernemen wij, dat zij eene erfenis heeft bekomen van 5000 gulden. Hiervan had zij voor het behouden haren meubelen aan Van der Linden betaald 1500 gulden, “om aan de Crediteuren te geven”, en 250 g.; nog daarenboven: 500 g. “aan gelost geld”. “Dus (schrijft ze) is mij overgebleven een som van 2750 g., daar ik tot heeden zins uw vertrek van geleefd heb, verhuist ben, zwaaren inkwartiering van heb moete betaalen, huishuur, en nu nog 800 g. in kas heb.” Hoe hangt dit alles te zamen? Waar was dat alles gebleven wat *zij in stilte had overgegaard*? Hoe kon zij schrijven: “ik ben nu arm, en kan geen jaar meer leven”?

van mishandelingen in mijn zwangerschap bedreven; geloof alleenlijk, dat er tusschen ons nooit hereeniging *kan* of *zal* plaats hebben enz.” “Uwe klachten over mij (schrijft Bilderdijk daarop), komen zeer te onpas; of ik wel of kwalijk gehandeld heb, is tusschen God en mij, en Hij vergeve u den wrevel, aan wien ge uw hart overgeeft, en de bedwelming van ziel, daar ge in voortsnel, om uw ongeluk nog al verder uit te werken. Ik heb u niet ongelukkig gemaakt, maar mij aan uw ongeluk onderworpen, om u gelukkig te maken, en om met u voor de Eeuwigheid vereenigd God te danken. Ik heb u als een gift van God, mij door God toegezonden, ontvangen, en mijn gansche hart aan u gehangen, zoo als ik nog doe; maar eindlooze wrevel en t'onvredenheid over Gods bestuur, over al wat u omringt, en 't geen u 't naast is 't meest, heeft én u én mij ongelukkig doen leven; mij gedwongen, u 't vertrouwen, dat ik u gegeven had, op te schorten, en de zaken te arrangeeren, zoo ik met afgematte hersens best konde. God heeft ons gezegend, aanhoudend gezegend; maar uw onvergenoegdheid en ondankbaarheid heeft die zegeningen vergald, en ze doen verwelken, en mijn geheel verstand en humeur omgekeerd. Zie daar, wat de oorzaak is geweest van alles, wat te beklagen is.” “Eindelijk (schrijft hij verder), heeft u een geest van verderf naar omgang met menschen heengesleept, die u nog verder verbasteren moest. Met één woord, ge hebt uw hart opengesteld voor al wat tegen God en mij is, en van daar alles.... Nooit heb ik nog, voor of na ons trouwen — drie of vier van de eerste brieven misschien uitgezonderd — een brief van u ontvangen dan vervuld met klachten, die tegen God zijn, en nu den een dan den ander tot voorwerp hebben. Zelden een middag- of avondmaal met u gedaan, of klachten en ontevredenheid over Gods bestel, maakte mij moeilijk enz.”

Wie den Mensch en den Dichter Bilderdijk slechts oppervlakkig heeft leeren kennen, zal moeten toestemmen, dat deze klachten hem ernst, hooge ernst waren. *De Verlossing van het gevallen menschedom*, en eene *Albesturende Vaderlijke Voorzienigheid* zijn de hoofddenkbeelden alom van zijne *Gewijde* zoowel

als *Politieke Poezy*. Wat de gedachte aan Gods voorzienigheid hem altijd geweest is, toonen zijne brieven op bijna elke bladzijde. Daarbij vergete men niet, wat Odilde voor eene vrouw was. Die haar brieven met aandacht leest, moet gruwen van haar *manhood*.

Wanneer wij den boven, voor een gedeelte, aangehaalden brief van Odilde vergelijken met de vroegere brieven, die zij na Bilderdijks uitzetting aan hem schreef, staan wij verwonderd, dat zij nu op eens de breuk tusschen haar en den dichter voor onheelbaar verklaart. "Aanvankelijk, zoo als de Heer Veth te recht heeft aangemerkt, waren hare brieven "deelnemend en vriendelijk." Het is echter niet te ontkennen, laat deze er op volgen, dat de ervaring, allengs meer en meer van den verworpen toestand der geldzaken verkregen, haar gemoed weldra tot bitterheid begint te stemmen, en wij mogen waarschijnlijk ook wel aannemen, dat zij, in weêrwil harer vele zorgen, zich gelukkiger gevoelde, nu zij het onlijdelijk humeur van haren echtgenoot niet langer had te verduren."

Met alle bescheidenheid meenen wij te mogen opmerken, dat Odilde gedurende hare tienjarige echtvereeniging met Bilderdijk gelegenheid te over gehad kon hebben om te zien, dat onze dichter geen orde op zijne stoffelijke zaken wist te houden. Maar zij-zelve zegt ook nergends, dat zij niet meer met Bilderdijk vereenigd kan zijn, omdat "bij dezen wonderlijken man, volgens de uitdrukking van den Heer Veth, het leven van den hoogen boom systeem schijnt geweest te zijn". Mag ik tegenover *vermoedens* ook mijn vermoeden eens voorstellen? — Odilde hertrouwde later, zoo als bekend is, met zekeren Majoor Liebrecht van Westreenen, van wien zij (let wel op, lezer!), van wien zij na een luttel tijds wederom scheidde. Zou haar dit huwelijk (of misschien een ander?) niet *toen* reeds voor de verbeelding hebben gespeeld? 't Is toch, zachtst gesproken, zoo zonderling, dat zij Bilderdijk, toen deze haar over Katharina Wilhelmina Schweickhardt geschreven had, aanstond ried *zich over te geven aan hare vriendschap en liefde*, en hunne *verwijdering als onheelbaar te beschouwen*.

Hoe dit zij, volgens Odilde *kon* of *zou* er nooit meer een *hereeniging* tusschen hen plaats hebben. Zij weigert dus volstrekt haren echtgenoot in zijne ballingschap te volgen. Maar de brief van Bilderdijk, zegt de Heer Veth, "bevat geen stellig bevel". Dit geeft of neemt niets. Indien Bilderdijk meende *recht te hebben* zich van eene vrouw te laten scheiden, die niet meer met hem wilde *hereenigd worden*, doet het ter zake niets, of hij haar een *bevel*, een *raad*, dan wel een *wenk* gegeven hebbe: de *weigering* is en blijft eene *weigering*, en op deze *weigering* grondde Bilderdijk zijn recht. Wij katholieken nemen dit recht niet aan, omdat wij de *mogelijkheid* eener huwelijksontbinding ontkennen. Maar zeker is het, dat het Bilderdijks rechtsleer geweest is, dat het huwelijk *ipso iure* ontbonden was, wanneer eene vrouw bleef weigeren haren echtgenoot te volgen, en dat dit recht volgens de begrippen der Dordtsche kerk kan worden verdedigd ¹.

Wij zouden, meer nog dan Da Costa, "er van sidderen, uit de zegenrijke gevolgen der in haar-zelve zoo pijnlijke gebeurtenis gronden af te leiden voor de onberispelijkheid der menschelijke daad". Maar wij vermeten ons ook niet, als konden wij in Bilderdijks boezem lezen, hier de plaats in te nemen des *Eenigen Rechters* der harten, of vermetel te vonnissen. Dat verbiedt ons ook het volgende gebed, dat de dichter in deze omstandigheden uitboezemde:

Genadig God, die in mijn boezem leest!
Ik vlied tot U, en wil, maar kan niet smeeken.
Aanschouw mijn nood, mijn neêrgezonden geest,
En zie mijn oog van stille tranen leken!

Ik smee om niets, hoe kwijnend, hoe bedroefd,
Gy ziet me een prooi van mijn bedwelmde zinnen:

¹ De vijanden van B. meenen veel gewonnen te hebben, nu het blijkt, dat niet Odilde, maar *hij* het eerst in een tweede echt is getreden. Maar zoo men alles onpartijdig beschouwt, verandert dit de zaak in geen deele. In Holland was op dat oogenblik, volgens Bs. rechtsbegrippen, geen kompetente rechtbank, die hun huwelijk kon ontbinden. Alleen de Prins, dien B. als zijn Soeverein bleef beschouwen, en door wien hij zich later, voor zijn te rug keer in het vaderland, van zijn eed deed ontslaan, kon in deze zaak zijn *rechter* zijn.

Gy weet alleen het geen uw kind behoeft,
En mint het meer, dan 't ooit zich-zelf kan minnen.

Geef, Vader, geef aan uw onwetend kroost,
Het geen het zelf niet durft, niet weet te vragen!
Ik buig my neêr; ik smeeek noch kruis, noch troost;
Gy, doe naar uw ontfermend welbehagen!

.

Ik zie op U met kinderlijk ontzag;
Met Christen-hoop, noch laauw noch ongeduldig.
Ach, leer Gy my, *het geen ik bidden mag!*
Bid zelf in my; zoo is mijn beê onschuldig.

Bilderdijk weêrstond zijn hart niet langer, maar gaf zich geheel aan zijne leerlinge over. "Niet licht, zegt Da Costa, is door een teder en ridderlijk gemoed in meer uitgezocht edele vormen, op meer zieldoordringende en hartinnemende wijze een hof gemaakt." "Van de liefde en lof dier ongelykbare vrouw heeft drie en dertig jaren lang het hart van den Echtgenoot, de poëzy van den Dichter, overgevloeid. Geen geboortedag of echtverjaring, geen ondervinding van lief en leed, of zij werd door de Echtgenooten, met zangen, door al de toonen van weemoed of dankgevoel heengevoerd, bedacht. De hier van Bilderdijk viel ter aarde, zijne stem stakte en zweeg voor altoos, toen hij ze niet meer richten kon tot de vrouw, die hij alle die jaren lang geëerd en bezongen had als de zalfster zijner weeën, als de beschermengel zijns levens, als in overgetelijke stonden zijne redster van dreigende wanhoop". Bilderdijk "beminderde haar met geheel zijne ziel, en zij hing den een-en-veertigjarigen eegaan aan met de hemelsche toegeeflijkheid eener uitmuntende maar minnende vrouw, met de schrandere bewondering en vruchtbare sympathie eener begaafde leerling, met den tederen eerbied en grenzeloze offerwilligheid eener nederige dochter".¹

Katharina Wilhelmina Schweickhardt werd dan op den 18^{den} May 1797 de echtgenoot van onzen dichter. Het huwelijk werd

¹ A. Thijm.

te Londen ingezegend, maar op verlangen van Willem V in den aanvang geheim gehouden. Bilderdijk-zelf schreef dit later aan Uylenbroek. "Wat mij betreft, zegt hij, 't kost mij, een zaak op te halen, die mij oneindig ter harte gegaan heeft; maar ik moet u echter melden, dat.... ik in Engeland, even voor mijn vertrek van daar, hertrouwd ben. Er waren echter toen redenen, waarom de Stadhouder toen wilde *dat dit huwelijk bij voorraad een geheim zou blijven.*"

"Bilderdijk, zegt Dr. Van Vloten, heeft er zeker den stadhouder nooit over geraadpleegd, of hij in Engeland een tweeden echt zou aangaan, zoo lang hij van zijne eerste gade en hare kinderen alleen door 't Kanaal gescheiden was." Waardoor is de Heer Van Vloten gerechtigd, zonder een zweem van bewijs, Bilderdijk zoo schandelijk een logen aan te tijgen? Voor zulk eene handelwijze hebben wij inderdaad geen naam. Die zoo omspringt met woorden, vertrouwelijk aan een vriend medegedeeld, verbeurt alle recht om over den bedoelden persoon vonnis te vellen. — Waarom zou B. er den Prins niet over gesproken hebben, hij, die zich later door dezen van zijn eed liet ontslaan voor hij in zijn vaderland terugkeerde? Willem V was zijn wetige vorst, en de eenige, die volgens Bs. denkbeelden zijn huwelijk kon ontbinden. Ook is niets natuurlijker, dan dat de Stadhouder, die van nature vreesachtig, en niet moedig genoeg was om zijnen tegenstanders het hoofd te bieden, gaarne wilde, dat Bilderdijks tweede echt een tijd lang een geheim bleef. — Dit verlangen van den Prins geeft ook reden van Bilderdijks latere dubbelhartigheid ¹ tegenover Odilde, ofschoon het deze,

¹ Den 20^{en} Aug. 1797, toen hij reeds in Brunswijk was, noodde hij Odilde nog tot zich. *Met open armen*, zegt hij, *en een open hart zal ik u ontfangen.* Ook in een brief van 7 Sept. deszelfden jaars geeft hij te kennen, dat hij nog hoopt, dat zij hem door *haar wederbezit zal verblijden. Zijn hart zal haar te gemoet vliegen* enz.

Wat mag toch wel de reden zijn, dat de onverschrokken Bilderdijk zich hier in allerlei bochten gaat wringen voor eene vrouw, en wel voor eene vrouw als Odilde? — Voor die met aandacht zijne brieven aan Jer. De Vries heeft gelezen, zal dit wel geen geheim meer zijn. Uit deze correspondentie blijkt ons, dat hier te lande allerlei *valsche* geruchten over den armen balling verspreid waren. Wat zou men dan niet uitstrooien, zoo men vernam, dat B.

naar ons oordeel althands, niet kan rechtvaardigen. Zoo iemand, dan moest Odilde het weten, dat haar echtgenoot een tweede huwelijk had aangegaan.

Aan Dr. Verschuur schreef de dichter 16 May 1803: "Daar mijn gestel mij niet toeliet zonder vrouw te leven, heb ik, *na van de mijne verlaten te zijn*, en de dissolutie des huwelijks daardoor *ipso jure*¹ geschied, *bewezen te hebben*, in Engeland hertrouwd, en thands drie kleine kinderen uit dit huwelijk, *'t welk de Prins gewild heeft, dat een geheim zou blijven*, 't geen nu door *zijne renunciatie* opgeheven is."

Met zijn tweede huwelijk scheen voor den dichter eene geheel nieuwe levenszon te zijn opgegaan. Zijne geniale dichtergave ontwikkelde op eens eene vroeger nooit gekende kracht en verhevenheid. "Niet alleen minneliederen, en van geheel anderen stijl en inhoud als de vroegere, stroomden met vernieuwden levensgloed van de lier, maar 't was alsof zijn machtig genie de laatste kluisters van verouderde, aan des Veertienden Lodewijk's tijd herinnerende, kunstvormen afgeschud had, om als lier-, leer- en heldendichter, op den drempel der XIXe Eeuw in al den glans van zijne oorspronkelijke kracht te verschijnen²."

Intusschen was het leven in Engeland hem op den duur te kostbaar, en een gevestigd professoraat in eenige kunst of wetenschap mocht hij daar niet verwachten. Hij hoopte, dat de Hertog van Brunswijk, wiens gids hij vroeger in Holland geweest was, hem eene gunstige betrekking zou aanbieden, en daarom volgde hij Prins Willem V, die zich ook in Brunswijk had ge-

in een tweede echt was getreden? — Daarbij kwam het verlangen van den Prins, waarover wij reeds gesproken hebben. Dit strekke hier ter verklaring, geenszins ter rechtvaardiging. Wij veroordeelen Bilderdijks handelwijze ten strengste.

1 "Dit zal waarschijnlijk, zegt Dr. Van Vloten, op die natuurlijk niets beduidende notarieele verklaring zijnerzijds zien, dat zijn huwelijk met (Odilde) reeds twee jaar vroeger, binnen Amsterdam, ontbonden was". Ons ware dit waarschijnlijker, zoo de Heer Van Vloten zijn vermoeden slechts met een schijn van bewijs gestaafd had. — Wat deze notarieele verklaring betreft, het zal wijs zijn, dunkt ons, dat men zijn eindoordeel daarover opschorte, tot dat daaromtrent een grondiger onderzoek zal hebben plaats gegrepen.

2 Prof. Everts. Wij behandelen den *balling-dichter* in ons volgend opstel.

vestigd. In den aanvang schijnt de Hertog zich zijner weinig bekreund te hebben. Maar in 1803 leide hij den dichter een vast jaargeld toe van 260 Rijksdaalders, waar de Prins nog ongeveer even zooveel bijvoegde. Dat was echter niet voldoende, om Bilderdijk, die nooit iets begrepen heeft van de waarde van 't geld, met zijn gezin te doen leven. Daarom moest hij weêr door het geven van onderwijs in het onderhoud van zijn vrouw en kroost voorzien. Op elken dag der week gaf hij twaalf, soms dertien collegiën over Rekenkunst, Bovennatuurkunde, gewone en verhevener beschouwende en beoefenende Wiskunst, Sterre- en Aardrijkskunde; — over Teeken-, Schilder-, Bouw- en Doorzigtkunde, Ontleedkunde; — Natuur-, Staats- en Burgerrecht, Geschiedenis, Grieksche en Romeinsche Oudheid, en velerlei Oude en Hedendaagsche Talen en vakken van Letterkunde, en dit meestal in uitheemsche talen, zeer dikwerf zonder leiding van eenig handboek. Men wist dan ook niet te Hildesheim, waar de dichter om redenen van gezondheid en zuinigheid woonde, en van waar hij alle dagen te voet, of soms te paard naar Brunswijk toog, wat men denken moest van al die Bilderdijken, bij zooveel brieven, gericht aan *Herrn Bilderdijk*, den *Maler*, *Herrn B. den Mathematiker*, *Herrn B. den Advocat*, den *Dichter*, den *Physiolog*, den *Sprachlehrer* enz.

Van de tien jaren zijner ballingschap bracht Bilderdijk er acht te Brunswijk door. In menig opzicht is dat achttal jaren onder de gelukkigsten van zijn veel bewogen leven te rangschikken. Wel hadden moeilijkheden en lijden ook daar hun deel in zijne levensgeschiedenis; wel moest hij telkens in prangende zorgen verkeerden voor het tijdelijke, het verlies van tedere spruiten betreuren, en kampen met allerlei afmattende krankheden; — wel kon de Hollander in vezelen en bloed, de zoo licht overprikkelde dichter den Duitschen trots niet verdragen, en moest zijn hart menigmaal lucht geven in het smalen op de Duitsche lucht, den Duitschen bodem en bouwtrant; — maar, bij het genot van zijn geleerden arbeid buitenshuis, genoot hij vrede en rust in den schoot van zijn gezin, en den verkwikkenden omgang van geleerde en beminde vrienden. De Natuurkundige

en Botanist Von Zimmerman was hem steeds een welkome gast, en met den schranderen De Luc mocht hij een tijd lang het zelfde huis bewonen.

In het jaar 1797 lef Bilderdijk zijne dochter Louize Sibille, die men op zijn last tot hem gebracht had, te Brunswijk school, waar, zoo als zij-zelve in hare brieven ons meêdeelt, hare opvoeding wat verwaarloosd werd, zoodat zij weêr "verleerde" wat zij "bij tante Elter¹ geleerd had". In 1800 kwam zij te Zelle op eene kostschool van de uitgeweken Fransche Gravin Van Salperwich, en toen deze, kort daarop, naar Frankfort vertrok, werd Louize besteed bij zekere Mev. Strube, geb. Ebell, te Hanover. Zij werd om haar beminnelijk karakter door deze vrouw recht hartelijk bemind. Met Paschen 1801 werd zij aangenomen, en vertrok toen van Hanover naar Utrecht, waar zekere Mev. Lacroix zich met hare verdere opleiding belastte. "Al dien tijd door, zegt Dr. Van Vloten, was zij met haar vader in briefwisseling, en geeft ons daardoor de beste gelegenheid, beider aard en verhouding nader te leeren kennen." Wij willen daarom ook van eenige dezer brieven kennis nemen, om daaruit Bilderdijk, den Christen, den Vader² wat meer onpartijdig te leeren beoordeelen. Den 30^e Juli 1800 schreef hij aan zijne dochter het volgende:

"Ik zal u geene aanmerkingen maken, mijn dochter, over de brieven, die ik van u ontfangen heb, maar spaar die, tot wij malkander zien zullen, hetgeen, denkelyk, in weinig dagen gebeuren zal, zoo ik slechts wel blijve: want ik voel mij door dit ongestadige en heete weder, zeer aangedaan, waarbij andere verdrietelykheden zich gevoegd hebben, die niet voor te komen zijn, maar mij sterk treffen. Laat mij in deze ongenoegens het hartzeer niet hebben, van over u te onvreden te moeten zijn; maar maak gebruik van de gunstige gelegenheid waar in gij thands zijt, om u te formeeren, goede zeden en hebbelykheden aan te nemen, wat nuttig en bestaanlyk is te leeren, kwade

¹ De zuster van Odilde was met den Notaris Elter getrouwd.

² Bilderdijks zoon Urzinus overleed reeds in 1794. Elius stierf in het voorjaar van 1813 te Landau. Hij schijnt zijne moeder oprecht te hebben liefgehad.

gewoontens, ondeugden, en gebreken af te leggen, en u den naam waardig te maken, dien gij draagt, en dien niemand in zoo vele eeuwen gevoerd heeft, zonder hem door verheven hoedanigheden, braafheid, en edelheid van denken¹ te onderscheiden. Verlaat alles wat gemeen en beneden uwe afkomst is, en denk, dat gij door God op de wereld gesteld, en door uwen Vader van God afgebeden zijt, om eene verheven bestemming te vervullen; waartoe gij u in alles bekwaam moet maken. Geest, verstand, en talenten, hebben wij 't niet in onze macht, ons te geven; ons hart te verbeteren, moeten wij van Gods genade vuriglijk smeeken: maar aangename manieren, een welstandige wijze van zich voor te doen, een bescheiden en onberispelijk gedrag, overeenkomstig met 't geen onze geboorte en afkomst vorderen, zijn ons eigen werk, wanneer wij die bezitten; en wij zijn verachtelijk wanneer wij die veronachtzamen; vooral, wanneer wij in de gelegenheid geweest zijn, om ze door voorbeeld, onderwijs, en overdenking, ons eigen te maken, gelijk gij thands in die gelegenheid zijt gesteld. Maak u dit derhalve ten nutte, bedenk dat uw vader droog brood eet, om u deze opvoeding te geven, en dat hij dit met genoegen doet, in hoop, van u daardoor eens gelukkig, en zijner en uwer afkomst waardig te zien. Stel dan ook zijn oogmerk, zijn hoop, en zijn wensch niet te loor; maar bid God, dat Hij 't aan u zegene, en wees ernstig en aanhoudend bedacht, om uw voordeel te doen met lessen en goede voorbeelden. Voor alles, schuw logen en onwaarheid; wees oprecht, zedig, goedwillig, en behulpzaam; maar maak u met niemand gemeenzaam. Vooral geene van die Duitsche Empfindsamkeiten en meisjens-vriendschapsbetrekkingen, die nooit op iets goeds uitloopen" enz.

Toen zij later te Utrecht was aangekomen, schreef hij haar den navolgenden brief.

MIJNE LIEVE LOUIZE!

Schoon ik, door uw schrijven, van uw behouden aankomst

¹ Al weér een bewijs, dat Bs. adelsbegrippen niet sproten uit lagen hoogmoed, maar uit een aangeboren, ridderlijk gevoel.

in Utrecht verwittigd ben geworden, had ik echter een nader brief van u verwacht, en van dag tot dag te gemoet gezien; dan tot heden toe heb ik dien even weinig bekomen, als ik van uw schrijven aan die Dames vernomen heb, aan welke gij zoo groote verplichting hebt, en die ik u zoo hooglijk had aanbevolen, toch terstond op uw aankomst, met een betaamlijken brief voor hare weldaden en goedheden dank te zeggen. Ik hoop, mijn kind, dat gij te wel gevoelt, wat gij dezen waaraachtigen vriendinnen verschuldigd zijt, en hoe 't u betaamt dit te erkennen, om daar van in gebreke gebleven te zijn, alhoewel ik daar niets van gehoord of gezien heb; maar wat mij betreft, mijn dochter, bedenk dat uw vader oud en zwak wordt, en dat het misschien nog zeer kort is, dat gij hem zult kunnen schrijven, en daarom doe het te meermalen. Toen gij in Celle of Hanover waart, was er mogelijkheid, ieder dag tijding van u te hebben of tot u te komen; en dit gaf mij eene gerustheid, die nu verdwenen is, nu gij omtrent 100 uren gaans van mij verwijderd zijt, en op een plaats, waar ik niet bij u kan komen, en die ik zekerlijk nooit weér zien of betreden zal. U ooit weêrom te zien gaat boven mijn hoop; want ik verval van dag tot dag, en ieder maand, ieder week, die ik intrede, beschouwe ik als mijn laatste; ook is dit de reden, waarom ik de vriendlijke weldadigheid dier vriendinnen voor u niet heb mogen afwijzen, daar ik, u ontvallende, u door mijn dood ongelukkig en hulploos zou moeten laten: terwijl ik nu verwachtte, dat gij, uwe opvoeding vervolkomende, en een waardig gebruik makende van onderwijs en voorbeeld, over 4 jaren u in staat gesteld zult hebben, om — 't zij dan rijk of arm — niet slechts met eer door de wereld te komen, maar ook uwe afkomst en geslacht eer aan te doen, in welken stand het Gods voorzienigheid dan ook behagen moge u te plaatsen. Gij weet, kind-lief, dat ik u altijd lief heb gehad, en dat gij van alle mijne kinderen altijd die gene geweest zijt, die mij het naast aan 't hart lag. Hierom heb ik gezorgd, dat gij, dadelijk na mijn vertrek uit het vaderland, door uw tante zijt afgehaald, waar ik meende, dat gij 't wel zoudt hebben. Hierom

heb ik, toen gij daar van daan moest, hoe moeilijk het mij viel, u naar Brunswijk doen komen; en mij naderhand het noodigste onthouden, om u ergens te doen, waar gij eene opvoeding genieten mocht, die altijd tot mijn innig leedwezen veronachtzaamd geweest was. En hierom heb ik ook nu toegestaan om u gants van mij te verwijderen, hoe bitter het mij valt; maar betoon mij dan ook daarvoor den dank, dat gij u dit ten nutte maakt, in zeden, bekwaamheden, godsdienst, en braafheid altijd meer en meer toeneemt, en uwen nu stervenden vader niet vergeet, die naar uwe tijdingen haakt. Schrijf mij, mijn kind, schrijf mij uit plicht; maar schrijf mij ook tevens uit ware kinderlijke tederheid voor den vader die het van u verlangt, en om hem in alle zijne droefheden te verkwikken. Gods bezoeken zijn zwaar geweest over uw vader; zij zijn het nog; en veel zwaarder, dan gij of iemand begrijpen kunt; maar ik morre niet tegen God, en kan Hem zelfs danken voor de hardste van de slagen, die Zijne wijsheid op mij nederzendt; maar laat mij van die hartgrievendste aller droefnissen bewaard blijven, dat mijne kinderen, dat mijn oudste, mijn liefste kind, het kind van mijn hart, mij vergeten of mij onteeren zou. Uw vader heeft zich altijd de liefde van zijne ouders trachten waardig te maken; stoot gij de mijne niet met den voet, lieve kind, maar beantwoord haar als het u betaamt, zoo zal God u zegenen, en uws vaders brandende bede voor uw tijdelijk en eeuwig welzijn niet onverhoord blijven.

. Zoo gij nu — gelijk ik mij vleie — kennis maakt met jonge Dames van rang en geboorte, leer u als een meisje van uwe omstandigheden en betrekkingen gedragen: fatsoenlijk, en edeldenkend, maar niet trots; vriendlijk, maar niet gemeen; goedhartelijk en inschikkelijk, maar niet laag: verstandig en bedaard, maar niet gemaakt; en vergeet even zoo weinig, wie gij zijt door geboorte en afkomst, als tot welken bekommerlijken staat gij, door uw vaders ongeluk gebracht zijt; opdat gij nooit iets moge doen, dat het eerste onwaardig, of voor het andere onvoegzaam zou zijn.

Vaarwel, mijne dierbare Louize! God zij met u en wake over u! Ik ben met alle tederheid,

Uw beminnende Vader.

Welk een tedere zorg Bilderdijk koesterde voor deze, zoo innig door hem beminde dochter, blijkt nog uit het volgende.

Louize had hem geschreven, dat zij eene "*histoire ancienne*" las. "Welke is die, mijn kind? vraagt de bezorgde vader. Is het die van *Rollin*, of van *Millot*? De laatste is vol van 't vergift der nieuwere Filozofie, die in onze dagen Gods toorn over geheel Europa heeft doen uitbarsten. Wacht u daarvoor, mijne dochter! Mistrouw alle zoogenaamde Filozofie en gewaande verlichting. Daar is geene wijsheid dan van God, en geene waarheid dan in Hem. *Jezus Christus, en die gekruist*, zie daar alles! Ik wenschte nabij u te zijn, mijn kind, om u dit wel te ontvouwen; om u te doen beseffen en opmerken, wat dit insluite, en hoezeer alles wat men in de menschelijke wetenschappen ons leert, de Historie inzonderheid, opgevuld is met valsche onderstellingen van de zoogenaamde Filozofie, strijdig met Gods Woord en de Waarheid. Maar, daar mijne toenemende zwakheid mij mijn einde als zeer nabij deed voorkomen, heb ik toegestemd in de schikkingen, die men mij uit goedwillige hartelijkheid en vriendschap voorstelde, en waar in ik voor u een zeker bestaan, voor ten minste eenigen tijd — zoo ik stierf — beschouwde. Wilde God echter, dat ik u in mijne nabijheid gehouden had! Ik zou nu minder lijden, en zekerder zijn van hetgeen men van u maakt; hetgeen ik maar al te veel reden heb om te vreezen, dat niet aan mijne wenschen beantwoordt."

Den 4^e Januari 1803, zond hij, in eene zware ziekte, die hij meende zijne laatste te zullen zijn, eene zoogenaamde Bijlage (bij een brief), die haar na zijn dood in handen moest worden gesteld. Nooit sprak een warmer christen-vaderhart tot een geliefd kind. Daarom moeten wij daaruit nog een paar bladzijden mededeelen.

"Ik laat u, mijn kind (zoo schrijft hij) in eenen toestand achter, die voor de menschen beklagelijk is: zonder goed, zon-

der menschelijke uitzichten, zonder verzorging; maar ik laat u, mijn kind, de beloftenissen des Evangelies, die beide het tijdelijke en eeuwige ten voorwerp hebben; en met deze, indien gij er met een waarachtig geloof aan vasthoudt, zult gij rijk zijn. Doe dat, mijne dochter; stel al uw hoop, al uwe verwachting, en uw volkomen vertrouwen op die Allesverzorgende Voorzienigheid, die over ons waakt, die, eer wij bestonden, alles voor ons bestemd, en in alles met meer dan vaderlijke toederheid voor ons voorzien heeft. Zij die tot zelfs het kleinste en geringste insekt van zijne nooddrift verzorgt, en er ons door 't onfeilbaar en onbedrieglijk woord van vergewist heeft. Wees verzekerd, mijn kind, dat die Voorzienigheid niemand ooit te loor stelt, die Haar niet mistrouwt; en dat het geheele leven van uwen vader, die u dit schrijft, niet dan eene nimmer afgebroken aanéenschakeling is geweest van bewijzen dier voor ons zorgende weldadigheid, die bij de behoefte, de vervulling, bij de droefheid, de troost, en bij de wonde het heelmiddel gereed heeft, om het ons op zijn tijd toe te reiken.

Geloof aan deze Voorzienigheid, mijn kind, en wees opmerkzaam op Hare wegen met u, en gij zult overtuigd worden, dat zij niet in eene bloot algemeene regeling der wareldsche zaken bestaat — gelijk velen tegenwoordig onzinnig beweerden — maar dat zij tot in de minste bijzonderheden zich kennen en gewaarworden laat. Betrouw dus uw lot aan haar, met volkomen gerustheid van hart; en, of zich rondom u een hoopvol of schriklijk uitzicht vertoone, wees altijd gelaten en moedig, op Hem steunende, die boven alle wareldsche middelen is, en er geene behoefte om te zegenen, te redden, of te verheffen. Zeg niet, wat zullen wij eeten, of waar zullen wij ons meê kleeden? God ziet wat wij behoeven, en Hij is zoo machtig als weldadig, om die behoefte te vervullen. Lees en overpeins in dit opzicht de duidelijke lessen onzes gezegenden Heilands, en in oogenblikken van benaauwdheid, zoo God u die somtijds mochte laten overkomen ter beproeving, neem uwe toevlucht tot Hem. Nooit zult gij in Zijnen naam bidden, hetgeen u niet zal gegeven worden; maar laat ook uw gebed bepaald blijven bij hetgeen dit volko-

men vertrouwen, met een volkomen berusting in Gods heilige schikking gepaard, u zal voorschrijven: en smeeke nooit eenige aardsche weldaad, dan met onderwerping van 't gene gij vraagt aan den Hemelschen Vader, die u liever heeft dan gij u-zelve hebben kunt, en alleen oordeelen kan, wat u tijdelijk en eeuwig heilzaam zij. Dus doende, mijn kind, zult gij u vrij houden van 't vormen van menschlijke plannen, die altijd — ik waar-schuwe u daar tegen — met een smet van intrigue behebt zijn; en gij zult blijmoedig uw plicht doen, zonder strafbare vooruit-looping aan Gods besluiten, en zonder van deze uwe plichten het geringste aan een schijnbaar goed op te offeren, dat altijd bedrieglijk is, zoo wij 't zoeken, en van God alleen komen moet, zoo 't waarachtig zal zijn. Gij kent deze plichten, mijn Dochter, en ik behoef ze u niet te herinneren. God vertegenwoordige ze u altijd aan den geest, en drukke ze u in het hart! Zoo zal Zijn genade u ook de kracht geven, om ze te beminnen, en er door Zijne ondersteuning getrouw aan te blijven. God lief te hebben met geheel uw hart, verstand, en alle zielsvermogens, en uw naasten gelijk u-zelfen, is een lichte, een zoete plicht, wanneer wij die zelfverloochening bereikt hebben, die het wezen des Christendoms is, en buiten welke alles, zelfs alle godsdienst, egoïsme en afgoderij van ons-zelfen is."

Na vervolgens te hebben uiteéngezet, welke plichten zij jegends haar echtgenoot zal te vervullen hebben, zoo ze ooit in het huwelijk treedt, en na met nadruk gewezen te hebben op de *afhankelijkheid der vrouw*, gaat hij voort:

"Stel hoogen prijs op het voorrecht der geboorte; 't is het eenige van alle voorrechten, dat ons wezendlijk eigen is. Geld, staat, wijsheid en kennis, kunnen wij door de wareldsche lot-gevallen, door ongelukken, ziekten en dergelijke verliezen; maar het bloed onzer vaders behoort tot ons bestaan. Dit te verachten, dit op te offeren aan wareldsche goederen of oogmerken, is hoogst strafbaar voor God, wiens Voorzienigheid wij dat grootste aller voorrechten te danken hebben; en niets anders heeft Ezaü den vloek voor zijn Nakomelingschap doen behalen. Maar dit voorrecht, mijn kind, make u niet hoogmoedig, maar

needrig, en spore u aan, om u geheel aan dien God over te geven, die Zijne trouw u en den uwen zal houden, en wiens tijdelijken zegen uw Vader in zijn Nageslacht blijft verbeiden, met dezelfde gerustheid, waarop hij de vergeving zijner zonden, in Jezus naam, en de opstanding ter heerlijkheid inwacht ¹.

Geloof nooit, mijn kind, dat er een goed of genoeg op aarde is, 't geen men ten koste, zelfs van de minste onzer plichten kan koopen. Laat u ook nooit verleiden om te wanen, dat eene daad nuttig kan zijn, die de verkrachting of 't verzuim van een eenigen plicht met zich zou brengen. Uw geluk, mijn dochter, bestaat in uwe plichten; en de gelukkigste mensch op aarde is, die er de meesten te vervullen heeft. En echter zijn de plichten somwijlen bezwaarlijk en drukkend? Zij zijn het nooit, mijn kind, dan waar men ze niet uit haar beginsel verricht. Dankbaarheid aan God in Jezus Christus, onzen Verlosser, zie daar wat de bron van al onze daden, van al onze gedachten, van al onze bewegingen moet zijn. Deze geeft ons kracht en blijmoedigheid, deze teelt die praktikale Liefde jegens God, en onzen naasten, waardoor alleen alle plichten ons zoet vallen, ja, tot een behoefte van ons hart worden; en waarin wij den inwendigen bijstand van Zijnen Geest, zoo zeer als de uitwendige werkzaamheid Zijner Voorzienigheid gewaar worden. Laat nooit eene gelegenheid om wel te doen, verloren gaan; maar doet gij wel, dank er God voor dat Hij u tot een werktuig zijner weldadige Voorzienigheid maaken wilde, en geloof niet dat iemand er u dank voor schuldig is. Zoo gij u-zelve beproeft, zoo gij Christen zijt, zoo zult gij gevoelen, dat het goede niet van u is, maar dat gij er Gode dank voor verschuldigd zijt. Betoon echter uwe erkenning voor de weldaden van anderen; 't is een plicht, waarin gij God-zelfen vereert, en de hand, door wie hij u weldoet, moet u altijd heilig zijn.

¹ Waar vindt men hier toch een zweem van hoogmoed? En is het niet natuurlijk, ja, geheel christelijk, dat iemand, die zoo Gods voorzienigheid erkende in zijne afkomst, *volstrekt* wilde, dat zijne dochter haar adellijken geslachtsnaam zou bezigen? o quam iniqui sunt iudices, qui reum arbitrantur iniquum, zegt Seneca.

Smaak nooit een genoeg, noch gebruik ooit eenige gaaf van God, zonder het hart tot Hem te verheffen in vurige dankbaarheid. Dan, en niet anders zal het u gezegend zijn; en gij zult daar de blijken van ervaren, door u tot weldadigheid en liefde des Naasten genoopt te vinden. Laat uw geloof vast en onwrikbaar, uw hoop vurig en onwankelbaar zijn; maar bedenk, dat het ware geloof, en de hoop, die van God is, niet bestaan zonder de waarachtige Liefde, die de dochter der dankbaarheid, de vervulling der wet, en het zegel der heiligmaking is.

Ik behoef u niet te waarschuwen tegen de ondeugden, welke tegen de wet der zeden regelrecht aandruischen; maar ik moet het doen tegen een gebrek, dat, niet minder dan eenige daarvoor erkende ondeugd, tot verwaarloozing der plichten strekt, en er ons dikwijls onvatbaar voor maakt. 't Is de gemelijkheid, waar ik van spreke, een kwaal, mijn dochter, die uwen vader een groot deel van zijn leven vergiftigd heeft, en bij hem grootendeels haren zetel in een van jongs af door arbeid uitgeputten geest heeft gehad. Deze kwaal, die door 's lichaams ongesteldheid zoo geweldig gevoed wordt, heeft niet min haren oorsprong in den geest, en wij kunnen haar vermijden, zoo wij altijd ons lot in Gods hand geven. Wij kunnen ongelukkig zijn, maar wij zullen 't zijn zonder gemelijkheid, zoo wij ons zelve vrij kennen van ons door onze onvoorzichtigheid op den hals gehaald te hebben, wat wij hadden moeten vermijden. Het is dus uit den aart der zake, dat een man, geboren om te handelen, en dikwijls in netelige omstandigheden een partij te nemen, die invloed heeft op de rest van zijn leven, daar, in dezen staat van zwakheid, bloot voor staat; maar wat heeft eene vrouw, wat een meisje, wier bestemming is lijdelijk en afhankelijk te zijn, die haar lot niet maken, maar in zwijgend berusten van Gods hand afwachten moet; wat heeft die, wat kan die, wat moet die zich ooit te verwijten hebben van onvoorzichtigheden, die invloed op haar geluk hebben? Zij hebbe God slechts voor oogen, en raadplege met Hem in 't gebed! Zij herinnere zich, dat het haar Hemelsche en Algoede Vader is, die haar 't leed te dragen geeft, waar zij onder moog zuchten;

en haar hert zal te vreden, haar geest kalm zijn. Verre van haar derhalve die besmettende pest, de verwoester van alle geluk, en die mogelijk meer menschen rampzalig gemaakt, meerder huisgezinnen uitgeroeit, ja geslachten verdelgd heeft, dan honger, vuur, en zwaard te samen, wanneer zij op 't felste aan 't woeden zijn.

Dikwijls zult gij hooren zeggen, dat het geluk in ons eigen hart bestaat of huisvest. Dit is waar, voor zoo verre men daar mede alle uiterlijke goederen des levens uitsluit, welke niet gelukkig kunnen maken. Maar versta dit niet, als of het aan ons-zelve hing, gelukkig te zijn, door ons, of 't ware, in ons eigen-zelve te besluiten: Neen, mijn kind, wees vrij van zulk eene doling. Het geluk woont niet in ons, afhankelijke en vervallen wezens, die ons-zelfen in niets genoeg kunnen zijn. Ons geluk bestaat in God; Gods nabijheid; de bewustheid van met Hem verzoend te zijn, van Hem tot Vader, tot God, en weldadigen Heiland te hebben; Hem aan te hangen, ons aan Hem met geheel onze ziel over te geven; zie daar wat geluk is; en dit geluk, verre van ons in ons-zelve te besluiten, breidt ons hart uit door eene broederlijke liefde jegens alle menschen."

"Gij beleeft een tijd, mijn kind, waar in 't ongeloof hand over hand toeneemt, en het alleen zaligmakend geloof openbaar bespot en veracht wordt. Ik vertrouw, dat gij mijne vermaning niet noodig hebt, om een afschrik te hebben van personen of schriften, die zich daaraan schuldig maken. Maar dubbel moet ik u waarschouwen tegen de wolven in lammerenvachten, die onder den naam van Christus het geloof aan Zijne Godheid en zoendood ondermijnen. Ook in Holland, mijn kind, ontbreekt het niet aan Leeraars, die den stoel der Waarheid ontheiligen, door leerstellingen aan te nemen, onbestaanbaar met den waaraachtigen Leer: en geheel Duitschland is er vervuld van. De Deïstery — die niet anders is dan een ingewikkelde Godverzakerij, en er vroeg of laat op uit kooft — is in Duitschland door de Vorsten zoowel, als door de Consistoriën, in de plaats van 't gezegend Evangelie gesteld, en alle nieuwe Predikanten worden verplicht, er zich naar te voegen. Meen niet, mijn kind,

dat deze stroom ook in Holland en elders niet doorbreken zou. Wees derhalve op uwe hoede! Neem geene nieuwigheden aan; hoor, zie, en beproef, of hetgeen men u in de kerk of daar buiten, bij monde of in geschrifte voordraagt, uit God zij? Die ontkent dat Jezus Christus God is, in godheid gelijk aan den Vader; die ontkent dat Hij de Verlosser is, Adam reeds toegezegd, en op wien alle de Heiligen des Ouden Testaments gehoopt hebben, en in wiens verwachting zij gestorven zijn; die ontkent, dat Jezus Christus onze zonden gedragen, voor ons geleden heeft en gestorven is, en dat het Zijn zoendood is, die ons van den vloek bevrijd heeft, welke op ons rustte; die van den gezegenden Heiland een bloot Profeet, of de Insteller van een nieuwen godsdienst maakt; zoodanig iemand, mijn Dochter, al kwame hij tot u in de gedaante van eenen Engel, draagt den vloek Gods, en uw hart verfoeie hem! Hoor zijne redenen niet, mijn dochter; schuw en vermij hem, erger dan de pest, en hou vast aan 't geloof, dat gij van uwe vaderen ontfangen hebt. Die een ander Evangelium verkondigt dan Jezus zoendood, al ware het ook, ja, een Engel uit den Hemel, zij u een vervloeking, gelijk de Apostel zegt. Gods heilig en onfeilbaar Woord heeft deze dagen van verbastering voorzien; heeft voorzien: dat het zoo wijd komen zal, dat de gansche christelijke kerk verpest, en het waarachtig geloof derwijze onderdrukt zal worden, dat het nergens meer openlijk zal geleerd worden. En hij heeft ons tot standvastigheid aangemaand. Hou gij derhalve vast aan de waarheid, en blijf volstandig in 't geloof tot den einde. Ik bezweere u des, mijn lieve kind, om alles wat u uwe eeuwige zaligheid dierbaar is! Laat u niet meêsleepen; maar bid God, dat Hij u staande houde; en in plaats van menschelijke schriften over godsdienst of zedenkunde, wees onvermoeid in 't lezen van de Evangeliën en de brieven der Apostelen.

Geloof niet, mijn kind, dat uw vader in dezen naar oude vooroordeelen spreekt. Neen, hij heeft deze uieuwe gevoelens, en alles wat er voor geschreven is, wel onderzocht; en zoo hij rechtzinnig gelooft, 't is niet uit een blinde volgzucht of eerbied

voor de oudheid. Ik heb beproefd, ik heb onderzocht, ik heb leeren kennen. Ik weet, dat Gods Woord waarachtig is; ik weet, dat het niet vervalscht is; ik weet dit op gronden van overtuiging, sterker dan ik u uitdrukken kan. Ik weet even zoo, dat de nieuwe leer niet dan op bewezen valscheeden, op drogredenen, en godlasterlijke onderstellingen steunt; en ik dank God uit het innigste mijns herte, dat Hij mij vergund heeft, meer dan eenen daar van terug te brengen. Maar gij hebt geen zoodanig onderzoek noodig; mij(n) kind. Lees het Evangelie, lees de brieven van des Heilands Apostelen, en gij zult er waarheden in vinden, daar ik u op aandringe; bid God om Zijne genade in Jezus Christus, en Hij zal ze in uw hart drukken, en aan u heiligen."

"Laat u nooit (zoo schrijft hij haar ten slotte), een oneerbiedig woord omtrent uwe Moeder ontglippen. Zoo ik mij van haar te beklagen heb, God alleen kan oordeelen, in hoeverre zij al of niet verschoonbaar zij, en in hoeverre mij-zelfen mischien een deel van haar schuld zij te wijten. Ik heb haar altijd onuitspreeklijk lief gehad, en heb haar altijd de Huwelijkstrouw heilig bewaard, tot zij in mijne ballingschap mij geweigerd te volgen, en den Echtenband moedwillig verbroken heeft. Maar zij is uwe Moeder. Bedek hare zwakheden, en vervul uwe plichten omtrent haar, met hartelijkheid. Doch tracht buiten haar omgang en bestier te blijven. Uw welzijn, uw geluk, alles vordert dit, mijn kind, en uw vader beveelt het u uit plicht."

Die na dit alles nog niet overtuigd is, dat Bilderdijks christendom in *zijn hart* huisvestte, zal ik niet trachten te overreden. De onpartijdige lezer moge oordeelen, hoe *waarheidlievend* tot nog toe de meeste vonnissen, over *Bilderdijks briefwisseling* geveld, geweest zijn.

Wordt vervolgd.

MENGELINGEN,

van letterkundigen, socialen, staatkundigen
en wijsgeerigen aard.

LEIDSCHÉ FEESTEN. — Ten vorigen jare nam op het Taal-Kongres te Andwerpen de Heer Mr G. D. Franquinet het woord en noodigde, uit naam van het Maastrichtsche Gemeentebestuur, de Kongreslantén om in 1874 aan de boorden van de Maas bij-een te komen. Dit was een officieele stap, die gedaan werd met alle mogelijke urbaniteit. Als een bliksemstraal vloog echter terstond door de vergadering de gefluisterde leus: "Niet naar een Papenstad". De beste, brave Leidsche Heer Derksen nam inmiddels het woord, en noodigde de leden naar de boorden van den Rijn: niet naar Koblenz, maar naar Leiden. Dit voorstel vond, uit zulken mond, aanstonds den levendigsten weérklank. De Heer Franquinet beriep zich op zijne zending ¹; de zending van den Heer Derksen was twijfelachtig: maar de Vergadering wou en zou naar Leiden. De Leidsche Heeren Kern, Koopmans van Boekeren en Sijthoff schenen dat zeer goed te vinden: althands zij protesteerden niet. Werkelijk kwam er te Leiden eene Regelingskommissie tot stand, die links en rechts uitnoodigingen deed. Maar toen het op stuk van zaken kwam, was er in Leiden geen mensch te vinden, die finantieel de zaak aandurfde. De geleerden der Regelingskommissie gooiden het op hunne dorheid, er zou geen liefhebberij, geen kunde, geen welbespraaktheid, geen intellectueel materiaal (in één woord) genoeg zijn, om het Kongres te kunnen houden. Wel ingelichten zeggen echter, dat er geest genoeg voor-handen is; maar dat de fplint ontbrak. Een van tweeën: de Leidenaars, die te Andwerpen den Heer Franquinet overfchreeuwd of liever overfluisterd heb-

¹ "Die onverdroten aandrang," zegt Dr van Vloten, "en de gedachte, dat Limburg ons in Hendrik van Veldeke den *oudsten* Nederlandschen dichter schonk, die tevens den grondflag voor het Duitsche minne- en romandicht lei, had een warmer belangstelling verdiend." *Telegraaf*, n° 1628.

ben, hadden geen misfie, geen geld, en ook geen liefhebberij: dan handelden zij als kwajongens met de Maastrichtsche uitnoodiging in de doos te helpen doen; of zij hadden wél een misfie, of wel geld, of wel liefhebberij; dan handelden zij als ware *crétins*, met nu, na dat de uitnoodigingen links en rechts gedaan zijn, te komen dekreteeren: er zal geen Kongres wezen. Hebben hunne lastgevers hen in de steek gelaten? hebben zij, botjen bij botjen, het geld niet bij elkaar kunnen krijgen? is het Bataafsch Atheen zoo arm aan geest en geleerdheid, dat men er geen Kongres kan houden, waartoe de uitnoodigingen reeds met veel *pompe* verzonden waren? — De Heeren hebben de keus: maar dat zij er wat men met een stadhuiswoord noemt.... kakkerig afkomen, is zeker. Mij dunkt — een Maastrichtenaar had liever zijn laatsten penning er aan gegeven, eer dat hij zulk een figuur gemaakt had! — Dat doet dan toch de wrijving met andere nationaliteiten, u een beetje gevoel van eer, en waardigheid, en betamelijkheid bijzetten ¹. 't Is al heel mooi! De Leidenaars denken, dat hun alles geoorloofd is, om dat zij in de XVIe Eeuw een zwaar beleg hebben doorstaan, en om dat, ten name van Philips den Tweede en quasi op zijn gezach, eene Hoogeschool te Leiden gesticht is, die ten doel had kalvinistische prædikanten te vormen: op grond van die twee titels, denkt de Heer Derksen en de zijnen, dat zij niet misdoen kunnen: zij *schetteren* en *trompetteren* en *kletteren* met de zwaarden, en als het er op aan komt, zetten ze 't op een loopen en verzoeken de met veel ophef uitgenoodigde gasten en redestrijders asjeblieft maar niet te komen. Ik zou voor geen 100,000 gulden zulk een ellendig figuur willen maken, — als ik, door het uitschrijven van kongresfen, mij meê aan de spits der beschaving plaatste.

Bij gelegenheid van de Ontzet-feesten heeft er ook nog al wat plaats gehad, dat tegen de goede smaak streed. Vele katholieke organen hebben het publiek een weinigjen voor den gek gehouden, door te zeggen, dat het verzet der Leidenaars tegen de Amsterdamsche partij van 1574 (men noemt het, voor het gemak, de *spaaanse!!!*) wel is waar, eene revolutionaire daad was, maar dat alle Nederlanders niet-te-min die daad zeer moesten toe-

¹ "Maastricht neme de zaak, op eigen aandrang, ter hand, en beschame de lauwe Academiestad, door een luisterrijk Congres binnen zijn veste tot stand te brengen!" zegt Van Vloten, t. a. p.

juichen, aangezien, onder het plegen, zoo veel gebrek en ellende was geleden, aangezien het allemaal Leidenaars waren en geen "vreemd gefpuis" die haar pleegden, en aangezien de Burgemeester Van der Werff, volgens de legende, aan de genen die van overgaaf spraken, had voorgesteld eerst den Burgervader-zelfen in stukken te hakken en te verslinden. Dat is er alles goed ingegaan (niet de Burgervader — deze begint te haren in de keel, en men zegt algemeen, dat de goede man zijn burgers de genoemde kwalijk geplaatste bravade gespaard heeft): maar de goedsmoedsche redeneeringen der katholieke organen¹. Prof. Tiele heeft echter gezorgd, dat de gemeente beter werd ingelicht. Dr Nuyens moge het recht vindiceeren min gunstig over den Zwijger te spreken; daar wil Prof. Tiele niet van weten, en ten aanhoore van "heel Leiden" — Roomsche en Onroomsche — zegt hij natuurlijk, dat Willem van Oranje in ieder nederlandsch hart, enz. enz. enz.; vooral ook om de "geniale stoutheid", in

¹ De beroemde Bischof van Mentz, Baron von Ketteler, heeft een zulk vertrouwen niet op den zin voor badinage zijner diocezanen. Hij stond, ter zake der Sedan-feesten voor een dito-vraagstuk als de Katholieken hier in Nederland bij de viering der herinneringen van het laatste der XVIIe Eeuw. Hij zegt rondt: "Het gaat niet van het geheele Duitsche volk uit, maar voornamelijk van éene partij... Deze partij is de zelfde, die tegenwoordig aan de spits staat van den strijd tegen het Christendom en de Katholieke Kerk. — Zij viert in het Sedansfeest niet zoo zeer de zege van het Duitsche volk over Frankrijk, als de zege harer partij over de Katholieke Kerk. Zij wil echter de Katholieken dwingen aan dat zegefeest deel te nemen: de Katholieken behooren te juichen in de hun toegebrachte wonden. Door den schijn op ons te werpen als of wij onvaderlandsche gevoelens kweekten, hoewel zij wel beter weet, wil zij ons dwingen ons voor haren triomfwagen te laten spannen en te jubelen over eene [door de katholieke en konservatieve partij] geleden nederlaag. Tot deze bespotting willen wij ons echter niet leenen... Wanneer [daarentegen] het Duitsche Christen volk uit voller hart een groot volksfeest viert, dan zullen we zelfs met onze klokken en kerkgebeden niet achterblijven."

Zou men niet zeggen, dat deze betuiging door een Nederlandschen Bischof, ter zake van het Aprilfeest, werd afgelegd? Verander eenige namen, en de stelling der Katholieken tegenover de gedenkdagen der "Geuzen" is sprekend aangeduid. Van gantscher harte kan men zich dan ook met de woorden van den Mentzer Bischof vereenigen: "Daar het gebed voor het.... Vaderland altijd onze plicht is, kan toegelaten worden dat in alle kerken, op den dag zelfden of volgenden Zondag, eene bedeefonde gehouden worde om Gods genade en zegen over Duitschland af te smeeken, en in sonderheid om God te bidden, dat Hij ons de inwendige eenheid geve, zonder welke de uiterlijke slechts een ijdele schijn is." — Heil ons, Nederlanders, dat de inwendige cendracht althands in ons vaderland niet in gelijke mate ontbreekt als bij onze gebismarkianizeerde naburen!

naam der "Conincklijke Majesteyt" een hogeschool te stichten tot opleiding van predikanten. Het gezach van den Graaf van Holland, die door de Landswetten gedwongen werd het Katholicisme te handhaven, noemde de Heer Tiele zinnijk "wetverkrachting"; ja, de spreker ziet in de spaansche geschiedenis der drie laatste eeuwen de gevolgen van de "tirannie", die in Nederland vóór 1581 ten thronen zat. Neen, kom dan hier bij ons: gelijk recht voor allen heeft van 1581 tot 1795 hier alom gegolden: vrijheid van Godsdienst, van drukpers, van vereeniging: vrijheid voor den braven Maurits, en voor den braven Oldenbarnevelt; vrijheid voor Rovenius en vrijheid voor Spinoza; vrijheid voor de De Witten, alsmede voor hunne moordenaars; vrijheid voor de maçonnerie en voor het Gezelschap van Jezus; hier was alles vrij. Daarom heeft men ook in 1795 eene nieuwe omwenteling gemaakt; om van het genot van al die vrijheid een weinig te verademen. "UIT DIE [lees: dit] MOERAS," zegt de Hoogleeraar "VERREES DE VRIJHEID IN VOLLE GLORIE!" "Geen laffe roemzucht," zegt de Heer Tiele; "beweegt ons, geen dwaze zelfvergoding;" maar wat waar is, is waar. Aan het eind van zijne rede krabbedrift de Hoogleeraar uit Busken Huet de uitdrukking "wij zijn van goeden huize", en laat er onmiddellijk op volgen: Maar: "de oude strijd is nog niet volstreden. ER ZIJN ER NOG, DIE LIJF EN ZIEL TOT SLAVEN WILLEN MAKEN...." Dit is een complimentjen aan 't adres der roomsche leden van de Feestkommisfie; met name van den eerbiedwaardigen Deken van Leiden, den Z. Eerw. Heer A. C. Quant. Maar daarom niet getreurd, denkt de Heer Tiele: "onze eendracht is onze kracht. Samenwerking" dus, "samenwerking"! — Samenwerking — eilieve met wie? — Met twee vijfden van de natie, die het "lijf" en de "ziel" der liberalen in "slaven" willen omscheppen? Of zonder die twee vijfden? Wat zult ge toch met die twee vijfden aanvangen? 't Is drommelsch lastig. Altijd, als we zeggen, dat het hier het land der vrijheid is, dan komen die twee vijfden zeggen, dat zij daar, van 1566 tot 1795 niets van gemerkt hebben.... Weet ge wat ge doet? Volg den raad, dien Mallinckrodt aan Bismark gaf: slaat ons den kop af: dan spreekt niemand u meer tegen, wanneer ge zegt, dat Hollander en geusvergoder woorden van gelijke beteekenis zijn.... behalve, behalve toch nog enkelen, die vinden dat ge toch wel een beetje overdrijft. M.

DE ZIEL EN DE ONSTERFLIJKHEID. — Daar is maar één antwoord op de vraag, hoe alle vraagstukken, ten slotte, behooren te worden opgelost: het is het antwoord dat gegeven behoort te worden op die éene vraag, die alle anderen beheerscht: IS ER EEN LEVEN NA DIT LEVEN? Met andere woorden: Is er een rechtvaardige God, die macht genoeg heeft om de uitspraken zijner rechtvaardigheid te doen verwezenlijken, in eene betere, volkomener orde dan dit hoogst gebrekkige aardsche leven? — Is er een liefdevolle God, dien het niet genoeg is een rechter te zijn, maar die een gelukkigmakende Vader over al de kinderen wezen wil, die zich dezer liefde niet volkomen onwaardig, en voor dit geluk niet volkomen onvatbaar hebben betoond? In de harmoniën der kunst genieten wij, ondanks de onvolkomenheid onzer organen hier op aarde, een voormaak van harmoniën, waar niets aan ontbreken zal, ook dat esentieele, de EEUWIGDURENDHEID, niet. Juist om dat de Geest des kwaads, de Geest der disharmonie, ten diepste overtuigd is van de onmogelijkheid, dat hij zal triomfeeren, zoo de vraag "Is er een leven na dit leven" voortgaat door het menscheijk geweten bevestigend beaandwoord te worden, is hij op allerlei zachte slaapmiddelen bedacht om de menscheijke rede, begoocheld door de onjuiste waarnemingen van het eindig en licht van 't spoor geleid zintuig, in hare afgematheid te doen stamelen: "Daar is geen eeuwigheid; het onderzoek zij gefloten." Maar daarom ook moeten die genen, wien het arme menschenlot ter harte gaat, geene gelegenheid ongebruikt laten om de rede wakker te schudden, en tot geregelde werkzaamheid te prikkelen. Het is daarom dat onderstaande mededeeling in de D. W. wordt opgenomen:

Een zekere klasse van menschen gelooven tegen de onsterfelijkheid van den mensch een afdoenden bewijsgrond gevonden te hebben. Er bestaat op de waereld, zeggen zij, niets dan wat stoffelijk is: en het stoffelijke wordt door den dood ontbonden. Dus, de mensch, die niets dan stof is, zoo als al het overige, wordt ontbonden en vernietigd door den dood. Er is dus geen toekomstig leven.

Zeer zeker, zoü de mensch, als hij niets dan materie was, — als zijn wezen uit niets anders dan uit lichamelijke deelen was samengesteld, door den dood, die dat samenstelsel ontbindt, vernietigd worden, en zoo ook zijne persoonlijkheid.

Maar het is zoo niet. Wij zullen trachten aan te toonen, dat de mensch eene ziel heeft, wel te onderscheiden van zijn lichaam.

Een ieder heeft in zich een levenskern, waarvan het bewustzijn hem, wakend,

nooit verlaat. Hij heeft dat inwendige besef zonder zich van zijne oogen, noch van zijne ooren, noch van zijne handen, noch van een zijner zintuigen te bedienen. Van die levenskern geeft men zich dus op eene andere wijze rekschap, dan door het lichaam. Zij lijkt niets op een lichaam; zij is onzichtbaar, ontastbaar. Nog meer, ik ontwaar dat onzichtbare wezen, dat besef met meer juistheid, wanneer ik mijne oogen sluit, wanneer ik mijne ooren toestop. Dat wezen is dus geen lichaam.

Laten wij 't nog oplettender beschouwen. In die levenskern, dat wezen, dat ik *MIJ-ZELVE* noem, zie ik niet alleen niets van een lichaam, maar ik gevoel volkomen, dat 't niet samengesteld, eenvoudig, niet deelbaar is. Wanneer ik mijn lichaam beschouw, dan voel ik dat het lang, breed, uitgestrekt, min of meer dik is. Ik begrijp dat men het in twee, drie, vier of vijf stukken kan snijden. Ik kan spreken van de helft, een derde, een vierde van mijn lichaam. Die uitdrukkingen hebben reden van bestaan, zij beantwoorden aan iets werkelijks. Kan ik insgelijks van een derde, vierde of vijfde deel mijner ziel spreken? Mijn lichaam is vatbaar om in een weegschaal geplaatst, en naauwkeurig gewogen te worden. Is mijne ziel weegbaar? Volstrekt niet. De kern, die in mij bestaat, of liever gezegd, 't levensbeginsel, dat ik *MIJ-ZELVE* noem, gevoel ik eenvoudig, ik weet het enkelvoudig en voel het als een op zich zelf bestaand wezen.

Beschouwen wij 't onder een ander oogpunt. Ik heb 't vermogen om te handelen, om te beminnen, om te denken. Maar heb ik éene ziel om te denken, eene andere om te willen, eene andere om te beminnen? Neen. Het zou belachelijk en ongerijmd zijn te zeggen: mijne zielen zijn ziek, mijne zielen zijn in opstand tegen de onrechtvaardigheid; of wel, mijn eerste ziel is zeer dapper, maar mijn derde is lui. Ik voel, ik weet, dat eene zelfde ziel denkt, wil, bemint in mij. Mijn ziel is dus noodzakelijkerwijze één, zoo als zij volmaakt onverdeeld is, terwijl mijn lichaam niet onsamengesteld is en niet de zelfde eenheid heeft.

Eindelijk, mijn lichaam verandert onophoudelijk in zijne zelfstandigheid. Ik ben verplicht meermalen daags voedsel te nemen, om 't verlies te herstellen, dat mijn lichaam gedurig ondergaat. Het vel valt in kleine schilfertjens, en hervormt zich; het haar groeit even als de nagels; het beenstelsel en al de zintuigen veranderen en vernieuwen zich, door den gang des tijds die niet stilstaat. Zoo kan het lichaam groeyen, vermageren, dik worden, vervallen, in krachten toenemen, verouderen. In de tusschenruimte van een zeker getal jaren heeft men (in materialistischen zin) niet meer het zelfde lichaam. Dus is 't lichaam geen blijvend wezen, geen wezen eenzelvig in zijne zelfstandigheid. Juist in tegendeel blijft de ziel, welke ook hare vooruitgang of tekortkomingen zijn, de zelfde in haar verborgen bestaan. De persoonlijkheid die ik was, tien, twaalf, twintig, ja vijftig jaren geleden, is nog de zelfde *ik* van den tegenwoordigen tijd. Hij die voor twintig jaar geleden een misdaad heeft gepleegd, weet met volle zekerheid, op het uur dat het nu is, dat hij die zelfde schuldige is, die zich door die euveldaad geschandvlekt heeft. Hij, die, voor dertig jaar geleden, een uitstekende daad heeft verricht, en die er heden ten dage eene belooning voor verwacht, bewijst daardoor dat zijne ziel van voor dertig jaren en die van heden een en de zelfde overeenstemmende ziel zijn. Als men besloot den bedoelden persoon beleefd af te wijzen, met de woorden: "Wat eischt ge! Uw eigen *ik* van vroeger bestaat niet meer; die van den tegenwoordigen tijd is een nieuwe *ik*, die niet het zelfde verdient waar uwe vroegere *ik* aanspraak op maakte." Die man zou zich verontwaardigd gevoelen, en hij zou

gelijk hebben. De ziel is de zelfde, blijft de zelfde van voor jaren, wat hare zelfstandigheid betreft. Zoo is het niet met het lichaam.

De ziel is dus onstoffelijk, onsamengesteld, een, de zelfde. Het lichaam is 't tegendeel van dat alles. Het lichaam ontbindt zich door het vergaan zijner deelen ¹: de ziel die uit geene deelen bestaat, is dus niet ontbindbaar, noch vergankelijk door de ontbinding des lichaams. Hare natuur vergunt haar dus die algemeene ontbinding des lichaams te overleven.

Deze reden zou niet voldoende wezen om haar onsterfelijk te doen zijn, maar zij bewijst ten minste dat de dood des lichaams de dood der ziel niet na zich sleept. God, die (naar de eenig mogelijke voorstelling, die wij ons van een persoonlijken God maken kunnen), almachtig is, zou, als hij het wilde, de ziel op eene andere wijze kunnen vernietigen. Maar God is ook de volmaakte oneindige rechtvaardigheid. Als hij de ziel liet sterven, op het oogenblik, dat het lichaam stierf, of haar op eene andere manier vernietigde, zou de wet der gerechtigheid onvoltrokken blijven. En deze wet moet ten volle in vervulling gaan, en bekrachtigd worden. Daarvoor is het noodzakelijk dat de ziel het lichaam overleef; dus, de ziel is onsterfelijk (dat is: oneindig).

Waarin nu bestaat die onsterfelijkheid? Men heeft beweerd, dat de mensch zou voortleven in zijne kinderen, in zijne nakomelingschap, in de menschheid. Dit zou niets meer dan eene gewaande onsterfelijkheid zijn. De mensch doet persoonlijk het goede of het kwade: het is dus rechtvaardig dat hij persoonlijk beloofd of gestraft wordt. Als zijne persoonlijkheid wechraakte of versmolt na zijn dood in eene menigte van andere personen, zou hij 't niet zijn die zou genieten of gestraft worden in het nieuwe leven: daar hij immers zich zelf niet zoude zijn. De onsterfelijkheid overeenkomstig de rechtvaardigheid is noodwendig de onsterfelijkheid van een zich-zelf blijvend wezen; van iemand, die zich zelven herkent voor de zelfde persoonlijkheid van voorheen. Zonder dat, zou hij niet weten noch of hij gestraft, noch of hij beloond moest worden; en zijn lot, dus onverdiend, verloor alle beteekenis.

Men heeft ook gezegd, dat de mensch na zijn dood den schoot Gods inging, en dat hij voor eeuwig zou zijn samengesmolten met de goddelijke zelfstandigheid. Die dwaling is gelijk aan de voorafgaande. Vermengd met de goddelijke natuur, zou de mensch ophouden eene persoonlijkheid te zijn. Hij zou geen eene herinnering van zijn vorig leven hebben; hij zou niet meer weten goed of kwaad gehandeld te hebben. Er kon dus van geen redelijke bekrachtiging of afwijzing meer sprake zijn.

Het leven hiernamaals zal dus voor den mensch een volstrekt persoonlijk bestaan moeten wezen, dat zich zelf bewust is, het bestaan van een persoon, volkomen bekend met zijn eigen vorig leven. Wat kunnen wij meer weten

¹ De kath. theologie zondert hiervan, wel is waar, uit (troostende en schoone leering!) al wat essentieel in het lichaam is. Al wat van het lichaam ver-
gát is accidenteel, onwezenlijk: maar het essentieele blijft; het blijft
op aarde tot den grooten Vergeldingsdag: dan zal de ziel het essentieele des
lichaams, dat gene wat eigenlijk het eenheidsleven des lichaams konstitueerde
en karakterizeerde, dat gene wat maakt, dat, bij alle stofwisseling, de nagel
van een duim bijv. (hoe menigmaal ook vernieuwd) de zelfde vormen, kleu-
ren, hoedanigheden behoudt, — weder tot zich nemen en aldus 's menschen
gantsche persoonlijkheid herfteld worden. Maar dit laat de hier ontwikkelde
leer cmtrent het eeuwig leven der ziel natuurlijk onverlet. Al gaat ook het
menschelijk lichaam in zekere zin eene eeuwigheid te gemoet, 'dit verzwakt
de tegenstelling niet tusfchen de uiterlijke verichijning van ons lichamelijk
leven en het leven der ziel.

door de enkele rede? Vertrouwen wij ten volle op de onuitsprekelijk volmaakte rechtvaardigheid. God heeft ons geschapen zichtbaar *rekenend* op de onsterfelijkheid, die Hij ons verleenen zou. Hij heeft ons met het vermogen begiftigd, om de overeenstemming van ons aardsch bestaan met eene betere toekomst, die tot in 't ander leven zich uitstrekt, met al de andere harmoniën onzer natuur, te ontwikkelen en te versterken. Hij schept niet om te dooden; Hij vormt niet om te vernietigen. Hij zal niet onrechtvaardiglijk de harmoniën vernietigen, daar Hij de oorsprong van is. Hij zal de menschen die hunne beste krachten hebben volmaakt en doen vermeederen tot aan het einde huns levens, beloonen, door hen te laten genieten het voorwerp hunner liefde en van hun verstand.

Dat voorwerp bij uitnemendheid is God-zelf¹. Hij zal den mensch dus de kennis van zich zelf geven, zonder sluyer, Hij zal hem gelegenheid tot beminnen geven, zonder dat hij zich zal kunnen bedriegen, zonder te verflaauwen, zonder ophouden. Daarin zal de grootste belooning, het hoogste geluk zijn. Hij zal ons weder vereenigen met die aardsche zielen welker harmonie met ons op deze wereld slechts eene flauwe afspiegeling van de volmaaktheid was. Die overeenstemming zal steeds vollediger voltrokken worden. Zij zal zich door Hem voltooyen, in vereeniging met Hem; hen die men verloren had, zal men wedervinden, om ze nooit meer te verliezen. De overeenstemming der natuurlijke en zedelijke wereld, wetenschappelijk bestudeerd, zonder tuschenkomst hoegenaamd der dichterlijke verbeelding, bewijst het bestaan van een uitstekenden geest, die de aarde oppermachtig beheerscht.

Het begrip van 't volmaakte, dat wij met onze rede vatten, bewijst, dat die geest niet alleen oneindig boven onze aarde staat, maar bovendien nog volmaakt, oneindig goed, rechtvaardig, almachtig is, en in de toekomst ziet.

Die geest is de Schepper aller dingen, 't is God! Hij is de oorsprong en het voorbeeld aller harmoniën. Laten wij navolgen, uit al onze krachten, wat wij van zijne volmaaktheden hebben leeren kennen. Volgen wij Hem vooral na in het volmaakt ontwikkelen onzer harmonische begrippen, daar Hij ons de grondslagen van gegeven heeft. Even als de natuurlijke wereld, is de verpersoonlijkte ziel, de familie, het vaderland, de menschheid, de kerk, van goddelijken oorsprong. Zij werken mede aan die harmonische geheelen, die het voorbeeld volgen van Hem, die niets dan het goede wil.

Vertaald.

J. M. J.

¹ Onder het vertalen dezer treffende waarheden, overmeesterd door gevoelens van dankbaarheid, liefde en heilige vertroosting, die zich als het ware in mijn hart den voorrang betwistten, stort ik tranen van diepen weemoed, bij de gedachte aan die arme en toch goede en nobele zielen, die hier ronddolen zonder U, o mijn liefderijke God! te kennen, en die ik, terwijl zij zich de afschuwelijkheid hunner belijdenis misschien niet bewust waren, de godslasterlijke taal heb hooren uitspreken, dat Gij, o God, Schepper van Hemel en aarde, niet bestondt! Ach, geef hun het licht uwer goddelijke genade en één vonkjen van uwe goddelijke liefde, opdat zij U kennen leeren, U leeren liefhebben en dienen tot hun eeuwig heil; waarvoor ik U dagelijks mijn vurige gebeden zal blijven opdragen.

J. M. J., *De vertaalster.*

AANTEEKENING

OP

“EEN JAMMERLICHE CLAGE”,

DOOR

Dr H. COLLAES.

De Dietsche Warande geeft in deel IX, blz. 6 *een jammerliche clage*, uit het Haagsche handschrift n° 721, welker lezing, ondanks de door Dr J. van Vloten daarbij gevoegde noten, niet zonder moeilijkheden is.

Zonder juist te willen tegenspreken wat van den schrijver dier verzen in de opvolgende aanteekening gegist wordt, en ofschoon ik evenmin betwijfel dat in dezelve opzettelijke schrijverschillen tot even zooveel woordspelen voorkomen (bijv. mer, mer, mich, blz. 6) als dat derzelver taal een mengsel van dialekten voorstelt of eene diepere studie van het Idioots weêrgeeft; tevens om niet te zeggen dat die verzen allerduidelijkst een heden-daagsch Guliksch dialekt of gothisch spreken en dat toch wel de Breda'sche Vrudenger er de schrijver van kan zijn, daar die plaatsen betrekkingen hadden, waarvan, zoo zulks hier behoefde, de tot heden te Roermond verschijnende *Oprechte Brabantsche Almanak* door zijn titel reeds getuigt, bestatig ik dat zij zonderling veel met genoemd taaleigen gelijklopende vormen wedergeven, en daar meerdere plaatsen in Limburg een dergelijk spreken en voortijds zelfs, op des Hertogs kanzeleijën in geschriften gebruikten, als te Roermond en te Venlo, durf ik, en zonder aanspraak te maken, een volledige sleutel te geven, op de daar voorkomende afwijkingen en duisterheden, de volgende omschrijvingen gissende voor de lezers eener geächte Warande te wagen.

De afschrijver op meerdere plaatsen mist al te duidelijk, bijv. in ⁵ voor en, in ² v^r en, in ³ v^r en, in ¹ v^r en, in ¹ v^r en, als mede op andere.

De noten zijn waarschijnlijk moeilijk of onleesbaar geweest, als (bl. 6) 7 weten voor maten, 7 troon (= de natuurlijke huif), (bl. 9) 3 doch v^r dik(wyls), (bl. 10) 3 lydet v^r lyde ik, (bl. 11) 1 zonder (ohne) v^r aan, (bl. 12) 5 bergen v^r borgen, (bl. 12) 6 nergen v^r morgen, (bl. 13) 3 van den wyn v^r vonden wy, (bl. 14) 1 al te v^r al zoo, (bl. 17) 2 meen v^r zal, (bl. 20) 2 vul v^r veel loven (als reeds blz. 6) enz.

In 't Gulik'r land of van Tegelen tot bij Keulen en s. e. nergens elders zegt men *tziet* voor tijd, en verder: als in cursief letters:

(Doch, tusschen twee haakjes: de jammerlijkste aller clagen, zou David zeggen, is dat ik weer moet spreken over verzen die niet genummerd zijn.)

tzijt voor tyd

quijt — kwyt

sin — zyn

us — uit

ond — en

vorbas = voorraad

mer v^r my

das = dat het

abelaessin v^r aflaten (rijmende met maten, maar speelt op *appelcijn*? als *maessin* v^r maten, op *Messine*?)

² *yet* (en get) v^r iets

hyes — hier is

pert — paard

wert = waarts

och ⁵ v^r ook

dar = dat dáar

tzemal = te maal, op eens, terstond

verden = bewegingen

³ *borne* = bron

leynen = leenen

boyme v^r boomen

zoem = toom

gebrach = het werkw. van gebrek

dinch engheine = chose *ancune*

goyt = gaedt, had

verwlt = vervuld
 mallich anderen = manlyk, malk-anderen
 genant = genaamd, genoemd
 vil bequeme = moult avenante
 bas naere = goed (wel) nader (bij)
ur v^r uw
 moys = moest
in hain v^r ik en heb
⁴ waen = wenn, wanneer
wir v^r wy
dych ³ — dikwyls
 me — mehr, meer
ghir — gy (Roerm.)
 geleyde = geleeg, goed
 ane v^r ohne, zonder
 ervrouwen v^r erfrohen, vervreugden, verheugen
 Tze v^r (tiens) Seh, Zie
 ennig = eenig, een (of ander)
 wren = uren, ihren, uw
zuldir v^r zult gy
grois — groot
⁵ *tze hoër eren* — 't zy (tot) haar eer (gezegd)
yr — hare
uck — u
 loeymde = luimde (v^r leed)
 machin v^r machen, maken
 mir — mit einer? met
ouch — ook
 truwe — trouwe
 chunden = konden, apprendre
 dich yet bas dar mere = dir etwas da mehr, u iets nog meer
 wael alse ze = wie wenn sie zu, als of zij te
⁶ woltu = wols du, wilt gy
 tze v^r zu, te
 umb (minen) wil = om (—) wil
 bis ander doyt — tot aan de dood
 sin... by = adsunt, staan.. by
 war zo = waar ook
 yegelich ire = elk zijne

begeven v^r opgeven
 gezacht, van zachten
hin v^r hier
ee — eer, vooraleer
 deyt bekant = notum fecisses, bekend maaktet
 merche und rame = marches et rames (?)
aen v^r (aan?)
din — dijn
 7 bas = bes (waarvan beter)
 em = hem (Lui de G. Sand?)
 chandir = kan u
 niet ane v^r niets aan (gelegen)
 gassen = se gausser
 da v^r waar
 orlôff — verlof
 ze... wart = tot... waarts
 porte ryck = ryke poort
 zeten = zeden
 cloftich = klopte ik
 scire = schier, dra
 do v^r daar, toen
 ze stonden = terstond
 8 vor evel = voor (ook) welken
 bi leden ¹...
bi leden ¹ = (by leden, in ligchamelyken lyve); — beleden, naby waren
vruntlich v^r vriendelyk
 recht of icker = als of ik haar
icker v^r ik haar
 ummermie = ooit maar
 min geer = myne begeerte
 vorbas = voorraad, (vooraf?)
zallen v^r te allen
tiden — tyden
 moys = moet
wes v^r weshalb, waarom
 mire = myne
 9 *alse* ¹ v^r also, evenzoo
 nu dar = quæ hic ades, thans hier tegenwoordig
 tze liden v^r welke lydt, te lyden

das wer — zoo dat wy
vont = fons, bron
ducht ² v^r docht
hoege = stemverheffingen, stemming
onde = en
stede v^r plaats
in ³ — ik en, ik
trone — huif
als = gelijk
vercomen bas = goed onthaald
boech v^r bukte, boog
¹⁰ *och* — ook
ghove — spoedig
bas nar = nader
des ons condich zi = waarvan ons kennelyk zy, v^r bekend
sagen des = zeggen waarvan, zagen van welke
saltu = zult gy
¹¹ *ye* v^r ooit
ougen — oogen
alzi — als zy
dir — u
dir — die
dar — denwelken
zir — zyne
vinch = vong, hiel
deden = deed hem
hoë = hooge
veruwen = verwen
tzalen v^r langue, spraak
hoër = hooge
¹² vil seer = beaucoup fort (des anglais), (zeer veel?)
mochtir = mogt gy
aneziet = aanziet, ziet... aan
hoeft = hoofd
spruyzet = spruit (sic: vg. spritzen)
des v^r daarvan
mettien — meteen
hait — had
hets allz — het is alles

wain ² v^r werde
 en wain = ik en (werde?)
vrucen ³ v^r vreugen
 waen = waan, meen
 diene = die hem
 wan = waan
 gelas = beschreef, zag
 helpt = helpt
 in v^r ik en
¹³ mich — mir, my
 noyt = nood(lot), beschikking
 Wan = Wenn, wanneer
 dich v^r mich, v^r mir, my
 en — ik en
 des rouwen = van den rouw
 thoeft v^r 't hoofd
 megde — maagden
 diche — dik(wyls)
 bueser = méchante v^r mauvaise
 woel weys = wel weet
 nye pine = nooit v^r geen, peine v^r labeur
 machen = mag hem
 Sine v^r Zij hem
¹⁴ mois = moest
 hem v^r zich
 des = daarom
 ee v^r ooit
 eer = over
 doe v^r toen
 geracht — geächt
 en — hem
¹⁵ *doegden* ¹ deugden
 gheënde — gehende, gaande
 ritters — ridderschaps (1822)
 ontfarme — (ontferne's, verwijdere het?)
 das was ze — das was zu, dat was te
 scenen — (schenen?)
me ⁴ — meer
 hude — heute, heden

¹⁶ *in* ¹ — er

wamen manligheden = ubi () virtutes

prisen v^r (Parys?)

arbeyde = labor

bewart sich = se confirma, se montra

schiet v^r scheide

tornijeren = tournoyer, lutter, oefenen, spelen blz. 23

wes v^r was, wat

ongekeert = non abattu

Orsys v^r (Orchies?)

Veldeem — (Vendée? Vendeën)

vor = als

¹⁷ *gar* v^r gern

omzont = (renvoya?)

mire = myner

gheer = gestus, bedrijf

zinen keer = son demi-tour, zyn links-om, seine hintenzeigung

hem ruerde = se rua

wol... komen = welkomen

dar... mede = daarmede v^r met welke

das v^r dat

dat — dasz, opdat

ane voer = aanvoer, aankwam

var = ervaring, casus

mer = met

das = hetwelk

mochte = kon

¹⁸ wille = wyle

mit onrade = met kwalijk voornemen, à tort, à damn

beleyt = conduit

genert v^r gedekt

woech = woog, pesa

moesse = moge

bueze meer = booze maar

ontzennet = ontzind

das = dat, waarvan daan

Nog aan M. v. V. van ons te vertalen?

⁷ Da du mee vruden hais vonden.

Olt-Blerick (Venlo) 6674.

DE PORTRETten VAN PIETER CZ. HOOFT.

Ik ben met de geschiedenis van Vondels portretten bezig. Dit heeft mij ook de aandacht op die van Hooft doen vestigen. Ziehier wat er van blijkt. In Maart 1629 zit Hooft te Delft voor Mierevelt. In November vermaant hij den schilder hem de *stukken* te zenden; het schijnt dus, dat ook zijne vrouw door Mierevelt geschilderd is: hetgeen door den Schrijver van het "Iets" in den "*Alg. Konst en Letterbode*" van 1847, 1° D. bl. 78, dan ook gezegd wordt. Onder den naam van P. Cz. Hooft heeft Balth. Huydecoper een portrettjen van Mierevelt, dat thands in het Muzeüm Van der Hoop hangt, door Quinkhard laten teekenen en door Houbraken graveeren, om het voor zijne uitgave van Hoofts Brieven te plaatsen. 't Is echter niet bewezen, dat dit portret op kleine schaal werkelijk het boven genoemde van het jaar 1629 is en Hooft ooit heeft moeten voorstellen; het lijkt weinig op het nu volgende. Dit werd in 1642 door R. Perzijn gegraveerd, naar het op het Trippenhuys hangend keurig portrettjen van Sandrarts penceel — zijnde een linker $\frac{3}{4}$. — Het is een hard behandelde gravure, middelmatig van teekening. Zij is verschenen bij C. Dankertz met de romeinsche getallen Aet. LXII. A^o CIOIOCCXLII en met een latijnsch vaers van Barlaeus. De graveur heeft er een gedeelte van Hoofts ridderketen op aangebracht; hetgeen, zoo als Vondel in een geestig verband opmerkt, door Sandrart niet gedaan was. Van deze prent is eene kontra-gravure gemaakt, nog van veel minder kunstwaarde; waarop de rechter hand linker wordt, maar de graveur flim genoeg geweest is den degen te verhangen. Onder dit portret heeft men het vaers van Vondel geplaatst, waarin (strijdig met de gravure) gezegd wordt, dat de keten vergeten is. Naar 't schijnt omtrent 1654 heeft Sijlvelt eene nieuwe prent naar Sandrarts schilderstuk gemaakt, waarop

werklijk de keten is wechgelaten. Dit portret, in medaljon gevat, zonder handen noch bijwerk, heeft niet de eer gehad aan onze letterkundigen, die over het onderwerp geschreven hebben, te behagen (*K. en Letterbode*, 1847, 1° D. bl. 77; verder 162—65, en 209). Ondertusſchen geeft het veel beter den indruk van Sandrarts werk te-rug: in zonderheid de oogen het voorhoofd en het haar, waarop zeer duideliĳk het pruikjen, dat Hoofts bovenſchedel bedekte, herkenbaar is, zijn bij Sijlvelt veel beter dan bij zijne voorgangers. Sijlvelt heeft echter ook het beeld omgekeerd; iets dat de gelijkenis altijd zeer benadeelt. Ook onder Sijlvelts portret prijkt het vaers van Vondel. In de 2° helft der XVIIIe Eeuw zijn er exemplaren van Perzijs verſeten plaat in den handel gebracht, waaronder men de letters heeft wechgemaakt en een 4-regeliĳ vaers van L. Van Ollefen heeft geplaatst.

Voords beſtaat er nog een prent, bewerkt, in zijn klop- en ponſoneertrant, door J. Lutma de Jonge, levensgroote kop, weêrgaâ voor dien van Vondel; en eindelijk het knieſtuk, dat op 't Rijksmuzeüm hangt onder n° 45, aan Leendert Bramer wordt toegeſchreven, maar niets anders is dan een zeer ſlechte (vergroote) kopij van Sandrarts ſchilderijtjen, offchoon, volgens den Muzeüm-kataloog, A. Bloteling er eene gravure naar maakt heeft.

J. A. A. TH.

HET ESKURIAAL.

Dit prachtige gebouw, een van de voornaamste waar Spanje roem op draagt, dat bijna door een brand zoû verwoest zijn, was oorspronkelijk een der grootste kloosters van Nieuw-Castilië, gelegen ongeveer op 30 eng. mijlen ten Noord-Westen van Madrid. Het werd, nog vóór het Amsterd. Stadhuis (thands oneigenaardig kon. paleis), het Achtste wonder van de waereld genoemd, en ten tijde van zijne oprichting (A. D. 1583—1584) overtrof het alle Europeesche gebouwen van dien aard in grootte en pracht. Volgens de nationale overlevering heeft het Eskuriaal zijn bestaan te danken aan een gelofte, door Philips II onder den veldslag van S. Quintijn (10 Augustus 1557) gedaan. Bij die gelegenheid, beloofde de Koning, gelijk Willem de Veroveraar te Hastings, den Hemel, dat zoo de zegepraal aan zijne zijde zou wezen, hij een klooster ter eere van den H. Laurens, wiens feest het dien dag was, zoû stichten. De geheele naam van het gebouw is: "El Real Sitio de San Lorenzo el Real de Escorial". Het is gebouwd in den vorm van een rooster, als gedenkteeken van het werktuig van St. Laurens' marteldood.

Om een denkbeeld te hebben van de grootte van het Eskuriaal moet men nagaan, dat het is gebouwd in den vorm van een rechthoekig parallelogram 744 vt. van het Noorden naar het Zuiden, en 580 vt. van het Oosten naar het Westen beslaande. Het is van binnen verdeeld in lange open gangen, welke de tusschenruimten der roosterstaven verbeeldden. Aan de vier hoeken van het parallelogram waren vier torens, die de pooten van den rooster voorstelden; terwijl uit het midden van een der zijkanten zich een reeks gebouwen ontwikkelde, de verblijfplaats van den Koning, die het handvat aanduiden. In 't begin was het gebouw bestemd tot drie doeleinden: tot klooster, paleis, en koninklijke

begraafplaats. Het bevatte onder anderen een prachtige kapel met drievoudige beuk van 320 vt. lengte, en 300 vt. hoogte, tot in den top van de koepel. Het koninklijke graf, vreemd genoeg het Pantheon geheeten, bestond uit een prachtige achthoekige kamer, van 36 vt. diameter en 38 vt. hoogte, zeer rijk versierd, met zwart marmeren sarkofagen op ieder der acht zijden. Geen andere leden der koninklijke familie werden er echter in begraven, dan de regeerende Koningen en hunne moeders. Men heeft meermalen uitgerekend, dat het Eskuriaal niet minder dan 14000 deuren en 11000 vensters bevatte, en dat de bouwkosten er van beliepen niet minder dan zes milioen spaansche dukaten. Vóór de plundering der Franschen van het Eskuriaal in 1808, bevatte het onder anderen een bibliotheek van 30.000 gedrukte boeken, en 4.300 handschriften, meest schatten van Arabische litteratuur. Zij werden in dien tijd voorloopig naar Madrid in veiligheid gebracht; maar bij de te-rug-voering naar het Eskuriaal, toen het gevaar voorbij was, ontdekte men dat de inhoud der bibliotheek niet boven de 20.000 deelen ging, de rest, ongeveer een derde van het geheel, was spoorloos verloren. De Fransche troepen beroofden het paleis ook van zijne onwaardeerbare verzameling zegels, medaljes en schilderstukken, die er nooit zijn teruggekomen. Het Eskuriaal is door alle schrijvers, die over Spanje gehandeld hebben, met bewondering besproken. De Engelschman Ford, evenwel, een van de laatste schrijvers, die het behandeld hebben, spreekt er over als van een "flaauwe schaduw van 't verleden", en als alleen gered van ondergang en vernieling door de gelden, die de Staat afstond, met het bepaalde doel om het eenigszins in stand te houden en van den ondergang te redden.

Art-Workman, I, 16.

DE VIGLIUS-BEURS TE LEUVEN,

(Eene bijdrage tot hare geschiedenis)

DOOR

H. J. ALLARD, PR.

Toen de heer G. A. Six eene belangrijke beschrijving geleverd had der groote zaal van Wiardastate, onder Goutum bij Leeuwarden gelegen, schreef hij het volgende ¹: “Na ons aldus nader te hebben bekend gemaakt met de portraiten, op de ridderzaal van Wiardastate aanwezig, wil ik ten slotte nog over eenige personen en zaken handelen, welke in betrekking tot dat gebouw staan, en wel vooreerst omtrent het testament van Viglius van Aytta, dat op Wiardastate berust en in den laatsten tijd nog gebruikt is om het regt te doen gelden, dat de afstammelingen van Viglius’ erven bezitten om twee jongelingen uit Friesland op het door hem gestichte collegie te Leuven te laten studeeren, hetgeen ook gelukt is, zoodat, op voordragt van Jhr. R. C. Van Cammingha, nu nog een friesch jongeling in het collegie *de Schoof* studeert, aldus genoemd naar het wapen van Aytta, een *Schoof* voorstellende. Viglius had er een kamp lands te Ruijsbroek bij Brussel en een ander stuk grond te Pirck bij Vilvoorden, jaarlijks f 600 rentende, aan geschonken.” — Door vriendelijke mededeeling van bovengenoemden zegsman, ben ik ook te weten gekomen, dat de inkomsten van ’t Viglius-college thans 1257 fr. bedragen ², waarvan de eene helft door Jhr. van Cammingha, de andere helft door de twee oudste kanunniken der Gentsche St. Baafs-kerk te begeben is. Men herinnere zich hier dat onze kanselier van ’t Gulden Vlies, na den dood zijner

¹ *Het Slot Wiardastate*, Blz. 41. ² Verg. echter de statistiek beneden.

echtgenoot Jacqueline d'Amant, in 1561 priester geworden, de laatste gemijterde proost van Sint Bavo is geweest.

Over de geschiedenis dezer Viglius-Beurs ontmoette ik, dezer dagen, eenige bescheiden, die wel verdienen in meer uitgebreiden kring bekend te worden. 't Zijn drie onuitgegeven brieven: de eerste van P. J. Marant — dien ik hier beneden nader zal toelichten — aan Antonius van Alphen, Apostolisch Vicaris van 's Hertogenbosch; de tweede van den zelfden briefschrijver aan een Baron van Cammingha, te weten Jhr. Vitus Valerius v. C.¹ Grietman van Leeuwarderadeel “wiens eenige zoon, Ruurd Carel v. C., thans met zijn echtgenoot J. C. Egé en twee jeugdige zonen, Vitus Valerius en Johannes Cornelis, de state bewoont, door zijne voorouders gebouwd”². De derde brief is gericht aan den Kardinaal Johannes Henricus van Frankenberg, destijds balling te Emmerik, door den stichter en eersten president van 't seminarie te 's Hertogenbosch, Antonius van Gils, met wiens levensbeschrijving ik mij sinds eenigen tijd onledig houd, en in wiens papieren nalatenschap ik de documenten heb aangetroffen. J. H. van Frankenberg en A. van Gils zijn genoegzaam bekend: eenige narichten over den persoon en 't karakter van P. J. Marant zijn hier duidelijkheidshalve noodzakelijk.

Marant was een Zuidnederlander. Hij had, niet zonder welslagen, zijne studiën aan de Universiteit van Leuven voltrokken en was er Dr. Theol. geworden. Tegen het einde des jaars 1778 redigeerde hij, op verzoek van den prins van Stahremberg, gevolmachtigd minister van Maria Theresia, een, naar het schijnt, niet gunstigen *mémoire* over den toestand der Leuvensche studiecollegiën.³ Gelijk te voorzien was, liet hij zich door Jozef II.

¹ Diens vader Ruurd Carel v. Cammingha overleed reeds in 1793. In de *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom v. Haarlem* (II, blz. 286) schreef ik de volgende aantekening: “slechts in 't begin dezer eeuw liet de grootmoeder (Anna Cath. Louisa Lemper uit Doornik † 1832) van den tegenwoordigen bezitter der *Wiardastate*, Jhr. R. C. van Cammingha, na den dood van haar echtgenoot, hare roomsch gedoopte kinderen in den hervormden godsdienst opvoeden om... een postje te krijgen.” Haar zoon, de genoemde Jhr. Vitus Valerius, is dus de eerste protestant geweest van 't aloud katholiek geslacht.

² Six. t. a. p., blz. 13.

³ Het stuk is tot nog toe onuitgegeven.

winnen en werd gewikkeld in de zaken van 't Algemeen Seminarie, door den keizer in de Academiestad gevestigd. In 1786 tot professor der godgeleerdheid benoemd, werd hij in 1790, bij 't heropenen der aloude universiteit, met zijn ambtgenooten De Mazières, Sentelet, Dillen en Wouters van al zijne betrekkingen aan de Academie vervallen verklaard. Na het herstel van 't Oostenrijksch gezag in de Zuidnederlanden, benoemde hem keizer Leopold II, tot proost des kapittels van Harlebeke, een vlek in Oostvlaanderen nabij Kortrijk gelegen, waar hij zich in 1792 metter woon vestigde "zonder echter — zoo luiden, vrij bits, zijn eigen woorden — voor goed afstand gedaan te hebben van zijne ambten te Leuven." Bij den inval der Franschen vond hij zich genoodzaakt naar Duitschland de wijk te nemen, van waar hij slechts wederkeerde in den winter des jaars 1801. Zooals blijkt uit zijn hier volgend schrijven, had de oude Jozefist het grootste vertrouwen opgevat voor den eersten consul Napoleon Bonaparte, en dat vertrouwen gaf aanleiding tot zijn briefwisseling met den baron van Cammingha over de studiebeurs, door Wigle van Aytta van Zwichem in 1569 te Leuven gesticht.

Als inleiding daartoe diene de brief, den 30^e April 1802 uit Kortrijk door Marant aan A. van Alphen opgezonden. Ik laat dat schrijven hier volgen, naar een letterlijke vertaling uit het Latijn: in de twee andere stukken is de oorspronkelijke tekst behouden.

"Hoogerwaarde Heer! Ik had een schrijven bestemd (in de Fransche taal — waarin ik eertijds gewoon was met hem te briefwisselen) voor den hoogadellijken baron van Cammingha, den beschermheer onder de Frieschen van 't Viglius-college; in welk schrijven ik dezen aanspoorde tot verschillende zaken, die hem zelve en zijn volk en den Katholieken uwer provinciën zeer nuttig zijn. Mijn doel was, dat hij die zaken verzoeken zou, 't zij afzonderlijk, voor de katholieke bewoners zijner provincie; 't zij, liever nog, gemeenschappelijk met anderen, wier belangen gelijk zijn. Toen echter bemerkte ik eerst, dat uwe doorluchtige Hoogwaardigheid en uw diocees in 'tzelfde geval verkeerden. Daarom achtte ik het oorbaar, eer ik mijn brief op de post deed, eene kopij daarvan af te schrijven, om deze aan uwe doorluchtige

Hoogw. te zenden, en bij dezelfde gelegenheid eenige, in dien brief vervatte, punten dringend te bevelen aan uw bekenden ijver voor de glorie der Kerk en het nut der studeerende jeugd ten uwent. Wat daar geschreven staat herhaal ik hier niet, maar nevensgaande kopij, voor zooverre de inhoud van den brief gedeeltelijk op u betrekking heeft, beveel ik u aan. Insgelijks, zoo mijn schrijven uwe goedkeuring mag erlangen, bied ik mij en geheel het dienstbetoon, waartoe ik in staat zal wezen, u aan, 't zij tot het schrijven der noodige memoriën in de Fransche taal, 't zij, in wat ander opzicht ook, gij mij verzoeken zult — en dat volstrekt kosteloos, daar alles enkel en alleen voortkomt uit het verlangen om het welzijn en den aanwas der Kerk in uwe streken te bevorderen. Zoo de namen der hoogachtbare provisorsen van 't Hollandsch collegie mij niet ontsnapt waren, zou ik mij ook schriftelijk tot hen gewend hebben. In zooverre dus gij het verkrijgen der door mij voorgestelde punten nuttig voor de Kerke Gods oordeelt, bid ik u dringend om aan dezen en anderen, wien hetzelfde verzoek tot nut zal verstrekken, uw gevoelen te willen mededeelen over het aanvragen der voornoemde punten; en ik bid u geloof te slaan aan de oprechte betuiging, waarmede ik mij in allen eerbied onderteeken:

“Van uwe Doorl. Hoogw. de nederigste en onderdanigste dienaar P. J. Marant, Dr. Th. Pr., voormalig proost der collegiale kerk van Harlebeke. — Kortrijk den 20ten April 1802.”

De nevengaande kopij van Marants schrijven aan den Baron van Cammingha luidde als volgt:

“Monsieur le Baron! Après un long interval de temps, pendant lequel ma correspondance avec votre Seigneurie a cessé, je la renoue par la présente, que le désir d'être utile aux Catholiques de vos provinces et d'assurer surtout le droit et les prérogatives de votre famille m'a dictée.

Je commence à dire un mot de ma personne. L'empereur Léopold m'ayant nommé à la prévôté de Harlebeke après les cahotemens brabançons, j'y suis aller résider en 1792, sans cependant renoncer définitivement à mes places de Louvain; mais l'arrivée des François dans ces provinces, pendant le temps de

la plus grande terreur, et lorsque les personnes de mon caractère étaient les plus exposées à l'animosité du jour, m'a forcé à me réfugier en Allemagne. J'ai passé la plupart du temps à Vienne, en Italie, en Hongrie, Bohême etc. Et je ne suis revenu dans ce pays-ci, que pendant l'hiver passé, parceque je vois de loin, que l'ordre et la tranquillité se rétablissent sous le gouvernement consulaire.

De retour ici, m'intéressant pour l'université, où j'ai passé la plus belle partie de ma vie, affectionné au collège fondé par l'illustre Viglius et connaissant les nombreuses fondations dans l'université par des bienfaiteurs Bataves, — j'ai jugé, qu'il était de l'intérêt de votre illustre famille, de la Frise, ainsi que de toutes vos provinces, de réclamer près du premier consul la jouissance des droits, prérogatives, biens fonds et collèges, fondés autrefois par des hommes vertueux de vos provinces en faveur de leurs compatriotes: et d'après ce jugement, je prends la confiance de vous y engager par la présente.

Ces fondations étant faites par des sujets de votre république, en faveur des sujets de la même, étant faites dans l'intime conviction, que le gouvernement les respecterait, étant faites et accueillies d'après les lois alors existantes, je ne doute point un instant, que la justice du premier consul ne fasse droit aux réclamations et représentations, qui lui seroient faites. Il aime à rendre justice et à remettre, autant que possible, dans l'ordre et destination les choses, que les explosions terribles avoient déplacées.

Je me souviens, qu'il a rétabli, l'été passé, et remis aux Ecossois un Collège¹ fondé pour eux à Paris, même avant la paix avec l'Angleterre²: à plus forte raison accueilleroit-il avec bienveillance la réclamation des sujets d'une république amie; surtout si cette réclamation est appuyée par votre gouvernement et présentée par son Ministre à Paris. Même j'ai lu ces jours dans la feuille officielle un projet de loi sur l'instruction publique, et ai rencontré au titre IX § 43 ce qui suit: "Le Gouvernement autorise l'acceptation des dons et fondations des particuliers en faveur des Ecoles, ou de tout autre établissement d'in-

¹ Het Iersch collegie in 1623 door Eugenius Mattheus, aartsbisschop van Dublin, gesticht.

² De vrede van Amiens, in Maart 1802 gesloten, toen onze Rutger Jan Schimmelpenninck de Bataafsche republiek vertegenwoordigde.

struction publique: le nom des donateurs sera inscrit à perpétuité dans les lieux, auxquels les donations seront appliquées." Et le discours du conseiller d'état Fourcroy présente encore ces paroles remarquables: "Dans le IX et dernier titre du projet de loi sont comprises plusieurs dispositions générales.... l'acceptation par le gouvernement des dons, legs et fondations en faveur de l'instruction. Je dois répéter ici, relativement à ce dernier article, *que le gouvernement est bien déterminé à entourer du respect le plus profond et le plus inaltérable ces donations*, comme les fruits les plus précieux de la philanthropie, et à consacrer des monumens durables de la reconnaissance nationale pour les bienfaiteurs de l'humanité, qui feront ce grand et noble usage de leur fortune."

Si le gouvernement est bien déterminé à entourer du respect le plus profond et le plus inaltérable les fondations à faire, pareillement il voudra respecter et réintégrer celles, faites en faveur des sujets d'une république amie: mais pour cela il faut que les réclamations lui parviennent.

Je ne doute pas un instant, que votre gouvernement ne veuille appuyer cette démarche à faire. Maintenant il favorise la religion catholique autant que les autres: et quand cela ne seroit pas, encore il faudra appuyer la demande, que ses sujets puissent jouir des fonds destinés pour eux. Les fondations faites pour ses sujets Bataves sont nombreuses et fortes: j'en ai trouvé le détail dans mes papiers, détail qui apparemment est inconnu chez vous.

Vous donc, Monsieur, ainsi que quelques autres intéressés, comme les proviseurs du collège de Hollande, les curés catholiques de la même province, les intéressés au collège de Bois-le-duc, les intéressés au collège de la Haute Colline etc. etc. êtes fondés à espérer cet appui¹: mais il faut le demander.

Quand même le gouvernement Batave ne voudroit s'en mêler ou accorder son appui, encore alors vos réclamations ne seroient pas inutiles: j'ai l'intime conviction que, si vos représentations

¹ Het Hollandsch collegie werd in 1616 gesticht; het collegie van 's Hertogenbosch of Willibrord-collegie in 1625 door den Amersfoorter Nicolaas Zoes, bisschop van den Bosch: het collegie van den Hoogen Heuvel nam een aanvang omstreeks 1684 onder den apostolischen Vicaris Jan van Neercassel, bisschop van Castorie. Zie de lotgevallen in een overzicht der Noordbrabantsche beurzenstichtingen bij L. Schutjes: *Geschied. van het bisdom 's Hertogenbosch* II, blz. 212.

percent jusqu'au premier consul, elles en obtiendront un accueil favorable.

Et quand même les intéressés des autres provinces ne voudroient pas faire ces instances d'un commun accord, encore, Monsieur le Baron, la Frise est intéressée que vous les fassiez. Le droit de collation est une prérogative de votre famille: vous êtes donc aussi intéressé à entamer ces démarches, qui ne peuvent manquer d'avoir un heureux résultat.

Vous y êtes intéressé plus que jamais. La première collation du collège de Viglii était faite, comme vous le savez, pour les Frisons et pour les enfans de chœur de la cathédrale de Gand; maintenant ceux-ci ne subsistent plus: toute la collation ne droit-elle pas accroître en faveur des Frisons?

Avant nos troubles je m'étois proposé, pour engager les Frisons à y venir, de vous proposer de diminuer d'un ou deux le nombre des Boursiers Frisons de la première fondation, et d'en distribuer l'épargne aux autres en habits et en argent au dessus de leur table: cela peut encore avoir lieu et aiant *victum et amictum*¹ et encore de quoi supporter les frais à faire. Je ne doute pas, que cela ne reveille le goût pour les études dans vos compatriotes, duquel je me souviens que vous vous êtes souvent plaint dans vos honorables lettres.

Tout ceci est à solliciter près du premier consul, et je ne puis pas assez vous engager à y penser sans retard, à vous associer les autres intéressés et à faire les démarches analogues.

A cette occasion je joins encore deux autres points, qui sont à solliciter par l'appui et la puissante médiation du premier consul.

1° C'est un malheur aux Catholiques de vos provinces, de ne pas avoir chez eux les chefs hiérarchiques de la religion: j'entends leurs évêques respectifs. Ceux de la Irlande, quoique plus exposés aux agitations persécutrices, ont eu le bonheur de les conserver. Les troubles du Jansénisme ont été funestes à la hiérarchie dans nos provinces². Et ensuite une certaine politique pour donner un état au Nonce établi à Bruxelles a fait continuer l'état actuel³: ce Nonce n'y est plus et apparemment il n'y en viendra plus. Voilà que le premier consul rétablit l'ordre légitime en France et je ne

¹ Voedsel en kleeding.

² Dat is een onverdachte getuigenis tegen die niet onverdachte Jansenisten.

³ Dit moeten wij voor rekening laten van den ouden Jozefist.

doute pas un instant, que, si les Catholiques de vos provinces s'adresseront à lui, et demanderont son appui et sa protection près du S. Siège pour le rétablissement de leurs Evêques, il n'accueille favorablement et protège efficacement près du Pape les sujets catholiques d'une république amie, dont le résultat sera conforme à la demande.

Votre gouvernement, qui doit voir de bon oeil, que les sujets catholiques soient dirigés dans l'exercice de leur culte par ses sujets plustot que par des Etrangers, établis en pais étranger, ne pourra qu'approuver, et apparemment appuiera le recours à la protection du premier consul. Dans tout cas il y a des préalables à prendre près du gouvernement batave, trop longs pour être détaillés ici, que je pourrais proposer dans une autre lettre, si, ce que j'ai l'honneur de proposer, est agréé.

2° Un autre point, que les Catholiques de vos provinces doivent encore solliciter par la médiation du 1er consul de France, c'est l'extinction du schisme d'Utrecht ¹. Il me paraît certain que l'homme, qui éteint si heureusement le schisme en France, accordera sa médiation pour cette affaire, et que le Père commun des fidèles, plein d'égard et d'estime pour le consul, s'y portera de bon coeur. Et le résultat ne pourra qu'être heureux pour la religion dans vos contrées.

Il y a plus de deux mois que j'ai proposé tout cela à une personne, qui avoit autrefois une correspondance étendue dans la Hollande ²; mais je commence à douter, s'il en a écrit à qui que ce soit.

J'avois ajouté et je le reitère ici, que je me présentais de bon coeur et uniquement pour être utile aux fidèles Hollandois de ma croiance, pour rédiger en françois leurs mémoires, et pour les aider et concourir en tout, dans la seule perspective de leur être utile dans ce moment, que je crois très propre pour entamer les sollicitations.

Veuillez donc, Monsieur, prendre ceci en considération et, si vous approuvez le contenu de cette lettre, veuillez le communiquer et appuier à tous ceux, qui sont aussi intéressés à la réussite, et croiez moi pénétré des sentimens de la plus haute considération, avec lesquels je suis, Monsieur.....

¹ Vruchteloos was zijn pogen.

² Adriaan Oomen, eerste president van 't Bredasche Seminarie, zoo als blijkt uit den volgenden brief. Zie over hem: J. B. Krüger's *Geschiedenis van het bisdom van Breda* II, blz. 333.

Eloit signé: Votre très humble et obéissant serviteur Marant, prévôt du ci-devant chapitre de Harlebeke.

Of de baron van Cammingha gehandeld heeft in den zin van Marants raadgevingen is mij onbekend. Hoe zijn voorstellen werden ontvangen door den vicaris van 's Hertogenbosch, blijkt uit den brief op diens last door den president Antonius van Gils aan den Kardinaal-Aartsbisshop van Mechelen geschreven. — *Non defensoribus istis*, ziedaar de hoofdinhoud.

“Monseigneur,

“Monsieur le Vicaire apostolique de ce diocèse a reçu, il y a quelques semaines, une lettre de Mr Marant, dont copie ci-jointe. Mr Oomen, auquel la même lettre a été communiquée, s'étoit chargé de la communiquer à votre Eminence, se trouvant dans le cas de lui écrire. Mais depuis peu il avertit M^r notre Vicaire, que l'envoi de cette lettre n'a pas eu lieu. Jugeant toutefois, qu'il est important que votre Eminence ait connaissance de cette pièce et des vues d'un homme très connu, Mr le Vicaire m'a chargé de vous la communiquer, en vous témoignant sa plus profonde vénération. Il croit convenir, que le S. Siège soit informé aussi du caractère et des sentimens du négociateur, et des effets funestes, que pareille négociation pourroit avoir dans notre patrie. Au reste Mr le Vicaire n'a pas répondu et ne répondra pas aux propositions de Mr Marant, qu'il a communiquées de même à Mgr l'Évêque de Ruremonde ¹ et à Mgr l'Internonce, supérieur de la Mission ².

Je saisis, conjointement avec Mr Moser ³, cette occasion avec empressement pour témoigner ma plus profonde vénération à votre Eminence et mon ardent désir de jouir encore une fois de sa présence ⁴. En demandant très humblement votre bénédiction paternelle, je suis avec la plus profonde vénération.”

¹ J.-B. Robertus van Velde de Melroy, destijds te Emmerik in ballingschap.

² Aloysius Ciamberlani.

³ Hoogleraar der theologie in 't Seminarie Herlaar en ambtgenoot van A. van Gils.

⁴ In April 1800 had van Gils den Kardinaal bezocht.

FONDATIONS ANNEXÉES A L'ANCIEN COLLÈGE DE VIGLIUS.

Numéros d'ordre.	Noms des fondateurs.	Dates des fondations.	Dates de l'année du rétablissement ou d'établissement.	Montant du revenu Annuel.	Etudes voulues par les fondateurs.	Personnes appelées à la jouissance du bénéfice.	COLLATEURS.	
							Anciens.	Actuels.
1	Danes (Louis).	1730	27 Janv. 1821	52.17	Rhétorique, philosophie et théologie.	Les descendants, jusqu'au 4 ^{me} degré, de la sœur du fondateur et, à leur défaut, tous autres, pour étudier en théologie.	Les proviseurs, qui sont: les curés de St Quentin et St ^e Gertrude à Louvain.	La commission provinciale.
2	Emingha (la famille de): fondation dite de Frise.	1654	27 Janv. 1821	613	Humanités, philosophie et théologie.	Les personnes qu'il plaît au Collateur de choisir.	Le baron van Emingha.	Un parent du fondateur 1.
3	Van Eersel (évêque de Gand).	1778	27 Janv. 1821	733.60	Philosophie, théologie, droit et médecine.	Les descendants du frère et de la sœur du fondateur et, à leur défaut, les habitants du diocèse de Gand.	L'évêque de Gand.	La commission provinciale.
4	Viglius d'Aytta fondateur du Collège.	1569	27 Janv. 1821	1745	Humanités, philosophie, théologie, droit canonique.	1 ^o Pour la moitié des bourses, les habitants de la Frise, et, de préférence parmi eux, ceux qui sont de la famille du fondateur et, dans le cas où dans l'intervalle de 6 mois, à partir de la vacance, elles ne leur auraient point été conférées, les habitants de Louvain. 2 ^o Pour l'autre moitié, les enfants de chœur de l'Eglise de St Bavon, à Gand et, à leur défaut, les habitants de Gand.	Collateurs de la première moitié des bourses, le baron van Emingha, en Frise, et, dans le cas où il n'ait pas fait usage de son droit dans les 6 mois après la vacance des bourses, elles seront conférées par les proviseurs, qui sont: les curés de St Quentin, de St Jacques et de St ^e Gertrude à Louvain. Collateurs de la deuxième moitié des dites bourses, les deux chanoines les plus anciens en rang du chapitre de Gand.	Pour la première moitié des bourses, un parent du fondateur 1. Pour la seconde moitié, la commission provinciale.

NB. Au Collège de Viglius étaient encore annexées les fondations créées par Emingha (Pepin) en 1732, et par Engelgrave en 1761. Elles n'avaient par pour objet des bourses d'études, mais des services religieux à célébrer dans la chapelle du collège. Il reste de la première un revenu de fr. 43.75 et de la seconde fr. 433.80.

1 De Camminghas. De op bladz. 133 vermeldde His Marij van Burmania stelde tot haar algemeenen erfgenaam Gerrit Ferdinand van Cammingha, haar bloedverwant, zoon van Valerins Vitus. "Hij was — zegt Six t. a. p. blz. 12 — uit een der aloudeste en beroemdste geslachten in dit gewest gesproten, door het huwelijk van Rienck Idses van Emingha († 1531) met Sjouck van Cammingha († 1515), wier zoon, Wijtse van Emingha, genaamd van Cammingha, als de stamvader van den tegenwoordig nog alleen overgebleven tak der Camminghas moet beschouwd worden, zoo als zijn afbeelding ook aantoon, het oudste der op *Wiardastate* aanwezige familieportretten". G. F. van C. huwde a) Henriette van Alkemade b) in Mei 1758, Anna Cath. Eleon. Onesimus-Andreasd. van Albada † 2 April 1762, oud 32 j. c) te Heino (in Overijssel, niet verre van Zwolle) in Aug. 1768 Maria Ursula Sophia van Oldeneel † 1833. Hij was kapitein en kolonel en, na bij erfeling Wiarda- en Drinkuitsma-state onder Goutum, en Tjaarda (in 1836 afgebroken) bij Rinsumageest verkregen te hebben, vervielen ook op hem, na 't overlijden zijns broeders Frederik Ignatius v. C. († 1768 oud 55 j.), de heerlijkheden Oud-Heusden, Elshout en Hulteren (van de kath. de Huyters afkomstig). Hij stierf op Wiarda den 27 Dec. 1770, nadat al zijne kinderen vóór hem overleden waren en werd bijgezet in den grafkelder te Goutum. Zijne weduwe, bij welke hij heeft gehad Petronella Maria Jacoba † 26 April 1770 en Maria Marg., gedoopt in de R. K. Kerk *het Klooster* te Leeuwarden 16 Mei 1769 † 6 Mei 1770, hertrouwde Engelbert Tiberius Haring Marten-Harings van Harinxma toe Heeg. Bij boedelscheiding werd nu Wiardastate toebedeeld aan zijn broeder, den op blz. 125 (noot 1) genoemden Ruurd Carel v. C. in leven luitenant-kolonel bij het regiment Oranje-Friesland.

Al het vorenstaande was reeds door de hand des letterzetters gegaan, toen ik in een te Brussel (1867) uitgegeven werk, getiteld: *Recueil des fondations des bourses d'études existantes en Belgique* de overstaande statistiek aantrof over den tegenwoordigen staat van 't Viglius-college te Leuven. Daaruit schijnt te blijken dat de Camminghas eerst onder koning Willem I, ten jare 1821, in 't rustig bezit van hun collatie-recht zijn gekomen. — Daar is tevens sprake van de Eminghas. De familie Emingha, die altijd, zonder ooit een enkele uitzondering te moeten aanwijzen, in haar geheel katholiek is gebleven, was vermaagschapt aan de Liungas, de Jarlas, de Wijtsmas ¹, de Galamas, de Aijlvas, de Ornias ², de Van der Goesen en de Burmanias. De hierbeneden genoemde van Emingha, stichter eener beurs in 1654, zal Sicke van Emingha zijn, die met zijn echtgenoot Frouck van Aijlva tot in 1659 op *Wiardastate* leefde, waar zijn portret nog aanwezig is ³. — De in de noot vermelde is Tjepke of Tiberius Pepinus van Emingha, eenige zoon van Sicke en Frouck, en de laatste afstammeling der Eminghas, toen hij in 1733 op 77-jarigen leeftijd overleed. “Hij was — zegt G. A. Six ⁴ — zeer rijk en bezat, onder anderen, onder Goutum 7 boerenhofsteden, onder Zwichem 3 en onder Wirdum 2 (zie *Cohieren der stemmen van Friesland*. Leeuwarden, 1730, 4°). Achter zijn naam staat telkens: *Papist*.” Die vrome papist leeft nog in zijn conterfeitsel op de *Wiardastate*, welke met al zijn bezittingen aan de Camminghas kwam, na den dood zijner derde echtgenoot His Marij van Burmania ⁵ schoonzuster van den katholieken edelman Hendrik, baron van Moens.

1 Zie over Pr. Idzart van Wijtsma S. J. en zijne familiebetrekkingen mijn *Adrianus Cosijns S. J., een historisch letterkundige schets*, blz. 37 en 22.

2 En dan ook aan onze Amsterdamsche Den Otters, Moensen, enz.

3 Zie A. Six, t. a. p. blz. 32 onder v en N° 37.

4 T. a. p. blz. 33.

5 T. a. p. blz. 11. — Verg. de noot onder de statistiek.

NIEUWERE BEELDHOUKUNST,

naar aanleiding der ten-toon-stellingen in Amsterdam, 1874.

“Het is geen monumentale kunst,” zeide eene schrandere Vorstin, toen zij in *Arti* de expositie Carpeaux bezocht. Neen, waarlijk niet, en gelukkig niet! Stel u voor, dat die *Drie dansende Gratiën*, met hare lomp-komische bewegingen, tot de nakomelingſchap moesten overgaan! Of dat die *Eva* en die *Défense de la patrie* getuigenis moesten geven van het begrip der Schoonheid, gelijk wij het ons vormden, denkend aan de zondige en toch beminde Moeder der menschheid, of denkend aan een der edelste hartstochten; die hartstocht, welke pas gaat huizen in het menschelijk gemoed als de mensch zich tot een maatschappelijk wezen ontwikkeld, als hij de aarde tot zijn eigendom gemaakt heeft, door een gedeelte er van te assimileeren met zijn persoon. Het is geene kunst, waar een geheel geslacht zich in uitspreekt, om zich voor een later geslacht in zijne volheid tegenwoordig te stellen. Het zijn geen types, die men gefchapen heeft, geen algemeene noemers: men heeft niet opgenomen, gezuiverd, uitgebreid, verveelvoudigd, tot volledigheid en nieuwere, grootere eenheid gebracht. — Het is individualiteit: zoo wel wat afgebeeld wordt, als wie afbeeldt; het is klein werk: maar daarom niet gering te ſchatten. Wellicht is het grooter een uitmuntend individueel kunstenaar dan het orgaan van een Eeuw, van een Geslacht te zijn.

De Beeldhouwkunst had lang weêrstand geboden aan het Realisme. Onredbaar waren, op het gebied der Schilderkunst, de heidensche Godenfiguren (typen) reeds verloren en geminacht, — toen zij zich in de Beeldhouwkunst nog met waardigheid handhaafden.

Thands geeft men vóór, dat men er nog maakt: maar het is zoo niet. Eene of meer vrouwen van zekeren ftempel leenen zich om fpiernaakt voor een beeldhouwer zonder oogkleppen te ftaan, te fpringen, te fteigeren. Hij beftradeert ze met een gefronst gelaat; hij kent hare anatomie volkomen; hij offert alleen aan deze, niets aan de gratie: want de gratie is hem een gefloten boek: hij boetseert een groep van drie dier vrouwen rug aan rug dansende, met ik weet niet wat in het midden, en dan zegt hij: *Les trois Grâces*. Het heeft er wat van! Tilanus of Broers keken even diep in de gratie als deze kunstenaar.

Maar God dank, daar is eene Meesteres, die hem beheerscht, en die heeft een fchatkamer vol gracelijke fchoonheid; en men moet al heel ongelukkig zijn, om, daaruit grijpende, niet nù en dan gratie, overftelpende fchoonheid, bij handen vol te voorfchijn te brengen. Die Meesteres is de Natuur. En daarom zijn de buusten dier lachende jonkheden fchoon, daarom is die *Figaro* geestig, humoristiesch, *audacieux et fluet*, vlug als water, lichtzinnig en onbefchaamd, vindingrijk en fchelmachtig; hij *cam-breert* zich in zijn bonte pak trots den meest beklanten *Barbiere* van Sevilïë: men ziet de kleuren, men hoort de windzuiging om hem heen en de melodiën van Rossini als kralen uit zijn mond gudsen. Daar was een *concours*. CARPEAUX was lid van den *jury*; hij hielp een der middelmatigheden bekroonen, maar liet zich wat klei geven, en propte, ftopte, fmeerde, veegde, wreef en pikte in een uur of drie dat gespierde beeldtjen, deed die zenuwen trillen, goot dat leven over zijn pakwerk heen, en daar ftond, daar vloog en zwetste de vlugge fchavuit met zijn tintelende linten, dat gij er geen oogen genoeg voor hebt.

CARPEAUX maakt niet altijd vrolijke dingen. Hij zal *La Candeur* boetseeren. Hij ziet een lief, zedig meisjen; hij laat haar de groote fchoone oogen neêrflaan. In de oogleden blijft dat onuitspreeklijk treffend booglijntjen zichtbaar, dat van gereedheid tot fpoedig opflaan en fijnheid van weefsel getuigt; men ziet er de donkere kleur der oogen met een aandoenlijk paerschen gloed doorheen fchijnen. Maar op het voorhoofd, boven de wenkbraauwen, wat tedere bedreiging om zoo aanftonds te gaan

blozen! Die lippen, biddende, zullen geen Heilige ongetroffen laten. Al zijn er de armen niet bij, gij denkt aan die maagden

“*Croisant leurs blanches mains sur leurs blanches poitrines,*”

het laatste *blanche* als zinnebeeld der schuldloosheid verstaan. Toch heeft CARPEAUX *La Candeur* niet gemaakt. Als hij dat denkt, vergist hij zich. Het is *Une jeune fille candide*. Dat kan niet anders. Ziet gij die *bustes* van Dumas fils en Gounod? Een schilder had de ietwat fensueele, maar toch maatschappelijk goeds bedoelende pen, die *La Dame aux camélias* geteekend heeft, het penceel, dat den val van *Marguerite* in *l'air du collier* zoo roerend voorstelde, niet met grooter *sans-gêne*, in hun dagelijksch kunstbedrijf afgebeeld. Het zijn Dumas en Gounod, *saisis au vol*, het zijn Dumas en Gounod, in een onbewaakt oogenblik, door de *instantané*-klep van een fotograaf gefnapt. De Beeldhouwkunst heeft hier afstand gedaan van hare voorrechten en hulpmiddelen, of wat men daarvoor gehouden heeft. Zij heeft hier geene oogenblikken bij-een-genomen, niet gerezu-meerd. Zij ziet het leven, en pakt het, zoo goed hare zware vingers toelaten die vlindervleugelen ongeschonden gevangen te nemen. Zelfs haren maakt zij, en oogappels. De haren worden wel niet letterlijk en spier voor spier te-rug-gegeven, maar de wanorde der kleifacetten vertegenwoordigt de ijllheid der lokken en doelen. Met de oogen raakt men nog verder buiten het kader der aangenomen plastische rustigheid. Daar worden hier niet beschroomdelyk voor dat bruine of blaauwe cirkeltjen een paar kringen met de punt van het boetseerftokjen getrokken. Daar moet hier schitterend blinklicht en geïsoleerde kracht te voorschijn komen. Daar wordt hier uitgehold, en effekt van het sterkste donker, naast een zonnevonk, tot den duursten prijs gekocht.

Dat blijft geen beeldhouwen meer. Ik geef het toe. Of deugt de definitie der beeldhouwkunst niet? Moet zij nog iets anders doen dan de werkelijke grenzen van lucht en materie als middel tot uitdrukking harer ideën te bezigen? CARPEAUX redeneert zoo: ik behoef niet uit te hollen, waar de natuur uitholt; ik mag indiepingen vullen, om magerheid en te sterke schaduw te voorkomen: zoo mag ik dan ook uithollen, waar de natuur niet uit-

holt, om een kracht te krijgen, die *ik* aan geen verfontleenen kan. Maar zie zoo'n oog *en profil*! Er is een hoek uit, en zijn zonlicht is een aarden pennetjen! Dat is de veroordeeling van het fysteem. Een *ronde-bosse* beeldwerk van natuurlijke of mindere grootte moet van alle kanten gezien kunnen worden. Een beeldhouwwerk is geen schilderij, dat men maar van één punt zien kan. En een *haut-* of *bas-relief* dan? Ja, dat is de overgang van het boetseeren op het schilderen. Bij beelden, voor nissen bestemd, mag ook bij den beschouwer op een beperkt getal standplaatsen gerekend worden. Maar zal men het, uit hoofde dier uitzonderingen, met alle uitgeholde oogen voor lief nemen. 't Is bedenkelijk. Schilder dan alles maar! Neen, want er is in zoo'n *buste* een *charme*, die een schilderij niet heeft. Zoo'n schilderij, dat wech is, als gij een half el links of een half el rechts gaat staan, dat op een raam gespannen is, een raam van wit greenenhout, met spijltjens vastgezet, dat van achteren, dus in zijn waarneembare grootste helft, een grijs doek met kleine ruitjens en vaak met groote bruine vlekken vertoont, dat, bij verplaatsing, trilt en in- en uitwappert met de stem van een slecht gespannen tamboerijn: neen, wij geven, om die oogen, de voordeelen van een buste boven een geschilderd portret (dat, zelfs op paneel, bij zijn aanmatigend vierkant, trekt en schrankt als de deur in een tooneeldecoratie), volstrekt niet prijs. Wij zullen het dan met die gebeeldhouwde ooglichten voor lief moeten nemen!

Zie eens hoe handig DESENFANS (N° 116 Sted. Ttft.) met de oogen van die flink gebouwde Dame omfpringt, die, in haar *chamber-cloak*, heur haren trest (en men lastert, dat de haren niet meer in de hoofden der Dames geworteld zijn!). Hij heeft haar blonde wimpers weten te geven! Hoe krijgt hij dat effect? Door een uitdieping als CARPEAUX, in tegenstelling van een afgerond plan aan den onderkant van het bovenooglid, dat eene reflektie-verlichting ontvangt, en u aldus een paar blonde wimpers te zien geeft¹. Die DESENFANS heeft talent. Wat is het jam-

¹ Met veel meer genialen takt nochtans heeft de Milanees GRANDI de lange wimpers van "young Kaled", *Lara's* "single page Of foreign aspect" weten uit te drukken. Dit marmeren beeldtjen, dat in de nieuw gebouwde fraaye

mer, dat de zondeval plaats gehad heeft. Hoe rustig zoû men anders dat schoone, van voren geziene moedernaakte maagden-beeldtjen in marmer aanschouwen, dat hij *Het Geheim* betitelt; hoe zoû de tegenwoordige of toekomstige Mevrouw Desenfans in haar onrecht zijn, met niet gaarne te hebben, dat haar geliefde modellen nabootseerde, in die mate ongekleed! Men kan niet ontkennen, dat het bezwaar van de onderstelde Mevrouw of Mejufvrouw des te gegronder is, om dat er hier werkelijk sprake is van schoonheid; de Heer DESENFANS heeft zijn gevoel en zijne fantazie, niet slechts zijn waarnemingsvermogen en zijn geoeffenden boetseersfok laten werken. Hij heeft niet slechts met liefde, met verliefdheid zoû ik bijna zeggen, de ronde vormen van zijn beeldtjen gestreeld en haar mollige veerkracht op de proef gesteld. Er zijn gevaren aan het bezit van dat kunstwerk verbonden. Jeugdige Nieuwsgierigheid, die voor de Gratiën van CARPEAUX komt te staan, zal allicht zeggen: "Is het anders niet!" Voor het beeldtjen van DESENFANS vindt zij zich.... niet te-leur-gesteld. Dat gaat niet aan. De *Drie Gratiën* deugen niet, om dat zij leelijk zijn, en hoewél ze, daardoor, ondanks hare naaktheid, gants onverleidelijk daar heendansen; maar met beeldtjens als dat van DESENFANS (offchoon het niet bepaaldelijk is ingericht op het prediken van ontucht) brengt men jonge-lieden van het rechte pad. Het nymfjen staat in lustige rust geleund tegen een tuinterm, en heft het hoofdjen op om den Boschgod iets in te fluisteren. Het is een zeer vrouwelijk beeldjen. Dit maakt het niet minder ongechikt voor eene maatschappij, die altijd nog (en ondanks de verzekering van den Franschman uit het *Handelsblad*) behoefte gevoelt aan het loof van den vijgenboom.

De *Eva* van den Heer CARPEAUX is weêr zoo leelijk mogelijk gepozeerd. Zij heeft haar linker been tegen het lijf aangebracht,

kunstszaal der Heeren Frans Buffa en Zonen is ten-toon-gesteld, komt mij voor nog wel de kennelijkste vertegenwoordiging van de "Nieuwere Beeldhouwkunst", de beeldhouwkunst der kleur, aan te bieden, die wij hier te Amsterdam gezien hebben. Het is met een *sans-gêne* gebeiteld, als of Rembrandt of Paolo Veronese of Salvator Rosa zijne wemelende tinten bij elkaar had gezet, en dan hebben de koloristen der beeldhouwkunst, bij zoo veel kleur en gloed, gewoonlijk nog een teekening, waarvan de lijnen zeer *raak* zijn.

zoo dat haar voet op de zodenbank staat, waarop zij zit; haar linker arm kruist voor dit been heen en houdt in de hand een appel. Zij buigt het aangezicht naast de knie en schijnt te blozen. Ook in haar rechter hand heeft zij een appeltak. Een dunne slang kruipt door heur haren, om het hoofd, en fluistert haar zijn helschen raad in 't oor. Deze gedachte is vernuftig; maar van welke zijde men het zittend beeldtjen ziet, 't is altijd even leelijk. 't Schijnt den Heer CARPEAUX genoeg, als iemant zus of zóo zitten kan: dan maakt hij 't terstond na. Zijne *Défense de la patrie* is de type van de wanfmaak. Het is eene vrouw, die half zittend, wijd-beens, met het hoofd vooruitgestrekt en een zwaard in de rechter vuist, den vijand bedreigt. Hare teenen ankeren zich in den grond; hare spieren zijn sterk gespannen; zij is als een vrouw, die zich voor een gladiator uitgeeft. Niets leelijker, dan die vrouwelijke vormen, uitfluitend man-nendienst præsteerend. Ik zie haast nog met meer verschooning een vrouw voor een vrachtschuit gespannen. 't Is jammer van zoo'n machtig kunstenaar. Het schijnt toch wel, dat men 't in de kunst zonder wat goede fmaak niet stellen kan. Beur-telings meer romantiesch en meer klasfiek biedt de Sted. Ttst. eenige fraaye italiaansche buusten aan: van CH. BRUNIN, 'een te Rome verblijvend Henegouwer, eene lachende vrouwentronie, N° 69 (*Ciocciara?*) en een *Jongen Napolitaan*, N° 70; van den beroemden PIETRO CALVI, te Milaan, de met schier levende bloemen versierde *Lente*, N° 76, benevens een jongen *Herder* (in aarde, N° 77); van Edw. MÜLLER van Coburg, eveneens te Rome gevestigd, een lief *Meisjen uit de Prov. Nettuno* in warm getint marmer, N° 369. M. SCHULTZ te Berlijn draagt insgelijks een vrouwenbuuste bij (uit de *Campagna*), in meer klasfiek en rant, N° 468. Acht men dit werk wat koud, het ligt niet aan het ontbreken der oogappels. Men denke aan de marmerwerken van ROYER! De Heer TH. C. SIMONS steekt met zijne *Violetta* en *Traviata* min gunstig bij die buitenlanders af. Tooveren doet hij niet met boetseerstok of beitel. Het leven ontbreekt. Veel beter is zijn groepjen *Onschuld en Trouw*: een kind, slapend op een liggenden hond. Maar veel, veel heeft hij toch nog te leeren

van den machtigen Milanees BARZAGHI, met zijn *Mosca cieca* (*Blinde-Kootjen*). Dat is een allergracelijkst figuurtjen, in den goeden zin, en de Koning behoefde geen Koning te zijn om dat lieflijk beeldtjen, zoo meesterlijk van uitvoering als geestig en zwierig van ontwerp, te willen bezitten (N° 19). Ook het *Vogel-nestjen* (N° 75) van CALVI is alleraardigst: Zoo'n fiks gebouwd broekemannetjen, die een katjen wechlaat, dat het op zijn vogeltjens voorzien heeft. Veel minder is *de Verrasfing*, N° 185, van PIETRO GUARNERIO te Milaan; het is een kind, dat zich vermaakt met een St-Niklaas-*surprise*. 't Is proza. Losser gedacht en beter van proportie is zijn *Voor het bad*, N° 186, een kind, dat vreemd genoeg! haar hemdtjen aantrekt. Moet het ook *Na het bad* zijn? De beide beelden van gewijden aard van J. VAN ARENDONCK te Mechelen zijn zeer zwak, N° 12 en 13. Verdienste-lijke bāreliëfs leverden de engelsche Dames MARGARET FOLEY (akademiesch) en E. A. HADWIN, beide te Rome: N° 151, 152, 195. Een karakterbuuste van ED. LABORNE te Brussel (N° 273) valt ook nog zeer te prijzen. Maar de palm komt toe aan den reeds genoemden ED. MÜLLER, voor zijn N° 368.

Hij betitelt het *De Onschuld, in gevaar*. Het is een marmeren groep. Cupido speelt met de tresfen van eene bij hem neêrgeknielde jonge vrouw. Met den voorvinger van haar linker hand streelt zij het gevaarlijk wicht een der mollige wangetjens, en nadert met hare lippen het andere, om het te kussen. In hare rechter hand, die haar in flauwen boog los bij het lijf hangt, houdt zij een bloem. Van deze (achter)zijde hangt een smalle draperie van haren schouder, die de opening vult tuschen haar en het kind. Met oneindige gratie en ingetogenheid is dit kiesche onderwerp behandeld. De half neêrgeknielde, half neêrgehurkte maagd is bijna naakt; het kind ziet men van voren: maar de beweging van den linker arm der schoone Onschuld fluyert haar in zulke mate, dat men zeer gevoeglijk in gezelschap van elke eerbare vrouw dit meesterstuk in oogenschouw kan nemen, hetgeen met marmeren nakten maar zeer zelden het geval is. De gedachte is eenvoudig, maar de form, waarin zij zich uitpreekt, is nieuw; de schikking van het geheel is vol

verstand en gevoel; de bewerking van het marmer vol effect: het *modelé* is van een geleerd en smaakvol kunstenaar, de *épiderme* natuurlijk, tot huiveringwekkens toe, en toch zoo als men ze bij godinnen, niet bij gewone sterfelingen onderfelt. 't Is vreemd, dat zulk een edel kunstgewrocht, dat tevens vol zedelijken ernst is, — eene zoo schoon belichaamde kiesche gedachte, — hier niemant, die een grooten *salon* heeft, tot den aankoop heeft kunnen bewegen. Er is hier veel natuur, veel oorspronkelijke gratie, en tevens is de groep monumentaal gedacht en gekomponéerd. Het schoone armtjen van het meisje dat „blindemannetje” speelt, is bestemd er binnen een niet al te groot getal jaren afgeflagen te worden: bij voorbeeld, — al zou er geen stok van een raagbol op vallen, — wanneer de Heeren en Dames geestverwanten der Parijsche Commune-luif, het koninklijk paleis eens komen in brand steken en alles kapot komen slaan, welks rustige schoonheid zich met vertrouwen aan het openbaar geweten overgeeft. Maar zoo iets zal den groep van den Coburger MÜLLER zoo licht niet wedervaren: hij steekt niet in de oogen. De baldadigheid is een der grondtrekken van de menschelijke natuur: vernielen — vlak maken, maar vooral het dom bedrijf, dat er aan voorafgaat — behoort tot dat gene wat het barbarisme 't liefste doet. Minder de vergrooting van het plein, veel meer het stuk smijten van het schoone XVII-eeuwsche Waaghuis op de Westermarkt was de prikkel, die in der tijd den Amst. Gemeenteraad dat allerliefst gebouwtjen (nog wat anders dan de Hoogewoerdspoort!) heeft doen afbreken. Nu óók weêr: niet zoo zeer om een grooter gasthuis te krijgen, veel meer om die oude vormen tot puin te zien mokeren, en om te kijken, hoe 'ter aan 't eind van den Fluweelenburgwal wel uit zal zien, als „Ons Heeren Logement” tegen den grond ligt, breekt men den boél af. Er is geen quæstie van, of de gevel van het O.-Z. H.-Logement had in zijn geheel of voor een goed gedeelte behouden kunnen blijven, ook bij uitbreiding van het gasthuis. De naam van „Logement” zou er zelfs zoo slecht niet voor gepast hebben. Maar het is zoo'n groot vermaak, een tak van een boomtjen te scheuren, een glas in te gooyen,

den vinger over een pas gelakt rijtuigportier te halen: — het is barbarisme en exces van beschaving, kinderachtig en kindsch, *les extrêmes se touchent*. Het liefste vernielt men echter nog wat zijne schoonheid het meest ten-toon-draagt; en daarom loopt de groep van MÜLLER minder gevaar: de gedachte is ingetogen, en de kompositie is gefloten.

De kunstenaar heeft geen M. achter zijn naam; hij dingt dus niet naar eene der “uitgeloofde Stedelijke Medailles”! ’t Is licht te begrijpen. *Tel maître, tel valet*. De *Jury* zou natuurlijk, meende hij, de vertegenwoordiger der æsthetische aspiratiën zijn van het Amsterdam onzer dagen, en eene stad, die dingen bouwt als de Beurs, de Willemspoort en, God beter ’t, de aanstaande Akademie v. B. K., — eene Stad, die zich de vernedering getroost haar hoofdgebouw, het monument van Van Campen en Quellien, mishandelt en misbruikt te zien, gelijk het nu federt 60 jaar het geval is, — zulk een Stad heeft waarlijk wel alle aanspraak op het vertrouwen verloren van de kunstenaars, die haar toch nog de eer der inzending hunner werken doen.

Maar dat de Heer MÜLLER geen medalje begeerde van het Amsterdam van 1874, was geen reden voor Mijnheer Die of Mijnheer Die, om den groep weêr naar Rome te doen te-rug-keeren. ’t Is aardig: onze Mæceenen schijnen zich de gering-schatting van de “Stedelijke Medaille” erg aan te trekken. Waarom is anders het ongeëvenaard meesterstukken van CHAVET N° 89 (dat niets minder dan “Koketterie” voorstelt), eene jonge Vrouw voor haar toiletspiegel, niet verkocht? Waarom de kapitale schilderij van CARL BECKER niet, N° 20? Is het om dat het een kantoorbediende was, met wiens vrouw de Podestà *Francesco* het voor lief heeft genomen, en dien hij gezegd wordt te hebben laten vermoorden? In allen geval had de kantoorbediende *Bianca* gefchaakt, en dat doen geen folide kantoorbedienden. Of is het, om dat een Kardinaal hier de schoone rol heeft en den lichtmis, zijn broeder, komt beschamen, terwijl men van den Abbé *** den indruk meent ontvangen te hebben, dat Jezuïeten, nonnen, en Kardinalen — óók al... groote deugnieten zijn? Soortgelijke redenen kan echter niet bestaan voor N° 27 “Leven de Geuzen!”

Ik ben niets minder dan een Geus (Cornelis Fransfen Thijm — de Raad en Schepen van vóór 1578 — zoû zich omkeeren in zijn kist!); maar ik zoû dat kordate ding van JAN VAN BEERS, JUNIOR wel willen hebben. Wat een pit! Wat echte bleekheid der volksgeestdrift, bij die gehavende vlag! Dat rapier komt aan, ik beloof het u! Men dweept zoo met FRANS HALS: in alle oprechtheid — is dit niet tien maal mooyer? 't Is geen *aange-name* voorstelling, maar FRANS HALS dan? En dan DAVID BLES: *Grootvaders Lieve-ling-sduet*, N° 42.. zacht wat, er staat een fter-retjen bij. Maar ik wil toch zeggen, dat het *charmant* is. Jammer dat er eenheid in ontbreekt. Het zoû te blazoneeren zijn: Parti: au 1^r, de chaleureux verdâtre, chargé du groupe d'un papa et d'une maman très-bien; au 2^d, cousu de même, au touchant concerto pour harpe et clavecin, accompagné d'une Surdité de carnation, habillé d'azur ('t was immers een bláauwe grootvadersrok?). En dan het *Stoeyen* van den Heer HEIN BURGERS, — voor zijn doen óók niet kwaad. J. C. GREIVE JR. *Het Y...* is verkocht: het is dan ook een meesterstuk van drijvende, rustige æsthetische effekten. Onder ons gezegd: is dit nu niet mooyer dan WILLEM VAN DE VELDE? JACQUAND, N° 229, blieven de Heeren óók niet. Is het om de pijen? Den *Franc-tireur* even min. Is men te Duitsch? Zulke stukken kunnen toch meêdoen. En dan LEU! Monsieur LÉVY had waarlijk nog op een medalje gehoopt! Nu, wat faktuur betreft... die twee individuus in Paradijs-kostuum, N° 296, zijn goed genoeg van kleur en teekening; maar kijk me dat zotte *Opstaan*, N° 297 eens aan. Welke dikzak heeft dáar voor gepozeerd? Kunt ge u iets onaptijtelijkers denken? Voor wie worden zulke dingen geschilderd? De Don-Juans strijken hun knevel op, *et passent outre*; wij, Christenen, vinden het aan alle kanten *pitoyable*. CARLTJEN MÜCKE had toch ook wel verdiend te verkoopen: dat kindtjen, dansend voor den grootvader, N° 366, en dat Markensch wiegjen. Hij heeft bovendien naar een Medalje gedongen. PASINI met zijn Turksche Markt zal wel wat duur wezen, N° 398; maar het *écrin*-tjen van RICHET: "Voor Saffo pozeeren" kon dat niemand bekoren? Hadden de Heeren hun loepen thuisgelaten? Of

is het weêr om de afwijzing der medalje? En dan Mejufvr. ROOSENBOOM: 't is waar, zij weigert ook de medaljes; maar voelt gij niet, dat er een hart klopt onder die bloemen? Daar ligt een menschenleven in. Is het iemants schuld, als men het leven wil laten spreken, dat er dan weemoedige tonen voor den dag komen? Dat is muziek — die bloemen, en alle muziek heeft iets melancholiefs: alleen het slaat in de koddige tot soms zeer bitteren humor over. Mej. ROOSENBOOM is nog in de Schumann-periode. Het te-rug-blijven der koopers schijnt toch niet geheel aan de medalje-miskennen te moeten worden toegeschreven; want de meesterlijke stukken van de Dames Vos en HAANEN heeft men niet buiten aanmerking gelaten, en tegen Mev. BISSCHOP-SWIFT bestond uw bezwaar ook niet. Wat is dat goed! N° 41. 't Is zoo hollandsch als de gedichten van Mev. Bilderdijk, die toch óók eene engelsche opvoeding had genoten; maar daar is iets fijners van opvatting, schikking en kleur in, dat u de hand eener *Lady* doet erkennen en huldigen; hetgeen bij Mev. Bilderdijk zoo zeer het geval niet is. Gij herinnert u: dat bed en de (zeer jonge) XVIIe-eeuwsche baker, die den zuigeling te kussen geeft aan het zusjen.

Toen onze "Vrienden van bloemen", zoo als MARTENS, N° 331, ze noemt, in den katalogus lazen: "BISSCHOP-SWIFT (Mw. KATE) te 's Gr. *De eerste kus*", drongen zij er alle naar toe; om te zien, wat die Dame daarvan gemaakt had. Ik onderscheidde er onder anderen twee, die ieder een zeer langen overjas aanhadden en in een stijf korset schenen te steken: maar allen zeiden: "Hee!" en zij keerden te-rug naar ÉMILE LÉVY, edoch zonder die stukken te koopen!.... Van te-rug-keeren gesproken — fints lang had ik van mijnen uitstap te midden der schilderijen moeten te-rug-keeren tot mijne stof — de beelden; maar ik zie, dat zij verbruikt is. *Au revoir*, gij dichters van *Mosca-ciéca-s* en *Onschuld-en in gevaar*!

J. A. A. TH.

1 Sommige liefhebbers geven lichter een quartjen dan een zak guldens uit. Van de 539 beschikbare kunstwerken der sted. Ten-toon-stelling zijn er maar 44 verkocht, waarbij 11 landschappen, 13 genre-stukjens, 4 stukken met busten, en één beeldwerk; geen enkel historie-stuk, als men het portret van Potter en de stadsgezichten daar niet toe rekent.

De Dietſche Warande.

**FREDERIK JAN LODEWIJK
VAN DE KERKHOVE,**

Landschapſchilder,

Geb. te Brugge, 4 September, 1862.

Overl. ald. 12 Aug. 1873.

Deze ſprekend gelijkende beeltenis is geëtt door den vader van het hoog begaafd en heilig kind, dat het onderwerp der hier volgende ſchoone ſtudie uitmaakt van den Beſtuurder van het *Journal des Beaux-Arts*, den Heer ADOLPHE SIRET.

FREDERIK VAN DE KERKHOVE,

Landschapschilder,

gestorven op den leeftijd van 10 jaren en 11 maanden, 12 Aug. 1873.

ZIJN LEVEN EN ZIJNE WERKEN,

DOOR

ADOLPHE SIRET.

I.

Zijn leven!... tien jaren: dat wil zeggen 's menschen reistoelt volbracht tot de eerste pleisterplaats; dat gedeelte van de tocht, waarin hij geleerd heeft te zien; waarin hij naauwelijks begint te begrijpen; waarin het niet meer nacht, doch ook nog geen dag voor hem is. Tien jaren! naauwelijks geboren zijn, en dan te sterven; ongevoelig overgaan van de eene morgenstond in de andere; zelfs niet te leven *ce que vivent les roses*, maar juist genóeg om het denkbeeld te rechtvaardigen dat het leven snel als 't weerlicht is, en niettemin.... een naam maken!

In September 1862 werd te Brugge een groot kunstenaar geboren en in Augustus 1873 kwam de wreede dood, meer dan ooit onverbiddelijk, en ontvoerde hem op den drempel dier onsterfelijkheid, waar de geest van dat wonderkind reeds alle aanspraak op had. Ja, de lezer vergist zich niet, Frederik van de Kerkhove was tien jaren en elf maanden toen hij stierf, en hij heeft op deze waereld en in onze kunstgeschiedenis een lichtglans achtergelaten, die nooit meer uitgedoofd kan worden.

Alvorens wij een aanvang maken, met de ontleding van het

voortreffelijk kunstwerk, nagelaten door dat kind, moeten wij u zijn leven beschrijven; want hij had een leven dat teêre, prachtige schepsel van God; hij had een leven van eenige jaren slechts; maar daarin, de vrucht leverend van het rijkste aanzijn, dat hier op aarde gevonden wordt.

Het genie smoorde hem, om zoo te zeggen, in de wieg; maar niet alvorens het hem zijne geheele ziel had doen uitstorten, zoo dat het kind buiten zich-zelf getreden is, nog vóór zijne dood.

Als wij niet onder onze oogen handen bijna al de werken van dezen kleinen martelaar van 't genie, en als wij niet in onze handen het bewijs hadden van al 'tgeen wij gaan zeggen, dan zouden wij ons het slachtoffer wanen eener koortsachtige zinsbegoocheling; maar neen, alles is waar, alles is van de klaarste naauwgezetheid, en wij hebben, dit bidden wij u te gelooven, al de overtuiging onzer rede, van ons oordeel en onzer ondervinding noodig, om ons thands aan de verrassendste studie te kunnen overgeven, die ooit een schrijver over kunst had in te stellen.

Wanneer een geliefd kind sterft, al was hij, zoo als dit, misschien eene volstrekte uitzondering, dan hebben de bedroefde ouders wel wat anders te doen dan zijne nagedachtenis in te balsemen; zij beweenen ze. In hunne diep gevoelde en stille smart zwijgen alle andere gevoelens, alle andere gewaarwordingen, bijna alle plichten. De droefheid is als het dagelijksch brood hunner ziel geworden; zij leven er van tot den dag dat zij er van sterven. Maar de nagedachtenis van Frederik zal, dank zij zekeren toevalligen omstandigheden, niet verloren zijn. Het is aan ons dat het treurige en zoete geluk is te beurt gevallen, zijn naam der vergetelheid te ontrukken, en te zorgen dat de rechtvaardigheid en de roem hun beslag krijgen.

Zoo als wij gezegd hebben, werd Frederik Joannes Lodewijk van de Kerkhove te Brugge geboren. Het was den 4ⁿ Sept. 1862 dat zich voor hem de wegen openden der smart en der kunst. Hij kwam ter waereld lichamelijk lijdend, maar helder en moedig volgens den geest en de ziel. Van het oogenblik zijner geboorte

tot dat zijner dood, was 't eene aaneenschakeling van lijden. Hij had misschien geen enkele nacht rust, en men hield hem in 't leven door aanhoudende liefderijke verzorging. Zijn behoud was een wonder, en toe te schrijven aan de onophoudelijke en kommervolle bezorgdheid zijner ouders. Alles was bij hem, zoo wel in het zedelijke als lichamelijke, tot eene buitengewone ontwikkeling gekomen, zoo als men die gewoonlijk bij zulke scheepseltjens waarneemt, die wij ons veroorloven zullen met den naam van vergroot leven aan te duiden, en die over de wereld een ongemeenen luister pleegt te verspreiden.

Frederik of Frits had een verstand, dat zich, van zijne eerste jaren af, met eene opmerkenswaardige kracht en helderheid uitsprak. Zoon van een uitmuntend kunstenaar, en bijna onophoudelijk in de werkplaats zijns vaders, vielen zijne eerste blikken op voortbrengselen van kunst, en wat uit zijn aangeboren treurigheid wellicht te verklaren zoû wezen, zijne eerste neigingen vielen op sombere en bedekte luchten, stomme maar toch levende boomen, verre en oneindige verschieten: in één woord, hij had een zwak voor de natuur, bespied in hare droefgeestigste oogenblikken, terwijl zijn vader, alleen *genre*-stukken makende, hem van niets anders kon spreken, en hem alleen van deze soort van schilderen voorbeelden kon geven.

Frits had fyziesch eene buitengewone groei-kracht. Het hoofd was groot, zijn lichaam uiterst mager, en het zenuwaanhechtingstelsel van eene onnatuurlijke ontwikkeling. Hij was altijd bleek, hij speelde weinig, at buitengewoon veel, en zijn dorst was onleschbaar. Dikwijls vroeg hij, of hij sterven ging. Dit denkbeeld, dat hem beheerschte, was voor zijne ongelukkige ouders eene wreede foltering. Vergeefs zoû hij getracht hebben het te bewimpelen; het overheerschte hem geheel en zijne tederheid voor zijne familie werd er des te grooter door. Hij hield, zoo veel dit mogelijk was, de handen zijns vaders en zijner moeder in de zijnen. Arm en lief kind! Hij voelde het oogenblik al naderen, dat die handen nog door de liefde verbonden, door den dood zouden verwijderd worden, en hij deed alles wat hij kon om zoo veel mogelijk te leven en zich te doordringen van

de genegenheid dergenen die hij gevoelde, dat hij weldra zou moeten verlaten.

Tegen zijn zevende jaar, nam zijne verstandsontwikkeling een snelle vlucht. De zaken, die van de exakte wetenschappen afhangen, hadden weinig invloed op hem, hoewel hij in dat opzicht vreemde vatbaarheden aan den dag legde. Zoo speelde hij kaart met al de tegenwoordigheid van geest en de berekeningsgave van een geoefend speler en toch kon hij zich geen denkbeeld maken van de wetten die bevelen dat twee maal twee vier zijn. Zijne verbeelding vloog dikwijls naar gene zijde van 't leven, en hij vroeg ophelderingen over het hier-namaals. Van zijne eerste kindsheid af, toen hij pas begon te spreken en te begrijpen, hield hij zich bezig over God, dien God, die den hemel, de boomen, de aarde, het water en de bloemen gemaakt had. Al vroegtijdig, zoo als alle waarlijk tedere en verheven zielen, had hij de armen lief, met een ijver die naar passie zweemde. Dikwijls ledigde hij, met en zonder voorkennis der dienstboden, de proviëiekamer zijner ouders, die toch al zeer vrijgevig voor de armen waren. 's Avonds ging hij in de buurt *zijne* armen zien, zich met hen onderhouden en vermaken, met het beminnelijk oogmerk, om door zijnen omgang, hun beperkt en moeilijk leven te verzachten. Hij bracht hun door hem gemaakte schilderijtjens, als ook levensmiddelen en speelgoed. Als het beminde en barmhartige kind bij hen kwam, was het als een troostende zonnestraal, en ieder-een gevoelde zich bemoedigd en verwarmd.

Eens kwam Frits niet. Hij was dood. Een hersenuitstorting had hem weggerukt. Hij was van hier gegaan zonder den schijn van geleden te hebben; hij was de oplossing gaan vragen van dat groote raadsel, dat misschien de drijfveer van zijn leven, en de oorsprong van zoo vele harmonische droomen geweest was, waarover wij later zullen spreken.

Die dood verwonderde niemand. De geheele stad van Brugge, die het milde kind kende en lief had, niet om den wille van zijn talent, maar om zijn edel en goedig karakter, volgde uit eigen beweging zijn lijkstoet. Men omringde de doodkist van dien engel, op zijne uitvaart. en order die massa menschen,

waaronder zich de aanzienlijksten der stad bevonden, zag men iets vertroostends in zoo'n zelfzuchtigen tijd als dezen; men zag de geliefde armen van Frits in menigte naar de offerande gaan, onder het storten van bittere tranen en een snikken, dat geen einde scheen te nemen. Nog heden gaan die zelfde armen, alle weken eens, het graf bezoeken van dat kleine kind van tien jaren, als om de geliefde schim te groeten van hem, daar *zij* sinds weezen van zijn.

Als herinnering blijft aan de treurende ouders, in het binnenste van hun hart, het afbeeldsel van hun aangebeden kind; in hun ziel leeft de weerklank zijner geestige andwoorden; van zijn weemoedige navorschingen, van zijne goede werken, zijne smarten, zijne vreugden, van alles, in één woord, wat de geboorte, het leven en de dood van Frits uitmaakte. Er blijft hun, na de opperste hoop, de troost van dat korte, veelomvattende leven-zelf, zoo volledig afgespeeld; zoo vervuld van veel schoone en goede zaken, dat men zich wel moog afvragen, of er in evenredigheid van den duur, velen zijn, die hem gelijken, ja nabij komen. *Eindelijk*, hun blijft de vergoeding over, dat dit kind, der waereld ontslapen, voortaan tot de geschiedenis behoort: na de onsterfelijkheid der ziel, nog de onsterfelijkheid van den naam.

II.

Zijne werken!.... Tegenover deze wordt de schrijver van dit levensbericht zich bewust van zijne onmacht; niet dat hij bang is voor zijn eigen geestdrift, — hij geeft er zich gaarne aan over, overtuigd zijnde, dat het publiek hierin nog verder zal gaan dan hij zelf; het is ook niet, dat hij de moeyelijkheden vreest, aan de ontleding dezer kunstwerken verbonden.

Dit alles is 't niet; maar daar trilt door de voortbrengselen van Frederik van de Kerkhove, door de ziel van dat kleine geniale kind, een geheimzinnige noot, die den schrijver ontstelt. Wanneer een onweêr losbarst, dat weerlicht en donder braakt, buigt zich de door angst geslingerde mensch, wacht,

siddert, en geraakt in verwarring. Het onbekende bevangt hem, en 't slaat hem ter neêr. Zoo is het hier. Voor de werken van Frits, worden wij beheerscht door iets ongekennds, het verplettert ons; want wij moeten bewonderen en voelen, zonder te begrijpen. Zonder te begrijpen! lezer, ziedaar de grootste foltering, waartoe het verstand ooit veroordeeld wordt; en dat voor het werk van een klein wezen, jeugdig genoeg, om zich nog de moedermelk te kunnen herinneren.

Beproeven wij ten minste ten einde toe te gaan. Voor 't overige mochten wij onmachtig worden, dan zullen onze krachten herrijzen, bij het beschouwen van wat wij komen beoordeelen. Eerst een woordtjen over de gewoonten en de manier van werken van 't kind.

Altijd op de schilderkamer van zijn vader, vroeg Frits van zijn zesde jaar af, onophoudelijk om verfdoozen, gekleurde potlooden, pastels en albums, etc. Hij bekladde de muren, de schrijfboeken en alles wat maar oppervlakte had, met dikwijls weinig begrijpelijke teekeningen. Zijn vader moest hem zoo maar wat landschappen teekenen, met figuren er op, die het ventjen dan in kleuren overbracht; maar dat moest naar zijne opgaven geteekend worden. Tegen zijn zevende jaar, schetste hij in zijne cahiers huizen, boomen, en vooral trekletters, waaraan hij heel veel vercieringen bracht, als ook velerlei lijnen en diepe achtergronden.

Op school had hij zijn zakken vol met kleine beschilderde paneeltjens. Zij bestonden uit stukken van cigarenkistjens, of repen, die van zijns vaders paneelen waren afgezaagd. Zonder teekenen geleerd te hebben, schetste hij geheele reeksen van kleine landschappen, waarvan het karakter volkomen was aangeduid. Met zijn achtste of negende jaar was Frits gedurig sukkelend en ging niet meer naar school. Zijn vader gaf hem een schilderezel en wees hem een plaats aan in zijn atelier. Daar verzorgde het kind zijn vaders palet, maakte het schoon en zett'e er de verwen op; zich tevens vermakend met het in olieverf naschilderen van geëtste landschappen. Nooit geleeke de kopie echter op het origineel. Frits bracht er zijn eigen gevoel

in over, dat zich altijd kenschetste door een bijzonder koloriet. Hij verachtte de penceelen, waarvan hij zich toch al weinig bediende, en nam liever om die tonen op het paneel te brengen zijn tempermes, dat hij altijd met eene toenemende en bewonderenswaardige behendigheid hanteerde.

De eerste indrukken ontving hij in de omstreken van Brugge en vooral op de duinen van Blankenberghe, waarvoor hij eene bijzondere voorkeur had. Op dat tijdstip (1871) maakte hij zijne schilderijtjens af met zandvlakten, en rotsgroepen. Het overige de kennis, de bezieling, de uitvoering, de behandeling, hij putte ze daar waar de geniën ze putten. Nooit liet hij zijn vader toe, zijn werk te verbeteren, want hij stelde zijne eigenliefde daarin, dat men zou kunnen zien, dat het zijn eigen werk was. Aan ieder die hem kwam bezoeken, beloofde of gaf hij een beschilderd paneeltjen. Hij droeg der kunst eene vereering toe, waarvan hij zich geen rekenschap gaf, maar men gevoelt dat hij er van doordrongen en beheerscht werd. Ieder landschap bracht hem in vervoering en maakte hem treurig. Wat zag hij in die afbeelding der natuur? Welke weedom, wat smartgevoel vervulde zoo die kleine kunstenaarsziel, dat die overliep van treur- en klaagliederen? Alle, maar volstrekt alle tafereelen of liever tafereeltjens, met zijn tempermes bewerkt, zijn vol van de diepste droefgeestigheid, zoo als geen ouder of later kunstenaar die ooit bereikt heeft. Daar is niets overdrachtelijks noch overdrevens in 't geen wij zeggen; 't is de plotselinge indruk, die zich bij ons geopenbaard heeft, zoo als bij allen, die over de gezamenlijke werken van Frits hebben kunnen oordeelen.

Hij had voor de werken van het penseel, en vooral voor het landschap, eene bijzondere liefde. Eens bracht zijn vader een schilderij in zijne werkplaats, plaatste die tegen den muur en ging heen. Het kind gaat plat op zijn buikjen liggen, om de schilderij goed te bekijken en te ontleden. Een uur later komt de vader terug. Frits was in zijn eenzame en diepe beschouwing ingesluimerd. Dat feit heeft zich dikwerf herhaald.

Zijn werk bestaat uit meer dan 350 kleine tafereelen. Hij maakte er soms verscheidene op eenen dag. 150 ongeveer zijn

er in 't bezit van de familie. De overige zijn door Frits aan de armen en aan de vrienden gegeven. Wij hebben nu onder de oogen al die schilderijtjens die in 't bezit der familie zijn, en dien schat zullen wij gaan trachten u te beschrijven. Voor de ordelijkheid van ons overzicht, zullen wij het geheel chronologisch verdeelen, van 1870 tot 1873.

Wij zullen, in den loop van deze beschrijving, de veranderingen aantonen, die de kunstenaar onderging, in de manier van de natuur te begrijpen en zijne gedachten uit te drukken. Die veranderingen zijn merkbaar, zij hebben zich geopenbaard zonder medeweten van 't kind, dat zich-zelve klaarblijkelijk niet bewust was, en eenvoudig in de kleine voortbrengselen van zijn genie, de wetten van zijn geheimzinnig bestaan voltrok.

1870 ¹. — (Wij hebben van dit tijdperk maar één paneel gevonden). Het is 170 strepen breed, en 87 hoog (Frits was toen 8 jaar). Het stelt voor een poel, links afgaande, met eenige groote steenen rechts. Op het tweede plan, in 't juiste midden, een berg; hier en daar eenige omtrekken van boomen, een graauw bewolkte lucht, licht verbleekend in 't verschiet. Het is reeds eene kompositie die goed in elkaâr zit. Het licht valt er links in. Het zijn, bijna alles, massaas met den vinger en het paletmes er op gebracht. De uitwerking is buitengewoon, want in die verfmengeling, voelt men eene intentie en ziet er het effect van. Is het bij toeval? Wij kunnen 't niet gelooven: het toeval heeft zoo geen aaneenschakeling van uitkomsten, die met elkander in volkomen over-een-stemming zijn. Dit eerste paneel wekt onze belangstelling: want 't is het programma der schilder-maniër van 't kind. Men gevoelt, dat men met iemand te doen heeft, die eens een groot man moest worden. Men ziet de hand, men raadt het vernuft. Als men niet wist dat 't van een kind was, zou men geneigd zijn te doen opmerken dat er de eigenaardige kunstgrepen van den dekorateur in te zien zijn:

¹ Zou men 't gelooven? Op dit oogenblik, nu de asch van Frits naauwelijks koud is, heeft de spekulatiegeest zich al meester gemaakt van zijne werken. Verscheidene van zijn paneeltjens zijn bij de kunstkoopers reeds in omloop, onder den naam van Diaz. Dubbele ontheiliging, die, men moet er zich op verwachten, op eene nog grootere schaal zal worden voortgezet.

immers ik moet 't herhalen, dat kleine vak, op die manier behandeld, vertoont een groot karakter. Voegen wij er bij, dat het aan niemand, noch aan iets herinnert. Het is bepaald een schepping, zoo als alles wat wij verder zullen zien; alleenlijk, wanneer wij ten einde zijn, zullen wij moeten erkennen, dat het kind, zonder 't zelf te weten, de grootste meesters nabij komt, zelfs de meest uiteenlopende onder hen.

Het gevoel voor compositie bij Frits is ontwaakt op het zien der illustraties, waar als het ware het onderlijke huis van overvloeide. Als hij begon te werken, plaatste hij ze voor zich, om ze na te schilderen, maar naauwelijks had hij het paneeltjen in de holte van zijn linker en het tempermes in de rechter hand (zoo behandelde hij zijne voorstellingen), of het voorbeeld was vergeten, en de eerste, hem invallende vaak grillige groote lijnen, op het paneelvlak gesteld, bepaalden het ontwerp, vaak hemelsbreed verschillend van zijn eerste opzet.

1871. Een vijftigtal landschappen, waarvan vier bijna even groot, als 't voornoemde, zijn klaarblijkelijk een vervolg der ideën van 1870. Ontzaglijke rotsen, omtrekken van boomen en kreupelhout van den zelfden stijl en kleur; behalve één paneel van 155 strepen bij 60, dat groener van toon en oneindig meer bewerkt is. Links af, door 't vergrootglas ziende, ontdekt men een zacht hellenden weg, langs gras en bremstruiken uitlopend in een poel. Dezen wezenlijken meestergreep voor een volvormd kunstenaar, volbracht Frits, naar 't schijnt, zonder de minste inspanning en als van nature. Dit landschap stelt ons, rechts, een rotsachtigen heuvel voor, door heesters omringd. Eenige boomen heeft men links, met een rijsbosch in 't verschiet. Men zou zeggen, dat hier al reeds een gevestigde manier van doen voorhanden is; alles is flink en met stellige intentie uitgedrukt. Het geheel getuigt van een diepen weemoed. Een aschgrauwe lucht lost aan den horizont zich op in een witachtigen nevel.

Er zijn, bij het getal voortbrengsels van dit jaar, een twaalf-tal paneelen van 50 strepen hoogte op 160 lengte. Daar is er een bij dat als gemetseld schijnt. 't Is prachtig van hechtheid. Twee anderen zijn ondergaande zonnen. In 't eene is de achter-

grond gekleurd, en ieder plan maakt zich los met een verbazend effekt. Er is bijna geen verw op. Het hout schijnt er overal door heen. Dichterbij gezien schijnt het niets; op een afstand is het eene poëzie. Het andere is een meesterstuk: een zons-ondergang, in grijsachtige nevels op den voorgrond, en wit in de diepte. Heel in de verte, aan den gezichteinder, ziet men de profielen van boomgroepen, met hunne gedoezelde omtrekken. Dat is alles gedaan met een buitengemeene zuiverheid en geeft den meest frisschen indruk. De lucht is in volkomen over-een-stemming met het overige. Het eerste plan ligt, om zoo te spreken, versmolten in de schaduwen van den avond. Men ziet hier geene onderdeelen; maar men voelt dat zij er zijn.

Een dier paneeltjens is 30 strepen hoog, tegen 130 breed. Het is 'een najaars-gezicht, er zoo maar neêrgeworpen, maar allerfijnst van gevoel. Op den voorgrond ziet men een plas, links af, om zoo te zeggen, uitgeknipte struiken, op den achtergrond een heerlijk mengsel van ambergrijs licht, vlottende bosschaadje, en vergulde grasplanten, en van dat gebladerte en die ranken, in cierlijke verwarring, zoo als de herfstzon er overal schildert. Was dat paneeltjen door Diaz onderteekend, men zou 't er voor kunnen houden. Op een ander ziet men een zeegezicht (43 str. hoog op 118 breed) is van een onmetelijke sombere uitgestrektheid. Met een streek water, een streek duinen, een streek lucht is alles volwrocht. Geen voorval; maar ja, een zwart schuitjen op het eerste plan rechts; verder niets; alles is rustig, in een onmetelijke kalmte gehuld; men zou zeggen: het uitrusten der natuur. Dat herinnert u niets, en het zegt alles.

Die kleine geschilderde plankjens zijn betooverend: hier ziet ge een boom, die zich buigt voor het geweld van den wind en den woedenden regen, daar, de natuur in slaap gewiegd op een zee van goudzand; in alles bemerkt men een naamlooze droefgeestigheid, die zich eerst later duidelijker zal uitspreken. Men zoude zeggen, een smart, die zich zoekt uit te drukken, en die zich nu in de bosschen, de eenzaamheden een uitweg baant, zonder nog de juiste noot te vinden, op welke zij hare klaagzangen zal aanheffen. In dat zelfde jaar schildert Frederik nog

een rotsengroep, die zich in het water spiegelt, (130 streep tegen 170) van een wildheid en een kracht van toon, die aan Salvator Rosa doen denken. Dit paneel is een der grootste, die uit zijne hand zijn gekomen.

Van het jaar 1872 hebben wij voor onze oogen een dertigtal schilderijtjens. Hier begint het kind zich te wijzigen en een anderen uitdrukksvorm aan te nemen. De toon is gevonden, het is de elegie, 't is het avondlied. De hand wordt vaster en buigzamer. Dat men ons die uitdrukking vergeve, maar men moet ze hier gebruiken, zoo als men ze van groote meesters doet: 't Is hier de "tweede manier" van Frederik. Ja, zijn tweede, zijn schoonste manier; het is een onuitsprekelijke poëzie; eene ziel gaat er in over; men gelooft een ademtucht te voelen en een stem te hooren trillen. Helaas! hij is het; 't is de kleine lieve doode, die daar zelf is, en die daarin zijn eigen leven leeft. Vooral drie ondergaande zonnen (om en bij de 30, bij 100 str.) zijn in den waren zin van het woord, meesterstukjens. Wat daar een poëzie en harmonie over verspreid ligt, is niet te beschrijven. Daar zijn van die zaken die u doen schreyen en die men niet uit kan spreken. Die drie paneeltjens behooren daartoe. Als Corot ze konde zien, zijn hart zou getroffen zijn. Ook is er eene rivier, met eene steile oeverpartij, gestoffeerd met eenige grijsachtige boomen, zacht en onmetelijk als een *Van Goyen*; ook een groote boomengroep, die eenige boerenhuizen met wankele daken verbergt, geheimzinnig als een *Hobbema*; ook eenige zich scherp tegen de onbewolkte lucht afteekenende reusachtige populieren, die hunne trotsche en hoge kruinen in een ondoorschijnenden nevel baden, behandeld zoo als Th. Rousseau het deed; ook een bekoorlijk kustgezicht, als een graauwtjen behandeld, dat een Courbet, in zijne goede dagen, niet verloochend zou hebben. Ook zijn er paneeltjens met ingestorte muren, heel licht geschilderd op een oostersche lucht, pittig, geestig en als gemetseld, of Decamps het gedaan had; ook landschappen aan den kant gelegen van waters, zoo donker en toch zoo helder, als Ruisdael het begreep; en dat alles gedacht en uitgevoerd door een kind dat nog geen tien jaren telde!

Tegen het einde van 1872 openbaart zich de "Derde Manier" van Frederik. Het is het zoeken naar de vaste wijze van doen. De ziel beklaagt zich niet meer; instinktmatig verandert het kind van leven, en waar hij zich nu om zoo te zeggen, in verliest, is de vooringenomenheid met het koloriet. Reeds maakt hij schetsen van een ongeëvenaarde vastheid, van een stoutheid, die de meest overgegevene koloristen zoude verrassen. Maar met dit laatste streven blies hij den adem uit. Frederik sterft in 't midden van dezen overgang, na dat hij, in deze laatste manier, eenige studiën voortgebracht had, die ons recht tot de verzekering geven, dat, eene voortgaande ontwikkeling onderstellende, hij, bij vervolg van leeftijd, in het midden zijner loopbaan de grootste landschapschilder zou geworden zijn, die er ooit bestaan heeft.

In de stukken zonder dagteekening vinden wij verscheidene landschappen, die door hunne manier zich aansluiten bij de jaren, welke zich door deze gekenmerkt hebben. Bizondere opmerking verdient: Een streek land, bezet met weinig hoogstammig hout, waarover zich eene onmetelijke met regen bezwangerde lucht uitstrekt; in 't midden van die lucht waayen koude ruk- en valwinden, ten minste naar de onderbroken wolken te oordeelen, die tot zware vlokken zijn uit-een-gedreven (108 str. hoog, op 190 l.): eene studie van witachtige rotsen aan den oever der zee, prachtig bewerkt en met een vastheid van toets, die meesterlijk is (290 str. lang, op 118 breed). Dat is, geloof ik, zijn grootste, en ook dát stuk, waarin zijne roeping als artist zich in zijne geheele volheid openbaart. De andere paneeltjens zijn blootelijk schetsen, waarin Frederik zijne gedachten slechts uitdrukte, voor zoo ver het noodig was voor de juiste aanwijzing van 't beoogde effect. Er zijn een heele boel van deze schetsen. Het leven, dat hem haast ontviel, wilde zoo snel en zoo rijk mogelijk terug geven wat er zich in bewoog, gelijk aan een reiziger, die gehaast door het uur van vertrek, zoo maar alles wat hij 't meest meent noodig te hebben, in zijn reistasch gooit.

De smaak en de strekking van Frederik komen blijkbaar het meest de fransche schilderkunst nabij. Hij heeft daarvan al het

verrassende, de vrijheid van beweging, het gevoel en de geestigheid. Van waar kwam hem die verwantschap? Nergens van daan. Hij voelde aldus uit zich-zelf, want het kind heeft nooit het verschil gekend, dat de scholen onderscheidt. *Hij heeft geschilderd wat hij gezien heeft.* Ziedaar de school, waar hij in is geboren en waarin hij zijn kort bestaan doorleefd heeft. Alleen maar tegen het einde, zoo als wij gezegd hebben, dunkt ons, dat hij eene hervorming onderging: want hij legde zich toe op het zoeken van de manier van doen, en zette daardoor de poëzie der natuur op den tweeden rang. Al die studiën (want zijne schilderijen zijn eigenlijk niets anders dan dat) maken voor denkende artisten een vruchtbaar voorwerp van raadpleging uit: want men ziet er, wat nog nooit is voorgekomen: de openbaring van een geest, in zijne aangeboren zuiverheid, en die den invloed van geene uitwendige aanrakingen ondergaan heeft.

Een dergelijke toestand heeft zich in 't leven der artisten nog niet voorgedaan, en 't is daarom, dat wij er zoo'n bijzondere waarde aan hechten. Frederik is, in zijne werken, dus inderdaad eene te raadplegen studie, en wij zouden gelukkig zijn bij de gedachte, dat die werken nog eens mochten worden ten-toon-gesteld, als voorwerp der overweging en bewondering van alle kunstvrienden.

Frederik heeft nooit iets anders dan landschappen kunnen maken, die hij, om 't zoo maar eens uit te drukken, in eens op het paneel gooide, naar de eenparige getuigenis van hen, die hem hebben zien werken, waaronder de Heer Victor van Hove. Den 31st Augustus, laatstleden, had, Eduard Richter, de krachtige fransche kolorist, toevallig de gelegenheid een 20-tal paneeltjens van Frederik te zien, en hij wenschte den bezitter geluk, met zulk een groote hoeveelheid schetsen van Théodore Rousseau. Men had veel moeite om Richter zijne dwaling te doen inzien, en toen hij op de hoogte der zaak gebracht was, kon de schilder zijne tranen niet bedwingen over het vergaan van zulk een schitterende toekomst. Dergelijke beoordeelingen hebben zich meermalen herhaald bij de werken, die wij hier

behandelen en de namen der grootste natuurschilders zijn bij die gelegenheden genoemd.

In de meeste schilderijtjens van Frits ziet men een uiterst klein silhouëtjen, voorstellende een zittend, loopend, visschend of liggend kind. Deze kleine teekening is van de hand zijns vaders, die de weemoedige werken waar het genie van zijn kind in leeft, met zijn schaduwbeeld heeft willen stempelen.

Het is ons onmogelijk onzen lezers eene afbeelding te geven van Frederiks werken; elke plaatdruk is onvermogen de juiste vertolking van zijn toets te geven, en van den indruk, dien de toon der kleuren aan zijne landschappen bijzet. Het is vooral onder dit laatste opzicht, dat de afbeelding onmogelijk is. Frederik kenmerkt zich door het *accant* der schoonheid; de lijn ontbrak hem.

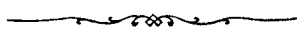
Wij hebben gezegd, dat de jeugdige schilder, indien zijne vorderingen een regelmatig gang zouden gehouden hebben, de grootste landschapschilder der waereld zou geworden zijn. Wij verlangen vurig, dat deze meening worde onderzocht. De tentoon-stelling die wij wenschen, zal den weg tot dat onderzoek, die toetsing openen. Zij zal der waereld dezen Pico della Mirandola der schilderkunst bekend maken ¹. Ongelukkiger dan de beroemde Modener stierf dit ons verheven kind twintig jaar jonger, maar der dankbare hulde van zijn vaderland niet minder waardig dan het princelijk wonderkind.

Vert. door J. M. J.

¹ In de gelegenheid gesteld een groot getal der landschapjens van Frederik van de Kerkhove te zien, moet ik, naar de mate van het mij gegeven licht, verklaren, dat het oordeel van den doorkundigen bestuurder van het *Journal des Beaux-Arts* mij toefchijnt slechts recht te doen aan dit jeugdig genie en deze nooit geziene vroegtijdigheid van talent.

Eene tentoon-stelling der paneeltjens te Brusfel is aangekondigd.

J. A. A. TH.

MENGELINGEN,

van letterkundigen, socialen, staatkundigen
en wijsgeerigen aard.

ORATIO de *Academia Lugduno-Batava libertatis praesidio*, quam die IX februarii a. 1874, magistratu academico discedens, habuit *Matthias De Vries*; Lugdun. Batav. apud A. W. Sythoff, 1874.

“Praesidio”? “praesidio”? vroeg ik nadenkend, toen ik den titel las van deze voor weinige maanden in 't licht verschenen redevoering. De leidsche hoogeschool de “beschermster”, het “bolwerk” der vrijheid?.... och, wel neen! Op eens viel het mij in. Deze redevoering van den bezadigden taalvorscher, den scherpzinnigen *criticus*, is waarschijnlijk eene satyre op het in onze dagen honderdduizendmaal misbruikte woord “vrijheid”. De Vries wil met, ik zou haast zeggen, v. Vlotensche vrijmoedigheid de grondvesters en verdere bestuurders der hoogeschool een gezond lesje geven. “Geneesmiddel”, “drankje” tegen de “vrijheid” of het vrijheidsgeschreeuw — dát is de beteekenis van het woord “praesidium” hier, zoo als b. v. de wilde latuw, de zwijnsdistel, in olie gekookt, volgens Plinius, een *praesidium*, een middel is tegen oorpijn.

Werkelijk toeten ons de ooren, wanneer wij in onze dagbladen als anderszins, en ook weer in De Vries' eigen opstel, op blz. 12, dat woord “libertas” reeds “saepius usus” (herhaaldelijk gebruikt) en de belofte “saepius utar” (ik zal 't nog herhaaldelijk bezigen) woordelijk bevestigd vinden. Tegen dergelijke oorpijn schenke men ons een *praesidium* als een druppeltje haarlemmer olie; wij zullen er den gever voor dank zeggen.

Maar helaas! De schrijver, op wiens bezadigden en verdraagzamen zin wij meer vertrouwen plegen te stellen dan op dien van zoo vele anderen, die met 't woord “vrijheid” om zich zwaaien, ook hij, ook De Vries komt ons, zijne “libertas”-gedachte tot olympische hoogte opvoerende, eene soort van aanbidding vragen

van dat heerlijke woord, zoo als het door de Leidsche hoogeschool in praktijk zou zijn gebracht. — Tot de handhaving dier “libertas” behoort het afschudden van het “juk der kerkelijke leerstukken” (*dogmatices jugo excusso*), bl. 30 en eene vereeniging van krachten der “libertas”-mannen. Als een wapenkreet luiden des schrijvers woorden: “Laat ons met vereende krachten het heilig onderpand beschermen (*conjunctis animis et viribus agamus; sacrum pignus tueamur*, bl. 42)!” En waartegen beschermen? — Tegen de in onzen tijd wijd en zijd voortkruipende besmetting door den begeerigen naijver der partijen over Europa verbreid (*Hoc ipso quod vivimus tempore longe lateque serpit ea labes cupidissimis partium studiis per Europam disseminata*, ib.). Waar die besmetting steekt, wordt, slim genoeg, niet duidelijk gemaakt! De schrijver spreekt van de *insolentia* dergenen die de kracht der waarheid vreezen, omdat zij door haar de macht over de geesten zouden verliezen (*veritatis vim sanamynque rationem reformadantes, omnem sentiendi dicendique licentiam ita compescere conantur, ut ipsi animis et conscientiis imperitare possint*, ib.); eene zoo vage beschuldiging, dat de katholieken zich daarvan weinig aan te trekken hebben, en zij in de hoofdzaak juist past op het streven der aanhangers van Bismarcks staatkunde, al steekt in des schrijvers woorden ook de weerklank van volzinnen honderdmaal door dezulken geuit, die door gebrek aan kennis of opvoeding de bekwaamheid niet hebben de katholieke kerk te beoordeelen, maar wel den moed haar in gezelschap van anderen te veroordeelen; tot welk slag van mannen de woorden van Göthe gericht zijn: “Wir sind gewohnt dasz die Menschen verhöhnen was sie nicht verstehn”.

Op des schrijvers wapenkreet ter bescherming van onderwijs- en andere vrijheid, met afwerping van het “juk der leerstukken”, antwoorden wij eenvoudig met dien anderen kreet ter handhaving van het christendom en de goede zeden onder de jeugd: “Vindicamus haereditatem patrum nostrorum”; “het erfgoed onzer christelijke vadersen zullen wij tegen den stroom des ongeloofs weten te verdedigen.”

“Praesidium libertatis!” — Ja, een bittere drank die de vrijheid verdrijft was het zeer zeker, toen te Leiden in het zoo even uitgeplunderde S. Barbara- en in andere kloosters en kerken eene hoogeschool werd gesticht, zoo wel gekeerd tegen ’s Heeren

De Vries' voorvaderen als tegen de onzen, aangezien er "vryelick en openbaerlick de [Calvinistische] scientien der Godtheyt, enz. gecondicht, gelesen ende geleert" zouden worden (bl. 62). De stichters namen dus eenvoudig de vrijheid gebruik te maken van de vrijheid, die hun door afschudders van het "juk [eeniger] leerstukken", o. a. door de vrije beeldstormers aan de hand was gedaan, ter "bescherming der vrijheid", *ad praesidium libertatis* .. van allen? wel neen, van zekere stoutmoedige minderheid onder de Nederlanders.

Men zie daarover b. v. in het "Kerkhistorisch Archief" (III, 438, vlg.) het verhaal eens tijdsgenooten; of "Rhijnlands Oudheden" (215, 219, 462 vlg.) of Van Mieris' "Beschrijving van Leiden" (I, 118, vlg. 147). Daar wordt alles bevestigd wat de Heer De Vries zegt: "In dit heiligdom der vrijheid (!!) (*sacrario libertatis*) hebben onze welberaden voorvaders den zetel van kunsten en wetenschappen gevestigd."

Men mag dit echter niet in herinnering brengen, zonder te-gelijk hulde te doen aan het schrander overleg, waarmede, naar het "rechtelijk ende costuymelick" was, deze Hoogeschool, gekant tegen de staatkunde en kerkleer van Philips II bij (gefin-geerd) octrooi van den Koning-zelfen werd ingesteld. Met deze rechtsform in acht te nemen strooide men tevens zand in de oogen der burgerij, die, voor zoo ver zij iets van het stuk had hooren verluiden, denken kon, dat de Landsheer werkelijk begeerde wat de Zwijger en de zijnen dreven. "Het was eene ironie van de onbeschaamdste soort" (J. A. Alb. Th. De Jezuiëten, 2^e uitg. bl. 26). Trouwens het stuk werd eerst ten jare 1592 officieel bekend gemaakt: want Philips had niet nagelaten tegen eene inrichting te protesteeren, waarvan het hoofddoel de verspreiding was der antikatholieke leer ("Archief" van Kist en Royaards, IX, 520, vlgg. volgens "De Katholiek", D. XX, 1851, "Hoe de Leidsche hoogeschool werd opgericht", bl. 14, vlgg., waar tevens nauwkeurig wordt opgegeven van welke abdijen en andere goederen der Katholieken de Heeren professors werden betaald. "Praesidium libertatis"!)

"Wat tal van gedenkstukken en graven getuigen hier van den roem onzer voorouders!" (*Hic quot monumenta et sepulcra gloriae avitae recordatione etiam posteris testatura*, bl. 12). Al weder zeer waar! Te Leiden bevonden zich tijdens de grondvesting der

hoogeschool, volgens de bovenaangehaalde schrijvers, een groot getal gedenkstukken en kostelijke grafsteenen in de half uitgeplunderde kloosters en kerken. En de Heer De Vries betuigt dat de Leidsche *monumenta et sepulcra* het bewijs leveren dat de vrije Bataaf een afschrik heeft van geweld en van verkrachting des gewetens!

Of heeft hij 't ook andersom bedoeld, en is het plunderen der kerkgoederen en het in bezit nemen der kloosters, en het verjagen hunner bewoners een bewijs van *praesidium libertatis*, van de bescherming welke de gronden der hoogeschool aan DE VRIJHEID (!) hebben verleend? En wij — die onnoozel genoeg waren te meenen dat in het klooster juist door den kamp tegen de lusten des vleesches, als luiheid, gulzigheid of lekkerbekkerij, hoogmoed, zinnelijkheid van allerlei aard, de vrijheid des geestes werd bevorderd; wij, die onnoozel genoeg waren nog eenige waarde te hechten aan het woord van Göthe, die dan toch ook zich niet zoo erg diep boog “onder het juk der leerstukken”, het woord van Göthe, aldus luidende: “In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.” Prof. De Vries integendeel loopt razend hoog met de zeer weinig kloosterlijke “bijna oneindige vrijheid” der Leidsche studenten. “Zulke vrijheid”, zegt hij, “is de ware prikkel tot alle heerlijke daden” (*Quae hodie magna utique est, ita a principio maxima fuit ac paene infinita. Recte enim intelligebant majores, qua erant sapientia, juventuti nullum esse acriorem ad praeclara quaeque stimulum quam ut sui esse et suo Marte agere discerent*).

Dan verzekert de schrijver (bl. 29), dat door den druk welke van regeeringswege in de 17de eeuw op het theologisch onderwijs aan de hoogeschool werd uitgeoefend, het verzet van sommige hoogleeraars zoo groot was, dat daardoor “het licht der godgeleerdheid glansrijker en de vrijheid vermeerderd en versterkt werd, tot welker bescherming de hoogeschool als van God ingesteld scheen” (*Quo factum est ut paulatim et clarior lux theologiae affulserit et ipsa libertas aucta fuerit*, bl. 29 verg. bl. 9 en 10).

Of al hier of daar een professor, in een oud klooster, dat aan 't weeshuis was gekomen, geherbergd, de armen exploiteerde, zijn huur niet betalende en deelen zijner „huyssinge” verhurende “die groote huyren daarvan comende tot zijn eygen prouffyte in zijn beurse steect, frustrerende den armen” enz. (v. Mieris, I,

147), dit strijdt niet tegen de "libertas", zoodra zalk een professor het bekende "juk *dogmatices*" maar helpt afschudden.

Wij willen er dan verder niet uitvoerig van gewagen, waar door anderen de ware weg der wijsheid wordt gezocht. Wij herinneren alleen aan 't boek Eccles. (V, 16); daar staat dat de vreeze des Heeren het begin van alle wijsheid is (*Initium sapientiae timor Domini*), welke door De Vries in de *libertas paene infinita* der studenten wordt gezocht. Dergelijke denkbeelden hooren meer thuis op die andere hoogeschoolen, zoo als Douai en Leuven, welke laatste in 't voorbijgaan nog een sneê over 't gezicht krijgt, die lang niet voor de poets is (bl. 39). Alleen Franeker, Utrecht en Groningen, alsmede de doorluchtige scholen van Amsterdam en Deventer krijgen een klein pluimpje, omdat ook zij de "libertas" tamelijk wel gehuldigd hebben; maar toch nooit zoo als Leiden (40, 41).

Wie zou nu zelfs, ná de lezing der brochure, niet nog op het denkbeeld komen dat het woord "praesidium" van den titel "geneesmiddel" beduidt, en dat de Leidsche hoogeschool in vele opzichten een bitter drankje is tegen de "vrijheid"; daar de "vrijheid" die gehandhaafd wordt ten koste van de kloosters, de kerken, en drie honderd jaar lang ten koste der beurzen van de belastingbetalende dissenters, die nog heden meer dan de helft der bevolking uitmaken, en ter verdelging eindelijk van hunne godsdienstige overtuiging — daar zulk eene "vrijheid", zeg ik, veeleer "tyranny" kan genoemd worden, en alle verdraagzame nederlandsche burgers moeten wenschen dat eindelijk een "geneesmiddel" tegen zulke vrijheid worde ontdekt, op dat zij voor altoos uit Nederland verdwijne.

Neen, zoo als wij de vrijheid verstaan: De Vries, met deze redevoering, *de libertate non optime meruit* (vg. bl. 40 en passim).

X.

FILIPS VAN MARNIX VAN SINT ALDEGONDE, door J. VAN DER HAVE, Haarlem, W. C. De Graaff, 1874. 104 bl. kl. 8°.

De Heer J. van der Have heeft met deze levensschets op eene prijsvraag geantwoord, uitgeschreven door het genootschap "De Olijftak" te Antwerpen, en daarmede den eersten prijs behaald. Dr. v. Vloten, onze hooggeschatte geleerde, wien onze Geschiedenis der nederlandsche letteren zulke uitstekende dien-

sten te danken heeft, leidt het werkje bij ons in; hij heeft daaraan eenige uitbreiding doen geven, er eenige plaatsen in verbeterd, en eene voorrede daarbij geschreven. De Heer v. V. noemt dit opstel een "sprekend levens- en karakterbeeld".

Wij geven gaarne toe, dat het met zeker gemak en losheid geschreven is en dat menige trek uit Marnix' leven in een duidelijk licht is gesteld. Indien deze eigenschappen toereikend zijn om een "karakterbeeld" te vormen, zoo stemmen wij gaarne met den Heer v. Vloten in. Indien wij van eene monographie evenwel eerst dán kunnen zeggen, dat het een "sprekend levens- en karakterbeeld" is, wanneer de hoofdgebeurtenissen in het leven des beschrevenen persoons het grootste licht ontvangen, zijne voornaamste handelingen 't uitvoerigst worden besproken, zijne opmerkelijkste geestesvruchten met opmerkzaamheid worden behandeld, en alle overige bijzonderheden zijns levens daaromheen gegroepeerd en op eenen tweeden grond worden gesteld — wanneer déze eigenschappen de voortreffelijkheid eener monographie uitmaken — en dat doen zij naar ónze meening, dan komt ons oordeel over het hier te bespreken werk met dat van Dr. v. Vloten niet geheel overeen.

Wij staan hier alweder voor het oude vraagstuk betreffende onze geschiedenis van de tweede helft der zestiende eeuw. Name-lijk: "Is het geschrift onpartijdig, en kan het op historische waarheid aanspraak maken, wanneer daarin de partij, welke met alle middelen naar de afzwering van Philips streefde, wordt afgeschilderd als uit mannen te hebben bestaan, wien het slechts te doen was om voor Roomsche en Onroomsche een grootere politieke vrijheid te erlangen en de aloude privilegiën te handhaven? Is het niet onrechtvaardig de geschiedenis dier tijden zoo te behandelen, als hadden de Katholieken die hunne kerken, hunne kloosters, hunne militaire en burgerlijke betrekkingen aan de vervolgingszucht der afzweerdere van Philips hebben moeten offeren, en drie honderd jaar de bitterste verdrukking hebben moeten lijden, zich evenzeer over de zoogenaamde "Unie" van Utrecht te verheugen (om niet van de beeldstormerij en den moord van Gorcum te spreken), als zij welke zich meester gemaakt hebben van de bezittingen der katholieke kerk, om daarmee hunne godsdienstige en politieke leer voort te planten en te beschermen. Is het niet hoogst onrechtvaardig en partijdig

die geschiedenis zóó te schrijven, als bestonden er in Nederland ter naauwernood katholieken, als waren deze ten allen tijde maar een hoopje onaanzienlijke lieden, en niet, zelfs aan 't einde der zestiende eeuw nog, verreweg de groote meerderheid der bevolking geweest?

Dat men in een opgewonden oogenblik een partijdig strijdlid schrijft, schitterend van geestdrift, maar tevens van historische onjuistheid — zulks is zeer vergeeflijk; vooral wanneer zulk een lied zooveel schoonheden bevat als het "Wilhelmus van Nassouwen". Dat men evenwel heden nog met voorbedachten rade de pen opneemt om zoodanige schriften voortreffelijk te noemen, welke, schoon voor het volk een waar beeld moetende onthullen, ondertusschen bovengenoemde leemte maar weer al te zeer laten doorschijnen: dit is ons onbegrijpelijk, van een veelzijdig man als Dr. v. Vloten.

Hoe kan het aan Dr. v. Vlotens opmerkzaamheid ontsnappen, dat in 't voor ons liggende Leven van Marnix vele belangrijke bijzonderheden zijn weggelaten, waardoor 's mans karakter in een geheel ander licht werd gesteld. Bijv. de mislukte aanval op Antwerpen in 1567; zijn karakterloosheid in de oogenblikken van persoonlijk gevaar (*pour tromper l'échafaud*, zoo als Quinet zegt); en dan de bedenkelijke geschiedenis van den Kouwenstijnsche dijk. Waar blijft zijne vijandelijke houding tegenover Willem van Oranje, en de latere toeneiging van dezen tot Marnix die hij ter samenwerking tot het afzweren van Philips noodig had? Waar blijft zijne neiging tot den vrede en tot onderhandelen met Parma? Waar zijne psalmvertaling, zijne taal Kanaäns, en de antikatholieke strekking daarvan? Waar zijne verdediging der kerkplundering? En toch noemt v. Vloten het een "sprekend karakterbeeld". — Daar schrijver dezes voornemens is van zijnen kant eene levensbeschrijving van Marnix in 't licht te geven, zal hij hier niet uitvoeriger bij deze punten stilstaan. 't Is heden genoeg er op gewezen te hebben, dat deze punten voor de kennis van Marnix' "karakter" van veel grooter belang zijn dan b. v. de namen zijner aangehuwde kinderen, welke de schrijver (bl. 68) met nauwkeurigheid opgeeft.

Doch, er is nog meer. De schrijver heeft het merkwaardigst voortbrengsel van Marnix' geest, dat wat zijne persoonlijkheid, volgens den schrijver, het best karakterizeert, waarvan wij der-

halve het meest hadden moeten hooren, om Marnix' "sprekend karakterbeeld" voor ons te krijgen, genoegzaam onbesproken gelaten. Ja, de schrijver zegt blz. 25: "Zoo zeer voelde zich Marnix.... op zijn gemak.... dat hij hier [te Emden, in 1567] — of te Lutzburg — het boek schreef of voltooide, dat het boek van Marnix mag heeten bij uitnemendheid" (wij hebben gespatieerd). "t Is het boek", zoo gaat de schrijver voort, "dat, vertaald in 't Latijn, Fransch, Engelsch, en Hoogduitsch, aan zijn schrijver een wereldberoemden naam bezorgd heeft, de veelbesproken "Byenkorf der H. Roomscher Kerke". Welnu, meent gij, lezer, dat in heel Marnix' Leven dit werk ook maar eeniger mate wordt ontleed? O, neen! Dit paste niet in 't "beeld" wat de schrijver wilde geven en wat Dr. v. Vloten al te welwillend "karakterbeeld" noemt. Een werk zoo gewichtig, zoo beroemd, van zoo hooge waarde voor de nederlandsche taal, toen en thans, gaat men bijna stilzwijgend voorbij, *avec un coup de chapeau*. Dat komt — wel is het "Marnix' boek bij uitnemendheid", maar.... dit belet niet dat het bladzijde voor bladzijde bewijs geeft van de klaarblijkelijkste kwade trouw, dat de geleerdheid er in misbruikt wordt ter verblindings van de groote menigte, ter beschimping van alle instellingen der H. Katholieke Kerk, met eene hatelijkheid, eene vijandelijkheid, een hartstocht, waarvoor alle andere daden van Marnix verbleeken.

Dan heeft Dr. ten Brink toch karakteristieker "beeld" ontworpen en openhartiger gehandeld, toen hij in zijne "Schets der Nederlandsche letteren" schreef, dat van Marnix' persoonlijkheid de "onverdraagzaamheid" "de zwarte zijde is" (bl. 239) en dat zijne "heftige onverdraagzaamheid en wegslepend genie" daaraan ontspruit, dat hij zich "het uitsluitend bezit van de waarheid durft toekennen", waardoor hij dan ook bij het klimmen zijner jaren van "eene stijgende intolerantie" werd (bl. 254). En Dr. Ten Brink doet daardoor des te minder aan Marnix te kort, daar deze zelf herhaaldelijk in zijne werken en bij Willem I op de verbanning van alle niet-kalvinisten aandringt.

Niet anders schrijft Quinet, Marnix' warme voorstander, ofschoon evenmin als Dr. v. Vloten zijne calvinistische denkbeelden deelende (I, p. VII, sq. uitg. "Tableau des différends de la religion"): "Il s'agit non seulement de réfuter le papisme, mais de l'extirper, non seulement de l'extirper mais de le déshonorer,

non seulement de le déshonorer, mais comme le voulait l'ancienne loi germaine contre l'adultère, de l'étouffer dans la boue. Tel est le but de Marnix."

En 't werk waardoor dit doel bereikt moet worden wordt door onzen biograaf nauwelijks aangeduid, terwijl de behandeling van hetzelfde onderwerp, in de fransche taal, dubbel zoo uitvoerig, en ook van Marnix' hand, "Tableau des différends de religion", niet eens wordt genoemd! En Dr. v. Vloten noemt een levensschets met zulke leemten een "sprekend karakterbeeld"!

Of De Thou al verhaalt: "J'ai vu Mr. Philippe de Marnix de Ste Aldegonde au siège de Paris.... il a mis la religion en rabelaiserie, ce qui est très mal fait".... reden te meer om van 't boek te zwijgen.

Meent de schrijver dat een overzicht van den "Byencorff" niet geschikt zij voor 't volk, daar hij een volksboek heeft willen schrijven, zoo moet ik daartegen aanvoeren, dat andere gedeelten van het werk, waar met luchtige pen van de "tegen alle goddelijke en menschelijke wetten indruischende inquisitie", wordt gesproken (bl. 17 en 18), dat het woord "monnikje" op bl. 57, dat de uitdrukking "het invoeren der Mis" (!) had Antwerpen tot een "desolate stede" gemaakt, dat de gedurige aanwending van de uitdrukking "de Kerke Gods", of "Kerken Gods" (bl. 81, 88, 97) denkbeelden en uitdrukkingen zijn welke, indien men den volkstoos wil aanslaan voorwaar hadden achterwege moeten blijven, want zoo als zij daar staan kan 't volk daaruit niets waars leeren.

't Is merkwaardig! Dr. v. Vloten die in de voorrede verzekert de godsdienstige meening van Marnix en zijnen biograaf niet te deelen, maar door de beschrijving van Marnix' leven mannen hoopt op te wekken welke voor ónzen tijd datgene worden wat Marnix in zijnen tijd geweest is, kan er toe besluiten een geschrift "uitstekend" te noemen waarin die werken slechts in 't voorbijgaan worden behandeld, welke, volgens den schrijver zelve, Marnix het best karakterizeeren.

Maar.... zijn alle middelen dan goed? Is de miskennis van historische waarheid dan toegelaten, dan verdedigbaar, zelfs bij de meest wetenschappelijk gevormde mannen, wanneer die middelen slechts dienen om de Katholieke Kerk te vernederen? Heiligt het doel de middelen? Marnix moet als een onbevlekt

held en vader worden geschilderd, omdat hij met alle wapenen, die zijns geestes zoo wel als die aan zijne zijde, de Katholieke Kerk heeft bekampt, ja meer dan bekampt, gelasterd, bespot, verguisd heeft. En met welke kwade trouw die geestelijke wapenen gevoerd zijn, zullen wij bij eene nadere gelegenheid uitvoerig aantonen.

.... of hebben noch schrijver noch criticus "den Byencorff" geheel gelezen? Dit is de eenige uitweg welken een humanus criticus hun laten kan.

Wij sluiten met den dikwerf herhaalden wensch, dat onze niet-katholieke broeders in Christo toch eens opruiming mochten houden van dien boel van vooroordeelen, welke nog steeds hunne schriften blijft vervullen, en dat vooral "volks"-schrijvers bedenken, dat België, waarvoor dit boekje bijzonder bestemd is, drie millioen Katholieken telt. Wij zouden hier eindelijk nog gaarne aan toevoegen dat, zonder aan den roem van zijn held te kort te doen, de schrijver zeer gevoegelijk de reproductie van den Marnix ter eere opgerichten weinig behagelijken afgeknotten obelisk van West-Souburg, die tegenover den titel staat afgebeeld, had kunnen ter zijde laten.

Leuven, 1 Dec. 1874.

Prof. ALBERDINGK THIJM.

DE WAPENHERAUT VAN HET HUIS VAN SAVOYE aan den "RÈ GALANTUOMO". — Wij nemen uit een buitenlandsch blad de volgende niet onverdiende en warm gestilizeerde imprekatie over:

In afwachting dat Gods rechtvaardigheid over U, schuldig Koning, een laatst en onherroepelijk vonnis uitspreekt, willen wij U, in naam van ons beleedigd geweten en van onze miskenende rechten, de wrekende zweepslagen van uw eigen ontrouw en verraad doen gevoelen.

Op het wapenschild van het aaloude stamhuis van Savoye, waartoe Gij behoort, leest men driemaal het woord: Fert, waarvan iedere letter de eerste is der woorden, welke het devies van uwe voorouders uitmaakten Foedere Et Religione Tenemur.

Tot op uw regering toe, waren de Vorsten van Savoye getrouw aan dit devies en gedurende meer dan acht eeuwen, zag de

wereld in hen schitteren *de eer en de loyaleiteit* van de ridderschap met het *geloof en de opoffering* van den Christen.

Wat hebt Gij met deze overleveringen van eer, loyaleiteit, trouw en achting voor het eens bezworen woord gedaan?

Van ridder, zijt Ge soldenier geworden; Ge hebt de hand gedrukt van een held van het paardenspel, de lasteraar van uw geloof en het belachelijke werktuig van de revolutie; Gij hebt U tot den heeler van zijne rooverijen gemaakt.

Foedere Tenemur!

Gij hebt U aan den Koning van Napels plechtig verbonden, om hem te verraden en te berooven.

Foedere Tenemur!

Gij zijt de plunderaar van uwe bloedverwanten, de prinsen van Italie geworden, die sedert eeuwen door traktaten met het Huis van Savoye verbonden waren geweest.

Foedere Tenemur!

Gij hebt uwe verplichtingen, te Villa-Franca aangegaan, met voeten getreden: "*en faisant vite*" hebt Ge de velden van Castelfidardo in een moordtooneel omgeschapen.

Foedere Tenemur!

Gij hebt uwe eigene onder de conventie van September geplaatste handteekening geloochend en gebruik makende van het ongeluk van Frankrijk, uwen weldoener, zijt Ge op Rome gevallen, om Pius den Negende uwen opperpriester, uwen vader, van zijn koningschap en zijn vrijheid te berooven.

Religione Tenemur!

De godsdienst! Wat wordt er van haar in Italie? Uwe rechtbanken veroordeelen de bisschoppen; uw fiskus onthoudt hun de traktementen, waarop zij recht hebben; uwe wetten brengen het priesterschap ten gronde, door met geweld de dienaren des Heeren te dwingen dienst te nemen.

Religione Tenemur!

Gij hebt de geestelijkheid van hare goederen beroofd, Ge hebt de kloosterlingen uit hunne kloosters verjaagd, Ge hebt de deuren der pauselijke paleizen opengestoken.

Religione Tenemur!

En nu, hebt Ge den laatsten slag aan den vadermoord vol-

bracht door de geestelijke orden en de generalaten in Rome op te heffen.

Sardinische Majesteit, herinnert Gij U dat handvol adders waarmede, in de fabel, zekere misdadige prins gegeeseld werd?

Dit handvol adders is voor U:

Foedere Et Religione Tenemur.

Dat handvol adders, wrekers van de goede trouw en den eerbied voor God, zal U in de geschiedenis ten eeuwigen dage kastijden:

Fert! Fert! Fert!

Op den dag der gerechtigheid, zal uw verschrikt geweten U er den weerschreeuw van doen hooren. En wanneer in uw laatste uur, in het uur der opdoemende schrikbeelden en der wrekende vizioenen, Gij onwillekeurig uwe blikken zult werpen op die wereld, welke Gij door uwe overweldigingen, en uwe aanslagen tegen de Vorsten, uwe broeders, en tegen den Gezalfde des Heeren, verbaasd hebt, — dan zult Ge voor uwen geest dit geheele edele huis van Savoye zien voorbijtrekken, U al uwe slachtoffers toonende en het kwaad, dat Ge gedaan hebt of hebt laten voltrekken.

En het zal voorbijgaan, U zijn verguisd devies in het aangezicht slingerende: *Foedere Et Religione Tenemur.*

Y.

VADERLIJKE ZORG DER OVERHEID. — Men las in het *Handelsblad* van 7 Juli: “De belangrijke “vangst”, welke de politie heeft gedaan in zake het tot dusver geheime speelhuis van de Wed. Kaspers in de Oude-Kennissteeg, is natuurlijk het onderwerp van veler gesprekken, waarbij men zich niet altijd aan de juiste lezing houdt. Ter aanvulling van ons bericht van gisteren kunnen we intusschen nog mededeelen, dat de wakkere commissaris van politie der 2e sectie, de heer Vernée, zeer veel bereidwilligheid heeft ondervonden van een onzer medeburgers, die zijn huis voor hem benevens een inspecteur en agent beschikbaar stelde, ten einde door een achterraam zooal niet veel te zien, dan toch des te meer te hooren.

“Toen de commissaris en zijne beide getuigen op die wijze genoeg hadden vernomen, gingen zij bij verrassing de tapperij

binnen, ijlden naar de bovenkamer en legden daarbij beslag op den speelbak, de dobbelsteenen enz. Dit alles, en wel bijzonder het bezoek aan de bovenkamer, ging zoo snel in zijn werk, dat degeen, die achter de toonbank stond, geen tijd en besef had om op den achter de tapkast verborgen schelknop te drukken, ten einde de heeren spelers, als naar gewoonte, te waarschuwen wanneer men onraad meende te bespeuren.

“In geen 20 jaar was het der Amsterdamsche politie gelukt, dergelijke overtreders op heeter daad te betrappen. In 1869 was dit het laatst te Haarlem het geval.”

Bij het lezen van het woord “natuurlijk” dachten we dat het seriëuze liberale orgaan *voulait goguenarder*; maar de beleefdheid (misfchien ook de billijkheid) liet deze opvatting niet toe, toen er van den “wakkeren commissaris van politie” gesproken werd.

’t Is iets aardigs, dat bellag leggen op een “speelbak, dobbelsteenen” (waar de lieden meê speelden) “enz.” Er wordt in ’t bericht volstrekt niet gezegd, dat er bij de Wed. Kaspers *valsche* gespeeld werd. Er blijkt alleen, dat menschen, die, bij vrije over-een-komst, besloten hadden te gaan spelen (hetzij dan *trictrac* of *roulette*), daarvoor getraft zijn met konfiskeering van hun speelgoed en van hun veiligheid; er blijkt ook uit, dat het huis, waar zij vergaderd waren, een “geheim speelhuis” genoemd wordt.

“Het is te hopen,” zegt het *Handelsblad* (in zijn N° v. 6 Juli), “dat deze krachtige daad der politie schrik inboezeme aan andere houders van dergelijke huizen en hun indachtig make aan artikel 410 van het Wetboek van Strafrecht. Vele menschen zijn, indien wij wel zijn ingelicht, reeds ongelukkig geworden in die huizen.”

Vreemd verschijnsel, in onze rechtsgeschiedenis! Allerlei dingen, die in de 10 geboden, door God den Joden en (dan ook) den Christenen voorgeschreven, veroordeeld worden, die in ’t Evangelie met de vreeslijkste straffen worden bedreigd, laat de Overheid der christelijke Staten vrijelijk toe; zij beschermt zelfs de vrijheid, die men heeft, om de walglijkste zonden te bedrijven; zij vervolgt ieder, die deze vrijheid zoû willem belemmeren; zij duldt, dat jonge vrouwen, en van de schoonste, vaak Magdalenaas, die op jeugdige leeftijd het slachtoffer van *la race canaille* onder de mannen en van haar eigen licht bedrogen maar “veel beminnend” hart zijn geworden, levenslang der blinkende ellende ten prooi blijven; dat door allerlei ge-

meene praktijken van het uitvaagsel der maatschappij (de *chefs* van zekere etablisementen) de te-rug-keer tot een ordelijk leven en een weinigjen geluk onmogelijk wordt gemaakt; zij duldt, dat jongelingen in den bloei huns levens, gehuwde mannen, en stinkende of gemuskeerde oude Heeren hunne uren en hunne bankbilletten aan die inrichtingen offeren; zij ontkent niet, dat men "wel is ingelicht", wanneer men beweert, dat reeds "velen menschen ongelukkig geworden zijn in die huizen," en toch laat zij ze bestaan, ja beschermt ze; en wanneer er twee vrije meerderjarige menschen zijn, die om *f* 100 wedden, dat hun geluk aan rood of zwart hangt, dan komt de Overheid er (schaamrood, diep geërgerd) tussehen; en de liberale bladen heffen een juichtoon aan, dat het eigendom dier personen of der genen, bij wie ze samenkomen, gekonfiskeerd wordt! Iets anders: Wanneer 100 personen ieder *f* 10.— in een zak storten en men wil het lot laten beflisen, wie daar 20, 30, 40, 50 of 100 uit zal mogen meê nemen, dan zegt de Overheid: "Dat moogt ge niet doen" en beboet u. Gij kunt verlof aan den Koning vragen; maar dat verlof wordt geweigerd.

Mag ik vragen: welke soort van daden, die door twee personen, buiten rechtstreeksche schade voor een derde, *de commun accord* bedreven worden, zijn geoorloofd, welke niet? — Zijn er geen beginselen meer? — Zijn de grootste tegenstrijdigheden, mids de helft van een parlement plus éen ze aanvaardt, goed en eerbiedwaardig? Met welk recht ook onthoudt de maatschappij aan personen van 22 jaren bevoegdheden, die zij aan anderen van 23 jaar toekent? Met welk recht sluit ze vrouwen van regeeringsaandeel uit? Daarover is de meerderheid der menschen niet eens gehoord. De vrouwen en de jongelui van 22 jaren, gevoegd bij de emancipateurs onder de mannen, maken stellig meerderheden uit, die de bedoelde zaken ten gerieve der nu uitgesloten oplossen zouden. Zoo veel is de theorie der meerderheden waard, om tot de kennis van recht en waarheid te komen. Ziet ge wel, dat de logika vastraakt, fints ge de wet Gods over boord hebt geworpen? Ziet ge wel, dat gij zonder het aannemen eener stellige Openbaring met niets uit den weg komt? Gelukkig voor u, dat de menigte de kunst van denken niet verstaat. M.

EEN GESTRENG VONNIS. — Als een bijdrage tot de

kennis van den maatstaf, waarmee sommige liberalen de zedelijkheid meten, diene het volgende. Zeker Lid van de Brusfelse schooloverheid, gewezen Schepen van Brusfel, bekend om zijne verlichte denkwijze, verleidt een jong meisje, sekondante op eene school aan de zorgen van dezen opvoeder der lieve jeugd toevertrouwd. De broeder der ongelukkige, met name Lehembre, daagt den ellendeling uit tot een tweegevecht; men kiest het pistool, en — de verleider schiet den beleedigden broeder dood. De justitie bemoeit zich met de zaak en de misdadiger wordt tot een jaar gevangenisstraf en 2000 francs boete veroordeeld. Dat noemt het "Nieuws van den Dag" (4 Juli) "een gestreng vonnis". Een schavuit, die wist, dat hij zeker meisje niet kon of niet wilde trouwen, verleidt haar; heur broeder, in de stemming die men denken kan, zoekt, op zijne manier, een eerherftel; de roover der eer beneemt nu ook het leven aan den jonkman. Deze handeling komt hem op een jaar gevangenisstraf en 950 gld. boete te staan. Hoe "streng!" zegt het *Nieuws*. Zoo dat nu niet alleen geen argloze buitenlui meer veilig in bordeelen zijn (D. W., X, bl. 603), maar gehuwde schoolopzieners mogen geen sekondanten meer schaken en daarna de broeders niet doodschieten.¹ Als of men het helpen kon, dat men zoo handelde! Als of men er niet toe gedetermineerd werd! als of *alles wat een mensch doet* niet normaal en eenig praktiesch en valide was!

K.

GELIJK RECHT. — Men leest in het "Geïll. Politieblad" van 4 Juli: "De bakker Pieter Pietersen te Oldemarkt kwam in den laten avond van den 20ⁿ Februari dezes jaars met een vreesselijke klacht bij de rijkspolitie: Een meisje van 17 jaar, Klaasje Pit genaamd, in den bakkerswinkel zijnde, had, zooals ze later zeide, om haren honger te stillen, een brood van 20

¹ Onze liberale "publicisten" kunnen gerust zijn. Koning Leopold van België heeft hun oordeel juist bevonden en den Magistraatspersoon die meisjes schaakt, en daarna hun broeders doodschiet, kwijtschelding van zijn verdere kerkerstraf verleend. ZEd. Achth. komt er nu met een paar maanden af. De *Association libérale* te Brusfel heeft zich dan ook gehaast den Heer De Fontainas (zoo heet de brave man) weer (met 214 van de 270 stemmen) in haar bestuur te herkiezen (*Pius IX, Kath. Zondagbld.* 15 Dec.). 't Moet goed op het volk werken, als 't ziet, dat een "groot Heer" te fatsoenlijk gerekend wordt om het gevangenisbuis te dragen, al is hij ook nog zoo'n bovenste beste.

K.

cent van den toonbank genomen, onder haar voorschoot verbor-
gen en zich verwijderd; de slimme bakker had het echter be-
merkt en haar het brood weder afgenomen. Zijn eerlijkheidsge-
voel (een organisme dat vooral bij de bakkers zeer hoog ontwik-
keld is) eischte echter dat de misdaad gestraft werd. Er werd
proces-verbaal opgemaakt, maar de misdadige voor het Hof van
Overijssel gedagvaard zijnde als beschuldigd van diefstal bij nacht
in een bewoond huis, compareerde niet. Het Hof stelde de zaak
uit tot 30 Juni en gelastte de inhechtenisneming van de beschul-
digde. Op gezegden dag werd de zaak behandeld en terstond
daarna het Arrest uitgesproken, waarbij de beschuldigde aan de
haar ten laste gelegde misdaad werd schuldig verklaard en onder
verzachtende omstandigheden tot het minimum der straf 45 dagen
eenzame opsluiting veroordeeld.

“Een leerling aan de Hoogere Burgerschool heeft berekend,
dat wanneer naar dezelfde maatstaf een bankier gestraft werd,
die zich met een bagatel van een enkele ton gouds ten nadeele
zijner crediteuren verrijkt, hij tot een minimum straf van zestig
duizend jaren eenzame opsluiting moest veroordeeld worden.
Men zou haast zeggen, dat onze strafwet wel eens herzien mag
worden.”

Een statisticus zegt, dat de *zwendelaars* toenemen in de zelfde
evenredigheid, waarin het getal der stoutmoedige *inbrekers* ver-
mindert.

W.

Librairie C.-L. van Langenhuisen, Amsterdam, Cingel, JJ 483.

BULLETIN PÉRIODIQUE DE LA "DIETSCHE WARANDE".

Tome XIe. (Nouvelle Série, T. I) — N° 1 et 2.

A Monsieur le Dr J. Nolet de Brauwere van Steeland,
à Bruxelles ¹⁾.

Monsieur et honorable ami,

Je regrette de ne pouvoir répondre en deux mots à la question que vous me faites l'honneur de soumettre à mon jugement. Sous bien des rapports il me semble désirable que les peuples, les races, les familles, dans leurs localités, abdiquent aussi peu que les individus les traits caractéristiques de leurs mœurs, de leur langage, de leur costume, de leurs formes de vie en un mot. Pour moi le peuple frison par exemple, avec son caractère, sa langue, ses manières à lui, est encore autre chose qu'un objet archéologique, condamné à mourir, ou à être empaillé, frotté de camphre et exposé dans les vitrines d'un musée. A ce point de vue, les dialectes existants des langues vivantes ne méritent pas seulement un enregistrement lexicographique comme le louable travail de M. De Bo, — parce qu'il nous importe, dans notre suffisance de savants néerlandais, de connaître les barbarismes provinciaux; mais ces dialectes méritent une étude philosophique approfondie, parce que leurs éléments sont des témoins irrécusables de la manière de *penser* et de *dire* de nos

1) Cette lettre a été adressée à mon honorable collègue à l'Académie royale de Belgique, pour que, au besoin, si la question serait débattue au sein de cette savante compagnie, les „particularistes” y fussent représentés dans la mesure de mes lumières et de — ma modération. Le sujet m'a paru assez intéressant pour justifier la publication de la lettre en Hollande, comme en Belgique, et quelque ancienne que soit la date, la question est encore toujours à résoudre: c'est une question qui pousse ses racines bien avant dans la vie sociale et artistique des peuples, notamment des meilleurs esprits.

A. TH.

compatriotes, et qu'à tout moment nous retrouvons, dans les glossaires des différentes localités, des formes perdues dans la large générale et quelquefois appelées à y combler des vides. J'ai été souvent frappé, en entendant parler le flamand de Louvain par exemple, comme ce dialecte possède une infinité d'expressions très pittoresques, pour indiquer les nuances de certaines actions, de certaines qualités, que dans la langue générale nous ne pourrions dépeindre que par une expression moins précise et moins frappante.

Je crois donc que nous n'avons pas le droit d'étouffer la vie dans certaines branches de la langue thioise ou néerlandaise, et si je n'oblige pas nos jeunes campagnardes à accepter les toilettes de nos dames, qui n'iraient pas à leurs manières, je ne veux pas non plus qu'elles renient leur souvent très joli patois, pour adopter le langage superbe de nos maîtres d'écoles moyennes et primaires.

D'un autre côté je ne me dissimule pas que, avec un certain orgueil de vieil Amsterdamois, je me rende compte des peines que se donnent dans nos États-Généraux les membres accourant de la Gueldre, du Nord-Brabant ou de la Frise, pour venir parler à La Haye la langue de Vondel et de Bilderdijk, et j'ai la ferme conviction que, pour un commerce des esprits fertile en bons résultats, il est urgent que les Néerlandais soient *au fait* de la langue générale, dite civilisée. Je crois qu'il est dans l'intérêt de la littérature, que les bons esprits ne s'attachent pas avec trop de tenacité aux formes d'expression et de prononciation propres à l'endroit de leur résidence.

Dans la question qui nous occupe, je n'oserais pas dire cependant que les écrivains de *Rond den Heerd*, par exemple, atteindraient mieux leur but qui, en premier lieu, est *d'être lu*, s'ils écrivaient dans la langue des professeurs David ou Bormans. Je n'ai pas de données statistiques pour cela. Si ce que ces messieurs écrivent est bon, mérite d'être lu, l'on ne doit pas marquer d'un sceau de réprobation la forme littéraire dans laquelle ils s'expriment, à moins que cette forme ne pèche grièvement contre les véritables lois de la langue, qui sont, vous me l'avouerez, encore autre chose que les résumés partiels qu'avec le titre de *grammaire néerlandaise* l'on met entre nos mains. Il n'y a presque pas de forme très répandue, pas d'idiotisme se soutenant à tra-

vers les âges, qui n'ait un droit d'existence, et si je coöppère à imposer, en fin de compte, la langue qui se parle dans la bonne société à Amsterdam et à La Haye à la population de nos écoles publiques, je ne fais que me soumettre à un mal nécessaire — *een noodzakelijk kwaad*. Il en est de la généralisation des langues, comme de celle des nationalités elles-mêmes. J'aime la monarchie française, j'admire cette civilisation qui a créé les grandes épopées du moyen âge, les théâtres de Corneille et de Molière, comme les chants de Lamartine; mais je ne laisse pas de regretter que les traits distinctifs de la Bretagne, du Languedoc, de la Touraine et de l'Auvergne s'effacent.

Je trouve facile et agréable qu'à Middelbourg, à Java et à Amsterdam je paie avec la même pièce de fl. 2.50; mais la diversité dans l'unité, l'harmonie dans l'opposition, la couleur, la poésie est du côté de ceux qui aux Indes aimeraient mieux échanger une poignée de leurs précieux nids d'oiseaux contre une aune de calicot, et qui aiment à manipuler les fortes empreintes des monnaies zélandaises et amstellandaises du XVIe siècle.

Concluons: que chacun soit soi-même: qu'il écrive, au besoin, l'idiome de sa localité, oui le jargon particulier de sa famille, de sa tribu; mais qu'il ne néglige pas pour cela la langue générale. La nationalité hollandaise et flamande a des droits à faire valoir et il existe une langue moyen terme, une langue civilisée, et dans laquelle, de 1200 à 1874, une foule de grands esprits ont pensé et écrit, et qu'il ne faut pas négliger; elle a sur nous des droits à faire valoir, et nous avons envers elle des devoirs à remplir.

Vis unita fortior — notre devise nationale des deux côtés de l'Escaut trouve encore ici son application.

Je ne termine pas cette lettre sans vous remercier du grand plaisir que m'a procuré la lecture de vos deux études, dans lesquelles il y a bien des choses que MM. De Bo et Gezelle pourront mettre à profit.

Agréez, cher Monsieur, l'expression de mon entier dévouement.

J. A. ALBERDINGK THIJM.

Amsterdam, 14 Avril 1874.

A. M. J.-A. v. D. v. V.,
à Mariendaal (Commune Velp e/B.).

Amst. 12 Oct. 1874.

Monsieur et cher ami,

Après la bonne couple d'heures passées ensemble dans votre paisible retraite, nous avons exécuté notre projet d'aller un moment déranger les vénérables pères Capucins de votre voisinage, pour tâcher de retrouver l'effigie du P. Gray ¹⁾, que vous croyiez y avoir vue. Dans les corridors pittoresques du cloître, l'inspection des portraits, „accostés” chacun d'un tableau biographique peint à l'huile, rédigé en vieux néerlandais avec la simplicité frappante d'un martyrologe, nous a vivement intéressés. Nous y avons effectivement trouvé le panégyrique de plus d'un perronage écosais, qui avait été membre de l'ordre de S. François et s'était distingué comme tel; mais notre vénérable parent n'était pas du nombre. Avec tout le zèle d'ardents bibliophiles, les bons pères ont encore fait des recherches dans leur belle bibliothèque, pour y trouver les traces de Joh. Gray: mais ç'a été en vain. Plusieurs monographies gardaient souvenance des *Capucins* qui à différentes périodes avaient sacrifié leur vie pour notre sainte religion: mais le Père Gray étant *Récollet*, ne s'est pas présenté à nos regards scrutateurs. Cependant ce n'est pas seulement le Père Joachim Boenerus, prêtre de l'ordre de S. François, qui fait mention de la fin tragique du Père Gray. Les historiens de la ville de Bruxelles ont gardé bonne souvenance de lui; si les archives de la Baronne Madeline Gray, *Heiress* des titres du dernier Pair, garderaient le silence au sujet de notre héros, ce serait encore un fait qui s'explique, par un détail que nous fournit en Latin et en Flamand, le Ruremondois Boenerus, dans sa *Delineqtio historica Fratrum Minorum Prov. Germ. Inf. a Geusiis in odium fidei crudeliter occisorum* ²⁾ sus-mentionné Voici ce qu'il dit:

„Martyre du rév. Père F. Joannes Gray.

1) *D. Warande*, X, Bull. p. 19.

2) Anv. Moretus, 1635. In 4°. Paquot et Foppens le nomment *Jean*, au lieu de Joachim.

„Le rév. P. Frère Joannes Gray, né en Ecoffe, avoit été „*chaffé de sa patrie* pour la foi catholique; il fut d'abord Chanoine „d'Anderlecht-léz-Bruxelles. Après il entra dans l'ordre Séraphi- „que des FF. Récollets. Dans la grande insurrection à Bruxelles „les Gueux ont trouvé le Père Joannes seul à sa cellule et le „supposant être le P. Gardien (à cause de son grand âge) ils vou- „loient qu'il leur donnât de l'argent; ce que n'ayant pas (confor- „mément à son état) les scélérats sanguinaires lui ont ôté la vie, „par deux blessures à la tête et deux au cœur, l'an de Jésus- „Christ quinze cent soixante dix-neuf, le 5 Juin.”

Le P. Boenerus paraît être assez bien informé; mais il se trompe visiblement quant à la date de l'assassinat du Père Gray. Le tableau que nous trace l'Abbé Mann, dans son *Abrégé de l'Histoire eccl., civile et naturelle de la ville de Bruxelles* ¹⁾, extrait en partie d'un manuscrit de Foppens de la Bibliothèque royale, peut servir à rectifier et à compléter la narration et vient en même temps corroborer notre opinion sur la situation des catholiques néerlandais à l'époque où le P. Gray tomba victime du mouvement dont les libéraux (pour cette fois seulement d'accord avec les calvinistes orthodoxes) ne cessent de nous faire l'éloge.

„Malgré les troubles, dit l'Abbé Mann, qui régnoient depuis plusieurs années dans les Pays-Bas, malgré les progrès que les sectaires avoient faits en différentes villes; l'on n'avoit pas encore attenté à la religion à Bruxelles. L'on y exerçoit paisiblement la seule religion catholique. L'on ne faisoit les prêches calvinistes que dans une ou deux maisons particulières. Bref, on y détestoit encore les profanations des églises, qui étoient survenues à Anvers, à Gand, à Malines, et ailleurs.

„Mais après que le prince d'Orange eût été rappelé à Bruxelles, et qu'il se fut arrogé toute l'autorité, les calvinistes qu'il appuyoit commencèrent à devenir plus hardis.

„Olivier Van den Tympel, seigneur de Corbeeck sur la Dyle, gentilhomme de Louvain, fut établi gouverneur de cette ville par ce Prince. Il étoit colonel d'un régiment d'infanterie, et capitaine d'une compagnie de cavalerie. Il étoit entreprenant et entièrement dévoué à la nouvelle secte. Au commencement la garnison n'étoit composée que de troupes nationales levées par

1) 3 vol. Brux. 1785.

les états du pays : mais par la fuite des troubles, elle fut augmentée de deux mille hommes d'infanterie, et de quatre régimens de cavalerie de troupes étrangères.

„Le comte Philippe d'Egmont, demouroit depuis un an a Bruxelles. Les révoltés se flattoient qu'il se feroit uni à eux, pour venger la mort du comte Lamoral, son père, decapité en 1568. Mais bien loin de-là, il avoit fait son accommodement avec le roi Philippe II. Son régiment d'infanterie wallonne, et une compagnie de gardes à cheval, étoient restés auprès de lui et sous ses ordres. Avec ces troupes, et l'assistance de quelques bourgeois, il tenta de faire rentrer Bruxelles sous l'obéissance du roi.

En effet le 4 juin, ses gens l'étoient déjà rendus maîtres du boulevard Ste. Claire, et de la porte voisine dite *de Halle*, croyant faire entrer par-là les autres troupes du roi, qui devoient venir à leur secours. Le comte d'Egmont marcha en même temps à la cour, avec 80 de ses gens, dans l'intention d'y prendre poste : mais le gouverneur Van den Tympel l'y étoit déjà retranché, avec les troupes de la garnison rebelle. Les bourgeois calvinistes coururent aux armes et se joignirent à eux. Cependant le colonel Bomberghe, avec une partie des rebelles, chassa les gens du comte d'Egmont de la porte de Halle, et il la boucha par le moyen de quelques chariots de foin, afin d'empêcher la communication avec les troupes de dehors. Le parti du comte, n'étant pas assez fort, fut également repoussé à la cour, et chassé jusqu'au Cantersteen, où il renouvela le combat, mais avec perte. Enfin le comte fut obligé de se retirer avec les siens jusqu'à la grande place, où il se tint retranché pendant deux jours ; lorsque le manque de vivres et de munitions l'obligea de capituler avec le gouverneur Tympel, par l'entremise de Théodore de Liefvelt, conseiller du prince d'Orange (qui le fit peu de temps après chancelier de Brabant). Par cette capitulation il fut permis au comte d'Egmont, avec tous ses gens, de sortir de la ville par la porte d'Anderlecht, le 6 juin, veille de la pentecôte.

„Entre temps les rebelles reçurent des secours d'Anvers et de Gand ; et ils trouverent à propos de faire entrer aussi en garnison à Bruxelles, un régiment d'Ecoffois nommé *les Broucquilles*, à cause de leur habillement. Ce fut sous le prétexte de contenir la bourgeoisie dans l'obéissance de l'Archiduc Matthias : mais c'étoit en effet pour exercer plus librement leur brigandages et leurs

violences. Ces troupes prirent par force leurs logemens dans les couvens et chez les plus riches bourgeois catholiques.

„La tragédie commença dès le matin même de ce jour (6 juin), par le pillage de l'église de St. Nicolas; ou ils brisèrent les autels et les images, profanèrent les vases sacrés, et se revêtirent des chafubles et des dalmatiques: étant ainsi vêtus, ils coururent les rucs comme des forcenés. Ils dansèrent à la ronde autour de la fontaine des *trois pucelles*, proférant des blasphèmes et des invectives contre la religion catholique; enfin, pour comble de profanation, ils s'enivrèrent à force de boire des santés dans les calices et les vases sacrés.

„Des l'après-midi du même jour, ces furieux coururent porter leur rage contre l'église principale de St. Michel et Ste. Gudule: mais le clergé et les bourgeois catholiques l'ayant prévu, ils avoient déjà pris [pour sauver les saintes hosties] toutes les précautions que l'état des choses leur permettoit.”

Cependant l'église ne fut pas pour cela épargnée.

„Dans ce saccagement de l'église, tout fut profané et brisé, jusqu'aux autels mêmes: les reliques des saints furent emportées et dispersées, (entre autres, celles de la Ste. Patrone Gudule, qu'on n'a jamais plus retrouvées); les peintures furent déchirées ou effacées, les statues des douze apôtres furent jetées par terre; la belle chaire qui étoit de cuivre de fonte massif, fut brisée en pièces: en un mot, tous les ornemens de l'église devinrent la proie des fanatiques. Les ecclésiastiques furent obligés de se cacher, ou du moins de ne sortir qu'en habit séculier, pour ne pas s'exposer à être insultés, ou peut-être massacrés. Par conséquent il fallut, dès le jour de la Pentecôte, cesser tous les offices divins dans cette église.

„On ne peut pas dire au juste, quel jour ni comment les autres églises de la ville ont été pillées: mais très-certainement elles le furent toutes, et même la chapelle royale de la cour.

„Les rebelles, non-contens d'avoir envahi les églises, déchargèrent leur fureur sur les hôtels du comte de Mansfeld, chevalier de la Toison d'or, du cardinal de Granvelle, du duc d'Archeot, et sur quelques autres maisons des plus fidèles sujets du roi, ou tout fut brisé et pillé.

.

„Le 15 Juin, les sectaires firent tous leurs efforts pour entrer

dans le couvent des récollets : mais on en avoit si bien barricadé la porte, que les religieux eurent le temps de se sauver. Il n'y resta qu'un vieillard de 70 ans, le père JEAN GRAY, écossais, d'une famille illustre, qui avoit été chanoine d'Anderlecht avant de se faire récollet. Ne pouvant s'enfuir avec les autres, à cause de ses infirmités, il se retira dans l'Eglise. Ces furieux, l'ayant trouvé en prière devant l'autel, lui donnerent deux blessures, l'une à la tête, l'autre à la poitrine, dont il mourut et fut considéré comme martyr. Entre-temps l'église et le couvent furent pillés et dévastés."

On parle surtout d'une belle tombe du glorieux Duc de Brabant, Jean I, qui fut dégradée par les Calvinistes à cette occasion. Pendant quatre ans l'exercice de la religion catholique resta défendu et supprimé à Bruxelles.

Je n'ai pas au complet la généalogie des Gray du XVIe siècle; mais il me semble très-probable que notre John Gray fût un frère, et même frère aîné à ce méchant marquis de Dorset, Lord Henry Gray, qui, par sa seconde femme, Françoise, fut Duc de Suffolk et père de la malheureuse Jeanne. Cela explique aussi l'expulsion de notre prochain Récollet des deux royaumes et, quoique étranger, son admission comme chanoine à la célèbre abbaye d'Anderlecht ¹⁾; ce qui doit avoir eu lieu avant la restauration de l'Eglise catholique dans la Grande Bretagne, par la reine Marie (1553). Je dis que le P. John était probablement l'aîné du Duc Henry. Le nom de John dans la Maison des Gray fut souvent conféré aux aînés. C'est ainsi que fut baptisé, entre autres, Sir John Gray qui, dans la séance du Parlement du 10 Avril 1866, défendit hautement (tout Protestant qu'il était) les droits des Catholiques, et condamna avec sévérité l'exploitation des Irlandais au profit des Protestants ²⁾. Ce fut ce nom que porta (au XVIIIe siècle) le bisaïeul maternel de mes enfants, lequel, issu d'un cadet de famille, servit comme médecin en chef dans l'armée des Pays-Bas, au régiment Stuart. Ce fut le nom enfin de ce vénérable franciscain, que je ne puis me refuser de croire le puissant intercesseur, qui, malgré les souvenirs vivaces de la

1) Voir Schayes, II, p. 150; l'abbé Mann, II, p. 41.

2) Lord Gray éleva la voix contre la grande injustice de distribuer aux 700.000 Protestants de l'Irlande (sur 5.800.000 catholiques) tous les revenus de l'Eglise officielle.

pauvre Jeanne, a valu à des descendants du chirurgien-major la grâce d'être rentrés dans le giron de la Ste Église.

La reine Elisabeth, que Voltaire proclame „un des plus grands hommes” de l'Europe, a eu beau confier le commandement d'une armée au Lord Gray de 1559, pour fustiger les Écossais catholiques, qu'il qualifiait de „Vassals to the Roman harlot” (Hume, Ann. cit.); ce même commandant a eu beau passer au fil de l'épée 1500 Irlandais et autant d'Espagnols, prisonniers de guerre le Père John avait en attendant versé son sang devant l'autel eucharistique, et le saint prêtre continue à être le coôpérateur de ceux qui viennent confirmer la prophétie de Joseph de Maistre : „l'Angleterre sera catholique”.

Cependant le Marquis de Ripon, dont la rentrée a fait tant d'impression, n'est pas un Grey de la même souche que les Johns dont nous parlons. Il y en a eu parmi ceux-ci qui ont écrit le nom avec un *e*; mais les armoiries diffèrent, et, du vivant de Lord Grey de Ripon, la ligne masculine des Pairs d'Écosse était éteinte dans la personne du Lord John de 1866, son héritière étant sa sœur Madeline, résidant à Forfar, comme je le dis plus haut.

Mon illustre ami, feu le professeur Martinus des Amorie van der Hoeven, m'a souvent dit que, parmi les belles choses qu'il aimait dans la „section catholique de l'Église chrétienne” (comme il avait l'habitude de s'exprimer), il admirait et appréciait profondément l'instinct de communauté qui s'y manifestait si visiblement. L'Église catholique est réellement une société; les membres ont conscience de leur solidarité; c'est une famille, dans laquelle il y a des milliers de frères et de sœurs prêts à se charger de la besogne, de la peine, de la responsabilité de leur cher frère. Si les uns prient trop peu, les autres fournissent le double, ou le triple. Si telle sentinelle n'est pas à son poste, telle autre monte la garde pour elle. Quand Dieu viendra pour demander à tels ou tels de ses ouvriers qu'avez-vous fait de vos talents? ils rougiront peut-être, mais Dieu, à la vue des fruits abondants fournis par d'autres, n'aura, malgré toutes ses richesses, rien pour les récompenser en proportion de leur mérite, que le salut de ces pauvres délinquents; et c'est pour cela que l'apôtre non-seulement n'avait pas tort en disant que c'est une pensée salutaire de prier pour les morts; mais c'est encore un moyen émi-

nemment pratique pour augmenter les joies du Paradis : car c'est surtout au ciel que notre proverbe hollandais sera trouvé valide : *hoe meer zielen , hoe meer vreugd.*

Adieu ! *Oremus pro invicem !*

Tout à vous ,

Jos. A. A. TH.

MATIÈRES,

TRAITÉE DANS LA 1re ET LA 2e LIVRAISON DU TOME XIe.

1. La sphère d'action de notre Revue dans les vingt années de son existence et comment elle se trouve mieux circonscrite dans notre titre remanié.

2. Opuscules en vers, à l'honneur du célèbre peintre de fleurs, le Frère Jésuite Daniel Seghers, extraits d'un manuscrit anversoïse par M. le docteur Paul Alberdingk Thijm, professeur d'histoire et de littérature néerlandaise à l'université de Louvain.

3. Petit journal d'une excursion faite avec une Yacht de la Compagnie des Indes Orientales sur la Zuiderzée, tenu par Madame Anne Marie Burman, née Verkolje, rédigé en Hollandais de 1776. Nous devons la communication de ce petit itinéraire à l'obligeance de M. le doct. J. G. Burman Becker à Copenhague.

4. Le savant et aimable père Dominicain, le Frère J. V. de Groot, jeune auteur, qui donne de hautes espérances, a commencé dans notre Revue la publication d'une série d'études sur le grand poème didactique de Vondel „*Bespiegelingen over Godt en Godtsdienst*” : *Contemplations (des grandeurs) de Dieu et de la Religion*. Le rév. père de Groot rend un grand service aux amis de Vondel, en popularisant ainsi les belles idées, disséminées dans des morceaux de vers quelquefois un peu trop prolixes pour trouver des lecteurs.

5. Nous complétons dans la présente livraison la traduction d'une étude de M. Jacob Falk sur la mission de la femme dans la production et dissémination du beau.

6. Le rév. père Allard, de la compagnie de Jésus, nous a fourni 1° une narration, empruntée à Antoine Arnauld, de la conversion au catholicisme d'un petit-fils de l'illustre Pierre de Corneille-Hooft, poète et historien, 2° quelques pièces relatives au collège dit de Viglius, à Louvain.

7. Le rév. Th. van Hoogstraten, professeur dans la maison des

Dominicains à Huissen, nous fournit un second article d'histoire littéraire et biographique sur notre grand poète Bilderdijk. La vie matrimoniale de Bilderdijk a occupé dans les derniers temps différents littérateurs; qui, la plupart, se sont démesurément déchaîné contre ce génie, extraordinaire à tous les points de vue. Le père van Hoogstraten tâche de ramener nos littérateurs à la saine raison, en rétablissant les faits dans leur vraie nature.

8. La vie et les travaux de Frédéric van de Kerkhove, traduction d'une très belle étude de M. Adolphe Siret, illustrée du portrait de l'enfant prodige.

9. Une étude sur l'immortalité de l'âme, dont nous devons la traduction à la plume exercée d'une de nos lectrices, y a également trouvée une place.

10. Une étude sur la sculpture „pittoresque” de nos jours, par le rédacteur.

11. Critique lexicographique d'une publication thioise, par le Dr H. Collaes.

12. Notice sur les portraits de Pierre de Corn. Hooft.

13. Notice sur l'Escurial, tirée du *Art-Workman*.

14. Dans les *Mélanges* on traite certaines fêtes, célébrées dans la bonne ville de Leyde. On y a joint une critique de la dissertation de M. le prof. M. de Vries sur l'université de Leyde, comme palladium de la liberté.

En outre les *Mélanges* renferment une critique par M. le prof. Alberdingk Thijm d'une vie de Marnix, un compliment héraldique à l'adresse du roi „Galantuomo” et quelques autres bagatelles.

BILDERDIJK,

DOOR

P. F. TH. VAN HOOGST RATEN.

III.

“Bilderdijk met al zijne veelzijdigheid, heeft Simon Gorter gezegd, is vóór alles dichter geweest.” En in der daad, de Poëzie bleef in al de wisselingen van zijn lot en leven het middelpunt van zijn bestaan, en tevens de helderste spiegel van zijn gemoed. De treffendste levensuiting zijner verhevene ziel spreekt ons toe uit die heerlijke zangen, die hem ons inniger en dieper doen kennen, dan al wat zijne tijdgenooten voortreffelijks over hem hebben nagelaten. Honderden vooroordeelen, die men tegen Bilderdijk heeft opgevat, zouden verdwijnen, indien men zijne werken, in verband met zijn lijden en strijden, en met zijne geheele persoonlijkheid wilde beschouwen. Daarom is het zoo jammer, dat Da Costa en Kruseman een “eigen denkbeeld” hebben gehad “van verdeeling en klassificatie”, en de dichtwerken des grooten meesters soort bij soort in eene geheel nieuwe orde samengevoegd, zoodat het den gewonen lezer onmogelijk is geworden, *den dichter naar den mensch* te leeren beoordeelen en hoogschatten.

Wij hebben Bilderdijk beschouwd als kind, als jongeling, en als man: we hebben hem als balling in den vreemde zien omzwerven, en door aanhoudende inspanning en afmattenden arbeid een schamel mondvul broods zien winnen, en aan Gade en Kroost het noodige levensonderhoud verschaffen. En bij al dat arbeiden en zwoegen verrijkte die onvergelykelijke geest onze letteren met bundel op bundel poëzie van allerlei inhoud en toon, en terwijl

hij zijne dagen in de plaats der vreemdelingschap moest doorbrengen, omdat Nederland hem had uitgeworpen, schonk hij aan zijn vaderland eene Letterkunde, hoedanige het na de dagen van Vondel niet meer gekend had. We hebben reeds een paar malen, in verband met zijn leven en levensopvattingen, van zijne gedichten moeten gewagen; doch nu moeten wij den grooten Zanger een oogenblik van nabij beschouwen. Werpen wij daarom eerst een blik op de dichtkunst, zoo als die, bij Bilderdijks optreden, werd gekweekt en beoefend. De achttiende eeuw was, over het geheel genomen, voor onze letterkunde in het algemeen, maar wel inzonderheid voor onze poëzie eene periode van achteruitgang en deerlijk verval. De hoogere standen, afgeleid door de fransche kunst, meenden genoeg te doen met de platen der dikke quartijnen, die aan de vervelendste zesvoeters gewijd werden, te bekostigen, — het patrocineeren der kunst, als in Vondels dagen, lag niet meer op hun weg. De letteren waren welhaast tot eene jammerlijke kleingeestigheid vervallen, waaruit al het oorspronkelijke, al het vaderlandsche verdwenen was. Terwijl alle nationaliteit en oorspronkelijkheid uit de poëzie waren verbannen, zocht men in een gladden, en, zoo het heette, “net gepolijsten” vorm vergoelijking voor dichterlijke en zelfstandige denkbeelden. Ellendige knutselarij gold voor genie en verhevene dichtgave, en, waar men oorspronkelijk en zelfstandig optrad, werd alle grootsche aanleg jammerlijk verstikt in den leiband van die nietige middelmatigheden, die zich in talrijke dichtgenootschappen als wetgevers op Neerlands Parnas hadden opgeworpen. Bilderdijk-zelf heeft ons in een voortreffelijk dichtstuk ¹ aanschouwelijk voorgesteld, wat er van de poëzie in die dagen geworden was.

Zoo zag ik menigwerv' een aantal waanpoëeten,
Op rijm en maat gespitst, ten rechterstoel gezeten,
Als Rhadamanthen, met gerimpeld aangezicht
Hun hart verschansen voor den indruk van 't gedicht.
Gewapend met een' wal van Monens, Zewels, Stijlen,

¹ De Kunst der Poëzy. Winterbloemen, I.

De handen toegerust met liksteen, schaaf, en vijlen,
 Het hoofd met wind vervuld, ziedaar den kring vergaard!
 Hier voert gerechtigheid het onmeêdoogend zwaard,
 Den looden evenaar, den blinddoek voor hare oogen,
 En grabbelt, of de schaal moet dalen of verhoogen;
 Megera staat er bij, en zwaait, voor de ongeltoorts,
 Het schrapmes in de vuist, en gloeit van wrevelkoorts;
 Geen deernis, geen genâ, voor 't minste rijmverbreken!
 Het vonnis van die Styx zal ieder vrijheid wreken,
 Wat zeg ik, vrijheid? neen! ja, ieder valsche wet,
 Die 't kinderlijk begrip aan taal en reden zet;
 En elke schoonheid wordt, hoe edel, hoe verheven,
 Natuur en smaak ter spijt, gedoemd en uitgewreven!
 Ach! Orfeus, voor dien thron had nooit uw wonderkracht
 De dierbre Euridice naar 't daglicht weêrgebracht.
 Hier zag ik Van der Waals, hier Bellamys bezwijken!
 Hier, verzen uitgewischt, meer waard dan Koninkrijken,
 En, om een taalwet, of een' klanktoon, nooit verstaan,
 Den doem des onverstands en 't moordtuig ondergaan.
 Daar trad Prokrustes schim uit de onderaardsche holen
 In purpren laarzenpraal met zevendubbele zolen,
 En sloeg zijn bedsponde op, en bezigde axt of wind',
 Op al wat aan zijn maat zich ongelijk bevindt.
 Geen Theseus schoot tot hulp der schuldellooze woorden,
 De steelbijl hieuw in 't wild; meêdoogenlooze koorden
 Verrekten vers, en stijl, en denkbeeld, en, ai my!
 Ter gunst' dier regelmaat, verdween de poëzy.

Zoo was het in der daad. Men dacht niet meer aan de studie
 onzer eigene groote meesters, maar de *Académie Française*, die
 door den Kardinaal De Richelieu gesticht was, werd reeds op
 het einde der 17de eeuw door het Genootschap "Nil volentibus
 arduum", dat aan de wenken hing van Lodewijk Meijer en
 Andries Pels, aan alle "beoefenaren der fraaie letteren" ten
 voorbeeld gesteld. Daar hun het genie ontbrak om iets oor-
 spronkelijks voort te brengen, begaf men zich aan het vertalen
 van Fransche modellen, "aan het nabootsen der wijze van be-
 handeling eens onderwerps, ja, aan het navolgen der zinswen-

dingen en der versmaat van de Franschen ¹. Kort na de oprichting van dit genootschap, waren zijne leden reeds ijdel genoeg om te verklaren: “Tót ² voortzetting van Taal én Dichtkunst strékte ook altijd het oogmérk van ons Kunstgenootschap, dat wij vermeinen zeer veel nut én voordeel gedaan te hebben, zo tót de hérstelling, én het in stand houden van den schouwburg, als tót verbétering der taale, en tooneeldichtkunde: waartoe derzélver leden altijd hebben geijverd, onder malkanderen gebruikende eene édele vrijheid over élkanders Wérken en Schriften, ieder zijn gevoel openhartig te uiten, te berispen, en alzo gezaamentlijk, bij overlegginge te verbéteren”.

Deze grootsche kunstrichting bereikte haar zenith door Sybrand Feitama. “Het was uit zijne school, zegt Witsen Geysbeek te recht, dat de vloeiende versificatie, de naauwkeurige inachtneming der taalregelen, de angstvallige naauwgezetheid op beuzelachtige kleinigheden, en de overdrevene beschavingszucht voortkwamen, die gedurende het grootste gedeelte der XVIIIe Eeuw, de stoutste geniën (?), de Van Harens uitgezonderd, gekromd hielden onder het juk eener dorre taal- en rijmvitterij, en waaraan het verval der dichtkunst te wijten is, die men integendeel waande daardoor tot den hoogsten trap van bloei en luister te verheffen.”

Deze “letterheld” besteedde dertig jaren aan het overbrengen van Fenelons Télénaque, en twintig aan de vertaling van Voltaire’s Henriade! De vertolking van het laatstgenoemde werk kostte hem ongelooflijk veel. — Toen de eerste zang voltooid was, meende hij dat het werk boven zijne krachten was, maar “eenige voorname dichtminnaren” lieten niet af hem moed in te spreken, en te bidden, dat hij toch met zijn arbeid zou voortvaren. Hij deed het, ofschoon zijn vriend Sebille de Henriade “onvertaalbaar” verklaarde “ten aanzien der ongemeen krachtige

¹ Prof. Everts.

² Deze taalmeesters teekenden de scherpe o en e met een streepjen, waar Antonides den draak meé stak, toen hij van Vondel zong:

Hij heeft zijn letters met geen spietsen te verweeren,
Zij zijn gehart: niets kan zijn regimenten deeren.

uitdrukkingen, en der weêrgalooze beknoptheid des stijls". In 1738 was hij "omtrent halverwegs gevorderd", toen de dood van zijn vriend hem bijna gedurende een jaar alle lust en moed benam, om voort te werken. In 1843 had hij echter zijn reuzenarbeid voltooid, maar durfde "na de volkomen afrijming niet eenigen tijd berekenen, waarop (hij) dachte (zijne) *beschaving* te zullen voleindigen, veel min bepalen, wanneer (hij) het gantsche werk aan het gemeen zou kunnen mededeelen." "Tot het wagen van dien hagcheliijken stap, door den vernieuwden aandrang (zijner) dichtlievende vrienden min overreed, dan door hun gezag overwonnen, verklaart (hij) daarbij wel ernstig, volkomen overtuigd te zijn, dat (hij), met alle (zijne) omzichtigheid, de gewenschte volmaaktheid op verre na niet bereikt heeft." Deze Poëtaster was volgens Lucretia Wilh. v. Merken,

des Aemstels hoofdpoët,

Die 't kunstorakel strekt der vrije Nederlanden ¹

Hoe noodlottig het voorbeeld van dezen vaerzenlikker en zijn consorten op onze Letterkunde gewerkt heeft, blijkt ook nog vooral daaruit, dat Justus van Effen, die "den Franschen geest, het valsch vernuft, het valsch verhevene, de stijve, gelikte deftigheid en gezwollenheid in onze letterkundige republiek, althans door zijn voorbeeld bestreden heeft" ², Rotgans nog boven Vondel en Antonides plaatste!

Dichters, met voortreffelijke begaafdheden bedeed, als bijv.

¹ Bilderdijk zingt:

"Geen bondel
Van Vondel
Geen verzen van Poot"
• • • • •
Geen werken
Van Merken
Of Feitama waard,"

heeft men van mij te verwachten. Hieruit blijkt, zoü men zeggen waardeering; maar het is waarschijnlijker, dat de dichter zich op het standpunt der genen geplaatst heeft, die Van Merken en haren "hoofdpoët in eere hielden, en daarom hun te gemoet voert: verwacht u op iets dergelijks niet van mij."

A. Th.

² Prof. Everts.

de Van Harens, poogden wel eenigen levensgloed in de doode vormen te brengen, maar hun voorbeeld had geen kracht en invloed genoeg, om de waarachtige poëzie in Nederland te-rug te roepen. De dichterlijke genootschappen bleven den scepter zwaaien; het gladden en likken der rijmregelen maakte den dichter, en de dichterlijke gedachte scheen louter bijzaak te zijn geworden. Zoo stond het met onze poëzie geschapen, toen Bilderdijk met zijne eerste zangen optrad. "Hemel! mijnheer", riep dan ook dadelijk zekere Pieter Leuter, "wat zijn de vaerzen van den Heer Bilderdijk woest, wild, ordenloos, en zonder verband: moest hij juist de gelijkenis, in zijn eerste vaers aangenomen, waarbij hij zich met een toomeloos ros gelijk stelt, volkomen bewaarheden? Zeker ik kan geen smaak vinden in zulke woeste vaerzen". — "Een enkel woord, zegt Gorter, dat veel beter den tijd, waarin Bilderdijk optrad kenschetst, dan menige lange beschrijving kon doen". Er is zeker in Bilderdijs eerste prijsvaerzen "een rustelooze drukte, een menigte van aan- en uitroepingen, een opeenstapeling van beelden, waardoor een halve wereld onderst boven gekeerd wordt"¹, maar tevens is er reeds poëzie in van de edelste soort, reeds voelt men, dat er eene krachtige persoonlijkheid voor ons optreedt van koninklijke geboorte, die geschapen blijkt te zijn om te heerschen. Evenwel heeft Bilderdijk zich in zijn eerste tijdperk, dat zich uitstrekt van zijne intrede in de waereld der poëzie tot aan zijne uitzetting uit het vaderland, niet gants en al van allen vreemden tooi kunnen ontdoen. Nog veel voortreffelijks, ja, we mogen zeggen, datgene wat hem later tot Vondels Evenknie maakte, moest òf nog geboren worden, òf zich nog breeder en voller ontwikkelen. Maar hoe hoog stond hij toch reeds boven zijne kunstgenooten! Welk een onderscheid tusschen den eentoonigen dreun der toenmalige Alexandrijnen en zijne fors gesteven vaerzen! Zijn "Olinde en Theodoor" had wellicht menig ander dichter kunnen schrijven, maar wie had het zoo ver gebracht in het vak der Romance, dat hij een dichtstuk kon voortbrengen als

¹ S. Gorter.

Bilderdijs "Elius"? In de overige zangen zijner jongelingsjaren moge nog al te veel gekunstelds gevonden worden; al te veel, dat uit geen waarachtig gevoel kon geboren zijn, ge gevoelt toch, dat ge met een dichter te doen hebt, die den vorm reeds volkomen meester is, die reeds weet te tooveren met allerlei beelden, die zijne rijke wetenschap hem aanbiedt; wiens kernige gedachten inzonderheid u overtuigen, dat eene ernstige studie der Ouden hem gevormd heeft, en zijne eigene vruchtbare geestdrift doen ontvlammen. Maar hoeveel konventioneels nog bij zooveel oorspronkelijkheid! Ge kunt het nog gelooven, dat het hem ernst is, wanneer hij aan den dichter Feith aldus schrijft: "Ik heb uwe *Menschlievendheid* herhaalde reizen gelezen. Behoef ik er bij te voegen, *bewonderd*? — Zij is sterk, vloeiend, edel, verheven, met één woord, waarlijk Dichterlijk. — 't Waar misschien mogelijk, haar in eene andere soorte van Dichtstuk gelijk te worden, doch overtroffen wordt zij nooit. En zoo zij geëvenaard wordt, het zal niet dan van een *eerst vernuft* zijn."

Zijne vertaling van Sofokles' *Koning Edipus* is voortreffelijk. Daarin bewondert men reeds zijn meesterschap over taal- en dichtvormen. Maar zij derft toch den eenvoud van het Grieksche *Meesterstuk*¹: wij vinden er telkens de deftigheid in van de Fransche School, en voelen ons onder het lezen geneigd om uit te roepen, dat de vertolking van Vondel, ofschoon de menigmaal naar den zin moest raden, onder menig opzicht hooger staat. Op den "Dood van Edipus", die tien jaren later het licht zag, is hetzelfde van toepassing. Maar wat ons vooral in den jongeling verbaast, is zijne veelomvattende, diepe kunsttheorie, die later slechts eenige wijziging behoefde, om in al hare verhevenheid en grootschheid te schitteren.

"Tusschen den Bilderdijk der achttiende en dien der negentiende eeuw, zegt Da Costa, is bij onloochenbare eenheid der

¹ W. de Clercq heeft reeds opgemerkt, dat B. gelukkiger slaagt in het vertalen van die dichters, die eenige kunsteieraden behoeven, dan in die zulk een glans niet noodig hebben. Hij getuigt zelf, dat hij de eenvoudigheid en naïviteit van Homerus niet kon weergeven. "Het wordt nooit Homerus" zegt hij.

grondtrekken, ten aanzien vooral van innerlijken wasdom, ontwikkeling, en werkzaamheid, een zeer wezendlijk onderscheid niet te miskennen." In de dichtbundels, die hij in de tien jaren zijner ballingschap aan ons vaderland schonk, is onmiskenbaar eene dichterlijke vlucht en verheffing, die hij vroeger niet gekend had. De schokkende beweging der omwenteling werkte verheffend op dezen voortreffelijken geest, die zich nu zoo krachtig opgewekt gevoelde tot een mannelijken kamp op het gebied der Godsdienst zoowel als der Staatskunde. Vele banden verbrak hij, die zijne poëzie tot hiertoe hadden gekluisterd, en deze "was thands van de kust in volle zee gestoken, en voer op het kompas naar streken, nauwelijks te voren door hem-zelfen met bewustheid vermoed"¹. In een dichtstuk uit die dagen, een dichtstuk, dat reeds een *voorzang* zou mogen heeten van de *Kunst der Poëzy*, roept hij ons toe:

Neen, wat een valsche Leer d'onnoozlen op moog dringen,
De zetel van 't gevoel is ook de bron van 't zingen,
Neen, 't is verbeelding niet (hij dwaalt, die 't zich verbeeldt)
Waar Dichtkunst in bestaat, die zooveel wondren teelt. —
Verbeelding —! Die slavin van de allerminste slaven,
Die God de Reden schonk om in haar juk te draven,
Die deugd en ondeugd hult, en met haar valsch blanket
De afschuwlijkheid en 't schoon ten dienst staat aan 't toilet.
't Is waar, zij voert gebloemt', en verven, en juweelen,
Zij plondert aarde en zee om tooisels meê te deelen,
Bedriegt en oog, en oor, — en — leent beminlijkheên
Aan wat het daglicht-zelf niet zonder schrik bescheen: —
Maar Dichtkunst —! is Vorstin, gebiedt haar throonslavinnen,
En houdt geen kroon te leen van de ijdelheid der zinnen.
Neen, ze is dien Keizers niet van 't vallend Roomsche rijk,
Neen, ze is dien schaduwen van heerschers niet gelijk,
Dien, enkle speelpop van hun eigen lijfstaffieren,
Geen toom vergund werd dan om gruwlen bot te vieren,
En, lijdlijk meêgesleept door 't ongeregeldst kwaad,
Ten vloek te zijn aan 't Volk, voor vaders van den Staat.

¹ Da Costa.

Geen ware Dichtkunst buigt voor die haar' zetel schragen!
 Geen drift, die door haar macht naar heerschappij durv' jagen!
 Neen, zintuig, drift, ja, 't al, is werktuig in haar hand,
 De Legermacht van 't hart, het Tuighuis van 't verstand.

De poëzie is hem de uitstorting geworden van het overstelpend gevoel, van het gevoel, "dat lucht eischt, dat zich uitbreiden, dat zich meêdeelen, dat zich verveelvuldigen moet, of het hart zou barsten en de geest tot de overspanning der razernij overgaan." Reeds weet hij alle tonen te ontlokken aan zijne eenige lier, van de Fabel, Vertelling en Romance, van den liefelijken veldzang tot de donderende of verteederende Ode. Hij gevoelt zich reeds krachtig genoeg om met forschen, breedden vleugelenzwang de vlucht van den Griekschen Lierdichter na te streven. Zijn geest, omgevoerd met eene snelheid van opvolging van denkbeelden, waarop hij geen oog weet te houden, voelt zich meêsleepen, en tracht, als in een soort van duizeling en bedwelming, zich vast te houden, maar wordt ongewillig weggerukt; en, na het onderwerp uit het oog verloren, ja, als opgegeven te hebben, vindt hij zich onverhoeds daar weder op thuis gebracht. In het tienjarig tijdvak zijner uitlandigheid schonk hij aan Nederland zijne *Mengelpoëzy* in 1799, zijne *Poëzy* (in vier deelen, waarin ook gedichten van zijne gade, en een anderen leerling in de dichtkunst voorkomen), in 1803, zijne *Mengelingen*, (vier deelen), in 1804, *nieuwe Mengelingen* (twee deelen) in 1806.

Men vindt in deze bundels voorzeker niet overal evenzeer eene "onweêrstaanbare uitstorting des gevoels". De "*Mengelpoëzy*" inzonderheid bevat nog vele matte vaerzen, en ook de overige bundels geven wel eens hier en daar blijken van moeizaam werktuigelijke kunst. Ook zijne versificatie heeft nog niet alom dat wegsleepende, dat roerende en betooverende, dat grootsch-Vondeliaansche, wat ons in zijne latere gedichten verrukt. Maar de rijke gaard heeft toch allerlei vruchten van de edelste soort, en ge moet maar toegrijpen en genieten, om in den keur van zooveel verscheidenheid niet te verdolen.

Wilt ge uw hart eens verkwikken door edelen Godsdienstzin,

lees dan in den bundel *Poëzy* eens die heerlijke *Nachtwandeling*.
Geen gevoel van den Christen-vader en Egaa, of ge vindt het
daar in hartroerende tonen weêrgegeven.

Eerst schildert hij ons het afscheid van zijne Echtgenootte, en
zijne wandeling door een moeras, waar hij pad noch spoor weet
te vinden. Zijn oog tuurt ten hemel, en eindelijk ontmoet hij
de *Poolstar*. Dank, roept hij uit,

Dank, ô Hemel, voor uw leiding! en gij, Leidstar, wees gegroet!
Gij, Geleideres der kielen over meir en wareldvloed!
Gij, die door de woeste zanden Mekkaas Karavanen leidt,
Gij, gij zult mij ook geleiden door dees schrikbre donkerheid.
Ja, geleid mij, heldre Leidstar! licht mij veilig, licht mij toe!
't Is om roof, noch schat, noch weelde, dat ik door dit duister spoë.
't Is om 't noodig brood te winnen, 't brood van 't mij bescheiden lot!
't Brood om Gade en Kroost te voeden! en wat vrage ik meer van God!

Hoe veel duizend, goede Hemel, die, daar ik in 't donker dwaal,
En, van koude klappertandend, U mijn uchtenddank betaal,
Hoe veel duizend thands, die slapen in den schoot der zoete rust!
Hoe veel duizend, die zich domplen in een eervergeten lust!
En bij zoo veel, zoo veel duizend, had uw goedheid dan voor mij
Niet een nachtvol slapens over in dit barre Jaargetij'!
Maar Gij wilt het zoo, Alwijze! laat Uw wijze wil geschien,
(Ik, ik mor niet, neen ik danke) die in alles heeft voorzien!

Ja, ook dit, weldadig Vader! deze felle hageljacht,
Die mij lijf verstijft en leden, met verdubbling van de nacht;
Ja, ook dit, ook dezen stormwind, die met snerpend luchtgetier
Mij de blaauwe konen geesselt, dank ik aan uw wijs bestier!
Gij, Gij weet, ô God van goedheid, wat ons krank gemoed behoeft,
En Gij heelt het in de wonden, waar uw hand ons door bedroeft.
Wij, wij smeeken (dwaze menschen) immer vreugde, nimmer pijn,
Maar Gij zijt te goed, ô Vader, om ons immer goed te zijn.
Ach! ik neem ook deze plagen, van uw goedheid dankbaar aan,
Ook dit onweêr is me een zegen, schoon het me ook ter neêr moest
(slaan;
Maar ik weet, weldadig Vader, Gij, die neêrziet op uw kind!

Zelfs voor 't versch geschoren schaaapjen matigt Gij d'onttoombren
 (wind!

Reeds een uur! Nog twee paar uren, eer ik Brunswijks wal genaak.
 Hier een omweg langs dit dorpjen, eer ik in den Veenplasch raak!
 Alles slaapt in deze daken, alles is in diepe rust.
 Niets, dat ritselt, dan het windjen dat de dorenhaag onthutst.
 Ieder smaakt het zoet des levens bij zijn vredig huisgezin!
 Ieder rust er, rijk en zalig in zijn dagelijksch gewin!
 Ik, ik zwerf, ontbloot van have, zonder huis of vaderland,
 En onzeker van mijn noodlot, als de zeemeeuw langs het strand.
 Ik, ik put vast, dag aan dagen, geest, en hersens uit, en bloed,
 Om een mondvul broods en waters, dien ik eenzaam zwelgen moet!
 Ik, ik rek de lange nachten tot verlenging van den dag,
 Dat ik voor mijn dierste panden slechts de nooddruft winnen mag!
 Wist gij 't, ongeziene lieden, die hier sluimert onder 't riet!
 Wist gij 't, wat de trouw moest wachten! — Maar, God dank! gij
 (weet het niet!
 Zijt getrouw aan Vorst en eeden, en lijdt alles zoo 't moet zijn!
 't Hart kan zich in alles troosten, maar in geen gewetenspijn.

Daar denkt hij op eens aan zijne echtgenoote, die met angst
 en siddering voor zijn lot moet vervuld zijn, en roept haar toe:

Lieve, teedre, dierbre Gade, die veellicht dit oogenblik
 Aan mijn nachtreis zit te denken, met het minnend hart vol schrik!
 Wend uw oogen thands ten hemel: 't schrikbre duister heeft gedaan;
 Zie het nevelscheurend Oosten van den dag in arbeid gaan!
 Ach! ik weet het, lieve weerhelft, hoe uw teder hart me aanbidt!
 Hoe ik dat gevoelig harte gantsch en onverdeeld bezit!
 Zou ik arbeid of gevaren voor uw tederheid ontzien!
 Kost ik niet geheel mijn leven u een waardig offer biên!
 Liet gij voorspoed, schat, en weelde, en wat de aard begeerlijks heeft,
 Liet gij alles waar op aarde 't grootstgevoelend hart aan kleeft,
 Liet gij huis, geslacht, en vrienden, liet gij vaderland en bloed,
 Liet gij alles voor mij varen, alles varen voor mijn gloed!
 Liet gij alles, alles varen, om door oneer, smaad, en leed,
 Met den balling deel te nemen, wien zijn eigen bloed vergeet!
 Om, in afgelegen oorden, over watervloed en zee,

In ellend, gebrek, en jammer, deel te nemen aan zijn wee!
 Schiep uw ongelijkbre liefde, uw kloekmoedigheid en trouw,
 Hem een Paradijs van weelde in den afgrond van den rouw!
 Deedt ge dit, ô dierbre Gade, met voorbeeldeloozen moed,
 En zou ik een leed beklagen, dat uw hart mij zoo vergoedt?
 ô Mijn lieve, welk een liefde! Welke min gelijkt haar ooit!
 Ach! hoe vurig ik u minne, zulk een min vergeldt men nooit!

Dat zijn andere tonen dan waarin hij vroeger zijne Odilde verheerlijkte! 't Is hier geen dichterlijke verbeelding die spreekt, maar een hart dat zich gelukkig gevoelt, omdat het een waardig voorwerp zijner liefde heeft gevonden.

En wat smeekt hij nu van God voor zich-zelf en zijne gade, om gelukkig te zijn?

God van Aarde en Hemelchoren, Gij, die leest in mijn gemoed!
 Ach! Gij ziet mijn tranen wellen! — Ja, Gij zijt oneindig goed!
 Maar — zal nooit dat tijdstip dagen (ô vergeef mij, groote God!
 Zoo mijn boezem wenschen koestert, 'k wederstreef niet aan mijn lot!
 Neen, ik smaak uw gunstbewijzen, 'k smaak de weldaân van uw hand,
 Met vervoering van een wellust, aan de dankbaarheid verwant!)
 Maar — zal nooit dat tijdstip dagen, dat ik, na voleindigd leed,
 In den schoot van Gade en Telgen 't brood van mijn bestemming eet?
 Zal ik, steeds van hun gescheiden, die mij eeuwig dierbaarst zijn,
 Immer wroeten, immer slaven, en verteeren in de pijn?
 Immer zwerven, immer dolen, zonder rustpunt, zonder doel?
 Om ten laatste weg te zinken in dees grondeloozen poel?
 Zal ik 't grijzend hoofd, gebogen onder 't overwicht van 't wee,
 Nooit eens rustig nederleggen op een' eigen legersteê?
 Musch en zwaluw vindt een hoekjen, waar hij 't huislijk nestjen maakt,
 Waar hij met zijn gaai en kiekens 't vaderlijk en 't echtheil smaakt!
 Ik-alleen, ô God, ik zwoege, verr' van Echtgenooten en Kroost!
 Ik-alleen verteer van weedom, en verteer mij zonder troost!
 Ik-alleen, en gij, mijn Waarde! gij, die in uwe eenzaamheid,
 Dubbel lijdend wat ik lijde, onze scheuring steeds beschreit!
 Hoe verbloeit, ô dierbre Gade, hoe verbloeit uw frissche jeugd!
 Hoe versmelt gij in de tranen, die het loon zijn van uw deugd!
 Maar schep moed, geliefde Gade, en beweene mijn lijden niet!
 Hij, die 't al een perk bestemde, schiep ook eind voor ons verdriet.

Hij, hij mat den loop der dagen naar zijn Hoogste wijsheid af,
Hij, de reeks der zielsverdrieten, die hij ons te dragen gaf.

En wie gevoelt geen deernis met den armen balling, wanneer hij de landlieden, die hij op het veld ziet verschijnen, aldus toespreekt:

Noeste landliên, rept uw leden! de arbeid heeft Gods zegen in:
Zalig wien zijn arbeid voedstert in den schoot van zijn gezin!
Dankt den Hemel, nijvre boeren, die u ploeg en vlegel schonk:
Ploeg en vlegel, grooter schatten, dan der Hoven weitsche pronk!
God beware uw kleine have! maar verlies haar, overal
Vindt ge een dankbren grond te bouwen, waar Zijn hand u voeren zal.
Wat zijn lettren voor den balling, die zijn kroost te voeden heeft,
Bij de veêrkracht uwer spieren, die u 't brood der nooddruft geeft!
Doch ook mij is God genadig, God, die mensch en dieren spijst,
En Zijne Almacht den verdrukten in hun hoogsten nood bewijst!
U zij lof, weldadig Vader, die in alles hebt voorzien;
Doe het krijtend hart verstommen, en uw wijzen wil geschien!

Een schitterende lierzang uit dat tijdvak (zonder titel verschenen in 1804) is een rouwlied op den moord van den Hertog van Enghien¹. "Gij hoordet, vangt de dichter aan:

Gij hoordet Horebs donders knallen,
ô Volk van Jacob, zaagt den gloed
Des bliksems, en geloofdet allen,
En vielt Gods Mogendheid te voet!
Maar — wij, ontaarde Christenscharen,
Wij twijflen aan Gods macht, aan Zijn rechtvaardigheid?
Wij siddren voor Geweldenaren,
Als waar de moedwil God, en God aan band geleid?

Onzinnigen, ontsluit uwe oogen!
Ziet voor u, kent zijn wraak, en beeft!
Leert, of Hij 't onrecht kan gedogen,

¹ Zullen onze dagbladkritiekschrijvers wel genoeg Lyriek mogen vinden in dezen diep-wijsgeerigen Lierzang? Wat wordt er in onze dagen al onzin uitgekraamd over Kunst en Poëzy! Tien jaren studie is nog zoo luttel, mijne Heeren!

Die op het vuur des ijvers zweeft!
 Ontzachlijk straft Hij, wie Hem honen,
 Die rijken neemt en geeft, en scepters vormt en breekt.
 Beeft, Heerschers, siddert op uw thronen!
 Hij is het, die in 't kroost der vaadren ondaân wreekt!

Ach! 't onrecht was tot Hem gestegen;
 De moedwil, 't huichelend verraad;
 En 't recht, geëigend aan den degen;
 Met d'afgodsnaam, Belang van Staat:
 Geveinsdheid, die in Vorstenzalen
 Zich met den valschen tooi van fijne Staatskunst hult:
 En zucht naar ijdel roembelalen,
 Die schaamtloos gruwlen pleegt en bloedschuld hoopt op schuld.

Nu bezingt hij de schandelijke overlevering van Corsica aan
 Lodewijk XV door de Genueezen in verband met de vernede-
 ring der Bourbons door den Corsicaan Napoleon I.

Bourbon ¹! gij hadt Gods roê zien blinken,
 Uw glorie niet op 't zwaard gebouwd,
 Dan om voor u in 't graf te zinken,
 Ja, zelf uw trotschen waan berouwd!
 Uw nazaat ² volgt u op den zetel,
 En drukt uw eigen spoor. De heerschzucht drijft hem aan,
 Om, op zijne overmacht vermetel,
 Een vrij en moedig volk ³ in 't slaafsch gareel te slaan.

De strijdbre Kors weêrstaat de boeien
 Door 't vuige Genua gesmeed.
 Zijn bloed moet voor de vrijheid vloeien,
 En hij! hij acht het wel besteed!
 Zijn moed braveert uw goud, Liguren!
 Tyrannen onder 't juk, en slaven zonder Heer!
 Wat tergt ge dappre Nageburen,
 Wier schat hun vrijheid is, wier eenig goed, hun eer!

Staat af! uw poging is verloren:
 Hij zegeviert, de vrije Kors!

¹ Lodewijk XIV. ² Lodewijk XV. ³ De Corsicanen.

Maar neen, Europa stond beschoren,
 Dat elk de Fransche kluisters torsch'.
 Wat zijn, ô Lodewijk, uw rechten
 Om 't vrij gestreden volk te buigen onder 't juk?
 Gij gaat het aan uw scepter hechten?
 Welaan, gij hebt de macht, verheer en onderdruk!

Het mompelend Gerucht vliegt henen,
 En kondigt reeds, met vollen mond,
 Door 't gantsche zeestrand der Tyrrhenen,
 Uw waterkrijgstoerusting rond.
 "Hoe, gij met Genueezen heulen?
 "Een edelmoedig Vorst hnn Heerschzucht dienstbaar zijn?
 "Zijn wapens biën aan onze beulen?
 "Voegt dit den Heldenthroon, den zetel van Pepijn?"

"Neen (zegt gij), neen — " De Heemlen hoorden,
 De Kors betrouwt het Vorstlijk woord.
 Uw benden landen op zijn boorden;
 En, met hen, krijgsgeweld en moord! —
 Hoe! zal die gruwel u gelukken?
 Duldt Gods rechtvaardigheid, of lijdt Zijn waarheid dit? —
 ô Ja! gij zult den Kors doen bukken,
 Maar 't is, op dat een Kors uws Nazaats throon bezitt'!

Gij sneeft. Met uw vergrijp beladen,
 Aanvaardt uw kroost den gulden staf;
 Helaas! wat reeks van gruweldaden,
 Voor Volk en Vorst wat ijsbre straf!
 Hoe vreeslijk, God, ô God der wrake!
 Hoe ijslijk is 't gericht, daar Gij de vierschaar spant!
 Wie uw gerechtigheid verzake,
 Gij doet ze als wrekend God, voor heel onze Aard gestand.

De zachtste Vorst ¹ verlaat het leven;
 Mishandeld, als een Lam gekeeld!
 En ach! wat heeft dit wicht ² misdreven,

¹ Lodewijk XVI. ² Lodewijk XVII.

Dat zelfs zijn laffe moorders streelt?
 Ach! moest de laatste drop dan vlieten,
 Die van uw kostlijk bloed op aard nog overschoot?
 En kon de hemel 't zien vergieten?
 Of de aard, de vloekbare aard, het zwelgen in haar schoot?

Vliegt, helsche, woedende Barbaren!
 Vliegt, put de maat der gruwlen uit.
 Schoffeert en thronen en altaren:
 God gaf ze u in zijn vloek ten buit.
 Gaat, volgt, met plondren en vernielen
 Als schaduwen elkaar in 't overheerschen op:
 De wraak vervolgt u op de hielen:
 Gods vloekpijl haalt u in, en bliksemt u den kop!

Wat waant gij, op den stoel gezeten
 Die op een vlamvend kolkvuur staat,
 Dat u de Godswraak zal vergeten,
 Of lichter zijn dan de euveldaad?
 Verblinden! ziet voor wien ge uw euvlen
 Besteedt! Zij zijn voor u, voor uwe kinders, niet:
 Gij slaagt om wroegingvol te sneuven;
 Een ander neemt bezit van roof en roofgebied!

Van daar in de Abissijnsche landen
 De Nijl het grijze hoofd versteekt,
 En Deltaas overspoelde stranden
 Van 's hemels ongenade wreekt:
 Van daar, in 't heete zand bedolven,
 De Kedron 't juk ontfangt van Mekkaas harde wet,
 Verschijnt op 't vlak der woeste golven,
 De krijgsman die 't gezag der Beulen palen zet.

Wie is, bedekt met lauwerbladeren,
 Die tweede en schrikbrer Hannibal,
 Dien we uit den schoot der zee zien naderen?
 Die Frankrijks rust herstellen zal?
 Geen rij van ontoeganklijke Alpen,
 Verdedigd door Natuur, bedwongen door zijn moed,

Geen zeeën bloeds, die om hem zwalpen,
Geen hoofdstof schrikt hem af, of wederhoudt zijn voet.

Riep de Almacht uit het hart van 't Oosten
Hem herwaart, om 't verpletterd volk
Door 't wettige gezag te troosten,
Door vuur, orkaan, en waterkolk?
Of vloekte, in hem, uit vlam en baren
Een Helgeest, op Gods wenk, een nieuwen geessel op,
Om 't heilig kroonrecht in te varen,
En stijgt in hem de elend tot nog een hooger top?

Help God! wat ijzing! welk ontroeren!
Wat bloed toch spat hem in 't gezicht?
Wat offer zie ik henen voeren,
Wat grafterp rijst daar in het licht?
Enguien! ook gij, gij moet dan sneven!
Uw heerlijk bloed, uw deugd, verdiende uws konings lot!
En hij wordt op uw lijk verheven,
Die met der volken recht, als met den hemel spot!

Zwijgt, zwijgt nog, laffe vorstenspoken!
Gij vuige slaven op den throon,
Die uit uw hof dit bloed ziet rooken;
Ja, zwijgt, verduurt ook dezen hoop!
Gaat, neemt dees bloedsmet, met de panden
Aan Kerk en Ridderstand (uw eed ten spijt) ontroofd,
Neemt ze aan uit Bonapartes handen,
En deelt haar onderling, en met hem, als uw Hoofd.

Gaat, staat, in nietigheid verzonken,
En Vorst- en Volksrecht werkloos af,
En blijft met ijdele titels pronken:
Geen' uwer voegt de Koningsstaf.
Kruipt, knielt voor Bonapartes slaven,
Die ze aan uw eigen hof bezoldigt met uw goud!
Gaat vlucht hem, eischt hij 't, alle braven,
Van hem is 't dat ge uw rijk, uw kroon in leenrecht houdt.

Gaat, huldigt aan eens muiltlings voeten,
 Den nieuwen Cezar tot uw Heer;
 Een Cezar zij in hem te ontmoeten,
 In u, slechts roofzucht zonder eer!
 Gij, zoudt gij 't beeld der Godheid wezen,
 Die Gode in 't aanzicht spuwt, met duivlen samenrot?
 Hij eere u, die geen God durft vreezen:
 Wij sterven zoo 't moet zijn, maar in den naam van God!

Wij hebben dit gedicht in zijn geheel willen meêdeelen, omdat het ons een treffend blijk oplevert, wat Bilderdijs Muze aan zijne rijke wetenschap en aan zijn diep-wijsgeerigen blik in de wereldgeschiedenis heeft te danken gehad.

De *Nieuwe Mengelingen* (zoowel Proza als Poëzie) zijn de belangrijkste bundels, die de dichter als balling aan zijn vaderland heeft geschonken. Het eerste deel is geheel van Godsdienstigen aard en inhoud. Een zeer krachtig stuk, en vol waarheid, vindt men in de *Ongodisten*; eene echt zielkundige schets, die van diepe menschenkennis getuigt, in de *Apostelen in den nacht des Verraads*. Boven alle uitdrukking schoon en hartroerend is het dichtstuk *aan de Joden*.

Bilderdijk voorzag, dat men op deze en dergelijke gedichten, om het stichtelijke van den inhoud hier en daar zeer laag zou vallen, en dat hij zeer veel zou hebben moeten onderdrukken, zoo hij niet gegispt of bespot wilde worden. "Maar (zegt hij) zoo lief is mij de lof nooit geweest, dat ik ze van de geheele wereld in alles of zoeker of aannemer: en mijn Vaderland zal in de tien jaren mijner uitlandigheid nog wel zoo niet verbasterd zijn, dat niemand meer lust of gevoel zoude hebben voor eens Christens aandoeningen, die zeker, hemelsbreedte (en nog oneindig meer) van den zoogenaamden Natuurlijken, Redelijken, of Wijsgeerigen Godsleer verscheelt". — Men had den dichter te kennen gegeven, dat men in zijn Vaderland zich in eenige tijdschriften had vroolijk gemaakt over zijne christelijke rechtzinnigheid. "Ik heb echter nooit geloofd, antwoordt hij daarop, zulk een aanstoot te moeten schroomen, vooral waar 't op wezendlijk Christendom en zijnen grondslag aankwam, en geloof dit nog

niet. — Maar iets anders is het, als een welmeenend christendom algemeen is, ongeroepen met zijne rechtzinnigheid te pralen; iets anders bij eene zoo openlijke als algemeene verguizing en omverwerping van de grondvest alles heils eene gepaste gelegenheid waar te nemen, om zijne Landgenoten door eene vrije erkenning te stichten, te bemoedigen, te ondersteunen; en misschien sommigen, gereed met den stroom af te drijven, tot nadenken te brengen. Zoo overbodig het eerste zou zijn, zoo plichtlijk is het ander voor een' Christen, die het met het hart is. Voor mij, zoo er zijn, die gemeend hebben, dat de aart van mijne Hoofdstudiën of mijn zucht tot vrij te denken met geen Christendom kon bestaan, zij bedrogen zich; en ik weet niet, ooit door gesprek, geschrift, of gedrag voet gegeven te hebben, om mij van onverschilligheid voor den Godsdienst, van afkeer van de Openbaring, of versmading van 's Heilands zoendood verdacht te houden. Ook was ik ten hoogste verwonderd, mij bij mijne aankomst in Duitschland tot de zoogenoemde verlichten dezer Eeuw te zien rekenen, en dienvolgende een onthaal te ontmoeten dat mij op dien grond alles beloofde. Wat zoude ik in deze verwarring? *Esse quam videri*. Ik heb het altijd beneden mij geacht, mij tegen het geen mij als een kwaad aangetijgd werd te verdedigen: want wie is mijn rechter dan God? Maar ik achtte het even zoo beneden mij, mij niet aan te kondigen voor die ik was, en een lof op mij te nemen, die mijn hart als een vloek aanmerkte. Ik verklaarde mij; en zie daar mijne uitzichten op een bestendig bestaan verdwenen! In Holland zei men mij in 1781: bied de hand aan het omwerpen van het Staatsgestel, of gij zult vervolgd worden. In 1795: neem deel in de nieuwe orde van zaken, of het zal u het hoofd kosten. Hier was het: voeg u bij den nieuwen Kerk- en Staatsleer, of gij zult verhongeren. Gode zij dank! ik ben en eerst, en daarna, en ook nu, staande gebleven; en Hij, die mij in de vervolgingen verwaardigde met, door mijne bescherming, vervolgden te mogen redden, die mij bij de eerste woede der Revolutionisten het leven gespaard heeft; Hij heeft mij ook hier (schoon naar zijne wijsheid, kommerlijk) brood gegeven!" Simon Gorter

had dus niet noodig gehad te vragen: "hoe kon toch bij deze poëzie ooit sprake geweest zijn van wijding?" *Hij* moge in die krachtige, vaak van heilige geestdrift en verontwaardiging gloeiende zangen, waardoor Bilderdijk een krijg voerde en uitlokte tegen *den geest der eeuw*, "een geest van kwaadaardigheid" gezien hebben, "die indruk maakt, verbaast, en de menigte in den donderaar een profeet doet zien"; "een zich vastdenken in stelsel of opvatting, en een aan oude traditiën zich vastklemmen, dat tot fanatisme geklommen is"; — Bilderdijk zou geen dichter, vooral geen christen-dichter geweest zijn, maar zich als een der meest karakterlooze wezens hebben gebrandmerkt, zoo hij de Waarheid, die hij aanbad en huldigde, den waanwijzen dier dagen niet in het oor had gedonderd. — Dat men dan toch ophoude vragen te stellen als deze: "waarom (heeft Bilderdijk) nooit eens met ruimen blik en liefdevol gemoed het "goeden moed!" toegeroepen aan degenen, die zich aan den *breeden stroom van het onderzoek* hebben toevertrouwd, geloovende, ja, dat God, die waarheid is, zich zelven niet voor den zoeker en vrager zal verbergen, en hem in nacht en twijfel laten omkomen?" Hoe kon hij die er zijn leven en heil in vond, *dat Christus zich geopenbaard had*, den verguizers van zijn Heiland het "goeden moed!" toeroepen? — Waarom wil men van Bilderdijk toch een laffen plichtvertreder maken, die zou hebben moeten blozen voor zich-zelf? — En waren de mannen, "die zich aan den *breeden stroom van het onderzoek* hadden toevertrouwd", zoo weldenkend en edel? Hoonden zij niet schandelijk en dartel al wat een' Christen heiligst en dierbaarst was?

In het tweede deel der *Nieuwe Mengelingen* vinden wij den geheel luimigen *Robbert de Vries*, de heerlijke, aandoenlijke *Assenede*, den *Achilles in Scyros*, de *Lucretia*, en het zoo gants Epische *Slot van Damiate*. In den toon en trant van Horatius, of meer nog van Pindarus, zijn de stoute lierzangen de *Dichtkunst* en het *Geweten*. In dit laatste gedicht vooral is eene lyrische vaart en verhevenheid, door den dichter, zelfs in zijn hoogsten bloeitijd, zelden voorbijgestreefd.

ô Dichtkunst, lenigster der smarten,
 Beminnelijke, daal, ai daal!
 Gij, zoete strookeres der harten,
 Daal neder in uw rijksten praal!
 Uw toon weet rotsen door te dringen,
 Doet 's afgronds grendels openspringen,
 En toomt den woedenden Orkaan.
 De winden huilen, ronklen, ruischen!
 De golven grommen, morren, bruischen,
 En grimmen lucht en wolken aan!
 De donder snorr', en knall', en klater'!
 Uw zachte stem temt lucht en water,
 Doet donderkloot en bliksem staan.

Maar gij, kunt ge ook de wroeging smooren,
 Die zich in 't schuldig hart verheft?
 Zal 't éelst muziek der Dichtrenchoren
 Die ooit verdoven als zij treft?
 Kunt, kunt gij, waar zij op moog stijgen,
 Ook dees, dees gruwbre stem doen zwijgen,
 Gij die zoo onweêrstaanbaar zijt!
 Zal ook voor 't streelen van uw snaren
 Het stormen in de borst bedaren,
 Die zich haar euveldaad verwijt?
 Doet ook die ratelende donder
 Voor dit uw Alvermogen onder,
 Wanneer hij ziel en boezem splitst?

.
 Wat zijt gij, rusteloos Geweten,
 Dat nimmer sluimert, altijd waakt!
 Dat in de borst ten thron gezeten,
 Uw eigen rechtheid nooit verzaakt!
 Vergeefs moog de overstelpde reden
 In 't woest gareel der driften treden,
 En stemmen in heur razerny:
 Door duizendduizend felle tochten
 Van alle kanten aangevochten,
 Regeert gij onbelemmerd vrij,
 En drijft de doemspraak van Gods toren

Het wederspanning hart in de ooren,
In 't spijt van 't hevigst stormgetij'.

.

o Gij, in 't hart der stervelingen
Des Hemels Stedehouderin!
Gij slaapt door geen bedwelmend zingen
Op uw' geduchten zetel in.

Uw prikkel rust noch nacht noch dagen!
Gij zweept met onophoubre slagen!

Gij dondert eeuwig, eindloos, wraak!
Uw foltring laat zich niet verzachten!
Geen tijd kan haar geweld verkrachten;
Geen guichelspel van 't wuft vermaak!
Geen zangtoon kan uw stormen sussen,
Geen zee uw bliksemtuorsen blusschen!
Geen donders doven heur gekraak!

.

Ja, barste 't aardrijk uit zijn harren,
En brijzel' 't zich tot enkel puin!
Stort' 's Hemels trans met maan en starren
De siddrende afgrond op de kruin!
Laat Oost en West, en Noord en Zuijen,
In saamgedrongene Onweêrbuizen
Met krijschend woeden saamgehort —
Laat donderwolken en orkanen,
Met losgerolde legervanen
Zich raatlend op het hart gestort —
Laat alles, alles, zich vergruizen,
En krakend door elkander bruizen;
Nog schiet het bij uw stem te kort.

.

ô Onontwijkbre folterpijnen!
ô Vlijmende angel van 't verwijt!
Hier baat noch purper noch robijnen,
Daar gij het ingewand doorsnijdt.
Vergeefs in 't zachte dons gescholen!
Dat dons ontaart in gloënde kolen!
Vergeefs in wijn en lust gebaad!
De wijn wordt edik op de lippen,

De wellust durft in 't hart niet glippen,
 Waar in uw schrikbre geessel slaat.

We moeten nog van drie gedichten gewagen, waarin Bilderdijk optreedt als *Navolger*, *Vertolker*, of hoe men het noemen wil, mits men maar erkenne, dat de oorspronkelijkheid van den Meester hier in vele opzichten niet minder dan in zijne eigene zangen doorstraalt: den *Fingal naar Ossiaan*, het *Buitenleven naar Delille*, en den *Mensch naar Pope*.

Bilderdijk was met den oud-Schotschen Bard Ossiaan niet zoo onvoorwaardelijk ingenomen als men, elkaâr napratende, dit zeer dikwijls heeft willen doen voorkomen. In eene alleszins meesterlijke *Verhandeling*, aan het slot zijner navolging geplaatst, en ten titel voerende: *Over Ossiaan en deszelfs* ¹ *Fingal*, oppert hij de vraag, of de *Fingal* een *Heldendicht* mag genoemd worden? Maar hij-zelf andwoordt dadelijk daarop, dat wel niemand, die weet wat een heldendicht is, het werk van Ossiaan daarvoor houden zal. Ossiaans zangen zijn, volgens hem, historische dichtstukken, die naar tijdorde afloopen, en als Pilpais fabelen in elkaâr zijn gevlochten. Er is hier en daar *eenheid* van *daad* in, maar de *eenheid* van *ontwerp*, die toch in elk heldendicht vereischt wordt, ontbreekt geheel. Tot de helft van den zesden zang is de samenhang zeer dragelijk; doch wat dan volgt is zelfs in geene vertaling nevens het voorgaande te dulden. — Vervolgens vraagt de dichter, of het oorspronkelijke in der daad zoo schoon zij? — Hij gelooft, dat er weinigen zullen gevonden worden, die niet liever eene goede vertaling lezen. Maar voor elken lezer, die zich aan gedurige herhalingen, nuttelooze epitheta, en allerlei stopwoorden niet stuit, maar door al die nevels heên de waarlijk dichterlijke denkbeelden kan erkennen en genieten, is Ossiaan zeer schoon; maar dit schoone laat zich niet overgieten of aan anderen meêdeelen. De onbeschaafdheid der tijden, waarin Ossiaan leefde, is allergunstigst voor de dich-

¹ Is dit *deszelfs* den dichter zijns ondanks ontvallen? Hij-zelf zegt *neen*, en verdedigt het in zijne Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, als be-
 teekende *van hem*, met nadruk uitgesproken. Zou het met die verklaring hem ernst geweest zijn?

terlijke geestdrift. De onbedwongenheid van ziel in eene bijna bandellooze woestheid brengt eene kracht en verheffing mede, die in beschaafder tijden allerzeldzaamst is; de onkunde bij het dagelijks ontmoeten van nieuwe en vreemde voorwerpen, die zich den zwerver in bosschen en wildernissen aanbieden, geeft den geest eene stemming tot verwondering, en de verbeelding, die aanvult wat aan het verstand ontbreekt, verspreidt over alles een tooverlicht, dat het hart op een meer belangrijke wijze aandoet, dan het daglicht eener bloot aanschouwende kennis.

En nu *Bilderdijs Navolging*? — De statige Alexandrijnen, waarin deze vervat is, ontnemen zeker veel aan het naiëve en natuurlijk-eenvoudige van het oorspronkelijke. Maar de vertolking verraaft op elke bladzijde den Meester. De gespierde en forsche vaersbouw laat niets te wenschen over, dan eenige losheid misschien, die *Bilderdijk* zich eerst later heeft eigen gemaakt. In de Aanteekeningen van den dichter op dit stuk schittert vooral zijne grondige en diepe kennis van Taal- en Krijgskunde.

De aanleiding tot de schoone navolging van Delilles *Homme des champs, ou les Georgiques Françaises*, die hij onder den naam van *Buitenleven*¹ in het licht gaf, was de volgende. In het najaar van 1800 maakten eenige, door kunsttalenten zeer onderscheiden, Hollandsche Dames onzen dichter met het toen onlangs in het licht verschenen werk van den Franschen Abbé bekend. *Bilderdijk* zag er geen Meesterstuk in, maar wel eene keurige versificatie, en vooral verscheiden schoonheden van détail, die hem voor het stuk innamen. Ofschoon hij niet veel op had met *beschrijvende poëzy*, hij voelde zijn dichtlust ontvlammen, en schonk reeds in 1803 aan Nederland, onder den naam van *Buitenleven*, een gedicht in vier zangen, waarop onze natie door alle tijden heên roem zal mogen dragen.

¹ "*L'Homme des Champs* is noch *Land*-, noch *Akker*-, noch *Veldman*, *Veldeling* zou belachlijk zijn, en drukt eenen Satyr, Silvaan, Faun, en al wat men wil van dien aart, maar geen *Liefhebber* van 't landleven uit. Alleen het woord *Buitenleven* geeft het op 't land leven van zoo iemand te kennen."

Eenige vrienden van den dichter meenden, dat hij zoo in zijne *Voorrede* als *Aanteekeningen* te laag op het oorspronkelijk stuk gevallen was, en verlangden daarom nog opzettelijk zijn oordeel. — Bilderdijk voldeed aan dat verlangen, door aan te toonen, dat hij in elk dichtstuk eene *volstreckte* en eene *betrekkelijke* waarde onderscheidde. De laatste verschaft doorgaands een oogenblikkelijken opgang aan een werk, de eerste moet er een bestendigen roem aan geven. Betrekkelijke verdiensten had het werk van den Abbé, volgens hem, zeer vele. Taal en versificatie waren zuiver, schoon, welluidend, keurig, ja, over 't geheel genomen, uitmuntend. Dit beschouwde hij als een groot voorrecht in een dichtstuk, waarin de aard van de stoffe geen hooge dichterlijke vlucht toeliet, en waarin de eenvoudige en gematigde stroom en afloop van het gezang den lezer in geen verrukkingen kon meêsleepen, die hem de onvolkomenheden van het stuk deden vergeten. — Maar dichterlijke, of wijsgeerige omvatting van het onderwerp; verdeling, uitvoering, volheid van denkbeelden; juistheid in de keus van hetgeen men aanwenden of onderdrukken moest; juistheid in de plaatsing en aanwending van wat de dichter verkoos te gebruiken? — In deze opzichten houdt hij het stuk voor zeer middelmatig, en gelooft zelfs, dat niemand het met aandacht lezen kan, zonder het gebrek aan schikking en keus, en de armoede van gedachten, van 't begin tot het einde, op te merken. De *eerste* en *vierde* zang vooral zijn zeer leeg, ofschoon zij weêr al te veel behelzen, dat er niet in te pas komt. De *derde* is het, ondanks de menigte der op één gehoopte stoffe, door gebrek aan genoegzaam verband in de stof-zelve. Dichterlijke overgangen ontbreken geheel en al. Van dichterlijke verziëring geen zweem. Overal blijkt de auteur een voortreffelijk Versificateur, maar een zeer middelmatig dichter.

Hoe dit zij (wij hebben het Fransche gedicht hier niet te beoordeelen), het Hollandsche Buitenleven is een *Meesterstuk*. Niet dat wij het met eenige beoordeelaars boven de *Ziekte der Geleerden* plaatsen, of zelfs daarmee gelijk stellen. Dit laatste gedicht staat in onze schatting zóo hoog, dat wij overtuigd

zijn, dat men in dichterlijke scheppingen daarvan op een verren afstand blijven kan, en toch *Meesterwerken* voortbrengen. — In het Buitenleven heeft Bilderdijk zijn model (zoo die naam hier niet zeer oneigen is) overal behandeld als Meester, louterende wat gelouterd moest worden, verschikkende, wijzigende, ja, vaak het oorspronkelijke geheel verlatende, en zelfstandig optredende met eene weërgalooze voortreffelijkheid in kunst en ordonnantie, in woordenkeus en taaleigen, en in die dichterlijke beschrijvingen vooral, waarin ge niets zult aantreffen dat niet Hollandsch gedacht en gezongen is.

Lees in den *Eersten Zang* eens wat men onder de titels zou kunnen brengen van *Wintervermaken*, *Hertenjacht*, *dorpsleeraar*, *schoolvoogd*, *dorpsgenoegen*: in den *Tweeden*, wat men kan noemen *Land- en Tuinbouwkunst*; in den *Derden*, *watertooneelen*, en daarin deze schoone plaats over uw Vaderland:

Met leniger geweld, en zachter in zijn werken,
 Wrocht elders 't vlietend nat, gezwollen uit zijn perken,
 Of in zijn kronklend spoor langs de oevers heengeleid,
 En nieuwe bodems uit, 'en nieuwe vruchtbaarheid.
 Dees stroomen, in hun loop bevracht met vreemde deelen,
 Die, naar ze in aart en soort, gewicht en vorm verschelen,
 Of, drijvende op het vocht, of zinkende in den grond,
 Of op, of onder 't nat, verzaamen tot een klont:
 Dees stroomen voeren dus in 't steeds vertragerd water,
 Een voorraad stoffen meê, wier zwaarte, vroeger, later,
 Naar mate een sneller vaart een mindre drukking wrocht,
 Zich neêrploft in hun kil, of vastzet in een bocht.
 Voor alles toont zich dit, waar de afgegleden vlieten
 Met afgematten stroom der zee in de armen schieten,
 Wen 't rijzen van 't getij den waterzwangren vloed
 In 't vallen staande houdt, door 't steigrend meir ontmoet.
 Van daar die banken dan, die opgehoogde gronden,
 Die drempels, zoo geducht in stroom- en havenmonden,
 Waar, Neêrland, eer gij 't gist, uw onontwijkbre val
 (De Hemel kome 't voor!) zich uit bereiden zal:
 Wen, toegespoeld met slib, met klei en steengruisanden,
 De doodlijke eenzaamheid zal heerschen op uw stranden,

Geen kiel zich wagen durft aan de onbevaarbare kust,
 Die reë noch berging heeft, en veiligheid noch rust;
 En 't eenmaal zaligst land, veellicht in weinige eeuwen,
 Een aaklig nest zal zijn van zwaluwen en meeuwen!

ô Hemel! 't is dan niets, zoo Neêrland, diep gebukt,
 De wrange en scherpe vrucht van eigen dwaasheid plukt!
 Zoo 't volk, voor nog geene eeuw Europaas steun en luister,
 De moede leden vlijt in een ondraagbren kluister!
 Zijn overvloed, zijn steun, zijn handel, en zijn goud,
 Geroofd, geknakt, vernield, in vreemde hand beschouwt!
 Zijn grenzen ingekort, zijn ingewand geplonderd!
 En nergens hoop of troost, zoo lang uw gramschap dondert!
 't Is niets, ofschoon men 't drukt, uit huis en haardsteê sleept,
 En verr' van 't Vaderland naar 't rookend slachtveld zweept,
 Om voor eens Nabuurs lust dat dierbaar bloed te storten,
 Dat beter waar besteed om hem de wiek te korten!
 Neen, Hemel! 't waar te min aan dat onlijddijk wee,
 Ten waar zijn bodem-zelf, gewoekerd uit de zee,
 Met al zijn heerlijkheid in 't gapend niet bedolven,
 Op nieuw een prooi moest zijn van de uitgedreven golven!
 Mijn oog en schreit, ja schreit! beschreit uw Vaderland!

Lees in dienzelfden zang de wording en werking der *veen-*
gronden, der *vuurströomen*, het *geweld der zeeën*, en wensch u
 dan geluk, dat gij Nederlander zijt, en dat de Taal, die Bil-
 derdijk als Koning gebod, ook uw schat, uw eigendom is,
 zoo ge haar wilt gebruiken en genieten. — Wat ware het een
 koninklijke arbeid dit *Buitenleven* eens toe te lichten, en aan
 Nederland als met den vinger aan te wijzen, wat er al aan-
 schatten van Taal, Poëzie, en rijke Wetenschap in dit Kunst-
 stuk verborgen ligt!

De hooge voortreffelijkheid van Bilderdijks *Buitenleven* werd
 bij zijne verschijning door niemand aangerand; doch men vond
 goed den zoo geheel oorspronkelijken Zanger (en dit wel, in het
 Buitenland), onder den naam van *loffelijken Overzetter* aan te
 kondigen. Met fier zelfgevoel teekende onze dichter daartegen
 protest aan in de volgende dichtregelen, waarmede hij zijne

Overwerking van Popes "Essay on Man" bij zijne landgenooten inleidde:

Wat zegt men? 'k ben een bloot Vertaler,
 Geen Dichter? — 't Mag zoo zijn, ik wederspreek het niet.
 Maar 'k ben, voor 't minst, geen koude praler,
 Die de eerezucht verzen wijdt, waar 't hart niet overvliet.
 Ik stort mijn' boezem uit, als 't vinkjen in de abeelen,
 En vraag niet, wien mijn stem kan streelen,
 Maar vier behoefte bot. Mijn Dichtkunst is gevoel,
 En, 't zij uit eigen borst gevloten,
 Of, uit een andre borst mijn' boezem ingegoten,
 Ik zing en ken geen ander doel.

Doch, zoo ik ooit een' toon deed hooren,
 Aan Frank of Brit ontleend; Bataaf, verwijt ge 't mij?
 Of voedde ik luistergretige ooren
 Met ijdele, leêge melody?
 Neen, 'k trachtte uw Zangers op te leiden,
 Om kunst- en wankunst te onderscheiden;
 Zong vreemde orakels stom, wier valsche hemelval,
 Met kinderlijk ontzag ontfangen,
 Een vloeiend Ondicht gaf voor Zangen,
 Of 't hart verstikte in hol geschal.

Neen, 'k leerde u God en Zeden eeren,
 Waar lastring 't woord verhief, ten trots van 's Hemels wraak!
 En, 't Nakroost moog mijn zang naar 't brandend hart waardeeren,
 't Zal voelen, wie mij lees, van welk een vlam het blaak.
 Dit zinge ik, wie mijn Lier ook hoë;
 Ja, Godsdienst, Waarheid, Deugd, en 't Schoone
 Zijn een. Versmijt de harp, gij die dit Eén verdeelt.
 Poët! wees Wijsgeer, Kristen, Maler;
 Maar druk u-zelfen uit! men noeme u vrij vertaler,
 Wanneer ge uw lied oorspronkelijk speelt!

Bilderdijk speelde in zijne Navolging van Popes Essay zijn lied zeker geheel oorspronkelijk. Het stuitte hem tegen de borst, dat men voor den Engelschen Wijsgeer en Dichter zoo

veel wierook gebrand had, en daarom wilde hij zijnen landgenooten toonen, hoeveel er aan het Engelsche dichtstuk faalde, om een meesterwerk te heeten, en hoe weinig samenhangend en doordacht zelfs het wijsgeerig stelsel was, dat daaraan ten grond lag. Ook het zedelijk karakter des dichters werd door Bilderdijk niet gespaard. Hij ging zeker te ver, veel te ver, toen hij beweerde, dat "het moeilijk" was "drie bladzijden der schriften van Pope te lezen, zonder er die nijdige, ergerlijke, en kwaadaartige misgeboorte in te ontdekken, die, onvatbaar voor openheid of vertrouwen, zelfgenot of genoegen, in de enge kluisters van 't jammerlijkste Egoïsmus verstikte; uit booshartigheid hekelde, beschimpte, smaadde; en uit niets anders dan louteren wrevel, deugd en braafheid predikte, alleen om 't genoegen van het *intalescant* van Juvenalis te smaken." Hij ging te ver, toen hij over het wijsgeerige in Popes dichtstuk sprekende, durfde neërschrijven, dat het door Pope, "zoo als het uit zijnen grond niet gewassen was", ook nooit verstaan werd. — Maar met diep wijsgeerigen blik doorzag hij het valsche, onhoudbare, tegenstrijdige van Popes systema. In zijne navolging heeft hij het onwijsgeerige en onsamenhangende uit dit dichtstuk voortreffelijk weggelouterd. — We komen later, wanneer wij Bilderdijk als wijsgeer behandelen, daarop breedvoerig terug.

Moesten we thands nog een eindoordeel over al de dichtwerken van onzen balling-dichter uitspreken, we zouden ze eene voortreffelijke Encyclopedie noemen van al wat hij ons later, in zijn schitterendsten bloeitijd, op bijna elk gebied van poëzie heeft geleverd.

Jeronimo de Vries mocht hem in die dagen met het volste recht in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aankondigen als "den grootsten dichter onzer tijden." "Stoutheid of bevalligheid, verhevenheid van denkbeelden of gemakkelijkerheid van dichttrant, eigen vinding of meesterlijke navolging", men wist niet wat in hem het meeste te bewonderen. "Dat eenvoudige en natuurlijke, mocht hij er bijvoegen, dat spreukrijke, den ouden zoo gemeenzaam, welk een kracht (gaf) het hier boven dat bulderende van sommigen, die dan alleen meenen verheven te zijn,

wanneer alles vervuld is met akelige woorden.” Toch zou de adelaar nog hooger stijgen, toch zou hij zich nog vrijer spiegelen in de zonneglansen niet alleen, maar nog onbevangener blik werpen op de lichtkreitsen boven hem, op de aardruimte beneden, en met nog forscher vleugelenslag hemelen en afgronden doorrennen, als hoogste koning in dat oneindig gebied.

Wordt vervolgd.

HET PLANTENRIJK,

VOORNAMELIJK IN

DE SYMBOLIEK, IN DE LEGENDE, IN DE POËZIE,

DOOR

A. M. OOMEN.

Reeds in de eerste tijden der wereldgeschiedenis vond de menschelijke verbeelding er behagen in, het dichtsterlijk gevoel door zinnebeelden en in geheimzinnige vormen uit te drukken. Die zinnebeelden, die vormen werden ontleend aan de rijken der natuur; maar vooral aan het plantenrijk.

Het leven van den mensch heeft zich altijd naauw verbonden gevoeld aan dat der planten. Zij leveren zoo veel op voor zijne behoeften: voor zijn voedsel, voor zijne kleeding, en beschutting; maar wat de planten en bloemen in hooger zinnen aantrekkelijk voor hem maakte, was, dat ze, door hare schoone vormen en kleuren, zoo bijzonder geschikt zijn voor de taal der symboliek.

In alle tijdperken der beschaving werden de wijs van ontstaan, van groei, van bloei, van sterven der planten gebruikt als een hoofdelement in de bloemenspraak. Men ziet dit, om strijd, in al de Bijbelboeken, in de legenden van Oosters en Westers Heidendom, in de overleveringen der Christenkerk, in de letterkunde van vroeger en later tijd.

Het Heidendom zocht het verband van idee en zinnebeeld in de bloemenspraak veelal op zinnelijk gebied. Het was aan het Christendom voorbehouden, uit de bloemensymboliek die fijne geuren te doen opgaan, welke het bestaan van eene prachtige

en zielverheffende Flora duidelijk verkondigen. Die Flora ontluikt nog voortdurend.

“My spreekt de blomme een tale,
My is het kruid beleefd,
My groet het al te male
Dat God geschapen heeft.”¹

En wie, algemeen genomen, wie ziet niet gaarne bloemen?
Rückert zegt:

“Die soll nicht meine Freundin sein,
Die nicht die Blumen liebt.”

In den zomer is immers de geheele wereld een ware bloemhof. Zij werden door den Schepper overal met milde hand uitgestrooid, tot onzen troost in de vele bekommelingen des levens. Zij versieren onze kerkelijke en wereldsche feesten, ja, zij volgen ons tot op het graf. In onze kerken prijken zij op het altaar, en in de lieve Meimaand komt een ieder, om strijd, zijne bloemen offeren aan de voeten van Marià, de Moeder der “Schoone Liefde”. De nieuwe bloemen worden tot kransen en slingers gebonden en omgeven haar minlijk beeld; in de processiën zijn het bloemen, die voor het Allerheiligste worden uitgestrooid; de bruiden des Heeren en de anderen bruiden kroont de zoetdeugd der Hoop met bloemen; eene bloem — een gewijde roos — zendt de H. Vader jaarlijks aan eene uitverkoren, Gode welgevallige dochter; de bloemen, die de wasflambouwen omslingerden en die door kleine meisjes voor ons uitgestrooid werden op den dag onzer Eerste Kommunie vergeten wij nimmermeer. In de veertiende eeuw waren er kloosters, waar jaarlijks den Prior een bloementuil werd aangeboden.²

In onze wereldsche beslommering, vinden wij de glimlachende bloemen bij alle feestelijke gelegenheden. Zij versieren

¹ Vaerzen van den West-Vlaming Guido Gezelle. *Beleefd* is natuurlijk te verstaan als *belebt*.

² *Hist. du diocèse de Paris, par l'abbé le Bauf*. Chap. Paroisse de Chaillot. A. Monteil, *Hist. des Français*, XIVe siècle.

de gevels der huizen, het want der schepen, of prijken in de woonkamers.

In 1214 werden er te Treviso feesten gevierd, waarbij men kunstmatige kasteelen oprichtte, die met purper en hermelijn bekleed waren. Men sloot er de Dames en Jonkvrouwen in op, die, zonder hulp der mannen, het kasteel moesten verdedigen. De belegering geschiedde door jonkers, welke met bloemen, vruchten, muskaten en reukfleschjes gewapend waren en het kasteel beschoten. De afgevaardigden, uit de naburige steden met hunne banieren, woonden het gevecht bij.¹

Het is bekend, hoe bijna alle Rederijkerskamers in de Nederlanden hunne namen aan bloemen of althands aan het Plantenrijk ontleenden. Men had te Aarschot, *Het Terwebloeyssel* en *De Wijngaertranch*; te Alkmaar, *'t Groen Laurier*; te Amsterdam, *De Egelentier*, *De Witte Lavender*, *Het Vijge-boomken*; te Antwerpen, *De Goudsbloem*, *Het Lelyken van Calvariën*, *De Olijftak*, *De Violieren*; te Arnemuiden, *De Oranje-bloem* en *De Zonnebloem*; te Assche, *De Barbarissen*; te Audenaerde, *De Kersouwe of Madelieve*.

Te Benthuisen, *De Huyslookbloem*; te Berchem, *De Bloeyende Wijngaertranken*; te Bergen-op-Zoom, *De Vreugdebloem*; te Bergschenhoek, *De Wilgenbloem*; te Berkel, *De Berkenboom*; te Beverwijk, *De witte Lelie*; te Bilsen, *De Veltbloem*; te Bleiswijk, *De dubbele geele Hoffbloem*; te Breda, *De Berkerijs* en *De Oranje-bloem*; te Brielle, *De Vreugdebloem*; te Brussel, *De Coornbloem*, *De Veltbloemen*, *De Lelie*, *De Olijftak*, *De Wijngaert*, *'t Mariencransken*.

Te Delft, *De Rapenbloem*; te Dendermonde, *De Roos*; te Diest, *De Lelybloem*, *De Lelykens wten dale*; te Dixmuyden, *De Lelybloem*; te Edingen, *De Pensé-bloem*; te Eecloo, *Eikels worden boomen*; te Elversele, *De roode Roos*; te Enkhuizen, *De Accoleyen*.

Te Geervliet, *De dorre Boom*; te Gent, *Jesus met de Balsembloem*; te Gheel, *De Brembloem*; te Gorinchem, *Het Segelbloem*.

¹ Ozanam, *Poésies Francisc.*, Pag. 19.

ken; te Gouda, *De Goudsbloem*, *De Balsembloem*; te Goeree, *'t Nagelbloemken*; te Goes, *De Nardusbloem*; te 's-Gravenhage, *De Korenbloem*, *De Groene Laurierspruit*; te 's-Gravensande, *De Geele Violetten*.

Te Haarlem, *De Witte Angieren*, *De Wijngaertranken*; te Haastrecht, *'t Gelisbloemken*, *De Balsembloem*; te Hasselt (Limburg), *De roode Roos*; te Hazerswoude, *De Haselieren*, *De Meibloem*; te Helmond, *De Vlasbloem*; te 's-Hertogenbosch, *Den vierighen Doorn* en *De jonge Laurieren*; te Hondsholredijk, *De Laurierspruit*; te Hoogeveen, *De Veenbloem*; te Hoogstraten, *Het Eglentierken*; te Hoorn (in N. Holl.), *De roode Angieren*; te Hoorn (buiten Delft), *De Hoornbloem*; te Hulst, *De Hulstbloem*.

Te Iperen, *De Rosieren*.

Te Kapelle a/d Ysel, *De Barnetelbloem*; te Katwijk a/d Rijn, *De Korenairen*, *De Koornspruit*; te Katwijk a/Zee, *De Kempenbloem*, *Het Akerbloemken*; te Ketel, *De Zonnebloem*, *De Zonnebloemspruit*.

Te Leuven, *Het Kersouken*, *De Rooze*, *De Lelybloem*, *De Peterceliewortel*, *De Pensé*; te Leyden, *De witte Accoleyen*, *De Orangie lely*, *De Palmboom*; te Leyderdorp, *De Patientiebloem*; te Leydschendam, *De Olijftak*; te Lier, *De Hofbloemkens*; te Lier (in Brabant), *De Groeyende Boom*, *Het Jenetten bloemken*; te Loosduinen, *De Orangie-spruit*.

Te Maasland, *De Olijfbloem*; te Maassluis, *De Mostertbloem*; te Mechelen, *De Peoen*, *De Lischbloem*; te Monster, *De blauwe Wijngaertranck*.

Te Naaldwijk, *De Jerichosroos*, *De Cederboom*; te Neckespoel, *Het Boonbloemken*; te St-Nicolaas, *De Goudsbloem*; te Nieuwenhove, *De Violieren*; te Nieuwerkerk, *De blauwe Accoleyen*; te Nieuwerkerk, *De Vlasbloem*; te Nieuwpoort, *'t Wilde Heibloemken*; te Ninove, *De witte Waterroozen*; te Noordwijk, *De Lely onder den doorn*; te Nootdorp, *De Damastbloem*.

Te Oestgeest, *De Ogentroostbloem*; te Ooltgensplaat, *De Polderbloemen*; te Overschie, *De Negen roó Rosenknoppen*.

Te Pijnakker, *De Pijnappelboom*; te Poeldijk, *De Tarwebloem*.

Te Rijnsburg, *De roode Angieren*; te Rijswijk, *De willige Rijsen* en de *Anemybloem*; te Rupelmonde, *De Genoffel*; te Romerswaal, *De drie Coren-bloemkens*; te Rotterdam, *De blauwe Accoleyen*.

Te Sassenheim, *De Boterbloem*; te Scheveningen, *De Made-lieven*; te Schiedam, *De roode Rosen* en *De Vijgeboom*; te Schipluiden, *De Rosemarijn*; te Schoonhoven, *De Pensé-bloem*; te Sluis, *De Distelbloem*; te Stekene, *De Distelbloem*; te Stompwijk, *De Afrikaen*.

Te Temsche, *De Wijngaertranck*; te Thielt, *De wilde Roos*; te Thienen, *De Koren-bloem* en *Flos frumentarius*; te Turnhout, *De Hey-bloem*, *'t Genette-bloemeken*, *'t Hey-bloemeken*.

Te Utrecht, *De Violetten* en *Het Rosemarijn-bloemken*.

Te Veere, *De witte lelyen* en *De blauwe Accoleyen*; te Vilvoorden, *De Goudsbloem*; te Vlaardingen, *De Akerboom*, *De Lindeboom*, *'t Bloemken Jesse*; te Vlissingen, *De blauw Accoleyen*, *'t Reyn Accoleyken*; te Voorschoten, *De witte Violen*; te Vossemeer, *De Drie Korenairen*; te Waasmunster, *De Koornbloem*; te Waddinxveen, *De Kandelaersbloemen*; te Warmond, *Het roode Madeliefken*; te Wassenaar, *De witte Rosen*; te Wateringen, *De gele Meirbloem*; te Westerhey, *De Lavenderbloem*; te Woerden, *De Kauwoerden*.

Te Zandvoord, *De wilde Appelboom*; te Zevenhuizen, *De Narcissus-bloem*; te Zierikzee, *De Distelbloem* en *De Laurieren*; te Zoetermeer, *De witte Meirbloem*; te Zwartewaal, *De Nardus-bloem*¹.

Is het niet opmerklijk, wat groot getal kunstgezelschappen in vroeger tijd in onze Nederlanden werkzaam waren, en dat wel zelfs in kleine dorpen? En nu hebben we nog maar alleen eenige Rederijkkamers genoemd, die van het Plantenrijk hunne namen ontleenden.

En komen wij nu op de begraafplaatsen dan nog verlaten ons

¹ De opgave dezer Kamers is door mij ontleend aan het werk van den geleerden Schotel. Zoo er bij voorkomen, wier naam door geen bloem of plant gedragen wordt, is dit aan mijne onkunde op dat gebied te wijten.

de bloemen niet. Al van ouds en nog heden ten dage, versiert men, bij sommige volkeren, de graven met bloemen.

De crocus, de lelie, de violier, en de roos, werden daartoe in oude tijden gebruikt. Juvenalis hierop zinspelende wenscht, dat de heuvel die de asch der voorvaderen dekt, door de menigte crocussen het aanzien eener altoosdurende lente hebben moge; Virgilius wil, dat het der lijkbuis van Marcellus aan geene leliën ontbreke, Prudentius wekt de reyen op, om violieren voor de slaappleatsen der H. Martelaren te verzamelen, en bij Anacreon strekt het der roos tot geen geringe eere, dat zij bloeit op de graven.

Zoo zien wij, dat overal, waar leven en vreugde is, bloemen zijn, en op de graven nog troosten zij ons als zinnebeelden der onsterfelijkheid. Er was geen minnezanger, die niet de schoone Meimaand bezong, met het herleven der bloemen, het gekweel der vogelen, en het ruischen der beekjes. De H. Franciscus, die zanger der liefde Gods, was een hartstochtelijk bewonderaar der natuur; de lieflijke bloemen bekoorden hem boven mate, en hij ademde hare geuren in, terwijl hij zijn hart verhief tot die geheimzinnige bloem die uit den stam van Jesse ontsproot.

DE LELIE.

Lilium, Candidum, Asigvor, Lis blanc. Lily, Lilie, Lirio.

De Lelie is de bloem der bloemen, door haren sierlijken vorm. De witte Lelie is het zinnebeeld der reinheid en der onschuld, daarom is zij de geliefkoosde bloem der H. Schrift, die met vijf en twintig Leliën versierd is en het is ook daarom dat wij haar de eerste plaats geven.

De gouden Lelie uit den Bijbel. Wij zien dat God de Lelie als versiering aan Moses bevolen heeft.

“Gij zult ook een kandelaar maken van louter goud, door den hamer zal hij geheel moeten gedreven zijn: met zijne steel, zijne appels, en de leliën, die er uitspruiten¹.

¹ Exod. XXV: 31.

De Lelie in de bouwkunst bij Salomon. "De kapiteelen, die op de pilaren in het portaal stonden waren als Leliën gemaakt, vier cubiters hoog." ¹

Lelievorm van het groote watervat in den Tempel van Salomon. "Zijne dikte was een hand breed en zijn rand was omgebogen als een kelk of als eene ontloken Lelie." ²

De dichterlijke Lelie van Salomon. "Ik ben eene bloeme des velds, en eene lelie der dalen." "Gelijk eene lelie onder de doornen zoo is mijne vriendinne onder de dochters." "Mijn beminde is aan mij en ik aan hem. Hij vermaakt zich onder de leliën." ³

De Lelie als zinnebeeld in de H. Schrift. "Brenge bloemen voort, als leliën, werpt goede reuk uit, schiet aangenaam loof, zingt lofzangen, en verheft den Heere om zijne werken." ⁴

"Het verwoeste land zal vrolijk zijn, de wildernis zal zich verheugen, en als eene lelie bloeyen." ⁵

"Ik zal aan Israel wezen als een dauw, hij zal als leliën bloeyen." ⁶

"Bezie de leliën des velds, hoe zij groeyen; zij arbeiden noch spinnen niet. Salomon zelf, in al zijne pracht, is niet gekleed geweest gelijk eene van die." ⁷

De Lelie, in het Christendom. De Lelie is bij alle volkeren om hare blankheid en zuiverheid, geacht geworden, maar het is vooral in de christen kerk dat de Lelie als een zinnebeeld der schoonheid en reinheid, geëerd wordt. Ja, de Lelie is hare uitverkoren bloem, daarom versiert zij het altaar, en staat er tusschen de kandelaars als in den tempel van het Oude Verbond. De Lelie prijkt in de hand der Heiligen, als een zinnebeeld van zuiverheid en deugd.

Lelie van den H. Joseph. De staf van den H. Joseph bloeide met witte leliën, toen hij als man van Maria zoude gekozen worden.

¹ Regg. VII: 19. ² Paralip. IV, 5. ³ Canticum, II: 1; 16.

⁴ Eccl. XXXIX: 19. ⁵ Isaïas XXXV: 1. ⁶ Oseas XIV: 6.

⁷ Mattheüs VI: 28, 29.

Lelie van den Engel Gabriël. Het is met de leliëntak, (als zinnebeeld van de onbevlektheid der H. Maagd), dat de Engel Gabriël wordt voorgesteld, als hij de boodschap brengt bij Maria.

De Leliën, in de Legendes der Heiligen. Men zegt van den Heiligen Norbertus, dat zijne ziel in de gedaante eener lelie naar den hemel opging; daarom wordt hij met de lelie voorgesteld.

De Lelie van den Z. Wilhelmus. Toen de Gelukzalige Wilhelmus van Montpellier stierf, ontsproot er uit zijn mond eene lelie, waarop de woorden *Ave Maria* geschreven waren.

De Lelie van den Z. Saliatus. Ook zegt men dat het zelfde gebeurde bij den Gelukzaligen Saliatus, door wiens heilig leven de godsvrucht voor O. L. Vrouwe van Tolgaët in Bretagne is ontstaan.

De Lelie van broeder Egidius. Ook verhaalt men, dat toen Broeder Egidius een woordentwist had, over de onbevleete ontvangenis van Maria, hij den grond tot getuige nam, en dat, na driemaal met zijn stok er op geslagen te hebben, er drie leliën uit ontsproten.

De Lelie, als zinnebeeld van Maria. Maria is de hemelsche lelie. (S. Anselm. *Psalt. virg.*)

De onbevleete, de allerzuiverste Lelie.

(S. Epiph. *De laud. Virg.*)

Lelie, witter dan sneeuw, geuriger dan balsem, met maagdelijken luister overtoegen. (S. Germ. *Serm. in Annunt.*)

Lelie, blinkend in het midden der doornen van den glans der reinheid en den luister des maagdoms.

(S. Damasc. *Par. virg.*)

Lelie der dalen. (S. Bern. *Serm. 3 sup. Salve.*)

Heerlijker getooid, dan ooit Salomon in al zijn luister.

(Dionys. Carth. *in cant. 8.*)

Lelie, bekroond door den zilverwitten bloesem der kuisheid, innerlijk getooid met vurige goudgensterkens der liefde, alom den liefelijken geur der deugden verspreidend.

(S. Petr. Dam. *Serm. 3 de Nativ. virg.*)

De Heiligen, met de Lelie afgebeeld. Meestal worden

de H. Belijders met leliën afgebeeld, alhoewel er ook martelaren voorkomen, dien men de lelie in de hand heeft gegeven. Maria heeft nooit de lelie in de hand; maar zij wordt wel als zinnebeeld bij haar geplaatst.

De navolgende Heiligen dragen de Lelie:

Joannes Baptista, Vitalis, Laureanus, Julianus en Basilissa, Dominicus, Chrysanthus en Daria, Eleazar van Sabran, Delphinus, Franciscus van Assisië, Antonius van Padua, Thomas van Aquine, Joannes van het kruis, Joannes van God, Diëgo, Petrus van Verona, Antoninus van Florentië, Franciscus Xaverius, Philippus Benizzi, Hyacinthus van Polen, Lodewijk van Gonzaga, Albertus, karmeliet, Gaëtano van Thienne, Stanislaus Kostka, Joannes van Sahagun, Joannes de Goede, Ambrosius Sansedoni, Philippus Neri, Brocardus, Vincentius Ferrieri, Pelagius van Cordua, Bernardus van Baden, Kénelin, kind van zeven jaren, Aimericus, Valerianus, Kasimirus, Ufflam, Pulcherius, Clara, Catharina van Siëna, Ediltrudis, Geertrudis van Nivelles, Guiteria, Catharina van Zweden, Maria van Carvallon, Maria Anna van Pazedes, Z. Diana van Andals.

De goudlelie van den H. Joannes. De goud-lelie van den H. Joannes (Amanceas), groeit in Peru, en wordt daar als eene geheiligde bloem beschouwd. Alle jaren wordt er in de nabijheid van Lima, en omtrent het feest van dezen heilige, een feest gevierd. Bij die gelegenheid zijn alle de inwoners van het dorp in het veld, om de Amanceas-bloem te zoeken, en zij brengen de bloemen tot versiering der kapellen, die in de vallei daartoe zijn opgericht.

De Lelie bij de Grieken. Homerus vergelijkt de Elyseische velden, het verblijf der gelukzaligen, bij beemden met Affodillen gesierd, wier helder blaauwe kelkvormige, bloemen in de lente telkens uit den bol ontspruiten, en het zinnebeeld waren van eene voortdurende verrijsenis.

De Lelie bij de Romeinen. De Lelie was het zinnebeeld der hoop, der schoonheid, en der eerbaarheid, zoo als men dat ziet op de medailles der Romeinen.

Virgilius, van Marcellus sprekende, wil dat men hem leliën

in overvloed zal aanbieden, en, zoo wij gezien hebben, werden zij op zijn graf geplant. Hij bezingt ook de leliën in zijn *Aeneïs* als hij zegt —

Als in de velden de biëen, bij 't glansen des stralenden zomers
Nedergedaald op 't bonte gebloemt, om de vlekloze witheid
Zwermen der lelieblaan, wen de beemd van heur mommelen zuizelt, ¹
Als wen 't Indisch ivoor met de bloedige glansen des purpers,
Wordt overvloedig, of getuild onder rozen der Leliën blankheid. ²

Der Godin Juno was de Lelie toegewijd, zij wordt met deze bloem in de hand voorgesteld. Daarvan wordt de Lelie somtijds genaamd Rosa Junonia.

De Lelie, in het wapen van Frankrijk. Aan den oorsprong der Leliën van Frankrijk zijn vele fabelen en legenden verbonden en zijn de gevoelens daarover zeer uiteenlopend.

Volgens eene oude legende is de Lelie van Frankrijk uit den hemel gezonden (*Lilium Cœleste*), aan Karel den Groote of wel aan eenen heremiet na het doopsel van Clovis. Volgens anderen zoude het de H. Dionysius geweest zijn, welke de Lelie aan Frankrijk gegeven heeft. (Gerson, *Dict. Univ.*)

De Iris, in het schild van Frankrijk. Velen twijfelen er aan, of het wel de lelie is, die men in het wapen van Frankrijk ziet, en beschouwen ze als de bloem van de iris (onze lischbloem), waarmede de Fransche wapenlelie geheel in gedaante over-een-komt; anderen zien er de punt van eenen scepter in; ja, sommigen hebben er padden (of kikvorschen) van gemaakt.

De veronderstelling van de irisbloem is daarop gegrond, dat de Franken deze bloem zouden gekozen hebben als eene herinnering aan de moerassen, waar zij vertoefd hadden. Het woord *flamme*, hetwelk iris beteekent geeft ook aanleiding tot deze onderstelling: want daarom zoude de banier van den H. Dionysius, welke op zijn graf geplant was, *oriflamme* genoemd zijn (*aurea flammula*); *flamme d'or*, omdat de gewone lischbloem, geel van kleur is.

¹ *Aeneïs*, B. VI. ² *Aeneïs*, B. XII.

Oriflamme est une bannière
 Aucun poi plus forte que guimple
 De cendal romoyans et simple
 Sans pour traiture d'autre affaire.

(Guillaume Guicert, *Roman des Roiaux lignages*.)

De irisbloem wordt op een blaauw veld geplaatst om dat zij eene waterbloem is, en daardoor de blaauwe kleur van het water wordt teruggegeven.

Op eene medalje van Dagobert I, wordt deze koning met drie scepters in de hand afgebeeld, welke in den vorm van een iris zijn bij-een-gebonden. De drie scepters verbeelden Austrasie, Normandie, Bourgondie.

De naam *fleur de lis* zoude, volgens sommigen, eene verbastering zijn van *fleur de Louis*. Vóór het jaar 1150 ziet men geene leliën in het blazoen van Frankrijk.

In den aanvang waren de leliën zonder bepaald getal in het blazoen aanwezig (*semé*). De bepaling van drie leliën in het schild van Frankrijk te voeren, schrijft men algemeen aan Lodewijk den VII toe.

Daarentegen leest men in een manuscript van de koninklijke Bibliotheek onder N° 8356, behelzende den inventaris der kleinooden van Karel V:

“Dix plats dorez à fruit, & a chacun sur le bord trois fleurs
 “de Lis fermées en manière d’écusson.”

Op een zegel aan een charter van 1137 is deze koning voorgesteld met eene lelie. Zijn kroon is met leliën versierd, en toen hij zijnen zoon liet huldigen verlangde hij, dat zijne dalmatiek en zijne schoenen azuurkleurigen zouden zijn en met gouden leliën versierd.

Op een zegel van Philippus de Valois, en op een van koning Jean, vindt men drie leliën zij zijn gehecht aan een charter van 1355.

Het eerste geld met de lelie werd onder Lodewijk VII geslagen.

Philippus de Schoone, liet een munt slaan, welke de naam van *florin* kreeg, men zag daarop een kruis met leliën (bloemen, *flora*).

Op den *liard* (het oortjen) zag men ook de lelie afgebeeld.
 Men had ook goud en zilver geld, dat men *lis* noemde.
 Die munt werd in 1655 geslagen en in 1657 weder vernietigd.
 De *lis d'or* gold 7 ponden.
 De *lis d'argent* 20 sols.
 De halve *lis d'argent* 10 sols.
 De kwart *lis d'argent* 5 sols.

De banier van Frankrijk is van violetkleurig, of van hemelsblauw fluweel en versierd met gouden leliën.

In de zalen van het koninklijk hof en in die van het koninklijk gerechtshof waren de behangsels met leliën versierd.

Ook hadden de kanselieren en de zegelbewaarders het recht de leliën tot sieraad in hunne behangsels te plaatsen.

Op eene geborduurde stof gevonden in de graftombe van Raoul de Beaumont, XII eeuw, vindt men leliën; ook vindt men ze op het kazuifel van den Z. Thomas van Biville.

(De Caumont, *Archéologie*.)

In een anderen inventaris van de koninklijke Bibliotheek van Karel V, VI en VII komen leliën op boeken voor. Zoo leest men:

“Titus Livius en Francois, en tres grant volume, couvert de cuir, qui autrefois fu au Roy, à deux fermoers d'argent, esmaillez a fleurs de Lis, très bien ystorié & escript.

Unes croniques de France en François, couvertes de veluyau, à fleurs de lis, & bouillons d'argent, bien escriptes.

*Hist. de l'Acad. Royale des Insc. et Belles
 lettr.* (p. 913, 63).

J'ai des lettres closes de Charles VII, signées de sa main relatives aux nouvelles de la guerre avec les Anglais, elles sont écrites sur une petite feuille de parchemin le bas est découpé aux trois quarts en un petit ruban, dont le bout entraine dans une fente du parchemin, et était fixé par un sceau de cire rouge, empreint de trois fleurs de lis.

(A. Monteil, *Hist. des Français*,
 XVe Siècle.)

De zetels der rechters waren ook met leliën versierd. De Koningen van Schotland droegen de lelie op hunne kleeding, sedert de VIIe eeuw. Daarentegen werden ook de dieven en moordenaars met de lelie gebrandmerkt.

Lilii ferreo ardente notare.

De orde van O. L. Vrouwe ter Lelie, *Ordo Lilii* genaamd was een militaire orde, en werd ingesteld door Gracías IV, Koning van Navarre in 1048. Zij bestond uit 38 ridders en de Koning was Grootmeester. Deze orde had ten doel de godsdienst en het koninkrijk te verdedigen tegen de Mooren.

Eene legende verhaalt, dat deze Koning van een ziekte zoude hersteld zijn en dat men op dat oogenblik een wonderdadig Mariabeeldje zoude gevonden hebben in eene lelie die te Nagera groeide, en dat hij, ten gevolge van dien, deze orde zoude hebben ingesteld.

De halsketting van deze orde was met verscheidene gothische letters M versierd, als eerste letter van den naam van Maria. Aan deze ketting hing een gouden lelie met wit geëmailleerd en met eene M bekroond.

(Favyn, *Hist. de Navarre*, L. III, p. 147.)

De Graaf de Beauvoir, in zijn reis om de wereld, over Mionoska sprekende, zegt dat hij in een streek kwam, waar de huizen tusschen bloeyende Camélias en Azaleas waren gelegen en er een soort van blaauwe Leliën waarschijnlijk *Lilium Broussartii*, zie *Le Bon Jardinier*, op de daken groeide. Het kweeken dezer leliën, waaruit de Japanezen een soort van haarolie bereiden voor hunne vrouwen, geschiedt, op bevel van den Mikado, op de daken, om dat daaraan eene oude legende is verbonden welke zegt:

“De Koningin der Zon heeft ons de aarde gegeven, om die te beploegen en te bezaayen, opdat er vruchten uit voortkomen die nuttig zijn voor de vrouwen; het sieraad van onzen huisse-lijken kring, en voor de krijgslieden, die het land verdedigen.

“De Leliën zijn het zinnebeeld der weelde van de vrouw: daarom verbiedt ons de Godin der Zon, die op den heiligen

grond te kweeken, maar gij zult die op de daken uwer huizen planten.

“Even als zij de schoonheid geven aan de haren der vrouw, zullen zij als levendig hoofdhaar, uw dak versieren.

(Cte de Beauvoir, *Voyage autour du monde*, 1873.)

Op den sikkels, welke Machabeus aan de kinderen Israels gaf, zag men een kelk afgebeeld, met de twee woorden *shekel*, *Israel*. Aan de keerzijde zag men drie leliën met het devies:

“Jerusalem Kedoshah,
Heilig Jerusalem.”

Ook op eene medaille van Valerius Gratus, ziet men de drie leliën.

Numismatique des Hebreux.

De Lelie in onzen tijd. De schoone witte Lelie is afkomstig uit de Levant. In den Catalogus van den Heer L. van Houtte te Gend, komen 84 verscheidenheden voor. De leliën versieren onze hoven en worden daar met een zeker ontzag behandeld. Men plukt geen leliën, als rozen of viooltjes. De kunstmatige leliën versieren ook niet het kapsel der dames; maar zijn alleen op het altaar te vinden. Vondel spreekt van “Outerlelikleuren”.

De vermaarde bloemschilder Redouté heeft een prachtig werk uitgegeven, waarin de afbeeldingen der lelieachtige planten voorkomen en voortreffelijk geteekend zijn ¹.

De Lelie in de Wapenkunde. In de wapenkunde wordt de lelie met den gevulden of afgeknotten voet afgebeeld, of wel als leliekruis, een kruis met wapenleliën versierd.

Bloemen, met den naam van Lelie. Vele bloemen hebben den naam van lelie bekomen, zoo als: Het lelietje van de dalen, *Convallaria majalis*.

Lelie van Calvarien, *Hemerocallis*.

Lelie van den H. Bruno ²; omdat men deze lelie bij de kapel van dezen Heiligen gevonden heeft nabij het groote Karthuizers

¹ *Les Liliacées* par Redouté, 8 vol, in f° (486 planches).

² *Phalangium liliacrum*.

klooster in Frankrijk. Lelie van den H. Jacob, ook kruis van den H. Jacob genoemd: *Amaryllis formosissima*. Lelie van den H. Joannes, lelie-affodil, lelie-hyacint, lelie-narcis, daglelie, *ferraria*, en waterlelie, *nenuphar*.

Verder ontleenen van de lelie hun naam:

Leliënfeld, een dorp in Oostenrijk; het Leliëndaal of Elisabethenthal, Lilien grund, gelegen in het dal aan den voet van den berg, waarop de Wartburg ligt, zoogenaamd omdat de H. Elisabeth hare aalmoezen daar uitdeelde.

(Montalembert, *Hist. de Ste Elisabeth*, pag. 115.)

Men zegt ook de lelievormige punt der kompasnaald van sommige hellebaarden; men spreekt van het lelie-torretje (*crioceris merdigera*); men heeft de leliën-olie, olijfolie waarin men bloembladeren van leliën heeft laten trekken.

Bij de Franschen hebben sommige spreekwijzen betrekking op de Lelie.

Men zegt *L'empire des lis*, zoo als de Arend het Duitsche keizerrijk voorstelt, de Luipaart en de Leeuw Engeland en Nederland.

En ce temps où les léopards occupaient au château Vincennes l'habitation et le trône des lis, la cour était moitié française, moitié anglaise.

(Monteil, *XVe siècle* vol 2, p. 199.)

In verheven stijl werd vroeger voor Frankrijk het spreekwoord gebruikt:

“De Leliën spinnen niet,” *le Royaume de France ne tombe pas en quenouille* (is geen spilleen); de Fransche kroon gaat niet over op eene dochter; *Elle a pris naissance des Lis*, zij is van fransch koningsbloed; *Jamais Prince de Lis ne fut plus triomphant; Commençons par le roi, l'honneur des fleurs de Lis.*

De Leliën in de Dichtkunst.

Die wech is also soete,
ten hemelrike waert,
van lelien ende ooc van rosen,
mi verlanghet nae der vaert,

van lelien ende ooc van rosen,
 ende ooc van akeleien ¹;
 ende daer Heer Jesus wonet
 daer bloeyet al van beiden.

Maria die is een soet prieel,
 vol weelden al.
 si is een suverlic lustelic dal
 vol lelien al.
 si is te mael verdriete van;
 met vroecheden dan denc ic daer an:
 mijn leet can si verdriven.

Hora Belg.

Een lelie die voor Gode bloeit
 Die sijstu, Goedes vriendinne!
 Van veru, van roke, van cracht vernoit,
 Sesbladich, gheel van binnen,
 Van Doerne dicwil seer vermoeit:
 Dit salstu geestelic sinnen
 (Dirc de Grutere, XV Eeuw.)

Des bite wir dik herre
 Sancte columban
 Flores alme grecie
 Wol il lilien wizir dan di sne
 di uns von criechen sent entsprungen.
 (*Litanie van 1200.*)

O Lelie! wier pracht die van de vorsten der aarde overtreft,
 wat zoudet gij nog schooner zijn, indien onze vader Adam niet
 ongehoorzaam jegens zijnen Schepper ware geweest.

(Luther.)

Rank en edel als de bloeiende Lelie, die zoo lang onder de
 sneeuw en slijk verborgen, in de stralen der zon haar zilveren
 kelk opent voor het leven en het licht, zoo stond Erin voor
 hem, in de eeuwige jeugd der onbezweken martelaresse.

(Dr Schaepman.)

¹ Aquilegia vulgaris, ancolie, gant de Notre Dame.

'K ging voor sonnen opgang uyt
 Om mijn bruydegom te vinden;
 'K socht hem, met een vast besluyt,
 Tusschen cederboomen, linden,
 Lauwerier en myrte-kruyd,
 Tusschen roos- en lelyblommen,
 Waer hy eertijds placht te kommen.
 'K had hem menigmaal ontmoet
 By twee kleyne waterbeken
 Waer hy dikwijls van zijn gloed
 Van mijn koelheyt placht te spreken.
 'K ging er weder, wel gemoet:
 Maer mijn hoop verging in klachten
 Siende mijn vergeefsch betrachten.

(M. De Swaen, *Jesus Kruysdraginge*.)

Wat heeft de Godheid hier een hemeldom geplant
 Hoe roken wij den geur van 't melk en honigland
 En blanke lelien, en versch ontloken rozen!
 Hoe flonkren de oevers hier van bdellion, turkozen.

(Vondel, *Adam in Ballingschap*.)

De roos en lelie luiken onder
 Uw voeten schooner op, o Bloem
 Der schoonste bloemen, werelds wonder.

(Vondel.)

Maer Salomon, met al zijn majesteit,
 Verdoofde nooit, in zulck een heerlijkheit
 't Natuurlijk kleet van een verwelckbre lelie,
 De blanke bloem van Kristus, op het velt,
 Veel min de bloem en kracht van 't Evangelie
 Van 't hoogh altaar, zijn jongren voorgesteld.

(Vondel, *Altaergeheimenissen*, 2^e B.)

't Was billijk, dat zijn Byzwarm, spade en vroegh,
 Ten Kruisbergh vloogh, van waer hy met zich droegh,
 Het hemelsch puick van kruisdauw sap en geuren
 Geschept uit rooze en outerleli-kleuren.

(Vondel, *Altaergeheimenissen*, 2^e B.)

„O Poëzie, hoe lieflijk is uw tred,
Waar gij de voeten zet,
Daar wassen leliën en geuren, —
Een regenboog van schoone kleuren
En hartverkwikkend kruid.”

(J. A. Alb. Th. naar Vondel.)

Wat schuilt ge in dicht gesloten knop,
Gy lelie van de dalen?
“O geef mij zonnestralen;
“En al mijn bloemtjens luiken op!”

(S. J. v. d. Bergh.)

Wordt vervolgd.

VONDEL, IN ZIJN "BESPIEGELINGEN",

DOOR

FR. J. V. DE GROOT.

II.

Over God.

Hoe gelukkig voelt zich de landman, die verre van het stadsgewoel zijn nederigen akker bebouwt! Bij het gonzen der bijen drijft hij zijn ploeg door de opgesneden vore, besnoeit den wijngaard van te weelderige loten, rust van zijn nuttigen arbeid bij de ruischende beek en het vroolijk gezang der vogelen! Hoe benijdenswaardig is het onbezorgde, bedrijvige leven der kinderen!

Zij reden, 't lintjen in hun hand;
Zij tuimlen lachend soms in 't zand.
Die lieve blijde jongetjens —
Zij maakten zulke sprongetjes,
Dat bij hun lustig huiswaards gaan,
De kindren alomme blijven staan.

En moeder kookt' alreê bij tijds
De zoete, geurig' avondspijs.
Daar zaten toen die engeltjens;
En als twee wijngaardstengeltjens
Zoo arm in armtjen zaten zij;
Geen koning zijn maaltijd haalt er bij.

Hoe schoon en vol liefelijke poëzie zijn zooveel andere stille, zachte levensuitingen, beurtelings los en jolig als de lach om "Beza's kinderketterij", of verteederd als de moeder, die

schreit op het lijk van "Constantijntje"! Maar deze poëzie mag nooit een te ruime plaats op het gebied der kunst innemen. In het bijzonder moet onzen tijdgenoot een hooger vuur doorstroomen, — liefde voor de vermetel aangerande waarheid, ijver in het voorstaan harer bespotte rechten, geestdrift om het menschedom te verlossen van zijn zielesmart. En die geestdrift, door een volk verspreid, zal niet louter lierzangen in het leven roepen, maar alles, waardoor de storm der eeuw kan worden bezworen. Kunst, geschiedenis, natuurkennis, alles levert hier wapenen. — Ook de wijsbegeerte? — Ongetwijfeld. Want juist de hier nevelachtige, daar lichtzinnige, ginds droomerige wijsbegeerte was het uitgangspunt van vele nu hooggevierde staatkundige, geschiedkundige, zoogenaamd godsdienstige en andere richtingen. En al weet de groote massa onder de moderne mannen volstrekt niets grondigs van de verborgen bronnen des hedendaagschen ongeloofs, toch valt er niet aan te twifelen, dat het stelselmatig bestrijden van God en Godsdienst de gezegende (!) niet-katholieke filosofie der laatste honderd jaren tot *alma mater* heeft. Wij, die zullen trachten aan deze studie ook eenig actueel belang te geven door Vondels gedachten met de hedendaagsche min of meer te verbinden, veroorloven ons over den aard en de werking dier filosofie eene korte uitweiding.

Volgens het algemeen gevoelen van ouderwetsche en nieuwerwetsche Protestanten moet het licht zijn verzezen uit de engte van Luthers kloostercel. Dit is niet geheel onwaar, want het nieuwe licht, dat half Europa eerst voor de meeste, later voor nagenoeg alle Christelijke leerstukken blind scheen, is bepaald eene schepping van dien gehuwden monnik. De Hervorming toch begon met willekeur zoowel in de dingen, die men aannam als in die men verwierp; zij brak met heel het verleden en baande den weg voor de vermetelheid, waarmee later de stoutste negatie werd voorgestaan. Descartes zou zooveel kwaads niet hebben gesticht, als hij ondanks zijn geloovig hart en tot zijn droefheid deed, wanneer de gemoederen niet sedert lang tot twijfel en ongelooft waren voorbereid. Nu echter was de menschelijke geest

eenmaal het pad ingeslagen. Engeland, Frankrijk en Duitschland prijken nu beurtelings met altijd nieuwer verlichting. Als ware de wijsheid van Aristoteles, Sint-Augustinus, Sint-Thomas van Aquine en Bossuet louter ballast, wierp men die over boord. Waren er mannen, werkelijk met de gave des nadenkens door God bedeeld, dan rende ieder hunner met lossen teugel de nieuwe baan op, en een stofwolk van volgzame geesten rees achter die stoute ruiters. Dat holde voort. Deze plofte in de peillooze diepte van het Materialisme; gene in den afgrond der Godverzaking; de Pantheïsten in denzelfden afgrond, maar met bloemen overdekt. En waartoe geraakten zij, die het best voortredeneerden? Tot volslagen scepticisme in godsdienstige zaken: van het ontkennen eener waarheid, van eene dwaling, *dus* van een negatie uitgegaan kwamen zij, dien weg houdende, krachtens den eenheidsband, die alle waarheden aan elkander verbindt, tot niets anders dan de negatie, het scepticisme. Dit gaf een bepaalden afkeer van alle diepere studie der Godsdienst. Een valsche wijsbegeerte hield den mensch in een weefsel van dwalingen verward en met fijne draden omsponnen. Toch vroeg het hart bevrediging en haakte naar het hoogere. Verbitterd tegen al wat naar leerstellig zweemt, wendde het zich tot verbeelding en gevoel, en dwaalde door betooverde wouden tot dat het, moede van het vruchteloos zoeken naar vrede, naar rust in de wijsgeerige en romantische wereld, uitriep: alles is een raadsel, gaat boven mijn bereik; de dingen des anderen levens zoek ik te vergeefs!

Thans meent men dat die onvoldaanheid zal voorbijgaan, dat een rijk leven het Christendom zal vervangen.

Men troost zich met liefde, vriendschap, vrijheid, vooruitgang, kunst en velerlei wetenschap. Nu schijnt het Paradijs herwonnen! Ginds wenkt die gaarde van het volle leven met zonneglans en rozengeur, met frisch groen en springende fonteinen! Maar weldra verdwijnt het schitterende licht en donkere wolken werpen zwarte schaduw neer. Somberheid valt op de ziel, als zag deze in den onderbroken gloed en luister der aardsche vreugde het beeld van heel de broze vergankelijkheid

der ondermaansche zaken, een herinnering aan het kortstondige levensgenot. Ja, zou de wisseling van weemoed en blijdschap in vele gemoederen niet in verband staan met eene ledigheid der ziel bij gemis van overtuiging, geloof en Godsdienst? En waaruit ontsprong dat groot gebrek der eeuw, de twijfelzucht, de ziekelijke machteloosheid in zake van geloof en Godsdienst, het scepticisme, de onverantwoordelijke nalatigheid der meesten omtrent de zaken des Eeuwigen Levens, en bij anderen het gemis van den heiligen vrede, dien Jezus op aarde kwam brengen? Was de verdwaalde wijsbegeerte daar de bron niet van? De wijsbegeerte toch, niet zij, die schoolsche speculaties bemint, maar de ware, die in het leven grijpt, die de gewichtigste levensvragen voor hare vierschaar daagt, werkt machtig op de maatschappij. Wel bekreunen ontelbaar velen zich weinig, en het volk zich niets om filosofie; maar van de weinige wijsgeerige denkers gaat eene levensbeschouwing uit, die later in staatkunde, poëzie, schoone kunsten en maatschappelijk verkeer tot het volk spreekt. Wij beroepen ons op de geschiedenis sedert Luther. En zijn de dwalingen eenmaal in zwang, is het menschelijk verstand er eenmaal in verward dan kiest hij vaak alle denkbare middelen om te bewijzen, dat de duisternis het zonlicht is. Zoo ziet men zelfs in ons bescheiden Nederland Gods bestaan en persoonlijkheid geloofchend.

Tot geheel andere gevolgtrekkingen kwam Vondel in zijn wijsgeerig betoog over God en Diens eigenschappen. Bij welke school sloot hij zich aan? Welk stelsel volgde hij? Wat is de kern zijner bewijsvoering? Welke zijne leer over de Godheid?

Op deze vragen gaan wij antwoorden.

Na het goede, ja, meesterlijke wat over Vondels wederkeer tot de Moederkerk in den vorm van schets en vertoog werd geleverd, waagden wij ons in het vorig nummer van dit Tijdschrift aan de poging om met korte woorden te ontvouwen, hoe het rijkste leven in de Katholieke Kerk bloeien en naar

alle kanten zijne takken uitschieten kan; hoe de omgang met degelijke Katholieken en de diepere kennis van de hechte grondslagen en hooge majesteit onzer Godsdienst het vooroordeel en de onkunde wegnamen, die den volkomenen invloed der hemelsche genadestralen konden beletten. Zijn die wolken eerst na jaren onderzoeks allengskens verdreven? Drong Vondel er op eens met een bliksemstraal van geniale intuïtie door? Zulks beslisse, wie wil¹. Wij, die weten, dat Gods heilige genade den mensch het geloofsheiligdom binnenvoert, hebben getoond, hoe de rede tot aan den drempel kan leiden.

Was er nu na den overgang des Dichters nog plaats voor de wijsbegeerte? Zeker. Daar bestaat eene katholieke filosofie, die door het geloof voorgelicht, van de volgende waarheden uitgaat.

Voor ons aardbewoners bestaat er een groot verschil tusschen de waarheden, die het voorwerp der rede, en die, welke het voorwerp des geloofs uitmaken. De laatsten, Christus' Heilige Menschwording bij voorbeeld, kennen wij alleen op Gods onfeilbaar gezag; daarentegen doorschouwt men de eersten, zoo als het bestaan van een Eerste Oorzaak, onmiddelijk met het verstand. Maar in de Goddelijke Bron, waaruit alle waarheid voortvloeit, in het Ongeschapen Woord Gods, is alles één. Die Eeuwige Wijsheid wrocht in de harten der menschen niet alleen het natuurlijk denkvermogen, de kostbare gave der rede, maar ook de verhevene, onwaardeerbare kennis des geloofs. Hier geldt de leuze: *Nil nisi per Christum*. Wat is nu juister dan de gevolgtrekking, die de Kerk met de haar zoo heerlijk kenschetsende kracht van consequentie hieruit opmaakt? dat er aan werkelijke tegenspraak tusschen geloof en rede niet te denken valt; dat wij, stervelingen, de waarheden, die rechtstreeks onder ons bereik vallen, helderder — die des geloofs maar in een spiegel en als in een raadsel zien; doch dat de twee lichtstralen der natuurlijke en bovennatuurlijke kennis tot één samensmelten in Christus, de Zon der Wijsheid, in Christus, die alle menschen

¹ Zie het vorig nummer der "Warande".

verlicht, komende in deze wereld? Billijk eischt de Kerk daarom, dat de menschelijke rede, zoo zwak van blik voor de hoogere dingen, naar het woord des Apostels zich gevangen geve ter gehoorzaamheid aan Christus. Zulk een deemoedige en redelijke onderwerping vordert de Kerk niet eigenmachtig, maar krachtens een door God geschonken gezag, waarvan zij de geldigheid bereid is te staven.

Dit geloof leefde in de ziel des grijzen Zangers, toen uit zijn hart dat smeekgebed den Hemel doordrong, vol diepen ootmoed en smachtend verlangen van den naar zijn God omhoogsteigerenden geest:

Genade, ô Godt, genade, indien wy uwen zetel,
Den troon der Godtheit, der Dry-eenigheit vermetel
Genaecken durven in dat ongenaekbre licht;
Het menschgeworden Woort, Emanuël te dicht
Bespiegelen; te diep uwe aertsgeheimenissen
Grondeeren, daer al 't brein der wyften in kan missen.
Wie zulek een zee doorwaet verzinekt tot over 't hooft.
Hy is gezalight, die dit aenbidt, en gelooft.
(Bespiegelingen, B. V, v. 957—964.)

Maar God, die door de Openbaring den armen en kleinen troostrijke, verhevene waarheden verkondigt, maakt buitendien het verwerven van onberekenbare kennisschatten voor de werkende rede mogelijk. Dat Rome zich verheugt, wanneer haar zonen den oceaan der wetenschap doorkruisen, zullen wij hier voor de zooveelste maal niet bewijzen. Ontvluchten wij het strijdperk, bevreesd, dat men ons met het stokpaardje-Gallilei zal omverrijden? Neen, maar de behandelde stof vraagt alleen opheldering over de katholieke wijsbegeerte. Dat het geloof deze niet onmogelijk maakt maar verheft, hebben wij reeds vroeger uiteengezet en wij dringen daar nogmaals op aan. Waarom toch blijft men steeds herhalen en herhalen, niet dat een valsch geloof, maar *het* geloof de rede doodt?

En nu, welk bijzonder stelsel werd in het Leerdicht gevolgd? gevolgd, want Vondel hield het blijkbaar niet voor geniaal bij

uitnemendheid, al wat in een eeuwenlangen arbeid van het gebouw der wijsbegeerte was afgewerkt onvoorwaardelijk af te breken. Bij welke school dan sloot hij zich aan? bij eene school, die van machtig streven tot vereeniging van geloof en rede getuigt; bij eene school, die men bij gebrek aan kennismeming voor onbeduidend, spitsvondig en ondegelijk houdt; bij eene school, wier naam onder u, kinderen der ware humaniteit, zelfs niet behoort genoemd te worden, doch waarvan wij tot opheldering van het kolossaal kunstwerk uws gevierden dichters wel gedwongen zijn melding te maken; — de ergernis is groot — Vondel sloot zich aan bij de scholastiek. — De scholastiek! — Wie weet hoe dreigend men dit woord zal toefronsen!

Wat is de scholastiek?

De geleerde wereld is het nog niet volkomen ontwend, de Middeleeuwen in de schaduwen des doods neer te zetten. Niettemin hebben vaardige mannen, gewoon zich rekenschap te vragen van hunne meeningen, elders en ook ten onzent voor dat beruchte tijdvak van domheid en van wat men daar al meer bijvoegde, een weinig eerbied afgedwongen, door te wijzen op kleinigheden als Dantes *Divina Commedia*, als *De Vier Heemskinderen*; op talrijke kathedralen en heel den gothischen bouwtrant; op karakters als Gregorius VII, Innocentius III, Sint-Lodewijk, Godfried van Bouillon; op instellingen als vele kloosterorden enz.

Misschien is dit eene verzachtende omstandigheid voor de misdaad, dat dit stelsel op den middeleeuwschen bodem rijpte. Het was godgeleerd-wijsgeerig, streefde naar vereeniging van geloof en rede, was in den aanvang vormeloos, spitsvondig en onbeteugeld, maar leerde weldra schoone orde, degelijkheid en harmonie, bijzonder van den *Doctor Angelicus*, Thomas van Aquine. Vóór dezen Kerkleeraar waren reeds aanmerkelijke schreden voorwaarts gedaan, zijne werken vertegenwoordigen nochtans volkomen de scholastiek, voor zooverre deze bij de nakoemlingschap in waarde bleef.

Welbezien heeft dit stelsel terstond een groot voordeel: immers is de grond, de inhoud daarvan niets dan eene samenvat-

ting van de diepe wijsheid der Vaderen. Wat de H. Augustinus, na talloze dwalingen, ten laatste van het Christendom mocht aanschouwen, overwegen en met geestdrift, gloed en diepzinnigheid der wereld verkonden; wat de welsprekendheid van Joannes Chrysostomus vóór eeuwen in zijn redevoeringen en kostbare geschriften had uitgesproken en nedergelegd; kortom de rijpste, voedzaamste vruchten van den christelijken geest der eerste zeshonderd jaren onzer tijdrekening vindt gij hier verzameld, en gevoegd bij de nieuwere voortbrengselen van het middeleeuwsch genie. En de vorm? Grootere orde in het rangschikken van zoo menigvuldige bewijzen en gedachten, meer eenheid in het verband dier waarheden onderling, zulk een nauwkeurige rede-neertrant, en zooveel scherpzinnigheid in het uit-elkander-houden van bijna ineensmeltende denkbeelden door een kort en kern-achtig woord wordt elders niet weergevonden. Door kritiek, geschiedkennis, groote vorderingen in de natuurkundige wetenschappen munt dit stelsel overeenkomstig den toenmaligen stand van zaken, niet bijzonder uit; tevens zou men somtijds behalve den inhoud ook meerdere letterlijke citaten uit de Gewijde Boeken en de Kerkvaderen wenschen te zien: en wat minder slaafsche navolging van den Griekschen Wijsgeer, voegt gij daarbij. Doch dit is een misverstand. Aristoteles schonk men veel gezag, juist niet, omdat hij Aristoteles was, maar wijl vele zijner grondstellingen met de gezonde rede werden overeenkomstig geacht: en de stagyriet mocht nog zulk een ervaren gids zijn op de slingerpaden der logica, men schroomde niet op menig punt van hem af te wijken. Zoo werden de scherpzinnigheid der oude wijsbegeerte, de diepte der Vaderen, de verheven leer der H. Schrift, de geniale vindingen van den grootsten middeleeuwschen denker in harmonie gebracht tot een ontzagwekkenden tempel, waardig gedenkstuk van den flinken ondernemingsgeest dier tijden. Sieraden ziet gij volstrekt niet of ten minste weinig aangebracht; maar in de hooge gewelven zweven grootsche gedachten, met die pijlers rijst de geest omhoog en naarmate gij langer op den eerst schijnbaar zoo dorren, ruwen bouw staart, voelt gij u machtiger aangegrepen

door de hechtheid, de verheven opvatting en het wondervol verband des geheels.

Deze scholastiek dan, die wij van haar goede en kwade zijde hier hebben afgeteekend — en van de juistheid der teekening moge ieder zich vergewissen — deze scholastiek tracht overal naar het verband tusschen geloof en rede. In een door en door geloovigen tijd begint zij haar betoog met de vraag: Bestaat er een God? slaat aandachtig gade de wederzijdsche verhouding van natuur en bovennatuur; stijgt zelfs, door het geloof begeleid, ten Hemel, om den aard der kennis van de Engelenreien te bespieden. Er lag voor den katholiek iets verheffends in die vaart des verstands! Dante beminde haar. Zij lokte de leergierige jongelingschap van burcht en kasteel, uit de koopstad en van den akker bij duizenden ter hoogeschool. Lacordaire sprak van haar: “Quelle intelligence, en étudiant la somme de Saint-Thomas, est jamais restée insensible à ce trésor d'idées qui coule si naturellement et si abondamment, et qui arrose, comme par jeu, d'un bout à l'autre de la théologie positive, des champs qu'on eût crus condamnés, par leur grandeur même, à une majestueuse stérilité?.... l'office de chaque siècle, par la bouche ou la plume des apologistes contemporains, est de les rapprocher de nous, et de les rendre populaires à force d'éloquence et de clarté.” Klonk die scholastiek uit de levenademende wel-sprekendheid des grooten redenaars, zij rijst hier uit het gebloemte van Vondels poëzie.

Wij zijn tot de eigenlijke bewijsvoering gekomen.

Er is een slag van menschen, wier verbeelding zulk een hoofdrol speelt, dat het onzichtbare hun slechts een woordenspel toeschijnt. Geraakt een dezer lieden aan het redeneeren tegen God, dan is zijn grondbewijs zoo ongeveer:

al wat is dat wort gezien: wat niet
Gezien wort van den mensch, heeft wezen noch vermogen,
Is ydelheit en droom.

(B. I, v. 160—162.

Tegen hen ontwikkelt de Dichter in schoone schilderingen de werking van de lucht en van de ziel. Ontwaart uw oog het element, dat onzen aardbol omkleedt? Valt de ziel wel onder één uwer zintuigen, wanneer zij met het denkvermogen onbepaald gaat weiden, verder dan de geesten wemelen en zweven? verder dan de sterrenkreitsen? Loochent gij daarom dit alles? Dan geneest u geen heekruid meer. —

Tegenwoordig schaamt men zich nog niet over bewijsvoeringen, als waarvan Vondel een schilderij heeft opgehangen. Men vaart uit tegen verhevene waarheden, naar men zich diets maakt, om haar ongerijmdheid, doch eigenlijk, omdat men door zijne logge verbeelding overheerd, het bovenzinnelijke met geen scherper wapen bekaamt, dan waarmee de argeloosste man de wentelende beweging der aarde of den snellen bloedstroom des menschelijken lichaams zou bestrijden. Hij ziet het niet. — Bij die uitspatting der verbeelding sluit zich aan een overschatting van de rede, die niet langer onderscheid wil maken tusschen de kennis van het *bestaan* en die van het *innerlijk wezen* eener zaak. Gods *wezen* begrijp ik niet, dus er *bestaat* geen God: zoo besluit men. Alsof wij niet veel lichter het daarzijn, dan den diepverborgen aard van de geschapen wezens kenden; alsof een element niet is, omdat ik er de natuur niet van ken. Wat is onbillijker dan de dwaze redeneertrant: ik begrijp mij zelven niet, dus besta ik niet? Dan spreekt er hoogere wijsheid uit den ootmoed, dat wil zeggen, uit de waarachtige kennis, waarmee Vondel belijdt:

't Verftant kan kommerlijk, of liever nimmermeer
Begrijpen zulck een' schat, den onbegreepen heer;
Geen tong, geen tael genoegh hem prijzen en volloven;
Die kennis gaet begrijp en reden verr' te boven.
Men kan de rijke zee niet scheppen in een noot:
De noot is veel te kleen, het water al te groot.
Geen mensch kan met zijn hant den hemel overspannen.

(B. I, v. 355—361.)

Geen mensch ftijght immermeer in top van deze kennis
Door 't licht der schepselen, en aendacht en gewennis.

Geen wijze kan volmaeckt uitbeelden wat Godt is,
By wien ons middagen niet zijn dan duifternis.

(B. I, v. 129—132.)

Maer evenwel men kan hier mede niet ontrennen
De mooghlijkheit van Godt en zijnen aert te kennen,
Door 't licht van vrou nature en reden, voor zoo veel
Godt door zijn eigenschap en wercken zich ten deel
Te kennen geeft, ook zulx, dat willens ziende blinden
Geen onschult voor hun schult en blindheit kunnen vinden.

(B. I, v. 141—146.)

Daar zijn wij in de Christelijke Theodicee; liever nog in die van heel het menschdom. Hoe kent gij God? — vroeg men eenen Arabier. — Op dezelfde wijs als den doortocht des kameels in de woestijn, — was het antwoord. Ja, het voetspoor Gods staat in de schepping gedrukt! Daarop doelde de Heidenapostel, zeggende: “Zijne onzienlijke dingen worden van de schepping der wereld aan, uit de schepselen verstaan en doorzien, beide zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid.” Vandaar dat schoone woord van dien serafijnschen Leeraar Sint-Bonaventura: “in de wijsbegeerte vormt de theoloog zich een spiegel uit het geschapene; langs de schepselen verheft hij zich hemelwaarts.” Zoo verkonden de hemelen Gods glorie; de atoom Zijn heiligen Naam. Tusschen het geschapene en den Schepper bestaat eene verhouding, *als van de oorzaak tot het uitwerksel* en zoo klimt men tot de kennis Gods door eene redeneering van het *gewrocht tot den Maker*, of, om den schoolschen term te bezigen, door een argument *a posteriori*. Al bestond er niets en al kenden wij niets ter wereld dan ons eigen ik, dan bleef dit bewijs toch onomstootbaar, en vol waarheid zijn de volgende versregelen:

Welaen, nu luifert toe. Godt is niet ver te zoeken:
De waerheit steunt op zich, en hoeft geen bergh van boeeken.

.

hier is uw hoop, en heil.

Kunt ghy u zelven, en uw' oirfprong overweegen,
De Godtheit loopt u zelf met opene armen tegen.

(B. I, v. 1361—1362 en v. 1374—1376.)

Juist. Of ziet gij niet hoe volkomen dat eenvoudige: "God schiep in den beginne hemel en aarde", onzen oorsprong verklaart? Spreekt het kenmerk van onvermogen om uit zich zelve te ontstaan, spreekt het *kenmerk van behoefte aan een Maker*, dat zoo duidelijk op ieder onzer, en evenzeer op onze voorvaderen, en nog meer op de wezens van minderen rang is ingedrukt; dat u verwijst naar een oorzaak, naar een wezen, van al het geschapene juist hierdoor zoo *geheel onderscheiden*, dat het in zijn *eigene volkomenheid voldoende reden van bestaan* vindt; spreekt dit alles niet van een God, wiens lof de kleine kinderkens vermelden, wiens naam den eenvoudigen onuitwisschbaar in het hart staat gegrift, wiens licht voor het gezond verstand blijft schijnen en heendringt door den nevel van spitsvondigheden en de dwarrelende stofwolk van donkere boekenwijsheid? — Hoe jammerlijk staat daar de Godloochenaar met zijn banaal "in den aanvang was de atoom"; of met den armzaligen God-idioot, die zich ten eeuwigen dage ontwikkelt in sterren en planten, genieën en spinrag; of met den God-wereldziel, met het heelal één en toch niet één, tot bewustzijn gerakende in den mensch, schoon deze *van de oplossing zijner persoonlijkheid met den God-al* in kalme stonden nog nooit iets gewaar werd! Toch spant het menschelijk vernuft zich in, om dit alles met talenten, somtijds eener betere zaak waardig, te verdedigen. Zien wij, welke bewijzen Vondel tegen hen stelt.

Hoewel men, als Dr. Pierson waarheid sprak, in Nederland de gaaf bezit om belangrijke vraagstukken te behandelen als het kranke rund, vertrouwen wij, dat de lezer de hier volgende discussie, waarin vooral naar beknoptheid wordt gestreefd, niet al te licht zal afmaken.

Geen wezen kan men ons betoonen, of de tijt
 Besluit het in zijn ronde, of 't spreit zich overwijt
 Zoo wijt als d'eeuwigheit, en voor en na onendigh;
 Het een *gebeurelijck*, het ander is nootwendigh.
 't Gebeurlijck wezen kon in wezen zijn, of niet.
 't Noodwendige uit zijn aert, hoe scherp men dit beziet,
 Heeft geen gebeurzaamheit des wezens, of 't most strijden

Met zijn natuur; geen recht noch reden kan dit lijden.
 Nu luidt het ongerijmt dat een gebeurzaemheit
 Van 't wezen, dat eens wert, en welcks nature zeit
 Dat zy een aanvang kent, zou van zich zelf beginnen.
 Men moet nootwendigh dan, zoo reden 't velt zal winnen,
 Besluiten dat 'er een nootwendigh wezen zy,
 't Welck eeuwich is, van waer de dingen op een ry
 Begonnen in der tijt; men kan niet hooger zweven
 Dan dees nootwendigheit, alleen Godt toegeschreven.

(B. I, v. 459—474.)

Zulke dorre betoogen levert ons de Dichter van *Constantijntje* en *o Kersnacht*. Maar ook zulke dingen hebben hun waarde. Waarom Mr. Van Lennep den oorsprong der aangehaalde rede-neering juist bij Spinoza, of diens leeraren zoekt, is niet duidelijk, daar zij sedert onheuglijke tijden door de scholastieken, met name door den H. Thomas van Aquine in het eerste Boek van diens *Summa* tegen de Heidenen, zoo goed als letterlijk verkondigd was: doch dit staat vast, dat het citaat de grenslijn raakt tusschen de Pantheïstische en de christelijke leer over God. Spinoza zegt: buiten God is er *geen* substantie, zelfs niet denkbaar, en de Amsterdamsche wijsgeer wordt er door den Pantheïst om gehuldigd met het vroom “Wees gegroet, groote heilige Benedictus!”

Vondel zegt:

De schepper en het werck zijn *twee*, niet eenerley:
 Dus blijft het onderfcheit oneindigh tuffchen bey.

(B. I, v. 932—933.)

Hier vindt gij de zenuw der geheele bewijsvoering. — Men kan zich tweeërlei wezens denken: *gebeurzame*, die door een ander, *noodwendige*, die *geheel en al zuit ich zelven* bestaan. Wat door een ander bestaat, kan zijn en ook niet zijn, — moet dus een oorzaak hebben, waarom het, eerst niet bestaande, later tot het daarzijn kwam; zoodat men, van oorzaak tot oorzaak opklimmend, eindelijk het wezen vindt, dat *uit zich zelf* is, dat niet, gelijk al het overige, van *niet-bestaande be-*

staande werd, maar van eeuwigheid het *zijn* geniet, als Eerste Oorzaak aller dingen: die eerste oorzaak heet — God.

Verruim uwen blik. Staar rondom u. Wat ziet gij? Stof, beweging, natuurkrachten, orde, verstand en gevoel. Is één van die allen God? Zijn zij allen te zamen dien grooten naam waardig? Zijn zij *door zich zelven*? zijn zij oorzaak van wat er buiten hen bestaat? — In rijke vormen aanschouwt gij de stof: wie gaf haar, aan verandering, aan verminderen en vermeerderen onderhevig en dus *niet noodwendig*, buiten anderer invloed het bestaan? Van waar rijst de beweging, door de sterren en langs ons aardrijk varend? Wijst zij niet op eene bewegende kracht? — En zijn de natuurkrachten zoodanig, dat één andere wereldorde dan de bestaande niet denkbaar is? Immers neen. En zoekt gij zelf niet naar die groote natuurkracht, bron en oorsprong van *heel* de rijke schepping? Bron der *orde*, en dus zelf de hoogste orde, die niet bestaanbaar is zonder overleg en verstand? Bron des *verstands*, van het sieraad der menschheid? Bron van de *gevoels- en wilskracht*, bron van de vrijheid, en dus zelf in hoogere mate *met al die gaven* bedeeld? Treed in u zelven, in de kleine wereld, waar heel de schepping, waar stof, beweging, orde, kracht, vernuft, wil en gevoel tot een meesterstuk zijn samengevlochten? Ontstondt gij uit en door u zelven? Vermochten uwe voorouders dit? Is eenig wezen van mindere orde daartoe volkomen genoeg? Verhef dan uwen blik, val in aanbidding neder voor de Eerste Oorzaak, den Eeuwigen Geest, voor uw God. Want:

Wie is het, die zoo hoogh gezeten,
 Zoo diep in 't grondelooze licht,
 Van tijdt noch eeuwigheit gemeten,
 Noch ronden, zonder tegenwicht,
 Bij zich beftaet, geen steun van buiten
 Ontleent, maer op zich zelven ruft,
 En in zijn wezen kan befluiten
 Wat om en in hem, onbewuft
 Van wancken, draeit, en wordt gedreven,
 Om 't een en eenigh middelpunt;

Der zonnen zon, de geeft, het leven;
 De ziel van alles wat gij kunt
 Bevroên, of nimmermeer bevroeden;
 Het hart, de bronaêr, d'ocean
 En oirsprong van zoo veele goeden
 Als uit hem vloeien, en bestaen
 Bij zijn genade en alvermogen,
 En wijsheit, die hun 't wezen schonck.
 Uit niet?
 Dat 's Godt. Oneindigh eeuwig Wezen
 Van alle ding, dat wezen heeft.

Wat is dit anders dan de lyrische ontboezeming van wat wij zoo even droog-wijsgeerig door den Dichter van *Lucifer* zagen bewezen; wat beduidt de hooggestemde meesterzang, van den hemelschen gloed ontdaan, in koud proza dan deze waarheid: er is een *uit zich zelven* bestaand Opperwezen, Schepper van ieder onzer? Meer van Vondels bewijsgronden te melden verdriet ons niet: doch alleen de toelichting der duisterste punten is hier onze taak. Ook scharen zich de andere bewijzen rondom het meegedeelde, of steunen daarop. Daarbij, al zijn wij kort geweest, klaagt wellicht menigeen heel afgemat: "*und leider auch Theologie!*" Het zij zoo, schoon wij wenschten, dat diepere kennis der wijsbegeerte het oppervlakkig minachten van de wetenschap onzer eindbestemming wegnam; dat men uit het weemoedig dal des twijfels vastberadener zocht te komen tot den heiligen berg eener vaste, godsdienstige overtuiging, waar de verjeugdigde mensch zulk een frissche, gezonde, sterkende lucht inademt en zulk een heerlijk verschiet zich opent voor den verhelderden, vreugd-en-leven-stralenden blik.

In het tweede Boek der "Bespiegelingen" gaat de Dichter eene schrede verder. Daar stelt hij de vraag: hoedanig is God?

Mag dan de zwakke mensch binnentreden in dat heiligdom, in het ongenaakbaar licht van den Eeuwigen God? Wil die grijsaard op zijne harp den naam ons noemen van Hem, wiens luister de Hemelingen met bedekt gelaat doet nedervallen? —

God alleen kent zich zelve volkomen¹. Ons stervelingen past de taal des wijzen Simonides': "hoe langer ik peinze, hoe Hij mij meer onuitspreekbaar schijnt." Luistervol is het scheppingswerk, maar Gods volkomenheden zijn bij het voortbrengen daarvan niet uitgeput; wel zou men ooit de harmonie en schoonheid van het geschapene kunnen bevatten, doch nimmer de voortreffelijkheid van Hem, die alles schiep: deze wereld is niet het grondeloos licht zelf, is slechts eene weerstraling daarvan. Zoo zijn al de benamingen van goed, machtig, wijs, en wat wij verder van het schepsel overbrengen op Gods Oppermaajesteit bijna ontheiliging en schennis; want in de hoogste Eenheid brengen wij veelheid door van onderscheidene volkomenheden te gewagen. Echter bestaat er grond om in God goedheid, almacht en zooveel eigenschappen meer, eerbiedig te aanbidden. Waarom? Dewijl al het goede, wat 's menschen zwak begrip niet op eens omvat, noch uit kan spreken, waarachtig in God, het Oneindig Wezen, — in God, de Eerste Oorzaak, waardoor ieder schepsel met zijn volmaakheden geformeerd werd, moet aanwezig zijn; nochtans zonder het beperkte, begrensde, verdeelde, dat onze gebrekkige opvatting er bijdenkt. Niemand vergeet dan den schoonsten diamant uit Gods kroon: de hoogste eenheid. Het voorbijzien dezer eenheid, brandpunt van alle kracht, bracht het veelgodendom voort; men vergoode die ontelbaarheid van eigenschappen, uitblinkend in het wezen der natuur: maar den wijze wezen alle stralen naar den éénen oorsprong van dat geschakeerde licht, naar den Vader, in wien de tallooze volkomenheden niet gesplitst zijn als de regenboogkleuren, noch afscheidbaar als een paarlensnoer, doch vereenigd op de verhevenste manier, — door het innigst wezen der Godheid samengetrokken tot één glans, tot één onverbreekbare schoonheid.

Dat Goddelijk Wezen is oneindig, door tijd noch eeuwigheid gemeten, dat is: verheven boven alle maat, en zelf de maatstaf van alles. Zijn alomtegenwoordigheid straalt in het diepst des harten, geen duisternis ontschuilt Zijn alziend oog. Hij, door

¹ Zoo getrouw mogelijk geven wij Vondels gedachten weder.

wien alles is, is ook in allen, als werker en onderhouder des bestaans. Verandering is bij den Alvolmaakte niet. Wie toch zou Hem iets geven, wiens milde gunst elk onzer met weldaden overlaadt? Wie zou den Schepper iets ontnemen, van wien alleen alle kracht op ons neerdaalt? Wie kan zich zelfs maar vermeerdering of verwisseling van gaven denken in den Oneindigen God, in wien de volheid des *zijns* besloten ligt? Voor ons zou de onafhankelijkheid de vrijheid belemmeren: niet aldus bij God, die, van eeuwigheid alles in oorzaak, doel en omstandigheden doorgrondend, zijne daden niet behoeft te veranderen noch te volmaken. Zonder menging van onderscheidene bestanddeelen, louter, zuiver één, tiert en bloeit in het Opperwezen, alle levensvolheid met onsterfelijke kracht, ver van bederf en dood verwijderd: het tijdelijke kent zijn einde, oorsprong, wisseling en val, zijn maat van klok en uren; maar de Levende God, aan geen schokken onderhevig, is zelf de maat van wat afgewerkt wordt met eeuwen, dag en oogenblik. Welk een gejuich en eindeloos triomfeeren! Hier leeft de Wijsheid, die alles met orde, met schoonheid schiep; de Alwetendheid, die het goede kent en beoogt, het kwade ziet en toelaat; de Algoedheid die haar rijkste gaven uitgiet over het geschapene, niet alom in dezelfde mate, maar met verscheidenheid tot openbaring van Gods vrijen wil, tot schooner orde van de Schepping! Zie! daarboven uit den ontsloten hemeltroon openbaart zich die aanbiddelijke Liefde den mensch, aan een niet, — aan stof en asch; de grenzelooze Barmhartigheid verheerlijkt den mensch, kroont hem met eer en glorie. Wien behoort dan de hoogste majesteit? Aan God, Hem voegt de opperheerschappij, de groote scepter van hemel en aarde; Hem is alles onderdanigheid schuldig. Zijn wezen gaat ons begrip te boven; en hoe hoog onze geest ook stijge, verre blijven wij o, God! beneden uwen vollen glans.

Wie kan u noemen
By uwen Naem? wie wort gewijt
Tot uw Orakel? wie darf roemen?
Gy zijt alleen dan die ghy zijt.

U zulx te kennen, als gy waert
 Der eeuwigheden glans en ader;
 Wien is dat licht geopenbaert?
 Wien is des glansen glans verschenen?

Geen enkelen sterveling — Reeds is het gelukkig, langzaam
 eenige stralen van dien glans in het aardsche leven te zien
 dalen. Wie derhalve

Wie zou niet wenschen met de Godtheit te verkeerē,
 Om in ootmoedigheid en stilheit aen te leeren,
 Tot dat, van 't sterfelijk pack ontlagen, dees gordijn
 Geschoven werde, en Godt ons levendigh verschijn?
 (B. II. v. 299—303.)

In die stille bespiegeling ontgloeit het hart, worstelend tegen
 de knellende banden des wijsgeerigen betoogs; banden, die de
 grootmoedige grijsaard zich getroost, om de Godsdienst, “door
 fnoot misbruick, schandael en lasterfmet” onteerd, op “onbe-
 weeghbare gronden” vast te doen staan. Het gevoel haat dien
 toom. “Och, of zij, — de Godheid —

Och, ofze mijnen geeft met haeren gloet in 't rijmen
 Onttack, hoe zou men Godt zien gloeien in mijn dicht,
 Dat nu niet steigren kan in 't ongenaekbare licht
 Van Godts volkomenheit, waarvan in 't aerdtſche leven
 Den scheepselen alleen een voncksken is gegeven!
 (B. II. v. 352—356)

Zulke oostersche bloemen ontluiken hier en daar onder het
 meer noordelijk geboomte der “Bespiegelingen”. —

Het *derde Boek* van het Dichtstuk blinkt, over het geheel
 genomen, meer dan de vier overige Boeken in den lentegloed
 der poëzie. Daar neemt het wijsgeerig onderzoek dien aange-
 namen, welkome vorm van een aandachtig gadeslaan aller
 heerlijkheid van de wonderschoone schepping.

Hoe wondervol toch schijnt in ieder boomblad, in elke bloem
 de glans des Makers? Indien een schoone orgelmuziek u ver-
 rast, denkt gij aan een kunstenaarshand, die den goddelijken

galm wekt met zooveel mengsels van registeren en klanken, als door het tempelgewelf rollen; en zoudt gij bij de welluidende harmonie der schepping nog vragen, of een blinde kracht, een redeloos en onbezonnen wezen, of wel de Hoogste Wijsheid haar gewerkt heeft en steunt? Is het geen schande voor onzen tijd, dat sommige natuurvorschers louter stof willen zien, waar genieën als Newton in deemoed en aanbidding voor den troon des Almachtigen zich hebben neergeworpen? Moest men dan, door meer natuurkrachten en *tweede* oorzaken te ontdekken, de *eerste* oorzaak vergeten, tot wie een weinig nadenken over den *aard* der zichtbare wereld ons opvoert? Moest men tusschen folianten, geraamten en lijken een schat van boekenwijsheid verzamelen ten koste van het dierbaar kleinood des gezonden verstands? Hulde aan de wetenschap! maar wat brengt zij in tegen het bewijs voor Gods bestaan, tegen het bewijs, dat zelfs de Heidenen aan de wereldorde hebben ontleend? — Het zedelijk kwaad! roept gij. — Is er dan zooveel dwaasheid in de leer, dat God door *vrije* wezens wil gediend zijn? dat het zedelijk kwaad door God wordt toegelaten en dienstbaar gemaakt aan hooger goed? dat de deugd haar glans behoudt, nu van den anderen kant de mensch verantwoordelijk is, wanneer hij van het recht verbastert?

En in zijn' plicht bezwijkt vrywilligh, door 't bekooren
Van 't schijngoet, daer Godts beelt en gunft in wort verloren?
(B. II. v. 1227 en 1228.)

Neen; hier is de bewijsvoering even bondig als bevattelijk. Wees geen pedant, maar een mensch; haal uw schouders niet op over Vondels nog niet negentiende-eeuwsche bedrevenheid in de natuurkundige wetenschap; leer van hem de schepping gadeslaan met dat oog vol blijde verrukking en degelijk verstand, dan zult gij met dien fijnbeschaafden natuurbewonderaar het rijk van harmonie en schoonheid in opgetogen blijdschap doorzweven; dan zult gij die vereeniging der grootste orde met de rijkste schaakeering leeren liefhebben als een weerglans der Oppermajesteit.

Op de stoute vleugelen van zijn genie steigert de Zanger hier

tot de hoogste hemelen, waar zon en sterren de voorgeschreven baan ten einde snellen, of daalt hij eensklaps naar aardsche kringen om in het scheppingsrijk de wondervolle samenstelling van het geheel en der kleinste deeltjes te bewonderen. Wie heeft heel de wereld in zijne hand met wijsheid gewikt en gewogen, al die wetten zoo harmonisch gesteld, den mensch vooral zoo kunstig volwrocht naar ziel en lichaam? Alles wijst hier op "der Zonne Zon, den geest, het leven, het hart, de bronaër, den Oceaan" van al het Geschapene.

Met hoeveel klem, helderheid en eenvoud wordt deze bewijsovervoering uitgewerkt, in de volgende versregelen b. v.

Indien de wiltste Moor het licht der Amiraelen
 Al triomfeerende, langs d'Amsterdamse paelen,
 Zagh uit de rijke zee, op ons gezegent Y,
 Aenstreven, door een bosch van masten, die te ly
 En loefwaert op den stroom hem met trompetten eeren,
 En vlagge, en wimpel, daer hy, onder het laveeren,
 Zoo veele kielen mijde, en lofte, laegh op laegh,
 De donders der kortouwe, om 't vrye Gravenhaegh
 Te wecken met zijn komft; zou dees Moorjaen gelooven,
 Al zagh men noch matroos, noch volck, noch stuurman boven,
 Dat zulck een zeekasteel gegroeit waer by geval,
 En zonder stuurmans hant quam bruizen aen de wal?
 Gewis het domste brein, hoewel 't geen boeckstaef leerde,
 Moft fluiten dat vernuft dit boude, en zelf regeerde.
 Wie kan dan lochenen, dat d'opperste natuur
 De weerelt, zooze zeilt, laet drijven zonder stuur?

(B. III; v. 1209—1224.)

Zoo helder, onderhoudend en schilderachtig weet Vondel zijne bewijzen aanschouwelijk te maken. Wil iemand schoone, vernuftige wederleggingen van uitvluchten, waarmee de Ongodist sedert eeuwen zijn jammerlijk verzet tegen zijn God en Koning poogt te rechtvaardigen, hij sla de drie besproken Boeken van het Leerdicht open. Lucretius vooral moet menige veer laten. De Dichter slaat dien ruiters van het ongeloof niet enkel met

het goedgesmede zwaard zijner redeneerkracht, maar geeselt hem ook met de zweep zijner satyre.

Lukrees, nu eer hem, als een' Godt, in uw gedicht.
Die zulck een' nevel schuift voor 's leerelings gezicht,
Is dees, gelijk een zon, verschenen uit het duifter?
En die den schepper van den goddelijken lufter
Der scheppinge berooft, is dat de wijze tolek,
Die 't licht t'Athene ontstack, voor al het Griecksche volck,
En, schildrende een geval met slijk en zwijneborstelen,
Wat zich hier tegens kant in 't vechtperk af wil worstelen?
Is dit de meester, die alle ouden ver verdooft,
Pytagoras verstomt, en Plato slaet voor 't hoofd?
O grovaert, enz.

(B. I. v. 855—865.)

Zulke hier en daar ingelaschte epigrammen worden gewoonlijk door bondige redeneeringen voorafgegaan of gevolgd: later zullen wij misschien de letterkundige waarde daarvan toetsen. Eerst zullen wij echter het verdere betoog volgen en spreken over Vondels leer "Van Godtsdienst".

(*Wordt vervolgd*).

EENE OUDE BUITENPLAATS.

MEDEGEDEELD

DOOR

J. G. FREDERIKS.

Er is iets in de plaatwerken der achttiende eeuw, dat mij altijd sterk aantrekt. Als ik de „kooperen konstplaten” bezie, voortbrengselen der graveerkunst van Punt, Philips, Van der Laan, Brasser, Fessard en anderen — ik weet niet of iemand ze nog wanordelijker kan opgeven —, dan is het mij, alsof ik in een Arkadisch landschap verplaatst word. Is het omdat ik in mijne vroegste jeugd het Verheerlijkt Nederland leerde kennen met een paar Verheerlijkte Vaderlandsche Stroomen, en dat ik de schoone landhuizen uit het plaatboek terugvond in eene prozaïsche boerenhofstede met een aristocratischen naam en een ietwat aristocratische tint? Zeker is het, dat ik bij de aanschouwing van de karige overblijfselen dezer voormalige grootheid, mij steeds voor den geest roep gladgeschoren heggen, tot wanstalten vervormde boompjes, priëlen, fonteinen, beeldgroepen en heeren met pruiken en lange wandelstokken, die, in gezelschap van dames met houterige lijven en ongelooflijke hoepelrokken, eerbiedig aangehoord worden door een ouden tuinbaas in eene onberispelijke dansmeesters-houding, of die begroet worden door een uit de trekschuit afgestapt gezelschap, regelrecht uit de Stad aangekomen.

Eerst veel jaren, nadat ik mijne prentenboeken voor 't eerst met eenige aanwinst voor mijne kennis begon te bekijken, kwam ik tot het denkbeeld — juister gesproken het denkbeeld kwam tot mij —, dat al dit moois veel geld moet gekost hebben. Misschien zou ik nooit zoo ver gekomen zijn, als het goed geluk

mij niet in kennis gebracht had met een' ingevulden Catalogus der verkooping van den inventaris eener Amsterdamsch-burgemeesterlijke buitenplaats in de vorige eeuw. Hooger kan dit wel niet, en ik vertrouw, dat de Lezers van dit volgschrift, de Wandelaars in de Dietsche Warande, deze bescheidene bijdrage niet zullen ter zijde leggen, zelfs waar veel voortreffelijker stukken van oudheidkundigen inhoud met welverdiende beleefdheid zijn ontvangen.

Als men den straatweg verlaat, die den wandelaar door de schoone bosschen van Soestdijk voert, en de breede laan inslaat, die in de voorgaande eeuw op de kalkovens uitzag en thans bij het Monument van Waterloo eindigt, komt men op een weg, die de grenslijn uitmaakt tusschen het bosch en de grazige vlakte, welke thans door den Ooster-spoorweg doorsneden wordt. Op korten afstand, ziet men eene buitenplaats, Den Eult geheten, die den Vorstelijsken Eigenaar van Soestdijk toebehoort. Volgens het Willige-Verkoopboek der stad Amsterdam werd deze "heerenhofstede" den 17. Juli, 1758 verkocht aan Hare Koninklijke Hoogheid Anna, Prinses van Groot-Brittanje en weduwe van den Stadhouder Willem den Vierde. Eene eeuw vroeger lag hier nog geene vorstelijke lustplaats. Wat nu Soestdijk heet, was toen nog het eigendom van Burgemeester Cornelis de Graeff, vrijheer van Zuid-Polsbroeck, en kwam in 1663 in 't bezit van zijn zoon Jacob, die het den 26. April, 1674 verkocht aan Willem Hendrik, Prins van Oranje. Het goed Den Eult behoorde reeds lang aan verwanten van De Graeff, en evenzeer honderd jaar vóór dat het in handen der Gouvernante kwam, staan als eigenaars bekend Johan Deutz en Geertruida Bicker. Wie soms het Utrechtsche Leenregister mocht opslaan en daarin den Eult vinden, herinnere zich, dat een gelijknamig leengoed thans eene kleine boerderij in de onmiddellijke nabijheid der hier besproken buitenplaats is. De laatste werd door de beide echtelingen Deutz door kleine, maar herhaalde, aankopen uitgebreid. Eene niet onbelangrijke bijzonderheid is het, dat de Raadpensionaris Joan de Witt soms daar de gastvrijheid genoot van zijn' schoonbroeder. In den zomer van 1688 — de groote Staatsman had toen de middaghooft zijner glorie bereikt — was

hij daar met zijne Wendelina. Eene hevige ziekte tastte haar aan, en met moeite kon men haar van Den Eult naar Den Haag overbrengen, waar zij spoedig overleed. Zij is in de Nieuwe Kerk begraven ¹.

Na den dood van haar' man, Jan Deutz, Jansz., met wien zij den 28 December 1654 getrouwd was, deed Geertruida Bicker verscheidene aankopen van 1677 tot 1686. In het laatstgenoemde jaar was zij een en zestig, en na haar dood bleef Den Eult in de familie, vandaar, dat het in de wandeling Duitschen-goed genoemd werd. Eindelijk werd het door de erfgenamen van Willem Gideon Deutz aan Prinses Anna verkocht, en wel het huis voor 31900 gulden, en verdere perceelen voor f 8000. Van dien tijd af, maakt het een deel uit van het vermaarde Soestdijk.

Eene week na de inschrijving der overdracht in 't gemelde Amsterdamsche register, aldus op den 24. Juli, 1758, werd de inventaris der buitenplaats verkocht door negen makelaars uit Amsterdam, bijgestaan door een utrechtschen confrater. De titel

1 Vóór een jaar of vier ontdekte ik het oudste Begraafboek der Nieuwe Kerk (op het Spui) in den Haag. In de Mededeelingen der Vereeniging, enz. II. 110, wordt opgegeven, dat het vroeger op het Raadhuis bewaard werd. Het is er nog, maar niet op 't bureau van den Burgerlijken Stand, en lang nadat ik het in De Ned. Spectator besproken had, bleef het staan, waar ik het vond, tusschen eenige verjaarde registers der Broodzetting, zaliger gedachtenisse. 'T zal er nog wel staan, want in Den Haag heeft men wel wat belangrijkers te doen, dan archieven der stad te verzorgen!

Zie hier het treurige blad:

Nº 77.

Den 19 Nov. 1655 heeft gecoght den heer raet
pesenaris de wit een kelder in de nieuwe Kerck
nº 77, voor de soma van f 400.0.0

den 20 dito begraven een kint van den heer pensenaris de wit

den 18 february " " " " "

den 21 juni 1668 " " " " "

6 juli 1668 " de huisvrouw " " "

den 28 Mey een kint van de hr van swytted [Swyndrecht] *
leggende int graft van den hr de wit het recht is [onleesbaar]

den 22 augusti is begraven den heer kornelis

de wyt out burgem. ster der stat dordrecht

denzelfde dito den heer johannes de wyt raetpensenaris

* Kan dit ook Van Swieten beteekenen? — Op deze vraag van den Redacteur antwoord ik, dat de heer van Swieten wel het huis naast De Witt betrok, doch dat het huisgezin van den heer van Swyndrecht sedert 't begin der zelfde maand Mei bij den Raadpensionaris inwoonde. Zie de aangehaalde Mededeelingen, II. 42. Er staat ook duidelijk Swytted.

van den Catalogus ademt de wijldloopigheid der laatste eeuw. Hij spreekt van "extra Fraaye; en Konstig-Gemaakte MARMERE; HARDSTEENE en LOODE BEELDEN en VAASEN, Met derzelver PEDESTALLEN en TERMEN, Gesneede en andere THUYNBANKEN, ORNAMENTEN en CIRADIEN, Als meede een groote verzameling van doorgaans extra Swaare en Gezonde ORANJE, CITROEN, MIRTUS en andere BOOMEN En Bygewassen", en zoo voorts, want wij hebben nog maar de helft van den titel afgeschreven. De Catalogus telt 16 bladzijden, waarvan wij er twaalf voor ons onderwerp noodig hebben. De moeilijkheid om van eene zoo aanzienlijke verkooping uit dien tijd de voor elk nommer bestede prijzen te kennen, noopt mij, ze hier mede te deelen. De nummers met * gemerkt, zijn aangekocht geworden voor "Syn Hoogheijd". Die, welke met een kruisje zijn aangeduid, worden in een der mij bekende exemplaren van den Catalogus insgelijks opgegeven als door den Prins gekocht; en in een ander aan den naam van J. Cromhout verbonden². Het blijkt dus, dat de jonge Erfprins reeds als

² Moet men in dezen J. Cromhout derhalve een gemachtigde van den Prins erkennen? Tegen deze voorstelling strijdt, dat in den (naauwkeuriger bijgeschreven) Kataloog, waar Cromhout in optreedt, N° 43 en 45 "Twee gesnede Zitbanken" als voor Cromhout toegeslagen worden opgegeven, terwijl bij N° 44, daar tuschen in, uitdrukkelijk genoteerd staat: "Nots: van Dam voor zijn hoogheijd". Had Cromhout voor den Prins gekocht, dan zou dit ook, de eerste reize, bij zijn naam vermeld zijn. Bij N° 21 "Twee extra fraye Marmereen Borstbeelden" staat: "hr bargman", bij 22—25 "J. Cromhout"; bij 28—29 "Sijn Hoogheijd"; hieruit kan worden afgeleid, dat Cromhout niet voor den Prins kocht. Immers wát hij kocht schijnt niet van een aard, dat de naam des nieuwen eigenaars geheim diende te blijven.

Maar bestond er in 1758 een J. Cromhout, die geld genoeg had om voor ruim f 3000: — buitenplaatsstoftaadje aan te schaffen?

Een der stamvaders van dit interessant amsterdamsch geslacht was Jacob C., die den 2^a Sept. 1669 † is. Zijne zonen, Bartholomæus, Dirck en Jacobus, hadden respectievelijk tot *would-be*-stamhouders: Hendrik en Jacob, den bekenden Godefridus Franciscus, en den onbekenden Jacobus Cromhout. Ik heb, ondanks de drie huwelijken van Godef. Franc., nooit van een erfzoon gehoord, die J[acob?], zou hebben kunnen heeten. Trouwens het J... Cromhout kan een schrijffout zijn en werkelijk de Heer van de Werve en Ankeveen (Godefr. Franc.) bedoeld zijn. 't Is waar, dat hij den 6 Jan. van het veilingjaar (1758) pas zijne (2^e) vrouw, Gertrudis Dirven, verloren had en men een weduwnaar van 6 maanden ongaarne verdenkt van reeds bedacht te wezen op het *embellisseeren* van zijne hofstede, tegen zijn nieuwe huwelijk.... waarvan ik intuschen den datum niet ken. Het werd voltrokken met Jufv. Cath. Maria Barbou.

eigenaar beschouwd werd, schoon het landgoed den toen twaalfjarigen Vorst eerst werd toebedeeld in het voorjaar van 1760, een jaar na het overlijden zijner Moeder.

BEELDEN, ORNAMENTEN, &c. &c.

- † N. 1. Vier zeer konstige, meer dan levensgrootte Hardsteene Beelden, met deszelfs fraaije blaauw Arduynsteene Pedestallen, verbeeldende de 4 Getyden, door A. Frauen.
f 590:—
- * 2. Twee konstige Marmere Kindertjes, verbeeldende Pomona en Flora, met hunne blaauwe Arduynsteene Pedestallen.
f 185:—
- * 3. Twee dito verbeeldende de Overwinning en 't Geheugen met dito Pedestallen. f 210:—
- * 4. Twee dito verbeeldende 't Ligt en de Muzyk, zonder Pedestallen f 165:—
- * 5. Twee dito verbeeldende Lugt en Water, als vooren.
f 150:—
- * 6. Twee dito verbeeldende Aarde en Vuur, als vooren.
f 195:—
- * 7. Twee extra fraye Marmere Borstbeelden met der zelfver blaauw Arduynsteene Termen en Marmere Voetstukken, verbeeldende 2 Roomse Keizers. f 63:—
- * 8. Twee dito, dito, dito. f 130:—
- * 9. Twee dito, dito, dito. f 150:—
10. Twee extra fraye Marmere Borstbeelden met der zelfver blaauw Arduynsteene Termen en Marmere Voetstukken, verbeeldende 2 Roomse Keizers. f 140:—
11. Twee dito, dito, dito. f 150:—

Deze Heer Cromhout † 14 Mei 1764, op bijna 70-jarige leeftijd. De "Bargman", in den Kataloog genoemd zal wel een Barchman Wuytiers zijn. Deze familie was veelzijdig aan de Cromhouten verwant. A. Th.

Is het niet aanneembaar, dat eenige goede bureu enkele nommers op hun naam lieten stellen, om het opjagen ten nadeele van den Prins voor te komen? De Administrateur — zooals de Rentmeester tot Nov. 1789 heette — was destijds Hendrik Pannekoek: hij mag voor Z. H. gekocht hebben; van Dam en meer anderen komen destijds in den omtrek van Baarn voor.

- N. 12. Twee dito, dito, dito. f 135:—
 13. Twee dito, dito, dito. f 110:—
 14. Twee dito, dito, dito. f 100:—
 15. Twee dito, dito, dito. f 130:—
 16. Twee dito, dito, dito. f 135:—
 17. Twee dito, dito, dito. f 100:—
 18. Twee dito, dito, dito. f 125:—
 19. Twee dito, dito, dito. f 150:—
 20. Twee dito, dito, dito. f 140:—
 21. Twee dito, dito, dito. f 140:—
 † 22. Twee ongemeene groote Marmere Vaazen. . f 380:—
 † 23. Twee groote Marmere Vaazen, met blaauwe Arduynsteene
 Pedestallen f 110:—
 † 24. Twee Marmere Potten, zonder Pedestallen. . f 72:—
 † 25. Een Hardsteene Gebeeldhouwde Vaas, met zyne steene
 Pedestal f 85:—
 26. Een zwaar vergulde loode Triton f 205:—
 27. Twee konftige loode Beelden, verbeeldende een Castinet
 Speelfter en een Walthoornnift. f 215:—
 * 28. Een dito Beeld, verbeeldende Diana. . . . f 195:—
 * 29. Een groote kopere Zonnewyzer met zyn fraaye blaauw
 Arduynsteene Pedestal f 210:—
 30. Een platte Zonnewyzer op zyn steene Pedestal. f 37:—
 * 31. Ses blaauwe steene Medaillions met Marmere Hoofden.
 f 38:—
 32. Vier Hardsteene Borftbeelden, zo heel als befchadigt.
 f 27:—
 33. Vier dito f 31:—
 34. Vier dito f 19:—
 35. Eenige yzere Hekken tot een Barriere, mitsgaders de
 Steenepaalen daartoe behoorende f 260:—
 † 36. Een Marmere Tafel f 9: 5
 37. Eene eysere Pot met zyn steene Voet. . . . f 10:10
 38. Een Hardsteen tot een Buffet. f 7:—
 † 39. Een fraaye gefnede Eekenhoute Cabinetbank. f 75:—
 † 40. Een fraaye gefnede Eekenhoute Zitbank. . . f 125:—
 † 41. Twee gefnede Zitbanken f 71:—
 42. Twee dito. f 55:—
 † 43. Twee dito. f 62:—

*N.44.	Twee groote gefnede Zitbanken.	f 150:—
† 45.	Twee dito.	f 120:—
† 46.	Een groote dito.	f 105:—
† 47.	Een kromme dito.	f 63:—
† 48.	Twee gefnede dito.	f 5: 5
† 49.	Twee dito.	f 44:—
† 50.	Twee dito.	f 39:—
† 51.	Twee dito.	f 37:—
† 52.	Twee dito.	f 31:—
† 53.	Twee dito.	f 35:—
† 54.	Twee gefneede Zitbanken	f 34:—
† 55.	Drie dito.	f 35:—
	56. Twee Engelfche Zitbanken	f 27:—
† 57.	Twee dito	f 26:—
† 58.	Twee dito.	f 31:—
	59. Twee dito.	f 14:—
	60. Twee dito.	f 14:—
† 61.	Twee dito. ,	f 16:—
	62. Diverfe fyne Hoorns tot Grotwerk.	} f 51:—
	63. Dito dito.	
	64. Dito dito, grooter zoort.	
	65. Dito dito Schulpen	
	66. Een partij Grotwerk in zoorten.	f 7:—
Verders eenige Ledicanten, Pavelioens, Eeke Kaffen, Tafels, en 't geen verder vertoond zal werden.		

ORANJE, LAURIER en MIRTUS BOOMEN, &c.

N. 1.	Twee fwaare Mirtus Boomen.	f 12:10
2.	Twee extra fwaare Chinaas Boomen]	f 14:10
3.	Twee dito Oranjeboomen	f 43:—
4.	Twee dito.	f 40:10
5.	Twee dito.	f 43:—
6.	Twee dito.	f 56:—
7.	Twee dito.	f 44:—
8.	Twee Pompelmoes Boomen	f 49:—
9.	Twee extra groote en fwaare Oranjeboomen.	f 22:—
10.	Twee dito Oranjeboomen met Italiaanfche Stammen	f 50:—

N. 11. Twee dito dito.	f	38:—
12. Een Citroen, en 1 Oranjeboom.	f	34:—
13. Twee Oranjeboomen Italiaanse Stammen.	f	27:—
14. Twee dito dito	f	40:—
15. Een Citroen, en 1 Oranjeboom.	f	38:—
16. Een dito, en 1 dito.	f	26:—
17. Een China, en 1 Oranjeboom	f	10:10
18. Twee heele swaare Citroenboomen laage Stammen	f	17:10
19. Twee swaare Oranjeboomen	f	21:—
20. Twee dito.	f	64:—
21. Twee dito.	f	61:—
22. Twee dito.	f	47:—
23. Twee dito.	f	51:—
24. Twee dito.	f	53:—
25. Twee dito.	f	35:—
26. Twee Citroenboomen.	f	48:—
27. Een Citroen, 1 Turkse Oranje met Kerfsebladen.	f	17:—
28. Twee Oranjeboomen.	f	17:—
29. Twee Turkse Oranjeboomen met Kerfsebladen.	f	26:—
30. Twee Oranjeboomen	f	16:—
31. Een Citroen, en 1 Oranjeboom.	f	35:—
32. Twee Oranjeboomen met vergulde Krulbladeren.	f	12:—
33. Twee Citroenboomen	f	22:—
34. Twee Oranjeboomen	f	21:—
35. Een Turkse Kerseblad en 1 vergulde Krulblad Oranjeboomen	f	17:—
36. Twee Citroenboomen met groene Krulbladen.	f	11:10
37. Drie Oranjeboomen	f	12:—
38. Twee Oranjeboomen	f	6:—
39. Een Oranje verguld, en 1 groen Krulbladen.	f	16:—
40. Een Oranje en 2 Citroenboomen.	f	12:—
41. Twee Oranjeboomen	f	5: 5
41. Een dito.	f	3:—
42. Twee Oranjeboomen	f	5: 5
42. Twee dito.	f	16:—
43. Ses jonge Oranjeboomen	f	8:—
44. Twee Granaatboomen	f	8:10
Een Laurentine in 14 Potjes.	f	8:—
Twaalf Potjes	f	4:—

	Elf Potjes	f	4 —
	Twaalf Potjes	f	6:10
N. 45.	Twee Geele Jaffemyn Boomen	f	12:—
	46. Twee Olyfboomen	f	6:—
†	47. Twee feer fwaare Laurier Pieramide	f	52:—
	48. Twee dito Laurierboomen.. . . .	f	20:—
	49. Twee dito dito	f	22:—
	50. Twee dito dito	f	20:—
	51. Twee dito dito	f	6:—
	52. Twee dito dito	f	20:—
	53. Twee dito dito	f	22:—
†	54. Twee dito dito	f	39:—
†	55. Twee dito dito	f	56:—
†	56. Twee dito met 3 Kroonen gefchooren	f	26:—
†	57. Twee dito Laurierboomen	f	52:—
	58. Twee dito dito	f	37:—
	59. Twee dito dito	f	20:—
	60. Twee dito dito	f	12:—
†	61. Twee feer fwaare Laurierboomen	f	18:10
†	62. Twee dito dito	f	22:—
†	63. Twee Laurierboomen	f	9:—
†	64. Twee dito	f	11:05
†	65. Twee dito	f	12:—
†	66. Twee dito	f	13:—
†	67. Twee dito	f	8:—
†	68. Twee dito	f	11:10
†	69. Twee dito	f	10:—
†	70. Een Granaat, en 1 Laurierboom	f	11:10
†	71. Twee Laurierboomen	f	7:05
	72. Twee Oliander Boomen.	f	14:—
	73. Twee extra fraaije groote Delffe Bloempotten.	f	8:10
	74. Twee dito als vooren	f	11:—
	75. Twee dito, als dito	f	8:—
	76. Twee dito, als dito	f	8:—
	77. Twee extra fraaije groote Delfze Bloempotten.	f	8:—
	78. Twee dito klynder	f	4:—
	79. Drie dito nog klynder in 2 foorten	f	9:—
	80. Twintig Glaase Klokken	f	4:—
†	81. Seftien groote Glaze Raamen voor de Druyven.	f	54:—

N. 82.	Dertien dito	f 60:—
83.	Dertien dito	f 11:—
† 84.	Twee en dertig Glaaze Raamen voor de Perficoos.	f 200:—
† 85.	Een Leffenaar met 3 Glaze Raamen van 30 Ruyten 10 of 11 duym yder Ruyt.	f 33:—
† 86.	Een dito, met 3 dito, zelfde foort	f 31:—
† 87.	Een dito, met dito dito	f 26:—
† 88.	Een dito, met dito dito	f 26:—
† 89.	Een dito, dito dito	f 27:—
† 90.	Een dito, dito dito	f 28:—
† 91.	Een dito, dito dito	f 26:—
92.	Een dito, dito dito	f 30:—
93.	Een Leffenaar met 2 Raamen en een van 1 Raam zelfde foort	f 25:—
† 94.	Een dito dito dito als vooren	f 20:—
95.	Een dito met 4 Raame van 35 Ruyten dito foort. f 21:—	
96.	Een dito met 3 dito en 1 met een Raam dito.	f 15:—
97.	Een dito en 1 dito als vooren	f 26:—
98.	Een dito met 3 Raame van 24 Ruiten dito groote.	f 8:—
99.	Een dito als vooren	f 9:—
100.	Een dito als vooren	f 11:—
101.	Een dito als vooren	f 10:—
102.	Een Leffenaar met 3 Raame klynder foort. .	f 13:—
103.	Een dito met dito	f 16:—
104.	Een dito met dito	f 14:—
105.	Een dito met dito	f 15:—
106.	Een dito met dito	f 20:—
107.	Twee dito met 2 Raame dito	f 33:—

Het opgegevene bedraagt de aanzienlijke som van 9288 gulden; het overige van den Catalogus behoort niet tot ons onderwerp ³.

Zutphen, Maart, 1875.

³ De aantekening 2 (hierboven) is eene belangrijke mededeeling van den heer Redacteur. Ik had eenigszins gerekend op een paar regelen over den beeldhouwer van Nommer 1, A. Frauen, van wien mij alleen bekend was, dat hij den vermaarden preekstoel in de Groote Kerk van Dordrecht vervaardigde. Hij was een Amsterdammer, misschien zelfs van geboorte; maar is dit nu alles, wat van dezen kunstenaar beicht wordt?

KASTEELN EN ABDIEN,
GELEGEN IN
HET ARRONDISSEMENT 'S HERTOGENBOSCH,
BIJDRAGE VAN
GRAAF MAURIN NAHUYS.

[Mijn hooggeachte Vriend, de in Wiesbaden rezideerende oudheidkundige, wiens naam boven deze bijdrage geplaatst is, heeft de goedheid gehad mij omtrent den schrijver van dit rapport, zijn overgrootvader van moeders zijde, eenige meêdeelingen te doen, welke ter aanvulling kunnen strekken van het uit 's lands geschiedenis bekende. Ik zend een en ander ter inleiding vooraf aan het stuk-zelf, waarin ik de orthografische *grata negligentia* onzer grootvaders naauwkeurig behouden heb.

Het is opgemaakt ten gevolge van eene aanschrijving van den Maire der stad 's-Hertogenbosch, van den 18ⁿ Augustus 1810. Vele voorbeelden zijn bekend dat dergelijke opgaven door de Keizerlijke Fransche Regering verlangd werden, over de toenmalige Arrondissemerten.

De steller van het stuk, Jhr Johan Hendrik van der Does, was een wettige afstammeling uit het oud adelijk geslacht van Van der Does, gesproten uit den edelen en doorluchtigen huize van Croisilles uit Kamerijk ¹. De familie Van der Does vervult eene eervolle plaats in de geschiedenis van Nederland en heeft zoowel in de letteren en wetenschappen, als in de magistratuur, in het leger als in de vloot, uitstekende mannen geleverd.

¹ Zie Jean Le Charpentier, *Hist. généalogique de la Noblesse des Pays-Bas ou Hist. de Cambray et du Cambresis*, Leide, 1668. Vol. II, p. 460—472.

Jhr Johan Hendrik werd in 's-Hertogenbosch geboren, en aldaar den 16 Augustus 1741 in de Sint-Janskerk gedoopt. Hij was zoon van Jhr Mr Willem van der Does, Burgemeester en raad van 's-Hertogenbosch, geboren 13 Februarij 1706 (en van Vrouwe Johanna Margareta Orrock, geboren in November 1702), overleden in zijne geboorteplaats, 4 October 1760.

Jhr Johan Hendrik van der Does was:

In 1768 Schepen en Raad der Stad 's-Hertogenbosch;

1771 Rentmeester van het comptoir der renten der stad;

1772 Rentm^r van het Politie-comptoir;

1774 Rentm^r van het Godshuis de Heilige Geest;

1783 Binnen-Heemraad van den Dijkstoel van den Polder van den Eygenen.

1788 wederom Rentm^r van het Politie-comptoir;

30 Vendemiaire, 3e jaar der Fransche republiek, lid van het comité van surveillance;

17 Nivôse, dito dito, lid van de Administration centrale supérieure;

1795 Lid van de Municipaliteit van 's-Hertogenbosch;

1795 President van de Provisionele civiele Regtbank aldaar.

1798 (5 April) Pensionaris der stad.

1810 (21 Junij) Membre du Conseil Municipal de la commune de Bois-le-Duc.

Hij trouwde te Schiedam, den 24 Junij 1766, met Margareta Elisabeth Doom, dochter van Jacob Doom, Secretaris der stad Schiedam en van Elisabeth van Kerchem. A. TH.]

Aan

Den Heere Maire der Stad Hertogen Bosch.

Ter voldoening aan den Last, my by UwEd. aanschryving van den 18^e der afgeloopene maand opgelegd, hebbe ik d'Eere UwEd. te rescribereen, dat ik voor zo veel in myn vermogen is geweest, hebbe nagegaan: 1° de kasteelen welke eenige opmerksaamheid verdienen, en onder het arrondissement van 's-Hertogen Bosch gelegen zyn, 't zy die vermaard of bekend zyn geworden, door hunne byzondere bouordre, of door voorvallen in de Historien vermeld, ofte door algemeene overleveringen tot ons

overgebracht, als mede in welke toestand die gebouwen zig als nu bevinden, ende onder wat voor Gemeentes die zyn gelegen.

Deze navolgende myns oordeels zyn d' eenigste van welkers oorsprong, voor zo veel my bekend is, iets met sekerheid is te vinden.

Als 1° Het kasteel van Bouchoven, gelegen in het Dorp Bouchoven, vyf kwartiers uur van deze Stad was voortyds een vrye Baronie, doch sedert den 17^{en} February van den jaare 1640, door Keyzer Ferdinand den 3^{en}, by oopene brieven ten zelve dage gegeven binnen de Stad Weenen, tot een Souverain Ryks graavschap verheven, ten behouven van Engelbertus van Lieve, Vry Baron van Bouchoven, Markgraave van Aalst, Heere van Immersele, Wommelghem en Loon op Zandt.

Het Kasteel moet volgens de ruines die ik daar van gezien hebbe van een zeer ouden bouwordre ende naar alle waarschynlykheid van verdediging zyn geweest, te meer daar men dat gebouw in den jaare 1672 in de Lucht heeft doen springen, zynde de neeringhuizen en poort als toen allenig blyven staan, ende vervolgens verbouwd tot een verblyf voor den Graav, ende door de Rentmeester bij absentie des Graven bewoond — hebbende dat gebouw in den jaare 1794 en 1795 door de rampen des oorlogs ende Hoogen Watersnoot zodanig geleden, dat het zelve volkomen bouwvallig is geworden, ende vervolgens gesloopt zynde van het Kasteel en neeringhuizen als nu geene andere overblyfselen meerder overig als alleen de poort boven welke een Kamer is, die tot een vergaderplaats der Regering van 't Graavschap word gebruykt, ende noch twee torens, mitsgaders de graften, zynde de Erv waarop de huizing heeft gestaan met een muur omgeven.

In de Parochiale Kerk te Bouchoven is noch voorhanden een van wit, rood en zwart marmer gemaakte tombe, zynde de begraafplaatsen der geweesene Graven en Gravinnen van dat Graavschap. Boven op den Deksel van die tombe leggen in wit marmer uytgehouden, de levensgroote beeltenissen van Engelbertus van Lier en Immerseelen, en deszelfs huysvrouw... Montmorenci de Robecq, eerste Grave en Gravinne van Bouchoven, verciert

met de gravelijke Kroonen en Mantels; aan t hoofden Eynde van t monument is insgelyk in wit marmer uytgehouden een Cherubijn, aan het voeten eynde de Wapens van t geslagt; onder aan den voet der Tombe is op ieder der twee hoeken een witte marmer Leeuw geplaatst; dit monument is door een konstige hand uytgewerkt, en bezienswaardig.

Ten 2^a Het kasteel van Boxel gelegen onder Boxel, een vermaarde vryheid met den titul van Baronnie in t kwartier van Oisterwyk, Meyerye van s Hertogen Bosch, tegenswoordig toebehorende aan t geslagt der Princen van Salm Kierbourg, is van een zeer ouden datum, ende woon of verblijf plaats der Baronen als zy te Boxel zig op houden; t jaar der bouwing van t Kasteel is onbekend, en hebben daar van met sekerheid niets konnen opspuren. Volgens Grammaye is die Baronnie uyt het geslagt van Merhem, zynde uyt den bloede der Barthouts, omtrent den jare 1430 overgegaan aan dat van Ranst, vervolgens aan dat van Hornes, en door uytsterving van t manlyk oir van dat geslagt, aan dat van Salm Kierbourg.

Het Kasteel t welk zeer groot en van een ouderwetsche bouw-ordre is, word in een zeer goede staat onderhouden, — het is verdeeld in twee Kwartieren, het eene genaamd het Prince Kwartier, waar in onder andere gevonden word een zeer groote Kamer, de Leenzaal genaamd, zo ook de Kapel, en t gevangenhuis; het ander Kwartier word door den Rentmeester bewoond; het gebouw legt vierkant in zyn gragten; de intrede is over een Brug door een steene poort op een Bassecourt of plaats die vierkantig is, en rondsom met het Kasteel, stallinge ende anderen neerhuyzen is omzet.

In de Parochiale en tevens Kappittel Kerk van St. Pieter te Boxel is noch te zien een verheven zark of tombe staande in t Choor waar op de beeldtenissen van den Heer Hendrik van Ranst, ende van Hendrina van Haften zijn huysvrouw met Koper zyn ingelegt, zynde de Kwartieren van t geslagt rondom boven onder ende terzeyden insgelijks van koper ingelegt, met een opschrift houdende, *“in t jaar 1497 den 12^e dag mey soo heeft Hendrik van Ranst, Ridder, Heer te Boxel, Kessel, Ban-*

ner Heer en Vrouwe Hendrina van Haften myn gezellin dezen zark doen leggen. bid voor de ziel.

Ten 3^e. Het huys te Heeswyk gelegen by het Dorp van dien naam, in t Kwartier van Maasland, Meyerye van s Hertogen Bosch, drie uren van die stad gelegen, was in vroegere tyden een zeer aansienlyk Kasteel in eygendom toebehoorende aan de Graven van Oostvriesland, hebbende volgens Grammay zo in oudheid, luyster en sterkte geene syns gelyks gehad; voor een gedeelte is voors gebouw ingestort — het overgeblevene gedeelte word wel onderhouden en bewoond door den Heer Cornelis Speelman, die het in eygendom toe behoord, en die Heere is van de Dorpen Heeswyk en Dinther.

Volgens overlevering, zoude dat Kasteel veel geleden hebben; tyden der invasien van de Geldersche ende door dezelve belegerd, doch door de schuttery van St Sebastiaan gemeenlyk genaamd den Handboog uyt s Hertogen Bosch noch tydig zyn ontzet geworden.

Ten 4^e. Het Kasteel oud Herlair gelegen onder St Michiels Gestel in het Kwartier van Oisterwyk, Meyerye van s Hertogen Bosch, is bevorens de verblyvplaats geweest van de Heeren van dat Dorp; het heeft, voor zo verre ik hebbe konnen ontdekken, behoort aan t geslagt der Graven van Hornes, Heeren van Geel en Duffel, daar na' aan t geslagt van de Graven van s Heerenberg, van welk het is overgegaan aan dat van La Tour van Auvergne, Markgrave van Bergen op den Zoom, vervolgens aan den Keurvorst van den Pals; eyndelyk is het door verkoop in eygendom overgegaan aan J: Verhellouw — volgens overlevering zoude dat Kasteel, gedurende het Beleg van s Hertogen Bosch, verstrekt hebben tot het verblyv van Prins Fredrik Hendrik van Orange, die zyn Hoofd Kwartier aldaar vestigde, als mede dat voors huys als toen in eygendom toebehoorde aan den Graven Hendrik van den Berg, Bevelhebber over de Spaansche Legermagt, aan wien het ontzet der Stad was aanbevolen.

Het Huys was een anticq gebouw, zeer aangenaam gelegen aan de Rivier den Dommel, zo als men kan opmaken uyt de afbeelding te vinden by J. Le Roy, in zyn wareldlyk tonneel van Braband.

Men verhaald dat het Kasteel uythoofde zijner sterkte en nabijheid der Stad 's Hertogen Bosch op ordre van t Gouvernement zoude zyn geslegt, op de plaats daar t gebouw gestaan heeft, is een Schone Kamer getimmerd zyn uytzigt hebbende op de Rivier den Dommel, en daar by gelegene Bosche en Landeryen, als mede een boven woning, met de daar toe benodigde Schuuren en Stallinge, de Kamer rust op een muur, zynde waarschylyk een overblysel van t oud Kasteel.

Ten 5°. Het huys Nieuw Herlaar insgelyks gelegen onder St Michiels Gestel, was een zeer anticq gebouw toebehoord hebbende, eerst aan t geslagt van de van Deventers, en de vervolgens aan dat van d'Adam, welke dat Kasteel in t laast der afgelopen Eeuw hebben verkogt, zynde als toen zeer oud en bouwvallig, hebbende twee extra groote Kamers beneden. Aan het gebouw was aan gesloten een vry hoge tooren, het lag rondsom in zyn gravten, het opkomen was over een ophalbrug, door een steene poort op de Bassecourt.

Voormeld kasteel heeft den Heer Bonsteten doen afbreken, ende in plaatse van t selve een modern buytenhuys doen zetten, zijnde niets van t oud kasteel overig gebleven als allenig den Toren; tegenswoordig is dat nieuw gebouw verkogt, ende tot een seminarium voor t Bisdom van s Hertogen Bosch geappropriëerd.

Voormeld kasteel is een sterkte geweest; in den jare 1587 had het een bezetting, ende den toenmaligen Bevelhebber op t kasteel was genaamdt Mr Bontenos van der Sterre, die als toen de Regering dezer Stad by missieve van den 24 Juny van voormeld jaar berigte dat er een deel volk tot hulp der Meyerye te Eyndhoven, Helmond, en daar om streeks lagen, doch dat hy niet en kon begrypen waarom dezelve zo lang vertoëfdè.

Ten 6°. Het huys te Mourik, een groot half uur van s Hertogen Bosch, gelegen onder het Dorp van Vucht in t kwartier van Oisterwyk, is een kasteel van oudts in de Historie bekend zo als blykt uyt de beschryving der stad s Hertogen Bosch door wylen den Heer en Mr J. H. van Heurn in leven oudsten Raad en Præsident dezer stad, welke verhaald, dat tyde den inval der gelderschen, onder bevel van Marten van Rossum in den

jaaren 1543, die bevelhebber het Dorp van Vucht door zyne krygsknegten heeft doen afbranden, en in een puynhoop veranderen, doch dat het kasteel of slot van Jonker Heym (zynde voormeld kasteel) als toen onbeschadigt is gebleven.

Het voormeld huys heeft de gedaante van een kasteel, schoon de vernieuwinge aan het zelve gedaan volkomen behouden, heeft torentjes, lyd in zyn gragten, de intrede is over een ophaalbrug door een steene poort op een Bassecourt, waar op het kasteel en neerhuizen staan, behoort tegenswoordig aan tgeslagt van Beeresteyn.

Ten 7°. Te Loon op Zandt of Venloon, een Dorp en vrye grond Heerlykheid, vier uren van s Hertogen Bosch in t kwartier van Oisterwyk, stond voormaals een pragtig en sterk kasteel, het verblyv van de Heeren van die Heerlykheid, welk kasteel uyt hoofde dat het zelve door ouderdom bouwvallig was geworden in de voorige eeuw is afgebroken op den Toren na, die tot een modern Heerenhuys is herbouwd, ende thans bewoond door den Heer Verheyen, Staats raad, ende groot Kruys van de Ridder order der Unie. In den jaare 1587 is op den 24 Juny door de Hollandsche Trouppes het beleg van dat kasteel begonnen, het zelve uyt vyf stukken geschut beschoten, ende door geweld tot de overgaven genoodzaakt, doch in de maand Augustus daar aanvolgende, naar een kort beleg door den Grave van Mansveld heroverd.

D' Eerste Heeren van Loon op Zandt of Venloon, voor zo verren men kan nagaan, zyn geweest uyt het geslagt van Haastrecht, zynde die Heerlykheid op den 17ⁿ November 1287, door de Hartogin van Brabant, benevens de Dorpen Tilburg, Goirle, Drunen en den Tol te Loon op Zandt verpand aan den Ridder Paul van Haastrecht, vervolgens is die Heerlykheid gekomen aan de Familie van Greevenbrock, en daar naar aan de Graven van Bouchoven, uyt het geslagt van Liere en Immersele, den tegenswoordigen Heer is Constantyn Alexander, Prins van Salm vorst van Anholt en Hartog van Hoogstraten.

In de Parochiale kerk word gevonden een hemels blauwe zark van verwonderings waardige groote, doch welke door de Langheid des tyds veel heeft geleden; op voorm. zark staat uytgehouden,

het volgende grafschrift in het jaar onses Heeren 1528, den 20^e dag van Jannuary, sterft Joncker Robbrecht van Grevenbroek, Heer tot Venloon.

Ten 8^e. Onder het Dorp Nieuland, kwartiere van Maasland, heeft gestaan een kasteel, het huys van Geffen genaamd, het was een ouderwetsch gebouw, en moet in voorige eeuwen van defensie geweest hebben, zo als uyt het gebouw scheen te blyken, schoon de Historien, voor zo verre ik hebbe konnen opspeuren, geene melding daar van maken; in de Parochiale Kerk te Nieuland word noch gevonden een Tombe, zynde de begraafplaats in voorige tyden van t geslagt der Vladderakken, geweest zynde als toen Heeren van Geffen en Nieuland. Het kasteel is een groote dertig jaaren in een moderne heeren huys verandert, doch sedert drie a vier jaren geleden is dat nieuw huys voor afbraak verkogt en gesloopt; het Erv behoort aan Mevrouw de Weduwe Versterre, geboren de Swarts, vrouwe van Geffen.

Voor t overige leggen noch onder het Arondissement van s Hertogen Bosch, deze na volgende kasteelen, doch waar omtrent geene byzondere opmerkzaamheden zig opdoen, als

Ten 9^e. Het kasteel Te Tilburg, zynde tegenswoordig een modern gebouw gelegen onder het Dorp Tilburg vier uren van den Bosch toebehorende aan de Graven van Hogendorp Hofweegen.

Ten 10^e. Het huys den Nemeelaar onder het Dorp Haaren, groote twee uren van den Bosch, men verhaalt, dat dat huys een jacht huys der Hartogen van Braband zoude geweest hebben.

Ten 11^e. Het huys Zwynsbergen gelegen onder het Dorp Helmont in t kwartier van Oisterwyk, vyf kwartiers uur van s Hertogen Bosch behoort aan de Familie van Heylman.

Ten 12^e. Het huys Regenworp.

Ten 13^e. Den groten Ruwenberg.

Ten 14^e. Den klynen Ruwenberg.

Ten 15^e. Het huys te Hanewyk.

Vier kasteelen gelegen onder St Michiels Gestel, kwartier van Oisterwyk, een uur van s Hertogen Bosch.

Ten 16^e Te Berlicum in t kwartier van Maasland, een uur van s Hertogen Bosch, heeft gestaan een kasteel genaamd het

huys ter Aa; is seedert weynige jaaren voor den afbraak verkogt en gesloopt.

Ten 17^e. Het kasteel van Oudheusden gelegen in de Landen van Heusden bij de drie uren van den Bosch behoort aan t geslagt van Camminga in Vriesland.

Ten 18^e. Het kasteel te Drunen gelegen onder het Dorp van Drunen kwartier van Oisterwyk heeft toebehoort aan de graven van d'Outremont en Warfuse, Heeren van Drunen, het gebouw is in den jaare 1794 of 1795 door de rampen des oorlogs afgebrand, is groote twee uren van den Bosch gelegen.

Ten 19^e. Het huys te Onsenoort gelegen onder Onsenoort, Lande van Heusden, ook wel Hond's Oort genaamt, is een modern gebouw, leggende rondom in zyne gragt, van t oude kasteel is niets anders overig als een vierkante Tooren, staande agter het tegenswoordige gebouw; de muren van den Tooren zyn verwonderings waardig regt uyt hoofde der Dikte; men vind in dien tooren verscheydene aansienlyke kamers, als mede het gevangenuys. Het kasteel is toebehorende aan den Heer B. J. Half Wassenaar, Heere van Kuyk en Onsenoort, Ridder der ordre van de Unie.

Ten 20^e. Het Kasteel van Louvesteyn gelegen op de punt van t Eyland Bommel, daar de Rivier de Waal en Maas zig met elkander vereenigen, is een ouderwetsch Kasteel ende teffens een sterk fort in zyne wallen en graften gelegen; het heeft sedert de Spaansche Revolutie gediend tot een gevangenis van staat, — dit kasteel werd in het jaar 1570 door Herman de Ruyter een ossekooper uyt s Hertogen Bosch, en twintig uytgewekene Bosche Burgers by verassing ingenomen, doch kort daar na door Lorenzo Perca met drie honderdt Spanjaarden belegerd, de Ruyter die zyn geringe bezetting alle moed insprak, en hun vleide met de hoop van ontzet verdedigde zig wakkerlyk, en besloten liever het uysterste te wagen, en een eerlyke dood te sterven; de Spanjaarden naar gedaane opeysching een weygerend andtwoord bekomen hebbende, beklommen met ladders, de verschansinge, en joegen de belegerde tot binnen de muren van t slot, wel haast werd het zelve door de Spanjaarden bemagtigt, dan de Ruyter week hier op in een der binnen vertrekken van het zelve, verweerde

zig met een slagzwaard, waar mede hy meenig aanvaller doodde ende zig eyndelyk overweldig ziende, stak den brand in t buskruyd, en deed zig zelven met zyne vyanden in de logt vliegen.

Ten 21° Het huys te Poederroye, gelegen onder Poederoyen in de Bommeler waard is thans een modern huys Van t Oud Kasteel zyn geene overblyfselen meerder te zien; de in de vaderlandsche historien bekende Marten van Rossum is Heer van dat Kasteel en dorp geweest.

Ten 22° Het Kasteel van Heemert is te gelyk een schans, een half uur van Heusden gelegen.

Ten 23° Het Kasteel van Amerzooden gelegen onder het Dorp Amersoden, in de Bommelerwaard, groote twee uren van s Hertogen Bosch, is een groot anticq Kasteel dat zeer wel word onderhouden; de Heeren van Arkel zyn in vroegere tyden Heeren van dat huys en Heerlykheid geweest.

Ende als nu overgaande tot het 2° point UEWg. aanschryvinge hebbe ik de eere rapporteerende te zeggen

Dat d' Eenigste Abdy, welke onder het Arrondissement van s Hertogen Bosch heeft bestaan, is geweest die te Bern, gestigt te Bern by Herp, Lande van Heusden, in den jaare 1134 door Focoldus, Ridder, Heer van de Landen tusschen Maas en Waal gelegen, ende Grave van Tysterband, ende heeft in dezelve geplaatst Religieusen van de Præmonstreits order.

Voormelde Abdy heeft zeer gebloeid, en in voorspoed toegenomen tot in 't laast der vyftiende Eeuw, als wanneer in den jaare 1579, de kloosterlingen, terwyl zy op het choor waren, door de gereformeerde Boeren uyt het beneden land zyn overvallen, die te gelyk de Abdy tot een prooy der vlammen opofferden en de abdys Heeren noodzaakten hunne goederen en Erv te verlaten, ende naar de stad s Hertogen Bosch de wyk te nemen.

Vervolgens zyn alle de goederen en eygendomme, aan die abdy toebehorende ende onder het gebied der Vereenigde Nederlanden gelegen, door de Staten van Holland geconfisqueerd, ende gebragt onder de beheering van den Rentmeester der geestelijke goederen, kantoor Delft, om daar uyt te kennen vinden, de betalinge der jaarlyksche Tractementen van een aantal predikan-

ten in de Provincie van Holland geplaatst — welke Rentmeester zynde tegenswoordig den Heer Vreedenburg s jaarlyks gewoonlyk is binnen deze stad zyn zittdagen te komen houden, ter inning der verscheenen Renten, Chynsen en andre opkomsten, welke de Ingezetenen dezer stad en omliggende plaatsen bevorens verplicht zyn geweest aan meergemelde Abdy te voldoen.

Die verjaagde Kloosterlingen hebben vervolgens binnen deze stad gekogt het Klooster der Broeders in gemeenschap leevende (welke broeders de jeugd in de Latynsche en Grieksche taal onderweezen, ende onder wiens onderweysch de beroemde Desiderius Erasmus de gronden zyner geleerdheid heeft gelegd) en hebben voors. Klooster in den jaare 1623 ter bewoning voor hunne abdy betrokken, en alzo bewoond tot den jaare 1629, als wanneer zy door den overgang dezer stad, onder de gehoorzaamheid der Staten Generaal andermaal zyn verplicht geworden, niet alleen hunne wooning, maar zelfs ook dezen stad te verlaten, ende sig te begeven naar Bernheeze by Heeswyk, van waar zy in den jaare 1648 door de tekening der vreed te Munster zyn verjaagd, het Land geruymt ende hunne wyk hebben genomen in hunne refugie te Vilvoorden, een stad by Brussel gelegen, hebbende sedert dien tyd de Leden dier Abdy nimmer meer conventueel geleefd, schoon het corpus tot de huydigen dag exsteert, en de Pastoreele jurictien in de gemeeynten tot na heden toe hebben blyven uytoeffenen, ende al dien tyd tot veel nut hebben verstrekt. Vervolgens zyn de goederen, die dat corpus noch had behouden, andermaal in beslag genomen, ende geconfiskeert ten behoeven van den Landen.

Van de Abdy te Berne by Herp is van t gebouw niets meer te vinden, allenig is er noch overig een steene poort zynde den ingang geweest van t convent; ook worden er noch gezien zarken waarschyndlyk overblyfselen der begraafplaatsen van Prælaten, als mede de begraafplaats van den Stichter den Ridder Focoldus, zynde zyn gedaante op den zark levens groote leggende uytgehouden, en in t Harnas verbeeld rustende de voeten op een kussen, waar by is leggende een hondje.

Van de Abdy in den Bosch is niets meerder van t gebouw

te zien, het welke gestaan heeft op t Hinthamer Eynde, ende an de poort. De Kerk is gedurende deze Eeuw afgebroken en al de Erv in moestuyne verandert, behorende het gedeelte dier Erv waar op de Latynsche Scholen benevens de woningen van den Rector, Conrector en Præceptoren hebben gestaan en bevoorens het Klooster of verblyv der Reliegiösen is geweest, aan de stad, hebbende den Ingang in de Schilderstraat: het gedeelte daar de Kerk heeft gestaan mitsgaders den Hof van de Abdy aan.... Abbema, en het Kwartier van den Prælaat aan den Heer Professor Galla, hunnen ingang hebbende op het Hinthamer Eynde door de ganze poort.

Ende nu overgaande tot het laaste poinet van UWeg. aanschryving, houdende waar zyn verbleeven, ofte werwaarts zyn vervoerd de onderscheydene tombes, versierselen, ofte merkwaardige overblyfselen die bestonden in ieder der Kastelen ofte abdeyen op het oogenblik der Revolutie, moet ik tot myn leedwezen melden, dat ik daar omtrent niets heb kunnen ontdekken, of eenig voetspoor van opdoen — allenig kan ik UWeg. onderrigten, dat by den overgang dezer Stad, het miraculeus Beeld van de goede Lieve Vrouw van s Hertogen Bosch, welke gestaan heeft in de cathedrale kerk alhier, is gevlugt naar Brussel, ende aldaar ter bewaring is geplaatst in de Kerk der gewezene abdy van Couwenberg, alwaar het voors beeld noch in bewaring is berustende; dat, volgens overlevering, het silver St Jans Beeld benevens ander silverwerk uyt voors Kerk ter bewaring [ten] tyde voor meld is vervoerd naar Mechelen, en dat er verhaald word, dat het groot autaar stuk noch zoude beruste onder de familie van Solvyns te Antwerpen.

Hier mede vertrouwe voor zo veel het my mogelyk zy geweest, aan UWeg. doelwit te hebben voldaan, hebbende noch veele missievens ter verkryging van onderrigting afgezonden, doch dezelve zyn tot heden toe onbeantwoord gebleven, zullende ingevalle er nadere ontdekkinge by my worden ingewonnen, dezelve aan den Heer Maire suppediteeren.

Aldus gerapporteerd den September 1810.

J. H. VAN DER DOES.

EEN MISLUKT DRAMA.

Sints eenige maanden zijn wij getuige, achtereenvolgens, van Multatuli's wrevel over het niet vertoonen van zijn *Vorstenschool*, in verband met de mingunstige beoordeeling, die aan het stuk van wege de *Arnhemsche Courant* is ten deel gevallen, en van de talrijke ovatiën, den dichter, bij de eindelijke uitvoering door het rotterdamsche tooneelgezelschap met medewerking van de Dames Kruseman en Baart, overkomen. Het stuk, waarvan de auteur zich aanvankelijk beloofde, dat het niet zoû voorbijgaan¹, werd later, in nog meerdere opzichten dan de "poevere" intrige, door hem-zelf gekritizeerd. Deze bijzonderheid ontheft mij echter niet van de verplichting er hier ter plaatse eenig oordeel over uit te spreken. Van een vertooning, die voor zulke volle zalen gehouden werd, waaraan zich zoo vele menschen van geest en smaak (dacht men) laten gelegen zijn, die door een man als Multatuli zoo vurig werd begeerd, en waaraan eene persoonlijkheid als die van Jufv. Kruseman zoo veel talent en ijver heeft ten koste gelegd, — die zoo vele frakties onzer bevolking voorgeven, dat hen met geestdrift vervuld heeft, behoort hier aanteekening te worden gehouden.

Na de vele verwijten, die links en rechts aan den auteur zijn gedaan, schijnt de vreedzame, goedwillige publieke opinie zich nu nog al bij de uitspraak neêr te leggen, dat het stuk wel eenige gebreken, maar toch ook groote schoonheden heeft, en dat de toejuichingen, waarmede men het heeft verwelkomd, in 't geheel niet onverdiend zijn. Ik neem de vrijheid op te komen tegen dit vergelijk. Ik weet niet, met welk recht de auteur deze aan-een-schakeling van gejambeerde (hier en daar

¹ "Myn werk gaat niet voorby". Voorb. *Vorstenschool*, 1875, bl. 5.

ook bij vergiffiging gealexandrinizeerde) famen- en alleenpraken, een Drama noemt; ik ontken, dat de tooneelen, die tot glanspunten beftemd zijn ons iets anders dan geflepen glas (in plaats van diamant) aanbieden.

Ziehier den inhoud van het ftuk. Er is een Koning en eene Koningin. De auteur bedoelt den eerste voor te ftellen als een hoogst ordinair mensch, maar die een goed hart heeft. Hij houdt van jagen en van drinkpartijen; zijn belangrijkste punt van overweging is het uniform zijner foldaten of de livrei zijner bedienden. De Koningin is de geliefkoosde figuur van den fchrijver: zij wordt gefchetst als eene ftaat- en maatschappij-hervormster, in haar wordt de wijze "hoe hooggeplaatste personen hun roeping zouden kunnen opvatten" in beeld gebracht; maar ze is tevens, tot zekere hoogte, eene voorftelling van de persoonlijkheid des fchrijvers. Langs den weg van het gemoed komt zij tot het inzicht van den ongelukkigen toestand, waarin eenige ftanden der maatschappij verkeeren; en eenige waarneming heeft haar geleerd, dat de politieke partijen niet veel meer beoogen, dan of naar een onmogelijken gelukftaat te trachten, of elkander het roer van ftaat te ontwringen, om er zelve het gebruik en genot van te hebben. Deze Koningin geeft in zeer lange alleenpraken van hare meeningen en van haar ftreven rekenfchap. Tot hare goede hoedanigheden behoort, dat zij haar best doet de eer van haren onbeduidenden man tegenover de Koningin-Moeder op te houden.

Verband tufchen hare minachting der ftaatslieden in het rijk en hare waardeering der deugden van personen uit minderen ftand wordt aangebracht door de volgende intrige.

De Koning neemt deel aan een kleine *orgie*, waarbij hij opmerkt, dat de eerste Minister, de Graaf van Weert, ontbreekt. Deze Graaf van Weert is, in de fchatting der Koningin, een ftijf, beperkt, maar eerlijk man, van wien zij nu en dan ftatistische opgaven vraagt, die haar bij hare hervormingsverzuhtingen van nut kunnen zijn, althands ftof voor alleenpraken zullen kunnen geven. Eens heeft zij met hem, in gezelfchap van de Koningin-Moeder, tot laat in de nacht gewerkt. Als de

Koning den Graaf van Weert bij de drinkpartij mist, zendt hij om hem; maar de Graaf is niet te vinden. Nu laat een der hovelingen, Hesfelfeld genaamd, zich schertsend uit aan een der andere, en spreekt van *Louise's Rust* en van een nachtegaal. *Louise's Rust* is de naam van het buitenverblijf der Koningin. De Koning hoort die woorden en vliegt verwoed op den hoveling, die ze uitgesproken heeft, aan, hem daar rekenfchap van vragende. Na dat hij hem eenige oogenblikken door-elkander-gefehud heeft, laat hij hem plotseling los en wil op het gezelschap den indruk maken, dat hij Hesfelfeld niets heeft kwalijk genomen en hij hem voor de grap maar eens aan 't schrikken heeft willen maken. De Kamerheer Van Huisde hoort, dat de Koning zich rekenfchap geeft van den dag (of nacht) en het uur, waarop hij Hesfelfeld (wegends het verband brengen tusfchen Van Weerts afwezigheid en de lieflijkheid van *Louise's Rust*) zoo eigenaardig heeft aangegrepen. Van Huisde treedt naar het voetlicht en geeft de wenschlijkheid aan, dat er een *alibi* voor Van Weert gevonden worde. Het vervolg van het ftuk leert, dat Van Huisde er belang bij heeft Van Weert in de Regeering gehandhaafd te zien. Een bewijs, dat Van Weert op dit oogenblik elders was dan — bij de Koningin, zal dus den argwaan van den Koning wechnemen, een argwaan, die Van Weert anders op het verlies van zijn portefeulie zou zijn te ftaan gekomen. De geheime meêdeeling, die Van Huisde aan het publiek doet, wordt echter afgeluisterd door Hesfelfeld. Deze is eene andere ftaatspartij toegedaan; wenscht Van Weert te doen vallen, en befuit daarom te zorgen, dat de valsheid van het op touw gezet *alibi* aan het licht kome; met andere woorden — dat Van Weert bevonden of gerekend worde in eene fchuldige betrekking met de Koningin te ftaan.

Het *alibi*, door Van Huisde bedacht, zal gevonden worden in de volgende omftandigheid. Iemant, die van het hof zegt te zijn en van wien later wordt uitgefirooid, dat hij Van Weert heet, verklaart: vóór de kamer van een braaf naaistertjen, met name Hanna Smit, in de nacht, zijn *porte-monnaie* verloren te hebben, na dat hij van deze Hanna Smit eene ontvangft had

genoten, die niet in over-een-stemming met hare goede reputatie was. Hanna Smit zet zich over dezen dommen laster moedig heen, maar haar broeder Herman is te-recht vertoornd op den laatsten "voortzegger", en haren minnaar Albert kan het geval ook niet aangenaam zijn, ofschoon hij natuurlijk geen oogenblik aan haar schuld geloofst.

Hesfelfeld, die de *alibi*-verdicting beschamen wil, verkleedt zich als een lakei en komt Hanna Smit zijne deelneming betuigen; hij raadt haar den Koning te gaan inlichten (zij weet wel niets, maar heeft toch één en ander gehoord, en er zijn er, die getuigen willen, dat de Graaf Van Weert, in 't oogenblik dat hij de *porte-monnaie* op haar trap zoñ verloren hebben, op *Louise's Rust* was). Toevallig woont de Koningin, die *incognito* Hanna Smit een japon is komen bestellen, dit geheele tooneel bij; Hare Majesteit "treedt snel vooruit" en zegt tot den kwalijk-beraden hoveling:

"..... — scheer je weg!
't Lakeienpak flatteert je, Hesfelfeld!
Het past je!"

De Koningin maakt dit compliment aan het adres der lakeyen op het gevaar af, dat de familie Smit een broër of neef onder de "Heerenknechts" der hoffstad heeft. Hesfelfeld, beschaamd, roept uit.

"— Majesteit!"

en "Allen" roepen

"— De Koningin!"

Niemand van die "Allen" weet, dat de Koningin onschuldig is. Het ligt in tegendeel voor de hand, dat zij, overtuigd van Hannaas onschuld, waarde hechten aan de verstrekte mededeeling. De toeschouwer weet zelfs niet, of ook Hesfelfeld de Koningin niet voor schuldig houdt.

Intuschen had een oogenblik te voren ook de Koningin (onbekend) Hanna aangeraden den Koning te gaan waarschuwen, als zijnde het meisje aan hare eigene eer en die van hare aanstaande kinderen (!) verplicht den Koning te gaan vertellen, wat er van de Koningin gezegd wordt; maar Hanna heeft

met verontwaardiging dien raad afgewezen, en wil zelfs geen japon maken voor de Mevrouw, die hem haar geeft. Als nu Hesfelfeld uitroept "Majesteit!" laat Hanna van schrik het pakjen japonnenstof vallen. Hesfelfeld wil vertrekken, maar wordt door Koningin "Louise met 'n gebiedende beweging der hand teruggeroepen."

"— Raap op!"

zegt Louise. "Hesfelfeld gehoorzaamt, en biedt Hanna, in gebogen houding het pakjen aan. Pauze. Nadat Hanna het pakje heeft aangenomen, wijst Louise Hesfelfeld de deur. Hy sluipt "bukkend heen."

Uit het woord "Pauze" blijkt duidelijk, dat Multatuli meent hier één dier *coups de théâtre* volbracht te hebben, waarbij de rilling der getroffenheid door den schouwburg vaart. Dit is echter bij een onbevangen publiek hier niet mogelijk: want al weet het publiek, dat de Koningin onschuldig is, het blijkt niet dat de familie Smit, zelfs niet dat Hesfelfeld het weet. Om de familie ondertuschen eenige voldoening te geven, wordt den persoon, dien zij Hesfelfeld hooren noemen, en dien de Koningin gezegd heeft, dat het "Lakeienpak flatteerde", opgedragen aan Hanna Smit een nederigen dienst te bewijzen. De familie Smit kan onmogelijk weten, dat Hesfelfeld tot zijn huidigen stap door bijoogmerken gedreven wordt; in allen geval heeft hij zich aan de welvaart, de eer, noch de waardigheid van Hanna vergrepen. Er kan dus voor de Smits in die kwalijk gemotiveerde vernedering van Hesfelfeld geene voldoening gelegen zijn: allermint als hem die vernedering wordt aangedaan door eene Koningin, die heel-best schuldig kan wezen en den aanbrengrer op deze brutale wijs het zwijgen oplegt. De Heer Van Huisde is de familie Smit geheel onbekend. Zij hebben niet van dien Heer hooren spreken, al vermoedt het publiek wel, dat hij het potjen te vuur heeft gezet.

In het laatste bedrijf, dat op *Louise's Rust* speelt, wordt die Kamerheer echter aan de familie Smit — Hanna, haren broër, en haren "vrijer" — voorgesteld als een "Notaris". Aha, denkt nu natuurlijk Hanna, de Koningin wil zeker mijn huwlijk met

Albert zoo spoedig mogelijk doen fluiten. Zij stelt belang in ons. Wat is het jammer, dat zij zulk een slechten naam met dien Graaf van Weert heeft; 't schijnt anders zoo'n lieve, weldadige vrouw: want dat ze mij heeft aangeraden haar bij den Koning te gaan verklappen, dat heeft ze blijkbaar alleen gedaan om mij op de proef te stellen, die "arme Koningin". De Koning trouwens moet een rare fijs wezen: altijd maar drinken en jagen en zich moei maken over het uniform van zijn lijfwacht..." Zoo moet Hanna, na hetgeen de auteur ons van haar verhaald heeft, wel denken.

Maar Hanna is glad mis. Het drietal Smit wordt verzocht op drie stoelen plaats te nemen, en ook de Heer Van Huisde moet "gaan zitten". Daarop begint de Koningin voor Van Huisde te beschrijven, hoe men kapellen verzamelt en betuigt niet te begrijpen, hoe de entomologen, lieden zonder hart, een speld door het "lijfje" van een vlinder kunnen steken, "schoon het diertje niets misdeed". De uitleggers van Multatuli zeggen, dat de Koningin hiermeê een steek onder water aan Van Huisde geeft, die ongeveer aldus ten opzichte van Hanna zoû gehandeld hebben. Te recht zegt echter Hanna later, dat zij van dit begin der toespraak niets begrepen heeft. Van Huisde heeft echter wél begrepen, waar Hare Majesteit op zinspeelt, en zegt terecht, dat hij "uit bestwil" gehandeld heeft zoo als hij deed. Maar de Koningin laat den man niet aan het woord komen, en telkens als hij oprijst om zich te verdedigen, roept zij hem toe "Blijf zitten"; dat gebeurt 13 keeren, wel geteld! Na de entomologische mededeeling, verhaalt zij aan Van Huisde, dat ze uit tijdsverveling een karperfokkerij heeft aangelegd, en daarna vraagt ze, of hij haar een les in 't recht wil geven. Zij wenscht namelijk te weten, wat een *alibi* is. Dit onderhoud met den gewaanden "Notaris" wordt stilzwijgend bijgewoond door de familie Smit. Eindelijk vindt de "Notaris" gelegenheid een woord te plaatsen, en zegt:

"— Majesteit, ik wil

Vergoeden, schaadloos stellen.... men kan vordren

Een som...."

Als de "Notaris" dat woord "som" uitspreekt, wordt Hannaas broeder woedend — zonder dat het publiek bij mogelijkheid de oorzaak van die woede na kan gaan. Wat weet die fmitsknecht van een *alibi*, waarmee de Graaf van Weert niet te maken zou hebben? Wat weet hij van het verband tusschen dat onbekende ding en dezen "Notaris"?

Daarop dringt de Koningin met al de *allures* van iemant, die meent een ander een vreeslijke les te hebben gegeven, op een antwoord bij Van Huisde aan. Hij moet haar zeggen, wat recht is; ja, de Koningin "barst vry snel los in hevigheid". Dit is geroepen het hart van Hanna te verteederen. Zij heeft met den onbekenden "Notaris", die zoo weinig op zijn gemak schijnt, te doen, "vliegt op en valt voor de voeten der Koningin neder, uitroepende

"— Genade voor dien man!"

De Koningin echter doet Hanna terstond opstaan en noodzaakt in tegendeel den gewaanden "Notaris" op zijn kniën te gaan liggen voor Hanna.

Hierop komt de Koningin-Moeder binnen, aan wie hare schoondochter opdraagt den Koning van alles te gaan onderrichten.

Dan zegt de Koningin tot de familie Smit, dat er nu eeerherstel heeft plaats gehad voor de bruid en zuster; en die familie zal waarschijnlijk denken, al is die Koningin dan schuldig, zij schijnt het toch goed met ons vóór te hebben. De familie zegt bij zich-zelve: die "Notaris" heeft het dan zeker gedaan; hij is zeker verder gegaan dan de Koningin begeerd heeft; om zijne Doorluchtige Meesteres te dienen, heeft hij de geschiedenis van de "portemonnee" zeker verzonnen: hij zei dan ook "uit bestwil": maar de Koningin is ferm, geen katjen, om zonder handschoen aan te vatten; hoe jammer, dat ze 't houdt met dien Van Weert! Als dan ook de Koningin vraagt, of zij voldaan zijn, zegt Herman zeer te-recht:

"— Mevrouw, ik... kan niet... spreken."

Daarop antwoordt de Koningin, min duidelijk:

“ — Welnu... ik hoop u allen weertezien,
 En wil dat ge eenmaal zeggen zult, wat eerst —
 En zeer te-recht! — u zoo gefchokt heeft. Gaat...”

De toegesprokenen voldoen niet aan dit laatste bevel, maar nemen, met de eigenaardige stoffelijkheid van burger lui, als het oogenblik van vertrekken geslagen heeft, weêr plaats.

Dan komt een zekere Jonker von Schukenscheuer binnen, een domme duitsche hofrekel, die zich in de gunst der Koningin wil dringen, door haar te komen waarschuwen, dat de Koning haar verdenkt een *liaison* met den Graaf Van Weert te hebben; maar de familie Smit daar vindende, acht hij 't beter zijne *confidence* te-rug te houden. Trouwens de Koning was al, men weet niet hoe, van zijn achterdocht te-rug-gekomen en had de *suivante* der Koningin verzocht aan deze uit zijnen naam een roos te geven. Die roos heeft de Koningin op haar borst. Nu, als de Koning haar recht doet, wat kan het haar dan ook schelen, of de natie haar verdenkt en of zij geene gelegenheid gehad heeft zelfs aan de burger familie, die zij beschermt, te bewijzen, dat zij onschuldig is! In allen geval heeft die burger familie nu eens kunnen zien, hoe ellendig de hovelingen (Hesfeld, Schukenscheuer, Van Huisde) er afkomen, als zij zich aan de verpletterende monologen van deze Koningin blootstellen. Zij zien nu, hoe eene Koningin, al heeft zij zich ook mischien met een stijven Klaas van een eersten Minister vergeeten, hare meerderheid tegenover de genen, die haar verdenken, weet te doen gelden. Ja, het didaktiesch lierdicht, dat de Koningin voor Van Huisde heeft opgefmeden, heeft ons drietal dermate vertederd, dat de fmit Herman, Hannaas broêr, tot dat mooye schepsel, de minnares van den Graaf van Weert, opblikkende, en de roos op haren boezem ziende, “hartstochtelijk” uitroept:

“Mevrouw, mag ik die roos?”

Natuurlijk heeft de schrijver bedoeld, dat het stuk ordelijk ontworpen en helder geschreven ware: dat dus deze Herman o. a. de volkomen overtuiging hadde van de onschuld der Koningin, van heur hart voor Hannaas eer en van haar recht om den

lasteraar voorbeeldig te straffen. Maar Multatuli heeft wat hij bedoelde geenszins gewrocht. Het publiek weet niet beter, of de familie Smit houdt de Koningin voor schuldig.

Als nu eindelijk deze familie opgetrokken is, komt de Koning (ingelicht door zijne Moeder) binnen, en zegt:

“wild:

By God, 'k zal anders worden dan ik was!”

Vervolgens “zeer ernstig, zonder enfaze, doch op elk woord drukkende:

“Ik wil als gy, Louise....

Zich naar den voorgrond keerende:

myne plaats

Verovren in het hart des Volks....

Louise, *dankbaar en verheugd de gevouwen
handen omhoog heffend:*

— O, George!

Kon., *zeer innig tot Louise:*

— En.... 'k wil m'n plaats verdienen in het uwe!

Ze valt hem in de armen.”

En het scherm valt insgelijks.

In den loop dezer gebeurtenissen, dezer ontwikkeling van hetgeen Multatuli-zelf de bescheidenheid heeft een “pover” en “door Louise even als door den auteur onachtzaam behandeld kuiperytje” te noemen, vindt de schrijver vrijheid de Koningin ellenlange redeneeringen te laten houden: over het stuitend bewustzijn een miskend genie te zijn (bl. 16, 17), over het beklagenswaardige van hen, die minder geld en minder beschaving hebben dan anderen (bl. 19, 20), over hetgeen, met het oog daarop, Koningen en Koninginnen behoorden te doen (bl. 20, 24), over het gemis van herberg voor de waarheid aan de hoven (bl. 22), over de drie staatsfystemen, bij welke

“Partyen en personen vóór de zaken”

gaan:

“Een turksche wip: omhoog, omlaag, omhoog...

En dat heet politiek!”

Zij zegt dat de Liberalen "aan het Volk" een onbesuisd verlangen naar iets beters, maar niet het middel gaven, dat tot het beetre leidt. De Behouders vergapen zich aan een schijn: want ook zij gaan niet meer in Paradijskostuum, maar naar de mode gekleed; zij zijn dus niet behoudend, maar modern. De Radikalen zijn zij, die eischen,

"Dat een Regeering zorgen zal, dat twee
Maal twee gelyk aan vyf zal wezen, en
Dat ieder even groot — of kleen! — zal zyn..."

Blijkbaar is het er den schrijver meer om te doen geweest eene "vluchtige schets van 'n paar verschillende wijzen waarop hooggeplaatste personen hun roeping zouden kunnen opvatten" (bl. 7), dan een "Drama", een harmoniesch kunstwerk, te leveren. Nochtans kent hij den naam van Drama aan zijn opstel toe, en geeft zich naauwkeurig rekenschap (naar de mate zijner *entente de la scène*) van de tooneeleffekten. Het stuk is bezaaid met wenken voor de acteurs, en nog vraagt hij verchooning, dat hij zoo "zuinig" met beschrijving van het spel der personaadjes is. "Men bedenke", zegt hij (in 1874), "dat myn werken *als lectuur* verschynen. Mocht ten-langen-laatste 'n tooneelgezelschap in Nederland my de eer aandoen, m'n stuk te willen spelen, dan eerst zou de tyd daar zyn, vollediger voorschriften te geven omtrent decoratie, kostuum, houding, beweging, toon en voordracht." Deze redeneering is vreemd. Men zou eerder denken, dat een niet gespeeld stuk om een volledig kunstwerk te zijn, moest aangevuld worden met de beschrijving der *aktie*, zonder welke de *woorden* niet te verstaan zijn, dan een tooneelwerk, dat door den akteur geïnterpreteerd wordt.

Maar dit daargelaten — kan men zich niet genoeg verwonderen over een gebrek aan zelfkennis als uit al deze kleine voorzorgen van Multatuli blijkt. Het stuk mist alle hoofdhoedanigheden van een goed tooneelwerk; en de schrijver gedraagt zich, als of het jammer zou wezen, zoo enkele *détails* niet goed begrepen en te-rug-gegeven werden.

Men heeft, door mijn verflag, genoegzaam over het onbedui-

dende van den knoop kunnen oordeelen. Ik wil nog eenige onhandigheden noemen, die daarin zichtbaar zijn. Voor-eerst op welk oogenblik wil de auteur, dat het *rendez-vous* van de Koningin met Van Weert ondersteld wordt plaats te hebben? Wáar was Van Weert, in de nacht dat de Koning hem liet vragen aan de drinkpartij te komen deelnemen? Te drie uur liggen de Eerste Ministers toch gewoonlijk in hunne bedden. De Koningin verhaalt in het Eerste Bedrijf, dat zij laat gewerkt heeft met Van Weert. Maar zoû zij twee nachten na elkaâr laat met hem gewerkt hebben? Of heeft Multatuli in vergissing 2° Bedrijf genoemd, wat 1° Bedrijf had moeten heeten? En hoe zit het met het 4° Bedrijf, 1° afd.? Ook dit speelt in de nacht. Tusschen die twee nachten ligt de jachtpartij van het 3° Bedrijf. Intusschen heeft het *alibi* betrekking op de laatste nacht.

“Ik kwam zoo-even thuis”

zegt de man, aan wien men het verhaal van de *porte-monnaie* gedaan had. Zoo even had hij van den pseudo-Van Weert gehoord, dat die deze zelfde nacht bij Hanna geweest was. Maar is die rechtsgeleerde Kamerheer Van Huisde dan zulk een uilskuiken, dat hij meent een *alibi* te leveren, als hij waarschijnlijk maakt, dat Van Weert den 10ⁿ Mei op *Louise's Rust*, den 11ⁿ in Hannaas portaal geweest is? Wat zegt men van zoo'n knoop? Ik kan mij een tooneelftuk denken zonder knoop (of schoon Jonckbloet, om het gebrek aan intrige in de stukken van Vondel, zelfs dezen den titel van treurpeldichter niet geven wil!): maar als men een knoop legt, moet hij werkelijk gelegd zijn. Dat verwarren der tijden maakt het stuk zoo onduidelijk; en die duisterheid wordt niet wechgenomen door het bengaalsch vuur, dat van tijd tot tijd ontfoken wordt. Die opbruisende vlammen leggen geenszins getuigenis af van het aanwezig zijn eener levenspit. Deze *coups de théâtre* zijn in 't algemeen gemankeerd. Zij, die bestemd zijn het meest indruk te maken, zijn volkomen valsch gedacht. Ik heb dit hooger reeds in 't licht gesteld. De dienst, dien de voor schuldig gehouden Koningin door Hesfelfeld als lakei aan Hanna doet bewijzen, de knieval,

waartoe zij Van Huisde dwingt, zouden alleen dán doeltreffen, als zij, Koningin, niet alleen voor het publiek, maar ook voor de familie en voor de beide hovelingen gebleken had onschuldig te zijn. Dat is een vergisfing van den auteur; maar deze vergisfing komt hem te staan op het mislukken van zijn drama. Er is nog méér bengaalsch vuur in. Als Van Huisde bij de Koningin ontboden is, wordt hij door de hofdame De Walbourg zeer koel ontvangen en hem door een lakei een stoel gegeven. De hofdame staat op, en op den knecht wijzende die zich verwijdert, zegt zij (als of het haar in 't hoofd was geflagen):

“ — Ik wilde u zeggen. . .

dat. . .

Die man een eerlyk man is. Anders niet.”

Zie, zulke zetten zijn *de l'esprit à bon marché*. Op een daverend applaudisement, op een zoo dom gelach of men in de Berlijnsche 2e Kamer zat, rekent Multatuli ook bij de afgezaagde fcherts over de kort aanblijvende Ministers. Hanna Smit zegt in 't Vierde Bedrijf, dat ze trouwen gaat, maar dat dit moet wachten op eene bevordering van haar “vryer”, die aan een Ministerie is, en dat daarop geen kans is dan bij verandering van Minister; maar, zegt ze,

“De kans staat goed,

“Ze vallen tegenwoordig nog al dikwyls.”

Multatuli meent, even als Schiller, dat het maar genoeg is iets heel onnoozels of heel impertinents in de prätentiëuze vijfvoetige jambische vaersmaat te zeggen, om terftond het domme publiek te doen begrijpen, dat er vast heel wat dieps of fjns onder moet zitten, en dat er dus een applaudisement moet vallen.

Van niet beter stempel is het ongemotiveerd *jeu de mots* der “boerevrouw” (als Schukenscheuers Groom gezegd heeft: “De Koning schiet “'n wolf!”):

“ — En hy 'n bok!”

Al zulke dingen moest Multatuli overlaten voor schrijvers van minder talent en roem.

Hier en daar in korte stokregels, maar meer in lange rede-
neeringen, spreekt de schrijver zijne politische en sociale over-

tuigingen uit. Er is daarin echter niets nieuws. In den naam van humaniteit en liberaliteit schijnschoone lesfen te geven, hebben de Duitsche dramatisten, in Kotzebues en Ifflands dagen, reeds gedaan, en ik zie niet, dat Multatuli iets wenscht of voorschrijft in zijn stuk, dat werkelijk den oorspronkelijken denker verraaft. Duitsche aspiraties, smakeloze *outpourings* à la Shakespere, dichterlijke beelden, die Hofdijks didaktische manier schijnen afgezien, ziedaar schering en inslag van dit "Drama". Wat zegt men bijv. van de volgende imprekatie, aan den smit Herman in den mond gelegd, als hij verneemt dat de laster zijne zuster beschuldigt den Graaf Van Weert voor "geld" ontvangen te hebben:

"..... Beleefd? Ik wil den hond
Den lagen laffen booswicht, als dit glas
Verpletteren tot gruis!

Met deze vuist

Wil ik hem knypen, tot z'n schurkenziel
Hem ettrend neus en ooren uitspat... en: beleefd? ¹
'k Wil met m'n tanden hem het hart vermalen,
De vuile bry hem spuwen in 't gezicht..."

Is het niet, als of men een der kwalijk opgevoede Koningen of Koninginnen van Shakespere hoort? Nu weet ik wel, dat de dichters liever bij Shakespere dan bij Swaanenburg vergeleken worden; maar het is toch niet aan te raden groote geniën na te bootsen in hunne excessen.

De Koningin van Multatuli zegt o. a. het volgende:

Bl. 58: Hen klaag ik aan, die zulk een toestand schoren,
Hen die, ten schild voor eigen nietigheid,
Behoeften hebben aan verrotting van de rest."

't Is minder logiesch dan Shakespere: een verrotte rest, die optreedt als schild voor iemants nietigheid!

A la Hofdijk is wel:

"..... Elke terz
Van een sekonde draagt zijn navelmerk
Als wy."

¹ Deze regel is ook een voet te lang.

Maar de dichter der *Helene* zoû zoo iets geen Koningin in den mond hebben gelegd.

Men zoû 't Multatuli niet euvel behoeven te duiden, dat hij de drie staatspartijen karakterizeert gelijk hij 't doet; als er uit zijne klacht maar bleek, dat hij werkelijk in die drie geestes-uitingen dieper liggende beginselen ontdekt had, al wilde hij de partijgangers dan ook beschuldigen van zich door persoonlijke belangen te laten leiden en meer op eigen grootheid dan op het verwerkelijken van een idee bedacht te zijn. Hij doet zich onder anderen zeer te goed aan de opmerking, dat het streven der Behouders een dom en ijdel streven is, om dat zij niet weten, hoe ver zij hunne zucht tot behoud moeten uittrekken.

Bl. 67: "..... Behouden, wat? Wat gistren was?

Een jaar terug? Eene eeuw? Waar is de grens

Die oud van nieuw zou scheiden?"

Hij begrijpt niet, dat er in de behoudende staatkunde eene geheel andere levenskern ligt dan een willekeurig begrensde afkeer van veranderen en vooruitgaan. Ook de genereuze liefde voor waarheid en gelijk recht in de vrijheid, die op den bodem ligt van den liberalen beker, heeft hij, schijnt het, nooit opgemerkt. Hij begrijpt niet, dat het onuitgesproken beginsel van het behoud een eerbied voor het bestaande is, die zijn grond vindt in de erkenning van Gods leidende Hand. Het Behoud ontziet zich in de waereldorde in te grijpen, om dat het daarin den *Digitus Dei* meent te zien. En het Liberalisme gaat zoo licht tot hervormingen over, om dat het in 't geheel twijfelt of wel ooit een hooger gezach zich in het ondermaansche geopenbaard heeft. Het vindt geen plaats voor eene goddelijke inwerking, voor leiding, voor zegen, — daar waar het de natuurwetten zich ziet voltrekken en meent, dat alles goed in elkaar fluit; dat het stoommachine loopt, zonder stoker. Het gelooft, dat het bestaande geen hooger recht van bestaan heeft dan er op 't oogenblik door de menschlijk geïnteresseerden aan wordt toegekend; het acht, dat zij, die de omstandigheden schiepen, zich heel gemakkelijk kunnen vergist hebben, ja zich waarschijn-

lijk hebben vergist, om dat men *vroeger* nog al aan zulk een bovenaardsch gezach gehecht was. Dit nu is niet het genereuze, dit is het prätentiëuze van het liberalisme; het genereuze is hierin gelegen, dat het veel moeite wil doen om te komen tot hetgeen het meent waarheid en recht te zijn.

Met de zelfde bekrompenheid van inzichten, waarmee bij de verkiezingen gewoonlijk tot aanbeveling der kandidaten gezegd wordt, dat zij geen partij dienen, dat zij alleen het heil des vaderlands op het oog hebben, tobt Multatuli zich af in de deklamatie, omtrent de uitfluitende oorbaarheid der bestudeering van "’T ZIJN" (bl. 69), het uitfluitend vorschen naar de WAARHEID (bl. 18, 65), de nietswaardigheid van "beginselen" (bl. 107). Wie zal zich ooit bekennen, dat het hem om iets anders dan de waarheid te doen is; wie zal ooit beweerden, dat de politiek eenige waarde heeft, waar zij den objektieven toestand van het zijn miskennen zou? Wie hecht aan beginselen, die hij niet gelooft, dat hem in zijn onderzoek en in zijn gedrag tot lichtende fakkels en steunpilaren om rechtvaardig te oordeelen en te handelen zullen dienen? Men omhelst eene partij, om dat men meent, dat deze werkelijk het goede vóórheeft, ten minste in eindresultaat beoogt en dat eendracht macht maakt. Niemand bekent, dat hij een egoïst is; en die het zich niet verbergen kan, zal altijd zich-zelfen toch nog diets maken, dat het heil des vaderlands niet beter bereikt kan worden dan wanneer hij heel machtig en heel rijk is.

In ’t algemeen wemelt het stuk van dergelijke *lieux communs*. Men vindt er de noodige uitvallen niet alleen tegen alle *gens en place* of *désirant l'être*; maar ook tegen de rijke lui (bl. 57, 58), tegen den adel (bl. 84):

“.....die tot deugd en eer verplicht
Omdat eens ridder Dolleman een moor versloeg!
Of erger nog, die van verdienste ontslaat,
Omdat het voorgeslacht....”

Men vindt er ook het bekende handlichten met een eerlijken naam in (bl. 97). Hanna Smit zou zich van een blaam kunnen

zuiveren, die op haar drukt. Zij weigert dit edelmoedig, om dat het een andere vrouw zou kompromitteeren. Daarop wordt haar te-gemoet-gevoerd:

“— Uw kindren hebben recht op goeden naam...”

de bedoeling is: “op een goeden naam”, zegt Hanna.

“Die moeten zy” “Zich zelve maken...”

Dat is valsch gevoeld. In de zelfde orde van denkbeelden komt er méer valsch' in 't stuk voor. Hanna heeft een der kinderen van een buurman uit medelijden tot zich genomen. Dat weet in het “Voorwalstraatje” natuurlijk ieder-een. Nochtans wordt het Hanna als iets heldhaftigs toegerekend, dat zij de domme aanmerking van de Koningin, die zegt, dat haar “fatsoen” er onder lijden zal, maar half afwijst (bl. 89):

“..... Het zou wel jammer zyn

Als men my om dat arme schaap verdacht....

Ik weet wel dat de menschen graag iets kwaads....

Maar.... maar.... ik kon niet anders: daarmee uit!”

Voeg daarbij, dat Hanna een aanstaanden man heeft, die een dichter is, en geenszins voor een lummel wordt uitgegeven, en dat de vader van het kind een akelige weduwnaar is, met een affchuwlijke roode neus.

Dát vooral staat beneden een geest van den eersten rang, zich van klatergoud te bedienen. Daar zijn zoo van die vaste voorstellingen, vaste gezegden, die nu eenmaal de beftemming hebben op het gevoel te werken en onze behoefte aan fluitredenen te bevredigen. Het getuigt van niet veel oorspronkelijkheid die dingen telkens-weêr-aan op te voeren; maar het is nóg berispelijker er alleen maar een schijn van te vertoonen, als of men dacht: het domme publiek neemt gaarne het minste woord als wenk ter harte om meê te gaan in het zog van dit of dat effect en verheugt zich dan nog over zijn eigen fcherpzinnigheid.

En als we nu nog een woord over de charakters zullen zeggen: de Koningin heeft iets Duitsch' (gelijk het heele stuk, op den “Koppermaandag” en het “Voorwalstraatje” na); zij ver-

dient veel meer den titel van "dweepster", dien 's Konings moeder haar geeft, dan Jufv. Kruseman heeft goedgevonden in haar persoon te doen uitkomen. Er is weinig individueels in haar; zij is niet op het leven gestudeerd. Naast *Ruy Blas* en *Struensee* is zulk eene staats-hervormster eene bleeke figuur. Van Huisde wordt voor flim uitgegeven, maar is ordinair, en laat zich tuchtigen als een schooljongen. Hanna, hoe eenvoudig ook, is mede eene foort van filosoof, die de poëzie van haar vrijer Albert zegt niet te begrijpen; maar den naam van poëzie geeft aan haar eigen edelmoedige sporen der Koningin (bl. 98). Herman is een gewone tooneelbroeder, die woedend wordt bij 't bezwaken van zijn zusters naam.

Vosmaer zegt, in zijne apologie van Multatuli, dat tooneel-personaadjes niet slechts schilderingen, maar gebeeldhouwde figuren moeten zijn, en loopt zeer hoog met *Vorstenschool*. Intuschen zijn de hoofdpersonen alles behalve gebeeldhouwd. De twee tooneelen van den Koning met zijn lakeyen, bij het probeeren der schouderweeren, en zijn drinkgelag zijn meesterlijke schilderijen, waardig in een bloemlezing van Nederlandsche letterkunde te worden opgenomen: maar de figuur des Konings, in haar geheel, is toch niet gebeeldhouwd.

De Graaf van Weert, om wien eigenlijk de geheele intrige zich beweegt, en die niet ten tooneele komt, is een schim; terecht wordt er dus van hem gezegd, dat hij *raide* is en in eeuwige *réticences* leeft. De eenige goede tooneelfiguur is een persoon, die op den tweeden of derden grond staat, de Jonker von Schukenscheuer. Het eenige karikatuurachtige in dit personaadje is de waarde, die hij hecht aan de *s* in de "hasen", die de Koning gefchoten zoû hebben.

Ik eindig. Ik begrijp niet, dat Vosmaer dit stuk meesterwerk noemen kan. Van den titel af — *Vorstenschool* (!) — tot de laatste aantekening, is het eene kakografie, wier enkele zuivere en enkele schitterende plaatsen van deze proeve geen modeldrama kunnen maken.

De teekening van de monomanie des Konings is, als ik zeide, meesterlijk. Er komen vele echt komische trekken in voor, die

een stuk van Molière niet ontcieren zouden. Het weifelen tusschen de verschillende nuancen van het rood, het overftappen op het blaauw, het verband brengen tusschen een schouderweer en een meisjesgezicht, het citeeren van Prins Oskar, — 't is alles op het leven betrapt, en toch nieuw. Goud waard is de trek van den goeden, dommen Koning, als de droge Van Huisde gesproken heeft van "homœopathie":

"Die Huisde met z'n rechtsgeleerdheid!"

Als uitzondering op het verschijnsel van *would-be* wijsgeerigheden, aan welker redding nu of dan door vergezochte beeldspraaksvormen gearbeid wordt, kan gelden de pasfaadje (bl. 22), die treffend juist en fraai is:

"[De Vorsten] hooren wat men hun te hooren geeft,
En zien wat men hun wel wil laten zien,
Maar nooit iets anders dan papier, papier!
Ze meenen wonder ingelicht te zyn
Door nu-en-dan een officieel rapport
Te lezen, dat òf werklyk leugen spreekt,
Of 't beetje waarheid zoo verdrinkt in frazen,
In deftige gemeenplaats-halfheid, dat
Zoo'n waarheid niet veel beter blykt dan leugen."

Voords het zeggen der Koningin tot 's Konings moeder (bl. 24):

"Z'n Majesteit denkt juist als ik, mama!
En mocht er soms... hy heeft 'n edel hart!
En als misschien... doch neen, dit is zoo niet!
Maar als... welnu, waartoe zou liefde dienen?
Ik wilde... ik zal... ik moet hem..."

Zy gaat naar 't venster.

O myn George

Denkt over alles juist als ik, mama!
Zie 't prachtig weer! Wat dunkt u van 'n toer?
Dat zal u goed doen, moeder, na zoo'n nacht
Vol cijfers en rapporten...

Kon. Moed.

— Lieve deugniet!

Louise.

Zóó... zóó is 't goed, mama! Dat hoor ik liever
Dan dweepster."

Het oordeel van den Koning over Huisdes en des kleêrmakers
bevoegdheid in de zaak der schouderweeren. De observatie der
Koningin (bl. 51)

"Wat is dat alles stoffig in den zomer."

De eisch van Hanna en Albert aan Herman:

"Doorgronden, goed! maar eerst gelooven!"

En de konversatie van Huisde met de Hofdame.

Aan deze laatste schaadt de zoogenaamde jambevorm in geenen
deele. Over het geheel zijn de vaerzen zeer verdienstelijk; zij
houden het rechte midden tusschen te weinig en te veel gekan-
deerd. Zelfs de enjambementen van Multatuli in 't midden der
woorden zijn doorgaands verdedigbaar. Ziehier de onvolledige of
overkomplete regels, die mij voorgekomen zijn:

Bl. 10 en 48, laatste vaers, 58, v. 10, 62, v. 4, 80, v. 7,
84, v. 14, 94, v. 1, zijn alexandrijnen; 't laatste v. op bl. 50
en v. 20 op bl. 96 zijn te kort.

Deze en andere kleine onregelmatigheden (enkele germanis-
men — als "Majesteit" in vokativo) zijn gemakkelijk wech te
nemen. Ik geef de hier vermelde op: 1° als een blijk, dat
ik met aandacht gelezen heb; 2° als eene praezumptie voor de
stelling, dat er geen zoo wezenlijk onderscheid tusschen alexan-
drijnen en vijfvoeters is, als sommigen, in 't belang der laatsten,
beweeren.

Tot besluit moet mij de klacht van het hart, dat al heeft
Multatuli voor zijn roem niet noodig een geslaagd Drama te
schrijven, het zeer te bejamen valt, dat het oordeel onzer
jongelingfchap zoo laag is gezonken, dat zij zulk een mislukt
werk heeft kunnen toejuichen.

J. A. ALB. TH.

Mei, 1875.

FREDERIK VANDE KERKHOVE ¹.

Onze tolk verontrust zich over de vraag, die, van België uit, de pers van Frankrijk, Engeland, Duitschland en, och ja, ook Nederland rondloopt, of het 10-jarig kind, door Ad. Siret beschreven, wel werkelijk de kleine schilderijtjens gemaakt heeft, waarvan hij als auteur werd genoemd en geroemd. Het engelsche Tijdschrift *The Academy* is zelfs al zóo ver gegaan van te berichten, dat de 80 paneeltjens, die de Heer van de Kerkhove, de vader, aan de Belgische Regeering ten geschenke had geboden, door deze geweigerd waren. Larochefoncauld zegt, “daar is in het ongeluk, in de teleurstellingen, die onzen besten vrienden overkomen, altijd een zeker iets, dat ons niet mishaaft.” Helaas, het schijnt werkelijk, dat het bewustzijn der onvolkomenheid van onze aardsche konditie eenige voldoening vindt in het ontdekken van nieuwe ellenden, voor zoo ver althands wij daardoor niet tevens onder de lastige verplichting worden gelegd te gaan arbeiden aan hare bestrijding. Toen de Heer Siret, met al de warmte van een hart, dat even toegankelijk is voor de indrukken van zedelijk als van kunst-schoon, naast den immortellenkrans der bedroefde ouders, een lauwerkroon op den kleinen grafzerk van het teder knaapjen van Brugge had neêrgelegd, meende hij, dat men in België ten minste met de ontdekking zeer zóu ingenomen zijn, maar de vriend des Heeren Vande Kerkhove (den vader), die de neus zóu ophalen voor de kunstwerken van het wonderbaar kind, liet zich niet wachten. Hij trad op in den persoon van zekeren Heer Victor van Hove, die uitstrooide, dat de vader-zelf de schilderijtjens vervaardigd had en zelfs zich niet van de verden-

king afkeerig betoonde, dat hij, van Hove, ze zoû gemaakt hebben. De lof, na zijn dood aan het kind gegeven, had de Heer van Hove aanvankelijk bijgestemd uit eerbied voor de droefheid des vaders. Dit alles kon de Heer Siret niet onweêrproken laten, en hij treedt dan ook in de laatste nummers van het *Journal des Beaux-Arts* met verschillende getuigen op, die allen twijfel aan het auteurschap van Frederik onmogelijk maken, en de intrige, welke hier reeds te lang aan het woord is geweest, voor goed den mond stoppen. A. TH.

¹ Zie *D. Warande*, N. R., I, bl. 147.

PATER ADRIANUS POIRTERS, S. J.

EEN HISTORISCH-LETTERKUNDIGE SCHETS,

DOOR

H. J. ALLARD.

Sanctiorum musarum belgicarum ocellus.

Het oogelijn der overkuische Nederlandsche muzen.

Goede, dierbre vader Cats,
Wat behelst ge niet al schats!

Zoo spreekt de groote W. Bilderdijk, vóór eene Nieuwe oprakeling¹ van zijn smeulend dichtervuur. Zoo ontboezemt hij zich over den Noordnederlandschen, den Brouwershavenschen Cats, met wien hij overigens noch in karakter, noch in dichtergave iets gemeen had, maar dien hij als tweejarige knaap — wie kan 't gelooven, zelfs van 't wonderkind? — op den schoot zijner grootmoeder Isabella Pelgrom de Bie reeds zou gelezen hebben. Dat vereerend vonnis van Bilderdijk zal wel niet onderschreven worden door Mr. H. E. Moltzer, die onlangs in "De Gids"² heeft gezegd: "Cats is een rijmelaar, wiens even wulpsche als alledaagsche verbeelding, wiens, als ik het zoo zeggen mag, potten- en pannen-fantasie, katoenen-parapluienfantasie, warmestoven- en koperen-brillen-fantasie, tafelstoelen-fantasie, eindelijk — en *last not least* — catechiseermeesters-fantasie gepaard ging met een buitengewone mate van pruike-makers-snedigheid en barbiers-vernuft". Busken Huet — die niet aarzelt te beweren³ dat er "in het leven van elk regtgeaard

¹ Blz. I, Verg. Poezy IV, blz. 141.

² 1874, I, blz. 532. ³ *De Gids*, 1863, IV, blz. 99.

D. WARANDE N. REEKS, n° 3.

Nederlander der 19^e eeuw een dag en uur behoort aan te breken, dat hij *al de werken* van dien rijmelaar en kwezel van zich afstoot met geheel den fieren weerzin, dien zulk een erbarmelijk karakter, eene zoo ergerlijke middelmatigheid, een zoo gemeene en gemeenmakende geest aan den weldenkende moet inboezemen” — ook Busken Huet zal zeker dat woord van Bilderdijk wel nimmer beamen.

Neen, dat zal en kan *hij* niet, die al verder durft schrijven — want durven is het echte woord — wat wij hier laten volgen, maar natuurlijk voor rekening des schrijvers moeten laten: “Al hetgeen er onhebbelijks wezen mag in onzen landaard is weleer vleesch geworden in den persoon van Jakob Cats. Deze godvreezende *moneymaker* is de incarnatie geweest van den nederlandschen daemon.... Zijne geschriften zijn alleen daarom hier te lande tot een tweeden bijbel geworden, omdat hij onder den schijn van vroomheid en in de taal der godsdienst ons volk gestoept en aangemoedigd heeft in al zijne hoofdgebreken. De val van onze nationaliteit moet niet het minst hieraan worden toegeschreven, dat hij er in geslaagd is het nederlandsch karakter te herscheppen naar zijn eigen beeld. Hij heeft ons omgeknood tot een wawelend en geniepig volk, heeft onzen smaak bedorven, heeft onzen kunstzin uitgedoofd, heeft geen hoogere eerbij ons opgewekt dan om, met Gods naam op de lippen en met een aalmoes in de uitgestrekte hand, te sterven als millionair. Een engelsch koning heeft hem vruchteloos in den adelstand zoeken te verheffen; de nieuwbakken ridder is tot aan zijn jongsten snik een zeeuwsche poldergast gebleven.” — Deze regels zijn zeker met geen water en melk geschreven: gelukkig dat er onmiddellijk op volgt: “Maar hartstogt en onbillijkheid zijn twee loten van één stam”.

Wie van beiden gelijk heeft, Huet of Bilderdijk? — De waarheid zal wel in 't midden liggen. Wij willen en behoeven het hier niet te onderzoeken noch te beslissen: dit echter durven we staande houden, dat Bilderdijks woorden, toegepast op den Brabantschen ¹, den Oisterwijkschen Cats, die “in reinheid en

¹ Ik sluit hier Noord-brabant niet buiten.

keurigheid van beelden, en in kieschheid van uitdrukkingen”¹ zijn voorganger verre overtreft, niets dan de volle en loutere waarheid bevatten. Ja, goede, dierbare Pater Poirters,

Wat behelst ge niet al schats!

Het lust ons hier uit Hofdijk², een vurigen, misschien al te vurigen, bewonderaar van den Zeeuwschen dichter, een parallel tusschen Cats en Poirters af te schrijven, waarover de laatste volstrekt niet behoeft te blozen. “Wat Cats was voor de Protestanten, dat gold Pater Poirters by de Katholyken; en inderdaad is hy Cats, wat zijne eenvoudigheid en helderheid, zijn onuitputtelijken, wijsgeerigen dichtader, zijn vinden van geestelijken zin in waereldlijke dingen betreft; en wanneer hy al niet zóo rijk van verbeelding, niet zóo eigenaardig van koloriet [dat betwijfelen we], niet zóo veelomvattend van kennis mocht zijn — hy is daarentegen den grooten Zeeuw in gedrongenheid van vorm vooruit; hy is puntig, zoo wel in zijn proza als in zijne poëzy, en de goedhartig spottende trek, die soms om zijne lippen speelt, moet sommigen zeker wel verbazen, die het eerst hebben gelet op zijn Jezuïtentabbert.”

’t Zij ons vergund, ook eens een goedhartig spottend glimlachjen om de lippen te laten spelen, bij dien onnoozelen trek der laatste zinsnede, en dan nogmaals te herhalen: goede, dierbre Pater Poirters,

Wat behelst ge niet al schats!

Wat behelst ge niet al schats, inzonderheid voor degenen, tot wier geestelijke stichting en zedelijke opbouwning gij uwe zoetvloeiende “rijmkes” geschreven hebt; inzonderheid ja voor degenen, die u weten te proeven en te smaken! Want, gelijk de Brouwershavensche dichter van top tot teen aan ’t strenge Calvinisme behoort, waarom de Catsiaansche kwartijnen of infolio’s de Bijbel zijn geworden onder de profane boeken onzer Dordtsche grootmoeders — zoo is de Oisterwijker geheel en on-

¹ J. A. Alberdingk Thijm, *Gedichten uit verschillende tijdperken* II, blz. 6.

² *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, 2e druk, blz. 279.

verdeeld van 't Roomsch-Katholicisme doortrokken, en kan hij derhalve slechts door Katholieken in zijne volle waarde geschat worden. Gelijk de godsdienstige gloed van Vondel in het tweede, het schitterendst tijdperk zijns levens, slechts aan katholieke harten al zijne warmte kan meêdeelen, aldus kan de godsdienstige en innig godvruchtige naïeveteit van pater Poirters slechts door zijne geloofsgenooten volkomen juist gewaardeerd worden. Nemen we maar aanstonds een voorbeeld. Menig andersdenkende zal het volgend tafereeltjen al te menschelijk vinden; de Katholiek zal, bij 't lezen van Jesus en Sint Janneken, met een zoeten glimlach op de lippen, aanstonds uitroepen: "waarlijk Hij is geworden wat wij zijn, om ons te maken wat Hij is!" Oordeel ¹.

Lestmael op eenen somerschen dag,
 Hoort wat dat ik bevallijk sag
 Van Jesus en Sint Janneken,
 Die speelden met een lammeken
 Al in dat groen geklavert lant,
 Met een pap-schotelken in haer hant.

De witte vette voetjens die waren bloot,
 Haer lipjens als corael soo root;
 De soete vette paterkens
 Die saten by de waterkens:
 Het sonneken scheen daer al so heit,
 Sy deden malkanderen met melk bescheit.

D'een troetelde dat lammeken sijn hoot ²
 En d'ander kittelde het onder sijn poot:
 Het lammeken ging springen,
 Sint Janneken ging singen

¹ Evenmin als zijn tijdgenooten blijft Poirters zich zelven gelijk in de spelling: men verwachte dus geen eenparigheid van schrijfwijze. Om de duidelijkheid te bevorderen, heb ik mij de volgende wijzigingen veroorloofd: *g* voor *gh*, *k* voor *ck*, en voor *ende*, *de* voor *den* en *een* voor *eenen* in den nominatief. Zoo wordt de lezing vergemakkelijkt en het antieke gaat daardoor niet gansch verloren.

² Hoofd.

En hippelde en trippelde door de wey;
En dese krollebollekens die dansten alle bey.

En als het dansen was gedaen
Soo moest dat lammeken eten gaen;
 En Jesus gaf wat brooyken,
 Sint Janneken gaf wat hooyken;
Ter werelt en was er noyt meerder vreugt
Als dees twee cosijntjens waren verheugt.

Joannes sijn klein neefken nam
En sette hem boven op het lam;
 "Schoon manneken, gy moet rijden
 Ik sal u naer huys gaen leyden,
Want Moederken die sal sijn in pijn,
Waer dat wy soo lange gebleven zijn."

Sy saten en reden al over-hant,
En rolden en tuymelden in het sant,
 En dees twee kleyne jongskens
 Die deden sulke sprongskens!
En al de kinderkens sagen hen aen,
Tot dat sy ten lesten zijn thuis gegaen.

De Moeder, die maekte op staende voet
Van suyker en melk een pappeken soet;
 Daer saten toen die papbaerdekens,
 Daer aten die twee slabbaerdekens,
En waren soo vrolijk en soo bly —
Geen Koninxbanquet en hadder by.

Nae tafel soo dankten sy onsen Heer
En vielen op hare kniekens neer.
 Maria gafse een kruyseken,
 Daertoe ¹ een suycker huyseken,
En songse stillekens in den slaep;
En naer het stalleken soo ging dat schaep².

¹ Daarenboven.

² Ik moet eerlijk zijn. Ofschoon *Jesus en S. Janneken* reeds in de 2de uitgave van de *Ydelheid des wereldts* (1645) te vinden is, bestaat echter de

Wat dunkt u, katholieke lezer? Is dat geen pareltjen van 't zuiverste water? Is dat niet een allerliefst liedeken van Pr. Poirters? Is dat liedeken niet met alle recht in een aantal dichtbundels door onze katholieke voorvaders opgenomen? ¹ Verdiende het niet op muzieknoden gesteld te worden, gelijk werkelijk geschiedde?.... De heer de Coussemaker getuigt dan ook dat *Jesus en Sint Janneken* van de Lijs tot aan Duinkerken toe, in steden en dorpen, door de vlaamsche schoolkinderen en de kantwerksters nog overal gezongen wordt ².

Doch ik schrijf deze inleidende regels, niet slechts met het oog op Protestanten — neen, ik doel ook op ettelijke tweeslachtige wezens, die soms, in weerwil van al hunne ingenomenheid met den hartwinnenden Poirters, toch de ware en waarachtige strekking des volksdichters, ook nog in andere opzichten, maar niet kunnen of — wie weet het? — maar niet willen vatten. Open de *Schets eener geschiedenis der nederlandsche letterkunde* door Dr. F. A. Snellaert: daar kunt ge het volgende lezen: ³: “overal ziet men [bij Poirters] de poging doorstralen, om het geluk te doen bestaan in de versterving van zich zelve, in de verwelking der ziel, indien ik mij zoo uitdrukken mag.” — Wij hadden haast geantwoord: “neen, mijnheer, dat moogt gij niet; niets geeft u het recht en niemand kan u het recht geven, om de lessen uwer moeder zoo verkeerd voor te stellen.” En inderdaad wat eene begripsverwarring! — en toch het staat er letterlijk.

mogelijkheid, dat het niet, of althans niet in zijn geheel, Poirters' werk is. Op blz. 165 der vermelde editie schrijft Adrianus: “Eer ik nochtans deze Liedekens hier byvoege, so wil ik u geerne bekennen, dat se altemael uyt mijnen koker niet en comen: ik wil niet, gelijk de kraye dede, met de schoone pluymen van andere vogels pronken. Een goet deel nochtans houd ik voor de mijne: sommige van d'anderen hebb' ik zoeken wat te vijlen, sommige ook wat te vermeerderen. Somma, hoe se zijn oft niet, sy zijn u, alderliefst *Philothea*, geschonken.” Ik behoef hier niet bij te voegen, dat het gedichtjen geheel en al Poirters' geest ademt, dat hij zich over 't papieren kind volstrekt niet schaamde, en het gaarne zou geadopteerd hebben — in de veronderstelling altijd dat het hem niet toebehoort.

¹ Verg. hier de vertolking van J. A. Alberdingk Thijm in de *Oude en Nieuwere Kerstliederen*, blz. 288.

² *Chants populaires des Flamands de France*.

³ Blz. 184 der 4^e uitgave.

In trouwe, goed-meenende Hofdijk, ook gij hadt de hand niet zeer gelukkig, toen ge dat onbekookte oordeel van Snellaert afschrijvend, het daardoor onderschreeft — en zulks, na eerst nog wel dienzelfden zegsman nagepraat te hebben, dat Poirters' werk "zich niet altoos door gezond oordeel onderscheidt ¹, en, een gevolg van den geestelijken stand des schrijvers [!], te eenzijdig op een afgezonderd leven wijst, als of de mensch, naar zijne wezendlijke bestemming, niet geroepen ware in de maatschappij, maar in kloosterlijke afzondering te leven!" Zie, dat komt er van, als men zijn woordjen mee wil spreken over zaken, waartoe men niet bevoegd is, omdat — de uitdrukking is niet te hard — men er geen verstand van heeft.

't Is echter bevreemdend: mannen, die toch ook de H. Schrift lezen of gelezen hebben, schijnen niet meer of nog niet te begrijpen, dat men, volgens echt evangelisch (Joan. XV. 19 b. v.) en aloud ascetisch spraakgebruik, *in* de wereld kan blijven, zonder daarom *van* de wereld te zijn en in *dien* zin de wereld te verlaten. Terecht heeft dan ook de Eerw. Heer W. Everts in zijne verdienstelijke *Geschiedenis der nederlandsche letteren* opgemerkt ²: "men moet al heel weinig begrip van ascetisme bezitten of Poirters niet gelezen hebben, om, met Hofdijk, Snellaert na te beuzelen."

Ja, zij beuzelen en bazelen: ze begrijpen Poirters niet ³, die toch zoo dietsch en duidelijk, zoo bevattelijk, zoo waar en zoo zoetvloeiend zingt:

Geen genuchten sonder suchten
Noch geen liefde sonder pijn:
Kost men laten honichraten,
Niemandt sou gesteken zijn.

Dat is immers schering en inslag van geheel het christelijk leven? Geen nood: het zal u tot geen verwelking der ziele voeren.

¹ Op de keerzijde van 'tzelfde blad wordt dezelfde Poirters door denzelfden Snellaert geroemd als ... *scherpzinnig en gezond van oordeel!*

² Blz. 201 der tweede uitgave.

³ Ook niet de schrijver in *Onze Tolk* van 14 Dec. '73, blz. 82.

Nogmaals: zij begripen Poirters niet, die toch zoo echt christelijk rijnde:

Gaet vrij dienaers van de werelt,
 Stijf van goudt en dicht beperelt!
 Zoekt hier overal uw rust
 En al wat het herte lust:
 Al uw vreugt hangt in twee schalen,
 Klimt se hier, daer zal se dalen:
 Hier in pijn, daer in geluk;
 Hier in vreugde, daer in druk.

En elders:

De wereld, die zoo klinkt en vleit
 En heeft niets in dan ydelheidt;
 Ja ydelheidt en anders niet,
 Of is het wat, het is verdriet.
 Van buiten is 't wel schoone schijn,
 Maer binnen niets dan druk en pijn;
 Van buiten is het honigraet,
 Van binnen niets dan gal en kwaet;
 Van buiten blijdschap en genucht,
 Van binnen is er zucht op zucht;
 Van buiten heeft ze bloemen aen*,
 Van binnen vindt men doorens staen.
 Ik zeg: van buiten zoet gemal,
 Van binnen kwaet of nietmetal.

Ja zelfs, onverwelkt van harte zucht "het duyfken in de steenrotse" op waarlijk frisschen en hartverheffenden toon¹:

Sou ik voeren peerlen snoeren
 En juweelen om den toon!
 Sou ik rocken mijne locken
 Als Gy draegt een doornekroon?
 Ik met ringen — mooye dingen —
 En met stricken van satijn!

¹ *Het duyfken in de steenrotse, dat is eene medelijdende siele, op de bittere passie Jesu Christi mediteerende.* VIIe Druk, blz. 258, VIIIe Druk, blz. 215.

Daer uw handen vast met banden
 Op den rug gebonden zijn!
 Sou ik minnen met mijn sinnen
 Iemandt, die haest sterven moet,
 En gaen haeten en verlaeten
 Die voor my vergiet zijn Bloet!
 Liever sterven als te derven
 Die voor my gaet in de doot:
 Laetse strijen, laetse vrijen....
 Mijne liefde en heeft geen noot.

Ten slotte, wacht u voor Poirters' dreigende hekelroede en zijn gevoelige lessen, die ik echter niet tot u allen gericht of op u allen toegepast wil hebben: de schrijver spreekt tot zijn eigen "boekskén"¹:

Maer, wat een *ligte-veeg* of *venus-janker* smallen
 Of wat een *kiekenhooft* wil van u liggen rallen,
 Of ievers een *doctoer* met hersens van papier —
 En pas op hunnen klap of snater niet een zier.
 Spreek kloek dan uit de borst; geen woorden geven tollén.²
 Maer, wat je doet of niet, en spaer geen *zotte-bollen*:
 Dat volkje wordt te mal, ga die eens aen hun vel,
 Streel die op 't hekelberd en pluk die vogels wel!

Houdt mij deze voorloopige aanmerkingen ten goede, deze grieven — hadde ik haast gezegd — tegen dezen en genen, overigens welmeenenden, schrijver: ze moesten mij eerst van 't hart, vóór ik het ondernam u eene schets te leveren van den liefelijken en geliefkoosden dichter, en prozaschrijver ook, onzer katholieke voorvaderen, Pater Adrianus Poirters, s. j.

Adrianus Poirters werd in het jaar 1605 geboren³.
 Waar? ... Zeven en meer steden twisten over de eer van Home-

¹ *Het Masker*. ² Men betaalt er niet voor.

³ De eerw. Heer C. Waldack, die in 't bezit is van authentieke stukken [zie Bijlage I], schrijft mij uit Gent: 1605. De gebroeders Aug. en Al. de Backer (*Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus* IV, pag. 579)

rus' bakermat te zijn: dat wisten alle oude en weten nog alle moderne Grieken. Zóo verre heeft het Pater Adrianus wel niet gebracht: toch zijn er twee dorpen, die met elkander om den voorrang dingen, waar het de vraag geldt: aan wien behoort de Oisterwijker volksdichter?

Er zijn namelijk twee Oisterwijken, twee dorpen van dien-zelfden naam¹, het eene in Noord- het andere in Zuid-Nederland gelegen. Noch het *album novitiorum* of novicenlijst, noch het *necrologium* of doodsbericht leveren hier eenige gegevens op ter beslissing der vraag, welk van beide dorpen de geboorteplaats van onzen Poirters geweest is: — er staat eenvoudig te lezen *natus in Oesterwyck*, geboren te Oisterwijk en *Oisterwicanus* een Oisterwijker².

Doch in de "korte aanwyzing over het leven en de werken des schryvers", 21 jaren na Poirters' overlijden door een ordegenoot, met approbatie der oversten, in 't licht gegeven, lees ik: "geboren te Oisterwijk in de Kempen, onder het bisdom van Antwerpen, binnen de dekeny van Herenthals." Deze woorden schijnen allesafdoende, schijnen beslissend ter nauwkeurige bepaling van Poirters' bakermat. Het Noordbrabantsche Oisterwijk, waar Dr Hermans zoo vurig voor ijverde, was immers niet in Kempenland maar in 't Meierijsche land van Oisterwijk-zelf; niet in 't Antwerpsche bisdom maar in het Bossche, niet in 't dekenaat van Herenthals maar in dat van Orthen³ gelegen? Ja zelfs, aan menigeen zou het vermoeden niet gewaagd kunnen schijnen, dat de vermelde doodsberichtgever met opzet,

zijn het met hem eens. Maar de "korte aanwyzing over het leven en de werken des schrijvers" geplaatst voor Poirters' *Heylig hof van keyzer Theodosius*, geeft 1606 als 's dichters geboortejaar aan: dat jaartal hebben al onze kortbegrip-schrijvers der vaderlandsche letterkunde overgenomen. Ik geloof dat allen zich vergissen. Zie hierachter blz. 300 en Bijlage I.

¹ Nog meer zelfs: maar die andere naamgenooten behoeven hier niet in aanmerking te komen. Ze kunnen volstrekt geen aanspraak maken en zijn ook wijs genoeg om het niet te doen. Zie het 8ste D. van 't *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, door v. d. Aa, die voor 't Noordbrabantsche Oisterwijk pleit.

² Zie Bijlage I.

³ Foppens *Hist. Episc. Sylv.* pag. 327. Thans behoort Oisterwijk tot het dekenaat Foxtel, en Orthen zelf tot het dekenaat 's Hertogenbosch.

ter voorkoming van verwarring, ter uitmaking wellicht van reeds in zijne dagen gerezen twijfel, zoo uitvoerig en zoo omstandig de plaatsbepaling heeft aangegeven. Wilde hij misschien de vermoedelijke aanspraken van Noordnederlanders voor goed uitsluiten?...

Dat het Belgische Oisterwijk met de buurt Houvenne, bij het dorp Herselt gelegen, tot de Zuidbrabantsche Kempen, tot de Antwerpsche diocese, tot het reeds vermelde dekenaat van Herenthals behoorde, kan men, des belust, nagaan in het *Kort begrip der acten van 't bisdom Antwerpen*¹ door Mgr. de Ram uitgegeven, en zelfs kan men het daar afgebeeld zien op de topographische kaart, door Antwerpens vijfden bisschop, Joannes Malderus, ontworpen. — Om niets achterwege te laten wat voor het Zuidnederlandsche Oisterwijk schijnt te pleiten, voeg ik er bij, dat het parochiekerkjen aldaar, door de heeren van Tongerlo bediend, tot patroon had den H. Martelaar Adrianus², die ook de doopheilige van onzen volksdichter was.

In weerwil van al die schijngronden, houd ik het voor uitgemaakt, dat pater Adrianus, zoo vaak de *Zuid-Nederlandsche Cats* genoemd, een echt *Noord-Nederlander* is, geboren in 't aloude Noordbrabantsche Oisterwijk: ik meen dat deugdelijk te kunnen bewijzen.

Om mij van de zaak te vergewissen, heb ik het Noordbrabantsche Oisterwijk bezocht, in de hoop van daar nadere inlichtingen te zullen bekomen. Door de dienstvaardige tussenkomst van den Zeer Eerw. Heer H. J. van Beugen, pastoor te Oisterwijk, stond mij de Edel Achtb. Heer Burgemeester, met de grootste bereidvaardigheid en welwillendheid, de oude doopen- en trouwboeken der gemeente ter inzage af. Daar vond ik opgeteekend een Adrianus, zoon van een Joannes Adriani en eener Wilhelmina Joannis, den 2^e November des jaars 1605 ten doop geheven door een Antonius Antonii en eene Gertrudis Egidii; men merke hier op, hoe de namen dezer *vader* en *moeder* en *zoon*, en 't *geboortejaar van hun Adrianus* overeenstemmen

1 *Synopsis actorum ecclesiae Antverpiensis*, pag. 279. 2 De Ram l. c.

met de opgave van 't necrologium. — De volstrekte mogelijkheid bleef echter bestaan, dat in beide Oisterwijken twee paar ouders, dezelfde voornamen dragend, terzelver tijd een zoon ten doop aanboden, die denzelfden naam ontving. Onze Adrianus is hij wel Adrianus Poirters?... Het trouwboek doorbladerend, vond ik op 20 Juni 1604 als echtelingen opgeteekend een Jan Adriaansz. Porters en eene Wilhelmina, bij wier huwelijk als getuigen optraden Jan Jansz. Peynenborch en Cornelis Jan de Weer. Wie kan er aan twifelen of de laatstvermelde J. A. Porters en Wilhelmina, dezelfde zijn als de eerstvermelde, gelijknamige, ouders van Adrianus, d. i. dus Adrianus Poirters? — Ware het vraagstuk hier mede niet opgelost, en twijfelde men nog of Porters wel hetzelfde is als Poirters, dan zou ik verder kunnen verwijzen naar den 10 Juni des jaars 1613, waar Joannes Adriani Poirters en Gulielma staan opgeteekend, als ouders van Joannes, waarschijnlijk een jongeren broeder van Adrianus Poirters; ik zou mij kunnen beroepen op de vele Porters, Poirters, Potters — men weet hoe onze voorvaderen de kunst verstonden om de namen te verhaspelen en te veromfaaien — die in 't zelfde doop- en trouwboek telkens voorkomen ¹.

Nog bestaat er dan ook te Oisterwijk, en wel van oudsher, eene familie Poirters, zeer eenvoudige lieden, bij welke de traditie eene duistere herinnering heeft levend en levendig gehouden aan den beroemden Pater, die eens hun naam heeft gevoerd. Aldus is onze Adrianus een stad- of liever dorpgenoot van den geleerden en godvruchtigen Nicolaas van Esch, Canisius' leermeester, en van den H. Martelaar van Gorcum, Joannes van Oisterwijk.

Ter bevestiging van al het vorige acht ik het overbodig, nog veel klem en nadruk te leggen op de getuigenis van den doorgaans goed ingelichten J. A. Coppens, die, zonder eenig aarzelen, Adrianus Poirters onder de Noordnederlandsche Oisterwijk-

¹ Zelfs trof ik op 12 Jan. 1696 een Adrianus Poirters aan, gehuwd met eene Maria: gene zal een oomzegger van den Pater zijn. Zie Bijlage II.

kers telt ¹; op de merkwaardige beknoptheid en van novicenlijst en van doodsbericht, die beiden, zonder meer, eenvoudig van Oisterwijk (en dus van 't aan allen bekende dorp, niet — zou men gissen — van 't onaanzienlijk gehuchtjen) gewagen; op de omstandigheid, dat de volksdichter zijne studiën begon en voltrok in den Bosch en niet te Antwerpen; — de Noordnederlandsche Oisterwijkers zullen toch wel doorgaans de scholen der eerstgenoemde stad, de Zuidnederlandsche Oisterwijksche knapen het college der laatstgenoemde bezocht hebben. — Nog iets.

Meermalen komt bij Poirters het bekende spreekwoord voor:

Hollandt, Bollandt;
Zeelandt, Geenlandt;
Ik houdt aen den *Heykant*.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat onder Moergestel, ook wel Gestel *bij Oisterwijk* geheeten, zich eene buurt bevindt, *de Hijkant* of *Heikant* genaamd ², dan is het niet onmogelijk dat Pater Adriaan, die wellicht zelfs het spreekwoord in zwang heeft gebracht, hier oolijk heeft willen toespelen op zijne geboorteplaats, in de nabijheid van den *Heikant* gelegen. — Dit is echter slechts een gissing.

Vraagt men mij ten slotte, hoe de ordegenoot, die 21 jaren na Adrianus' dood zijne korte levensbeschrijving te boek stelde, zich zoo deerlijk heeft kunnen vergissen om Poirters in een Belg te herdoopen, dan geloof ik te moeten verwijzen op de omstandigheid, dat Pater Adrianus altijd in de Zuidnederlanden werkzaam is geweest, zoodat de gedachte aan de Noordnederlanden niet eens opgekomen is bij den schrijver. De omslachtige opgave van 's dichters vermeende geboorteplaats zou ik toeschrijven aan de onaanzienlijkheid van 't Belgisch gehuchtjen. Wie had anders

¹ *Nieuwe beschrijving van het bisdom van 's Hertogenbosch*, IV, blz. 286 en 289. T. a. p. blz. 225, vind ik een Cornelis Poirters S. T. B. F., die in 1629 pastoor te Boxtel was. Zou deze Oisterwijker geen heeroom zijn van onzen Adriaan? Wij verwijderen ons niet verre uit de buurt van Oisterwijk. Verg. Schutjes III, 348, die een levensschetsje van Cornelis geeft.

² Zie Coppens, t. a. p. blz. 140. Van der Aa's *Aardrijksk. Woordenboek* D. V., blz. 336 geeft drie *Heikanten*, in 't kwartier Oisterwijk gelegen.

het nestjen kunnen vinden, zonder die nauwkeurige opgave, niet slechts van landverdeeling, maar ook van bisdom, ja zelfs van dekenaat?

En hiermede reken ik de strijdvraag afgehandeld en beslist: tegen het boek des levens valt niet te protesteeren.

De moeder van onzen Adriaan heette dan Wilhelmina Verhoelinck en zijn vader Joannes: beiden eerbare lieden, beiden rijker aan hemelsche dan aan aardsche schatten¹. Ik geloof dat de oude vader Poirters Sint Eloy tot patroonheilige had en smid van ambacht was. Ten minste, dat meen ik te mogen opmaken uit het slot van eenige uitgaven van 't *Masker*, waar Adrianus, het oog gevestigd op de vermoedelijke critiek van zijn boekskén, aldus over zich zelve spreekt: "hier eynd dit fabeltjen met den vader; — en met my?... Doch ik en ben van een kleyn geruchtjen niet verveert, en smidtskinderen zijn gewoon vonken te sien vliegen². Ik seg dan tot besluit van dese vercieringen en tot mijn eygen vertroosting:

Hoe dat gy 't heft, hoe dat gy 't vat,
De menschen hebben altijd wat;
Hy is gerust, en anders geen,
Die 't oordeel Godts ontsiet alleen."

Volgens een overlevering, nog al bekend en verspreid in 't Noordbrabantsche Oisterwijk, zou Adriaan in zijne jeugd het beroep van schaapherder hebben uitgeoefend. Iets dergelijks heeft men jaren en jaren geloofd en verteld van Paus Sixtus V, tot dat onlangs de Baron von Hübner in zijne treffelijke biografie *Sixte-quin*t heeft aangetoond, hoe de jeugdige Felix Peretti de zwijntjens zijns vaders kan gehoed hebben. Wel mogelijk, dat de traditie omtrent onzen Adrianus op geen vastere gronden rust.

In 't vaderlijke huis en onder het oog eener zorgvolle moeder zal de toekomstige volksdichter zijne eerste opvoeding genoten hebben: dat zij in de vreeze des Heeren geschiedde, kan

¹ *Mediocris fortunae* volgens het doodsbericht.

² 't Zou echter eenvoudig het bekende spreekwoord kunnen zijn, maar door de onderstelde dubbele toepassing wordt hier eene ongemeene aardigheid aan bijgezet.

niet in twijfel worden getrokken — geheel de toekomst strekt ons tot waarborg. Ten jare 1618 of '19 werd de jeugdige Adrianus naar 's Hertogenbosch gezonden, waar sinds 1609, onder de hooge bescherming der Aartshertogen Albert en Isabella en door de ijvervolle bemoeiingen van Bisschop Gijsbert Masius, een Jezuiten-college was opgericht, dat spoedig tot een hoogen trap van bloei en welvaart geraakte¹. Misschien reeds tijdens zijn verblijf in den Bosch, in alle geval niet lang daarna, kwam Poirters onder de wetenschappelijke leiding van Pater Sidronius de Hossche, een voortreffelijk gids en leermeester² — daarom dan ook gedurende twee jaren de pædagoog der hofjonkers van Aartshertog Lodewijk Willem — dien hij later op de dankbaarste en eerbiedigste wijze als zoodanig herdenkt. Zich richtend tot den lezer in de voorrede van *Het duyfken in de steenrotse, dat is, eene medelijdende siele op de bittere passie Jesu Christi mediteerende*, spreekt hij, zijn onderwerp nader bepalend, in dezer voege: “verwacht hier niet dat ik u het *gedurig kruis* Jesu Christi te lesen sal geven: ik en ga soo diep niet; anderen hebben door dat grondeloos meir met volle zeylen gelukkiglijk gevaren; ik neem mijne streek dicht by den wal en langs den oever, en verhandel alleen 'tgeen er van 't avontmael tot zijne begravenisse is voorgevallen. Het *gedurig kruis* (gelijk de naem zelf getuygt) strekt verder, en vervat al den tijt van den eersten oogenblik van zyne heylige ontvangingen. Och, hoe soet speelt daerop deze navolgende penne!

“Ik zal, ik wil, ik moet er u, o lezer, eenen regel acht of tien van schenken, zoo zinrijk gemaekt in onzen tijt, als of ze in de gulden eeuwewaren geschreven. Ik bid, en neem het my ten kwalijksten niet af, zoo ik, door het overzetten, den

¹ Zie de *Afbeelding van d'eerste eeuwewaren Societeyt*, blz. 548. Het aandeel van Poirters in 't samenstellen van dat gedenkboek behandel ik hier beneden. Verg. Coppens, t. a. p. II, blz. 236 en vooral Schutjes IV, 416—425.

² Sidronius Hosschius, de beroemde latijnsche dichter, wiens schoone klaagzangen, onder den titel *De loop des menschelijken levens*, onlangs zeer vloeiend door den Eerw. Heer Peperkamp vertaald zijn, was in 1629 bij de belegering en inname van 's Bosch tegenwoordig, en heeft er de geschiedenis van beschreven. Zie de uitgave door Dr. Hermans naar het manuscript der Burgondische bibliotheek: *Obsidionis Sylvaeducensis succincta narratio*, 1850.

luyster van mijns weerdigen meesters penne¹ kome te beademen:

*Christe quid, aetatem mensesque annosque morantes,
 Quid quereris lente currere Solis equos?
 Et, quasi nunc iras, quibus in te saeviet olim
 Crudelis Solime, non paterere, gemis?
 Parce queri: quidquid vitae tibi fluxit, ab illo
 Quo coepit primum tempore, poena fuit.
 Expletur sitis ista tibi, qua fervidus ardes,
 Plena quid in mediis flumina quæris aquis!
 Si, nisi morte tamen, non pones mortis amorem,
 Utilior votis est mora longa tuis.
 Hæc tibi supplicium est, hæc mortes mortibus addit:
 Hæc quidquid faciat barbara turba, facit.
 Cur igitur tibi creduntur, mala tanta ferenti,
 Tempora suppliciis lenta venire tuis?
 Quod petis hoc tecum est, neque crux fatalis amantem
 Deserit, aut summum deseret ante diem.*

Hoe bleek ligt hier dat soetste kint!
 Voorwaer een teeken dat het mint;
 De assche van sijn droef gelaet
 Getuygt van 't vier dat binnen staet.

(Tusschen den oorspronkelijken tekst is hier een allerliefst kindjen Jezus afgebeeld, op stroo uitgestrekt en 't kruis, de lans, de geeselroeden in de armtjens knellend).

Wat klaegt Gy, teeder kint, dat maent en jaer vertoeven,
 En wenscht van nu af aen den vollen kelk te proeven?
 Wat haest Gy naer de pijn, naer 't kruys en naer uw doot?
 Wat op Calvaer sal sijn, dat ligt op uwen schoot.
 Gy hebt wat Gy versoeckt — berisp geen traeye tijden:
 Hy lijdt die niet en lijdt, wanneer hy vlamt naer 't lijden²:
 Hy sterft lank eer hy sterft, wie naer sijn dood verlangt;
 Soo wordt uw wieg het kruys; daar hangt Gy eer Gy hangt.
 Gy voelt van nu den kus, de koorden, ketens, stocken,

¹ In den achtsten druk van het *Duijken* leest men hier de kant-aanteekening: *Sidr. de Hossche Eleg. 2. de Pass.*

² Keurig en kernachtig vers, den grooten Joost niet onwaardig!

U treft die yzren hant; 't hayr wordt U uytgetrocken,
 Sy slaen, sy kroonen U; Gy drinkt al bittre gal:
 Al is de tijd nog ver, de daed toch isser al.
 De kruysboom groeit nog, en de nagels sijn te smeden;
 Nochtans is uwe ziel gekruyst en niet uw leden:
 Wat staet hy uit die vreest! Doch boven vrees en smert
 Soo pynigt U wel 't meest 't ondankbaer jodenhert.
 Welaen dan, o mijn ziel om deze klip te mijden
 Stier hert en zin naer Hem, en anker in sijn lijden.
 Wat Hy geleden heeft, snijd dat in uw gemoet,
 Al valt de dood Hem suer, sy wordt hierdoor versoet.

De groote latijnsche Dichter, wiens overschoone verzen Poir-
 ters hier vrijelijk vertolkt en uitbreidt, moet ongetwijfeld, al
 koos de leerling een andere taal en een andere richting, een
 gunstigen invloed op hem hebben uitgeoefend. Sidronius was
 dan ook reeds in *het Masker* door Adrianus herdacht, als zijn
 "lofwaardige en geleerde meester." Ja, de Hossche vooral zal
 er het zijne toe hebben bijgedragen, om van Poirters te maken
 wat deze na zijn overlijden geprezen werd: *Sanctiorum musarum
 belgicarum ocellus* het oogelijn der overkuische neder-
 landsche muzen ¹.

Na vijf jaren in Den Bosch aan de lagere studiën te heb-
 ben gewijd, begaf zich Adrianus naar Douay, en bestudeerde
 er, onder leiding van de Paters der Societeit, de wijsbegeerte
 in 't zoogenaamd college van Marchiennes ². Daar hoorde hij
 de lessen van Pater Jacobus Desprennes, Hubertus van Wilt-
 heim ³ en Georgius Dillon. Daar ook meldde hij zich bij het
 Gezelschap van Jezus aan, en werd er den 25ⁿ Juli des jaars
 1625 in opgenomen door Pr. Floris van Montmorency, een
 aanzienlijk lid van 't beroemde geslacht van dien naam ⁴, des-

¹ Zie Bijlage I.

² Vgl. in den *Alm. voor N.-K.* 1871 mijn *Corn. Hazart, S. J.* blz. 6.

³ Zie over dezen en zijne drie broeders-ordegenooten De Backer, *Bibliothèque*
 VI, pag. 793. Verg. mijne *Charlotte Flandrina* en mijn *Johan Lodewijk van*
Nassau-Hadamar in de *Studiën* 2° jaarg. IV, blz. 15 en 8e jaarg. II, blz. 25.

⁴ Over hem lees ik (*Hist. Societ.* VII, 2 p. 55) "Jussu Principis Arausi-
 censis (Fred. Henr.), quocum aliqua cognatione generis jungebatur eductus (est e
 carcere)". Jacobus Wallius maakte een vers op hem, toen hij, van de Staat-
 schen gevangen, door Frederik Hendrik werd ontslagen. *Lyric. Lib.* I, 8.

tijds overste der vlaamsch-belgische provincie zijner Orde. Den 30sten September daaraanvolgende stond Adrianus in 't Noviciaat te Mechelen onder de geestelijke leiding van Pr. Suequet's opvolger, Ferdinand del Plano, naast en met Stephanus Puteanus, den zoon van Magdalena de la Torre en Eeryck van der Putte (Erycius Puteanus), die Justus Lipsius op den leerstoel der Leuvensche Universiteit was opgevolgd. Na het eindigen zijner proefjaren en, vermoedelijk, na 't herhalen zijner wijsgeerige en letterkundige studiën, onderwees Poirters gedurende 6 jaren (ongeveer 1628—34) de fraaie letteren in de Jezuïeten-collegiën te Mechelen en te Maastricht ¹. Hier slaagde Adrianus volkomen: want "hy was — zegt zijn levensbeschrijver — gevoegzaam en vrolijk van aert, met eenen vlijtigen geest, bekwaem om alle wetenschappen zelf te vatten en andere te leeren, gelijk het gebleken heeft, zoo in de leege als hooge schoolen, buyten en binnen ons Gezelschap: waerin hy zich aen iedereen liefgetal maekte door zynen niet min stichtig als vermaekelyken handel" ².

Na zich aldus aan de opvoeding der jeugd te hebben gewijd, begon en voltrok hij te Leuven zijne theologische studiën: in 1637 werd hij tot de priesterlijke waardigheid verheven. Wat er is omgegaan in het hart van den innig godvruchtigen Poirters, toen hij voor het eerst het H. Sacrificie der Mis mocht opdragen — luide spreekt het ons toe uit de warme, aan Vondels heerlijken "Kruisbergh" grootendeels ontleende ontboezeming ³, welke hij in den "*Spiegel van Philagie*" heeft gewijd

¹ Over de colleges van Mechelen en Maastricht, zie *d'eerste Eeuwe*, blz. 550 en 542.

² *Korte aenwysing* enz.

³ Pr. Poirters is wel eens meer oolijk genoeg om bij Vondel een klein letterdieverijtjen te plegen, zonder oorlof te vragen en zonder ons te waarschuwen. De twee eerste der vier volgende dichtregels, aan Maria Stuart gewijd (*Spiegel van Philagie*, blz. 253), zijn schier letterlijk te vinden bij Van Lennep, Deel IV, blz. 430.

*Twee zaeken hebben haer 't bijl door den hals gedreven,
't Recht dat sy had op 't Rijk en haer onnoozel leven.
Dees dood heeft Lisabeth gesmeed door vreed gemoed:
De vraekzucht drinkt eerst gal, en dan onnoozel bloed*

't Valt echter niet te ontkennen: de Poirteriaansche *zaakrijkheid* haalt niet bij de Vondeliaansche *puntigheid*.

aan het H. Misoffer "het hert en het mérg der devotie, de fonteyne van de godtvruchtigheyd, den afgrond van de goddelijke Liefde, eene zee van alle gratiën en genaeden."

Luister:

De schoonste purpre roosen groeyen
Op genen Griekschen berg: o neen,
Maer op den Kruysberg, hard van steen,
Daer Jesus' dierbre wonden vloeyen,
'Waeruyt dat hemelsch Nectar viel,
Tot lavenis van menig ziel.

De Christi-biekens met verlangen
Gaen vliegen naer dien roosengaert,
Zoo ras de zon de locht verklaert,
En swermen om die purpre wangen
Van 's Levens bloem en lente-spruyt,
En zuygen zoeten honing uyt.

De gal, azijn en bitterheden
Dronk Hy voor hem [zieh], en al het zoet
Schonk Hy ons met sijn dierbaer bloedt.
Ziet, hoe daer vloeyen al sijn leden!
O bloed- en waterrijke rots,
O ziel-fonteyn des grooten Gods!

Tot troost van die weemoedig treuren
Springt hier, terwyl sy dorstig zijn,
Een bron van wit en rooden wijn,
Veel lekkerder als tong zou keuren:
Hier wascht men het gevlekt gemoed
In 's werelds kostelyken vloed!

O Medicijn van alle kranken,
Vergun my ook een druppel nat
Van dit zoo dierbaer, zalig bad!
Dat overtreft verr' alle dranken;
En 't vijf-gegalderyd¹ portael
Genas maer éen, dit altemael.

¹ Het Betsaida-bad, hebbende vijf galerijen. Joan. 5, 2.

Voor 't eerst vind ik, in de annalen der Societeit, van Poirters gewag gemaakt op het jaar 1638. Hij behoorde destijds tot de "seyndinge ter zee" of, gelijk *De eerste eeuw der Societeit* zich uitdrukt tot "de missie nae de schepen", eene missie, die men niet mag verwarren noch met "de missie aen landt", noch met "de missie nae de peste", noch met "de seyndige nae 't leger"¹ noch met "de hollandsche seynding", over welke laatste Poirters, zinnebeeldig en tevens een zinnebeeld verklarend, de volgende zoetvloeiende dichtregels geschreven heeft².

UBERIOR LATEBRIS VENATIO } Daer 't landt is hol,
 } Daer sit het vol.

Daer zijn jaegers, daer zijn vissers,
 Dikwils heele daegen missers,
 Die maer leven by wat hoop,
 Sonder wildt en sonder noop:
 Andre zijn wat meer als dreygers;
 Dese jaegen op de reygers
 Die, al zijnse slim en schalk,
 Moeten strijken voor den valk:
 Sommig' siet men hier op letten,
 Om hun gaeren wel te setten;
 En na moeyte en matte lé
 Brengen maer een snepken mé.
 Ja, men vindt geslepen boeren,
 Die het quackelbeentken roeren;
 Doch sy staen heel daegen lang, —
 Groote moeyten, kleynen vang!
 Maer die in conijnen-holen
 Eens sijn fret wil laten dolen,
 O, die krijgt al grooter buyt!
 't Jaegt er met dosynen uyt.

¹ Zie daarover de *Afbeeldinge van d'eerste eeuw der Societeit Jesu, voor oogen gestelt door de duyts-nederlantsche provincie der selwer societeit*, blz. 521—619, en blz. 686—701. Vergelijk Hazarts *Kerkelycke Historie van de geheele werelt*, D. III, blz. 202—209 en vooral de *Précis historiques* van E. Terwecoren 1866, pag. 337; en 1869, pag. 335, 471, 511, 534.

² *D'eerste eeuw der Societeit*, blz. 688. Op blad. 686 kan men een tweede gedicht op "de hollandsche seyndinge" lezen.

Die komt t'huys, heel wel gelaeden,
 Om te stoven, om te braeden,
 En hy leeft heel weken lang
 Dikwils maer van éenen vang.
 Wat de wey-man ¹ kan bekruypen,
 Dat en sal hèm niet ontsluypen,
 Die by nacht is op de been:
 Dese vangt er thien voor één.
 En gelijk men jaegt de beesten
 Gaet het ook al met de geesten:
 Jaegt de wey-man in een hol,
 Hy krijgt haest sijn teschken vol.
 Siet men niet in Hollandt loopen
 's Nachts het wilt met gansche hoopen?
 Segt my eens, Loiolaas bloedt,
 Is de vang by nacht niet goedt?
 Kloeke jaegers, die de kuylen
 Weet, waer dat de sielen schuylen,
 Jaegt met ijver, jaegt by nacht
 Noyt en vondy beter jagt.

Dat was een spoorslag voor de "schuylende" zendelingen, die, in weerwil der plakkatens, bij nacht en ongetij in 't hollandsche duin rondzwierven, om jacht te maken op kostbare Calvijsche zieltjens.

Doch keeren wij tot de zee-missie weder, waartoe destijds Pr. Poirters met dertien anderen behoorde. Het is bekend, dat Alexander van Parma in 1584 te Duinkerken, na inname der stad, eene Admiraliteit oprichtte, welke reeds in datzelfde jaar 110 oorlogschepen uitrustte, elk met 100 koppen bemand ². Daar de Staten der Vereenigde Nederlanden zich in 1587 de echt pruisische vrijheid veroorloofden hunne scheepskapiteins te verplichten, om den gevangen Duinkerkers, als zeeroovers, *de voeten te spoelen* ³, hadden de Zuidnederlandsche zeesoldaten, die aldus voortdurend in levensgevaar verkeerden, aan niets

¹ Jager.

² Groen van Prinsterer *Handboek der Vaderlandsche Geschiedenis*, afd. II, blz. 209. ³ t. a. p. blz. 267.

grootere behoefte dan aan geestelijke hulp: ziedaar de aanleiding en reden, waarom de Jezuïeten met eene blijvende missie op zee werden belast. Dat geschiedde in 1623 onder 't bestuur der "oprechte" Isabel en 't kriegsbeleid van Ambrosius Spinola. "Voor alle des Conings schepen — zoo leest men in *d'eerste eeuw der Societeyt*¹ — en wasser niet meer dan één Spaensch Capellaen. Wat soude dese onder de Nederlanders uytrechten, welker taele selve hy niet en verstondt? en nogtans (gelijk de haven sterk altoos van de Hollanders beset was) liepen se noyt zeewaerts in, sonder groot perikel van met den vijandt te slaen: waertoese dikwils nae langduerige dronkenschap en ontucht soo onbereydt te schepe gingen, datter schier niemandt op sijne saligheydt en peysde — ik laete staen, gebiecht oft gecommuniceert soude hebben. Dit verlies van soo vele sielen (wantse bynae dagelijks slaegs quamen) seurde² den Marquis Spinola, alstoen Admiraal van de zee: ende de doodt van desen Capellaen (die in 't jaer dry-en-twintig verscheydde) waernemende, dient haere Hoogheydt d'Infante Isabella aen, van desen last voortaan de Patres van de Societeyt over te setten; hetwelk alsoo op den elfsten November van 't selve jaer gebeurde."

De uit Holland afkomstige Paters schijnen zich daarbij vooral verdienstelijk te hebben gemaakt. Zoo lees ik van den Delvenaar Petrus Sandelin, dat hij "meer dan 200 katholieke Hollandsche matrozen, te Winoxbergen in een engen kerker tusschen veel andersdenkenden opgesloten, als de goede herder verzorgde; ten gevolge waarvan hij zich eene kwaadaardige koorts op den hals haalde, die hem binnen 9 dagen naar 't graf sleepte."

Nauwlijks priester gewijd werd de kloeke Adrianus Poirters, naast anderen, met de geestelijke verzorging der Duinkerkers belast. "Op de lijst der zendelingen ter zee — zoo luidt het³ — stonden in 1638 zeven namen opgeteekend: de paters Adrianus

¹ Blz. 608. 'k Heb dat breedvoeriger behandeld in *de Navorscher* (1874): *Noordnederlandsche Jezuïeten op Zuidnederlandsche schepen*.

² Kilian: sooren, soren, seuren, ulcerare, angere, etc.

³ C. T. Waldack, *Historia provinciae flandro-belgicae*, pag. 22.

Poirters, Karel Berchmans¹, Karel Dubreuil, Karel Porret, Cornelis Sylvius (van den Bosch, van Foreest)², Henricus van Olmen en Petrus Simonis. Wat verder deze missie betreft, overvloedige vruchten bracht in dit jaar het hoogwaardig Misoffer aan, dat men op de schepen begon te vieren. Ja, dat was onder de matrozen een gunstig werkende spoorslag tot alle oefeningen van godsvrucht: want daaglijks waren ze nu bij 't Misoffer tegenwoordig, en het naderen tot de overige Sakramenten werd er door vergemakkelijkt. Van tijd tot tijd telde men er 40, soms 80, die op één schip, op éenen dag zich met het hemelsch voedsel spijsden." In hoeverre onze wakkere Adrianus Poirters in 't bijzonder aan die werkzaamheden heeft deelgenomen, valt niet met zekerheid te bepalen. Zeker is 't dat het niet aan moed en zelfopoffering heeft ontbroken bij hem, die de schepelingen en scheepskapelaans aldus toezong³:

Al vloten wy op zee door winden en door golven,
Al werden wy geklampt oft in den grondt gedolven,
Wy vraegen noch naer zee, noch windt, noch vrees, noch pijn,
Als wy maer voor uw vloot gewisse baecken zijn.

Zoo zong hij, ofschoon der gevaren niet onbewust, waaraan de scheepvarenden zijn blootgesteld. Want in een Horatiaansch "vlaegje" had hij, minder schitterend dan Bilderdijk maar toch dragelijk, den Latijnschen dichter nagevolgd⁴ in 't beschrijven der onverschrokkenheid van het *audax Japeti genus*.

Hy had een staelen hert, hy hadde staele leden,
Oft uyt een ruwe klip oft blaauwen steen gesneden,
Die d'eerste ging in zee en 't schip uyt d'haven stiet,
Daer hy sijn naeste bloedt met droeve traenen liet.

1 Een broeder van den Zaligen Joannes Berchmans. Na ook in de Hollandsche missie werkzaam te zijn geweest, stierf hij in 1666 te Audenaerde. Zie F. Deynoot, *le bienheureux Jean Berchmans*, 3me édition, pag. 33 et 93.

2 Deze, den 5 Nov. 1608 te Gouda geboren, had tot ouders C. Sylvius en Sara Sandelin. Den 13 Nov. 1638 vond hij als schipbreukeling den dood in de baren bij Vlieland. Zie *d'eerste eeuw*, blz. 206, waar zijn verdrinken ook is afgebeeld, *De Navorscher* '74, *De Jezuïten in Friesland*, blz. 306.

3 *d'Eerste eeuw*, blz. 695. 4 T. a. p., blz. 698.

Met eenen hollen boom te trotsen al de baren,
 Daer storm en donderslag recht boven 't hoofd vergaren, —
 Daer midden in de doot 's nachts niemandt doot en siet,
 Dan als een swarte wolk een hellen bliksem schiet —
 Daer hy nù onder gaet door grondeloose kolken,
 Nù weder rijst omhoog en hangt schier in de wolken —
 Daer kabels als het stroy, daer masten, daer de spriet
 Wordt van den storm gekrookt gelijk het swakste riet —
 Daer hem een vijandts vloot den windt weet af te snijden
 En brandt dwers op hem los en boort hem van ter zijden!....

Doch, wat meer rechtstreeks tot ons onderwerp behoort, 't is deze "seyndinge nae de schepen" geweest, die aan Poirters de eerste aanleiding gaf, om als Dichter voor het publiek op te treden.

't Was na het overlijden der moederlijke Isabella, in de dagen dat Frankrijk en de Republiek een verbond hadden gesloten om de belgische gewesten onderling te verdeelen. In 't reeds vermelde jaar 1638 had graaf Willem van Nassau, de veldmaarschalk, van de Zeeuwsche stroomen uit, een tocht ondernomen, met het oogmerk om Antwerpen of Hulst in 't nauw te brengen, doch hij leed een gevoelige nederlaag bij den dijk van Calloo¹, waarbij zijn eenige zoon, de jeugdige Maurits, het leven verloor.

De zendelingen waren op hun post. "Te Calloo waren wy dag en nacht in de trancheën by de soldaten, om deselve, in geval van noodt, by te staen en tot d'eeuwigheid te bereyden. Welke liefde alsoo wel de Hollanders als d'onse t'Antwerpen geproeft hebben, als wy die, neffens andere Religieuzen, gelykelijk dienden, en vele van henlieden, door de bewesene bermhertigheid beweegt zijnde, tot ons catholijk geloove bragten"². Pater Poirters bezong die overwinning, door den prins kardinaal op de

¹ Zie een meer breedvoerig verhaal bij van de Sande, blz. 210, of Wage- naar *Vaderl. Geschied.*, D. XI, blz. 267 volg. *Bijvoegs.* XIe st. blz. 89. Groen v. Prinsterer, *Archiv.* 2e Serie, III pag. 120. Het spreekwoord *hij loopt voor Calloo* zou hieruit ontstaan zijn: Verg. P. J. Harrebomée *Spreekwoordenboek*, I, blz. 106.

² *d'Eerste eeuw*, blz. 605. Verg. 578 en Waldack *Historia etc.*, pag. 1—6.

Staatschen bevochten. "Zijne zeldzame ligtigheid, om, als een regt geboren poëet, alles wat er voorviel in onze moederlyke tale, klaer en zoetvloeiend op rijm te stellen met seer eigene woorden, ongedwongen en onverbasterd in uitsprake — deze heeft hy allereerst openbaar doen blyken in het jaar 1638, als des konings wapenen, onder 't beleid van den prins kardinael, gezegend werden met de voortreffelyke overwinning op het statenleger voor Calloo, waarmede de vrydom der stad Antwerpen, nu in 't uiterste gēvaer staende, bleef verzekerd. Allen voelden zich toen opgewekt om de algemeene blijdschap met dank- en lofdichten te betuigen: en onze Adriaen heeft deze heldendaed zoo voortreffelyk bezongen, dat zijn gedicht, alhoewel zonder naem des schryvers in 't licht gebragt, meermalen door de pers is moeten trekken"¹. Deze eersteling van den zee-missionaris is mij nimmer onder de oogen gekomen en, in weerwil der bovenstaande verzekering, durf ik nog twifelen of Poirters in zijne "moederlyke tale" of in de taal van Latium den lof der zegevierende Duinkerkers heeft verkondigd². Hetzelfde geldt van een ander gedicht, waarmede Poirters in 't zelfde jaar optrad, en waarin de heldendaden werden gevierd van Prins Thomas van Savoye, toen deze, vereenigd met Octavio Gonzaga Piccolomini, den Franschen maarschalk de Châtillon genoodzaakt had het beleg van 't sinds zes weken bestookte Sint Omaers op te breken³.

Lang echter, langer dan een paar jaren schijnt Poirters niet aan de zee-missie verbonden te zijn geweest, daar hij zich in 't jaar 1639 en 40 met een arbeid onledig hield, weinig strookend en moeilijk vereenigbaar met zulk een geestelijken werkkring: — ik bedoel het aandeel, dat hij heeft gehad aan 't samenstellen der *Afbeeldinge van d'eerste eeuw der Societeyt Jesu, voor oogen gestelt door de Duyts-nederlantsche provincie der selver Societeyt*.

¹ Meermalen geciteerde *Korte aenwysing* enz.

² Alegame (*Biblioth.* p. 11) geeft slechts de latijnsche titels van dit en 't volgend gedicht, zonder er bij te voegen, (wat hij pleegt te doen voor werken in de moedertaal geschreven) *flandrice edidit*.

³ Wagenaar, *Vaderl. Hist.* D. XI, blz. 272.

“Het veertigste jaer dezer eeuw was het hondertste na de instelling onzer Societeyt. Om de geheugenis hiervan te vieren, werden door alle provinciën groote toebereidselen gemaekt, byzonderlijk in onze Nederlantsche, onder het wijs beleid van den toenmaligen Provinciael P. Joannes de Tollenaere ¹. Deze, niet tevreden met al wat men buiten en binnen de kerken, vernuftelijk en stichtelijk aen konde rigten, had nog voorgenomen de gedachtenis onzer eerste eeuw aen de toekomende eeuwen in te prenten, met een zoo verstandryke en sierlyke afbeelding, als de kloekste pennen onder ons zouden kunnen afmalen: wat hem ook naer wensch gelukte ². Maer 't en kon aen de ongestudeerde gemeente niet dienstig wezen. Willende dan dat deze ook haer aendeel in het genot van zoo een voortreffelijk werk hebben zou, om alzoo klaerder kennis te krijgen van den op- en voortgang, arbeid en vruchten onzer Societeyt door de gansche wereld, en byzonderlijk in ons Nederlant, heeft hy goedgevonden de voornaemste stukken des boeks uit het latijn in 't Nederduitsch te doen oversetten; tot welk einde hy voor de rijmen verkozen heeft P. Poirters, die binnen korten tijd alleen zoo veel werks heeft afgelegd, als vele verstanden te samen in het latijn van langer hand hadden by een gebragt” ³. Aan deze bibliografische berichten ontbreekt slechts de bijzonderheid, dat de Overste van 't Antwerpsch professenhuis, de Nijmegenaar Pr. Laurentius Uwens, een bloedverwant van den zaligen Petrus Canisius, het proza-gedeelte heeft bewerkt.

Hier en daar een greep in de talrijke bijschriften, waarmede Poirters het jubelboek en de emblemata van Abraham Diepenbeke verrijkt heeft! Bladzijde 212 voert tot opschrift: “Stanis-

¹ Over dezen: de Backer, *Bibliothèque* II, pag. 651.

² De genoeg bekende *Imago primi saeculi Societatis* wordt hier bedoeld. Over de ontwerpers en de wording van dat boek kan men, des belust De Backer naslaan, *Bibliothèque* V. art. Bollandus, pag. 40. Verg. Van Doornineks *Bibliotheek van anonymen en pseudonymen*, blz. 592 en 't *Belgisch Museum* van J. F. Willems, II, blz. 405.

³ *Korte aenwysing* enz. In *Vondels gedichten op de Societeit van Jezus*. (*Studiën* 1ste Jaarg. I, blz. 47), heb ik 't vermoeden geuit dat Vondel bij dezelfde gelegenheid “de vierbaeck van Ignatius Loiole” zou geschreven hebben: in dat vermoeden word ik thans bevestigd.

laus Kostka nog jong zijnde, gaet in de Societeyt." Het zinnebeeld, tusschen twee overvloedshoorns gevat, vertoont een door de zonnestralen gekoesterden wingert, waarvan de schoonste druiventros in een glazen stolpjen is geborgen.

UT CITO MATURESCAT { *Vroeg in 't gelas*
Vroeg in 't gewas.

Liefde ging eens hovenieren
 En omtrent den wijngaert swieren,
 Dien hy met sijn eygen bandt
 Had recht in de son geplant.
 Hy quam daer om wat te plucken,
 Maer 't en wilde noch niet lucken:
 Hy sag hier, en hy sag daer,
 Maer het was te vroeg in 't jaer.
 Doch het kind ¹ en wou niet wachten
 En het sey: "'t zijn koude nachten,
 En mijn druyven zijn soo teer!
 't Minste rijmken doet haer seer.
 Ik sie hier een torschken ² hangen:
 Och dat doet my soo verlangen,
 En dat waetert my den mondt!
 Doch ik weet een nieuwen vondt,
 'k Sal het in een flesken sluyten;
 Soo blijft al de kouw daer buyten,
 Soo en kruypt daer sog ³ oft mier:
 Soo en sluypt daer slek oft pier;
 En ik sal sijn ranken snoeyen,
 Dan sal 't nog al beter bloeyen.
 Krijgt het dan een sonnenschijn,
 Soo heb ik den eersten wijn."
 Als gy soo de Liefd' hoort spreken,
 Peyst: het zijn maer minne-treken,
 Hy toont door dees jonge vrucht
 Waer dat hy neemt sijn genucht.
 Hy sag Stanislaum bloeyen,

¹ d. i. de goddelijke liefde, verpersoonlijkt.

² Door letterverplaatsing voor *trosken*. ³ Nadeelig vocht of een diertje.

En van langer handt maer groeyen;
 En hy peysde: "blijft hy daer,
 't Wordt maer rijp op 't eynd van 't jaer."
 Jesus' huys heeft hy verkosen
 Opdat hy te eer souw bloesen,
 Opdat daer sijn teere jeugt
 Rijp souw worden in de deugt.
 Daer is 't dat de son komt spelen
 En hem doet van liefde quelen;
 Daer heeft hy den rijpen Herft,
 Schoon hy in sijn jongheyt sterft.

Een enkel vlekjen uitgewischt, en ge hebt een allerkeurigst
 genrestukjen!

Een tweede emblema-bijlschrift is aan denzelfden Stanislaus
 gewijd, den jeugdigsten, door de Kerk op de altaren geplaat-
 sten, belijder, die, 18 jaren oud, te Rome overleed op den
 vooravond van Maria-hemelvaart. Het bovenschrift luidt: "de
 Salige Stanislaus sterft daegs voor de Hemel-vaert van Onze
 lieve Vrouwe." Het zinnebeeld vertoont een koningsvogeltjen,
 op den rug gezeten van een arend, die met uitgebreide vlerken
 gereed staat om de zon te gemoet te streven¹:

UT ASSUMAR { *Wy gaen gelyk*
 Naer 't hemelryk.

't Coningsken zag eens van verre
 Hemel, sonne, maen en sterren,
 En het stondt hem soo wel aen,
 't Wouw goed-rondt daer henen gaen.
 Dus, soo ging het overpeysen
 Hoe het daer souw konnen reysen:
 Maer het vondt sijn vleugels swak,
 Want 't en vloog noyt over 't dak.
 Toen aenriep het al de winden:
 „Komt my op u vleugels binden,
 Komt, en voert my dan soo hoog,
 Alsser oyt een vogel vloog.

¹ *Eerste eeuw*, blz. 520.

Ik en ben niet van die raeven;
 Die met bloedt haer [zich] dikwils laeven;
 Ik en ben geen wreede gier,
 Ik en ben geen grouwsaem dier.
 O, wie sal my dan naer boven
 Voeren om den Heer te loven?
 Want al is 't een hemelsch hof,
 Toch ontfangt het aerdschen lof."
 Soo een aereut quam gevlogen
 En recht opwaerts wiert getogen,
 Soo sprak het den aereut aen:
 „Mag ik ook eens met u gaen?
 Laet my door u vleugels winnen
 't Sonnenlicht, dat wy beminnen" —
 Daer mé sat het op den rug,
 En den aereut maekte 't vlug.
 Die vloog boven locht en winden,
 't Oog en kond' hem niet meer vinden;
 Die heeft door een snellen tocht
 Hem tot voor de son gebrocht.
 Dit kan aerdig wel verbeelden
 't Gene dat Maria speelden,
 Als sy Kostka met haer nam,
 Eer sy naer den hemel quam.
 O, wie sal my nae dit leven
 Ook eens sulke vleugels geven!
 Doe my sulke vleugels aen,
 En ik sal de reys bestaen.

Naast den jongeling, of liever naast het heilig kind, trede
 de reus op, de thaumaturg der XVIe eeuw, op wiens eeuwgetij
 Vondels hooger gestemde lier zoo schoon gezongen heeft:

Wat heilbron zal mijn dorst en yver lessen,
 Nu 't Eeuwgetij en Eeuwfeest van Xaveer
 Ons opweckt, t' zijner eer,
 Met rouwloof noch bedruckte lijk-cypressen,
 Maer gulde lauwerblaën
 Te volgen op de baen

Van zijnen geest, die heden vliegt naer boven
Om eeuwigh Godt te loven?

.
Ghy worstelaer en kampioen, die heden
Het harrenas hebt afgeleit omhoogh,
En uit den rijcken boogh
Van Godts gewelf, uw kinders hier beneden
Met smarte worstlen ziet —
Versma hun bede niet.
Behaeght u dat uw voorbede ons bevrijde,
Zoo kroon uw Eeuwgetijde!

“Xaverius, de wereldt doorreyst hebbende, sterft in den ingang van China” zoo luidt in *d'eerste eeuw* het bovenschrift van een zinnebeeld, waarop de volle maan “’t licht dat in de nacht komt schijnen” door de schaduwe der aarde overtogen en verduisterd wordt.

TUM TE TERRA TEGET CUM TOTUM	{	<i>Als de ronde is gedaen</i>
IMPLEVERIS ORBEM.		<i>Sult gy onder d' aerde gaen.</i>

Plukt nu thymis, plukt nu roosen,
Die door haer root-verwig bloosen
Niet en wijken aen 't gelaet
Van den soeten daegeraet!
Plukt narcissen, africaenen,
Leli-bloemen, wit als swaenen,
Plukt het schoonste datter bloeyt,
Plukt het soetste datter groeyt!
Komt met croonen van laurieren;
Komt en swiert de eglentieren,
Komt met eene volle handt
En bestroyt 't Chineesche strandt!
Verre zij het slaen der ermen,
Verr' het suchten, verr' het kermen:
Dat men op soo blijden dag
Niet eens mack' een droef geklag!
Dat men hoore snaeren spelen,
En het soet geluyt der kelen,
Singt “Xaveer is door-gegaen,

Als hy had zijn loop voldaan".
 Bosschen, bergen ende daelen
 Wilt dit soet gespel herhaelen,
 Segt: "Xaveer is door-gegaen,
 Als hy had zijn loop voldaan".
 Niet en kon men meer verwachten;
 Waer sou hy nog gaen naer trachten?
 Japan is nu heel ontdekt
 En tot het geloof verwekt:
 Op de rotsen, op de stranden
 Van de onbekende landen
 Zijn de cruysen lang geset,
 Teekens van de waere wet:
 Voor Travancor en Cocinen,
 Voor het rijk van Amboïnen
 Isser soo veel sweets gestort,
 Dat het tijdt van rusten wort.
 Soo is 't dat men siet verdwijnen
 't Licht dat in de nacht komt schijnen:
 Als het groeyen is gedaen,
 Dan is 't tijdt van ondergaen.

Het spreekt van zelf dat de Nederlandsche bewerker van 't
 Nederlandsche jubelboek de vermaardheden der Nederlanden niet
 onvermeld kon laten. Van den Luxemburger Everard Mercuriaan
 en den waarlijk apostolischen Goezenaar, Gaspar Berse, onlangs
 in eene schoone biografie verheerlijkt ¹, zingt de Oisterwijker
 dichter ²:

Let nu eens op dees twee, die uyt het Neerlant komen
 Maer van geen neer gemoedt! Den eersten sal te Rome
 Als vierde Generael, met naem Mercuriaen,
 Den ganschen legertoet en oorlog gaede slaen.
 Maer Gaspar sal den brandt aen Ormus meest doen blijken;
 Xaveer geeft hem den last van d'aengepaelde Rijken;
 Daer sal de vrome helt, daer sal de kloeke Zeeuw
 Voor Godt en sijn gebodt gaen vechten als een leeuw.

¹ *Gaspar Berse of de nederlandsche Franciscus Xaverius*, door W. v. Nieuwenhoff, Rotterdam, G. W. van Belle, 1870. 2 Blz. 21.

Barzæë, wat al zweet en zult gy niet vergieten
 Voor de rechtveerdigheyt! Maer laet 't u niet verdrieten:
 Van u sal sijn geseyt ('t welk luttel is gejoint)
 Barzæum in het veldt de doodt recht-staende vondt.

En de Nijmegenaar Petrus Canisius? ¹

Siet eens Canisius! Al 't geen door hem geschreven
 Sal worden en gepreekt, sal metter daet beleven;
 De schriften doen gewelt, 't wel-spreken seer verwekt,
 Maer, by dees twee gevoegt, de deugt veel sterker trekt.

Het edelste het laatste ²:

Hier trekt my op het laetst met sijn heel seegbaer ³ wesen
 Berchmanni lieve siel. O noyt genoeg gepresen,
 O eer van 't Nederlandt! Oeh! wat een suyer licht
 Van maegdelijke deugt schijnt uyt u aengesicht!
 Ik sie wel u vermaek, ik sie die liefste panden,
 Die gy daer voor u draegt, besloten in u handen.
 Hierin gy toevlucht vindt in allen uwen noodt,
 Hier mé is 't dat gy wenscht te sterven ook de doodt ⁴.
 Gelukkig Jongeling! de hemel sal niet lijden
 Dat gy hier langer blijft, maer u aen d'aerd benijden.
 Volg Haer ⁵, die u vroeg roept: pluk bloemen Nederlandt
 En gae Berchmannus' graf bestroyen t' alle kant!

“Niemant, die *d'eerste eeuw*e las, en twijfelde, indien hem
 vry toegelaten wiert zich gansch aen de poëzy over te geven,
 of Poirters sou haest al wat er rijmgeestigs in Nederland was
 daerin overtroffen hebben: maer gelijk hy ook een goet talent
 van preken had (eene oefening veel eigener aen onze roeping),
 werd hem belast op den preekstoel te klimmen. Dezen heeft hy
 te Antwerpen, Lier en Mechelen by de dertig jaren onvermoeye-
 lijk bekleet; zoo nogthans dat de natuer, die men zegt niet
 liegen en kan, zich doorgaens vertoonde met welbevallige rijm-

¹ Blz. 27. ² Blz. 30. ³ Zedig.

⁴ Toespeling op 't regelboek, den rozenkrans en 't kruisbeeld, waarmede de
 Zalige wordt afgebeeld, en op zijn bekende lijtspreuk: *Cum his libenter morior*.

⁵ De H. Maagd.

kens, die hy tusschen zijn sermoenen zoetelijk deed vloeyen; en die de toehoorders in het geheugen nemende, met vrucht en vreugd mede naer huis droegen. Ja, hoe veel werks ook het preken hem gaf, hy moest nogthans zich somtijds ontledigen, om aen den zanggeest wat lucht te geven, met eenige bestendige rijmschriften by een te stellen; — en zoo bracht hy verscheidene werkskens voor den dag, menigmael gedrukt en herdrukt.”

Onder die werken, “waer de gemeente nog vol van is, zich niet kunnende verzaden met die te lezen en te herlezen” bekleedt eene eere- en eerste plaats het beroemde *Masker van de wereld*.

Het Masker van de wereldt afgetrocken of — gelijk de oorspronkelijke titel der drie oudste uitgaven luidt — *De ydelheyt des werelts*¹, sinds de eerste verschijning volgens Willems 25 maal, volgens de laatste Gentsche uitgave (1843) 34 maal, volgens Snellaert, Jonckbloet en Hofdijk 40 maal, volgens Everts 60 maal, volgens van Vloten 65 maal herdrukt² — aanschouwde het eerste levenslicht in 't jaar 1644. Dat is mij gebleken uit de opdracht der tweede editie, gedagteekend “uyt Ruremunde den 7 September 1644”³ door “UU. EE. oodtmoe-digen dienaer in den Heere, Adrianus Poirters.”

1 Ook later, in 1712 en 1714, nog herdrukt onder dienzelfden titel. Zie de Backer, *Bibliothèque des écrivains de la Comp. de Jésus*, IV, pag. 580.

2 Het kleinste getal is groot, zoo het echt is: maar 't kan, bij zoo veel verschil van opgaven, onmooglijk alles echt zijn. Ik geloof dat de meesten er maar een slag in geslagen hebben en dat niemand van alle edities kennis heeft kunnen nemen. Ik maak hier in 't voorbijgaan de bemerking, dat het uiterst moeilijk is 't getal der uitgaven met juistheid te bepalen, vermits meer dan ééne editie, onder een *later drukjaar*, een kleiner getal voor de *uitgaven-som* voert dan vroeger verschenen edities. Dat echter het *Masker* een zeer aanzienlijk getal uitgaven beleefd heeft, blijkt uit de bijzonderheid dat het in de 5 eerste jaren 8 maal gedrukt is. Poirters zelf schrijft ten jare 1649 “het is geschiet buyten mijne meyninge en verre boven mijne hope, godminnende Philothea, dat dit mijn boekskén, daer ik onnoozel aengeraekt ben, op 't verloop van vijf jaren drymael onder den naem van *Ydelheyt*, vijfmael onder den naem van 't *Masker*, t'samen achtmael de persse sou passeren”: en in de tweede uitgave verneemt de “goedtjonstige lezer” dat de eerste “druk op de twee maenden is verkocht geworden”. — Er bestaat ook eene Amsterdamsche editie bij Theodorus Craijenschot 1767. Verg. *de Navorscher* 1864: blz. 298, 363

3 't *Antwerpen by de weduwe ende erfgenamen van Jan Cnobbaert*, 1645.

Dus niet in 1648, zoo als Everts aangeeft, noch in 1646, zoo als Wil-

Het doel van Poirters, toen hij de booze wereld ontmaskerde, was om "een gemeen en meegaende verstant, als het heeft een lesend-vlaegje, de ydelheyt des wereldts aen te wijzen." Dat doel geeft hij duidelijk te kennen in de opdracht van zijn boekskén "aen mynheeren, superintendent, raden en meesters, auditeurs en griffiers van zyner majesteits rekeningen in 't vorstendom Gelder en 't graefschap Zutphen enz." Daar schrijft hij aan het slot zijner hartelijke toewijding: "myn voornemen is dan, deze ongestadige, bedriegelyke, valsche, ydele wereldt een weynig te beschryven en haer masker op te ligten; en om dieswille dat ik merk, dat alle schrijvers hunnen patroon en hunne beschermers tegen alle nijdige tongen verkiezen, zoo heb ik dit tegenwoordige boekskén UE. willen opdragen, om als onder UE. schaduwe te schuylen, biddende met-eenen dat UE. dit ook gelieve te ontvangen, tot een teeken van erkentenis en dankbaerheid van alle weldaden, die onze Societeyt alhier van UE. in het gemeen, en ik in 't byzonder heb genoten."

Men hoort het: 't was een plicht van diep gevoelde erkentelijkheid, welke Poifters met die opdracht bedoelde en vervulde. Het college van Roermond, waar hij destijds als prefect der studiën¹ zijn rijke gaven aan 't onderwijs der jeugd besteedde, had zijn ontstaan en voortdurende ondersteuning aan de hooge magistraten aldaar te danken. Ik lees daarover in *d'eerste eeuw der Societeyt*²: "in 't selve jaer van den aenvang des bestandts (1609) quamen wy te Roermonde, door 't aenleggen van Ido de Grammaye, des Conings Rentmeester, die ons wel op sijne schouderen daer in soude gedragen hebben. Dese beliep de sake by den bisschop Henricus Cuyckius en den gouverneur van Gelderlandt, Hermannus grave van den Berghe³. De Raedt, de

lems, van Vloten en Snellaert schrijven. 't Blijkt ten overvloede uit de approbatie van den Provinciaal Andreas Judoci (Joosten) "gegeven tot Ruremonde den 2 Sept. 1644." 't Blijkt nog uit hetgeen Poirters zelf in 1649 schreef:— zie het slot van noot 2 op de vorige blz.

¹ Ph. Alegambe, *Bibliotheca Scriptorum S. J.*, pag. 6 en Kersten's *Journal historique*, X, pag. 124.

² Blz. 549. Verg. Schutjes I, 219 en de *Katholiek* I, 1871, blz. 319.

³ Een der 17 kinderen, en wel de oudste, van graaf Willem van den Bergh, Oranje's zwager als echtgenoot van diens zuster Maria.

Rekenkamer en de Magistraet spanden terstondt al t'saemen om ons te versoecken: 't welk hun van den Provinciael Flerontinus gegunt wierdt, die'r sommige Patres henen sondt. Derwelker naekomelingen, niet tegenstaende de middel-duerige geuserye¹, sonder onderbrekinge noch op den dag van heden (1640) in 't bisschoplijk huys woonen, 't welk Jacobus à Castro, onlangs overleden bisschop, met ons tegen een ander mangelde²: waer-toe ons de Aertshertoge Albertus met vier duysent guldens te baete quaem. De Staten van 't landt en het Ridderschap schikten ons toe, elk duysent guldens 's jaers." — Wel hadden dus de edele begunstigers de onderscheiding verdiend, welke Poirters met de toewijding van zijn *Masker* hun had toegedacht. Overigens straalt Adrianus' goed- en gulhartigheid op iedere bladzijde zijner werken door.

Het zoo populaire *Masker* is een dier zeldzame boeken, een dier geschriften, eenig in hunne soort, waarvan een vluchtige analyse u geen volkomen juist denkbeeld geven kan: om te weten wat *het Masker* is, moest men het geheel doorgelezen hebben. Het bestaat hoofdzakelijk uit berijmde en rijmlooze verklaringen van zinnebeeldige platen³ — eene bekende liefhebberij der 17-eeuwers — doorvlochten met "toespraken", verrijkt met "bijworpjes", vermeerderd met "toemaetjes", hier en daar aangevuld met een "worpjen op den hoop toe" of ook wel eens met "een handvolleken aardige puntredenen" — verder afgewisseld en bezaaid met verhalen, fabelen, spreekwoorden, letterkeeren, raadsels, grafschriften, luimige zetten en ernstige vermaningen.

1 Zie daarover de keurige schets *Agnes van Heilsbach*, door J. C. A. Hezenmans, in den *Volks-Alm.* van 1871, blz. 175—179. De begaafde schrijver van dit stukjen schijnt niet te weten dat de biograaf van de "weerdige Agnes van Heilsbach, gheestelycke dochter onder de bestieringhe der Societeyt Jesu" vermoedelijk is de dichterlijke Kortrijkenaar Pr. Franciscus Nerrincq. Verg. de Backer *Bibliothèque IV*, pag. 465.

2 Verruilde.

3 Overschoon zijn vooral, in de voor mij liggende tweede editie, de 16 net en fijn afgewerkte gravures van Philips Mallery (Immerzeel II, blz. 196.) Later werden die zinnebeeldige platen veranderd en vermeerderd, maar niet altijd verbeterd. De oudste van Fred. Bouttats zijn mede zeer fraai, de jongste afschuwelijk.

Poirters heeft het vooral gemunt op "het volksken, dat besteken is met bloemekens en met geparfumeerde moden", op "de Parijsche, die niet de Paradijsche mode" is, op het "gemaskerd joffergoed", op de "broodvrienden", die geen "noodvrienden" zijn, op "nog andere stukken en brocken, die wel dapper en vinnig behoorden doorgehaeld te worden" op de "schynheilige personen, de geveinsde vrienden, de staetkundige vogels met al hun uytwendig gemaekt vertoog, en met hunne inwendige kromme en slimme meyningen, — op al die donkere fronsel-hoofden." De lezer en vooral Philothea of de godminnende ziel, die voortdurend door den schrijver wordt toegesproken, Philothea mag het wel weten: "wy zien voorwaer (God betere 't) onze letste eeuw t'eenemael tot dobbelheid en arglistige verkeering, tot goddelooze conversatie vervallen. Ik weet wel dat het myn werk niet en is, dese fuiken op te halen of sulke pasteijen te ontdekken: het moeten al andere voorsnijders zyn, die sich dat willen onderwinden. Ik beken geerne dat myn mesken zoo-veel staels niet en heeft: ik wil alleen ettelyke gebreken hier afmalen, en dat in- en onder de personaedje van de dobbele en gemaskerde werelddt. Ik hoop dat ik zoo voorzichtiglyk zal wandelen, dat ik buiten opspraak zal wezen dergenen, die het niet en zal gelijken; of wel men zoude my regt laten weder-varen met my te doen wat eenen schilder gebeurde, die, zoo hy eenen *monsieur* uitgeschilderd had, welke naderhandt het stuk niet en wou aenveerden, zeggende dat het hem in het minst niet en geleek; oversulks dat hy daer zyn profijt zoude mede doen. De schilder en viel ook niet slinks; want hy liet het aangezicht zoo als het was, en schilderde daer een gekskovel om: en toen kwam *monsieur* vloeken en tieren en wou den schilder goed-rondt aen het lijf met den degen. Het schijnt dat de menschen hedendaegs ook zoo wat vies zijn; vele dingen laten zy ongemerkt henengaen, en is er iets, dat hun schijnt te raken en tot hun nadeel of verkleyning te strekken, dan zijn zy terstond te peerd en houden voor een affront al wat er gepredikt of geschreven is. Zy meynen waerachtig dat zij het zijn, die geschilderd staen in den gekskovel en die het Masker

van de wereldt dragen. Dit niettegenstaende, soo neem ik evenwel de pen in de handt; met het voornemen nogthans en met zulk een opzet, dat ik niemant en wil raken. *Raken* zeg ik; want ik weet wel dat wie een glazenhuis heeft, op zyn buermans dak geen steenen en moet smijten: veel min betaemde het, dat, wie zelf eenen balk in zyne oogen heeft, dat die zich met den splinter van een ander zou bekommeren en zyn eygen leedt vergeten." Maar ook, dit voor oogen gehouden en daarop nauwkeurig gelet,

Ga, Boeksken, ga vrij uyt en laet de menschen praten,
 Die schorft is op zijn hooft, die zal den kam wel haten:
 Ga henen evenwel en spreek met stouten mond,
 Daer sachte meesters zijn, daer blijft een vuyle wond;
 Maer dat gy u wel wacht van iemant oyt te laken!
 Gy moogt de fouten wel, maer niet de menschen raken.
 Straf vrij de *Ydelheyt* en wat de *Werelt* doet,
 Maer dat gy nimmermeer treet iemant op den voet.
 Als gy u daervoor wacht, dan isser geen verwijten;
 Vat in den gribbel, en gaet in den grabbel smijten;
 En of gy somtijts noemt ons *Claesje*, *Griet* of *An*,
 Dat is van niemant niet, dat is van *Alleman*.

Uit deze "goede-reis" aan zijn boekjen ziet men reeds dat Poirters geen bloot ascetisch werk heeft willen schrijven. Hij heeft "willens en wetends syne manier van schrijven getemperd, en sijn boeksken niet teenemael op syn geestelijks willen stellen, gelijk sommigen doen, die heel verheven spreken, en anders niet by en brengen dan het merg der verlichte schrijvers." Dat echter de strekking van het afgetrokken *Masker* eene echt godsdienstige is, 't spreekt u aanstonds, reeds op de eerste bladzijden, zoo zoetvloeiend toe uit de verheerlijking van den naam Jezus, een keurjuweeltjen dat hier niet ontbreken mag. 't Is eigenlijk eene vlamme ontboezeming van Philothea of der godminnende ziel, die, terwijl de Zaligmaker haar verschijnt en de Engel-bewaarder haar ondersteunt, zich zelve den naam Jezus in 't harte griffelt: — op een nevengaand plaatjen staat dat veeltijds afgebeeld.

O lieve pijn, o soete smert!
 O blijde wonde van mijn hert!
 O suchtjens, vol van honig-soet!
 O druk, dat suykert mijn gemoet!
 Ey! voelt eens hoe mijn hertjen jaegt,
 Omdat het koele vlammen draegt;
 Ey! tast eens hoe mijn polsken slaet —
 Het tuygt mijn siek-gesonden staet.
 Mijn ooren en mijn blindt gesicht,
 Die scheppen binnen klaerder licht.
 De smaek en mijne bleeke mont,
 Die suygen honig uit de wont.
 Mijn flaeuw gevoelen is verheugt:
 Waerachtig, dat is hemelvreugt!
 Gy, seg, mijn engel, wat ik voel!
 Wie kiest mijn herte voor sijn doel?
 Wie is 't, die my neemt metterhandt,
 En die 't lancet daer binnen plant?
 Ik voel de letters en ik spel:
 't Is Jesus' naem, dat merk ik wel,
 't Is Jesus, Jesus, mijnen Heer!
 Hy snijdt, Hy kwetst, Hy wondt al meer!
 Beschrijf het wit van mijn gemoet
 Met dierbaer purper van u bloet.
 Druk Jesus' naem, dien ik bemin,
 Daer hondert-duysent reysen in.
 O Naem! voor wien de grootheyd beeft,
 Hel, Hemel en al watter leeft!
 O schoonder Naem als dageraet!
 O soeter Naem als honig-raet!
 O groender Naem als 't Levens-hout!
 O rijker Naem als 't fijnste gout!
 O sachter Naem als tortel-duyf
 O verscher Naem als wijngaerts-druyf!
 O klaerder Naem als sonne-strael!
 O sterker Naem als louter stael,
 O grooter Naem als Keyzer-rijk!
 O Naem, die noyt hadd' syns gelijk!
 Duykt, bloemkens, wie gy ook meugt zijn,

Want gy verliest hier uwen schijn:
 En gij, Revierken, loop van my,
 Geen silv're nat en heeft hier hy.
 Gy, trotse kruitkens, buygt u neer,
 G'en riekt soo soet niet als de Heer.
 Sluyt, Vogelkens, u bekskens toe,
 Ik ben uw singen nu al moe;
 Al wat ik sag of heb gehoord,
 Dat is vergeten door één Woort:
 O Jesu, Jesu, Jesu soet!
 O Naem gedrukt in mijn gemoet!
 Ik ben bewaert en ook vereert,
 't Is *Vidit* en *Geparapheert* ¹:
 Laet vry de Werelt nu voortaan
 Eens komen met haer Masker aen,
 En d'Ydelheyt met soet gevley;
 Ik hou den spot met alle bey.
 Al komt genucht gelijk sy plag,
 Ik ben gewapent tot den slag.
 Weet, als ik dees Hoog-Namen draeg,
 Dat ik naer Doodt noch Duyvel vraeg ².

Veel hangt er van de eerste indrukken af, die het kind ontvangt. Poirters, een man die zijne beste krachten aan de opleiding der jeugd had gewijd, mocht vóór alles wel medepraten over de opvoeding: hij doet het op zijne wijze. "Belieft u in het kort te verstaen, wat de exempelen der ouders werken in de kinderen?... Men segt hiervan, dat het appeltjen gemeenlyk nae den boom smaekt, en dat het kind

Heeft een aerdje
 Naer sijn vaertje.

Jae seker, 't gaet soo: en men sal niet lichtelijk duyven uyt ravennesten halen noch vinkskens winnen van kiekedieven....

¹ D. i. de naam Jezus staat voor mij gelijk met zijne beschermende en vereerende handteekening: *gezien* en *gewaarmerkt*.

² Verg. eene vrije vertolking in de *Oude en nieuwere kerstliederen* van J. A. en L. J. Alb. Thijm, blz. 178.

Wat seyden de *jonge kreeftjens*, als sy van hunnen vader berispt wierden over den slimmen gang? Sy wisten, al stilzwijgend, hem door den neus te vrijven, dat hy met het selfste sop overgoten was. Leest de vercieringe, te samen met d'aenwysinge op onse manieren:

De kreeft die sat op strant en sag zijn jongskens kruypen,
 En sag hun slimmen gang, en sag hun vreemde stuypen.
 Hy sey: Hoe gade soo? ¹ wel kinders, dat gaet slecht,
 Niet één van altemael, niet één en gaeter recht.
 't Waer' schande dat men 't sag: zoo leelyk staen de pooten,
 G'en weet niet waer gy gaet, gy soudt wel iemant stooten.
 Foey! dat en mag niet zijn, dat is een vuyl manier:
 Sa, fraeykens! gaet eens recht of pakt u strax van hier.
 Sy seiden altemael, en met gewisse reden:
 Lief Vaerken, gae eens voor, toon hoe wy moeten treden.
 Ons oude gast... die kroop en op zijn alderbest,
 En als men 't wel besag, 't was erger als de rest.
 Is 't dat gy my nu vraegt, wat dit al is te seggen,
 Ik neem de vryheit aen, ik wil 't u uyt gaen leggen,
 Gy, vader, zijt de kreeft, dat kanje wel verstaen;
 Het jongskens is het kint, dat gy leert qualijk gaen,
 Hoe dik en hoort men niet hoe ouders sich beklagen,
 Dat naer hun straf verbod de kinders niet en vragen;
 De moeder roept en tiert, de vader buyscht er op,
 En niet te min de soon blijft eenen harden kop;
 De woorden zijn voor niet, de slagen gaen verloren.
 Wat kan uw soontjen min? Gy doet het hem te voeren.
 De vader, vol en sat, die wil de moeder slaen
 En Claesken in den hoek die siet dat speeltjen aen.
 Wat doet hy 's anderdaegs? Hij wil de jongens smijten,
 En krijgt daer een blauw oog en komt by moeder krijten.
 De vader swijgt al stil en springt van sijn getou,
 En valt den jongen aen, en geeft hem nog een krou.
 Een ander vloekt en sweert door duyvel, doot en aerde,
 En waer' lang weg gevoert t'en waer ² hem God bewaerde;
 En spreekt soo onbeschoft in 't midden van de straet

¹ Hoe gaet gij zoo? ² Ware het niet dat...

Dat iedereen, die 't hoort, zijn hayr te berge staet.
 Dan vraegt men zijnen soon: waer hebt gy leeren vloeken?
 De meester, lieve vriend, en is niet ver te zoeken;
 Gy hebt het hem geleert, gy zijt de rechte man,
 En vraegde gy dan nog, van waer hy vloeken kan?
 Men tiktakt heel den dag, men doet niets als verkeeren¹
 En meent gy dat uw kint den schoolboek dan sal leeren?
 Als gy speelt met de kaert en roept: sa lustig, troef!
 Baent gy dan niet den weg voor eenen kleynen boef?
 Soo ras als sy u sien met heele glazen drinken,
 Soo haelen sy den kroes om ook daerin te schinken,
 En severen daerin en minnen ook den dag,
 En vader en het kint, die drinken éen gelag.
 Wat sou de vader doen? Sal hy den jongen smijten¹?
 Dan mogt de swarte pot den ketel wel verwijten.
 Het is al kreeften-werk; het wordt hem voorgedaen,
 De jongen siet den gang en sockelt achter aen.
 Het voordoen leert soo veel; want soo als de ouden songen.
 (Dit siet men alle dag) soo pijpen ook de jongen:
 En soo de moeder is, soo vindt sy ook haer kint,
 Gelijk men van grof vlas noyt fijnen draet en spint.
 Wat gy van hen begeert, leert hun dat eerst met werken,
 Wilt gy dat 't schapen zijn, en leeft niet als een verken,
 Gy weet het selver wel en siet het in uw huys:
 Al wat van katten komt is happig naer de muys.

Men heeft gezegd en meermalen herhaald, dat de dichter van den "Trou-ringh" de heiligheid des huwelijks in eere heeft gehouden bij onze voorvaderen. Even goed als, ja beter dan Vader Cats (van wien men zeker niet zeggen kan dat *hij gewoonlijk, tot stichtens toe, kiesch en zedig is*) begreep Vader Poirters en wist hij begrijpelijk te maken, dat van gelukkige huwelijken grootendeels het geluk der familie en der maatschappij afhangt. Onder geen opzicht dan ook beijvert hij zich zoo zeer, en zoo vaak, en zoo gelukkig om de bedriegelijke wereld te ontmaskeren, dan waar hij te velde trekt tegen de wereldsche

¹ Op 't verkeerbord spelen. 2 Slaan.

lichtzinnigheid bij 't sluiten van echtverbintenissen. Luide roept hij 't in zijn afgetrokken Masker den onvoorzichtigen tot tweemaal toe:

Als de Bruyt
Is in de schuyt,
Lief-schippertjen dan is 't vleyen uyt.¹

En elders:

De Liefde is een dertel kindt,
Dat met een doeksken staet verblindt:
De Tijdt, die aen zijn sijde staet,
Die pluyst den doek van draet tot draet;
En als zijn oogen open gaen,
Dan seydt hy: Wat heb ik gedaen?

Dan seydt hy: wat heb ik gedaen? "Juist zoo — aldus verhaalt de snakerige Poirters met onovertreffbare naïeveteit — liep het af met ons Claesje, die, door sotte kalver-liefde aengedreven, al op korten tijdt vrijer en Bruygom was, en den selfsten dag dat hy in *trouw* gong, gong hy in *rouw*: soo dat, naer het seggen van dien filosooph, het huwelijk is gelijk een fuyk. Want de vissen, die daer in zijn, souden er geerne uyt zijn, en die er uyt zijn, souden er geerne in zijn. Past dit selve op het huwelijk toe, en hoort hoe dit onsen nieu-gehouden is overgekomen.

Geen genuchten sônder suchten,
Noch geen liefde sonder pijn:
Kost men laeten honichraten,
Niemand sou gesteken zijn.
Venus-boeffen speelt een troefjen —
Soo geraekt men aen den dans:
Maer het wijntje wordt azijntje;
Soo verkeert de slechte kans.

¹ *De oude Tijd* van J. Ter Gouw (1871, blz. 241) geeft bij de afbeelding van 't opgedirkte "huwelijksbootje" eene andere lezing: daar luidt het minder plastisch:

*Als de bruyt is in de schuyt
Is bidden en believen uyt.*

Onze jonker, onze pronker
 Claesjen is die vreemde haen,
 Die wou trouwen en gaen houwen:
 't Ventje wou er goed-rondt aen.
 't Was een vrijster als een lijster,
 Sy ging met den nieuwen snuf¹;
 Sy kost singen, sy kost springen,
 Daerin hadd' ons Claesje puf.
 't Wordt besloten en begoten,
 Want het *ja-woord* wasser uyt:
 Hy doet koken, hy doet smoken —
 Daer sit Claesjen met de Bruyt.
 Maer van *trouwen* komt het *rouwen*:
 Schoon de bruyloft is gedaen,
 Sy wil schransen, sy wil dansen
 En gedurig spelen gaen.
 Sy wil slapen, sy wil gapen,
 Sy wil altijd buyten huys:
 Och! als doeken draegen broeken
 Dan is 't voor de mans een cruys!
 Met friseren en palleren,
 Met den spiegel aen de sij,
 En met gommen en met krommen
 Gaet de heele week² voorbij.
 Sietse dragen Fransche kragen!
 Sietse maer een nieuw fatsoen,
 Sie daer blijven Claesjes schijven:
 Dat is alle daeg te doen.
 Wouse winnen en wat spinnen
 En maer naeijen eene mouw,
 Claes sou schrijven en gaen vrijven
 Dat hy nog geraken sou.
 Sy laet sorgen die haer borgen,
 Sy en roert niet eens een hant;
 Claes moet sobben, Claes moet tobben:
 Is dat niet een luye dant?³

¹ Kilian "op de nieuwe snof" à la nouvelle mode. ² Anders wech of weg.

³ Kilian: dante, dantelorie, mulier ignava. Vandaar: danten, dantinnen, ineptire, en 't fransche dandiner.

Griet die kindert, 't goet dat mindert,
 Claes gaet achter alle jaer;
 Claes doet hoopen en verkoopen
 d' Een hoev' vóór en d' ander naer.
 Seg eens, Claesje, nobel baesje
 Staet u dese handel aen?
 Waer' het meysen nog te eyssen,
 Claes en sou het noyt bestaen.
 Domme sinnen, als die minnen!
 't Schijnt in 't eerst al honich-soet,
 En sy wagen blinde slagen,
 Die men lang besueren moet.
 Siet, met huyken ¹ en met fuyken
 Is 't zeer naer den zelfsten vang;
 Want dat *trouwen* dat is *houwen*,
 Ééns..... is voor u leven lang.

Soo is het afgeloopen met ons Claesje, ende soo gaet het hedendaegs noch met veel andere,... 't schijnt dat se *Blinde-Moeye* ² loopen, o Philothea, en met den tast sich daertoe be-geven. — De liefde die is blindt; sy gaet, daer 't niet en dient en is gelyk aen den douw, die also wel valt op den drek als op roosen. Dat diergelyke domme jongelieden naderhant klagen, en is niet te verwonderen.

Jagen, visschen, vrijen
 Is altijd vol lijn:
 want
 Vrijen, jagen, visschen,
 Dat moet dikmael missen,
 daerom
 Visschen, vrijen, jagen,
 Selden zonder klagen.

Byaldien dat er klachten vallen, terwijl sy noch los en ongebonden zijn en diensvolgens by hare [hunne] geruste vryigheyt kunnen blyven — hoe moet het diergelyke bevallen als de knoop gebonden is? Sou by alsulken het *trouwspeel* niet wel het begin

¹ Vrouwerimantel of sluier. ² Blinde-mannetjen spelen.

hebben van een *schouwspel* en het eynde van een *rouwspel*? Principalik, als sy malkanderen louter blaeuw bloemkens op de mou speten ¹ soo dat het spreekwoord niet dan al te waerachtig wort bevonden: *alle gevangenen zijn arm, ende alle vryers zijn ryk*. Tot welker verdere beduydinge ik segge:

Schoon voordoen is wel half verkocht,
 Maer 't heeft er veel in druk gebrocht:
 Dus, wie maer ziet op 't aerdig kleet,
 Gewis die trouwt zijn eygen leet.
 Veel dragen syd', fluweel, sattijn
 Trots al degeen, die edel sijn,
 En komen daer zoo aengestapt,
 Schoon dat de vader schoenen lapt;
 Daer gaen se pronken steeg en stijf
 En hebben qualik aen het lijf;
 En strijkt gy vonnis naer den tooy,
 Gewis het schijnt een vette prooy,
 Maer taelts eens wat naer munt en kruys,
 Lief-vriendt, dan isser niemandt t'huys.
 En sulke vindt m' er met dosijn,
 Die hierop afgesleten ² zijn,
 En gaen geveynsen machtig goet
 En knappen soo een slechten ³ bloedt.
 Maer dit gebeurt dan menigmael,
 Dat deze bloedt is even kael.

Ik hebber somtijts gevonden die my beleden, dat de sake met hen soo gepasseert was: namelijk ben ik indachtig van een weduwe die my vertelde, dat sy ten huwelyk brocht éenen stuyver, en haer man seven oort ⁴; en soo sy getrouwt waren, gingen sy voor twee blanken ⁵ gebranden-wijn drinken: dat was de bruyloft die sy hielden. Diergelyke vrijagiën en versameningen heet men in Brabandt *Leuvensche huwelijken*: Godt wilze altemael gebenedyen, gelijk ook de twee, die ik hier by voege: want sy het wel van doen hebben. Ik seg dan:

1 D. i. spelden. 2 Volleerd, doortrapt. 3 Eenvoudig, onnoozel.

4 Een oortjen = 1/4 stuiver. 5 Een blank = 6 duiten = 3 3/4 ct.

Truyt ons Bruynetje	Dat wordt mijn Bruytje
Wist eens een vetje,	Want sulke wijffjens
En sag een kansje	Die hebben schijffjens;
Aen weeldrig Hansje:	Dan drink ik wijntje
't Scheen goed van aertje	Van 't koele Rhijntje.
En rijk van vaertje:	Somma, ons Hansje
Want het droeg kleertjens.	Sag selfs een kansje;
Als moye Heertjens.	Soo dan dees gastjens
En witte broosjens,	Die knooopen 'et vastjens,
Met dobbel roosjens,	En geven 't hantje
En schoon faveurtjens	Tot echte pantje.
Van fraey couleurtjens.	Nu heeft ons Truytje
Truyt dan ons diertjen,	Een kael Reyn-uytje,
Dat stookt een viertjen.	En nu heeft Hansje
Dat leent een rokjen,	Een mager gansje,
Dat vlecht een lokjen,	Twee sonder landje,
Dat stijft zijn kantjens,	Twee sonder sandtje;
Dat huurt pendantjes,	Twee sonder huysje,
Dat weet zijn pronkjens,	Twee sonder kluysje;
Dat werpt zijn lonkjens,	Want siet, ons ventje
Dat schiet zijn suchtjens,	Heeft geldt noch rentje,
Dat heeft zijn kluchtjens:	En ons klappeytje
Soo gaet het doekje	Heeft bosch noch weytje.
En vrijt het broekje.	Nu gekt ons buurtje
Weldra ons Quantje	Met dit partuurtje,
Die siet het Dantje	En dees twee hertjens
Met haer fatsoentjens	Zijn vol van smertjens,
En purper schoentjens:	En hebben 't gekje
Hy seyt: dit Truytje	Met het gebrekje.

Dit meen ik, lieve Philothea, sal genoeg wezen aengaende die soete sottigheyt."

Neen, goed schalksche Pater Poirters, al is 't voor uwe "Philothea" genoeg, — ons moet gij nog een oogenblik het genot schenken, om een of ander uwer fijn gepenseelde tafereeltjens te mogen aanschouwen.

Tot nu toe heeft de Oisterwijker volksdichter vooral de "vuylbruydjes" ten tooneele gevoerd: maar ook de "slampam-

pende" mans, die "verloren maendag" vieren, verdienden niet gespaard te worden. Want

Een tuyschers handt,
Een slockers tandt,
Een suypers mondt,
Die gaen te grondt.

"Goede gesellen en vasten-avondt-vogels zijn altijd quade huys-houwers, en van vette keukens komt men lichtelijk tot magere erven: en eerder is een dorp verteirt als een huys gewonnen. Ik seg dan voorder:

Al is het gaetje van de keel
Al is het kleyn, noch kost het veel.
Rogier Bon-temps die heeft in 't sijn
Gegoten menig voeder wijn:
Soodat hy sonder mantel gaet,
Die ook al in den Lombaert staet.
Voorseker, die geen renten heeft
En die maer van sijn handen leeft,
En die nog daertoe ¹ alle dag
Wil vagen uyt het heel gelag,
En evenwel den waert betaelt,
Segt eens waer hy het geldt al haelt!
Ik kender een in onse straet,
Die al de selve gangen gaet.
Als d'oogen qualijk open zijn
Soo sit hy in den brandewijn;
En vat hem die dan by den kop,
Hy set er een nat zeyltjen op.
Dan smookt hy eens, dan eens gesnuft,
En spouwt, en niest, en geeuwt en puft;
Dan drinkt hy weer eens dat hy hijgt! —
Wat wonder dat hy stuypen krijgt?
En of het schoon is midder-nacht,
En dat sijn vrouw hem sittend wacht —
Hy schijnt genagelt op de bank,

¹ Daarenboven. Zie hierboven, blz. 293.

En gaet daer ronken op een plank;
 Oft op een tafel die hy vindt,
 En stinkt een vaedem voor den windt.
 Daer leydt hy als een beest versmoort;
 Sôo hy sijn lust en ziel vermoort!
 Hoe meenig wierd' een grijze man,
 Ten ¹ deê de Toebak en de kan?
 Want veel die doen, gelijk men siet,
 Sy drinken en s'en eten niet,
 Sy spoelen loos en longer af,
 En gaen al vroeger naer het graf.
 Maer wiens neus van den toebak rookt
 En als een backers oven smookt,
 En dan noch poeyert sijnen snuyt....
 Die blaest zijn siel ten neusen uyt.

.

't Is ongeloofelijk wat al kluchtige haenen datter by wijlen onder dat volkje niet gevonden en worden. Een van dese keldersiekt zijnde, soo hem sijn vriendt quam besøeken en wijs wilde maken, om den brant te temperen en te matigen, water te drinken, soo seyde de sieke datelik daer op: Dat is regelrecht tegen d'ordonnantie van mijnen Doctoer, want hy heeft my allen sterken drank verboden, en daer en is geen sterkere als Revier-water, want dat doet een heelen meulen draijen. Sie, Philothea, waer sy 't soeken, en hoe datse niet alleen hun gelt, maer hun gesontheyt spelen. Nog brengen sommigen tot ontschuldiginge by... hunne goetjonstigheyt! Sy seggen dat andere menschen goddeloos leven: want die moorden, benemen het leven; die stelen, rooven het goet; die quaet spreecken, snijden iemandt sijnen naem en faem af, en soo voort. Maer wy, seggen sy, wy en doen niemandt quaet, wy doen ons selven goet, wy doen de wereldt deugt, wy zijn de beste dieder leven — soodat Godt moet ons sijnen Hemel geven, want de Hemel is voor de gansen niet gemaekt. Dit redenen sommigen en zo kallen sy. Doch dit argument en de slot-reden verdraeyde

² Zoo het niet deed....

en verkeerde iemandt eens in deser voegen: 't Is waer, 't en is voor de gansen niet: de gansen die waggelen, soo doen de dronkaerts ook: de gansen die worden levendig gepluymt, soo doen de dronkaerts ook; de gansen gaen barrevoets, soo doen de dronkaerts ook; de gansen hebben roode neusen, soo doen de dronkaerts ook: de Hemel en is voor de gansen niet — ergo de Hemel en is voor de dronkaerts ook niet. Soo dede hy, seg ik, dood de opgesochte reden, die sy in vrolike by-een-komsten plachten op te werpen....

GRAFICHT VAN S. V. S.¹

Siet, hier leyt Steven Van der Stappen,
Die dronken doodt viel van de trappen:
Soo gy u, dronkaerts, niet bekeert,
Soo wordt gy ook geattrappeert."

Aldus kout en keuvelt de goedige en gemoedelijke Pr. Poirters, schertsend en boertend, in rijm en onrijm, onder gedurige kwinkslagen en luimige zetten verder voort. Soms heeft hij van die gelukkige invallen, geheel in den smaak des volks, zoo bevattelijk en uit het dagelijksch leven gegrepen, zoo harmonisch tevens uitgedrukt, dat men ze slechts eens behoeft te hooren, om ze voor altijd in 't geheugen te prenten. Is de wereld ook trouweloos en ondankbaar? O, antwoordt de geestige volksdichter,

't Is al "Joannis", "Joannis",
So lang alsseer wijn in de kan is:
Maer als de wijn daer uit is,
Dan seggen sy "dat Jan een guyt is."

En wat zei "een oudt bestemoertje, dat om geen dooden koning en sou hebben willen sterven" al waren de broodvrienden nog zoo verlangend om "haer hondeken wat te vlooyen"? O, sprak telkens het wijfjen:

Sta ik op het rolleken
Soo kost het my mijn bolleken,

¹ S. V. S. *Sus*, een zwijn. Verg. *De oude Tijd*, 1872, blz. 310.

En sta ik op het rolleken niet,
Soo en kost het my mijn bolleken niet.

Huismoeders, een goede raad!

Stickten, naeyen, breyen, spinnen,
Doen al menig penning winnen,
En de kanten net en fraey
Die stoffeeren de schappraey.

Een lesjen voor de dienstboden!

Zijtje maert ¹ of zijtje knecht,
Hout uw handen altijd recht,
Zijtje knecht of zijtje maert
Siet dat gy uw eertje spaert.

Een bijworpen voor allen!

Soo veel Heeren, Soo veel seeren
Soo veel honig, soo veel gal,
Soo veel deugden, Soo veel vreugden;
Soo is 't hier en overal.

Een enkel worpen op den hoop toe!

's Morgens bleeke sonneschijn,
En een kint dat drinkt den wijn,
En een vrouw die spreekt latijn,
Sal het eynde droevig zijn.

Nog een toemaatjen!

Laet Hemels vreugt en Helle pijn
Altijdt in uw gedachten zijn;
Denkt hoe het wesen mag aldaer,
Waer éenen dag duurt duysent jaer!
En peynst eens hoe 't daer wesen mag,
Waer duysent jaer is éenen dag!

“Eer ik evenwel hier afscheyde, soo moet ik voor onze Jof-
frouwen nog een staeltjen ophangen, dat boven maten schoon
sal staen als 't gemaekt is en gedragen wordt à l'*Angélique*:

¹ Of *maerte* dienstmaagd. Zie elders *dienstmaert*. Van deze *maerten* zal Sinte
Maerte of Martha wel de patronesse wezen. A. TH.

Want dat het schoonste staet,
 En alle rijk cieraet
 In glans te boven gaet;
 Dat is noch saecht satijn,
 Noch diamanten-schijn
 Maer dat is.... eerbaer zijn."

"Poirters' werk — zoo schrijft Snellaert — verscheen in den tijd dat eene overdrevene pracht al de rangen der maatschappij besmet had: de burgerij wedijverde met den adel, en de plattelandsbewoners gingen gedoscht in fluweelen kleederen. Alles is ijdelheid, zegt de wijze man, en pater Poirters wist met eene zeldzame gave deze spreuk te verbreiden.... Ongetwijfeld heeft *het Masker van de wereld* er veel aan toegedragen om de losheid der zeden te verminderen." — Ongetwijfeld ook is deze laatste zinsnede zeer eervol voor Poirters, ofschoon ik blijf gelooven dat de eerste wel niet meer waarheid zal bevatten voor Poirters' dagen dan voor de onze: zoo bleef er nog gelegenheid genoeg over, om bovenvermelde lofprijzing te kunnen verdienen. 't Is echter een feit, dat de weelde, en vooral de weelderige kleederdracht, niet aan de hekelroede van onzen volksdichter ontsnapte en meermalen duchtig gekastijd werd. De onvermoeide prediker, die 30 jaren lang, 't zij te Antwerpen, waar hij vermoedelijk door Pr. Hazart werd vervangen en opgevolgd, 't zij te Leuven of te Lier of eindelijk te Mechelen, waar hij de 12 laatste jaren zijns levens doorbracht, van den kansel ijverde tegen de ondeugden zijns tijds, had zeker beter dan iemand de gelegenheid gehad om zijne eeuw te leeren kennen: Poirters lezende leeft men dan ook geheel in zijn tijd en met zijne tijdgenooten.

Overbekend is de *tour* (wandelrid) *van à la mode*, waarin Poirters het vooral gemunt heeft op "sommige vuilvodden" en "een deel kale pluggen¹, die evenwel den jonker maken", terwijl ze daar "lanterfantten op de Brusselsche vaertbrug".

¹ Plugghe *homo incompotus* bij Kilian.

Dat Momus in de Munt ging sitten voor een traeltje
 Of dat hy daeromtrent ging liggen op een baelkje,
 Wat zou hy al niet zien! hy keek zich zelve suf,
 Met al dat nieuw fatsoen, met al die hofsche snuf;
 En als hy 't hadt gezien, hoe zou het hem bevallen!...
 Ik kender al een deel, daer viel wat op te smallen:
 Die hebben 't hier zoo breedt en t'huis, eylaes, soo nauw!
 Men vindter qualijk pot of ketel in de schouw.
 Wilt gy een staeltjen zien van dees gewisse klachten?
 Ik bid u, blijf wat staen, wy sullen hier wat wachten;
 Sy moeten hier voorby, s' en konnen 't niet ontgaen;
 De koetsen sijn reeds daer; ey, sie het spel eens aen!
 Terwijl de tour passeert soo moetje op éenen letten,
 Die schijnt wel wat te sijn, maer heeft niet by te setten;
 Hy sit daer in 't portael ¹, ziedaer, daer is de gast,
 Die, als hy éens bonsiert ², wel zeven dagen vast.
 En zeker dat moet sijn: waer zou hy 't anders halen?
 Want zyn gehuerde koets moet hy daermee betalen.
 Dat rijden is zoo fraey! dat staet hem zoo wel aen,
 Al sou hy naderhand nog moeten barvoets gaen!
 Dat koetsken dat moet voort, monsieurken dat moet toeren,
 Al zou 't hem op het eind nog naer een gasthuis voeren;
 Men weet wel wie hy is en wat hy hebben kan,
 En hoe zyn vader heet een strooyen-edelman.
 Hy raekten op 't comptoir, daer kreeg hy wat te schrijven:
 De winst was taemlyk groot; hy kon niet langer blijven.
 Fluks moet de degen aen, de laerzen aen den voet
 't Kapotjen op de zijde en 't pluimken op den hoed. —
 Maer kijk eens, wat dat daer zoo statig komt greden,
 Dat 's een permantig dier ³: hoe perst het al zyn leden!
 Ziet eens hoe kakelbond dat deze joffer gaet
 En 't was een kamenier nog t'jarent ⁴ in ons straet.
 Meijoffer! 't is een spreuk, dat iedereen sijn teering
 Moet stellen naer sijn winst en voegen naer sijn neering;
 Maer gy toert alle dag en rijdt heel Brussel rond,

¹ Portel van een koets.

² Anders *bonceurt*, d. i. *bonne chère* of goeden cier maakt.

³ Een vrouwelyk wezen, destijds in dien zin veel gebezigd.

⁴ Nog in dit jaar.

Als hadt gy alle jaer een rent van duizend pond.
Lief kind, men kent u wel, gy zoudt u kunnen lijden,
Al kwaemt gy dag op dag den toer niet om te rijden;
Gij weet het zelve wel, 't is tegen uw geslacht,
't Is buiten uwen staet, 't is boven uwe magt.
Ik vreeze dat misschien uw zaek al is verlopen,
En dat gy zonder geld al menigmael gaet koopen;
Al wat er is geborgd en is nog niet betaeld;
De man wacht naer zyn geld, waer gy uw stoffen haelt.
Ga, rijd den steenweg op, doorsnuffel eens de boeken,
Gy vindt daer uwen naem en zonder lang te zoeken;
Hier staet een groote som van langgeborgd satijn,
Hier, items acht of tien van zijde en armozijn.
En durfdet gy dan nog voorby de winkels varen,
Waer gy zoo onbeschaemd laet placken uwe waren?
Ik bid u, hebt gy dan uw Masker aen uw zij',
Dat gy het aen wilt doen en rijden straks voorby?
Gy meent: gy zijt heel schoon, en 't is toch niet met allen:
De dienstmaert liet u eens in krieckensteen vallen:
Nu draegt gy duiveltjes en moesjes op uw vel,
Maer, wat gy stopt of niet, men ziet de putten wel;
Dat gy uw locken hebt vol cypersch poeyer hangen,
En dat gy altyd strijkt blanketsel op uw wangen,
En dat naer muskeljaet ¹ zoo riekt geheel uw kleed,
Men weet wel somtijds op wat moer dat alles leedt. —
Hier meê wil ik naer huis: al tijd genoeg verloren!
Maer zoo dat Momus ware in onzen tijd geboren,
Hy bleef tot t'avond toe, onwillig om te gaen....
Maer zie, wat koets komt daer met witte paerden aen?
Dees heeft haer volle vracht van een dozijn monsieurkens
Die vol van pluymkens zijn, vol strikskens en faveurkens.
Gy gaet ter regter school, opdat gy metter tijd
Eens Cezars altemael of Alexanders zijt. —
Dat ik aen uws gelijks moest eigen wapens langen,
Ik zou u aen de zijd' slechts geel karotten ² hangen:
Doch neen, dit deugde ook niet: gy wierdt ze zeker kwijt,
Dewyl gy veel te veel omtrent de verkens zijt. —

¹ Muskus. ² Geelkleurige wortels.

't Zijn vogels zonder bek, 't zijn leeuwen zonder klauwen,
 Zy hebben peis met Mars en oorlog met de vrouwen;
 't Is basiliscusrot¹; zy vechten met 't gezicht
 Foei, Venusjonkers, foei! gy zijt veel aes te ligt.
 Hoe lang doorwandelt gy den tour van à la moden?
 Ge en gaet niet òens voor goed den weg van Gods geboden;
 Verzaekt dien zoeten toer, zoo vol van ydelheit:
 Peinst op den grooten toer, den ring van de eeuwigheit.

Na den bluf op den "tour van à la mode", was het te verwachten dat ook de "verwaende hooeverdighyeyt" in de kleederpracht een "striemken" zou ontvangen. "Daer is nu geen onderscheyt meer, roept Pr. Poirters uit! Borger-dochters, ja *Hacken-packen* pronkt als de beste: zoo meynen de mosschelen dat se visch sijn als sy uit haer schelpen gefaken. Maer wat dunkt u van eene Mevrouw, die lestmael nog vijftig pattakons gegeven heeft om een kraeg te doen wasschen, stijven en setten?" Daer kan wel een "sinnebeeldeken" af.

't En is maer schijn
 Hier groot te zijn,

schrijft Adrianus onder een plaatjen, waarop het schaduwbeeld van kleinen Nobis, dank hebbe het licht eener brandende kaars, tot eene reuzengestalte is aangegroeid.

Wel, kleyne Nobis, slimme Guyt,
 Hoe steekje dus u bultjen uyt,
 En uw rapierken naer den muer?
 Eilieve, siet eens dit postuer!
 De schaduwe, die van hem schiet,
 Is Reusen-werk: — en doet het niet?²
 Doch schoon dat dit verheven staet
 Gy zijt een Naentje³ metter daet;
 Gy zijt een *Buts*⁴, 't is al te klaer,
 En *Duymken* was uw beste-vaer,

¹ De blik van den basiliscus was, geloofde men, doodelijk: die opvatting vindt men in elk ascetisch boek dier dagen terug.

² Is het niet zoo? — nog gebruikelijk in de volkstaal.

³ Dwergjen, *un nain*. ⁴ *Buts* of *buste* bult.

En *Heyltien Dwergh*, dat was u Peet:
Wat, meenje of ik 't niet en weet?
Maer siet, door dese keers en schijn,
Soo schijnt het kleyn wat groots te zijn.
Al toont gy dan een groot gesel,
Ik seg nog eens: men kent u wel.

Wat siet men *Quidams* op de straet
Met wie het nog al slechter gaet!
S'en zijn het niet, en willen 't zijn:
Sy gaen gekleedt in armosijn,
Met een koutijser op de zij,
Daertoe ¹ een bonte livery.
Het huys dat hangt vol gouden leer,
De vader is *Monsieur mon peer*,
En voor *Monsieurens* moeders deur
Daer ligt de vuyle mesthoop veur:
En of hy heel in 't muskes gaet,
Dit stinkt noch al de heele straet.

En wie en loeg er lestmael niet
Met onse los verwaende *Griet*?
Sy hadde peerlen aen den hals
(Doch hier geseydt, sy waren vals)
En Cypers poeyer in het haer
Als of het een Princesse waer:
En droeg een kruys van diamant,
En had den waeyer in de handt:
En dan nog mouchen op haer vel:
Wat dunkt u eens, ging dat niet wel?
Nu heeftse witte schoentjens aen,
Daer zijn blaeuw roosjens in gedaen:
Sy draegt ook Leopoldus stof:
Waerachtig, *Griet*, dat gaet te grof!
Wat meynje dan wie datje bent?
Men heeft u over lang gekent,
Als gy met een root lijfken ² gingt:
Foei! dese hoovaerdy die stinkt.
Al gaeje nu wat hoofs en net,

¹ Zie blz. 11. ² Een keurslijffen van roode stof.

Al zijtje soo wat opgeset,
 Al gaeje pronken als een kauw,
 Al zijtje mooyer als een pauw,
 Al zijn uw lokken gefriseert
 En heel uw kleedt geparfumeerd,
 Gy zijt en blijft ons ouwe Griet:
Wat maer is schijn, en is men niet.

Onuitputtelijk en tevens onovertreffelijk is Poirters, waar hij tegen het "palleerend en friseerend joffergoedjen" zijne pijltjens aan 't scherpen is. Ten slotte nog een enkel proefjen. "Veel joffrouwen staen boven maten wel in haer eygen gratie en goetdunken, en als sy gepresen worden, sy gelooven of het Evangelie waer', en sy zijn van dry derde-deelen meer als over de twee-en-half bedrogen en belogen. Dat hondeken *Trotsch Laetdunken* heeftse sôo gebeten, datse sich inbeelden dat sy 't zijn, alleen en anders geen. 't En gaet soo grof niet met dese, daer ik nu af spreken sal. Edoch 't soet windeken van ydel behagen is evenwel dat Meysken ook dapper in de hul¹ geslagen. 't Is een

Die ieder *Fier Margrietjen* biet,
 En was nochtans de schoonste niet.
 Doch sy friseert en krolt en draeyt,
 Soo datse selden spint of naeyt:
 Een vuyl-bruyt die wil pronken gaen
 Heeft altijd veel parerens aen.
 Haer vader is wel machtig rijk
 En heeftter weynig sijns gelijk:
 Maer daerder veel zijn aen den dis
 Weet, dat daer dunne spoeling is.
 Daer sitse nu ons trotse Dant
 En is van nu af van den tant.
 Met oorlof, Joffers van de Stadt,
 Ik wensch dat gy de saek eens vat,
 En let op uwen pauwen-voet
 En minder moedt of meerder goet.

¹ *Hul, hulle*, hoofddoek.

Gy pronkt gelijk een pauwen-steert,
 En 't stof is dikwils weynig weert:
 En gaet met anders hayr, en roemt
 Misschien van een, die is verdoemt
 Gy draegt chappynen ¹ aen den voet
 En een pluymagie op den hoet,
 En gy en 't pluymken dat 'er is,
 Ik twyfel wie het lichtsten is.
 Ik bidd' u, eer u naekt verdriet,
 En steunt doch op de werelt niet:
 En veel min op uw purper-root:
 Want dat is voor de bleeke doot.
 Hoe aerdig dat een dochter singt,
 Hoe geestig dat een jongman springt,
 De werelt die speelt bankeroet
 En licht ons altemael den voet.

Men hoort het: de diepste ernst schuilt onder de speelsche rijmen van Pr. Poirters, onder zijne luimigste kwinkslagen. Niet altijd echter past hij het *ridendo dicere verum* toe: hier en daar is ook de vorm-zelf hoogst ernstig. Ja, zegt Hofdijk te recht, ook dien diep weemoedigen toon, de klacht eener gebroekene ziele, die Cats zoo dikwerf bij uitnemendheid trof, die betraande woorden wist Poirters aan te slaan. Het is de kunst opgevoerd tot de edele eenvoudigheid der natuur, waar hij eene zich der ijdelheid ontworstelende maagd doet uitbreken in 't volgend boetgeklag. — Het geheel is een genre-stukjen, vast gepenseeld, en met eene uitvoerigheid van details, die, als bij G. Dou, de eenheid van het geheel niet alleen geen afbreuk doet, maar ze veeleer volmaakt.

Wie sal een tranen-vloet aen mijn gezicht verleenen,
 Om met mijn oogen selfs mijn oogen te beweenen?
 Wie sal uyt elke vlecht doen springen een fonteyn?
 Want droefheyt, die maer sucht, die is voor my te kleyn.
 Ik wil dit ydel hooft van hayr tot hayrken wassen,

¹ Broosjens. Bij Kilian is zappijne *tyrrhenicum seu hetruscum sandalium*, *crepidae genus*, edito admodum solo, vulgo *sappinus*.

En dan eens wederom bestroyen dik ¹ met asschen:
 Ik wil van heden af gaen in een hayren kleet,
 Totdat dit weeldig vlees sal swemm' in 't roode sweet;
 'k En kan my nimmermeer te harde wetten maken,
 Al koos ik van nu af een vier om in te blaken:
 Dit wulpsch en wereltsch hert dat moet gesuyvert zijn,
 God geve door wat straf, God geve door wat pijn!
 Den kostelijken tijdt en mijn verloren dagen
 Hoe kan ik, sondig mensch, ten vollen die beklagen!
 Edoch die goede God is dikwils haest voldaan,
 Als Hy siet uyt een oog maer rollen éénen traen.
 Dies wil ik met geklag in 't kort eens gaen verhalen,
 Hoe ik tot nog toe ging in eenen doolhof dwalen:
 Ik wil met herten-leet eens brengen aen den dag
 In wat een diepen slaep van *Ydelheydt* ik lag.
 Wanneer de morgen-son op haren gulden wagen
 De werelt weder schonk de nieuw-geboren dagen;
 En dat het blinkend hooft soo hoog geresen was,
 Dat het diep in de zael schoot stralen door het glas;
 Als buyten op het landt de ossen gingen ploegen;
 Als al de Bracken los, als al de Winden ² joegen;
 Als ieder in het sweet had uren overbracht —
 Dan was tot mijnent noch geen eynde van den nacht.
 Ik sliep tot thienen toe; dan quam de Maegt getreden
 En ging, gestolens wijs, met ruchteloose schreden,
 En quam tot in 't gemak ⁴, tot aen myn ledikant
 En nam my in den slaep heel soetjens by de hant;
 En bood my goeden dag en sey my goeden morgen:
 Hier was den aenvang eerst van al myn ydel sorgen,
 En soo ik had gedroomt, soo moest ik zijn gehult,
 Soo moest ik zijn gespeet ⁵, soo moest ik zijn gekrult.
 Al soud' ik uren lang daer hebben sitten kijken,
 Al soud' ik uren lang daer hebben sitten strijken —
 De maert ⁶ en had geen rust (al was se moe van staen)

¹ Anders: *dicht*. ² Hazewindhonden.

³ Steelsgewijze zonder gerucht te maken. ⁴ Slaapvertrek.

⁵ Niet het leelijke *gespect* zoo als Hofdijk te lezen geeft: *speten* is *spelden* bij Poirters. Men vindt elders: *op de mouw speten*.

⁶ De dienstmaagd: zie blz. 338.

Of ik en was voor eerst ook tot éen hayr voldaan.
 Dan ging 't naer Godes dienst, de *Misse van de slapers*,
 Ja, soo gy 't wel bevroëdt, de *Misse van de gapers*;
 Godt weet hoe menig oog daer vyerig leest en spelt
 Terwijl een rouwig hert stort tranen met geweld. —
 Soo wierdt het midder-noen, men ging de spijsen rechten:
 Daer stont tot onsen dienst een heel deel gauwe knechten,
 Daer wierdt den gasten eerst gedient van het begin
 Een kostelyk lampet met roosen-water in.
 Als iedereen nu sat, soo moest men vrolijk wesen
 En wasser tot dien eynd' ook alles uytgelesen,
 Soo van gesoden spijs als alderhand 'gebraet,
 Van wilt en kort gebeent, tot lust en overdaet,
 En soete confituur en lekker marmeladen
 En alderhande fruyt en schotels vol sucaden:
 Daertoe de koele wijn, die ging gedurig ront,
 Die altydt in het ijs den heelen somer stont.
 Hoe menig dertel tong en ongesoute reden
 En swerten achterklap en wiert daer niet geleden?
 En veel broot-dronkery en onbeschoft geluyt:
 Want daer de wijn gaet in, daer gaet de wijsheit uyt.
 Dan ging men in 't priëel of met een jachtjen varen,
 Om nieuwen appetijt te scheppen uyt de baren:
 Of wel in een karos, soo ging men nae den noen
 Den *Tour van à la Mod'*, Venus' processi doen.
 Soo quam den avont aen, dan ging het op een singen,
 Dan ging het heel den nacht op danssen en op springen.
 De speelman op de straet die maekten een geluyt
 Dat menig mensch stont op en keek te venster uyt.
 Hier hebt gy, mijne ziel, eens in het kort beschreven
 Den loop van uwen tijdt en uw voorgaende leven.

 Besiet een Konings zoon, die daer genagelt hangt!
 Die is 't, die naer uw hert en uwe ziel verlangt.
 Siet eens wat dat Hy heeft voor uwe gunst geleden!
 Hy lag in eenen stal en wiert voor u besneden,
 Gegeesselt en gekruyst, doornagelt en doorwont,
 Omdat gy in sijn hert soo diep geschreven stont:
 En sult gy dan niet eens uw dankbaerheyt betoonen

En liefde met de liefd' en hert met hert gaen lonen?
 Welaen dan, mijne ziel, seg eens met kloeken moet
 Aen eenen die voor u heeft uytgestort zijn bloet:
 "Ik schenk u, Jesu soet, ik schenk u duysent herten,
 "Ik geve u lijf en ziel voor uwe pijn en smerten,
 "Ik bidde u, neem my aen, ontvang my voor uw *Bruyt*
 "Ik ga de *werelt* af, ik zweer: ik scheyder uyt."

Met deze "klacht eener gebroken ziele", waar Hofdijk zoo mee dweept, vergelijkte men uit het *Nieuwejaar-Spiegelken van Philagie* de ontboezeming der "godminnende ziele, versaekende de ydelheyl, wereldsche pracht en pomperyen", door Dr. van Vloten als een toonbeeld aangehaald¹: het laatste overtreft, dunkt me, het eerste nog, en de poëtische dictie bereikt eene hoogte, waartoe Poirters zich anders zelden verheft.

Wist ik, o zoete Godt, dat Gy hadt groot verlangen,
 Om my te zien in 't goud en stijf in rijk cieraet,
 En tusschen leliemelk schoon' roosen op mijn wangen,
 En 't hulsel van mijn hoofd staen branden door agaet;
 Wist ik dat uw vermaek de peerlesnoeren waeren,
 Die zilvre douwe-vrucht van 't Indiaensche strandt,
 Gy soudze heden zien gevlochten door mijn hairen,
 En vonken op mijn borst als hellen diamant;
 Wist ik dat U behaegt het muscus van die rijken,
 Daer speceryen-locht maer geur en roosen blaest,
 Ik parfumeerde strakx heel' straeten en heel' wijken,
 Zoo dat een ieders reuk wiert hemelswijs geaest.
 Maer neen, Gy acht een ziel, die ievert uw geboden
 En in 't oodmoedig kruys stelt al haer hooverdij,
 Meer als die wakker is en droomt van nieuwe moden,
 Van dat waer poppegoed en valsche kremerij.
 Sy draegen 't roode goud en laeden bleeke vreesen;
 Van binnen wordt getreurt, van buyten wordt gemalt;
 't Fluweel dekt hertepijn, maer kan ze niet genezen;
 Ach, 's werelds zoete vreugd is al te zeer vergalt!
 Schenkt een verettert hert den wijn in goude schroeven²,

¹ *Beknopte geschiedenis der nederlandsche letteren.* ² Schroefbekers.

Het is niet als de ziel, daer 's Hemels sap op douwt;
 Die zal een blijde luyt en 't snaerenspel bedroeven,
 Daer dees heeft volle vreugd ook in wat haer benouwt.

.

Dies val ik U te voet, o aller levens Leven!
 Geef my een nette ziel, geef my een net gemoed,
 Zoo sterf ik zonder schrik, wanneer die ander beven:
 Want dan is mijne ziel gezuyvert door uw Bloed.
 Adieu dan, ydelheyd, met al uw pomperyen
 En met uw lichte kraem van al dat poppegoed:
 Ik ben aen Godt verlooft, aen my valt niet te vryen
 En Hy bezit mijn hert, dat Hy kocht met sijn bloed.

Ziedaar een flauw denkbeeld van 't zoo veel gelezen en geprezen *Masker*, dat den naam van den nederigen Poirters, tegen zijne bedoeling in, onsterfelijk heeft gemaakt bij het nageslacht, dat ook dien naam zoo dierbaar maakte aan zijne tijdgenooten. Een dier tijdgenooten G. V. E. — ik verklaar die initialen door Gulielmus Van den Eede¹ — was de tolk aller gevoelens, toen hij den 13ⁿ Augustus 1649 schreef:

AEN P. ADRIANUS POIRTERS, OP HET MASKER VAN DE WERELDT.

Wordt *Ptolomæus*, hoog geleert,
 Met reden overal geëert
 Omdat hy uyt den diepen nacht
 De *werelt* heeft in 't licht gebracht:
 Is 't dat *Americus* nog leeft
 In 't *Deel*, dat hy gevonden heeft:
 Is 't dat nog heden wordt gehoord
Columbus' naem en van der *Noort*²:
 Zijn overal om hunne vaert

¹ Zie over dien geestigen Brusselaar (geb. 1621 † 1692 te Gent) de Backer *Bibliothèque IV*, pag. 199. Behalve een aantal latijnsche verzen schreef hy: *Lyden en strijden door 't geduerig cruys Jesu Christi van het beginsel tot het eynde sijns levens: in Rijmdicht gestelt, beneffens de vyftien smerten van de Allerheyligste Maget en Moeder Gods Maria, en eenige godvruchtige overleggingen voor een Christen-mensch*. Te Gendt by Hendrik Saetreuver, 1691, 8°.

² De beroemde nederlandsche zeevaarder Olivier van Noort,
 die stuurt zijn ranke vloot
 Door Magellanes straat en om den wereldkloot.

Noch *Draek* en *Candys* ¹ seer vermaert —
 Waerom en sal de zelfste *Faem*
 Ook niet verbreyden uwen naem?
 Dees seylden wel de *werelt* ront
 Daer yeder een nieuw *Rijke* vont,
 Hier in het *Oost*, daer in het *West*:
 Maer gy ontdekt de *wereldt* best.
 Al quamen *Spaensche kraecken* ² aen
 Daer woont de swarten *Indiaen*;
 Schoon d'ander vloten zijn gelant
 Aen *Batams* en *Guinea's* strant —
 Noch heeft ons noyt *Matroos* geseyt
 Hoe verre en waer de *wereldt* scheydt:
 Maer gy geeft ons beduydenis
 Hoe het met haer gelegen is.
 Gy toont uw *Philothea* klaer
 De *wereldt* in het openbaer;
 Gy toontse haer vol van verdriet,
 Vol van bedroch en anders niet,
 Vol dobbelheyt en sottigheyt
 En *ydel*, *ydel*, *ydelheydt*.

Joannes de Winde, een *Medicinae Doctor*, die ook, in
 echt Poirteriaanschen trant, een lofied schreef op *het Masker*,
 sluit zijne aanbeveling van 't gezonde *Recipe* met deze vers-
 regels, waarmede ook wij afscheid nemen van Poirters' meester-
 stukjen:

Welaen dan, wieje zijt, gaet overleest dit Boeksken,
 En laet het in den mondts versmiltten als een koeksken,
 Oft een *Tabletje* waer': soo vindje seker baet
 En sult in korten tijdt genesen al het quaedt.

¹ De Engelsche zeevaarders Francis Drake en Thomas Cavendish.

² *Kraeke*, *karraecke*, bij Kilian *cercurus*, *circerus*; *caraque*. Wie heeft ge-
 durende den Duitsch-deenschen oorlog niet hooren spreken van den *Rolf-*
kraeke der Deensche vloot?

REISVERHAAL VAN EEN KRUISVAARDER, UIT DE XIIIe EEUW,

UITGEGEVEN DOOR

J. C. A. HEZENMANS.

Onze kronijken zijn vol van de namen der Nederlandsche vorsten die naar het heilig land trokken, om te deelen in de gevaren en den roem der kruistochten. Te beginnen met den hertog van Neder-Lotharingen, Godfried van Bouillon, ontmoeten de Hollandsche en Vlaamsche graven, de hertogen van Brabant en tal van onze mindere heeren elkander in de velden en op de bergen van Judaea en Syrië. Geen oorlogsvloot stevende naar het Oosten, of zij telde Nederlanders onder hare bemanning; ja eer de kruistochten nog een geregelden aanvang genomen hadden, maakten zich reeds kloeke onversaagde strandbewoners onder hen op, die de ongeloovigen gingen bestoken; met lichte vaartuigen liepen zij de Middellzee af, om hun schepen in den grond te boren en hun kuststeden te verwoesten ¹. Van heldenfeiten hebben onze oude schrijvers dan ook genoeg te vermelden, al behooren de Damiate-klokjes tot de fabelen, en de poëzie vlocht hare lauwerkransen zoo welig voor die vrome tochten, vroom in elke beteekenis van het woord, dat zij zelfs de oudere heldenzangen ging omwerken, om, ten koste der tijdrekenkunde, er den adem in te doen gloeien, die eeuwen lang de christen volken naar het Oosten dreef; geen épos was haar meer denkbaar, of de held moest strijden voor het Graf des Heeren en Jerusalem; zelfs de romans van Karel den Grootē konden dien invloed niet ontgaan, zij schreef er een nieuw slot aan in dezen geest, met even stoute hand, als waarmede het gothische choor aan den dom van Aken gebouwd werd.

¹ Vgl. over deze expeditiën: Brabantsche Yeesten. Edit. Willems. Bk. III.

Wat wij aan verhalen bezeten hebben, over die heldhaftige en godsdienstige ondernemingen, laat zich hieruit afleiden; in de kasteelen der edelen, en eveneens in de hutten van landbouwers en visschers, moeten in de lange avonden, aan den winterhaard, de krigsbedrijven, de rampen, de ontberingen en ongelukken van kruistochten en pelgrimagiën, een onuitputtelijke stof zijn geweest. Ook is het waarschijnlijk, dat er beschrijvingen bestaan hebben, hoe kort dan ook, der reizen van Nederlanders naar het H. Land. Groote reisbeschrijvers zijn de Nederlanders wel nooit geweest, zij hebben zich meestal beholpen met vertalingen, en in die eeuwen schijnen zij de zorg voor de noodige itinerarias overgelaten te hebben aan de Venetianen, die zich met den overtocht der pelgrims belastten. Maar toch, er waren ginder zóóveel dingen die hun oog en hart troffen, en onder hen bevonden er zich zóó velen die bekwaam waren om deze indrukken terug te geven, dat het niet aannemelijk wezen kan, dat, bij voorbeeld, niet een of ander vrome geleerde klerk voor zijn meester het verhaal opgesteld hebbe, van den langen moeilijken tocht door hen samen ondernomen, met aanduiding der voornaamste punten van oponthoud, en der beroemdste heiligdommen die zij bezochten. Een gedeelte van zoodanig reisverhaal kom ik te ontdekken, want een ontdekking durf ik het bijna noemen, de vinding van het 15-eeuwsche afschrift der reis van iemand, die in den aanhef verklaart: dat hij in 1217, met het kruis geteekend, naar Jerusalem trok.

't Is het eerste stuk van dien aard dat in Nederland aan het licht komt, terzelfdertijd ongeveer, dat de abbé Raillard te Parijs het lied ontdekt dat de kruisvaarders zongen¹. Het is

¹ Zie hier twee strophen van dit lied:

Jerusalem mirabilis
Urbs beatior aliis
Quam permanens obtabilis
Gaudentibus te angelis.

Illuc debemus pergere
Nostros honores vendere
Templum Dei acquirere
Sarracenos destruere.

gevoegd in een groot en schoon M. S., afkomstig uit het voormalige klooster der Tertiarissen, of zusters van den derden regel des H. Franciscus', te Oisterwijk, volgens het eerste schutblad dat, op een pergamenten strook, het opschrift draagt: Dit boeck behoort den Conve^t vande^{sustere} va^{Oosterwijk}. Geheel het M. S. bestaat uit eene verzameling van stukken, die betrekking hebben op het leven en de vereering der H. Catharina van Alexandrië; het is, gedeeltelijk op pergament, gedeeltelijk op papier, geschreven, met een schoone krachtige letter; tal van grooter en kleiner initialen versieren het met kleuren en bloemen; het is geheel onbeschadigd.

Ziehier de opgave der stukken waaruit het samengesteld is.

- 1° Eene levensbeschrijving der H. Catharina, in vijf en dertig kapittels; aanvangende: Hier beghijnt dz boeck vand' gheboorte^{en} vande^{leven} en^{paffijen} der alre waerdichster maghz en^{cony}ghyne en mertelaerster S. Katherina.
- 2° Een levensbeschrijving der H. Catharina, in zes en twintig kapittels; aanvangende: Hier beghijnt die legende d' gloriose cony^{ghyne} maghz ende mertelaerster santa Katherina.
- 3° Hier beghijne^{die myrakelen} int ghemeyn vand' heylich' maghz en^{mertelaerst} S. Katherina.
- 4° Hier beghij^t hoe dz de^{duerbare} scat dz presyose licham vand' glorioser cony^{ghyne} en^{bruut} Xpi S. Katherina ghevonde^{wort opte} berch van Synay. Een apocrief bericht der ontdekking en vervoering des lichaams der heilige, in zes kapittels.
- 5° Ons reisverhaal.
- 6° Hier beghijnen vijf punten in welcke^{die gloriose conynclike} maghz en^{bruut} Xpi S. Katherina wonderlicken is.
- 7° Hier na volghe^{XII wtnemende so}derlyng^{prevelegye} of teyke^{d' myne} die onse^{lieve he'} Ihs Xps heeft bewijst op eertrijc der waerdigh' maghz en^{mertelaerst} Santa Katherina.
- 8° Hier beghij^t dz yerste sermoe^{va} d'heiligh' maghz en^{bruut} Xpi S. Katherina.
- 9° Hier beghij^t dz ander sermoe^{van die waerdighe} maghz S. Katherina.

10° Hier beghijnt dat prologus vaⁿ der gheesteliker fontynen daerbi dese edel gloriose conyⁿghyne santa Katherina ghelijet wort. Wt welcker groter fonteynen vloeyen noch seven ander fonteynkens als ghi hier bescreven sult vyndeⁿ.

11° Hier beghijneⁿ XII gheestelicke peerleⁿ daermen af makeⁿ sal S. Katherina een gheestelike croen — in drie kapittels.

12° Hier beghijnen somyghe mierakeleⁿ vand' glorioser conyncliker maghz S. Katherina, welcke God heeft lateⁿ gescieⁿ ov'myds v'diensteⁿ sijnre liever bruut.

Het geheele M. S. is, met eene en dezelfde hand, geschreven na 1478, zoo als blijkt uit het verhaal der bekeering van een Israëliet, voorkomende onder § 12, luidende: "Int jaer ons heren mcccc enⁿ lxxviiij, da' na dz hertich Karel van Burgongen inden velde verslaghen was, enⁿ des Keyzers soen van romen, hertich van Oesterrijc, die docht' van burgungnen te hulijck nemen soude; enⁿ als hi ned' comen soude, so nam hi mz hem enen notabelen man, die seer abel was ind' medecynen, enⁿ dyt was een jode.... Enⁿ hi woent nu te leyn, enⁿ heit meyst' davyd, enⁿ heeft da' eeⁿs guets mans docht', enⁿ leeft nu als een Kersteⁿ mensche."

Wij hebben dus met eene copie te doen, ook is, denkelijk terzelfder tijd, in de 15° eeuw aan het proza zijne lenigheid geschonken; dat het evenwel geene vertaling is, blijkt o. a. uit de wijze, waarop de schrijver het geval verhaalt van den Griekschen kloosterbroeder, die door de Arabieren van zijn kameel en zijn lading olie beroofd werd. Eene overzetting, uit welke taal ook, zou, hier te lande, geen olievat laten *toebinden*; dat heeft een Nederlander in zijn eigen taal geschreven, gelijk hij het ginder had zien gebeuren, want in het laatste kwartaal der 15° eeuw was men hier met de Oostersche ustensilia niet genoeg vertrouwd, om, bij eene vertaling, uit eigen hoofde, aan een uitheemsch verhaal zulk een eigenaardig karakter bij te zetten, en er dien stempel van oorspronkelijkheid op te slaan.

Maar bezitten wij het verhaal in zijn geheel? Hieromtrent kan geen twijfel bestaan; het geheele verhaal bezitten wij niet, 't is slechts een fragment; de copiïst heeft er uit genomen wat

hem dienstig was, met betrekking tot de H. Catharina; de reis naar hare grafstede en het overige heeft hij achterwege gelaten, en is alzoo voor ons verloren gegaan, want op terugvinden van het geheele verhaal is wel niet met grond te hopen. Ook nog uit andere omstandigheden blijkt dat het slechts een fragment is. In het wederkeeren van den Sinai, geeft de reiziger zijn tocht op, punt voor punt, met een nauwkeurigheid die onzen tijd niet tot oneer zou strekken; in het heenreizen daarentegen, verplaatst hij zich plotselings van Ptolemais in de woestijn van Pharan. Hoe had hij dien tocht gemaakt? dit alles heeft de copiïst achterwege gelaten, even als de beschrijving van Jerusalem en der andere heilige plaatsen; en dit is te betreuren, want uit zijne schildering van het klooster op den Sinai, zoo treffend van eenvoud en waarheid, blijkt dat hij geen alledaagsch reiziger was.

In 1217 zag het er met de Christenen in het H. land treurig uit. Jerusalem, door Saladijn heroverd, was sedert 1117 weer in de macht der ongeloovigen. De Duitsche keizer Frederik II had zich wel tegenover den paus plechtig verbonden een nieuwen kruistocht te ondernemen, maar hij speelde met zijn woord; die vorst, zonder geloof of overtuiging, hield zich liever bezig met de Moorsche erotische dichters van Sicilië, en de provençaalsche minnezangers, die hekeldichten tegen de kerk maakten; hij stelde van jaar tot jaar zijn tocht naar het Oosten uit, zijn beloften en 's pausen banvloek niet achtend. In deze omstandigheid, begonnen de burgers der machtig en rijk geworden steden zelf handelend op te treden; de Dominicanen en Franciscanen hadden den kruistocht gepredikt met de meeste vrucht; duizenden verklaarden zich bereid hen te volgen. In 1217 ondernamen dus de burgers van Keulen en Bremen, in vereeniging met de Brabanders, Hollanders en Friezen, bij welke zich de bewoners van Noorwegen aansloten, een groote heirvaart naar het H. land; met eene vloot van drie honderd schepen verschenen zij voor de machtige stad Damiate, in Egypte, spoedig was zij veroverd, maar door gebrek aan een vast plan, en nog meer aan hoofdleiding, liep geheel de onderneming op niets uit;

terwijl de aanvoerders het oneens waren over hetgeen verder stond te doen, verliep en versmolt het leger, en Damiate was kort naderhand weer in de macht van Sultan Kamel. Het Latijnsche keizerrijk, dat te Constantinopel zijn zetel oprichtte, op den grondslag des vermolmden troons der Comnenen, had, eveneens, geen krachten genoeg te zijner beschikking, om zich duurzaam te vestigen of staande te houden, te midden eener vijandige en altijd oproerige bevolking; de opvolger van Boudewijn van Vlaanderen, Hendrik, was overleden in 1216; zijn schoonbroeder, Petrus graaf van Courtenay en Auxerre, in zijne plaats gekozen, viel, toen hij bezit van zijn troon wilde gaan nemen, in de handen van den griekschen vorst van Epirus, en kwam om in de gevangenis. Zijn oudste zoon, Philips graaf van Namen, weigerde die gevaarlijke kroon, de tweede, Robert, nam ze aan, maar kon eerst in 1220 Constantinopel bereiken. Overal stonden de zaken der Christenen hoogst bedenkelijk. In deze tijdsomstandigheden toog onze reiziger naar het Oosten; hij had het kruis aangenomen, maar de heilige plaatsen mocht hij niet doorwandelen zoo als zijn voorvaders, met den helm op het hoofd en de lans in de vuist; als eenvoudig pelgrim, moest hij gaan; zelfs zag hij zich verplicht het gewaad der Grieksche monniken aan te nemen, ten einde ongemoeid den Sinäi te kunnen bereiken.

Zijne berichten zijn helder en nauwkeurig. Te Akka (Acco, Aco, St Jean d'Acre) of Ptolemaïs, bevond hij zich op bevriend gebied; deze sterke vesting was toen nog in de macht der Christenen. Haar Beelsebubs tempel, of toren der Vliegen, is genoeg bekend uit de historie der kruistochten; dat hij den god van Accoron, die vierde voorstelling van Baäl in het Phenicische pantheïsme, verwacht met dien van Acon, is te vergeven; hij verzuimt echter niet ook te wijzen op het ware Accoron, in den Pentapolis.

Wat zijne beschrijving van het klooster der Transfiguratie en des bergs betreft, de juistheid en belangrijkheid hiervan kunnen wij het best leeren kennen, door vergelijking met die van bedevaarders uit onzen tijd. B^r de Géramb, die in 1833 den Sinäi besteeg, zegt: "Het klooster is als een klein dorp, omgeven

met hooge wallen uit granietblokken samengesteld; het bestaat uit eene verzameling van onregelmatige gebouwen, op een zeer ongelijk terrein, in verschillenden smaak opgetrokken." Men weet, dat Keizerin Helena er de grondslagen van legde, en dat Justiniaan het in 527 verbouwde en vergrootte. Een vijf en twintigtal jaren later bezocht het P. de Damas, die alles middeleeuwsch zeer vervallen vond ¹.

Onze reiziger spreekt niet van de bekende koord, waarmede men bij gebrek van ingang, veertig voet hoog langs den ringmuur in het klooster wordt opgehaald; hij gewaagt daarentegen van een ijzeren deur. De Géramb komt hem in het gelijk stellen. "Ik had ook door een deur kunnen binnengaan, verhaalt hij, want, wat men ook beweerd hebbe, er bestaat een deur; maar zij is ommuurd, en wordt alleen geopend om den patriarch binnen te laten." De Damas ging door die deur binnen. Hij zegt: "nous fîmes un détour entre deux murailles, et nous nous trouvâmes en face d'une porte de fer. Elle est basse, étroite et tellement dissimulée qu'on l'eut prise pour l'orifice d'un égout ². De fraaiheid der kerk verbaasde Géramb; zij telt drie beuken, rustende op twee reeksen kolommen, tot verschillende bouwworden behorende, maar voor het grootste gedeelte korinthisch. Zij is dus opgetrokken met de overblijfsels van oudere paleizen of tempels. De wanden en vloer waren nog in 1833 geheel en al overdekt met wit en zwart marmer, en eene menigte zilveren en kristallen lampen brandden er, geschonken door vrome Russen, uit eerbied voor de H. Catherina, wier lichaam er rust. Damas teekent aan, dat de choorschelp versierd is met eene voorstelling der Transfiguratie en de portretten van Keizer Justiniaan en zijne vrouw Theodora, alles in mozaïk. "Na de kerk bezocht te hebben, vervolgt Géramb, bracht men mij in de kapel van den brandenden braambosch;" hij blijft echter in uitvoerigheid, van beschrijving achter zijn XIII-eeuwschen voorganger; en als wij hem zijn bezoek aan de overblijfsels der H. Catharina hooren verhalen, dan schijnt het een weerklink te zijn van dat

¹ Voyages en Orient. Sināi et Judée. 2 T. a. p., blz. 157.

onzes kruis-vaarders." Het lichaam dezer groote heilige, zegt hij, was, naar men mij verzekerde, voor zestig jaar nog in zijn geheel. Na dien tijd is men, om het aan de roofzucht der Arabieren te onttrekken, zoo dikwijls verplicht geweest het te verplaatsen, en het is door de vochtigheid zoo aangetast geworden, dat alleen de voornaamste deelen zijn overgebleven. Die welke men laat zien, zijn het hoofd en eene hand, beide zeer goed bewaard.

"Ten tien ure des morgens kwam men mij met groote plechtigheid afhalen. De oversten bevonden zich met de geheele kloostergemeente in de kerk, en al de lampen waren ontstoken. Men had mij verhaald, dat de overblijfselen der heilige een welriekenden geur rond zich verspreidden, en inderdaad, de kas was nauwelijks geopend, of de aangenaamste geur deed zich ontwaren. Met allen eerbied nam toen de superieur het hoofd, dat gewikkeld is in goudlaken en bedekt met eene kroon insgelijks van goud,.... daarna nam hij de hand, die eene buitengewone blankheid behouden heeft." ¹ Men ontwaart hieruit dat tegenwoordig de olievloeying niet meer plaats heeft; de H. Catharina behoorde werkelijk, gelijk onze pelgrim nog heeft kunnen waarnemen, vroeger onder de olievloeiende heiligen. Tot beter verstand van eene andere plaats in zijn reisverhaal, is het misschien niet ondienstig hier aan te halen, wat Godescard uit de schriften van den aartsbisschop van San-Severino, Falconius, heeft overgenomen: "Men zegt dat het lichaam dezer heilige door Engelen op den berg Sinaï was gedragen; dit moet aldus verstaan worden, dat de monniken van den Sinaï het in hun klooster overvoerden, om het met dien schat te verrijken. Dikwijls heeft men het kloosterkleed als een engelenkleed aangeduid, en oudtijds noemde men de kloosterlingen zelf engelen".

Bij het bestijgen van den top des bergs ontmoette Gêramb de trappen niet meer, die onzen kruisvaarder van dienst geweest waren; hij vond "geen enkel spoor van eenig pad", die oudere

¹ De Damas, dien men niet zooveel welwillendheid bewees, zegt kort af: près 'du maître-autel, un sarcophage en marbre gris renferme, dit-on, les reliques de S. Catherine.

werken waren vervallen; geen wonder dat hij luide klaagt over de ruwheid en steilte van den weg. Men wees ook hem de kapel van den profeet Elias, en de grot waarin hij zich ophield; op den kruin des bergs vond hij de puinhoopen van twee christenkerken, waarvan de eene den naam droeg der Transfiguratie, ook zag hij er eene moské door de Turken ter gedachtenis van Mozes gebouwd. De opening der rots, waarin de wetgever der Hebreeuwen geplaatst werd, toen de heerlijkheid Gods hem voorbij trok, ontmoette hij eveneens; haar graniet vond ook hij buitengewoon hard, en ter nauwernood kon hij, met een sterken hamer, in den tijd van een half uur er eenige kleine stukjes van afslaan; maar alleen in de verte werd hem de plaats getoond, waar weleer het lichaam der H. Catharina vele eeuwen gerust heeft. De Damas constateert hetzelfde.

Bij vergelijking dezer verhalen, ontwaart men, dat onze middeleeuwsche pelgrim de ligging der plaatsen die hij beschrijft niet altijd met volmaakte juistheid aanduidt, maar desniettemin spreekt de helderheid van zijn geest en de scherpte van zijn oog uit geheel zijn opstel, dat zeker een der belangrijkste stukken is, welke wij uit onze oude letterkunde bezitten.

Merkwaardig is de beschrijving, die hij geeft van de zwervende horden der woestijn; dat zij, volgens zijne getuigenis, de reizigers die naar den Sinaï trekken veelal ongemoeid laten, vindt zijne gereede verklaring hierin, dat de kloosterlingen ze met hun aalmoezen voortdurend te hulp komen, en hen bezigen om de voortbrengsels hunner tuinen te gaan verkoopen, en al het noodige aan te voeren; dit maakt die woeste stammen tot hun vrienden.

Wat eindelijk ons afschrift betreft, ik geloof dat het, gelijk het geheele M. S., het werk is eener vrouwenhand; eene der zusters zelf van het klooster te Oisterwijk, veronderstel ik, heeft het gemaakt; vooral hel ik hiertoe over, omdat overal des afschrijvers volstrekte onbekendheid blijkt met uitheemsche namen. Ptolomaïs wordt onder zijn pen lotholomaeyda; Machabaeus levert hem eigenaardige moeilijkheden op; Jethro wordt Yevo; Nadab en Abiu, Nadab en Abijn; Elim, Helijm; zelf

Bethlehem komt niet behoorlijk op papier. Aannemelijk is het niet dat een *klerk*, zoo geheel onbekend zou wezen met de schriftuur, dat hij dergelijke namen, die zoo dikwijls gebezigd worden, op zulke wijze zou radbraken.

Verkortingsteekenen komen in overvloed voor en worden nog al dooreen gebruikt. Waar de beteekenis boven bedenking stond, heb ik ze opgelost. Voor 't overige geef ik den tekst integraal terug; onoverkomelijke moeilijkheden in de lezing geloof ik niet dat hij oplevert; daar de zin duister is, schenkt de verdere gang van het verhaal gewoonlijk de noodige ophelderingen.

**Hier na volet vanden berch van Synay daer dat waerdighe gloriose
licham vander heiligher maghet S. Katherina rustende is.**

Dat yerst cap.

Int iaer ons heren mcc ende xvij ¹ was ic geteykent metten cruce ons heren in verlatenisse mijnre sonden, Ende voer pelgrymse met mijnre pelgrymen ten heilighen lande waert te iherusalem. Ende als ic die heilige steden doerwandert hadde ende ghevysenteert hadde, do hadde ic alte grote begheerte te versueken der salighen maghet santa Katherina licham, dat drupende is van haren heilighen oly. Mer want ic dat langhe tijt vuerichliken in mijnen ghemuede op gheset hadde, so beval ic mij selven alte mael, mijne siel ende mijn licham, der gracyen gods ende der hulpen deser saligher maghet santa Katherina, ende waert ontfeken met also groter begheerte, so dat ic niet en ontfach enyghe perykel of misval, dat my begheven mochte. Want ic wtfette mijn leven totter doot of totter ewigher ghevaenkenisse, of ten vloeyden, of enyghe ander avontuer. Hier om nam ic den wech aen van Acon, die welneer ² gheheiten was ptolomaeijda ³, daer van outs gheoevent ⁴ was die afgod beelzebub, daermen inder ewangelien af leest dat hi god was

¹ Er heeft gestaan 1227, de eerste x is doorgehaald, op de wijze als meer schrijffouten in het M. S. verbeterd zijn.

² Weleer. ³ Er staat: lotholomaeijda; de p aangezien voor lo.

⁴ Gediend, gekultiveerd.

van Acoron. Want daer is noch die toren in die haven derselver stat, die gheheiten is die toorn der vlieghe, in welker stat Yonathas, machbeus broeder bedrieghenijs ghevanghen was ende van trypone doot gheslaghen. Mer daer is noch een ander stat Acorun, die een is van de vijf steden der philistynen. Vander voerseider stede Acoron nam ic den wech aen ende veynsde my inden habijt als een griex monyck, met enen langhen baerde. Hier is te weten, dat die wech der voestynen, daer men doer-reyst totten berch van Synay, is vol perijkels, want daer sijn scadelike lewen, welker voetstappen ic daer versche sach, ende scadelike wormen ¹ ende tijgherijs. Ende oec is daer perijckel van reghen, want alst reghent soe v'lament dat water doer die berghen ende vervult die woestyn met also groter overvloedicheyt, dat nyement dat perijckel en mach ontgaen. ² Daer is oec also grote hette, dat sij denghenen die daer voer, by tijden dwijngen tot ghebrec; des somers en mach nyemant die woestijn doer lyden, ³ ende daer sijn oec luttel voghelen in, mer voer den berch van Synay is een slechte ⁴ ende witte wech, daer moyfes voede ⁵ die cude sijns fwagers ⁶ Yeuo ⁷, doe hi den bosche sach borgen. Daer vochten oec die kijnder van Yfrahel tegen Amelech, doe moijfes badt inden berch van Synay, ende Aron sijn armen op-hielt. Ende die kynder van Yfrahel die maecten daer oec dat gulden kalf, ende bedent aen, ende dat vier verteerde daer Nadab ende Abijn ⁸. Mer inden voet des berchs Synay, in die stede daer dat bosche stont, dien moyfes waende dat hi bornde ende nz ⁹ bornde, dat hi onverbrant bleef, daer is ghetymmert een suverlicke kercke inder eren onser liever vrouwen der heiligher maghet maria, ende van bynnen is sy suverlike versiert met claren marmer steen ende is buten met lode ghedect, ende heeft bynnen veel lampen. Dese kerck bewoent een bisscop met mony-ken, seer religyose mannen van Arabyen ende van grycken, in een grote convent, gode seer devoteliken dienende. Ende sij leven al in groter absteneneye, welke die bisscop altemael beforghet in tijtlicke ende gheesteliken dynghe. Dese hebben enen hoof ¹⁰ die met eenre vasten yferne porten is, ende met hoghen sterken

1 Slangen. 2 De Damas beschrijft dit verschijnsel uitvoerig. T. a. p. bl. 144.

3 Gaan. 4 Effen. 5 Weidde. 6 Schoonvader.

7 Yevo voor: Jethro — Jetro, de *tr* door *u* overgebracht.

8 Nadab en Abiu, Levit. X, 1, 2, 3. 9 Niet. 10 Hof, tuin.

mueren al om bemuert, om die vrese vanden beesten der woſtine. Dat ſelve hof onthoutſe ¹ al, mer die wonynghen ſijn verſcheyden, alſo datter twe, een jonghe ende een oude, te gader wonen, op dat die jonghe den ouden helpen mach. Sij hebben haer ſlaepſteden ende haer outaren ende oock haer bedehusen een yegelijke byſonder, mer ſi hebben een grote ende pryncepael kerck, tot welcker kerken ſij inder nacht alle te ſamen te metten comen. Sij doen des nachts den dienst gods voel hoechliker dan des daechs; ſij hebben alle enen ghemeynen reeſter, groet ende ſcoen, mer daer is alleen een grote tafel in gheſet, aen welke haer biſſcop ſijt, aent een eynde; ende die ander ſitten al om ende om, ende eten twe ende twe te ſamen, ſonder tafelaken, op die blote tafel. Mer om den anderen dach, ende in hoechtijden, eten ſij in den reventaer, ende om den anderen dach eten ſij in haren wonynghe, water ende broet. Ic at met hem in haren reventaer, ſij eten fedelike ſonder lessen ², ende ſi dryncken altoes water, dan in ſomyghen hoechtijden gebruiken ſij een luttel wyns. Sij hebben gueden viſche genuech vander roder ſee, ende ſij hebben tamelike broet; ſij hebben rapen ende olijs ³, ende oec dadelen gheneuch. Sij en eten numermeer vleiſche; ſij worden armeliken ghecleet ende ſij ſlapen opter eerden, ſonder vederen of plumen of ſonder ſtroy, mer ſij hebben maten, ende die brengmen hem ⁴ al van babylonyen ⁵. Inden begin des cloeſters daer is oec die ſtede daer dat boſſche ſtont daer moyses den here van aenſicht tot aenſicht ſach ende toefprac, welke ſtede is eerlijc bereyt. Ende wort waerdeliken gheeert van allen menſchen, beyde Saracynen ende Korſten ⁶, ende is inden ſelven cloeſter onderdeilt ⁷. Nyemant en dar ⁸ daer in gaen (biſcop noch korſten menſche, noch ſaracynen) dan ongefcoeyt. Die grote ſaudaen, die conyne van babilonijen ⁵, was doe ter ſelver tijt daer, ende hi eerde oetmoedelike die ſtede ende ghync daerin met bloten voeten. Dat boſſche is wech ghenomen, ende onder die korſten ⁹ ghedeilt voer groet heilichdom, mer totter ghelikenysſe des boſſches is ghemaect een gulden boſſche, van gulden platen, ende dat beelt ons heren van claren goude boven dat

¹ Houdt ze in.

² Lezing gedurende den maaltijd, in de weſtersche kloosters gebruikelijk.

³ Miſſchien voor: olijs. ⁴ Hen. ⁵ Bagdad? of liever het Egyptiſche Babilonië?

⁶ Chriſtenen. ⁷ Onderdeeld. ⁸ dar — durft. ⁹ Chriſtenen.

bofsche, ende moyfes beelt van goude, staende te rechter hant des bofsches ende ontfcoeyt hem. Daer staet oec een ander beelt van moyfes aen die luchter¹ fyden, daer hem die here die boetscap gaf tot pharon den conynck van Egipten: van dat volck wt egypten te leyden, in welcken noch ghetoent worden stenen, die in hem² hebben ghemaelt als gelikenysse des bofsches³, die orbelicken⁴ sijn tot menygherhande siecte.

**Hierna volcht van Santa Katherina licham ende haer
tomme⁵. Dat ij cap.**

Het is te weten, dat inder selver kerken, int hoghe (choor), teghen dat suden is gheset der saligher maghet ende mertelaersse S. Katherina tome. Die tome is cort, vanden alrebesten aelbasteren, edeliken bereit, welcs dexfel verheven is als een overdexfel van eenre kyften; men luucse op ende men slutse toe. Doe die byscop mijn begheert verstaen hadde ende die sake mijnre coemste, doe bereyde hi hem met devocyen, met sanghe ende met ghebede, met licht ende met vieroock, ende hi ghijnc totter wtvercorene maghet S. Katherina licham, ende hi oploec my die tome, ende hi liet my daer in sien. Ende ic sach claerlyc, van aensicht tot aensicht, sonder twijfel dat licham van der gloriofer conynghyne S. Katherina, ende ic cuften haer gloriose hoeft al bloet. Mer die leden ende dat ghebeent hanghen noch aen een te samen met aderen, ende driven in den oly, ende die oly drupet wt alle den leden bysonder; recht als sweet van des menschen leden, die in enen heten bade sittet wtghevet dropelen van sweet. Hier is te merken, also die paffy⁶ der selver maghet vertelt, dat haer licham terstont nader mertelyen vanden heiligen enghelen overghedraghen ende gheset is int hoechste des berchs van Synay; mer nu is sij eerliken ghedraghen in hare kerk. Want die stede in welcker dat licham vanden enghelen gheleit was, die was also ontoegankelijc ende onbewoent, om

¹ Luchter, linker. ² Zich. ³ Versteende afdruksels van planten?

⁴ Bruikbaar. ⁵ Tomme — tombe, graf. ⁶ Lijdensgeschiedenis.

ghebreck des waters. Ende dat heilighe licham is boven dat coer teghen dat suden; die tomme is corte, want dat felve licham is na maten cleyn. Daer byder gracyen gods ende overmids die verdiensten der goedertyerene maghet S. Katherina grote ende ontellike myrakelen ghesceijen. Want terstont doe ic daer was, so ghesceyede dyt edel myerakel.

Een myerakel van eenen brueder die oly brenghen soude ten closter.

Een monynck van dien closter die oly soude brenghen tot den convent, die maeckte sijnen wech doer die woestyn, ende hi viel onder die moerdenaers, die een vanden camelen metten helen last roofden. Ende doe sy vanden monijnck met den kameel een stucke wechghes ghegaen waren, doe ont deden sij dat vat, op dat sij een luttel olyen nemen souden tot hare nootdorft, mer liet, voer die oly vloeyden daer vyt scoen bloet. Als die rovers dat saghen, so bonden sy dat vat weder toe ende brochten den roef des olys ende den kameel haesteliken weder totten monyken, ende baden hem dat sij hem wat vander oly gheven woude. Die monyken gonden hem des ende ont deden hem dat vat, dat sij daer te voren ontdaen hadden, ende daer sij bloet wt ghegoten hadden; ende liet, sij ontfijnghe ter stont waerachtighen ende pueren oly van des monynckes banden, ende sij ghynghe verveert ende confuus ewech.

Een myerakel van enen brueder die laken brenghen soude in S. Katherina cloester.

Doe een brueder laken brenghen soude tot S. Katherinen cloester, van eenre merct, tot behoef der bruederen, so vervolchden hem die moerdenaers vanden faracynen ende ontnamen hem dat laken. Ende doe sij dat laken ghenomen hadden, so ghinc dese brueder totten richter vander stat,¹ ende seide hem wat hem ghevallen² was. Mer die moerdenaers worden gheslaghen met groter blyntheit, so dat sij niet en mochten ontgaen, ter tijt toe dat sij in haren eyghen persoon den richter dat laken weder brochten ende beliden haer misdaet.

¹ Deze stad zal Pharan wezen, welke destijds zeer belangrijk was.

² Gebeurd.

Hoe mij die bisscop op dat hoechste vanden berch dede leyden. Dat iij cap,

Ende als ic bijden voerseyden monyken drie daghen ghebleven was, soe bad ic den bisscop dat hi mij enen leydsman gheven woude, die mij leiden soude totter hoechz ¹ des berchs van Synay, daer moyses die ewe ² ontfijnc vanden here. Aldus ghync ic metten leytsman die mij vanden bisscop verleent was, ende ic clam op inden berch. Item voer die poert vanden cloester is die fonteyn, daer Moyses den steen sloech, ende dat daer water wt quam ³. Dezen berch is seer hooch, boven alle provyncyen, ende sy segghen noch datter god in woent, ende dat coepat daermen op clijmet, is ghemaecht met trappen, ende die sijn also enghe ende affeyghende, ten waer dattet bij trappen, aldaer bijden hermiten ende van anderen heilighen met arbeyde wt gheset waer, neymant en soude daerop moghen clymen ⁴. Want die trappen sijn dicwil, overmyds den steenroetsen int hoghe met toornen ⁵, ende en sijn sonder groten arbeit niet wt te houden. Ic clam op bij dese trappen totter hoechz des berchs, mer als ic tot den derden deel des berchs opgheclommen was, soe vant ic een kercke van onser liever vrouwen, daer sij haer syenliken openbaerde den monyken die beneden den berch wonden. Ende ic clam noch hogher op bij den voerseyden trappen, ende ic ghinc doer twe stenen poerten, ende ic quam tot des propheeten helias capelle, ende tot ter steden diemen Oreb heit. Daer af die scrifftuer seit: ende hi wanderde in dier spylen totten berch gods van Oreb. Ende helias vaste daer XL daghen ende XL nachten, ende daer hi stont int gat vanden steen om den here te sien. Ende hi sach enen vynt ⁶ overlijden ⁷, die die berghen ende stenen braken, ende die here en was daer niet in.

¹ Hoogheid, top. ² Wet.

³ Deze fontein ligt wel iets verder dan voor de poort, in het dal Raphidim. Exod. XVII, 1.

⁴ Een der kluizenaars die in vroegere eeuwen de toppen des Sinaïs bewoonden, is de H. Joannes Climacus, die echter aan het maken van andere trappen zijn toenaam dankt.

⁵ De zin is hier duister, denkelijk ten gevolge eener schrijffout.

⁶ Storm, wind. ⁷ Overlijden, voorbijgaan.

Daer na quam die geest der eertbeuïjnghe ende daer en was die here oec niet in. Mer daerna quam een fudynghe van enen fuden wynt, ende daer was die here in, ende doe sprac hi met hem. Ende daer staet den wyngaert die S. Johannes ewangelista plante, diemen heyt die druwen stap¹his. Ende van dier steden clam ic opten cop des berchs Synay, ende daer is ghetymmert moyses kerck, daer hem die here die ewe gaf. Ende daer is oec dat hol van desen berch, daer hi in woende, doe hi vaste XL daghen; mer hi en sterf niet int lant van beloeften ende gheen mensche en weet waer hi begraven is. Ende die here beval hem aldaer den tabernakel te maken vander arcken, ende daer sprac hi metten here als die een vrient metten anderen. Ende in dier doerren van dier kerken², in enen steen, daer barch hem moyses, doe hi die here woude sien, ende seyde tot hem: "Toen mij dijn aensicht." Mer die here sprack: "ic sal dy tonen alle guet, mer mijn aensicht en sulstu niet sien moghen. Mer staet int gat van desen steen, ende als ic overlijden³ sal, so saltu sien mijn achterste." Moyses stont bijden steen doe die heer hem overleet, ende den steen woert weec, als was, dat van den vier weeck wort. Mer vanden anxt, die moyses ontfyne vander gloriën des heren die hi sach, so druckten hi hem selven inden steen. In welken ic noch sach die litteykenen van sijnre ghelikenisfe in gedrukt; nochtan is den steen so hert, ende en mach met ghenen ijser ghehouden of ghebroken worden. Vander hoeheit des berchs, sach ic alle die provyncey en al om ende om, wïjt ende breed. Ende myn leydsman thoende my van dier selver steden helym⁴, daer die Lxxij pallembomen ende die xij fonteynen sijn, ende die stede daar die kynder van israhel yerft aten dat hemels broet. Ende sij segghen dattet daer selden reghent, mer dat die stenen nat worden vanden dauwe des hemels. Ende doe ic daer was, doe reghendet een luttel, mer het en hadde daer in vyf iaren doe noyt ghereghent. Het is oec te weten,

¹ Denkelijk eene schrijffout, voor Staphis. In de zon gedroogde druiven (Rozijnen) worden in het Grieksch *Staphis* genoemd. Vgl. Dodonaeus, *Kruidboek*, blz. 683.

² Géramb vond de opening der rots waarin Moses school, gedeeltelijk gevuld met puin van deze kerk.

³ Overlijden, voorbijgaan.

⁴ Elim. Exod. XV, 27. Numer. XXXIII, 9.

dat desen berch in dat meefte deel gheheyten wort Synay, nochtan in enijghen deel, te egypten waert, wort hi gheheiten Oreb, daer moyses metten roeyden floech den steen oreb, ende hi gaf water alle den menschen der kynderen van Yfrahel. Ende die bisscop ¹ seyde mij: "dat die kynder van Yfrahel een deel vanden steen droghen totten water der wederfeggijnghe, ende dat deel diende hem ende gaf hem overvloedeliken water. "Ic sach oec den steen daer dat gloriose licham der suverre maghet s. Katherina van den enghelen neder gheleit wort. Hier om als ic dus was in die hoeheit des berchs van synay, ende sach alle die provyncyen die daer aen laghen, ende ic van voel dynghen vraghende gheleert was van mijnen leydsman, doe clam ic weder neder met hem vanden berch, ende bijn weder ghegaen totter kerken der gloriofer maghet ende mertelaerster santa Katherina. Mer doe ic vier daghen bi hem gheweest hadde, ende die bisscop van mij verftont vanden wille mijns wechfcheydens, so ghync hi met groter waerdicheit totter tomen, daer dat gloriose licham waerdeliken in leyt, ende hi loecfe mij op, ende ic bedet waerdeliken aen, ende doe hife op gheloken hadde, so gaf hi mij vander heiligher maghet ende mertelaerster S. Katherina oly die wt haren licham loept. Voert so gaf hy mij die benedyxy, ende hi gaf my wechspife, beyde van vruchten ende van visfchen ende van brode. Ende hi ghesonde mij met benedyxen, ende ic sciet van daen. Ende aldus nam ic den wech weder aen, ende metter gracyen gods so quam ic weder int heilighe lant.

**Hier na volecht vanden wech diemen weder keert vanden
berch Synay ten heilighen lande. Dat IV cap.**

Doer dese langhe brede woestyn en is niet feker doer te wanderen, sonder leyders der wegghen, om die voesticheit der woestynen, die wel **xiii** dachvaerden lanck is, ende om die grote menichte der quader ende ombescheydender menschen, die niet en wonen in husen, mer onder die tabernakelen van vellen, als

¹ Zou het niet de cicerone geweest zijn, die deze overlevering verhaalde?

wilneer die kynderen van Ysrahel in die selve voestyn wanderten. Want die wateren en blyven daer niet langhe in die steden, die daer om legghen, daer om veranderen sij haer wonynghen ende volghen den water. Sy en bouwen noch sy en eren ¹ niet, en selden eten sy broot, mer alleen so eten sy vleysche der beesten dat sy mit iaghen vanghen, ende dat coken sy op stenen, die heet ghemaect sij vander sonnen. Mer sy sijn sterck ende wreet, ende als wanhopende haers eyghens levens niet te achten. Mer al eeft sake dat sy voel quaets doen in die woestyn, nochtans so deren sij selden S. Katherina pelgrijmen. Als dan een pelgrijm den rechten wech hout, so sal hi comen vanden rechten wech der wostynen in die eerste stad van judea, die bersabee gheheiten is; daer na twe mylen coemt men in die stat ebron. Item vander stat ebron comt men doer vijf mylen schoens weechs, dat is een half dach reyse. Ende so comt men dan in beddelyem juda, ende also voert in die heilighe stat van iherusalem.

¹ Landbouw drijven.

DE VAN HARENS,

DOOR

P. F. TH. VAN HOOGSTRATEN.

DE VAN HARENS, door
C^d. BUSKEN HUET,
Batavia, | J. Noordendorp,
Ernst en C^o. | Amsterdam,

Voor dit wel niet omvang- maar zeer belangrijk boekjen vraagt de schrijver met het volste recht eene plaats in de boekenkast naast de uitgave der Van Harens, door Dr. Van Vloten. Het beeld van Willem heeft hij, volgens zijne eigene getuigenis, maar even aangeduid, en de meeste ruimte aan dat zijns broeders afgestaan, omdat hij zich vooral ten doel stelde, de kwestie van Onno Zwijs schuld of onschuld te behandelen. Staan wij in de eerste plaats bij het beeld des ouderen broeders een oogenblik stil.

Toen Willen van Haren, (in 1710 geboren), met zijne lyrische en epische zangen optrad, was het hier te lande de volle bloeitijd der gladde vormkunst, zonder gloed, zonder leven, zonder eenig echt-poëtisch gehalte.

't Volk, in liefde ontsteeken

Ter Dichtkunst, wilde dat vermaak ook aan de leeken
Deelachtig maaken, dies men door gansch Nederland
Vergaderplaatsen tot dien einde (had) geplant.

Door geheel Nederland zat dan ook in allerlei dichtgenootschappen Mevrouw Ydelheid op den thron. Wie het voorrecht genoot lid te zijn van *Libertate et Concordia* te Amsterdam, van *Dulces ante Omnia Musae* te Utrecht, van *Kunst wordt door Arbeid verkregen* te Leyden, of van *Kunstliefde spaart*

geen vlijt in den Haag, waande zich poëet, en vooral gerechtigd om alles uit de hoogte voor goed of kwaad te verklaren, naarmate het al of niet beandwoordde aan de onschendbare wetten van zijn genootschap. — De hoogste koning op het gebied der gladgekemde vaerskunst was Sybrand Feitama, die er zijn lust in vond de helft van zijn tweeën-zestigjarig leven te zwoegen aan de vertolking en beschaving van Fénelons *Télémaque*, en toen nog twintig jaren over had, die hij aan de vertaling en gladding van Voltaires *Henriade* ging verspillen. Uit zijne school kwam ook het echt- en dichterpaar Van Winter Van Merken te voorschijn, zich even als de onvermoeide meester, op de navolging van Voltaire, maar van Voltaire, den konventioneeelen heldendicht- en treurspelschrijver, met allen ijver toeleggend. Willems geboorte en rang boven zijne kunstgenooten schijnen de oorzaak te zijn geweest, dat hij zich met de knutselarijen der dichtgenootschappen nooit heeft afgegeven; want ofschoon hij op politiek gebied een van Frankrijks hevigste tegenstanders geweest is, dreef hij, volgens de opmerking van Huet, de vereering van Voltaire tot een uiterste, waarvoor zelfs Feitama den hoed moest afnemen. Voltaire zong hem toe:

Démosthène au conseil, et Pindare au Parnasse,
L'Auguste Liberté marche devant tes pas;
Tyrtée a dans ton sein répandu son audace,
Et tu tiens sa trompette, organe des combats.

Je ne peux t'imiter, mais j'aime ton courage;
Né pour la liberté, tu penses en héros,
Mais qui naquit sujet, ne doit penser qu'en sage
Et vivre obscurément, s'il veut vivre en repos.

Notre esprit est conforme aux lieux, qui l'ont vu naître,
A Rome on est Esclave, à Londres Citoyen;
La grandeur d'un Batave est de vivre sans maitre,
Et mon premier devoir est de servir le mien.

Tot voltooiing van Willems beeld meent Huet er nog te moeten bijvoegen, dat de vertaling van een dozijn psalmen voor kerkgebruik, ondernomen op verzoek van den griffier Fagel, de

laatste dichterlijke uitspanning van dezen bewonderaar van Voltaire geweest is. Zoo bewoog hij zich mede in den stroom zijner dagen, waarin zeer velen in ons vaderland eene vereering van den Afgod der eeuw Voltaire bestaanbaar achtten met een levendig geloof aan de alleen zaligmakende christelijke openbaring en oprechte bijbelerkenning, en wist zich tevens door het aristokratische zijner letterkundige betrekkingen in Nederland boven de groote slaafsche schaar zijner tijdgenooten te verheffen. Huydecoper namelijk was de eenige letterkundige van Nederland, met wien Willem van Haren briefwisseling hield. "De Heer Huydecoper", schrijft hij, "nam de onaangename en verdrietige bezigheid van hetzelfde (het dichtstuk *Friso*) te ontleden, en alleen om de Kunsten en Wetenschappen te bevoordeelen op zich." Zijne "dankbaarheid voor zulk een proeve van vriendschap, en voor zulk een iever om hem aan te moedigen in plaats van af te schrikken, zou nooit in zijn hart verflauwen, maar in kracht aangroeien, naarmate dit Gedicht door de wereld zou worden goedgekeurd".

De meening te hebben gevraagd van een zoo voortreffelijk beoordeelaar, — die daad, meent Huet, zal onzen dichter steeds tot eer verstrekken, ook al was Huydecoper toen nog niet de kritische Herkules van later dagen. Bilderdijk oordeelde daar anders over. Hij noemt den *Friso* een in alle opzichten schoon dichtstuk. En "schoon de versificatie misschien hier en daar fautif is, (zegt hij), *was het denkelyk beter, voor het onder de schaaf van Huydecoper geweest was*". En inderdaad Huydecoper, hoe uitstekend een taalkenner hij geweest zij, had geen kunstgevoel genoeg, om dichtstukken te verbeteren. Zijne vertoogen over onze verzifikatie, die hier en daar in zijne *Proeve* voorkomen, zijn geheel en al in den geest van de vaerzensmeders van zijn tijd. Zijne kritiek heeft dan ook de meeste waarde, waar zij het grammatikale geldt: op het gebied der Aesthetiek heeft hij te weinig hart en oog voor het waarlijk dichterlijke en verhevene. Evenwel geven wij het den heer Beets gaarne toe, dat zijne aanmerkingen op Van Harens *Friso* over 't algemeen zeer onschuldig geweest zijn. De Friesche adel droeg er

in die dagen roem op, eene uitgestrekte geleerdheid te bezitten. De dichter van den *Friso* had ook, zoowel aan het Athenaeum te Franeker, als aan de hoogeschool te Groningen, eene geletterde opvoeding ontvangen. Hij kende vrij grondig de oude, en eenige nieuwe talen, had veel gelezen, en was vooral zeer bedreven in de oude en nieuwe geschiedenis. Daarenboven deden zijne houding en gelaat terstond niet slechts den edelman erkennen, maar tevens den man van een buitengewoon karakter en voortreffelijke begaafdheden. Hij was een afstammeling van dat oude geslacht, dat tot de vestiging en sterking van den Nederlandschen staat zijne helden en staatsmannen, en aan Oranje trouwe dienaars en vrienden geleverd had; de zoon van Adam Ernst Van Haren en Amelia Henriette du Tour, die de eigenaardigheden der beide geslachten in zijn persoon vereenigde, het arbeidzame, diepdoordringende, schrandere en standvastige der Van Harens met het bevallige, vernuftige en fijne der Du Tours ¹.

Echter is het er verre af, dat deze dichter een troetelkind der Fortuin zou geweest zijn. Zijn huisselijk leven was een aaneenschakeling van ellenden, wier echo, naar het woord van Huet, in den aandoenlijken lierzang *Het Menschelijk Leven* voor alle volgende geslachten bewaard bleef. "Het leven moede, mengde de ambassadeur der Vereenigde Provinciën bij het Brusselsche hof zich zelven den giftbeker en moest, daar zijne nalatenschap door de erven geabandonneerd werd, op 's lands kosten worden begraven. De Haagsche vrienden, weleer zijne benijders, waren even zoo vele haters geworden, en zoo aan het werk zijner lasteraars, die hem beschuldigden als ontvanger-generaal in Friesland 's lands penningen zich te hebben toegeëigend, nog iets ontbrak, werd het door dieven en plundersaars aangevuld. Zes jaren nog sleepte hij na het dichten van dien lierzang (*Het Menschelijk Leven*) een leven voort, hetwelk hem zelven tot last was geworden en voor niemand eenig voordeel of eenig genoegen meer opleverde. "Démosthène au Conseil" en "Pindare au Parnasse" had in 1743 Voltaire hem geprezen:

¹ Halbertsma.

“la grandeur d'un Batave est de vivre sans maître”, had hij er bijgevoegd. Twintig jaren later had de vrijheidlievende Batavier even zoo vele meesters als schuldeischers, en vormden zijne echte en onechte kinderen, met eene tweede vrouw zonder zeden aan de spits, eene uitgehongerde schaar, met lierzangen noch redevoeringen te verzadigen.”

Het Menschelijk Leven levert ons ontegensprekelijk het bewijs¹, dat Willem Van Haren een dichter is geweest van den echten stempel, vol gevoel, oorspronkelijk, klassiek van zeggwijze, en — tot op zekere hoogte althands — een toonkunstenaar in de taal. Ook kan ik het oordeel van Huet volkomen onderschrijven, als hij beweert, dat van des dichters overige lierzangen, welke bijna zonder uitzondering eene politieke strekking hebben, — zoo als die *Leonidas*, waarmede hij zich beroemde een legerkorps van 20,000 man op de been te hebben gebracht, — de meesten den indruk maken, welsprekende dagbladartikelen geweest te zijn. Evenwel is een krachtige, wijsgeerige geest, vooral in de *Lof des Vredes* niet te miskennen.

De *Friso* dunkt den schrijver eer een gelegenheidsvaers in tien of twaalf boeken, dan een dier meesterwerken, waarop het genie voor alle eeuwen zijn stempel drukt. Voor eene halve eeuw heette het: “aan Willem Van Haren, behoort de roem, dat hij de eerste van alle Nederlandsche dichters geweest is, die het plan van een heldendicht, op de leest der ouden geschoeid, ten uitvoer bracht.” Witsen Geysbeek verklaarde, dat, zoo hij de drie voortreffelijkste Heldendichten moest opnoemen, hij eenvoudig zou zeggen: “*de Ilias, de Aeneis, de Friso*. Men was in die dagen al met zeer weinig te vrede. De heer Beets maakt er in zijne “Verpoozingen” opmerkzaam op, dat met den naam *Heldendicht*, als geenszins een trap, maar een soort uitdrukkende, zoo bijster veel niet gezegd is. “Een *schoon gedicht*, meent hij, zegt vrij wat meer”. Dat zal wel niemand tegenspreken. Maar verdient de *Friso* in der daad een schoon dichtstuk genoemd te worden? Is Bilderdijks oordeel over dit werk

¹ Huet, blad. 54.

niet veel te gunstig, ook al laat men, zooals Huet, zijne uitspraak enkel gelden voor de vakmannen, die genoeg verstand hebben van verzifkatie en kompositie, om ook in het onvolkomene de verdienste der inspanning of der overwonnen moeilijkheid te waardeeren? — Dat de verzifkatie dikwijls meer Fransch dan Neêrlandsch is, springt zelfs den minst geoefenden lezer in het oog. Doch ook in plan en samenstel zijn veel grootere gebreken dan dat éene, waarop vooral de aandacht van den heer Beets schijnt gevallen te zijn: te groote lijdelijkheid van den held in de eerste boeken. Daar is in dit stuk geen geregeld plan, geen eenheid noch volheid van gedachte. Van Kampen heeft hier zeer goed gezien: “het gemis daarvan doet dit gedicht, bij den besten wil, twintig maal uit de handen vallen.” Daarenboven zijn de vaerzen “hard als metaal”, zij dragen den stempel eener nog ruwe, ongevormde taal; men verbeeldt zich, tot de zestiende eeuw teruggekeerd te zijn, en het schijnt, dat Spiegel, wanneer hij een heldendicht gemaakt had, omtrent zoo zou geschreven hebben.” De zedelessen, die ons in koud-filozofische bespiegelingen worden toegediend, zijn door en door prozaïsch en alledaagsch, en hoogst zelden verheft zich de dichter tot de warmte en tederheid van de beste plaatsen uit Fénelons *Télémaque*.

Onno Zwier Van Haren, één jaar jonger dan Willem; bekleedde, even als deze, zeer aanzienlijke betrekkingen. Hij was historieschrijver van Friesland, Grietman van West-Stellingwerf, Kommissaris-Generaal van de Zwitsersche troepen in dienst van den Staat, Raad van State, van de Admiraliteit te Amsterdam, en van de Staten-Generaal enz. Als staatsman bezweek hij onder de beschuldiging eener onzedelijkheid, die het licht schuwde, hem door zijne eigene dochters en schoonzonen ten laste gelegd. Voor *beschuldiging* schreef men vroeger gemeenlijk *aantijging*, waar het Van Haren gold, en den *ontaarden* dochters van dezen vader wierp men een kreet van verontwaardiging en afschuw naar het voorhoofd. Hoe kon eene poëzie, waarin louter reinheid ademde, uit eene zoo onzuivere bron zijn gevloeid? Men wist wel, dat Onno Zwier eene akte onderteevend had, waarbij

hij zich schuldig kende, en verbond, de provincie Holland te verlaten, om zonder schriftelijk consent nooit weder terug te keeren: maar daartoe was de ongelukkige vader door zijne verachtelijke kinderen gedwongen geworden. Ook Dr. Van Vloten onderstelt nog, dat Onno Zwier het fatale stuk alleen uit lakenswaarde, maar niet onverklaarbare zwakheid onderteekend heeft, opdat én het huwelijk zijner dochter zou doorgaan, én de zaak voorts gesust zou blijven. Doch die onderstelling verklaren wij met Huet onhoudbaar. De man en vader, zeggen wij dezen na, moet nog geboren worden, die ten einde het nietig gebabbel¹ over een af te springen echtverbintenis zijner dochter te smoren, zich zelven schuldig verklaart aan een crimen *tentati incestus*, die verklaring in duplo opschrijft, en haar met zijne handteekening bekrachtigt. Vooral een man en vader met een Frieschen kop, gelijk Onno Zwier Van Haren er een op zijne schouders droeg, is daarfoe niet te bewegen.

Dr. Van Vloten meent: "Niet wat er bekend werd, maar hoe men die bekentenis wist af te persen, is de vraag." Waarop Huet te recht antwoordt, dat Onno Zwier er wel de man naar was, des noods anderen iets af te persen, maar in geenen deele om het zich-zelfen (en dan zoo iets!) te laten doen. Zeker, "wie zich, al ware het met het pistool op de borst, eene dergelijke bekentenis laat ontwringen, is een rampzalige zoo hij schuldig, en zoo hij onschuldig is, een man zonder eenig karakter; geen "edelman onder ploerten", maar een onbevatelijke bloodaard, wiens kortzichtigheid alleen door zijn menschenvrees overtroffen wordt."

Het gaat dan niet meer aan, Onno Zwier onschuldig te verklaren. Men kan van het woord *tentamen* de zachtst mogelijke verklaring geven, maar hem geheel en al vrijspreken kan een onpartijdig rechter niet meer. Niet de *geschiedenis* der bekente-

¹ Ik ben nog altijd van het gevoelen, dat ik (het eerst hier te lande — zie *De la Littérature Néerl.* etc., bl. 216 en volg.) op het gebied der *histoire intime* onzer letterkundigen heb voorgeftaan: ik kan de onschuld van Onno Zwier niet erkennen: maar zijne voorftanders spreken hier van meer dan "nietig gebabbel"; zij zien geen bezwaar in de verdenking, dat het huwelijk noodzakelijk was geworden.

nis, maar de *bekentenis-zelve* wordt door Huet met het volste recht de hoofdzaak genoemd. Dit heeft Onno Zwier-zelf, zoo goed als iemand, ingezien, en daarom heeft hij het stuk, zoo lang hij kon, achtergehouden. Huet wijst er met nadruk op, dat Gijsbert Karel van Hogendorp, die Onno Zwiers kleinzoon was, zich levenslang voor dien grootvader geschaamd heeft. Terwijl hij zeer breedvoerig in zijne *Gedenkschriften* van zijne moeder gewaagt, verzwijgt hij zeer zorgvuldig haar meisjesnaam, om aldus alle herinnering aan hare herkomst af te snijden. Dit treft te meer, als men bedenkt, hoeveel Gijsbert Karel aan het bloed van Onno Zwier verschuldigd was. Gijsberts vader was een doorbrenger, die door protektie naar Batavia kwam, om met een deel van den Indischen buit zijn verwoest fortuin te herstellen. Men moet zeer hoog opklimmen, om onder de Hogendorpen van vroeger tijd een waardig voorvader van Gijsbert Karel te vinden, en dan zoekt men nog vruchteloos naar sprekende familietrekken. Daarentegen is de overeenkomst van Hogendorp en Onno Zwier allertreffendst: "In gestalte, in gebaren, in hooghartigheid, in onhandelbaarheid, in aangeboren staatsmansgeest, in degelijkheid en veelzijdigheid van kennis, in alle gaven van ziel en lichaam was de kleinzoon met oversprinking van één geslacht, gelijk men dit in alle standen bij oude familiën vaak gebeuren ziet, het uitgedrukt beeld van den grootvader van moeders zijde. En dien grootvader heeft hij, ofschoon Bilderdijk en Feith den roem zijner *Geuzen* doen herleven, ofschoon J. M. Kemper hem eene eerbiedige redevoering wijdde, ofschoon hij bij zijn leven met voorbeeldige trouw en vereering het huis van Oranje aanhing, stelselmatig verloochend". Doch als het meest bezwarend stuk voor de nagedachtenis van Onno Zwier noemt Huet een besluit der Staten-Generaal van 11 Juni 1761, gekleed in den vorm van een antwoord aan de Staten van Friesland. Onno Zwier was namelijk, daags na het onderteekenen der door hem opgemaakte akte van zelfbeschuldiging, uit den Haag naar Brussel vertrokken, waar zijn broeder Willem de Republiek bij de Oostenrijksche Nederlanden vertegenwoordigde. Deze laatste deed al het mogelijke, om de kracht

van zijns broeders schuldbekentenis te ontzenuwen; maar 't mocht niets baten. Onno Zwier vertrok uit Brussel, ging eenigen tijd op Willems buitengoed in Noord-Brabant wonen, toog van daar naar Friesland, en zou, zoo hij daar gebleven waar, het ruchtbaar worden zijner daad verhoed hebben. "Doch overmoedig in het besef zijner onbetwistbare verstandelijke meerderheid, tot dolheid geprikkeld door de gedachte dat nietelingen als zijne schoonzoons en hun aanhang zijne carrière hadden verbroken, nog niet geleerd hebbende dat ongelukken, gelijk hij het naderhand in de *Geuzen* fraai gezegd en in een brief aan een zoon duidelijk uiteengezet heeft.

— dat ongelukken,
Die leeren onder God te bukken,
Bewijzen zijner goedheid zijn, —

vatte hij het heilloos voornemen op, ondanks zijn plechtig gegeven woord en onder voorwendsel der vernieuwing van zijn mandaat door de Staten van Friesland, in het begin van 1761 naar den Haag terug te keeren en weder zitting in de Staten-Generaal te gaan nemen. Toen barstte de bom. De kolonel Van der Dussen deed den Hertog van Brunswijk, voogd van Prins Willem V en feitelijk regent der Vereenigde Provinciën, mededeeling van de door Onno Zwier onderteekende akte; de Hertog gaf er kennis van aan den Raadspensionaris Stein en deze, op 's Hertogen verzoek, aan de in een geheim besogne ad hoc vereenigde Gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden". Van eene eigenlijk gezegde samenspanning tegen den beschuldigde blijkt niets. 't Is zeer wel mogelijk, dat de Hertog van Brunswijk, om bijzondere veeten tegen Onno Zwier (want hij had er tegen hem), zich geluk wenschte, toen hem eene gelegenheid werd aangeboden, om den Frieschen edelman uit den zadel te lichten. 't Is mogelijk, dat Van Harens Friesche afkomst den edelen van 't Haagsche hof een doorn in het vleesch geweest is. Misschien zelfs spreekt Onno Zwier waarheid, wanneer hij in zijne Deductiën beweert, dat zijne onvermoeide werkzaamheid, zijne toewijding aan de publieke zaak, en zijn toon van

gezach, hem bij zijn kleinzoon Van Sandick en zijn aanstaanden schoonzoon Willem Van Hogendorp gehaat hebben gemaakt. Doch van eenige samenspanning bestaat geen blijk hoege-naamd. En de onderstelling alleen, dat de Staten-Generaal met den raadpensionaris Stein aan het hoofd, daarin de hand zouden gehad hebben, maakt, zooals Huet zegt, den indruk eener fabel.

De Staten-Generaal handelden zooals zij behoorden, toen zij aan Onno Zwier tot nader order den toegang tot hunne vergadering ontzeiden. Geen onpartijdige toch kan eenig gewicht hechten aan 's mans zelfverdediging, zooals die in zijne Deductiën is neergeschreven. Als een staaltjen geeft Huet het volgende: "De Deducent zag dat papier (hetwelk de kolonel Van der Dussen hem wilde doen overschrijven en door zijne handteekening bekrachtigen) in, doorliep het, met de indignatie en verachting, die het verdiende, op zijn lessenaar, en verzocht den kolonel Van der Dussen om 's anderen daags eens weder te komen.

"Na zijn vertrek begonnen de Deducent en zijn vrouw, doodelijk bedroefd van te zien tot wat extremiteiten hunne eigen kinderen en derzelver godvergeten raadslieden hen wilden brengen, te overleggen, wat conduite aan hen nu paste, of noodzakelijk was om een schrikkelijk publiek eclat voor te komen, hetgene, zonder eene buitengewone toegevendheid van hun kant, onvermijdelijk was.

"De Deducent zag wel, dat dit Geschrift onzinnig, absurd en contradictoir was; hij zag ook wel, dat al had het geschrift zoodanig opgesteld geweest, dat het in regten had kunnen subsisteeren, het echter van zelf nul was en van geene de minste waardye of kracht kon zijn door de omstandigheid van den dwang en bedreigingen, waarmede hetzelve werd geëxtorqueerd. Maar zijn geheele leven lang eene onbesmette reputatie gehad hebbende, kon hij niet resolveren om tot een pas te komen, die bij al degenen, die van de actuële situatie, waarin men hem en zijne familie had weten te brengen, niet waren onderrigt of zelven geene ouders waren, voor eene groote onvoorzichtigheid moest passeren en alleen konde worden geaprobeerd door diegenen,

die door de ondervinding weten voor wat efforts een teerhartig vader capabel is om drie kinderen te behouden, en hoe ver zich de zwakheid van het ouderlijk hart uitstrekt, om die kinderen hun uiterste elende en ongeluk voor te komen, die zeker waren door de omstandigheden, in welken die ongelukkigen, door seduktie, haat en ambitie waren geworpen.

“Hier kwam bij dat des Deduents vrouw, met de koorts op hare bleeke lippen, ziek, zwak, doodelijk ontsteld, en als verwilderd, zich voor de knieën van haar man smeed, en hem met gevouwen handen en schreiende oogen, om alles wat hem lief was, om haar die zij wist zijn liefste schat op aarde te zijn, om haar verstand, om haar leven te behouden, om Gods wil bad en smeekte, van na te schrijven en te teekenen al wat men wou, want dat zij bij geene mogelijkheid langer noch gezonde herzenen, noch het leven konde behouden; tegelijk met de gedurige verbeelding van drie ontcerde kinderen, een vermoord man, schoonzoons door beulshanden op 't schavot gestraft, en zeven ongelukkige kinderen (misschien binnen korten tijd ouderlooze weezen) door oneindige processen in de uiterste armoede gedompeld

“Na zeven uur kwamen de heeren Van der Dussen en De Rooy, en de Deducent, na twintigmaal en meer te hebben geprotesteerd van 't geweld, dat men hem aandeed met hem te dwingen om zulk een extravagant papier te moeten copiëren, of zijn vrouw en tien kinderen in zulk een imminent gevaar van leven, eer en tijdelijk welwezen te zien; na twintigmaal en meer de pen te hebben weggesmeten en van 't papier weggegaan te zijn, en iedermaal door den kolonel Van der Dussen wederom bij hetzelfde te zijn gebracht, die hem telkens voor oogen hield en repeteerde dat zijn leven in het allergrootste gevaar was; dat het huwelijk van Caroline, in wat staat zij mogt wezen, afgebroken wierd; dat drie van zijne eigen kinderen voor altoos verloren gingen; dat de ruïne van zijne vrouw en kinderen door processen onvermijdelijk was; die hem den staat van zijne vrouw vertoonde, die half dood, in een armstoel zittende, hierbij

assisteerde; de Deducent had eindelijk de zwakheid van te cederen aan de vrees van zijne vrouw te verliezen, of ten minsten, haar te gelijk met zijne en hare tien kinderen ongelukkig te doen worden; en hij deed deze afgedwongen pas voor hen, dewijl dit het eenige middel was om hen allen te behouden”.

De Staten van Friesland meenden er tegen te moeten opkomen, dat de resolutiën wegens Onno Zwier uit het geheime in het openbare register der Generaliteit waren overgebracht. Ook beweerden zij dat men onbevoegd was, in strijd met hun creditief, den bezwaarde te verbieden te compareeren ter plaatse waar *zij* goedgevonden hadden hem te zenden. Toen schreven de Staten-Generaal, in antwoord aan die van Friesland, een stuk, dat ook mij toeschijnt de schuld van Onno Zwier boven iederen twijfel te verheffen:

“Dat het ruim een jaer geleden is, wanneer alhier ysselyke geruchten ten laste van gemelden Heere van Haren zyn ontstaan en geëclatteerd, als of dezelve begaen zoude hebben eene ongehoorde misdaed, waarvan de natuur een afschrik heeft; welke geruchten, schoon mogelyk in de Provincie Friesland zoo zeer niet verspreid, alhier gemeen geworden zynde, zeer veel impressie ten zynen nadeele hebben verwekt, en merkelyk geconfirmeerd zyn geworden door de schielijke retraite en absentie van gemelden Heere, daer op gevolgd, in een tyd, dat zyn belang deszelfs presentie alhier scheen te vereischen; dat, na verloop van een jaer tyds gemelde Heer alhier wederom verschenen zynde, en, op den 15 April laestleden aen hunne H. M. gepresenteerd hebbende een nieuwen Brief van Credentie, om Sessie te nemen ter Vergaderinge van hunne Hoog Mog., wel eenige bedenkykheden by vele Leden in de Vergadering geweest zyn, of een Heer, onder zoo sterke suspicien gevallen, en op welken een ieder het oog hadt, behoorde te worden geadmitteerd; doch dat hunne Hoog Mog., echter, considererende dat dezelve met een Brief van Credentie op nieuw was voorzien, na dat een jaer verlopen was dat die geruchten het eerst waren ontstaan, uit respect voor hooggemelde Heeren Staten, gemelden

Heer op de gewone wyze hebben geadmitteerd en aengenaem verklaerd, gelyk hy dan ook Sessie heeft genomen, en eenige dagen achtereen ter Vergadering is gecompareerd, hoewel, uiterlyk, met minder aggrement voor zich zelve, dan by zyne vorige Sessien heeft genoten, om dat vele Leden uit hunne gedachten niet konden stellen alle de nadeelige discoursen, die op dit subject dagelyks, en zelfs onder de Gemeente, ten nadeele van gemelden Heere, werden gevoerd: tot dat, op den 28 April, laatstleden, is voorgevallen dat de Heer Raedpensionaris van Holland, uit naem van zyne Hoogheid, den Heere Hartog van Brunswyk, aen de Heeren Hoog Mog. Gedeputeerden, heeft voorgedragen het gene hem door den Collonel van der Dussen was bekend gemaakt, wegens eene schriftelyke Acte, door gemelden Heere van Haren met zyne eigen hand tweemaal geschreven, geteekend en gezegeld, waer by gemelde Heer verklaert zich by zyne Familie in gefundeerde verdenkinge te hebben gebragt van zich schuldig te hebben gemaakt aen het crimen *tentati incestus* met twee van zyne kinderen, en dat tentamen tot zyn leedwezen aen zyne Familie te hebben moeten bekennen, belovende en hem verbindende, en wel *sub poena convicti et confessi*, dat hy zich, uiterlyk op Donderdag daer aen, zoude begeven buiten de Provincie Holland, en binnen dezelve Provincie, op gelyke poene, als voren, nooit wederom zoude komen dan met schriftelyke Consent en Goedvinden van de Heeren Hendrik van der Dussen, Johan Alexander van Zandyk en Willem van Hogendorp, of die van dezelve alsdan in leven zouden zyn. Dat op het gezicht van deze Acte, alle de Leden van het secreet Besoigne met ontsteltenis zyn aengedaen geworden: dat vele reflexien daer op zyn gevallen, en verscheidene gedachten zyn geopperd, op wat wyze men in dezen zoude moeten handelen; maar dat al wederom het respect voor hoog-gemelde Heeren Staten en voor derzelver Brief van Credentie geprevaleerd heeft boven mesures, die men meende dat in zoo een ongehoord geval met recht zouden hebben kunnen en behooren werkstellig gemaakt te worden, en dat men gemeend heeft, den zachtsten weg inslaende, best te zullen doen, met

alleen den gemelden Heere van Haren, door zyn Heer Mededeputeerde, kennis te doen hebben van de Consideratien, daer op gevallen, met verdere aenduidingen aen den zelve, ingevalle hy zich zoude mogen onderwinden desnietteenstaande, in hunner Hoog Mog. Vergadering te verschynen of aen hunne Hoog Mog. te presenteren een nieuwen Brief van de Heeren Staten of Gedeputeerde Staten van Vriesland om in eenig Generaliteits Collegie Sessie te nemen, dat alsdan van het voorsz. gecommuniceerde, uit naem van zyne Hoogheid, en van de voorsz. Acte, kennis zoude worden gegeven aen de volle Vergadering van hunne Hoog Mog., om derzelver goedvinden daer op te verstaen, en voorts de zaak over te laten aen de dispositie van de Heeren Staten van Vriesland.

“Dat het dus vreemd moet voorkomen, dat hooggemelde Heeren Staten, by hunne Missive, de zaak zoodanig voorstellen, als of gemelde Heer van Haren by de Heeren, hunner Hoog Mog. Gedeputeerden, ter gelegenheid van eene beschuldiging, tegens hem ingebracht, was geweerd uit de Vergadering van hunne Hoog Mog. en verdere Generaliteits collegien; want hy niet geweerd is uit de Vergadering van hunne Hoog Mog. of eenige Generaliteits collegien, maer hem alleen is aengezegd dat, zoo hy ter Vergaderinge wilde verschijnen, of zich presenteren om in eenig Generaliteits Collegie gecommitteerd te worden, alsdan van de geheele zaak, die tot nog toe secreet was gehouden, aen de volle Vergadering kennis zoude worden gegeven, met vertooningen van de bovengemelde Acte; en dat dit niet geschied is ter gelegenheid van eene beschuldiging, tegens hem ingebracht, maer op eene *Acte van schuldbekentenis*, door hem zelf tweemalen geschreven, geteekend en gezegeld.

“Dat, ingevalle gemelde Heer van Haren aen den Heer, die hem deze Aenzegging heeft gedaen, mondeling hadt geantwoord, dat de voorsz. Acte een valsch en gefingeerd Instrument was, de zaak eene nadere deliberatie zoude hebben gerequireerd; maer dat gemelde Heer van Haren, op de gedane insinuatie heeft moeten bekennen, dat de Acte met zyne eigen hand tweemalen geschreven, geteekend en gezegeld was geworden, en

dat, gevolglyk, dezelve niet dan voor Eene Wettige Acte konde worden gehouden; dat gemelde Heer van Haren aen de gedane insinuatie ook heeft gedefereerd, en daerop geantwoord, dat, dewyl hy genoodzaekt was een party te kiezen, hy geresolveerd was zich te begeven naer de Provincie Vriesland, om zich aldaer voor het Hof van Justitie ter purge te stellen, zoo als hy dan ook daerop naer Vriesland is vertrokken, en zich aen het Hof ter purge heeft gesteld, waer door hy zich zelven *sub reatu* heeft gebragt; dat al het gene tot hier toe was voorgevallen, met zoo veel menagement en discretie, en met zoo veel egards voor hooggemelde Heeren Staten zynde behandeld, als in eene zaak van die natuur heeft kunnen geschieden, het gepasseerde in een secreet Besoigne zoude zyn gebleven, en geenszins publiek gemaakt, maer dat het zelve menagement en discretie niet langer geobserveerd heeft kunnen worden, nadat gemelde Heer van Haren die zaak door eene Deductie, waer in de voorsz. Acte, daer het alles op aenkomt, niet heeft geïnserieerd, zelf waereldkundig heeft gemaakt, en, hoewel het contrarie voorgeeft, inderdaed *ad populum* heeft geprovoceerd; hetwelk de Heeren, hunner Hoog Mog. Gedeputeerden, in de noodzakelykheid heeft gebragt om alles te openbaren aen de volle Vergadering van hunne Hoog Mog., met dat gevolg, dat hunne Hoog Mog. hebben goedgevonden al het geen dienaengaende in het secreet Besoigne is voorgevallen, en geresolveerd op den 28 en 29 April, en 1, 12, en 18 May dezes jaers, uit het secreet Register over te brengen in het ordinaris Register van hunner Hoog Mog. Resolutien, waer door het niet *schijnt* dat het zelve door hunne Hoog Mog. is geaprobeerd, maer ten klaersten en duidelyksten *blykt*, dat hunne Hoog Mog. op de zelfde wyze gedacht hebben in de volle Vergadering als in het secreet Besoigne.

“Dat hunne Hoog Mog. ook niet twyfelen, of al het geen hieromtrent gedaen is, zal de volkomen goedkeuringe van alle de Bondgenooten erlangen, gelyk het reeds die van de Heeren Staten van Holland en Westvriesland heeft weggedragen, en met reden mogen presumeren, dat in Vriesland zelf, by alle de

Leden van de Regeringe, daeromtrent niet op die wyze gedacht wordt, als by bovengemelde Missive wordt gedaen”.

“De meeste historici, zegt Huet, zullen, geloof ik, met mij van oordeel zijn, dat bij het ontbreken van elk afdoend argument, hetwelk Onno Zwier tot zijne verdediging had kunnen aanvoeren, deze brief der Staten-Generaal het zedelijk bewijs van zijne schuld voltooit, en de kritiek na dezen alleen nog heeft te verklaren, hoe uit zulk eene onzuivere bron zulk een krachtige stroom van reine poëzie is kunnen voortkomen.”

Heeft de schrijver aan dezen eisch der kritiek voldaan? Heeft hij ons het eigenaardige in Van Harens poëzie en prozaschriften aangeduid, en ons in staat gesteld de lijnen der door hem aangegeven denkbeelden te verlengen? Heeft wie met Onno Zwiers geschriften nog geen zeer intieme kennis gemaakt heeft, na Huets beoordeeling gelezen te hebben, een beeld voor zich zien oprijzen van den mensch, die zich in die schriften weêrgeeft? — Ten deele slechts. Vooreerst is het wel wat gewaagd, wanneer men het verband tusschen iemands dicht- en prozawerken, en de herinnering van zijnen misstap wenschte aan te toonen, in alles slechts één doel te zoeken: zoo mogelijk den indruk van het vroeger gebeurde uit te wisschen. “Overal, zegt Huet, treedt te dien einde de rechtzinnige burger, de brave echtgenoot, de teerhartige vader op den voorgrond.” — Maar eilieve! wordt men dan dichter, (noemen wij de zaak bij haar naam!) door den huichelaar te spelen? Verbeeld u iemand, die eenmaal op het punt heeft gestaan zich op de snoodste wijze tegen de zedelijkheid te vergrijpen. Zijn toeleg wordt gestuit, maar te gelijk wordt de genadeslag toegebracht aan zijn staatsmansleven, ja, aan zijn goeden naam als vader en echtgenoot. Die man heeft zijn leven lang in het Fransch gedacht en geschreven. Daar grijpt hij op zijn drie en vijftigste jaar de Nederlandsche dichtpen, en doet al wat zijne tijdgenooten ons voor poëzie veilden verbleeken. Niet vreemd, mijne Heeren! Die zanger moest de indrukken uitwisschen van het gebeurde in Februari 1760! Sic. Musa iuvat audaces!

Waarom ons niet een dieper blik in de ziel van dezen dichter doen werpen? Waarom uit zijne werken niet aangetoond, dat er nog gants andere elementen in zijne ziel moeten aanwezig geweest zijn dan die, wier rampzalige ontwikkeling hem zoo diep heeft vernederd? Een dichter als Onno Zwier, die zoo vurig en zoo krachtig het goede bezongen heeft, moet dat goede meermalen gevoeld, moet het dikwijls hebben liefgehad. Om een misstap te verbergen, kan men aan een werk een of anderen plooi geven, maar het bezielen en tot poëzie adelen eischt vrij wat meer dan koel overleg, ook al is men met de benijdenswaardigste aller gaven bedeed. Ik acht Onno Zwier schuldig, ja, ik gruw bijna van hem, als ik zijne *Deductien* lees. Maar bij het genieten zijner poëzie grijpen mij gants andere gedachten aan dan die van onzen Kritikus. Ik gevoel, dat er in dezen zanger een reiner leven ontwaakt is, een leven, dat zich moet uitstorten en meêdeelen; en dat ons uren lang vergeten doet, dat het is opgeweld uit eene borst, die niet altoos even zuiver geblaakt heeft.

In de tweede plaats vind ik in dit gedeelte van Huets studie iets, dat naar kleinstedschheid begint te zweemen. Als de schrijver ons meêdeelt, dat men niet alleen in Van Harens gedichten, maar ook in zijne prozaschriften enkele gezegden of opmerkingen aantreft, die met één trek zijne geheele denkwijze teekenen, verwacht men zich natuurlijk op iets zeer karakteristieks. Een puntig gezegde, denkt ge, uit Onno Zwiers eigen mond, een fijne opmerking, iets geestig-satirieks. Neen, — in zijn *Leven van den Gouverneur-Generaal Camphuis* begint eene periode aldus: “Abou Hassan, Koning van Golconda, had het ongeluk *van zeer weinig verstand met zeer vele schatten te bezitten.*” Een weinig verder leest men: “Aureng-Zaïb, de groote Mogol, zijnen vader, zijne drie broeders, benevens hunne zonen, aan zijne heerschzucht opgeofferd hebbende, had zich-zelfen nu de boetvaardigheid opgelegd van nooit iets anders tot voedsel te nuttigen als kitchéri (een soort van slaboontjes) en water; en hij zag dit aan als een gepast middel *om zich met de Godheid te verzoenen.*” Nog een weinig verder: “Camphuis besteedde den

weinigen tijd, die hem de zaken te Batavia overlieten, óf in 't nagaan van de burgerlijke geschiedenissen van Indië, óf in 't opzoeken en navorschen van alles wat de natuurlijke historie van die klimaten betrof: in één woord, met zich in de wetenschappen te oefenen, zoo veel de onwetendheid welke om hem heerschte zulks toeliet. Maar dit had hem minder bemind, of om de zaak bij haren waren naam te noemen, gehaat gemaakt bij zijne Mede-Raden, wier omgang hij, buiten den Raad, niet meer zocht dan voor zoo ver volstrekt noodzakelijk was: *waarschijnlijk* omdat de onderwerpen van zamenspraken, aan die Heeren aangenaam, hem verveelden, en dat de stoffen, daar hij van hield te spreken, bij henlieden onverstaanbaar waren."

Huet zou bij den Italiaanschen historieschrijver Cantù kunnen leeren, dat er wat meerder vereischt wordt, om door enkele gezegden of opmerkingen eene persoonlijkheid te schetsen. Onno Zwiers Brief aan Prof. Te Water zegt wat meer.

Weet ge wat wij wenschten? dat de schrijver niet zoo lang bij Van Harens Dramatische poëzie verwijld had, en wat meer zorg aan zijne karakterteekening gewijd. — Dat in *Willem de Eerste* fraaie partijen gevonden worden, maar dat de handeling overschaduw wordt door den dialoog; dat het zoo jammer is, dat de dichter, in steê van Balthazar Gerards-zelfen, d'Assonvilles sekretaris ten tooneele heeft gevoerd, en dat wij den moordenaar niet te zien krijgen, weten u de meeste Gymnasiasten met stijgenden pathos op te snijden, al hebben zij het treurspel ook nooit gelezen. Over *Agon Sulthan van Bantam* weten zij u veel meer te vertellen dan ge hier uit het overzicht van Huet kunt leeren. Zij beweren, dat in dit stuk te veel verhaald, te weinig gehandeld wordt, ofschoon de karakters vrij goed geteekend zijn. Fathema noemen zij een zeer edele figuur: Maar ze zeggen, dat het stuk volstrekt niet voldoet aan de eischen van een goed treurspel. Men gevoelt nergends eenig *tragisch* medelijden, en het is de ondeugd alleen, die hier op de afschuwelijkste wijze zegepraalt.

Hadden Onno Zwiers lierdichten, uit een zielkundig oogpunt vooral, ook niet eene nadere beoordeeling verdiend, inzonder-

heid het wijsgeerige daarin? Wat *minder* en wat *meer* zou de aurea mediocritas geweest zijn.

Wij brengen den Heer Huet onzen dank, dat hij niet voor de duizendste maal de vraag gesteld en beantwoord heeft: mag men Onno Zwiers *Geuzen* een heldendicht noemen? Men heeft er in den jongsten tijd den naam van *Romance* op grootere schaal aangegeven, en die mag er aan geëigend blijven. — Het stuk heeft groote gebreken. Men heeft te recht aangemerkt, dat van de vier tafereelen, waaruit het gedicht bestaat, er slechts drie innig samenhangen, en het vierde een *hors-d'œuvre* moet genoemd worden. “Drie tegenwerpingen, zegt de dichter-zelf, zijn er gedaan tegen dit Byverhaal, 1° of 't niet te lang is na evenredigheid van het geheele werk? 2° of het natuurlijk uit het Gedicht is vloeyende? 3° of het er noodzakelijk is? Myn antwoord op het eerste, dat elk die het *te lang* vind zig zelven kan helpen, met het over te slaan. Op het *natuurlijke*, dat niet de Autheur, maar ieder Lezer eigensmaakelijk hier over moet gevoelen. En eindelijk voor zo veel het noodzaakelijke aanbelangd, dat in een verhaal van de daaden der Geuzen, dit Byverhaal zeekerlijk niet noodzakelijk was: alzo weinig als de reys van Aeneas na de Elizeesche Velden, dewyl Virgilius dien Held van Troojen na Alba had kunnen zenden, zonder dat die omweg noodzaakelyk was.”

Wanneer men bij eene Epizode zich-zelven kan behelpen, met haar eenvoudig over te slaan, is zij reeds ten strengste gevonnist.

Als men tot zijn drie en vijftigste jaar gewoon is geweest zelfs in den huisselijken kring niets dan Fransch te spreken, en dan eerst begint Hollandsche vaerzen te schrijven, kan men, al studeert men nog zoo vlijtig in Vondel en Hooft, geen meester meer worden van zijne moedertaal. Bilderdijk, hoe veel hij met *De Geuzen* ophad, spreekt dan ook van “ruwheid van versmaat, of liever gebrek aan een geregelde en draaglijke versmaat”, van “de hardheid, de gedwongenheid der uitdrukkingen, de ongelijkheid van den stijl, die nu eens tot de hoogte der Heldentrompet opklimt, dan weêr tot de laagste platheid verzinkt; het volstrekt gebrek aan eene zuivere, dikwijls aan

eene leesbre en verstaanbare taal." Maar in spijt van "een volslagen gemis van alle schoonheden van den tweeden rang", vindt men er die van den eersten bij menigte. Als men pas Hoogvliet of Feitama uit de hand heeft gelegd, is het of men in eene andere eeuw, in eene andere waereld verplaatst wordt. De teekening van dezen meester moge schetsachtig zijn, zij is flink en stout, de toetsen breed en krachtig, het koloriet gloeiend. *De Geuzen* werpen op eenmaal de gekemde, gekuischte en verschaafde omzichtigheids-poëzie in duigen. Ondanks de gebreken in bestek en uitwerking blijft dit gedicht een glanzend lichtpunt aan den grauwen litterairen hemel der achttiende eeuw ¹.

En hoe stijgt onze bewondering voor de gaven van dezen zanger, als we hier van den Heer Huet wederom vernemen, dat de "goddelijke Henriade" zoo als de dichter haar genoemd heeft, mede tot model der *Geuzen* heeft moeten dienen. Wel was hij door de natuur tot dichter geadeld, die, met zulk een armhartig model voor oogen, zoo echt-vaderlandsch zingen kon! De nakomelingschap zal op dezen dichter blijven neêrzien met deernis en bewondering. Het dierlijke grensde in dezen beklagenswaardigen man aan het hoogst reine. Van het eerste heeft hij een treurig bewijsstuk voor de eeuwigheid geboekt. Van het tweede getuigen zijne zangen in zeldzame mate. De zucht van het berouw, die ons uit zijne lyrische ontboezemingen hier en daar wordt toegezonden, doet ons vergeven, en barmhartigheid en genade voor hem afsmeeken.

¹ Dr. Jonckbloet.

VAN EN OVER VONDEL.

Ik begin met het eerste, eene welkome bijdrage van den Heer A. D. De Vries Az., die mij in belangstelling voor de amsterdamsche dichtgeschiedenis der XVIIe Eeuw en in liefde voor hare grootste figuur weinig toegeeft. Ziehier het stuk van Vondel, door mijn jongen belesen en oordeelkundigen vriend behoorlijk ingelijst. Men houde mij ten goede, dat ik, van achter tegen Vondels paneel, eene aanmerking plak betreffende de lijst.

A. TH.

I.

EEN VERGETEN GEDICHT

VAN

JOOST VAN DEN VONDEL.

Voor mij ligt een gedicht van den prins onzer dichters, dat voor zoo ver ik weet na 1655 nimmer herdrukt werd en aan de verschillende uitgevers van Vondels werken, van Brandt tot van Lennep en van Vloten, onbekend is gebleven. Moge het voortaan een waardige plaats bekleeden in de breede rij van Vondels uitmuntende gedichten.

Het is een lofdicht op *Strada's* bekend werk *de Bello Gallico* en te vinden voor de Hollandsche vertaling van het tweede deel, gelijk die in 1649 te Amsterdam, in 1655 te Rotterdam is verschenen.

Het schrijven van dit lofdicht is een bewijs te meer voor de reeds lang toegegeven stelling (vgl. v. L. VI, 309) dat met Vondels kerkelijk geloof tevens zijn politiek geloof veranderd was en dat hij over den opstand tegen Spanje en den daaruit gevolgden oorlog geheel anders dacht dan toen hij in 1612 zijne

“Vergelijckinge” achter het Pascha voegde. Ik laat het bedoelde gedicht hier letterlijk volgen, zoo als het staat voor de uitgave van 1655. Op de kronologische lijst van Vondels werken behoort het op het jaar 1649. De in dit jaar verschenen uitgave is mij niet dan bij name bekend ¹.

Op de

NEDERLANDSCHE

OORLOGEN

van den doorluchtigen Romain

FAMIAEN STRADA.

Wat zijn vele Nederlanders
 In hun letterwijsheit anders
 Dan een veder, uit de wieck
 Van een grijs Romain of Grieck
⁵ En den ouden tijt getogen?
 Wat van verre komt gevlogen,
 Wort hier wonderlijk onthaelt.
 Wie met anders vonden praelt,
 Laet zich duncken 't is zijn eigen.
¹⁰ Onze schrijfgedachten neigen
 Wilt te weiden buiten duin.
 Kruiden in eens anders tuin,
 Poelen, velden, en moerassen
 Over menige eeuw gewassen,
¹⁵ Geven aengenameur geur
 Dan het groen voor moeders deur.
 Kies op 't vreemt en afgesleten,
 Wy de nieuwe draght vergeten,

¹ De vertaling van het tweede deel is opgedragen aan *Cornelis* (Pietersz.) *Kloeck*, Rechtsgeleerde; hij was door zijne moeder, *Johanna Hooft*, oomzegger van Muidens drost. Indien iemand, met het oog op bovengenoemde opdracht, mocht meenen dat deze *Cornelis*, in zaken het geloof betreffende, tot voorbeeld heeft gestrekt aan zijn neef *Albert Coenraadsz. Burgh* (zie *D. War. N. R.*, I, bl. 67) kan ik tot geruststelling mededeelen dat hij van 1657—93 op de Amsterdamsche regeeringslijsten voorkomt. Hij was getrouwd met *Johanna van der Hoeven* en stierf 12 April 1693.

Reg. 14. *Over*: even als vele Vlamingen nog heden ten dage gebruikt Vondel hier dit woord in de beteekenis van *voor*. Zie ook Pascha, reg. 862.

En verzuimen aen den haert
²⁰ 't Geen ten spiegel dient bewaert.
 STRADA, een Romain geboren,
 En van Klio uytgekoren,
 Leert ons dit gebreck verstaen;
 Wijst die vuile vlekken aen;
²⁵ Komt, als Cezar, aengetogen,
 Afgericht op oorelogen,
 In den boezem, van het lant,
 Dat de kroon der landen spant.
 Onder zijnen Alexander
³⁰ Draeft zijn pen in 't velt, zoo schrande
 Dat hij Kurtius niet wijckt,
 En den prijs der pennen strijckt.
 Neêrlant, trots op nieuwe vaerten,
 Krijght van hem de beste kaerten
³⁵ Van zijn' bodem, velt en strant,
 Waer hij vaen en leger plant.
 Ieder Raetslot sluit hy open,
 Ieder aenslagh wort doorkropen
 En doorsnuffelt van dit brein,
⁴⁰ Van dien deftigen Romain.
 Zoeck uit Grieksche burgertwisten,
 Noch Romainsch krackeel, geen listen
 Nochte treken: hier is 't al
 Wat een krijghsman leeren zal,
⁴⁵ En een Raetsheer en bezorger
 Van den huisman en den borger:
 Hier is oordeel en beleid,
 En het zekerste bescheit.
 Parma, roem met kopre monden
⁵⁰ Dat uw krijgstogt heeft gevonden
 Zulck een' glans in zwarten inckt
 Van de schacht, die eeuwigh blinckt,
 En de weerelt toe zal stralen
 In het licht van alle talen.

J. v. VONDEL.

Reg. 31. *Kurtius*: Vondel doelt hier op *Q. Curtius Rufus*, die onder de
 regeering van Keizer Nerva een geschiedenis van Alexander den Grooten schreef.

Fraai en echt Vondeliaansch moge de vorm van het gedicht zijn en als zoodanig op hooge waardeering aanspraak maken, tegen den inhoud heb ik eenig bezwaar. Het schijnt mij toe dat Vondel toen hij 't bovenstaande ter neder schreef niet streng rechtvaardig was jegens de Nederlandsche geschiedschrijvers. Hij verwijt aan zijne landgenooten dat zij zich slechts bezig houden met het beschrijven van de geschiedenis der oudheid en daarvoor verzuimen, die van hun vaderland te boek te stellen; Strada een vreemdeling doet wat de Nederlanders hadden moeten doen; zijn werk is het eerste dat over het tijdperk van Alexander Farnese is verschenen. Dit verwijt verdienen onze vaderlandsche historici niet¹. De eerste uitgave van *Strada* (geb. 1572, † 1649) verscheen te Rome in het jaar 1632; reeds in

1 Ik moet verzet beteekenen tegen dit verzet, en ik grond mij gedeeltelijk daarbij op de inleiding, door den Heer De Vries aan zijne bijdrage verbonden: "dat met Vondels kerkelijk geloof tevens zijn politiek geloof" (tot zekere hoogte) "verandérd was". Het is ondenkbaar, dat de geschiedwerken zijner tijdgenoten, die vaderlandsche zaken behandeld hebben, aan Vondel onbekend zijn gebleven, of dat hij aanleiding gevonden zou hebben onbekendheid daarmede vóór te wenden. Maar inderdaad, wanneer men zich voor de bibliotheek van een geleerde der XVIIe Eeuw plaatst, is het treffend welk eene groote meerderheid van stemmen zich daaruit verheft om ons over grieksch-romeinsche toestanden, personen en voorwerpen te onderhouden en hoe, vergelijkenderwijs, onbeduidend het getal der boeken is, die over nederlandsche geschiedenis en letteren handelen. Als wij nú voor eene bibliotheek van nederlandsche schrijvers staan, vergeten wij, dat, in vergelijking met de boeken over de zogenaaamde klasieken, die 10.000 deelen zoo veel als niets zijn; een boekje naast den Donau. Maar bovendien en veel meer: Vondel getuigt in dit vaers, niet dat men over de vaderlandsche gebeurtenissen geheel niet geschreven heeft; maar dat het den schrijvers aan kritiek heeft ontbroken:

"Kies op 't vreemt en afgesleten (Versta: kiesch)

Wy de nieuwe draght vergeten,

En verzuimen aen den haert

't Geen ten spiegel dient bewaert."

't Spreekt van-zelf, dat de Jezuïet Strada aan Vondel voorkomt met veel meer kritiek en onpartijdigheid in de beoordeeling van "Parma" en andere hoofdpersonen der XVIe Eeuw te werk te zijn gegaan, dan onze bekende en algemeen gelezen nederlandsche schrijvers.

"Hier is oordeel en beleit

En het zekerste bescheit."

Opmerking verdient echter alweêr, dat Vondel zich met zoo veel bescheidenheid tegenover de anders denkende meerderheid zijner landgenoten uitdrukt en ook hier (als alom waar hij kan) vredeftorende aanvallen, onnoodige toespelingen op punten van geschil vermijdt.

Daar is nóg meer. Vondel heeft met een latijnschen schrijver te doen;

1610 was te Leiden *Orlers* Laurier de Nassau verschenen, terwijl ook *van Meteren* († 1612), om van anderen te zwijgen, vóór Strada zijne historie het licht had doen zien. *Bor* bewerkte omstreeks 1630 de geschiedenis der jaren 1584—1600.

Amst. 3/7 '75.

A. D. DE VRIES, Az.

En nu volge het gedicht over Vondel, van den hartstochtelijken ziekentrouster Jacob Steendam, met devies *Noch vaster*. Ik heb in mijn bijna voltooid werk *Portretten van Vondel* eenige bladzijden aan dezen vriend van den akeligen Amsterdammer Jan Zoet gewijd. Ik zal mij hier dus onthouden van iets anders van hem te zeggen, dan dat het volgende stuk geheel kursief in plano gedrukt is en mij met zijne bekende heuschheid ter uitgave afgeftaan door mijn vriend Frederik Muller.

II.

RECHTE GRUWEL DER VERWOESTING ¹.

Ontdekt, in den feer Door-luchtigen Verdichter

JOOST VAN DEN VONDELEN

Vrij-Heer van Lafter-berg, Opper-hoofd van Logen-hoef.

Getrouwe, en vurige Afgesant van den Groten

Roden Draak: Prince der Duyfternis.

*Resideerende by den Groot-Vorst Abaddon, de Sone des Verderfs;
Koning der Sprinkhanen. In de Seven-bergige-Stad Babel.*

DEn Groten *Weyfelaar* ², een Schandvlek aller Dichters:
Die sich een Helden-hoofd der Lafteraren toond:

By wien al d' and're staan als machteloof-wichters,

Wanneer sijn bitse pen self God en Godsdienst hoond,

hij stelt het werk van Strada dus niet tegenover de hollandsche boeken, maar tegenover de latijnsche, en vooral dáarom is zijn klacht meer dan gegrond.

A. TH.

¹ Deze titel zinspeelt op Vondels *Decretum horribile*, zijn strafdict tegen de Voorbeschikking, V. L. III, 111.

² Dit slaat op Vondels overgang van de Doopsgezinde sekte tot de Remonstrantsche staatspartij en de Katholieke Kerk.

Die (angedreven van den lang-vervloekten teel-Geeft)
 De Waarheyd uyt een haat en bittre nyd bevecht:
 Geoeffend in de school des *socinjaansche* Quel-Geeft:
 Daar hem de gronden van sijn Laft'ren zijn gelecht,
 Hadd' d'oogen op den Troon der Wereldlijke Goden
 (Als *Beukels* ¹) eerft gesteld: schoon hy die Staat verftiet,
 Het Schaaps-vel was van doen, en 't Vosse-vel van noden ².
 Dit Ampt is quaad: Maar voor sijn eygen Bende niet.
 Sijn Dicht-konst strekt een Hand, sijn scherpe-pen een sabel:
 Hy gaat en Stad, en Staat, en Vorst, en Prins te keer:
 En seheld, en vloekt, en dreygd het Gheestelijke-Babel,
 Tot in den afgrond, met haar dubbeld' Duyvels-Leer ³.

Maar sijn gesleepeen Geeft hier siende weynig voordeel,
 Om dat een Rijk (gedeeld) niet vast en kan bestaan:
 En Babels-Hoer ⁴ (al lang verworpen in Gods oordeel)
 Sijn op-gefocht gebulk in 't bleeten niet kon schaân,
 Hy liet de Burger-twift, en *Slechthoofd* ⁵ word verftoten:
 In 't troebel-water vischt den Visscher alder-best.
 Hy kant sich heftig op Gods-Volk en Bontgenoten:
 En stookt en blaافت dit vuur, in Nederlands gewest.
 De Vaders van ons Land, den Wachter op de Muuren,
 De Harders van de Kerk, die hebben 't hem gedaan:
 En Palamedes ⁶ heeft vertoond in minder uren
 Wat Helfche-ballast dat sijn boefem hield gelaân.

Hier kruypt hy in sijn Schelp (en vreeft de lange handen);
 Wanneer een gauwe vond hem in sijn hol bedekt:
 Daar hy met Wolve-muyt ⁷, en Luypterts-tong en tanden,
 (Als Cerburus) sijn gift en seever kaud en lekt;
 En grimd, en keft, en blaфт, gelijk een groote Reekel ⁸
 Die (an de band gelegd ⁹) niet anders doen en kan
 Als Logens, Laftering (in 't opgepronkt ¹⁰ gekeekel ¹¹)

¹ De Wederdooper.

² Schoon hij de gemeente der Mennisten verliet, had hij hun uitgestreken gezicht bij het "Vosse-vel" (de list) van noode.

³ Der Contra-Remonstranten. ⁴ Rome.

⁵ Domkop: de partij der Waterlandsche Gemeente.

⁶ Vondel in den tegen Maurits gerichtten *Palamedes*.

⁷ Eerst ontvluchtte Vondel de vervolging bij De Wolff.

⁸ Hond. ⁹ In de vervolging van den *Palamedes*.

¹⁰ Vercierd met rijm en maat. ¹¹ Gekakel.

Te braken: En voor goud ¹ te brengen an de man.

Hy strekt een Goliath der vyandlijke Benden,
Om 't Heir des Heeren (trots) te hoonen en te smaân.
Om Vorst ² en Burgery te schelden en te schenden,
Om 't kittel-orig-volk tot oproer an te raân.
Wat grondeloos geheym, wat dubbeld diepe-vragen ³
Weet hy Apollo self te leggen in de mond
Om dit ver-eende-volk ⁴ en Land-zaad voor te dragen!
Maar let men op den sin, *sijn* Gal leyd in den grond,
En Bisshop ⁵ lacht daar om. Maar defen lossen Weerhaan
Na dat de Wind sich keerd wend ook *sijn* Rokje om:
En poogd in Babels-wal de alder-hoogste Eer-vaan
Te swayen boven 't hoofd ⁶: Daar is hy welle-kom.

Nu is 't een ander tijd: Die hy eerft plach te noemen
Den Roomschen *Tegen-Christ*, het Seven-hoofdig *Beest* ⁷,
Dat hy tot in den pcel des afgronds dorst verdoemen,
Is nu *sijn Heyligheid* ⁸, en heeft d'onfeylb're Geest ⁹:
De sleut'len van de Hel, het Vagevuur, en Heemel:
Een geestelijke en een Wereldlijke-macht.
Dit veyld hy ons voor Blom ¹⁰, al is 't maar klink-klaar Seemel:
En word daarom ook van *sijn* eygen Volk belacht ¹¹.
Hier is hy in verstrikt: Gebonden als met Kaab'len
Van eygen waan: En broed veel vreemde Monsters uyt:
Elf duyfend Maagden ¹² en wel tien-maal soo veel Faab'len,
Sijn Brood-God angehecht ¹³, schoon dat het niet en sluyt.

¹ 't Is niet bekend, of de boekverkooper aan Vondel iets betaalde; wel wat hij vóór hem betaalde (als boete).

² Den Prins.

³ De bekende vraag der Nederd. Academie:

"Wat beste en slimste tongen *sijn*?"

Zie V. Lennep, III, 39.

⁴ Het volk der Unie.

⁵ Wellicht Simon Episcopus, de bekende remonstrantsche geleerde.

⁶ De gedichten ter eere van Roomsche zaken en personen.

⁷ Zie werkelijk bij V. Lennep, I, 35, op 't jaar 1610.

⁸ Maar vergelijk reeds 1612, V. L. I, 150.

⁹ Vondel nam dus 's Pausen onfeilbaarheid in geloofszaken reeds aan, weinig voorziende, dat de groote theoloog Bismark haar eene moderne vinding zou noemen, wier aanvaarding de Kerk in Pruisen op het verbeuren harer door de Staatswet gewaarborgde vrijheid en bezittingen zou te staan komen.

¹⁰ Van meel. ¹¹ Hooft en de zijnen. ¹² Op Vondels treurspel van Sinte Ursula.

¹³ Op de *Altaer-geheimenissen* en het *Eewdicht op 't Mirakel*.

De Schotſe Majesteit ¹ is om haar deugd *gemarteld*:
 Haar Echt-breuk, Gift, en Moord, Verradery, en Brand
 Weer goed te maken, heeft veel konſt van doen. Hy ſparteld,
 En wispeld-ſteerd, en ſpringt, en drayd het na ſijn hand.
 Maar hoe hy 't pronkt, en ſmukt, en ſmeerd, en overſchilderd,
 De bobbelſ puylen uyt, al wrijft hy 't and'ren an.
 Sijn Sang-konſt is hier van de Maat en Toon verwilderd.
 Maar ſiet: Hy doet ſijn beſt, en ſo veel als hy kan.

Het quade goed, en 't goed weêr leelijk uyt te beelden,
 Met reden van *ſijn Konſt*: al blijkt de valſcheyt klaar,
 Is hem een Nectar, ja een uytgeſochte weelden,
 Om in te baden: Siet hy vreeft geen Ziels-gevaar.
 Al krijgt hy meenigmaal een geeffeling en brandmerk
 Van Schaften ², die hy met geen grond kan tegen-ſtaan:
 Hy oeffend ſijn Beroep, en arbeyd in ſijn Hand-werk:
 Al fou hy ook ſijn Heer en Meester ſelf verraân.

De ſuyv're Godſdienſt, die (met Vuur en Swaard bevochten
 Van Paus en Turk, ja van de Heyd'nen) ſtaande blijft,
 Spijt alle Kettery en Duyvelſche-gedrochten:
 Is 't doel-wit van ſijn haat: waar op hy vinnig kijft.
 Doch 't is vermaardheyts-luſt: En 't valt hem vry wat lichter
 Als eertijds *Phlegias t'Epheſen* in de Stad.
 Die was alleen een Brand-, maar hy een Oproer-ſtichter:
 En ſo hoog word hy ook van veelen recht geſchat.

Sijn diepe-wetenſchap, — waar meê hy al de vlekken
 Der ſnoodſte Schelmen, ja der Princen-Moordenaars,
 (Gelyk met Vyge-blaân) weet geestig te bedekken:
 En d'alder-vroomſte voor te ſtellen als Ver-raârs, —
 Verdiend, en wil gewis, dat and're kloeker-pennen
 Hem roemen: Om dat hy Romeyn en Griek beſchaamd,
 Een Schaar der Dapperen in Oorloch weet te mennen,
 Een Onderzaat tot plicht te brengen, ſo 't betaamd,
 Der Helden lof en ook der Wijsen prijs te uyten,
 Het Bruylofs-bed met Palm te cieren, na de Konſt.
 Hoe kitteld hy ſich in die eer! Die hem van buyten
 Toe-vloeyd! En niet veel meer vertoond als eygen gonſt.

Maar is dit vreemd? dat hy hem kan in Konſt verand'ren,

1 Op het treurſpel *Maria Stuart*. 2 Schrijfpennen.

Die in 't Gelove self geen *vastigheyt* en heeft?
 De ongeftadichheyt te fchaven en te fchrand'ren?
 Die een *Camelion* fijn beeld en voor-werp geeft?

Die trouwe Leeraars weet 't Mom-anficht af te halen:
 En met den Roskam van fijn tomelofe-tong
 Te haav'nen, dat het Volk moet twijffelhoedig dwalen
 (Indien by haar geen kun¹ meer is als 'tgeen hy fong)
 Toond groote kloekheyt, om met glimp fo wel te treffen,
 Dat logen waarheyt lijkt voor die niet beter weet.
 Sal hem dan defen Lof niet alfo feer verheffen
 Als vaadfe Wijn een Krans? de Hoer een Felpen kleet?²

Maar fiet men neerftig op fijn *Gruwel der Verwoefling*,
 Daar fchuyld wat wonders in, dat nau te vatten is.
 Die zulke Zaden zayd, verwacht ook fulken oeffting³;
 In fulken Water vangt den Vifcher fulken Visch.
 Hier fteekt dit *Morfich Beeft* fijn fnyet en vuyte-poten
 In Gods geheyligd Boek: En dicht de Harders op,
 Als leerden fy, dat God d' onnoofle fou verftoten
 In 't eyndelofe Vuur en pletten haar den kop.
 Hoe weet hy hier op 't nauft Gods eeuwige *Voorfchikking*
 Te fetten na fijn hand, te drayen na fijn wil.
 Swijgt Mannen, luyfterd toe, en let wat op fijn wikking:
 Hy ftrijkt het vonnis: en fo eyndigd u gefchil.

Hy heeft het op fijn duym, 't ontbreekt hem aan geen weeten,
 Waarom CALVYN *Servet* (fo feyd hy) heeft verbrand:
 't Was om fijn Goud te doen en Spaansche Gulde-keten⁴.
 Wat dunkt u? Heeft hy niet van liegen fray verftand?
 Maar hoe hy in dien drek fo diep is neêr gefonken,
 Dat hy voor fich de ftank niet wel verbergen kan,
 Is licht te vatten, want hy heeft al lang geftonken
 Voor rijpe finnen van een vroom Godvruchtig *Man*.

Maar datter *Vrouwen* zijn, die dit niet kunnen ruyken,
 Is vreemd om te verftaan, ja boven fijn⁵ begrip:
 Mits⁶ dat fy meerder reên en wetenfchap gebruyken⁷;

¹ Kennis.

² De lof, dien hij zich zelven bereid heeft, zal hem even veel eer doen als de uitgehangen krans aan den verfchaalden wijn en het fluweelen kleed aan de hoer.

³ Oogfting. ⁴ *Decretum horribile*, V. L. III, 111. ⁵ Moet dit niet *mijn* zijn?

⁶ Vermids, aangezien. ⁷ Is dit een (kwalijk aangebrachte) ironie?

De Swabber ¹ pakt de Kaart en Boogh en Roer van 't Schip.

Hier treed hy op *tSchavot* en woed en peurd an 't rasen

Of hy befeten was, en dolle-woorden sprak.

En sou so 't stoutste-kind wel lichtelijk verbasen,

Om strak na Bed te vlien, eer hy sijn buld'ren brak.

Wel, mach hy dan met recht de naam van KINDER DUYVEL

Niet voeren? En de BEUL van kraam- of kinderbed?

Die brok is al te groot en grof: hem helpt geen suyvel:

S' is uyt het Vagevuur en Hel te saam gefet.

Dus mengt hy 't onder-een, en kaud en treed te samen

Een Kolk vol lastering, een Poel vol gruwelen:

Die met verfoeying (oyt) voor *God-geleerde* quamen.

Sijn eygen oordeel vloeyd uyt sijn vervloekte-pen.

't Is wel een seldsaam Kok: hy weet het spit te dreyen.

Om Kinder-bouten an te dropen en te braân ²,

Voor *Moloch*. Daar en baat noch 't jammeren, noch 't schreyen:

Hy wil sich in die geur en Lekkerny verlaân:

Met *Nero*, *Kalchas* en *Herodis*. 't Zijn de Gasten.

Schoon Rachel (ongetrooft) den Bloed Hond tegen-staat,

Daar Belcebub sich meê wel dapper an verbrasten.

Hoe-wel het Niemand als dien Helschen *Dichter* baat,

Die (midden onder al dit Nikkerlijke-spooken)

Zijn *Baseliscus*-gift met heele Emmers braakt,

En uyt den vuylen-mond sijns Meesters heeft gesproken:

Dat is een Logen-Geest, die op den Vroomen waakt.

Wat dunkt u? weet hy niet de Schriften uyt te leggen,

En Gods geheymen-raad te stellen bloot en naakt?

Indien de Waarheyd leyd in 't logenachtig *seggen*

Verward en sonder slot, vermengd en opgemaakt.

Sta vaft, Calvijn, sta vaft, Beza en Trigelandus,

En Bogermannus, schrikt voor 't Helche-Monster-Dier:

't Spuwd Swavel-dampen uyt. Ey wijkt doch dese Man: Dus

Verwoed en Rasend-dol: Hy helpt u strak van hier

Met Bedstok ³, Toffels, of met bijten, of met grauwen

Of loogen knuppel-koek: Fluks, pakt u van de vloer:

¹ Den schrobber. ² T. a. p. bl. 113.

³ Stok, waarmee in de getimmerde bedsteden de lakens worden ingestopt. De regel zinspeelt op Vondels woord tot de bakkers, dat zij de predikanten moeten wechjagen, die de pasgeborenen verdoemen.

Of anders komt hy, met ſijn Tygers-muyt en klauwen.
 Hy heeft tot hulp en ſteun de Duyvel en ſijn Moer.
 Maar dien Quakfalver ſtrijkt en ſuykerd deſen Alfem.
 Hy pronkt ſijn Hemel op: als eertijds Machomet:
 Dat is een ſalf op 't zeer: een Elifeeſche-Balfem.
 Wat ſegje? Heeft Paſquyn de mond niet ſchrap geſet?

Bedaard wat, armen hals: Die treffelijke Mannen
 En vreeſen 't ſnaat'ren van het Straat-gedrochte niet.
 Sy hebben uyt Gods Huys den Tegen-Chriſt ¹ gebannen.
 Al babbelt gy Hem na, en ſingt *Sijn* Oude-lied.
 Al is u tong op 't heetſt ſelf van de Hel ont-ſteeken:
 Gy hebt ook 't minſte niet in 't ſtinkend Harſſen-vat
 Dat haar kan quetſen: Want 't leyd niet in 't qualijk ſpreken.
 De Waarheyd word, maar in haar gronden, vaſt geſchat.
 't Is beſt dan, dat gy haar ² maar laat de God-Geleertheit:
 En wild u Wetens-luſt in JAN-OOMS ³ Boek verſaân;
 Daar hebt gy kennis van. Want 't is een ſnoô verkeerdheyt,
 Dat *Aker-Verkens* ⁴ ſich in geur'ge Roofen baân.

J. STEEN-DAM

Noch vaſter.

Proverb: XXVI: V.

*Antwoord den Sot na ſijn dwaasheyd: op dat hy
 in ſijne ogen niet wijs en zy.*

¹ Den Paus. T. a. p., bl. 114.

² Dien treffelijken mannen. ³ De Pastoer.

⁴ Wellicht een te-rug-gekaatst compliment, zinnſpelend op het "Aker Var-ken", dat Vondel gezegd had de uitvoering van Lucifer te bemoeuelijken.

MENGELINGEN,

van letterkundigen, socialen, staatkundigen
en wijsgeerigen aard.

CRUYDEKEN, EN RUERT MY NIET¹. — Prof. M. de Vries heeft, als Voorzitter der Leidsche Maatschappij (van Letterkunde), de “beoefenaars der Nederlandsche taal” opgeroepen, om de handen in-een te slaan, ter befrijding der katholieke geschiedbeschouwing¹. Wij zijn het trouwens gewoon, dat zij, die voorgeven het woord te nemen in naam en in ’t belang der vrijheid, ons de vrijheid betwisten eigene overleveringen en overtuigingen te hebben. Zij wendden voor, dat ze de Katholieken veel meer achten zouden, indien ze met hen riepen: *Vivat de Geus!* indien ze erkenden, dat de hagepreeken, de beeldenstorm en de plakaten tegen de “paepsche afgodery” werkelijk de inleiding zijn geweest tot het genot der hoogste en dierbaarste vrijheid — de vrijheid van Godsdienst, ook voor de Katholieken, in de XVIIe en XVIIIe Eeuw. Zij betwisten ons het recht: in herinnering te brengen, dat de Constitutie van 1798, -niet het plakkaat van 20 Decr 1581, -de vrijheid en gelijkheid van alle Nederlanders geproklameerd heeft. En om dat we in deze zaken hun onmogelijk te wille kunnen zijn, zegt o. a. de Voorzitter

¹ Het doet mij leed, dat de aanval van een zeer geacht geleerde Dr J. S. Speyer (in den *Kunstbode* van 25 Aug.) mij noodzaakt op de toespraak van den Voorzitter der Maatschappij van Letterkunde te-rug te komen. De dagbladen hebben hun prijslijken zin voor verzoening en verbroedering aardig aan den dag gelegd, door de fiktie van een ontbijt met De Vries en Van Vloten te Venlo; en ik verheug mij, dat het Maastrichtsch Kongres mij weér wat nader gebracht heeft tot een ouden vriend, wien ik veel hoogachting en sympathie toedroeg, al heb ik in harde woorden zijn “feilen” moeten “toonen”. Maar, ik herhaal, ik kan Dr Speyer niet zonder antwoord laten, en moet daarom de gantsche zaak nog eens ter sprake brengen. Trouwens — de tegenpartij zou nog veel van mij te goed hebben, als het *getal* der uitgewisfelde lanssteken in aanmerking kwam.

der Leidsche Maatschappij, dat "onkunde, hartstocht, heerschzucht en partijschap, door blinde dweperij aangehitst, den alouden geest van Nederland trachten te verstikken en de groote voorrechten, met het bloed onzer vaders veroverd, ... zoo mogelijk te vernietigen." Of wij al opmerken, dat de omwenteling der XVIe Eeuw en de daaruit voortgekomen burgeroorlogen, die eindelijk in een oorlog met den Koning van Spanje ontaard zijn, geenszins een *liberalen* Nederlandschen staat, maar in-tegendeel een *kalvinistischen* gesticht hebben, en beoogd hebben te stichten, — dat laat men onweêrsproken, maar neemt het ook niet op in het debat; men draaft maar dóor over de zegeningen der vrijheid, over den alouden geest van Nederland, en is doof voor alle redeneeringen dezerzijds. In ieder geval, zegt men, is dan de vrijheid maar voor eenigen verworven, — hébben de anderen daar weinig genot van gehad, — men werd dan toch niet meer levend begraven of verbrand. Dit minimum van het verkregen resultaat meent men in allen geval te kunnen vasthouden; vergetende, dat er nog wel deugdelijk, na de afzwering van Koning Filips, door de Hervormde Magistraat beschuldigen ¹ verbrand, andersdenkende staatslieden onthoofd, gebannen, geledebraakt en door het opgeruid gemeen ongestraft in stukken zijn gefneden.

Dat alles is bekend. Die houding en verhouding der partijen schijnt niet veranderd te kunnen worden.

Toch meen ik, dat de éene Nederlander met nog minder voegzaamheid dan de andere van ons, Katholieken van vóór 1578, vergen kan de overtuiging of liever het door den schoolmeester haar ingeprent vooroordeel der meerderheid te omhelzen, en te juichen in feiten, die onze te-rug-zetting, onze vernedering, belemmering en, niet zelden, berooving ten gevolge hebben gehad. Ik meen, dat het onzen mede-dissenters minst van allen past zich te verhoovaardigen op gebeurtenissen, die even zeer tegen hen als tegen ons zijn gekeerd geweest, en daarom vooral heb ik het mijn vriend Prof. M. De Vries kwalijk genomen, wat hij in den boezem-zelven der Maatschappij van Letterkunde heeft gesproken en heeft willen uitwerken. Ik ben overtuigd, dat hij, bij nadere overweging, de billijkheid van mijn verzet zal inzien, en tot zekere hoogte verschoonen, dat mijne ergernis

¹ Conf. de zoog. tcoverheksen.

zich met minder te-rug-houding heeft uitgesproken dan ik gewoon ben.

Bij gelegenheid, dat ik tegen zulke houding van Doopsgezinden opkwam (ik weet niet, of Prof. De Vries mennoniet is in zijne belijdenis; maar een zoon van Doopsgezinde vaders heeft anders te spreken dan de aftammeling der leden van de Hervormde Staatskerk), — bij die gelegenheid heb ik gezegd, dat zulk eene verzaking van *eigen* verleden bij de christen disidenten mij stuitender voorkwam dan de form, waarin de Joden “vaak met aandoenlijke goede trouw” zich aanloten bij de kreeten ter eere van de vrijheid en Oranje, en offchoon zij geen druppel Nederlandsch (dat is Germaansch) bloed in hunne aderen hebben, toch uit heeler harte, het volkslied meê aanheffen. Om echter nader te schilderen, hoe oneigenaardig en onwaar zulke form is, waarin hun dankbaar gevoel voor de hier genoten “herbergzaamheid” zich tracht uit te drukken, heb ik in de woorden, door hen gesproken of gezongen, de talrijke aspiraties lichtlijk gekenmerkt, waaraan hun tongslag zoo rijk is.

Dat is mij echter verschrikkelijk kwalijk genomen. Een Katholiek moet, in dit zijn eigen vaderland, de wieg van zijn voorgeslacht, het graf zijner vaders, in het land, waarvan hij de taal spreekt met al de wél- en wanklanken die de *aborigines* kenmerken, waar sedert eeuwen zijn stamboom wortelt en wijd en zijd zijn takken uitspreidt in een lucht, die zijn eenige en eigenaardige levensadem is, — in een land, dat hij omdijkt, bebouwd, betimmerd, verdedigd en rijk gemaakt heeft, — de katholieke Hollander, volbloed Amsterdammer, moet zich laten welgevalen, dat, dag aan dag, door andere Hollanders zijn Godsdienst, de Godsdienst der vaders van allen, bespot, de Priesters belasterd, hij-zelf verdacht gemaakt, duizend maal weêrlegde beschuldigingen duizend maal herhaald worden, — dat alles moeten de zonen van dit land, die het liefhebben van natuurswege, die overal elders vreemdelingen zouden zijn, die geen anderen kring kennen en beminnen dan den echt hollandschen, dat alles moeten zij zich laten welgevalen. Befneden en onbefneden loochenaars van Christus' Godheid gieten dagelijks hun gal uit over onze instellingen, over onzen handel en wandel, offchoon wij trouwe en moedige staatsburgers zijn, trots de besten, offchoon wij het met het voorschrift *Eert den Koning* zeer ernstig opnemen: — en

als wij ons een enkele reis vermaken willen met het zotte misverstand, waardoor nakomelingen van Sem zich verbeelden dat de pluimen van Jafet hun tot cierraad strekken, — dan wordt ons dit met groot gedruisch tot een misdaad gemaakt: dan worden wij, Hollanders van 1875, verandwoordelijk gesteld voor de form van rechtspleging der Middeleeuwen, waaraan we niet meer schuldig zijn dan aan het verbranden van Servede door Calvinus of van de Surinaamsche negers, den 26ⁿ Januari 1833, door eene vierschaar van Nederlanders, rechtsprekend “In Naam (en ook werkelijk op gezach) des Konings”.

’t Zoû bespottelijk wezen, als ’t niet zoo ten Hemel schreyend onrechtvaardig was. En daarbij slaat dan Dr Speyer (in den *Kunstbode*) een toon aan, als of hij ’t grootste gelijk van de waereld had, als of hem en den zijnen het klaarblijkelijkst onrecht was aangedaan. En waar komt alles eigenlijk op neêr? Daargelaten de badinaadje met het dialekt, — op een misverstand. Dr Speyer denkt, dat ik niet berust in de definitie door de Grondwet van een Nederlander gegeven! ’t Is té onnoozel.

Die mij kent, weet, hoe ik over de Joden denk. Ik zoû minder sympathie voor krachtige nationaliteiten, voor stamkenmerken moeten hebben dan ik mij bewust ben, — om den adel der kinderen Israëls voorbij te zien; en al kan ik mij het tragisch verschijnsel niet verbloemen, dat, voor mij, de fileet van den Godsmoord over hun blazoën getrokken is — sympathie, liefde heb ik voor hen, op het voetspoor van Wie gezegd heeft: “Vergeef het hun — ze weten niet wat zij doen.”¹

1 Wat is de leeskunst toch eene zeldzame gave! en de verdichtkunst algemeen. Zelfs de Heer A. C. Loffelt heeft, in mijn volzin over de Joden, allerlei dingen gelezen, die er niet in staan. Waaruit blijkt, dat ik de “liefde” der hedendaagsche “Nederlandsche Joden” voor de plek, waar zij geboren zijn, in twijfel trek??? Ik zeg juist het tegenovergestelde van hetgeen de Heer Loffelt mij toeschrijft. Met “aandoenlijke goede trouw” prijzen vaak de Israëlieten ons land en ons regeerend Stamhuis. Ik twijfel alleen maar, of men dat, in goeden ethnografischen zin, “vaderlandsliefde” kan noemen. Alles komt hier op de definitie van *vaderland* aan. Het Burgerlijk Wetboek, steunend op de Grondwet, verklaart wie *Nederlanders* zijn, in politieken zin. Nederlanders zijn onder anderen: in Madrid geboren kinderen van spaansche ouders, die in Nederland “gevestigd” zijn. Of dergelijke kinderen echter van Nederland als van hun “vaderland” kunnen spreken, zal menig-een twijfelachtig voorkomen. Twee-honderd jaar lang heeft het Hervormde Nederland de eigene afzonderlijke nationaliteit der Joden boven bedenking gesteld; en zoo lang de kinderen van Abraham getrouw blijven aan hunne voorvaderlijke

Dat volk, dat zoo veel gevoel voor kunst, voor kleuren heeft, — dat volk, dat charakters als een Spinoza, geniën als een Meyerbeer en Halévy, bekeerlingen als een Ratisbonne en een Da Costa heeft opgeleverd, — waarvan de schitterende type zoo wel sprekend afsteekt op onze hollandsche burgerlijkheid, ter eerster plaats in de schoonheid der Rachelsdochteren, die naar de dichtertelijke gedachte van Châteaubriand gedankt wordt hieraan, dat geene vrouw in Israël den Zoon des Menschen heeft aangeschouwd, — dat volk, dat o. a. bij ons mannen heeft opgeleverd als de geniale en offervaardige Sarphati, de tedere penceelvoerder Israëls, — dat volk zoû ik geringgeschatten! 't Is onzin.

Maar juist om dat ik het kenmerkende en groote in die pittige natie, met hare ontzettende wilskracht, hare onverdelgbare energie (spijt alle verdrukking), zoo waardeer, — zoû ik wenschen, dat zij, *du haut de leur grandeur*, altijd zich-zelf wilden zijn, en dat de fierheid van den Israëliet — den Oosterling — wiens voorhistorische kenmerken minder zijn wechgewischt dan die van ons Kaukazers — hem niet veroorloofde het namaaksel van een kerkgenootschappelijken Hollander — 't zij dan aristokraat of liberaal — te willen wezen. Dixi.

A. TH.

STRIJD TEGEN GESCHIEDVERVALSCHING. — Onder de middelen, waarmede eene falanx van jonge duitsche geleer-

zeden en zich niet met de christen bevolking vermengen, blijft die nationaliteit kenmerkend, en behoorde voor hen een titel van heerlijkheid te zijn, — ondanks de rechten, die zij, als Nederlanders volgens de Wet, genieten en uitoefenen.

Ook de Heer Loffelt slingert enkelen onder onze Katholieken als eene beschuldiging naar het hoofd, dat zij sympathiën koesteren, "die verre naar 't Zuiden over de bergen zweven, en die hun de deugdelijkheid der grondflagen, waarop onze Staat berust, doen in twijfel trekken".

Op het eerste, vraag ik: droegen de Hollanders uit de tijden der kruistochten het Hoofd der Kerk geene sympathie toe, en is het ooit in iemant opgekomen op dien grond te zeggen, dat ze iets anders dan Hollanders waren? Is een mensch geen *complex* wezen, en kan men als opperste rechter in geloofsvragen den Paus niet erkennen, al is men met hart en ziel aan zijn vaderland verkleefd?

Maar nu het tweede. Ik noodig den Heer Loffelt dringend uit mij den Katholiek te noemen, die de deugdelijkheid der grondflagen van onzen Staat in twijfel trekt, en bij wien dit voort zoû komen uit sympathie voor Pius den IXe.

Indien de Heer Loffelt mij hierop het antwoord schuldig blijft, zal ik het er voor moeten houden, dat hij maar gedachtloos herhaald heeft, wat anderen hem hadden voorgepraat.

't Is beklagenswaardig.

den in de laatste jaren de pogingen bestrijdt van hen, die trachten de geschiedenis aan hunne bijzondere inzichten en partijbelangen dienstbaar te maken, van die "Geschichtsbaumeister", zoo als (de nu tot de katholieke Kerk teruggekeerde Hannoveraner, Onno Klopp ze noemt), die het opgroeyend geslacht aldus op den dwaalweg trachten te voeren, — behoort, sedert een paar jaren, eene reeks van geschiedverhalen, onder den titel van "Sammlung historischer Bildnisse" uitkomende bij B. Herder, te Freiburg in Breisgau. Reeds het een-en-twintigste Deel van die uitgave is verschenen.

Het zijn boekjes in klein-octaafformaat, door elkander van een paar honderd bladzijden, waarin de groote gestalten der geschiedenis voor beschaafde doch ongeleerde lezers, voor jongere lieden en ernstige jonkvrouwen aantrekkelijk worden geschilderd, en die, verkrijgbaar zijn gesteld tot eenen prijs (van $f \frac{1}{2}$ tot $f 1$), die op algemeene deelneming doet rekenen.

Wij vinden daarin schriften van Rio, Zell, Keym, Becker, Diel, S. J., Klein, Binder, Baumstark, Schneider, Holzwarth, Kerker, Brunner, Stampfer, enz. alle namen in Duitschland van uitmuntenden klank. Wij vinden heiligen-levens: Lioba, Mathilde, Elisabeth, Hedwig, enz. groote Pauzen, diplomaten en helden: Alexander III, Sixtus V, Karel den Grooten, Tilly, O'Connell, Reginald Pole, aartsbisschop van Cantelberg, een der grootste tegenstanders van Hendrik VIII; andere merkwaardige vorsten: Juliaan den afvalligen, Frederik I, Leopold I, Joseph II, Ferdinand en Isabella, Philips II van Spanje; verder Friedrich von Spee, den merkwaardigen bekamper der heksenprocessen, Andreas Hofer, den bestrijder van de veroveringsplannen van Napoleon I in Beyeren, enz.

Kortom, eene reeks zoo verscheiden en volledig als er wellicht nog van dien aard geene in een ander land van Europa bestaat. Wij bevelen daarom deze door en door merkwaardige geschriften onzen landgenooten ter lezing en vertaling nadrukkelijk aan.

Op andere wijze wordt een zelfde doel nagestreefd door het tijdschrift *Stimmen aus Maria Laach*, uitgegeven door de paters Jezuïeten. Het heeft zijn ontstaan te danken aan afzonderlijk gedrukte verhandelingen over den pauselijken syllabus. Het is nu reeds in zijnen achtsten jaargang en verschijnt, om moeijelijkheden met de vrijheden(!) op de drukpers te voorkomen, in

elf afleveringen jaarlijks. Behalve hoogstmerkwaardige artikels van historischen aard bevat het ook nog verhandelingen van filosofischen en litterairen inhoud. Laatstelijk verscheen eene ernstige studie over romaansche of provençaalsche literatuur van W. Kreiten, S. J., welke wij als voorbeeld in hare soort bijzonder willen aanvoeren. Wij behoeven aan namen als van P. P. Pesch, Cornely, Bauer, en anderen niet te herinneren om dit werk aan te bevelen, hetwelk, ondanks de verdrijving der paters van de heerlijke boorden van het Laacher meer bij Coblenz, toch voortgaat altijd onder denzelfden titel bij Herder in Freiburg te verschijnen, als lag daarin een voortteeken van den terugkeer der Orde naar haren beroemden zetel.

P. A. T.

LANDVERHUIZING. — Bij de elken dag toenemende landverhuizing der Duitsche ordenslieden en andere priesters (onlangs nog te Rotterdam in groot getal, onder het algemeen gejuich van deelneming, naar Amerika van land gestoken) moge het gepast schijnen op een tijdschrift te wijzen, dat zoowel door inhoud als vorm verdient door allen gekend te worden, die eenigszins in de uitbreiding des Christendoms onder de Heidenen belang stellen. Wij bedoelen "Die Katholischen Missionen" verschijnend bij B. Herder te Freiburg in Breisgau. Dit tijdschrift sluit zich aan het Lyonsche ter geloofsverbreiding, wekelijks verschijnende. Het houdt berichten in van Oost en West, geschiedenis, aardrijkskunde, familieleven, opvoeding enz. enz. kortom alles wat maar eenigszins wetenswaardig is omtrent die streken, waarover de goddelijke Voorzienigheid eenen bijzonderen zegen schijnt uit te breiden, nu de beschaving in de "aufgeklärte" gewesten zoo moedwillig door 't ongeloof met voeten wordt getreden.

"Die Katholischen Missionen" verschijnen maandelijks in 2 of drie quarto vellen. De prijs per halfjaar is 2 mark of f 1.25. De illustratiën zijn in den regel uitmuntend.

"ONGELOOFLIJK SCHIER, MAAR WAAR IS HET". — Met dezen aanhef vermeldt *Het Nieuws van den dag* de weigering van den Alg. Kerkeraad der Nederd. Herv. Gemeente om de feestviering van het 200-jarig bestaan der Portugeesch-Israëliet-

sche Synagoge te Amsterdam bij te wonen. Moet achter de verwondering van het *Nieuws* geen groot misverstand schuilen? Of ligt de oorzaak diep, zeer diep? — Hoe kon men iets zoo natuurlijk en redelijks als de handeling van den Kerkeraad der N. H. Gemeente iets ongelooflijks noemen? ¹ Zijn de Joden geen Joden, en de Christenen geen Christenen meer? Staan ze in hunne overtuigingen niet meer tegen elkander over? Wie noodigt een Franschman tot den *Sedan-feier*? Moest men niet al heel vreemd in zijn hersens of in zijn hart gesteld zijn, om een Katholiek uit te noodigen de inneming van Den Briel mede te vieren? En wat is dan nog de onvereinigbaarheid der denkwijzen van een Bismarkiaan en een Franschman of van een Watergeus en zijn tegenstander, vergeleken bij de erkenning en de loochening der zending van den Zoon des Menschen? Keurt de Port-Isr. Gemeente 't af, dat hunne vaders den Christus gekruist hebben? Dan moest hiervan blijken. Zoo lang hier niet van blijkt, — zoo lang de Joden den Messias nog verwachten, en dus den Christus der Nederd. Herv. Gemeente voor een bedrieger of (zachtst genomen) voor een slachtoffer van zelfbedrog houden, — kan immers de Kerkenraad der Hervormden geen feest gaan vieren met dien der Israëlieten!

Hoe is 't mogelijk, dat men blind is voor de zonneklaarheid dezer stelling! Helaas! die blindheid komt, vreezen we, uit eene ontwrichting der diepst liggende overtuigingen voort. Er is geen onderscheid meer tusfchen waarheid en dwaling, tusfchen goed en kwaad. Alles is slechts betrekkelijk. Alle stellingen hebben de zelfde waarde, en alle daden ook. Het bovendrijven der stellingen en het doordrijven der daden is gerechtvaardigd, als de helft + 1 van zekere vergadering zich daarvoor verklaart. M.

¹ Ook de form der dankbetuiging was onberispelijk:

“Amsterdam, 2 Augustus 1875.

“De Alg. Kerkeraad der Nederd. Herv. Gemeente alhier heeft de eer, in antwoord op Uwe ~~missive~~, dd. 19 Juli 1875, U te berichten, dat het hem, ofschoon hij Uwe uitnoodiging op hoogen prijs stelt, onmogelijk is deel te nemen aan eene feestviering, die, van het standpunt zijner belijdenis, hem veel eer eene oorzaak van smart dan van vreugde geacht moet worden te zijn.

“Onder toebidding van den zegen des Heeren, Num. 6, verzoeken wij U de verzekering onzer Hoogachting te willen aannemen.

“De Kerkeraad voornoemd,
J. P. STRICKER, Voorzitter, QQ.
STEINFORT, Scriba.”

MARTEN HARNEY ¹. — In de *Vlaemsche School* (1874), dat belangrijk en in Holland te weinig bekend kunstblad, schreef de knappe taalkenner, Past. Schuermans, de volgende aantekening over den Provinciaal der Dominikanen, Pr Martinus Harney.

„Als ik wel onderricht ben, houdt men zich in de Nederlandsche Kongregatie der Ew. PP. Predikheeren bezig met het verzamelen van levensbizonderheden aangaande de Dominikanen, die in Nederland geboren zijn of gewerkt hebben. Alle bijdragen daartoe zullen dus welkom zijn ².

Deze geleerde Nederlander, geboren te Amsterdam den 6^{en} Mei 1634, kwam aan de Leuvensche hoogeschool de wijsbegeerte leeren en zou daarin eene eerste plaats bekomen hebben, hadde hij zich in November van 1650 naar Brussel niet begeven om er het kleet van den H. Dominicus aan te trekken. In 1669 ontving hij den doctorsmuts en in 1686 trad hij, als Regent, in de nieuwe faculteit van godgeleerdheid en liet alsdan in zijne moedertaal het volgende werk verschijnen:

Redelijcke gehoorzaamheit der catolijcke Nederlanden in het lezen der H. Schriftuer in ghemeyne taele ten gronde ondersocht, ende bewesen, teghens de lefhtighe onbedachtigheden van Monsieur A(ntoine) A(rnauld) in synen boeck: De la lecture de l'Écriture sainte; met sommighe authentieke stucken hiertoe dienende t Antwerpen by Henricus Vandunwalt 1686 in 12.

Tegen dit boek zonden Arnaulds verdedigers, namelijk de Jansenisten, twaalf Vlaamsche brieven in het licht. Harney schreef eene verdediging die hij echter niet drukken liet. Na meermaals hooge waardigheden in zijne orde bekleed te hebben, stierf hij te Leuven den 22ⁿ April 1704; hij ligt begraven in de kapittelzaal van het Predikheerenklooster te Leuven.

Leuven.

L. W. SCHUERMANS, Pr.”

¹ J. Paquot VI, blz. 13; Mgr. de Ram, *De Laudibus quibus veleres Lovaniensium, theologi efferrit possunt oratio*, blz. 126.

² Vergelijk *D. War. N. R.*, I, bl. 71. Sedert ik de hier aangehaalde noot ten papiere bracht, heeft mij gebleken, dat het verhaal van Arnauld omtrent Albert Burghs te-rug-keer in de Moederkerk ten zeerste bevestigd wordt door de omstandigheid, dat het bijna letterlijk vertaald is uit het Nederlandsch van een tijd- en landgenoot des jongen Franciskaans, namelijk den Theol. Dr Thomas du Jardin, zoon van den bekeerling Nicolaes Du J., en aftammeling van Burgem^r Ariaen Cromhout (in zijne “Spoore der Cathol. gescherpt”, Ghendt, 1715, bl. 1068 en volgg.).

GENEALOGISCHE STUDIËN.

DOOR

H. J. ALLARD.

I.

EEN ONBEKENDE FAMILIETAK DER HUYGENSEN.

Wie onzer letterkundigen heeft niet met het innigst genoeg en de grootste belangstelling in 't zesde deel der *D. Warande* (blz. 465, verg. VIII, blz. 477), een opstel gelezen, door den knappen Warandemeester getiteld: *Constantin Huygens en de familie Van Dorp*, en door hem gedeeltelijk ontleend en gewijd aan de *Annotata in Diariis manu Proavi, Proaviae et Avi mei, Hugueniorum et Hoefnagliae, ab anno 1606 usque ad annum 1685?* Die *Annotata* waren begonnen den 6^{den} November 1606 door Constantin's vader Christiaan, voortgezet door zijne moeder Susanna, aangevuld door Constantin-zelf die zich 't bescheiden leeuwendeel gekozen had, en afgeschreven door Constantin's kleinzoon, Constantijn Huygens-Teding van Berkhout, Lodewijksz.

Over een zij- of neventak der familie Huygens moet een dergelijk schriftuurlijk document, aanvangende met het jaar 1622, bestaan hebben en zal waarschijnlijk nog wel bestaan. 'k Ben er niet in geslaagd om dat handschrift-zelf meester te worden, maar door de dienstvaardigheid van mijn lieven vriend Van Lommel kwam ik in 't bezit van een stuk, dat het bestaan veronderstelt van een "Memoriaal-boek in folio, alwaar óp staat: 1622, aanteekenboek van Jonker Jan Huygens, vervolgd door

Jhr. Diederik Huygens en door Jhr. Christiaan Huygens, weder door Jhr. Diederik Huygens."

't Bedoelde stuk, waaruit dat blijkt, is een scabinale acte van 7. September 1787, gepasseerd binnen de vrijheid van St. Oedenrode en geteekend door de schepenen G. H. Van Nouhuys en J. Webster, door welke eerzame vroedschappen D. v. d. Rijt "onsen secretaris, gelast wordt hiervan copie uyt te schryven en met onsen vryheits- en dorpszegel hierop te doen drukken."

Een tak van 't geslacht Huygens, zijnde "van één stok" met Ridder Constantin, Heere van Zuilichem, Monnikenland en Zeelhem — en opvolger der laatste erfgename van 's prinsen secretaris en rekenmeester in laatstgenoemde heerlijkheid — bloeide gedurende de 17e en 18e eeuw in 't land van Luik en in de Meierij van den Bosch: te Boxtel, te Vucht, te Liempde en vooral te Rode of St. Oede Rode.

Eer ik mij veroorloof eenige nadere aantekeningen te maken en ettelijke gissingen mede te deelen over het protocol der "erentfeste" scabini, geef ik het stuk in zijn geheel, gelijk het mij door bovenvermelden vriend ten gebruike werd afgestaan. Ik maak hier nog slechts de opmerking dat de afschrijver minder nauwkeurig schijnt gelet te hebben op de oude spelling. Dit is trouwens hier een bijzaak.

"Certificeeren wy, Goswinus Hermanus van Nouhuijs en Jan Webster, Schepenen der vryheid St. Oedenrode Meyerij van 's Bosch, voor de opregte waarheid dat persoonlijk voor ons is gecompareerd Joncker Diederik Huygens, vrijheer van Zeelhem en Bynderen, Raad en Schepen der Hoofdstad 's Bosch, den welken aan ons vertoont heeft zeker memoriaal-boek in folio, alwaar op staat: 1622, *aanteekenboek van Jonker Jan Huygens, vervolgd door Jr Diederik Huygens en door Jr Christiaan Huygens, weder door Jr Diederik Huygens*, waaruit ons is gebleken folio 83 dat Joncker Jan Huygens en Elisabeth van Winteroy zijn geweest wettige getroude Luyden, dat gezeide Mevrouw op 4 Maart 1624 is verlost van eene dhr, welke gedoopt is Maria. Verder blijkt dat gezeide Mevrouw weder verlost is van een zoon, den 23 Mey 1637, en gedoopt te Kwaad-Mechelen in den

Lande van Luyk en genoemd Theodorus (gezeid Diederik), dat wederom gezeide Mevr^e is verlost van eenen zoon den 27 Juli 1638 en gedoopt te Kwaad-Mechelen en genoemd Henricus. Verder blijkt dat Jr. Diederik Huygens en Jufvr. Catharina Dingemans zijn geweest echte luyden, dewelcke hebben nagelaten Jr. Christiaan Huygens, die geboren was 9 July 1683 en getrouwd den 5 Dec. 1723 met Jufvr. Anna Johnston, dewelcke by ons zoo wel bekend zyn geweest als den Hr Requirant, die wy wel kennen, als mede dat gezeide Mevr^e de Wed^e v. den Heer Christiaan Huygens, geb. Johnston, nog wonende is op het kasteel of Huize gen. den Hulst, welke gemelden Huize den Hulst door gezeide Joncker Christiaan Huygens was geerfd, zoo ons gezeid is, van Jonker Henricus Huygens, zijnen oom en vaders broeder, en dat den Hr. Requirant is wettige zoon van laatstgemelden Jr Christiaan Huygens en Anna Johnston. De voorschreve genealogie is ons niet alleen vertoont in het voors. boek, maar ook by wettigen Testaments scheidinge en deylinge. En verklaren wij verder, dat wij de handteekening van Jonker Christiaan Huygens zeer wel kennen en zijn Edele handteekening menigmaal alhier ter Secretary gezien hebben, omdat denzelven alhier ter plaatse veele jaren Schepen is geweest en de handteekening daar tegen geconfronteerd, en staat in 't zelve Memoriaalboek op folio 110. En luid woordelijk aldus:

“Hoogwelgeboren Heer. — Hebbe de eer U Hoogwelgeboren een extract uit ons geslacht Regist. te zenden, waaruit blijkt dat de Heer Ridder Heer van Suilichem, de Hr. Jonker Constantijn Huygens en mijn grootvader Jonker Johan Huygens Drost en Rentmeester van Meerhout en Vorst, mitsgaders stadhouder en griffier van de Leenen over de goederen van zijn H. H. den Prince van Oranje en Nassau, in het kwartier van Brabant gelegen, van één stok zijn, etc.

“Op den kant staat geteekend: Copie van dezen brief afgezonden aan den Heer Wassenaer van Rhede in den Haag den 26 April 1759. Het slot van den brief was: Hoogwelgeb. Heer, Uw Hoogwelgeb. onderdanigste en oodmoedigste dienaar: geteekend C. Huygens 1759.

“En verder certificeeren wij dat in den nacht tusschen 21 en 22 Jan. 1782, een groot gedeelte van voors. Casteel of huizinge den Hulst onder deze vrijheid en dorpe gelegen, is afgebrand

en zoo ons gezegd is, by die gelegenheid veele oude papieren zijn verbrand.

“Aldus gedaan en gepasseert op heden, binnen deze vrijheid St. Oedenrode den 7 Sept. 1787, en word onsen secretaris gelast hiervan copie uyt te schrijven en met onzen vryheits en dorpszegel hierop te doen drukken. En was onderteevend: G. H. van Nouhuys, J. Webster. — D. v. d. Rijt schepen, loco Secretaris.”

Zoo ik mij niet gansch vergis, dan werd deze schepenacte in 1787 opgesteld met het blijkbare doel om aan de afstammelingen van Jonker Jan Huygens, die “van één stok” was met den “taelgeleerden Hagenaer”, een gedeelte der erfenis te verzekeren van dien Constantin en zijner destijds uitgestorven (naamdragende) afstammelingen; ik bedoel de heerlijkheid Zeelhem.

Tot verzekering dier erfenis zal in onze acte, als middel ter rechtstaving, moeten dienen de vermelde bijzonderheid, dat in 1782 een groot gedeelte van de huizinge “den Hulst” — in Van der Aa's *Aardrijkskundig Woordenboek*¹ als een der vele adellijke huizen te Rooi vermeld — door de vlammen is verteen “bij welke gelegenheid veele oude papieren, zijn verbrand.” Op deze omstandigheid kon men zich natuurlijk beroepen, zoo er wellicht iets ontbreken mocht aan de genealogische bewijzen der “één-stokkige” afstamming van Ridder Constantin en “grootvader Jonker Jan”. Bijzonder veel klem en nadruk wordt er dan ook gelegd op de *wettigheid* der huwelijken en der daaruit voortgesproten kinderen; tevens op de *echtheid* der aan Schepenen welbekende handteekening van Jhr. Christiaan Huygens, ook blijkend “bij wettigen Testaments scheidinge en deylinge.”

Tot verdere verzekering der Zeelhemsche erfenis zal nog moeten dienen de vermelding van het “extract uit ons geslachtsregister” dat reeds den 26ten April 1759 — dus vóór den noodlottigen brand — door Christiaan Huygens Dirksz. “aan den Heer Wasenaar van Rhede in den Haag” werd opgezonden. Wel is 't waarschijnlijk, dat Diederik Huygens, raad en schepen van

¹ Deel VIII, blz. 347.

's Hertogenbosch, die volgens den kundigen J. Habets ¹ den 25 Januari 1786 "beleend werd met de heerlijkheid van Zeelhem, als zich noemende den naasten bloedverwant van Mevrouw Susanna Louise Huygens, douairière van Willem, baron van Wassenaer, welke den 21 December 1785 te 's Gravenhage overleden is" nog niet in 't rustig en onbetwist bezit zijner heerlijkheid gekomen was, waarom hij 't noodzakelijk zal geoordeeld hebben de tusschenkomst in te roepen der heeren *Scabini* van Sint Oedenrode.

De onzekerheid van dit bezit schijnt ook te blijken uit het feit, dat reeds den 20ten October des jaars 1786, (dus nog geen negen maanden na Diederik) "Johan Philip Hoeuft, heer van Oyen..... zich noemende oudste manshoir onder de naaste bloedverwanten en erfgenamen van Susanna Louisa Huygens, met de heerlijkheid Zeelhem beleend werd, zoo voor zich als voor de overige erfgenamen in denzelfden graad" ². Deze Hoeuft behoorde, blijkens genealogische bescheiden ³, tot dien anderen tak der Huygensen. — Was Diederik toen reeds overleden, of werd hem door dat verre neefje het voetje gelicht, gelijk eertijds de ridderlijke Constantin aan Jonker Steven de Geloës, heer van Loobosch, gedaan had ⁴? 't Is volstrekt niet onmogelijk. 't Heeft er zelfs al den schijn van.

Nog eenige opmerkingen.

Vermoedelijk is de laatst vermelde Willem, baron van Wassenaar ⁵ Susanna's echtgenoot, die reeds moet overleden zijn vóór 3 Juli 1764, toen de *douairière* met Zeelhem beleend werd ⁶ — vermoedelijk is hij dezelfde als de hooger vermelde Heer Wassenaar van Rhede, en dan moet hij een zoon wezen

¹ *De heeren van Zeelhem bij Diest*. Zie de *Warande* VIII, blz. 562.

² *D. Warande*, t. a. p. ³ *D. Warande* VI, blz. 470.

⁴ Zie over 't Luiksche-Limburgsch geslacht der De Geloësen de *Annuaire généalogique des Pays-bas*, publié sous la direction de A. A. Vorsterman v. Oyen et G. D. Franquinet. Onze Jonker Steven, Huygens' mededinger, zoon van Renatus de G. en gehuwd met Anne de Compene, dochter van Heere de Compene en Joanna de Glymes, de *Brabantsche*, was den 6 April 1603 te Hasselt gedoopt, en vader van twee kinderen. T. a. p. blz. 181.

⁵ Heer van Ruiven, volgens v. d. Aa's *Biograf. Woordenboek*, blz. 1511.

⁶ *D. Warande* VIII, blz. 561.

van Jonker Willem en Maria Carolina baronesse van Aersen van Voshol.

Meteen leeren wij hier, dat in de lange reeks der *Hugueniorum* en *Hugueniarum*, die van 1647 tot 1797 in 't bezit der Zeelhemsche heerlijkheid kwamen, onze Bossche schepen Diederik (hij voerde, volgens Van Zuylens *wapenkaart*, de 2 lazuren palen van Huygens op zilver) de éérste geweest is, die tot den zijtak der Huygensen behoorde.

Wat mag nu wel de reden zijn, waarom een tamelijk welige *branche* der Huygensen onvermeld is gebleven, door Constantin en, die er ook gelegenheid toe had, door Mr George Rataller Doubleth? ¹ Werden de afstammelingen van Jonker Jan wellicht niet erkend als prinsen van den Huygensen bloede? Of waren ze misschien der oude Moederkerk getrouw gebleven, en hadden ze bij den man, die volgens Dr Jonckbloet "aan de Hervormde kerk gehecht was zonder partijhaat of dweepzucht" dáárom verdiend, der vergetelheid prijs gegeven te worden, als vereerders

Van de groote Papenstadt,
Daer de Vageviers-gesinden
Van een mensch een heiligh Vat,
Van een Visscher, knecht der knechten,
Maecken een almachtigh man,
Die de Keiseren Recht rechten
En op Kroonen treden kan?

Ja, gold in Huygens' opvatting, evenzeer voor hen als voor Rome:

Gaet uw' schoonheid elders paeren:
Tonsent geldt sy weinigh meer;
Al uw luyster zijn uw iaeren
En uw schimmel al uw' eer?....

Ik weet het niet; 'k heb niet kunnen achterhalen of zij door den aanbidders der "be-roemde" maar helaas "be-roomde" Tesselscha gerekend werden,

Bij dit brooddroncken volck, de schatters van de Vis.

Indien het zoo is, dan behoorde het (zelfs nog in het tweede

¹ Verg. Dr R. Fruin in *De Gids* 1869, IV, blz. 369 en *Bijdragen voor Vaderl. Geschied.* N. R. VI, blz. 314.

gedeelte der achttiende eeuw) tot de zeldzame verdraagzaamheden, dat Diederik Christiaansz. in de Bossche schepenbank werd toegelaten. Maar tevens, indien het zoo is, dan ken ook ik "van Huygens geen één trek van ridderlijke grootmoedigheid, waarmee de tegenwoordige handeling discordeeren zou".

't Belette echter niet dat de "Mann op Hofwyck" blijkens het hierbeneden onderschrapte vers, zijn eigen onbaatzuchtigheid door anderen heeft laten prijzen, die zijn rustplaats Hofwijk voorbij reizende vol bewondering voor Huygens uitriepen:

Hy heeft er voor geploeght,
En, als hy ploeghende sijn' Vorsten had vernoecht,
En 't Vaderland voldaan, en niemant uytgesopen
En niemands voordeelen met listen onderkropen,
Den vromen voorgestaen, beschoncken en gevoedt,
Den boosen 't hoofd gebo'en, een christelick gemoed
In 't christeloos gewoel van Haegh en Hof behouden,
Wat light er iemandt aen, of hij een Hofje bonden
En besighden een deel van *onbesproken* winst
Tot onverboden vreugd? ¹

Eer ik ten slotte uit vorenstaande gegevens een geslachtlijstje opmaak van den zijtak der Huygensen om tevens, óók voor het oog, de "twéé stokken" tot één te verbinden, heb ik nog ettelijke narichten mede te deelen over een en anderen, die in 't genealogisch tabelletje voorkomt.

Uit de bekende *Listes des titres de noblesse* (pag. 283 en 299) weten wij dat het Brabantsche Meerhout en Vorst tot de heerlijkheden der prinsen van Oranje behoorde. Jonker Johan Huygens, die in 1622 het aanteekeningboek der familie begon, was — blijkens acte van 5 Mei 1659 bij de notulen van Jan Van den Heuvel; woonachtig te Boxtel en aldaar Schepen, en Ouddrost van Meerhout — met de waardigheid bekleed van Drost en Rentmeester van Meerhout en Vorst, stadhouder en griffier der leenen over de goederen des prinsen van Oranje in Brabant. Hij was blijkbaar uit Zuidnederland herkomstig, en toen Cornelis Huygens, Laurensz. en Constantins grootvader, met

¹ Verg. hier den van bewondering "sprietooghenden" Dr. Jorekbloet in zijn *Gesch. der Nederl. Letterkunde* II, blz. 341, 342 (Eerste editie).

zijn gade Geertrui Back naar 't Noorden verhuisde, zal zijn vader of grootvader in 't Zuiden gebleven zijn. Van zijn vier kinderen, die nog allen te Quaedmechelen, thans behoorend tot de Belgische provincie Limburg, gedoopt zijn, vestigde zich de in 1637 geboren Diederik te Vucht; Hendrik, oud-sekretaris van Liempde, woonde en stierf op den huize "den Hulst" te St. Oedenrode, terwijl Adriaan, als sekretaris van Boxtel, kinderloos overleed. Van Diederiks kinderen vermeld ik slechts Christiaan, die den 9^{den} Juli 1683 te Vucht geboren en den 5^{den} December 1723 in den echt getreden met Anna Theresia Johnston van Elphinston, het Rooische "den Hulst" erfde van zijn oom Hendrik — en Maria Constantia die, volgens acte van 19 April 1729, te Ysselstein trouwde met Hr. Willem Fouchier. De St. Oedenroodsche Christiaan zette het geslacht met 6 telgen voort. Behalve David, een commandeur ter zee, behoorde daartoe de met Emerentiana Van Coesfeldt gehuwde Jonker Dirk, die in 1767 Bynderen ¹ kocht, in 1786 vrijheer van Zeelhem werd en, als Raad en Schepen van den Bosch, in 1787 voor de *Scabini* van St. Oedenrode compareerde. Hij schijnt kinderloos overleden te zijn. Maar zijne zuster Catharina Constantia, door haar huwelijk met Willem Vincent Bangeman, deed den familienaam der Huygensen-Bangeman geboren worden. In Van der Aa's *Biographisch Woordenboek* (H. blz. 1515) vind ik een opstel aangegeven van Mr. W. J. C. van Hasselt, getiteld: *Iets over de afstamming van de familie Bangeman Huygens van C. H.* (uit de *Hoornsche Courant* van 7 April 1857). Ik heb dat geschrift niet meester kunnen worden, maar ongetwijfeld deelt die knappe geschiedvorschier daar nadere bijzonderheden over ons onderwerp mede. Ongetwijfeld ook behoort tot die familie Jonkheer Christiaan Diederik Emerens Johan Bangeman Huygens, die als lid van den Nederlandschen adel in den Staatsalmanak voorkomt ²; en zijn in 1847 toegelaten zoon, de Koppenhager Rutger B.-H. die den 30sten Maart 1843, als secretaris van legatie, trouwde met Helene Honorine Celine

¹ Dat zal Bynderen of Binderen bij Helmond zijn.

² Verg. het *Staatsblad* 1843, N° 59.

Pappaert. — Bangeman Huygens voert in 't zilveren wapenveld twee blauwe palen (Huygens), met een zespuntige gouden ster in 't schildhart, die over de beide palen ligt.

Onder de kinderen van Catharina Huygens en Willem Bangeman, huwde Pieter Johan B.-H. met Wilhelmina Maria van Haersolte, en Anna Theresia Jacoba B.-H. met Jan Willem Simon van Haersolte. Dat de Bangeman-Huygensen en Haersoltes thans protestant zijn bewijst niet dat de zijtak des Huygensen, die van "één stok" was met Ridder Constantin, niet langen tijd katholiek gebleven is. Ook onder de Haersoltes waren er in de 17e eeuw nog zóó braaf katholiek, dat ze als vurige Jezuiten-vrienden durfden optreden. Zoo werd de R. K. statie in de Diezestraat te Zwolle door pater Reyer Houtman S. J. gevestigd ten huize van baronesse van Haersolte, die ook aan zijn opvolger, den Utrechtschen edelman Dirk de Ridder van Groenesteijn S. J. huisvesting verleende tot haar overlijden toe, dat den 13^{den} Maart 1670 voorviel, toen de missionaris werd opgenomen in de woning van vrouwe Oostendorp, weduwe van Lubbert van Vilsteren¹, van de familie De Laer tot Holloe.

Waar ik ten slotte met de volgende Huygensen blijven moet, weet ik waarlijk niet. Op 6 Febr. verheft de Procureur du Rije (?) "in den naem en van wegen *Thomas, Peeter, Maijcken* ende *Anneken* Huyghens, alle kinderen van wijlen *Andries* Huyghens, bij doode desselfs te gemeyne behoefte, een stuck landt onder Duysborch gelegen". Aldus in *Reg^r 17173 fol. 12 des Reliefs des fiefs de Brabant*, berustend in 't Brusselsch staatsarchief.

Thans volge het geslachtslijstje van den onbekenden familietak der Huygensen, waarin ik, dank hebbe de dienstwilligheid van den heer A. Vorsterman van Oyen, de éénstokkigheid der beide takken heb aangeduid.

Seminarie Kuilenburg, 19 September, 1875.

¹ Zie *De Godsdienstoriend* 1854, II, 32. Verg. II, 13 en I, 313. In 1732 gedroeg zich een Haersholte "satrapa Sallandiae" minder edel jegens de Zwolsche Jezuiten.

Cornelis Huygens, een Brabantsch edelman (Kok XXI, p. 114) — Laurens Huygens Cornz. × N. N. Van Straten.
 × Diederik Huygens
 Geertui Back, Christiaansdr (de Backen voerden zilver met een schildhoofd van keel, waarop een zilveren gaande leeuw, à la Van Lennep.) × N. N.
Christiaan Huygens 1551, † 1624 × Adriaen Huygens
 Antw. × 5 Sept. 1592. N. N.
 Susanna Hoefnagel 1561, † 16 Mei, 1633.
Constantin Huygens
 (14 Mei 1647 — 28 Mei 1687 Heer v. Zeelhem) × Jhr. Johan Huygens, Drost van Meerhout en Vorst, rentmeester en griffier der leenen des Prinsen van Oranje in Brabant. Begint in 1622 het aanteekeningboek der familie.
 Elisabeth van Winteroy × Adriaen H. geb. 27 Juli 1638 te — Adriaen H. † Secret. van Bostel, 4 Mei 1624. ged. te Quaed-Mechelen, zette zonder kinderen, blijkens akte van 22 Maart 1720. als secr. zich neer te Vucht. "den Hulst" oud-secretaris van Liempde.
 × Catharina Dingemans Pieter's en Ant. Brant'sdhr.
Dorothea H. — Willem H. — Jhr. Christiaan H. geb. te Vucht 9 Jul. 1683 — Joanna H. — Maria Constantia H. × Hr. Willem Fouchier × 5 Dec. 1723 × te St. Oedenrode te Ysselstein, volgens acte van 19 Apr. 1729.
Adrian v. Gijsselen, ongeh. Theresia Johnston van Elphinston David'sdhr.
 Jacob en Maria Karmansz. hadden de volgende kinderen, zoo te Bostel als te St. Oedenrode, waar hij Schepen was en zij, als weduwe, woonde op "den Hulst" geërfd van hun oom Hendrik.
David H., commandeur — Jhr. Diederik H., koopt Bynderen — Cath. Constantia H., — Dorothea — Maag.
 ter Zee ter admiraliteit wonend te Batavia, den 17 Aug. 1767 en × 1767 × Werentfridis H., Joanna H.,
 van Amsterd. volgens blijkens acte v. 20 Aug. Emerentiana Joanna v. Coesfeldt, Hr. Willem Vincent geb. 14 Apr. ged. 7 Aug.
 acte van 1 Febr. 1765. 1766, † ongeh. Vrijheer van Zeelhem 1786, Raad en Schepen Bangeman Pieter Johansz. 1727, 1729, † ongeh.
 van den Bosch, compareert in 1787 voor Schepenen van St. Oedenrode.
Christiaan Bangeman-H. * — Petronella Wilun. Bang.-H., gedoopt — Pieter Joh. Bang.-H. † 1837 — Anna Theresia Jacoba Bang.-H., ged. 27 April 1766, × Hr. Wessel den Hart, × 1800 25 Sept. 1775, 3 Juli 1795 × Jan erfsecretaris van Zon en Breugel. Wilhelmina Maria van Haersolte. Willem Simon van Haersolte.
 *) Deze kan zijn de in 1827 toegelaten Christiaan B.-H. geb. in den Bosch 4 Nov. 1772, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister bij onderscheiden hoven, commandeur van de orde van den N. L., † te Maastricht in Maart 1857. Hij huwde 1° in Denemarken Laura de Daneskiold Löwendal, 2° Constance Wilh. Vrijthoff, geb. te Maastricht 4 Maart 1772, † aldaar 9 April 1858.

II.

DE DU JARDINS.

Op bladz. 408 van 't vorig Warande-nummer lees ik in noot 2: "Vergelijk *D. War. N. R. I.*, bl. 71. Sedert ik de hier aangehaalde noot ten papiere bracht, heeft mij gebleken, dat het verhaal van Arnauld omtrent Albert Burghs te-rug-keer in de Moederkerk ten zeerste bevestigd wordt door de omstandigheid, dat het bijna letterlijk vertaald is uit het Nederlandsch van een tijd- en landgenoot des jongen Franciskaans, namelijk den Theol. Dr. Thomas du Jardin, zoon van den bekeerling Nicolaas Du J., en afstammeling van Burgemeester Ariaen Cromhout (in zijne *Spoore der Cathol. gescherpt* Ghendt 1715, bl. 1068 en volg.)"

Op deze noot heb ik slechts éene aanmerking, de volgende: ik zou integendeel denken dat, omgekeerd, de Theol. Dr. Thom. du Jardin, het door Arnauld medegedeelde verhaal bijna letterlijk uit het Fransch vertaald heeft in het Nederlandsch. Immers de eerste uitgave van Arnaulds *Apologie pour les Catholiques*¹ ontving het *Imprimatur* van J. B. Bossuet reeds in 1674 en slechts in 1710, vervolgens in 1715 heeft Pr. du Jardin zijne katholieke sporen met "sestigh punten" gescherpt tegen het "buytensporigh stampen" van den Middelburgschen Dominee Hr. Jacob Leydekker².

Of zou misschien de *Apologie* in de quarto-editie der *Oeuvres de Messire Ant. Arnauld* (Paris-Lausanne 1778—1781) met het verhaal onzer bekeeringsgeschiedenis vermeerderd zijn? Ik geloof het niet, maar kan 't ook niet vergelijken.

't Blijft echter tòch waar — wat de noot eigenlijk bedoelde — dat Arnauld slechts geschreven heeft naar "une relation fort fidelle" welke hem toegezonden was, ongetwijfeld en

¹ Verg. *De Warande*, hierboven, blz. 68, noot 3.

² Over Leydekker en zijn geschriften zie Glasius' *Godg. Nederl.* II, 367.

natuurlijk uit Holland ¹. De omstandigheid ook, dat de hevig anti-janseniste "hoog-geleerde pater Magister Frater Thomas du Jardin, doctor der Gods-geleertheid in de Universiteyt van Loven, ende onlanks provinciael der Nederlantsche provincie der Predikheeren orden" in 1724 op de ignobelste wijze door Arnaulds geestverwanten en aanbidders zou behandeld en besproken worden ², ofschoon hij zich gewaardigd had bij hun grooten Patriarch en grooten kerkvader te markt te gaan, — ook deze omstandigheid pleit wel voor de waarheid van 't geen beiden gelijkelijk en eenparig mededeelen. In zooveel opzichten oneensgezind zijn ze hier eenstemmig.

Onlangs schreef mij de bisschop van Straatsburg, Dr. A. Räss, dat hij de verhandeling, getiteld *Méthode facile* "die A. Burgh zekerlijk self ghemaect heeft, behelzende de beweeghreden van zijne bekeeringhe" ³ bij toeval meester was geworden, en ze mij, na gemaakt gebruik, ten geschenke zou zenden. Ongetwijfeld zal dit zeldzame boekje alles rijkelijk en breedvoerig bevestigen. [Sinds ik dit schreef, heeft hij mijn *A. Burgh* met de *méthode facile* opgenomen in 't 12e deel zijner *Convertiten*].

Na deze uitweiding over P. Cornz. Hoofts kleinzoon, stap ik over tot de afstammelingen van den Amsterdamschen Burgemeester Ariaen Cromhout, in éenen adem genoemd in bovenbesproken noot.

't Heeft al den schijn dat de du Jardins, wier naam zoo echt fransch klinkt, tot de volbloed calvinistische Hugenootten behoorden, die sedert den triomf der Hervormden, ons vaderland overstroonden. Hoe 't vette Nederlandje sinds dien tijd 't geliefkoosde toevluchtsoord (*la terre promise*) dier Fransche uitgewekenen geworden en gebleven is, kan men in een (natuurlijk op zijne wijze gekleurd) overzicht lezen bij Mr. Koenen in diens

¹ Zie t. a. p. en bladz. het begin van Arnaulds verhaal.

² Vóór mij ligt een oud-bisschoppelijk pamfletje, getiteld: "Staeltjes van de mislagen, lasteringen en vervalschingen, begrepen in het boek van P. Du Jardin, genaemd *Het aengewesen vergift van de 101 stellingen van P. Quesnel*, reeds in 't jaer 1724 gedrukt, en nu door den Auteur vermeerderd en verbeterd". T'Amsterdam, by Pieter van Ryn, boekverkoper in de Gravestraet 1752.

³ Zie de *Warande* hierboven, blz. 73 en du Jardins *Spore*, blz. 1069.

*Geschiedenis van de vestiging en den invloed der Fransche vluchtelingen in Nederland*¹. Daar luidt het onder andere over Amsterdam, waar Thomas' overgrootvader in 1560 met Reimrich [Reinera]² Adriaens dochter Cromholt of Cromhout trouwde: "Te Amsterdam.... waar het getal der Fransche vluchtelingen sterk aanwies, werd door de regeering besloten om, zonder verwijl, op openbaar gezag inzamelingen van liefdegaven te doen plaats hebben en om, behalve de drie bestaande predikplaatsen, vijf nieuw aangekomen leeraars te bezoldigen. In October besloot de Raad aan acht der bekwaamste overgekomen leeraars de predikdienst daar te stede op te dragen"³. Ook Wagenaar had reeds geschreven: "Na de verandering der Regeeringe, begaf zich een goed getal van Gereformeerden uit de Walsche Nederlanden herwaards, voor welke Jean de la Grève reeds in 't jaar 1578, hier te stede gepredikt heeft, zonder dat my gebleeken is, in welke Kerke". Dat gebeurde ook in den Haag en elders.

Niet onwaarschijnlijk dus, dat de Haagsche en Amsterdamsche du Jardins, gelijk de Amsterdamsche Renards⁴, tot die Fransche Hugenooten of Waalsche Calvinisten behoorden, welke nog vóór 1685 d. i. vóór de herroeping van 't edict van Nantes naar 't Nederlandsche Canaän overhuisden.

Opmerkelijk is dan ook dat de aan reeds vermelde Reimrich vermaagschapte Hendrik Cromhout, die in October des jaars 1604 trouwde met Aeghtgen Wuytiers (zuster van dien Joan Banningh Wuytiers, welken hij volgde op de baan naar Rome) nog in 1612 staat opgeteekend als kerkmeester in de oude Walen-kerk⁵.

1 *Nieuwe reeks der werken van de Maatschappij van Leiden* I, blz. 73—82.

2 Aldus genoemd naar grootvader Reinier Cromhout.

3 T. a. p. blz. 82. Verg. Wagenaars *Amsterdam* II, blz. 165.

4 Deze naam komt mij onwillekeurig uit de pen, na 't doorbladeren van een, dezer dagen, te Freiburg im Breisgau verschenen werk, getiteld: *Historisch-theologische Erörterung zwischen den zwei Calvinischen Brüdern Samuel und Gregor Renard, oder Gnadenreiche Rückkehr des Predigers Gregor Renard von Amsterdam in die Römisch-Katholische Kirche*. 1875. 't Is een pendant van *Matthias Zelhorst*. Zie "de Studiën" 7de jaarg. VII.

5 Wagenaar t. a. p., blz. 166.

Deze Hendrik, stamvader der katholieke Cromhouten, was de zoon van dien Barthout Cromhout, die van 1591 tot 1623 twaalf maal voorkomt op de

Wel zullen er meer en nadere bijzonderheden over de du Jardins te vinden zijn in de werken, door J. Huyttens opgesomd in zijn *Art de vérifier les généalogies des familles belges et hollandaises*¹. Daar ik echter geen enkel dier werken bezit, ga ik, zonder meer, over tot hetgeen pater Thomas du Jardin zelf ons mededeelt over zijn voorgeslacht.

Er zal alweer uit blijken dat de aanzienlijkste katholieke families geen hannekemaaiers zijn, maar wel dat velen *et pour cause* naar elders werden overgeplant.

Het verhaal des kloeken bestrijders van Heer Jacob Leydekker zal ik met eenige aantekeningen verrijken. Verstandige protestanten zullen, vertrouw ik, niet geërgerd worden in 't echt Roomsche verhaal van den waardigen zoon des H. Dominicus: 't behoort tot de lang geleden maar niet te vergeten geschiedenis.

Na op bladz. 1058 en volg. zijner *Spore*² den terugkeer tot de moederkerk vermeld te hebben van den Heere Vonder; van den "hollandschen jongeling" Albert Conraedz. Burgh; van den toekomstigen Carthuiser "sone van eenen raedts-heer binnen Utrecht, die te vooren geweest was Advocaet Fiscael", genaamd van Damme; van den proponent Jacob Ouzeel *alias* Ouzeels; van een Leidschen schoenmaker en een Utrechtschen pestlijder; van een aantal leden der Rotterdamsche familiën Kievit en Roos, beiden den Walenburgen vermaagschapt, vervolgt hij in dezer voege:

„Nu gae ick ten lesten alle dese ghestichtige bekeeringhen sluyten met die van mijn eygen Vader, van mijn Grootvader, ende van mijn Grootmoeder: waer in de ghenade vander rechter

lijst der Amsterdamsche burgemeesters. Verg. over de Wuyttersen en Cromhouten mijn opstel in de *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem* II, blz. 277—298.

¹ Te weten: Vegiano, *Nobilaire* II, p. 623. La Chesnaye des Bois, *Dictionnaire* VIII, p. 196. Azevedo, *Généalogie Van der Noot*, p. 125. De Stein, *Annuaire* VI, p. 166.

² De volledige titel luidt: *Spore der Catholycke, gescherpt door sestigh punten, teghen het buyten-sporigh stampen van den Hr. Jacob Leydekker, predikant tot Middelburgh, in de welke de waerheyt van het R-K Gheloof tegen de dwalinghe deser laetste tijden bondighlyck wordt verdedicht enz enz. 'Te Ghendt by Augustinus Graet, in den Enghel. 1715.* Het tweede deel, met doorlopende pagineering, is een "vervolg op de Spore". Meer dan 1076 bladzijden.

handt Godts soo veel te meer heeft uytgeschenen, omdat men niet kan bedenken dat deze bekeeringhe (zoo wel als de voor melde) uyt ander beweegh-reden soude gheschiet zijn, als uyt enckeke overtuyginghe van de waerheyte, en om de saligheyte van hunne zielen, terwijl en ylaes! de ketterye al tot in den vierden graet was voortgekropen in hunne familie ¹ en deselven in gheen kleyn aensien was by de soo genoemde *Gereformeerden*. Want ick bevinde met de eyghen handt van mijn Vader beschreven het naevolghende:

„Philips du Jardin (mijn oudt Grootvader), wesende in de „commissie van den Koninck van Denemarken binnen Amster- „dam ², is daer getrouwd, op den 27 October 1560, met Joffrouw „Reimrich Cromholt, oudste dochter van den borghemeester „Adriaen Cromholt ³; hebben saemen gheprocreert Philips du „Jardin (mijn grootvader), die ghecommiteert zijnde van den „Koninck van Polen ⁴ binnen Dantsigh, aldaer getrouwt heeft, „ontrent den jaere 1586, Joffrouw Catharina Heubsener, wiens „moeder was de suster van wijlent Heer Hans ter Beecke, Rid- „der van Polen en presiderenden borghemeester van Dantsigh, „wiens sone naderhandt is ghetrouwt gheweest met Joffrouw „Harsholten binnen Swol, in de provincie van Over-Yssel ⁵. Sy „hebben t'samen gheprocreert dry Sonen, waer van de twee „eerste jonck zijn gestorven, ende my Nicolaas du Jardin binnen „Breda op den 2 Junii 1620”.

„Myn vader, ontrent 20 jaeren oudt zijnde ende keurigh om de landen te besien, heeft met verlof van sijne ouders de reyse aengenomen naer Italiën. Nauwlijcx was hij te Roomen aenghe-

1 Over Adriaen Reinierse Cromhout inzonderheit, in 1578 en 1580 burgemeester van Amsterdam, tot wien, als vertegenwoordiger van den vierden graad, de schrijver hierbeneden opklimt, zie mijn: *Joan Banningh Wuytiers* in de *Haarlemsche Bijdragen* II, blz. 293.

2 Christiaan III, 1534—1559 en Frederik II, 1559—1588.

3 De bevorderaar en medehelper van de gewelddadige onderdrukking der zoo getrouwe Amsterdamsche katholieken, waarvoor die vriend van den nietswaardigen Brederode en de uitgewekene naar Emden, ten jare 1578 beloond werd met de burgemeesterlijke waardigheid in 't nu “geus-geworden” Amsterdam.

4 De Zevenbergsehe Steven van Bathory 1575—1586 en de Zweedsche Sigismond III, 1587—1632.

5 Deze “Joffrouw Harsholten” kan de baronesse zijn, van welke spraak is op blz. 417 hierboven.

komen, ofte den Heer begon hem met zijn ghenade-licht te bestraelen. Hy sagh de Roomsche kerk aen als de moeder van de waere gheloovighen, aenmerckende dat in haer t'alle tyden was overgebleven, mèt de successie van Pausen en Leeraers, de successie van de apostolijcke leere; vermits men niet kan aenwijzen, dat, sedert den tijdt der Apostelen, in haer oyt eenighe veranderinghe soude geschiet zijn, oock weghens één gheloofstuck alleen. Dese bemerckinghe beweeghde soo seer zijn ghemoet, dat hy voor hem nam¹, de ketterye te verlaeten, ende het Roomsche Catholycke Gheloof te aanveerden. Dit heyligh voornemen, te Roomen besloten, heeft hy met de gratie Godts te Parys voltrocken, als hy, uyt Italiën door Vranckrijk wederkeerende, in de sacristie van de groote kercke van Onse Lieve Vrouwe binnen Parys heeft afghesworen de ketterye van Calvin, ende belijdenisse ghedaen van het Roomsche Catholyck gheloof in de handen van den pastoor derselve kerck. Waernaer hy met groot berouw ghebiecht ende met besondere devotie gecommuniceert hebbende, is van daer, seer blijmoedigh over sijne bekeeringhe, wederom na Hollandt opgetrocken. Hy bedanckte gheduerigh den Heere over de ghenade aen hem ghesciet, ende badt Hem seer vierighlyck, dat Hy deselve ghenade soude ghelieven te doen aen sijne ouders. Sy woonden toen ter tydt binnen 's Gravenhaeghe². Sy waeren in sijne wederkomst seer verbaest over sijne bekeeringhe, alhoewel ick niet en lese, dat sy hem daerom hebben verstooten, ofte eenige moeyelijckheit aengedaen. Hy voeghde, by sijne vierighe ghebeden tot Godt voor hunne bekeeringhe, alle andere middelen, die hem de liefde tot hunne saligheyt dede bedencken. Ten lesten heeft den Heere syne ghebeden verhoort, na den omloop van eenighe jaeren. Middelertijdt trouwde hij binnen 's Gravenhaeghe, den 21 October 1647 voor den priester, ende 's anderdaeghs voor het ghericht met eene Roomsche Catholycke Joffrouw, genaemt Françoise Agnes Helman, dochter van mynheer Pieter Helman ende van mevrouw Maria Vermeiren, heer en vrouwe van Muylkerke, welckers familie noyt van 't oudt geloof is afgheweken³. In het jaar 1651, den 30 van November

¹ D. i. zich voornam.

² Wellicht uit handels- in staatsbetrekkingen overgegaan.

³ Vandaar in de lijst van La Torre op *Muylkerke*: een *Helman* × met eene Van der Wielen van de Werve, wonend in den Haag; en op *Sevenhuysen*: een Duyst van Voorhout × met eene *Helman*, ook in den Haag gevestigd.

was de ghenade victorieus over het ghemoet van zijn vader, die alsdan ghedaen heeft sijne belijdenisse van het heyligh Roomsche Catholijck gheloof, voor pater Goyvaerts, priester der Societeyt Jesu ¹ in het bijwezen van mijn vader en moeder.

“Mijn vaders moeder heeft meer als twee jaeren naer de bekeeringhe van haeren man gebleven in haere ketterye, tot dat ten lesten den Heere, in het beginsel van het jaer 1654, haer besocht heeft met eene doodelycke sieckte. Geduerende dese sieckte heeft sy haer oock door de gratie Godts tot het roomsche catholijck gheloof bekeert met eenen besonderen yver: ende heeft de H. H. Sacramenten met groote devotie ontfanghen. Een seker teeken daarvan was, dat sy niet en wilde het lichaem Christi ontfanghen ligghende oft sittende in haer bedde (nietteghenstaende hare groote swackheyt en doodelycke sieckte) maer bedwonck myn vader ende mijne moeder, om haer te helpen op haer knien, om de H. Communie alsoo met meerdere eerbiedinghe te ontfanghen.

“Sy hielde den H. Augustinus ende de heylighe Monicá voor haren besonderen patroon en patronesse, omdat sy vóór haer bekeeringhe, noch gesont zijnde, het leven van die twee heylighen geeren hadde ghelesen. Sy vermaende ernstelijck ende hertelijck in haer doot-bedde haeren sone, mijnen vader, dat hij tot laevenisse van haer ziele, voor het Cruys des Autaers soude bidden, ghelijck den H. Augustinus aen den autae in de H. Misse, sijns moeders ziele ghedachtigh is geweest. Nadat sy, ontrent de dry weken, van dese doodelycke sieckte hadde te bedde gheleghen, is sy, met eene volkomene overghevinghe haer selfs ende betrouwen op de grondeloose goedtheyt van den Heere, overleden den 23 Januari van 't jaer 1654.

“Op den vyfden Meert van het selve jaer 1654 is mijn grootvader ghestorven in de teghenwoordigheyt van mijn vader ende mijn moeder ende sijnen biechtvader pater Goyvaerts Jesuit, die sijne ooghen sloot, nadat hy alle de heylighe kercke-rechten,

¹ Ignatius Goyvaerts (*alias* Lewis Govertsen), die van 1650 in de Haagsche Jezuieten-kerk, tusschen de Nobel- en Juffrouw-Idastraat, stond tot den 13 Nov. 1658, toen hij naar Dordt vertrok, in geestelijken dienst der roomsche leden van de *Chambre mi-partie*: hij stierf er 20 Febr. 1660. Men verwarre hem niet met zijn ouderen broeder Joan Bapt. G., den missionaris van Enkhuysen, Randen, Rhoon, Roermond en Zutphen.

door Gods gratie met volle verstandt, dat hem tot den lesten aessem bybleef, ende met groote devotie hadde ontfanghen; syne sieckte bestont voornaementlijk in eene sweeringhe ofte verstoppinghe in de nieren. Hy was daer dry weken af sieck met schrickelijke pijn ende benouwtheyt, bysonder ontrent het leste, die hy met groote kloekmoedigheyt en christelycke verdueligheyt verdroegh; een oogenblick vóór sijne doot kuste hy het crucifix, door welckers gesicht hy hem [zich] meest versterckt vondt, soodat het dickmaels in sijn handen bestorven was, ende men dezelve moeste met ghewelt open doen, om het daeruyt te krijghen.

“Wat nu voorder aengaet mijn vader, naerdát hij in 's Gravenhaeghe twee Sonen (waer van ick den jonghsten ¹ was) en twee dochters hadde ghewonnen by sijne ghemelde huysvrouw, om meer te versekeren de saligheyt van syne kinderen, heeft hy goedgevonden Hollandt te verlaeten, ende is komen woonen met geheel sijn huysghezin binne Mechelen, den lesten van Junius anno 1655.

“In het jaer 1659, den 5^{den} April ² is hy van Mechelen met sijne huysvrouw ende kinderen komen wonen tot Ghendt, omdat hy, verkocht hebbende den meestendeel van sijne goederen in Hollandt, ghelegentheyt hadde ghevonden in Vlaenderen, om de penninghen daervan te besteden tot het koopen van andere goederen, waeronder was de heerlijkheit van Hemsrode.

“Hebbende binnen Ghendt gheleeft als eenen oprechten Roomschen Catholijcken met groote gestichtigheyt van al die hem kenden ontrent de 13 jaeren, naer een sieckte van acht daghen, ghewapent zijnde ³ met de sacramenten van de heylighe kerk en den zegen van sijne Hooghweerdigheyt den bisschop van

¹ De oudste was Petrus Dujardin, den 2 Aug. 1648 in den Haag geboren. Den 28sten Sept. 1664 trad hij in de Societeit van Jezus, maar volhardde niet. Nog in 1656, toen ze reeds in Mechelen woonden, worden de ouders door De la Torre genoemd op *Vryhouwe*: “Ille Du Jardin; illa Helman: Hagae-Comitis.”

² In datzelfde jaar verleende hem Filips IV “Confirmation de noblesse avec chevalerie”: eveneens in 1667 aan Ignace du Jardin te Namen. Jan Helman te Brussel, in 1659 geadeld, ontving in 1661 den titel van Baron, Hieronymus Helman, in 't volgend jaar, bevestiging zijner adelbrieven en ridderwapen. (Zie *Les delices des Paisbas*.)

³ *Munitus*.

Ghendt¹ (die in zijne berechtinghe tegenwoordigh was) is seer godtvruchtelijk overleden in 't jaer 1671, oudt zijnde 51 jaeren.

"Ick bidde den onpartijdigen lezer bij de ghemelde bekeeringhen van deze protestanten ofte Ghereformeerden tot het Roomsche Catholijk geloof te stellen de bekeeringhen, die 'er geschiet zijn ofte noch somtijds geschieden van onse Apostaten tot het ghewaent hervormde geloof. Ick ben wel versekert, dat hy klarlijk sal sien dat de eerste bekeeringhen gheschiet zijn door enckele overtuiginghe van de waerheyt, ende door de krachtighe aendryvinghe van den H. Geest, wiens besondere ghenade, in het ghestictich leven ende godtvruchtighe doot van die bekeerden wonderlijk uitschijnende, hiervan geeft eene tastelycke ghetuyghenisse."

Tot dusverre onze "gespoorde" pater Th. Dujardin O. P.

Uit de omstandigheid dat zijn vader even als Albert Burgh, even als Reyer Anso, even als (waarschijnlijk) Willem van den Vondel² te Rome zelf de moederkerk wedervond, blijkt ten overvloede dat niet alle "Roomsche reizigers" in "de groote Papenstadt" verdierlijkt werden, gelijk, volgens van Vloten³, zou geschied zijn met den ontuchtigen Matthijs van Merwede, heer van Clootwijk, wiens "beestelyke" Muze, volgens denzelfden zegsman, later gelukkig in een "geestelijke" werd herschapen. Geen wonder dan ook, dat zijne echt Huygeniaansche bespiegelingen niet hooger rezen over

HET HEDENDAEGS ROMEN OP SIJN SWACKST GENOMEN.

Als ik 't begroeide puyn bezie,
En 't nieuwsgier oog laet gluren
Op 't kleyn, op 't slechte overschot
Van dees vervallen muren,
Soo weet ik niet, wat dat hem blindt,
Die daer soo grooten smaek in vindt.

¹ De Brusselaar Eugenius Albertus d'Allamont, die zijn voornamen ontleende aan *Albert* en Isabella Clara *Eugenia*, zijne doopheffers. In 1659 tot bisschop van Roermond gewijd en in 1662—66 tevens met het Apostolisch Vicariaat van den Bosch belast, werd hij in laatstgenoemd jaar tot den Gent-schen bisschopszetel geroepen. Hij overleed te Madrid in 1673.

² Zie over hem mijn *Vondel en de Paus*, blz. 47 en 48.

³ *Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters der 17^e eeuw*, blz. 478.

En trek ik my dan aen een kant,
 Soo grouwt my dit verdoemde landt,
 En, sonder dat mijn bitsig dicht
 Haer t'onrecht scheldt of lastert,
 Ik vind haer Godsdienst weynig min
 Dan hare tael verbastert;
 Maer, wat daer leyt door krijg vernield
 En door den tydt vergaen,
 Haer Sodoms ongekreukte min
 Blijft in sijn wesen staen.

Geen wonder, herhaal ik, in den "verdierlijkten" vuilik.

Volgens Rietstap's *Armorial général* blazoeneerden de du Jardins
 "de sable à quatre étoiles d'or, posées 2 et 2. Cimier: une tête
 et col de licorne d'argent. Supports: deux lions d'or, la queue
 passée entre les jambes, posés sur une terrasse au naturel."

Al de genealogische elementen uit bovenstaand verhaal samen-
 vattend, krijgen wij 't volgende staatjen:

REIMRICH CROMHOLT, oudste dochter van Adriaen Reinierse Cromholt,
 burg. v. Amsterdam (geb. 25 Juni, 1517; † 6 Jul.
 1588) en Ytgen Hillebrants († 28 Okt. 1555)
 27 Oct. 1560 × Amsterdam
 PHILIPPE DU JARDIN, overgrootvader van Pr. Thomas du J. O. P.
 PHILIPPE DU JARDIN, 30 Nov. 1651 bekeerd in den Haag, † 5 M^t 1654.
 1586 × Dantzig
 CATHARINA HEUBSENER, in 't begin van 1654 bekeerd, † 23 Jan. 1654.
 2 Zonen, jong NICOLAAS DU JARDIN, geb. te Breda 2 Juni 1620, in 1640
 gestorven. 21 Oct. 1647 × den Haag naar Italie, omstreeks 1641 te Parijs
 Françoise Agnes Helman bekeerd, woont in den Haag, 30 Juni
 dochter van Pieter Helman 1655 te Mechelen, 5 April 1659 te
 en vrouwe Maria Gent gevestigd, † 1671.
 Vermeiren, Heer en
 Vrouwe van Muylderke.

PETRUS DU JARDIN — THOMAS DU JARDIN O. P. geb. te 's Gravenhage —
 geb. 2 Aug. 1648 te en 2 dochters.
 's Gravenhage, 28
 Sept. 1664 S. J.

In zijne *Bibliotheek van Ned. Anonymen en Pseudonymen* citeert Mr. van
 Doorninck uit Vanderhaeghens *Bibliographie Gantoise*: "Dry Nederlandsche
 dichten. 1 Op de ontydighe Doot van Alexander den Grooten. 2 Op den
 Moort, aenghedaen aen den Keyser Mauritius, van den tyran Phocus. 3 Op
 de Bekeeringhe van den H. Ignatius de Loyola. Ghemaect door P. F. D. R.
 oudt ontrent 13 jaren, Ghendt 1662, 4°" De maker dier stukken, die zich
 teekent P. F. Duridani, is niemand anders dan ons Pietje du Jardin, een
 vroegrijp poëetje en mislukt Jezuietje.

Maastricht, 17 November 1875.

BILDERDIJK,

DOOR

P. F. TH. VAN HOOGSTRATEN.

IV.

De schrijver van de aankondiging der *Mengelingen* in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* had, zonder zijn naam bekend te maken, aan Bilderdijk een overdruk toegezonden. Deze werd, zooals te verwachten was, door den vaderlandlievenden zanger met de meeste aandoening ontvangen. Het streelde hem, dat er in Nederland nog gevonden werden, die hoogen prijs schenen te stellen op zijne herfstvruchten, zooals hij zijne dichtgewrochten uit die dagen plach te noemen. Doch Jeronimo de Vries had ook in zijne recensie verklaard, dat een dichter als Bilderdijk aanspraak had nog bij zijn leven blijken te erlangen van de dankbaarheid, waarmee men zeker zijne assche eens vereeren, zijn graf bewierooken zou. Men kan denken, hoezeer de arme balling zich daardoor getroffen voelde. Beklag had hij reeds veel mogen ontmoeten, ook hier en daar oogenblikkelijke behulpzaamheden, doch een beredeneerd "aannemen" van zijn lot, eene bedoeling van eenige duurzame lotverzachting, gelijk uit de woorden van de Vries hem toesprak, was hem meer dan dat alles¹. Reeds waren, ten gevolge van het vertrek der meeste Hollandsche uitgewekenen naar hun vaderland, Bilderdijks Kollegiën aanmerkelijk verminderd. Zware beproevingen waren weder herhaalde malen zijn deel geweest: verlies van kinderen, hevige gemoedsaandoeningen van allerlei aard, huisselijke zorgen, krankten van lichaam en ziel, die eindelijk in eene kwijnende ziekte

¹ Brieven, II, bladz. 2.

dreigden over te gaan, en vooral een onoverwinnelijk heimwee, en eene behoefte, om aan de Brunswijksche lucht en bodem te ontkomen, waarin het overgevoelig gestel des dichters het, naar zijne vaste meening, niet meer uithouden kon ¹. Reeds had hij allerlei middelen ter hand moeten nemen, om zich een sober bestaan te verschaffen. Toen de meeste Hollandsche familiën vertrokken waren, kon hij van de veertien uren, die hij dagelijks aan zijne lessen gaf, de helft niet meer plaatsen. Reeds had hij een boekdeel: *Observatiën over 't Beschreven recht*, meest bij nacht op het papier gebracht, aan de pers aangeboden, doch in geheel Duitschland geenen drukker kunnen vinden. In Brunswijk moest hij de "werkzaamste kollegiën" somtijds voor een of twee jonge lieden uitwerken, en dat voor slechts eens. Eens vroegen vijf personen hem een compleeten cursus over de theorie en praktijk van de Perspektief. Bilderdijk arbeidde vijf maanden lang, om dit in een Mathematischen vorm grondig uit de eerste beginselen der Gezichtkunde af te leiden, alles ten strengste te demonstreeren, niets over te slaan wat zich in dat vak leersaams of verlustigends opdeed, alle gebruikelijke wijzen van bewerking daarin te brengen, het door alle deelen der wetenschap, Algemeene-, Tooneel-, Spiegelperspektief, Anamorphosis, Panoramaas enz. heen te leiden, en eindelijk de gantsche wetenschap in zes hoofdregels te besluiten, die alles wat van de zaak gezegd kon worden, bevatten. Toen de tijd daar was dat hij lezen zou, was het slechts een eenige die zich niet onttrok, en zoo had hij voor slechts dertig gulden een half jaar moeten werken, zonder tijd te hebben om aan iets anders te denken. Daarna bood hij het werk, in 't Neerlandsch vertaald, in ons Vaderland aan, maar ook hier was niemand te vinden die het begeerde. Met zijne lessen over de Bouwkunst, waarin hij de Gothische, Perzische, Indische, Aegyptische, zoowel als Grieksche en Romeinsche bouwkunst, tot vaste Mathematische en Aesthetische regels trachtte te brengen, ging het hem niet veel beter. Één jongeling slechts, de zoon van een Franschen uitgewekene, had ze

¹ Da Costa.

kompleet. “Grondigheid wil men niet, schreef Bilderdijk in een zijner Brieven; en zelfs men wil niet *weten*, ter naauwernood *hooren*. Om hier niet verlaten te worden van zijne toehoorders moet men auctoritatief zeggen: zóó is het. Voeg er één bewijs bij, zoo verloopt alles. Dit is hier wetenschap. — En dat op een plaats, waar volstrekt geene boeken te bekomen zijn, en een arme uitlandige, die in tien jaren of meer geen boek heeft kunnen inzien, alles uit zijn verzwakt hoofd putten, en door inspanning op zaken, die ’t zelfs niet waardig zijn en die men overal vinden kan, dit verder verwoesten moet.” Daar werden dan ook omstreeks dezen zelfden tijd onderhandelingen door den in alle vakken geleerden dichter over het aanvaarden van een leerstoel te Moscou gevoerd. Hij durfde de hoop niet koesteren zijn dierbaar vaderland ooit weder te zien. “o Vaderland, had hij gezongen:

Vaderland! ô naam vol weelde,
 Die mij steeds den boezem streelde,
 Sints ik ’t eerst bewustzijn had!
 Gy, dien ’k nimmer kan vergeten!
 ’k Mag u ’t mijne niet meer heeten;
 ’t Noodlot heeft de stalen keten
 Onherstelbaar losgereten,
 Die ons samen hield gevat.

’k Zal uw welige landouwen,
 ’k Zal uw grond niet meer aanschouwen,
 Vrij door mijner Vaadren moed:
 ’k Zie uw welvaart niet weêr bloeien:

 ’k Zal de striemen uwer boeien
 Met mijn tranen niet besproeien,
 Niet besproeien met mijn bloed!

’k Moet in ’s Aardrijks verste hoeken
 ’t Schamel brood des kommers zoeken,
 Eeuwig balling van mijn haard,
 ’k Moet tot d’oever van mijn dagen,
 Moê een schaduw na te jagen,

In des onheils barre vlagen,
 Dak, en vrij- en grafplaats vragen,
 Waar my 't lot die heeft bewaard.

Gy, ten minste, moest mij dekken,
 Gy, mijn hoofd ter peuluw strekken,
 Hollands eens zoo dierbaar zand!
 Maar in u te mogen sterven,
 In uw schoot mijn graf verwerven,
 Nu ik levend u moest derven,
 Waar, na dit rampzalig zwerven,
 Nog te veel, mijn Vaderland!

Nu had dan toch eindelijk een vaderlandsch hart zich zijner
 aangetrokken. Bilderdijs edele ziel stortte hare dankbaarheid
 uit in de volgende vaerzen aan dien

Onbekenden Vriend.

Uit erf en Vaderland, uit staat en goed verstoten;
 Omzwervende over de aard, als aan heur bodem vreemd,
 Verraden en verzaakt van stam- en landgenooten;
 Wie leeft er die nog deel in d'armen balling neemt?
 Gy, onbekende Vriend, wiens hart hem volgde in 't dwalen,
 Wiens boezem voor hem zuchtte en met den zijnen leed;
 Die, stond zijn lot aan u, in geen uitheemsche palen
 Zijn Nederlandsche borst in weedom smooren deedt!
 Die recht en trouw waardeert! die geest en Dichtvermogen
 In de uitgeglommen asch, in 't nietigst vonkjen, acht,
 En 't uitgemergeld hoofd, naar 't oord der rust gebogen,
 Voor 't minst een grafplaats wenscht by kroost en voorgeslacht!
 Want immers, 't waar te veel van 't gruwzaam noodlot hopen,
 Dat de uitgedreven Grijze, aan eed en eer verknocht,
 Zijn laatsten mondvol broods, met bloedig zweet bedropen,
 In kalmte smaken, en dan dankbaar sterven mocht.
 Of, zoo ook zelfs die wensch, in spijt van lot en tijden,
 Uw teêr gemoed bekreep en plaats greep in uw borst;
 Die meer voor hem bestondt, in ijvrend medelijden,
 Dan 't geen zijn hoogste zucht van de Almacht vergen dorst!
 Gy, brave! veel te groot om met den stroom te drijven,
 Ach! waan niet dat mijn hart, in 't prangen van zijn rouw,

Uw liefde en edelmoed, ofschoon zy vruchtloos blijven,
Niet op heur waarde schatte, of niet erkennen zou!
Neen, eer verduistre 't licht in mijn benevelde oogen!
Eer zij mijn koud gebeent met Zemblaas sneeuw bedekt!
Mijn kindsheid heeft de melk van geen wolvin gezogen;
Geen Helsche ondankbaarheid mijn leven ooit bevlekt.
Ach! zou de kranke op 't stroo, versmachtende in zijn kwalen,
Het lavend vocht versmaân, dat hem de deernis brengt?
Niet met een warmen dank uw vriendendienst betalen,
Schoon een baldadige arm het voor uw voeten plengt?
Neen, heeft de boezem ooit een menschlijk hart gedragen,
Was wel te doen zijn lust, zijn leven, en zijn vreugd,
Hy meet geen weldaad af naar wisselvallig slagen,
Maar kent in 't weldoend hart de zitplaats van de deugd.
Welaan dan! laat de haat, laat alles wederstreven,
Wat tegen de eer, de deugd, en de onschuld samenspant!
Mijn uiterste ademtocht zal, om u dank te geven,
Zich mengen met den zucht voor 't lijdend vaderland.
Dat lijdend vaderland, waar voor, sinds zóó veel eeuwen,
Mijn bloed zoo willig stroomde, en even willig leed!
Dat, mocht de dorre grond voor my ten hemel schreeuwen,
Aan de Almacht klagen zou, wat ieder thands vergeet!
Dat Vaderland (helaas!) dat andren licht verachten,
Wier afkomst in zijn schoot slechts heul en berging vond;
Maar my, door 't bloed betaald van tien paar voorgeslachten,
Het onwaardeerlijkst goed, daar me alles aan verbond!
Dat Vaderland! — Maar neen; verbasterd in zijn boeien,
Is 't Neêrland, is 't mijn wieg, mijn dierbaar Volk niet meer,
Ons kroost zal voor 't gareel der Fransche slaven groeien,
En knielen voor den staf eens vuigen roovers neêr.
Wat zijn wy, wat's ons bloed, onze afgestorven Vaderen,
Voor 't laf, 't vernederd zaad dat huppelt onder 't juk?
Wat is des braven leed voor 't schuim van Landverraderen,
Wier leus geen andere is dan: *kruip en onderdruk!*
Ach! zou mijn oog dat land, dat dierbaar land herkennen,
Door buitenlandsch geweld de lenden ingetreên:
Mijn teêrgevoelend hart zich aan dat schouwspel wennen,
En vloeken 't daglicht niet, dat zoo veel leeds bescheen?
Zou 't zijner Vaadren moed en hun banier vergeten,

Als Heusdens bloedig wiel, op 's Liebaarts borst ontplooid,
 Dat zelfde Vaderland mocht redden van de keten?
 Of kussen zelf den band, met Vrijheids naam getooid?
 Zou 't voor zijn wettig vorst geen enklen zucht meer slaken?
 Geen zucht voor 't edelst bloed, van al zijn glans ontzet?
 Aan afkomst, stam, en naam, en wapenschild verzaken,
 En Bonapartes wenk erkennen voor zijn wet? —
 Neen, Hemel! 't is uw wil; wy sterven in ellenden,
 Verlaten van 't Heelal, mishandeld en verraân!
 Maar geef gy, waar het lot mijn jammer moog volenden,
 Aan 't op my wachtend graf een Vaderlandschen traan!

Daar volgde tusschen Bilderdijk en zijn onbekenden weldoener en vriend een wisseling van denkbelden, mededeelingen, vragen en oplossingen, die dan ook in het eind, hoezeer niet zonder aanmerkelijke teloorstellingen in de wijze waarop, binnen den tijd van een jaar de verwezenlijking van het edelaardig plan des onbekenden ten gevolge hadden ¹. Wel te recht merkt Da Costa aan, dat het zonder de tusschenkomst van het hardnekkigst vooroordeel niet mogelijk is, de Brieven van Bilderdijk aan Jeronimo de Vries onaangedaan te lezen. Voor de kennis van den Mensch zoowel als van den Dichter zijn zij onontbeerlijk en onschatbaar. Zijn edel, vrij, openhartig, maar altoos zoo kinderlijk-eenvoudig gemoed leert men uit deze brieven eerst recht kennen en hoogschatten. Bilderdijk wordt hier ter verandwoording geroepen over een aanmerkelijk deel van zijn afgelegden levensweg, over de meest kiesche en soms te gelijk kleinste aangelegenheden van zijn openbaar en huisselijk leven, tot verandwoording of oplossing van allerlei aantijgingen en verdenkingen, door openbare of naamlooze tegenstanders, door onbestemde en, als het gaat, uit waar en onwaar, mogelijk en onmogelijk, gemengde geruchten, aan de goede bedoelingen van den trouwen Briefschrijver in den weg gelegd. — Gaan wij, met deze Brieven voor ons, Bilderdijks karakter eens weder van zeer nabij beschouwen.

¹ Da Costa.

“Ik zal uw hartelijk en rondborstig schrijven van achteren opvatten”, schrijft hij aan J. de Vries. “Gy opent my uwe uitzichten voor my. Ik heb u dergelijke toegeschreven en gewenscht dat ze daarop uit mochten komen. Danken doe ik u niet voor uw goed hart en werkzamen ijver om my dienst te doen, want dit kan ik niet. Men dankt voor geringe diensten; voor een zoodanige, als gy my bewijst, zijn geen woorden te vinden, daar een hart als 't mijne zijn gevoel van erkenning in brengen kan: en daden? Waar in kunnen die van mijne zijde ooit bestaan? Leeren wy eens elkander van naderbij kennen, zoo zult ge misschien mijn gevoel kunnen zien doorstralen, maar woorden zonder kracht betale ik u niet!”

“Niet ongegrond is uw zwaarigheid: die met f 2000 niet leven kan, zal die van het tractement eens Professors te Franeker ¹ leven? En in dien zin vat ik uwe vraag op. Zie hier wat ik in alles in Brunswijk make. Dertig Dalers 's maands, daar nog zoo veel bij komt dat het tot vijf en veertig beloopt ². Dat is 540 Rijksdalers 's jaars, waarvan de 136 met 250 Guldens Hollandsch gelijk staan. Dit maakt alzoo f 1000 Hollandsch, waarvan vijftien dalers 's maands, dat is een derde, voor kamerhuur afgaat. Hier van te leven met een huisgezin van vier kinderen is wellicht in Holland mogelijk, maar in Brunswijk, waar alles deels zoo duur, deels nog durer dan in Londen is, is het onmogelijk. Ik heb nooit een jaar gehad dat ik met minder dan 1200 Dalers heb kunnen leven, dat is, meer dan het dubbeld. En dat zelfs toen ik twee jaren achter een van droog brood en water (zelfs geen bier), en daarbij zonder vuur leefde. In het strengste van den winter, geen hout in huis hebbende (twee jaar lang ben ik in dat geval geweest), ging ik uit, wanneer ik 't niet langer uithouden kon, liep de stad twee of drie maal rond, en kwam warm weer thuis, en ging mijn collegiën weêr opstellen. Dus was ik somwijlen verplicht drie of vier maal

¹ Er was sprake van geweest B. te Franeker het professoraat in de rechten op te dragen.

² NB. Sedert twee jaren geniet ik ook acht klafters dennenhout voor den jaarlijkschen winterbrand, want ik wil niets achterhouden. B.

in den avond de warmte te zoeken. Ik droeg dit echter met genoegen, en niemand wist er van; maar, hetzij dit toegebracht hebbe om mijn gezondheid een knak te geven of niet, na een tweede ziekte die ik hier doorgestaan heb, ben ik derwijze verzwakt gebleven dat ik volstrekt vleesch moest gebruiken, en ook niet zonder een glas wijn kan zijn, zonder in flauwten te vervallen" enz.

Bilderdijk heeft ons menigmaal in zijne vaerzen zijne onbekwaamheid geschilderd in het bestier van geldzaken en tijdelijke aangelegenheden. We hadden echter deze bekentenis van den dichter niet noodig gehad. Die hem van nabij gekend hadden, wisten er van te verhalen, hoe hij in dat opzicht in der daad alles beneden zich achtte. Zijne brieven leeren ons ook nog op onderscheiden plaatsen, welk eene moeite het kostte hem voor geld te doen arbeiden. Daarenboven wendde zich nimmer een ongelukkige te vergeefs tot hem om hulp en ondersteuning. "Spreek nooit van wedergeven," schreef hij aan een ouden Oranjefriend. "Dien God in staat stelt om aan iemand te leenen, dien stelt Hy ook in staat om het te geven, en wat is dit anders dan aan God die het gaf, terug geven?" Zoo wordt het ons volkomen verklaarbaar, hoe onze dichter later met een pensioen, opgeklommen tot eene som van zes duizend gulden, dadelijk na den throonsafstand van Koning Lodewijk in volstreckte finantieele armoede kon verkeeren. — Dat hij zijn geld toch waarlijk niet verkwistte aan overtolligheden in spijs, drank of kleeding, leert ons weder een schrijven aan de Vries. "Ik moet waarlijk lachen (zegt hij) om 't brillant leven, waarvan gy meldt! Ik woon zoo gering mogelijk op gestoffeerde kamers. Ik draag linnen, iets slechter dan de overtrekken der voetmaten by mijne ouders in 't voorhuis plachten te zijn: kleêren van laken dat in Holland geen f 2.— de el zou kosten, en heb sedert het eerste jaar dat ik hier ben, geen kousen aan de beenen gehad, maar alleen stukken van kousen om de knie gebonden, tot in de laars. Want men kan hier zelden anders gaan dan in laarzen, en zoo ga ik altijd, by gebrek van kousen en schoenen; die ik echter na mijn laatste ziekte heb moeten

koopen, om dat ik in geen laarzen meer kon gaan. Ik eet 's middags mijn stuk koud rund- of lamsvleesch, 's avonds mijn stuk brood; en nooit anders; en ik kom nooit in gezelschap, comédie, of buiten. Mijn vrouw draagt een katoenen kleedtjen (en zoo ook mijn kinderen), of een simpel mousselin. Wat zy van kostbaarheden had, heeft ze opgeofferd in mijn ziekte. Waar is nu het brillante? Nog nooit heb ik iemand een kop thee of koffij geschonken.

“Maar ik zal 't u zeggen. Ik heb volstrekt een glas wijn noodig en dus gebruik ik omtrent in drie dagen een flesch Bourdeaux wijn. Dit is hier zeer brillant en loopt in het oog. Ging ik ze in of buiten de stad in een herberg drinken, zoo zou er niemand iets tegen zeggen, maar dat ik over tafel een glas, en 's avonds in mijn studie een tweede gebruik, dit vindt men hier eene onvergeeflijke luxe.” Wat dunkt u, lezer, van deze gulle openhartigheid en kinderlijke eenvoudigheid van een man als Bilderdijk? Vondt gij ooit iets dergelijks in onze moderne denkende geesten? Is hier iets dat maar zweemt naar dien ondragelijken hoogmoed, dien men nu eenmaal schijnt gezworen te hebben onzen Meesterzanger in alles aan te tichten? Hoor nu ook eens hoe hij over zijne eigene verdiensten oordeelt. “Zonder my aan te matigen den uitbundigen lof van kennis en bekwaamheid, my toegezwaaid (schrijft hij aan zijn Recensent), die meer afschildert *wat ik eenmaal gewenscht had te kunnen worden*, als waartoe de ongenade van tijden en omstandigheden my toegelaten heeft te *geraken*; ja, ik geloof nog somwijlen, dat by eene verandering van lucht en betrekkingen, *het my mooglijk zou zijn eenigszins nuttig te wezen in mijn Vaderland*, door de mededeeling van hetgeen mijn zekerlijk arbeidzaam leven my heeft doen opzamelen; maar aan dat te beantwoorden, wat ik zou wenschen, wat ik in staat had kunnen zijn te praesteeren, en wat men misschien van my verwachten zou; dit WelEdele Heer, gevoele ik in mijnen vervallen toestand niet meer te kunnen. My dit in te beelden, zou dwaasheid, het my voor te stellen, vermetelheid, het te beloven, belachelijke grootspraak zijn, en ik wensch my aan geen dubbelhartigheid schuldig te

maken, die nooit in mijn aart is geweest, en waarvan ik altijd een afschrik gevoeld heb. Nuttig te zijn was altijd mijn zucht; en het gevoel van mijne nutteloosheid heeft veellicht meer dan iets anders toegebracht om my in deze kwijning te dompelen. Maar thands heb ik met de krachten den moed verloren om er my uit te verheffen, en ik verwijt mij ieder uur van den dag (het weinige en het nutlooze van hetgeen ik nog kan, en tracht, en doe, aanziende) een verachtelijk doodeter geworden te zijn." Bedenk nu, dat deze man alléén aan zijn vaderland eene geheel nieuwe Letterkunde geschonken had, waarin zooveel meesterstukken in voortreffelijkheid met elkander wedijverden, en bedwing uw toorn dan, als gij honderden middelmatigheden van onzen dag dezen landgenoot hoort verguizen.

"Ik had jonge lieden noodig (zegt hij elders) die lust hadden om iets te worden (in 't Vaderland waren er zulken), wien ik wat ik wist meêdeelde, den weg wees, die ik leerde en deed arbeiden, in den arbeid bestuurde, met my en onder my deed werken, en wien ik de fakkel overreikte die my niet meer dient, dan om zuchtende de eindelooze schatten aan te staren die er te gaderen zijn, maar die niemand zoekt, of zoo hy ze zoekt, in den blinde voorby loopt. Ja, had ik een leven gehad, waarin niet alles altijd had saamgespannen om my weg en deur tot de kennissen te sluiten, en by ieder stapjen dat ik deed, om verr' te smijten, ik had iets kunnen verichten, maar nu uitgeput en verzwakt, en daarby geheugenloos, sta ik in den ingang der goudmijn, onmachtig om de spa op te heffen. En of ik hier roep, Jongelingen, zie daar de stof, zie daar 't werktuig, zie daar 't gebruik daarvan, ik wil u geleiden, wordt rijk, wordt gelukkig! geen die naar my omziet, *O mihi praeleritos etc.*! Zeker had ik van kindsbeen af niet den plicht voor genoeg en welzijn verkoren, ik zou heel iets anders geworden zijn, had mijn hoofd gevolgd, en het ten minste zoo verr' gebracht, dat ik *iets in de studiën bereikt had*, 't geen ik nu nog in staat ben een' ander te doen bereiken, maar *zelf niet meer meester kan worden*; maar dus, (daar ook dat my belet wordt) is geheel mijn leven verloren. Had ik by deze verzwak-

king van hoofd eene evenredige verzwakking van ijver; voelde ik de behoefte van den geest om al verder en verder door te dringen minder; ik zou zoo ongelukkig niet wezen, en gerust met de handen over malkaâr neêrzitten. Maar neen! ik moet voort, ik moet werken, en wat ik heden door geforceerde inspanning win, ben ik morgen weder kwijt; en zoo wentel ik zonder einde den steen van Sisyfus, die altijd weêr terug valt. — Geloof gy 't wanneer ik u zeg, dat ik somwijlen zoo stomp ben dat ik niets begrijp? Nog onlangs stond ik pal by een wet uit de Basilica, en riep er mijn vrouw bij, die ze my aanstonds expliceerde: zeker is het, dat ieder dit niet zou gedaan hebben; maar wat mijn vrouw kan, behoorde ik toch ook in mijn stompste oogenblikken te kunnen."

Zeg nu niet, lezer, dat Bilderdijk zich bedroog, dat zijne brieven op bijna elke bladzijde getuigen van zijne duizelingwekkende wetenschap; dat zijne schoonste gedichten tevens de heerlijkste vruchten zijn zijner onmeetlijke studiën; zeg niet, dat nooit Nederlander' zoo velen den weg gewezen heeft naar het eenige heiligdom der kunst; maar gevoel, zoo gij kunt, wat folteringen die geest moet geleden hebben bij dat martelend zelfbewustzijn: "Ik heb niet bereikt wat ik bereiken kon." De waarheid heeft nooit een vereerder gehad, die haar vuriger aanbad dan Bilderdijk. Doch stel u nu dien vereerder der waarheid voor, altoos en alom door het denkbeeld gepijnigd, niet genoeg voor die waarheid te hebben kunnen doen, haar niet naar hartelust te hebben mogen mededeelen en verbreiden! Is het vreemd, dat "dit moordend gevoel", zoo als de dichter het ergends genoemd heeft, zoo vaak een weêrklank zocht in zijne zangen? Is het vreemd, dat zijn lichaam, dat in zijne kindheid en jongelingsjaren reeds zoo onbegrijpelijk veel geleden had, er telkens feller door geschokt en ondermijnd werd? Vooral in den laatsten tijd, dien hij te Brunswijk doorbracht, moest hij geheele nachten door, de prooi zijn van benauwdheden en hersenschokkingen, en alle rust derven. De hoofdpijnen, die hij in die dagen leed, en waarop de dikke, dampige lucht den noodlottigsten invloed oefende, waren onbeschrijflijk. Vaak deden

de geweldigste duizelingen hem, zoo als hij zelf meende, "in een acces van delirium vervallen." "Dan word ik weêr op eens weggesleept tot verzenmaken (schrijft hij), als in een wervelwind, en het is of een dubbel wezen in my is, waarvan 't een in bedwelming rondsnort, duizelig, zich niet kunnende ophouden, alle voorwerpen dooreenmengende; het ander, dat het, als tranquil in het midden gezeten, met dartele verachting rond doet dansen, hemel en aarde beneden zich ziet en op een afstand van zich houdt." In die oogenblikken was zijne vrouw met vaerzen uit zijn mond op te schrijven somwijlen zoo afgemat, dat zij geen arm meer verroeren kon. En in dezen toestand schreef die onvermoeide lijder niet enkel bundel op bundel heerlijke vaerzen, maar de oorspronkelijkste taalstudiën, die ooit in Europa geschreven zijn, en vond dan nog den tijd om een lijvig boekdeel van Emendatiën over verscheiden Classici, en een voortreffelijk werk over het Recht samen te stellen, dat door de voornaamste rechtsgeleerden in Duitschland-zelf hoogelijk geprezen werd. Dit laatste met name hield hem onledig, toen hij aan de Vries schreef: "Ik heb niet geslapen, en ben dus nog al redelijk. Slaap namelijk, is bij mij nooit anders geweest dan eene tegennatuurlijke bedwelming, die mij foltert terwijl zij duurt, en vreeslijke hoofdpijnen nalaat die in vroeger tijd na de thee allengskens ophelderden, nu voortduren. Ik sliep voorheen zelden dan om den derden nacht; nu breng ik wel zeven, acht, ja tien etmalen achter een door, zonder dat er sluimering in mijne oogen kooft, doch eindelijk bezwijk ik, en val in die soort van slaap die my eigen is; en zoo niet, moet ik hem door opium maken." Een onmenschen die hier spotten kan!

Intusschen greefde hem nog het meeste het lijden zijner dierbare echtgenoot, en het verlies zijner beminde spruiten. "Mijne ongelijkbre vrouw verliest hare gezondheid hier (schrijft hij), en het eene kind na het andere (gezonde, frissche, vrolijke en sterke kinderen) ontvallen my met het tand krijgen, dat hier duizenden wegsleept, en in geen land ter wereld zoo gevaarlijk is. In weinig maanden heb ik er drie achter een verloren.

Sedert dien tijd heb ik rust noch duur, en mijne vrouw schreit nacht en dag. Angsten, die 't hart in de borst smooren, beklemmen ons slapend en wakend voor het jongste, dat nu weêr in dien tijd is, en er één heeft doorgebroken." Denk u den kamp van dat gloeiend vaderhart, en gevoel dan wat edele Godsdienstzin er zegeviert in vaerzen als de volgende:

TER UITVAART VAN MIJN JONGSTE KIND.

Ontwikkeld deeltjen van my-zelfen,
Beminlijk, dierbaar kind — vaarwel!
Dus wil 't onwraakbre Godsbestel,
Ook u moest ik den grafkuil delven.
Welaan, ontfang mijn' laatsten plicht!
Vaarwel, vaarwel! hy zij verricht!

Ik heb u met betraande wangen,
ô Jongst, ô tederst liefdeband,
Uit moeders scheurend ingewand
Op sidderenden arm ontfangen:
Mijn' eersten plicht, by al mijn smart,
Betaalde 't dankend Vaderhart.

Ik heb u 't zoenbad opgedragen,
Dat kinders wascht van oudrenschuld.
Zie daar mijn' tweeden plicht vervuld.
Wat bleef den Grijzaart meer te vragen,
Ten zij hy u aan 't vroege graf
Met tranen wiesch en overgaf!

Maar ach! waar berg ik u in de aarde?
Helaas, geen ouderlijk gebeent'
Ontfangt u in het grafgesteent',
Waar eeuw aan eeuw hun asch vergaarde;
Maar, vreemdling in uw Vaderland,
Bedeckt u vreemd, gebedeld zand.

't Waar weinig, uit bezit gestoten
Van erf, en haaf, en eigen zweet,
Te sterven aan onheelbaar leed,
Van huis en haardsteê uitgesloten:

Maar neen, de moedwil rooft op 't snoodst,
Het stof der ouders aan hun kroost.

Doch rust! Met wien uw asch zich mengen,
By wie uw lijkjen moog vergaan;
Een nieuwe dageraad breekt aan;
En de ochtend zal ons wederbrengen,
Waar 't Godgetrouwe Voorgeslacht
Zijn Nakroost in zijn armen wacht.

Ligt de aarde met mijne ingewanden
Van Oost tot Westen overspreid?
Wy vreezen geen vergetelheid:
Gods Engel kent u, dierbre panden!
Zijn oogen slaan uw rustkoets gâ,
In alle hoeken even na.

Ja, rust, mijn telgjen! Wees vrij balling
Van 't Oudvoorvaderlijke graf!
Uw rust hangt van geen slaapsteê af.
Geen lastdiers kreb, geen beestenstalling
Heeft Jezus kindsheid-zelv' veracht,
Daar 't knielend Oost hem wierook bracht.¹

Dan ô, wat lachend aangezichtjen,
Wat roosjen op uw bleeke koon,
Wat trekkend, wat aandoenlijk schoon
Belonkt me in 't afscheid dus, mijn wichtjen;
Als lachtet gy, der wareld moê,
De u toebereide grafplaats toe!

Ach! zou uw zieltjen reeds gevoelen
Hoeveel het by dit sterven wint?
Gewis, gy doet het, ja, mijn kind!
Gy hebt genoeg van 't aardsche woelen,

¹ Men geeft wel blijken Bilderdijk goed te kennen, wanneer men hem in zijn *godsdiensgevoel* meer heiden dan Christen verklaart. Die catheder-koningen moesten toch wat meer eerbied hebben voor zich zelven, en bedenken, dat hunne leerlingen later bij het lezen van des dichters zangen wel eens konden leeren inzien, dat hunne Hooggeleerde Heeren Professoren ze nooit *gelezen* of nooit *gevoeld* hebben!

Gy zaagt uwe Ouders — hoeft er meer,
Op dat men de aard vervloeken leer'!

Ook gy, wat hebt gy, dan geleden,
Daar alles, alles om u heen,
Versmolt in rusteloos geween,
Verpletterd lag door tegenheden;
En zelfs geen lach u 't welkom bood
Uit de opgereten moederschoot.

Ja, dierbaar wichtjen, dit is leven!
Dit heet, op de aard, en mensch te zijn!
Vergaan in ziels- en lichaamspijn!
Dit had een Vader u gegeven,
Maar, dierbre — tot geen' andren prijs
Verkrijgt men 't eeuwig Paradijs.

ô God, wat moet uw heimel wezen,
Indien hy zoo veel smart vergoedt,
Als hier de oprechte lijden moet —
Maar neen (uw Goedheid zij geprezen!)
Als schepfenwaan, uit hoogmoed blind,
Zich hier in 't aardsche lijden vindt.

Ja, onbegrijpbre bron van goedheid,
Miskennen we uwe weldaân niet!
Ach! aardsche wellust heeft verdriet;
En 't aardsche lijden heeft ook zoetheid,
Die U in 't goed en 't kwaad erkent,
Zij dankbaar, wat uw wijsheid zendt.

Die echter beiden af mocht smeecken...!
ô God, wat voorrecht zoo men 't mocht! —
Een rasvolbrachte hemeltocht!
ô Zaligheid, niet uit te spreken! —
Ga, spruitjen, ga ter zielrust in!
Mijn rouw is enkel wrevelzin.

Ja, ga, en neem van Vaders lippen
Dit laatste kusjen! neen, nog dit!
Hy leeft, die voor uw onschuld bidt.
Duikt neder, smart en wanbegrippen!

Duikt, ouderzucht en menschlijkheid;
Of, schreit van vreugde, zoo gy schreit!

Vaarwel, tot de aanbraak van dien morgen,
Die zaad en oorsprong weêr vereent!
Vaarwel, voor 't jongst! Genoeg geweend!
Het lijk in 's aardrijks schoot geborgen,
En Gode dank gebracht en lof,
Die Englen wekt uit nietig stof!

Vaarwel! nog eens! mijne Adelheide!
Vaarwel Irene! rust in vreê!
In u hervond ik deze twee,
En andermaal begraaf ik beide!
Ga, telgjen, neem voor alle twee
Dees vaderlijken kus nog meê!

Neen, breekt niet op, o tiental wonden,
By 't treffen van dees nieuwen slag!
Wy naadren aan den blijden dag,
Dat alle weedom wordt verbonden,
Ga, dierbaar spruitjen, ga ter rust:
Thands heb ik u voor 't laatst gekust.

Gy, Almacht, die by 't hardst beproeven
Den traan tot lichtnis schonkt der smart,
Ontfang dit offer van ons hart!
Wy brengen 't u, bedrukte droeven,
Ach! eenmaal schenkt Ge 't ons weêrom:
Wy zwijgen, overdwelmd en stom.

Op al de punten¹, die door J. de Vries in zijne brieven aan Bilderdijk werden voorgelegd, zijn des dichters andwoorden nadrukkelijk en eenvoudig, waardig, niet zelden luimig, altijd merkwaardig voor de kennis van zijne zienswijze en inborst. Afdoende zijn zij op alle hoofdzaken, zegevierend, in het bijzonder, tegen ingebrachte bedenkingen, als of zijne uitzetting als zoodanig door de toenmalige Regeering niet zoo ernstig gemeend was geweest; in elk geval, de terugkeer in het Vader-

¹ Da Costa.

land nu sedert lang voor hem opengestaan had, en dus mogelijk was geworden.

Wat het eerste aanbetreft, men had menigmaal, volgens het schrijven van de Vries, voorgegeven, dat Bilderdijk *verlangde* zijn vaderland te verlaten. De dichter weerlegde deze aantijging door aan te toonen, dat hij in dat geval met den Prins zou vertrokken zijn, of kort daarna, toen de Procureur de Bas en andere welmeenende vrienden, uit bezorgdheid voor de eerste gevolgen eener omwenteling, er hem toe drongen. Maar hoezeer hij begrepen had, dat in de wanorde eener omkeering van zaken, als toen te wachten was, hem de grootste gevaren dreigden, hij was gebleven, omdat hij 't zijne plicht rekende in zulke oogenblikken de zijnen niet te verlaten. Zoo hij had willen heengaan, zou hij zijne papieren, handschriften, aanteekeningen, en vooral zijne zeldzame boeken, zijne zaken van affectie eerst geborgen hebben. "Had ik willen heengaan om schulden, zegt hij, zoo had ik arresten op mijn goed moeten wachten, en ik had er dus zulke dingen aan moeten onttrekken. Wat mijne schulden betrof, schoon ik zeer licht begreep, dat zy voor de genen, die mijne resources niet kenden noch er toegang toe hadden, die honderd namen in mijn boeken vonden die zy niet konden uitvinden, en dus honderd pretenziën moesten laten zitten, die ik had kunnen invorderen, en, kreeg ik mijn schuldregisters weêr, nog invorderen zou (onder beneficie van Relief naamlijk, de tijd voor Practizijns declaratie verstreken zijnde); schoon ik begrijp, zeg ik, dat zy voor zulke daar vreemd invallende personen belemmerend konden zijn in dat oogenblik, zy waren 't voor my niet; en, uit den practijk scheidende, hetgeen alles wat anders jaren loopt en loopen moet in onzen hofpractijk, exegibel maakt, had ik zeer licht alles betaald zonder gêne. Wat weg men nu ingeslagen heeft, weet ik niet; maar dit doet tot de zaak niet. Genoeg dat ik bewijzen kan dat mijne pretenzien, ik spreek van geen meubelen, boeken enz. mijn schulden meer dan dubbeld te boven gingen. Bewijs van dit *assertum* heb ik hier in Brunswijk; maar wil men 't, ik ben in staat de berekening op te maken en UEd. voor te leggen."

Op de tweede plaats had men gezegd, dat de te rug keer van Bilderdijk in zijn vaderland voor hem open stond. Want wat zou hem beletten van de *Amnestie* gebruik te maken? — “Alles”, antwoordt de dichter. 1° “Ik heb er geen gebruik van te maken, want kan inkomen zonder amnestie. Ook slaat de amnestie volstrekt niet op mijn geval. En zoo er amnestie te pas komt, zoo ben ik ’t die ze zou moeten *geven*, niet *nemen*. 2° Mijn gebrek van bestaan in een Vaderland, waar ik door de gevolgen van die uitbanning die ik ondergaan heb, en ’t geen daar toe geslagen is, alles verloren heb, alles heb achtergelaten en niets weêrom vinde. Zeker, ’t valt harder, dan men waant, in een Land arm weêr te komen om gebrek te lijden, waar men op een zekeren voet geleefd heeft; en vooral in zijn eigen Vaderland. En wat bestaan toch zou ik my daar verschaffen? Zal ik lessen geven, als in Engeland en hier, *in omni re scibili*, gelijk men placht te zeggen? Want het is waarlijk om te lachen, waar ik hier niet al in doceer. Gij kent het spreekwoord, *van ’t land der blinden*; en dat, *van den profeet in zijn vaderland*. Zal ik den practijk weêr opvatten? Vijf jaar moet ik practizeeren, en goeden practijk hebben, eer ik van mijn loopenden practijk leven kan. En waar? In den Haag? Toen waren er circa vijf of zes Advocaten nevens my, die een genoegzamen of ruimen practijk hadden, toen er een Hof van Holland, Hooge Raad, Raad van Brabant, Gecommitteerde Raden, H. Hoog-Mogenden, als Rechter in appel van de Coloniën, Raad van State, het Jachtgerecht der Houtvestery en ’t Gerecht van de Haag waren. Wat is hier niet van vernietigd, verplaatst, etc? En zal ik, die toen door de omstandigheden van tijd alleen en door ’t gerucht dat ik in ’t Crimineele maakte, spoedig opkwam en er (tegen alle uitzicht en opinie aan) in raakte, nu eensklaps een van de vier zijn die er mogelijk van leven kunnen? Van der Linden ten minste kon het niet, en woog my in den practijk (van eigenlijk gezegde Rechtsgeleerdheid spreek ik niet) ten minste driedubbeld op; en dit is het waar het hier op aankomt. Of ik in een zaak, waar ieder voor staat, doorzicht heb en een meesterstuk doe, dat geeft naam: maar komt zelden voor, en ik

beleef het misschien niet enz. 3° In Holland terug te komen stelt my bloot, of liever onderwerpt my noodwendig, aan een van de allergrievendste zaken voor my. Namelijk, aan duizend vragen omtrent zaken, die ik wensch te vergeten, en zoo veel in my is, vergete, waar meê ik een half jaar lang gefolterd zal worden. Dit weegt by my zoo zwaar, dat niet dan 't begrip van: *'t is nu een plicht, dat ook alweêr door te staan*, my zou kunnen bewegen, om in een plaats waar duizenden menschen my kennen, en ik geen rust zal hebben van bezoeken en aanspraken van nieuwsgierigen, van niets doenden etc. etc. terug te komen. Dit te ontwijken, is het oogmerk geweest van een houding die ik hier in Brunswijk komende heb aangenomen, en zoo lang bewaard, tot alle nieuwsgierigheid van elders voldaan was; en, schoon men het vreemd vond, het heeft my duizenden van folterende oogenblikken uitgewonnen.

“Maar eindelijk 4°, gelooft men dat ik my in Holland in den tegenwoordigen staat van zaken anders dan een mistroostig leven beloven kan; zoo bedriegt men zich zeer. Het is onbeschrijflijk hard voor my, Holland, zoo ik 't vinden zal weêr te zien. Ik behoef dit niet uit te halen, ieder verstaat my die hart en hersenen heeft. Het moet het voor ieder zijn, die Holland anders gekend heeft; maar voor my is het dit oneindig meer, om dat dat alles verloren is, waar voor het bloed van zoo vele mijner voorouderen, mijn erfgoed, mijn rang, staat, alles, opgeofferd geworden, en gedurende zoo veel eeuwen geleden en doorgestaan is.

“5° Ik heb my voor ten minste zes jaren — *erkondigd* had ik byna gezegd, ô mijn hoofd! Ik heb my toen laten onderrichten omtrent de wijze hoe ik in Holland zou kunnen leven; en men berichtte my, dat om of practijk te oefenen, of onderrecht te geven, ik volstrekt noodig had *actif burger* te worden, dat is (verklaarde men my) deel te nemen in de grondvergaderingen, sommige posten in geval van verkiezing aan te nemen etc., met één woord, deel te nemen in de usurpatie van de Souvereiniteit. Kon dit vallen in iemand, die teder denkt, en op mijne wijze de zaak beschout? Nog iets! het is een groot

onderscheid, in een land waar men is, de possessie der regeering die *nobis invitis* gearrpieert wordt, te erkennen en er zich aan te onderwerpen, of, eens daar buiten zijnde, dit door zijn wederkeeren te doen. In het eerste geval is het plicht, door 't Evangelie zelf ons voorgeschreven. In het tweede geval, involveert het erkennen van de possessie een erkentenis van recht. Zich van buiten onder een regeering te begeven, is die regeering voor de zijne aan te nemen, te adopteeren; 't is een *active* en geene bloot *passive* daad. Het is een pactum civicum met het gantsche volk zoo het dan facto geconstitueert is" enz. Hij vond echter geen zwaarigheid om met Curatoren van eene Akademie te handelen, omdat dit geen Gouvernement raakte, en hij in zulk geval vreemdeling, of liever *tijdelijk inwoner* zijn zou, zoo lang de verbintenis duurde. "Het is my (evenwel) in 't hoofd geschoten," laat hij er onmiddellijk op volgen, "dat mogelijk de Universiteiten thands anders gesteld en van bestuur en betrekking tot het Gouvernement veranderd waren; en ik heb wel honderdmaal u daarover willen schrijven. Dit is nu voorby; maar ik bid u, WelEdele Heer, verlies het punt niet uit het oog in het plan dat men beramen mocht. Geen zoogenaamd *actif burger* in den zin als boven! en, zoo lang de renunciatie hangt, ook geen andere betrekking tot het Gouvernement, dan die een vreemdeling heeft, zoo lang hy in 't land is; dat is, *passive gehoorzaamheid* zoo lang."

Iedereen staat hier zijn oordeel vrij: maar men vergunne ons, eerbied te gevoelen en bewondering voor een man, die in geen opzicht wist te plooiën, waar de plicht hem anders gebood. Die Bilderdijk voor een gewetenloozen huichelaar houdt, mag zich in de Geschiedenis gerust skeptikus verklaren, en tevens aannemen, dat rechtheid van handelen en grootheid van ziel louter hersenschimmen zijn geworden. — Waarom hebben onze Heeren Recensenten, die de Odilde-brieven ter helfte hebben overgeschreven, niets aangehaald uit Bilderdijks briefwisseling met de Vries? Waarom heeft Dr. Van Vloten, bij het samenstellen zijner Anthologie uit Bilderdijks dichtwerken, zijne dagen en nachten besteed, om het publiek eene distellezing aan te bieden

uit deze brieven? Waarom heeft hij, zonder de minste kritische schifting of ontleding, slechts hier en daar eenige dichterlijke overdrijvingen opgeteekend, en deze dan nog vaak uit haar natuurlijk verband gerukt, zoodat men, in plaats van bij het heldere zonnelicht onzen grooten landgenoot in zijn geheel te aanschouwen, bij een walmende toortsvlam slechts enkele schaduwen zijner handelingen te zien krijgt?

Intusschen verviel Bilderdijk, zoo door de smarten zijner ballingschap als door het hem zoo ongunstig klimaat van Brunswijk, hoe langer zoo meer in een kwijnenden toestand, die het ergste deed vreezen.

Men kende geen geneesmiddel meer voor zijne kwalen dan het inademen der vaderlandsche lucht. — Zijne benoeming tot Hoogleeraar in de rechten te Franeker, waar de edele Jeronimo de Vries zoo voor geijverd had, was niet doorgegaan, omdat Jan Melchior Kemper die uit al zijne macht had tegengewerkt. Deze in zoo vele opzichten voortreffelijke Vaderlander wilde niet, dat, tot het vormen der aanstaande Regenten inzonderheid, een man zou worden aanbevolen, wiens politieke beginselen hij geheel ten onrechte meende dat alle zedelijke waarde van den mensch als zoodanig, en tevens alle burgerlijke vrijheid moesten ondermijnen. “Maar laat hem terugkeeren (schreef hij); laat men hem zelfs een post tot zijn onderhoud geven, laat hem zelfs Hoogleeraar in de fraaie Letteren of Nederlandsche taal worden. Het Vaderland moet inlandsche verdiensten erkennen, hij kan daarin nuttig zijn.”

Eindelijk werd het den zwaar beproefden, edelen balling werkelijk vergund naar zijn Vaderland terug te keeren. Toen hij, aan boord van het Tjalkschip de Hoop met een vliegenden storm den Hollandschen zeeplasch was genaderd, en hem een Vaderlandsch ontbijt werd voorgezet, zong hij vol verrukking:

Dank Hemel! 'k heb dan, vóór mijn dood,
Toch nog een Vaderlandsch stuk brood
Op Hollands zeeplas mogen smaken!
De tranen rollen langs mijn kaken;
Maar wat mijn hart daar by gevoelt,

Wordt door geen tranen afgespoeld.

o God! hoe smaakt, na zoo veel leed,
 Hoe smaakt die Vaderlandsche beet!
 Dat voedzaam brood, vervuld met zegen!
 Zoo, dunkt my, stort de zomerregen
 Op de uitgedorde drooge plant.
 Op 't van den gloed gespleten land!

Wat is my aan uitheemsche kust,
 Verpeste weelde, valsche lust;
 Wat zijn my vreemde lekkernyen,
 Of geestelooze Feestpartyen;
 Waarby het kwijnend hart verzucht
 Naar reine Vaderlandsche lucht!

Haal, haal nu adem, o mijn hart!
 Vergeet een deel van al uw smart,
 Zie daar de Enkhuizer zilte stroomen:
 Uw noodlot heeft een keer genomen
 Haal adem, afgepijnde borst!
 Lesch hier uw lang gevoede dorst!

o Stroomen! stranden! Hollandsch zand!
 Hoe blijde reik ik u de hand! —
 Hoe is mijn ziel van lust doordrongen!
 Mijn hart schijnt aan den boei ontsprongen! —
 Mijn drift, o matig u! bedaar!
 Die zwelling is mijn hart te zwaar. —

Mijn boezem hijgt, en schokt, en klopt,
 Van duizend tochten overkropt: —
 Het wemelt alles voor mijn oogen: —
 'k Verlies gevoel en denkvermogen: —
 Mijn brein doorzuist een worstlend meir:
 'k Bezwijk — en vind mij-zelf niet weér. —

Straks begroette bij den Hollandschen wal; en zong in dat-
 zelfde gevoel van vervoering:

'k Heb dan met mijn strammen voet,
 Eindlijk uit d'ontstuimen vloed,

Hollands vasten wal betreden!
 'k Heb mijn kromgesloofde leden
 Op zijn bodem uitgestrekt;
 'k Heb hem met mijn lijf bedekt:
 Heb hem met mijn arm omvademd;
 'k Heb zijn lucht weêr ingeademd;
 'k Heb zijn hemel weêrgezien;
 God geprezen op mijn kniën;
 Al de doorgestane smarte
 Weggebannen uit mijn harte,
 En het graf van mijn geslacht
 Dit mijn rif terug gebracht! —

 'k Heb dit, en, genadig God!
 Hier voleinde ik thands mijn lot!
 Laat, na zoo veeljarig sterven,
 My dat einde thands verwerven!
 Dit, ô God, is al mijn hoop
 Na zoo wreed een levensloop!

Zoo was dan door den aanhoudenden ijver van een edelen, belangloozen vriend de hoofddichter der Negentiende Eeuw in zijn Vaderland terug gevoerd. Dat er tusschen hem en zijn weldoener een onverbreekbare vriendschapsband gelegd was, spreekt, voor wie het hart van den beweldadigde heeft leeren kennen en waardeeren, wel van zelve.

“Gy zijt dan nog altijd dezelfde, dezelfde onvermoeibare vriend, voorstander en weldoener des verstotenen ballings, dien gy u zoo grootmoediglijk aantrokt,” schreef Bilderdijk in die dagen. En die onvermoeibare vriend en weldoener is Jeronimo de Vries tot des dichters dood toe gebleven. Na zijn dood legde hij van Bilderdijk deze treffende getuigenis af: “Niets dan vriendschap, niets dan hartelijkheid heb ik van hem ondervonden.” “Nimmer verstiet ik hem (zegt hij), als anderen. Hij was daartoe in mijn oog inwendig te goed, te ongelukkig voor zichzelf, te liefderijk jegens mij.”

Terugkeer in het Vaderland zegt Da Costa, en brood voor gade en kroost waren voor Bilderdijk twee zeer verschillende

zaken. — Wel was reeds in 1805 bij de Amsterdamsche Afdeeling der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde voorgesteld, Bilderdijk te bewegen, om als *Rector in de Nederduit-sche Taal, Welsprekendheid en Dichtkunde* bij gemelde Afdeeling op een eenigzins voordeelligen voet voorlezingen te houden. Maar daardoor was nog in geen deele op een duurzamen grond voor zijn onderhoud gezorgd. Prof. Brugmans ried hem de letteren te laten varen, en een post te verzoeken, die hem een duurzaam bestaan kon verschaffen. “Oordeel van het uitwerksel van dien slag op mijn hart”, schreef de dichter aan de Vries. “De letteren te laten varen is mijn dood; zij maken de hoofdstof uit, waar alleen ik in leven kan. In ’s hemels naam, geene posten! geene ampten! dan liever nog, zoo zwak ik ben, tot de Advocatie wedergekeerd.” Spoedig dreigde het zoo ver te zullen komen, dat de nauwlijks uit Duitschland terug gekeerde dichter in Rusland eenen leerstoel, en eene bete broods zou moeten gaan zoeken. Vreeslijk greep dat denkbeeld den zoo licht overprikkelenden zanger aan, en zocht lucht in het navolgend van grievevende smart en gloeiende verontwaardiging vlammen dichtstuk:

Ik mocht u dan weêrom aanschouwen,
 O Vaderland mijn hart zoo dier!
 Ik zag uw welige landouwen
 Geplonderd door het oorlogsvier; —
 Ik zag uw bloei verslenst, verschoten;
 Uw dierbre Zee- en Koopvaardy,
 Die de aard bedekten met heur Vlooten,
 Gestokt, verlamd, in Maas en Y; —
 Ik zag uw schat en Staatsvermogen
 Verdwenen, uitgeput, verslapt;
 Uw adersappen weggezogen,
 Het hartebloed u afgetapt:
 Ik zag uw Vrijheid! ach, bezweken,
 Met rug en lenden ingetreên;
 En — wat mijn mond niet uit kan spreken,
 Mijn hart gevoelen kan alleen.
 Ik zag het, ja, en gaf u tranen.
 Ach, tranen! waarom niet mijn bloed?

O mocht het u van rampen spanen,
Voor u te vlieten, waar het zoet!
Maar neen! zelfs in uw ramp te deelen,
Ook dit is my door 't lot ontzegd;
Het eenigst dat my nog mocht streelen
By al het wee, my opgelegd!
ô Hemel! zoo mijn hart moet lijden,
Waarom niet met mijn Vaderland?
Waar-, waarom moet ge my benijden,
Wat heel dit hart zich heeft verpand!
o Waarom, 't zij my kalmer dagen
Of wreeder leed te wachten staat,
Waar-, waarom elders na te jagen,
Hetgeen mijn boezem nooit verzaadt!
Of waarom de onbegrijpbre koorden,
Waardoor my 't hart naar Holland trekt,
En 't zaligste van 's warelds oorden
Slechts afkeer en verachting wekt; —
Ja, waarom die onbreekbre banden
Niet losgescheurd en afgerukt,
Op dat my, aan uitheemsche stranden,
Dat denkbeeld niet te mortel drukt!
Waar-, waarom my geen hart ontnomen,
Aan 't dierbaar Holland zoo verkleefd,
't Geen in genoegelijke droomen
My eeuwig voor mijne oogen zweeft!
O, waarom mag ik hier niet sneven,
En aan de Vaderlandsche lucht
Mijn dank en laatsten adem geven,
Gelukkig in mijn jongsten zucht!
Hoe! hebben Neêrlands vruchtbre dalen,
Heeft Hollands moederlijke schoot,
Voor my geen rustplaats na mijn dwalen,
Voor my-alleen geen mondvul brood?
Ach! Pool en Rus, en Jood en Heiden,
Vindt toevlucht, nooddruft op uw grond;
En ik, van huis en maag gescheiden,
Ik zwerf de kreits des aardrijks rond!
Ik moet by woeste Roxelanen

En waar de zon geen schijnsel zendt,
Mijn kinders voeden met mijn tranen,
In ballingschap, die nimmer endt!
Ik moet by ongestvrije Geten,
Kozak, en Tarter, en Sarmaat,
De dorre paardenschonken eten,
Die gier en schakal overlaat!
Ik moet voor heel Euroop verloren,
Aan Wolgaas naauw bewoonbren boord,
't Gegrom des fellen woudbeers hooren,
Door honger uit zijn nest gestoord!
Ik moet mijn beenders voelen trillen,
Wanneer ik, by de winternacht,
Mijn Egâ in mijn arm hoor gillen
Op 't huilen van der wolven jacht!
Ik moet mijn kroost van schrik bezweken,
Mijn Gâ verstijfd zien, by 't geluid
Van 't donderknallend ijsschotsbreken,
Wen Bloeimaands dooi den stroom ontsluit!
Ik moet de koû mij 't vel zien zengen,
En, duikende in een beerenvacht,
Het jaar één oogstdag voort zien brengen
Na vijf paar maanden winterdracht!
Ik moet, in dorre heiwoestijnen,
Natuur, verlaten, krachtloos, naakt,
Zich, als op 't ziekbed, dood zien kwijnen,
En 't vuur haars levens uitgeblaakt!
Ik moet.... Dan ach! vergeefsche klachten!
Wat zijn my beer of wolvenheir,
Bevrozen stroom of winternachten,
Indien ik 't Vaderland ontbeer!
Wat scheelt my 't ijs der Samojeden,
Of 't Tempe van Epirus' kust!
Wat zijn my 's aardrijks zaligheden,
Of weeldrigheid van dartle lust!
Wat zijn ze een hart (bij 't rustloos hïgen
Naar 't onvergeetbre Vaderland),
Waar in nooit andre zucht kan stijgen,
Nooit andre drift wordt ingeplant!

Ontwortel die, gy rijt het open!
Roei ze uit, gy scheurt het van elkaar!
Zijn minste vezels moogt gy sloopen;
Maar 't ademt nimmer dan door haar.
o Gy, mijn lieve huwlijkspanden!
Ook 't uwe zal in vreemde lucht,
Voor 't zelfde dierbaar Neêrland branden,
En stemmen met uws Vaders zucht.
Gewis, uw tranen zullen stroomen,
Wanneer, van lager zon bestraald,
Hy u aan Ofys woeste zoomen
Van 't lieve Vaderland verhaalt.
Gy zult van Vecht en Amstel hooren,
Waar niemand Vecht of Amstel kent,
En zeggen: "Ware ik daar geboren,
Waar God zoo ruim een zegen zendt!"
Gy zult my met verbaasdheid vragen,
Wat uit dit Eden my verdreef;
En — zal uw hart het kunnen dragen,
Wanneer ik schreiend andwoord geef? —
o Ja, gy zult het, lieve Telgen!
Uw hart zal Hollandsch zijn als 't mijn!
En ook de kroes, die ik moest zwelgen,
Zal u een spoor tot braafheid zijn.
Gy zult uws Vaders naam verbreiden,
En, met zijn naam, Bataafsche deugd:
Gy, Neêrlands letterroem verspreiden,
Zoo verr' gy adem scheppen meugt!
En mogelijk dat, na macht van jaren,
Uw kroost zijn oorsprong wederzie!
O, dat het dan d' Enkhuizer baren
Den laatsten groet uws Vaders bie!
O zegge 't dan: "Geliefde kusten,
Bloeit welig naar mijn Grootvaars beê!"
En, waar mijn beenders mogen rusten,
O voere 't hen naar Holland meê!

Wordt vervolgd.

VONDEL, IN ZIJN "BESPIEGELINGEN",

DOOR

P. F. J. V. DE GROOT.

III.

"Van Godtsdienst" schrijft Vondel boven het Vierde Boek van zijn leerdicht.

Godsdienst! — Keurling uit de paarden, die dit leven schoon doen zijn! Verhevenste kracht van het heerlijke leven der zielen! Hoe blijft de behoefte daaraan zich onverdelgbaar doen gelden, hoe zweeft zij glansend zelfs boven den afgrond van afdwalingen des Heidendoms en boven de puinen des nieuweren ongeloofs! Overal heiligdommen, tempels en altaren. Geen dorp, waar de nederige torenspits van achter het groene loover niet tot Godsdienst wenkt, geen stad zoo snood, of tal van statige klokken roepen er dagelijks woorden des hoogerens levens over uit. Sedert eeuwen wijdt men schatten aan den luister der Godsdienst in iederen Staat, waar het gerechtshof van waardeering der billijkheid, waar de welingerichte woning van familieleven getuigt. Godsdienst, is een steun van de zedelijkheid, de hoogste uiting onzer verhevenheid boven het redeloos dier, het brandpunt van het *geestelijk*, dat is: bij uitstek *menschelijk* leven. En al is het besef van kunst en wetenschap, van zinnelijk leven vooral, vaak helderder dan het godsdienstig bewustzijn, toch is er niemand, geheel verstoken van eene aandrift naar hooger gewesten, toch trachten allen nu en dan hun vleugelen naar het leven der geesten, naar het onzichtbare, naar God uit te slaan. Dit is de glorie, dit de kracht van de menschheid. Is eenmaal het godsdienstig leven uitgedoofd, dan vervalt de koning der

schepping in een doodslaap van walging en verveling, omdat het eindige goed, welk dan ook, ons onbevredigd laat, nu wij door de gave des verstands iets hoogers *kennen*, en door den wil, die van nature het volmaaktere boven het minder volmaakte begeert, tot dat hoogere geweldig heengedreven worden.

Gelukkig hij, wiens wil door Adams val verzwakt in het geloof zich weder sterk gevoelt, om op te zien naar den hemel en het licht des godsdienstigen leven! Sluit uw oog. Te vergeefs. — Wie ben ik? van waar kom ik? werwaarts ga ik? — Ieder stelt zich die vragen. Door een God, wiens *wezen* en grootheid men niet omvat, voelt het verstand zich ingesloten; en de geschiedenis toont, dat hij, die dat Wezen zocht te miskennen, in duizend bijgeloovigheden verviel.

Welk een onrust bovendien in de harten! Welk een kwalijk met bloemen overdekte ledigheid in hem, die zijn volmaakt, zijn eenig geluk op aarde, bij het schepsel zoekt! Gaat de mensch niet grafwaarts de lange keten zijner teleurgestelde verwachtingen met zich sleepend? Men zoekt bevrediging in een hartstocht, doch waar men zich louter heil had voorgespiegeld, vindt men eerst niet, wat men zich had ingebeeld; de onvoldaanheid neemt toe; men eindigt met bittere teleurstelling, zoo niet met walging. Eenigen tijd ontkomen hieraan sommige karakters, die bij het verkoelen van eenen hartstocht, reeds voor een nieuwen ontvlamd zijn. Doch straffeloos wijdt niemand de diepe hulde, Gode verschuldigd, aan het schepsel; vroeg of laat ontwaakt de bedrogene uit zijn droom, vol schaamte over zich zelve, in hooge verontwaardiging tegen het gevierde afgodsbeeld. Vandaar zooveel onrust in het ongodsdienstig, ongeloovig gemoed. Het menschelijk hart is zoo groot, zoo diep is daarin het beeld der Godheid geprent! Dit verklaart ons dat schoone woord van den Koninklijken Harpenaar: gelijk het hert naar de waterbronnen, zoo hijgt mijn ziel naar U, mijn God! en die andere aan het hart ontwelde bekentenis van den onsterfelijken Bisschop van Hippone: ons hart is onrustig tot het rust vindt in U, naar wien wij gemaakt zijn! Hoe zou dan een rijkbegeerte geest buiten en zonder God willen leven, zonder te

vervallen tot eene verslagenheid van geest, die vaak aan wanhoop grenst? Wie zonder Godsdienst is, vreest in zich zelve te treden. Men tracht zich te vergeten in vermaak en luidruchtigheid en in afleiding van verschillenden aard, men zwoegt en streeft en windt zich op, maar men vreest den dieperen blik in zijn eigen ziel en voor innigheid kiest men verstrooiing.

Wat heeft de negentiende eeuw gedaan? Verwierp zij God en Zijn Dienst geheel? Of behield zij het altaar en den tempel zonder het geloof, het uiterlijke zonder den innerlijken geest? Hier ziet men nogmaals een scherm met woorden! Zeker, het volk, dat voor verstandsknutselwerk geen geduld, en voor vermomde geraamten van godloochenende stelsels, met schijnvernis van schoone woorden bedekt, noch oog, noch sympathie heeft; het volk, dat dolzinnig aan den band ontsprongen met daden van verwoesting den filosoof in het samenweven of afwerken zijner stelsels stoort; het volk ja sloeg hier en daar met ijzeren vuist het altaar neer en deed de voorvaderlijke heiligdommen onder mokerslagen dreunen, omdat men beweerd had: er is geen God; den fijnbeschaafden geleerden nochtans was dit te ruw en wellicht ook te consequent, en dien meer ontwikkelden van hart en geest scheen het raadzamer, aan het volk de Godsdienst, in den gewonen en waren zin des woords te laten, en voor zich zelve ook het aloude woord te bewaren, maar met zulk een gewijzigde beteekenis, dat er niets meer dan een holle klank van Gods Dienst overbleef. De geloofsbelijdenis luidde nu, wanneer men oprecht sprak: ik geloof in geen persoonlijken God. De pers bracht echter verklaringen als deze: ik erken het ideaal en de werkelijkheid, dus — ik houde mij aan geloof en rede. Op al mijne paden ontmoet ik God; dat is? — dat is de eeuwige moederwet, de eindelooze progressieve vernieuwing van het bestaande. Waarom gevraagd naar gelooven of naar niet gelooven? Vervul uw hart met de heerlijke schepping en voel u daarin gelukkig; noem dit dan geluk! liefde! God! Ik weet hiervoor geen naam: gevoel is alles. Kortom: ik geloof in geen persoonlijken God! Het heelal met poëzie, met kunst en liefde! plaats dat ten altaar!

Er is geen God! — Ziedaar zonder woordenomhaal, het *Credo* waarvan de niet-katholieke wereld weergalmt. Er is geen Oppermajesteit! geen Oneindige Schepper, van mij in wezen onderscheiden! geen Rechter daarboven, die eenmaal rekenschap van al mijn daden vraagt! geen Vader in den Hemel, die mij leidt, die mijn aardsch lot beslist; die mij sterkt en troost en mijn beden hoort; die den zuiveren en den rouwmoedigen een eeuwigheid van jubelen en jeugdig bloeiend leven heeft toegezegd.

Waar blijft de Godsdienst nu? Wat is een Godsdienst zonder afhankelijkheid, onderwerping, gebed, offer, wet en vergelding? Wat speelt men met het heiligst woord om aan te duiden den dienst van een God-Abstractie? Even goed kon men Zwitserland vol onafzienbare vlakten, Holland vol bergen schilderen.

Zoover gaan wij niet, zegt menigeen. — Gelukkig gaat gij zoover niet, maar gij hebt den weg gebaad; gij, zonen van Luther en Calvijn, met het verwerpen van een levend gezag en het overleveren van het Boek des Levens aan het scherpzinnig onderzoek van iedere oude vrouw! gij, verder afgedwaalden, die den Christus, den Middelaar tusschen God en den gevallen mensch, verloochend hebt! gij vooral, mannen, meer godsdienstig van hart dan van hoofd, die vreesachtig uw Godsdienst tegen den toets des verstands niet bestand waant; gij, kleingelooovigen, die twijfelend aan de harmonie tusschen wetenschap en geloof, uw Godsdienst gestreng binnen het religiëus bewustzijn terughoudt; gij, wier stem door onzen tijd weerklinkt als een mengeling van kinderlijk en edel gevoel met smartelijke tonen van weemoedigen twijfel!

O! God behoeft ons voor den minsten spot met dat grievend lijden des twijfels. Doch zal de storm der Godsdienstloosheid u niet spoedig wegslaan van het laatste wrak, waaraan uw gefolterd hart zich nog vastklemt, indien gij volhoudt, dat een religiëus gevoel moet schuil gaan voor de rede; dat het godsdienstig bewustzijn zich richt tot een Opperwezen, wiens bestaan noch rechtstreeks noch zijdelings door het verstand wordt bevestigd; dat de smartkreet uit het arm menschenhart

opstijgt tot een barmhartigen Vader, ja, maar van wien gij geen enkelen redelijken waarborg hebt, of Hij werkelijk of alleen in uw voorstellingsvermogen bestaat? Geeft gij een waardig denkbeeld van de Godsdienst, indien zij, volgens u, niet den geheelen mensch met hart en hoofd, met gevoel en verstand, doch slechts een beperkt deel zijner vermogens omvat?

Maar wettigt de rede dan de Godsdienst? Hierover hebben wij gedeeltelijk reeds in de vorige bladzijden, altijd op Vondels voetspoor, gehandeld. Het is waar over die groote levensvragen kan jaren lang geredetwist, kunnen boekdeelen vol geschreven worden. Wat zijn er in een nog nauwelijks verdwenen tijdvak al krachten aangewend door wijsgeeren, die hun eigen bestaan, en dat huns lichaams en dat der hen omringende zichtbare wereld poogden te staven? Iemand, zonder wetenschappelijke ontwikkeling, zou nooit zooveel scherpzinnigheid hebben vertoond; dikwijls ware hij het geleerd antwoord op de fijne tegenwerpingen dier wijzen schuldig gebleven; niettemin zijn gezond verstand en helder oog zag terstond de zekerheid van de zonneklare waarheden, die door spitsvondige geleerden met zooveel zorg werden nagespoord, betwijfeld, verworpen, bevestigd en nogmaals verworpen en op nieuw voor geldig verklaard. Zoo met de Godsdienst. Een blik op ons zelve en heel de wereld rondom ons wijst op een oorzaak, met macht en wijsheid bedeed en op de verplichting om dien Schepper en Onderhouder van ons daarzijn rechtmatige hulde te brengen: de school kan er echter duizend ondergeschikte en nevenvraagstukken mee in verband brengen, waardoor hij, die het lichtend hoofdpunt niet aanstonds grijpt, zich misschien geruimen tijd langs vele kronkelpaden zal laten rondleiden.

Vondel behandelt in het vierde Boek der "Bespiegelingen" het hoofdbewijs kort en zakelijk. In het verband tusschen Schepper en scheepsel stelt hij den grond der Godsdienst. Daarbij sluiten zich dan eene beknopte weerlegging van enkele tegenwerpingen en een schoone beschouwing over Godsdienst en geluk aan.

De godtsdienft is een deught, waer door de mensch met reden
Den fchepper, eigenaer en allerhooghften heer
Der dingen, naer zijn maght, den dienft en fchuldige eer
Geheelijk opdraeght, beide inwendigh, en uitwendigh.

(B. IV, v. 444—447.)

Natuurlijk, het innerlijke vormt de kroon des godsdienstigen levens, dit is de hoofdzaak, daar wij echter uit ziel en lichaam bestaan en wij met geheel ons wezen aan den Almachtigen God toebehooren, dient het inwendige zich ook naar buiten te openbaren. En is dit niet volkomen in harmonie met 's menschen ingeboren neigingen?

Waarop steunt die Godsdienst? Haar hechte grondslag is het *wezen* zelf van God en den mensch. Is God, zoo als reeds bewezen werd, is God volstrekt de Opperheer van al wat leeft, berust ons bestaan en onze duur in zijne hand, is Hij de milde schenker van alle goed en heeft Hij den mensch met rijke gunsten begunadigd; dan heeft die Hoogste Majesteit op onze hulde recht.

Want d'edelfte nature, om haer uitfteeckenheit,
Wort billijk niet alleen de dienft van eer bereit,
Maer heeft de maght en 't recht van alle redelijcken
Te vorderen den plicht van godtsdienft en zijn blijcken.

(B. IV. v. 433—436.)

Dit recht heeft God uit kracht van Zijne Opperheerschappij.
Evenzoo rust op ons, schepselen, een dure plicht.

De menfcheit wederom, dewijl zy 't al ontfangt
Van d'opperfte nature, en aen haer wezen hangt,
Met reden blijft verknocht, verplicht den ongezienien,
Met al wat zy bezet, te vieren en te dienen,
Naer d'ongeschreve wet, oock, zonder het gebodt,
Vrywilligh en van zelf te dienen haeren Godt.

(B. IX. v. 437—442.)

Als verband tusschen den Schepper en het schepsel staat daar de Godsdienst. Lucretius echter, tolk en schildknaap van Epicurus, wil haar afbreken. Zie, zegt hij, wat al gruwelen uit de

Godsdienst voortkomen! Zij bracht Ifigenia, die schuldellooze maagd, om 't leven; zij werd den Goden geofferd voor een gelukkige vaart der Grieken naar Troje.

Hoe schoon is dan de volgende schildering!

De dochter, met de huif op 't uitgekemde hair,
 Dat nedervloeide, wert ter flincke zy gewaar
 Den vader, die bedrukt by 't outer stont verlegen,
 Waerom de dienaers flux den blooten offerdegen
 Verborgten, daer al 't volck, in traenen en geklagh
 Uitberftende, bedroeft dit bloedigh treurspel zagh.
 Zy knielde, stom van schrick en angst, ootmoedigh neder.
 Het baet de droeve niet, datze, een vorstin zoo teder,
 Den koning met den naem van vader heeft verblijt:
 Want straf door priesters hem ontweldight, en gewijt
 Ten offer, voert men haer, al sidderende, eilaci,
 Geenfins, om, naer den stijl, een bruilofts offerstaetsi
 Te vieren, met de tortse, op een doorluchtigh feest,
 Maer kuifch, en huwbaer, om mishandelt, en bevreeft,
 Gelijck een offerlam, in 's vaders dienst te sneven,
 Opdat de vloot voorwint naer Troje toe moght streven.

(B. IV. v. 65—80.)

Dit gevoelvol tafereel zou dán iets bewijzen, wanneer het *misbruik* eene veroordeeling werd van het wettig *gebruik*.

Iets ernstiger is de tegenwerping aan Gods majesteit ontleend. — God is te groot; meen niet, dat Hij tot 's werelds laagte ooit ten troon afstijgt; ver van ons onthoudt Hij zich in de hooge hemeldaken en laat den mensch eenigen tijd zorgeloos en in ruste leven, zonder hoop en zonder vrees, totdat de zerk de ziel met de doodbus in het graf bedekt. Wat baat onze arme hulde den rijken God? Wat een droppel, van een zeeklip druipend, den Oceaan? — Zoo klampt de ongodist ons aan boord.

Ongetwijfeld behoeft God onze hulde niet tot vermeerdering Zijner heerlijkheid. Maar onteert het Zijne Goedheid, als deze tot den mensch afdaalt en voor deugdbetrachting onsterfelijke glorie belooft?

Indien de grootſte vorſt door iemand van zijn knapen
 Een arrem hondeken uit ſlijk van ſtraet liet raepen,
 Alleen uit loutre gunſt, vernoeght dat heuſch en net
 Het opdiende, en hem danckte, op bey zijn achterpooten,
 Voor onverdienbre deught, voor 's heeren min genoten,
 Zoude iemand roepen dat de weldaet aen den hont
 Beſteet, den heer onteerde, en reden tegenſtont?

(B. IV. v. 155—162.)

En is in de ſchepping het mindere aan het hogere dienſtbaar, eiſcht dan de ſchoone volgorde niet, dat God den Koning der aarde aan Zijn dienſt verplicht houdt? Is het, wel verre van den Oneindige te vernederen, der Opperſte Goedheid niet overwaardig, dat zij door haar volkomenheid onze wederliefde wekt en die met hemelgaven loont? Wat ſchandvlek van Gods luister ſteekt hierin? — Zoo daalt de Onveranderbare tot zijn maakſel af, en gloeit zijn aanschijn van gramschap of ſtraalt vol goedheid en genade? — Daar ſpot de wijsgeer mee; hij gaat zijn weg en ziet niet om naar loon noch ſtraf!

Ja, de Godsdienſt erkent in God zoowel gramschap als genade; maar dit beduidt niet, dat de Hemelvorſt lijdelijk en aan driften onderhevig is gelijk de menſch. Alleen wordt bedoeld, dat God als een vader de in jammer gedompelden bijſtaet, deugd en gerechtigheid kroont, gruwelen en ſchelmſtukken ſtraft. Zoo nadert de bedroefde, die met jammeren en onheil worſtelt, vol kinderlijk vertrouwen tot den troon der oneindige genade, die de klacht en het gebed der weenenden verhoort. Diezelfde Majesteit verfoeit ook de miſdaad. Laat de ſchuldige hier juichen, laat de rechtschapen man gebogen gaan onder het wicht der rampen, eens komt de dag, dat God den zondaar ſlaat,

Nadat ze op 't aertſch tooneel de rol heeft uitſpeelt,
 En aflegt deze grijns, die wijt van 't aenzicht ſcheelt.
 Dan melt ons d' uitgang, welck van bey men ſchat voor 't beſte,
 Het tijdelijk geluck, of 't eenwigh op het lêſte.

(B. IV. v. 341—344.)

In dien zin bespreekt Vondel het groote levensraadsel, door de oude wijsgeeren zoo vaak overwogen: het meermalen zoo aanmerkelijk verschil van lotsbedeeling der goeden en goddeloozen. Voor den dichter is dit aardsehe leven een voorbereiding en weg naar de eeuwigheid. Daar zetelt in het hemelsche paleis onze God en Koning, in wiens kroon erbarming en rechtvaardigheid vereenigd schitteren. Den brave troost Hij met blijde verwachting, als waarmee de landman na den akkerbouw een rijken oogst verwacht; maar Hij dreigt den snoode met Zijne rechtmatige verbolgenheid. Dit vermindert de waarde der deugd niet, doch geeft Gods wetten kracht en sanctie. Het houdt de boezem in toom, maar belet den mensch niet zich door edeler drijfveer, dan een slaafsche vrees, tot Godsdienstigheid en deugd te laten leiden.

Eene nalatigheid van Mr. Van Lennep in dat gedeelte der "Bespiegelingen" verzwijgen wij hier niet. De waardige commentator wijst op eene schijnbare tegenspraak in Vondel, alsof deze eerst de hoop op belooning en de vrees voor straf verworpen en later weder gehuldigd had. Mr. Van Lennep handhaaft nochtans de glorie van zijn Vondel door een welgemeende maar onaannemelijke verklaring. Waarom onaannemelijk? Omdat de verklaarder woorden, door den Dichter den Godloocheenaar Lucretius in den mond gelegd, als Vondels eigen meening heeft aangezien, schoon Lucretius als geheel met het toekomstig leven spottend optreedt en door den barmhartigsten rechter niet kan vrijgesproken worden van volslagen ongeloof. Hoe zulke vergissing is veroorzaakt, weten wij niet, vooral daar Vondel zelf den hier bedoelden anti-godsdienstigen uitval des Romeinschen dichters nog in vijf-en-twintig geestige verzen parodieert. Ook als satyre schijnt die plaats niet onwaardig, om den lezer te worden voorgelegd. Zie eerst, hoe de Heiden sprekende wordt opgevoerd:

Gewis geen wijze kan zoo laegh van Godt gevoelen.

Hy bezicht wat natuur hem uit haer boezem gaf,

Geensins bekoort door loon, noch afgeschriekt door straf,

Den zwarten molock, daar de kinders voor verschieten.

Of volght iet goets het lijck, hy zal het me genieten.
 Zoo lang men op den bode uit d'andre weerelt wacht,
 Wort bijster misgetast in dezen blinden nacht.

(v. 128—134.)

Dergelijke dingen wacht men toch van den christelijken Von-
 del niet, die bovendien den Ongodist Lucretius een weinig
 hooger dus opvoert:

Noch klampt ons d' ongodift aan boort met onbescheit.

(v. 113.)

Zij, voor wie het niet geldt:

“De ontwaatrenmelkte taal klinkt hun Maleisch in de ooren;”

zullen, dunkt mij, in de volgende hekeling wel iets van den
 man met Roskam en Rommelpot terugvinden. Het is een parodie
 derzelfde woorden, waarin Mr. Van Lennep een ernstig voorge-
 stane zienswijze des Dichters zag.

Doch lust het Epikuur noch echter zijne dieren
 En kudden, zonder vrees, in 't wilt den toom te vieren;
 Hoe kunnen ze geruft en stil te weide gaen,
 Zich mesten, als het zwijn, met eekelen en blaën,
 Zoo Godt geen' moetwil toomt? hoe kan hy, stil van harte,
 Geruft en zorgeloos, en vry van schrick, en smarte,
 Gebruicken wat natuur hem uit haer' boezem gaf,
 Geenfins bekoort door loon, noch afgeschrickt door straf,
 Indien het onkruid groeie, en ongetemde boofheit
 Haer wortel schiet' door 't zoet van zijne godeloofheit,
 Die geene kranffen zoekt by d' opperste gena,
 Behoudens datze slechts de smert der straffe ontga?
 Want nu zijn spreeuwen dit voor eenen molock achten,
 Wat aerdtfche ruft is hier ter weerelt te verwachten?
 Al bloeit de boomgaert schoon, wat baet de krieckeboom?
 Geen ydel dreigen houdt de snoepery in toom.
 Zoo leert men achteruit, in Epikurus schoolen.
 De groote meester doolt, hoe zou de school niet doolen?
 Hy wacht noch op den post uit Godts onsterfelijkheid:
 En wie verzekert hem, wanneer het leven scheid,

Dat alle boofheit blijft begraven, en vergeeten,
 Zoo d'allerboofte dat ontkent in zijn geweten,
 Daer Godt de vierfchaer spant, en pijnicht den tiran,
 Die op dit zachte bedt geene oogen luicken kan,
 Terwijl hy 's nachts, van schrick gedootverft, bleeke schimmen
 Van d' omgebroghte fchaer hem gruwzaam aen ziet grimmen.

(B. IV. v. 383—408.)

Kon de zin dezer verzen voor Mr. Van Lennep twijfelachtig zijn? — Goed uitgewerkt is ook een andere bewijsvoering, waar het wezen der Godsdienst aan de *Volkomenheid* des Scheppers ontleend wordt. Is God in eeuwigheid, hoe wankelt dan iemands vertrouwen? Deelt die onvergankelijke duur der Oppermajesteit haren aanbidders geen grooter vastheid mee? Is het voorwerp onzer diepste vereering onlichamelijk en verre boven het stof, wat zoeken wij dan rust in aardsch en zinnelijk genot? Laat wankelen wat wil, geen broze wisselvalligheid genaakt Gods troon; op Hem mag de verslagene van geest zich vrij verlaten.

Dat Godt eenvoudigh is, onmengbaer, zonder rimpel,
 Vermaent' ons zijnen troon eenvoudigh, vroom, en simpel,
 En louter, zonder goet en quaet in een gemengt,
 Te naderen, naerdien zijn lucht geen kreuck gehengt.
 Geen bant kan aerdtiche stof en 't hemelfch t'zamenhechten,
 En duren in Godts gloet, die lijdt alleen d'oprechten,
 Daer dubbezinnigheit noch schalekheit innesteeckt,
 Maer een gemoedt, dat klaer de schijndeught wederfpreekt.

(B. IV. v. 559—566.)

Welk eenen spoorslag tot hooge deugdbetrachting en volmaaktheid geeft het herdenken van de Volkomenheid des Eeuwigen, naast wien geen Afgod wordt geduld, "van buiten, of in 't hart"! Wie leert geen diepen ootmoed en heilig ontzag, geen reine zeden, kinderlijke liefde, vast vertrouwen, in de bespiegeling des Oneindigen, Onmeetbaren, Alomtegenwoordigen, Alwijzen, des liefderijken Vaders, der Alregeerende Voorzienigheid? Is God onsterfelijk en Onderhouder van al wat leeft,

Wie schrickt voor koudt gebeente, en 't geen zich niet kan reppen,
 Voor Dootshooft, en de dood? hy kan het leven scheppen,
 Als 't leven is geblusht. Uit Godts onsterfelijkheid
 Is 's menschen eedle ziel de handvest toegeleit
 Van uit des lichaems schors geborsten, noit te sterven.
 De balfem hoedt geen lijck voor rotten, en bederven,
 Maer Godts onsterfelijkheid den sterfeliicken mensch,
 Die 's weerelts kerckhof vlucht, om eenen hooger wensch.

En, gaat de Dichter met toonverheffing voort:

Zit Godt in d'eeuwigheit geruht, terwijl de tijden
 De tegenwoordigheid der weereit ons benijden,
 En vliegen, als een pijl en oogenblik, voorby;
 Wat ydel oog verhangt zich noch aen schildery
 Der Weereit, die haer verf verschiet in zon, en smoocken?
 Wie bout een' troon in 't rijk der weereit, dat op roocken,
 En damp en nevels drijft, en klancken, en gerucht?
 Wie neftelt hier? wie bout kasteelen in de lucht,
 Die als een damp vergaen, verstuiven, en verdwijnen?
 De Godtheit kan 't vernis der weereit ganz verschijnen,
 Door kracht van haeren glans, en eere, en majesteit.
 Men zoekt ze in dezen tijt, en vint ze in d'eeuwigheit.

(B. IV. v. 611—630.)

“Men vindt ze in d'eeuwigheit.” Heel dit citaat vooronderstelt een nevenbetoog over de onsterfelijkheid der ziel, door Vondel in het “Derde boek” geleverd, en wel voornamelijk gebouwd op het beginsel, *agere sequitur esse*. Worden dus aan de hoofdvermogens onzer ziel, aan het verstand en den wil, geestelijke werkingen van het lichaam niet afhankelijke daden toegeschreven, hoe zou dit bestaanbaar zijn zonder een beginsel dier handelingen, dat eveneens onstoffelijk, geestelijk, van het lichamelijk omhulsel in zijn bestaan onafhankelijk is, en dus bij de ontbinding des lichaams op zich zelve kan voortleven? Doch deze onsterfelijkheidsquaestie wordt in Vondels aaneengeschaelde bespiegelingen maar zijdelings behandeld; daar wij nu alleen den hoofdloop daarvan, langs den eenmaal gekozen, wel wat disteligen weg, blijven volgen, stippen wij het vraag-

stuk hier aan, zonder er langer bij te toeven. — De dichter gaat nu het geluk in verband met de godsdienst bespreken.

Zijn alle wezens tot een doel geschapen, waarin zij rust en verzadiging vinden, waar ligt dan het heil van den koning der Schepping? Laat het schijngoed den blinde misleiden, weldra wordt de valsheid dier goederen door de ervaring ontomd.

In het lichaam bestaat het menschelijk geluk zeker niet. Of is de ziel niet meer dan ons stoffelijk omkleedsel? Bereikt men zijn doel door bevrediging van het mindere? Wat blijft er dan om het hooger bestanddeel te voldoen? Wordt de rede hier niet volkomen door de getuigenis der ondervinding gesteund?

Zoo veele onmaetigen, naer lijf en ziel veroveret,
En van dees meeremin beguighelt en betovert,
Bekenden eindelijk dat dit geen' luft verzaet,
Den dorst naer meer ontvonckt, en naer iet beters staet;
Gelijck de byen ons al brommende getuigen,
Zich vol, van bloem op bloem, noit zat van honigh zuigen.
Al bloeit in 't geurigh velt de boeckweit schoon en milt,
Wat baet de smaeck van 't zoet, dat onder 't smaecken smilt.

(B. IV. v. 731—738.)

Dit blijft waar, in weerwil van den uitbundigen schaterlach. "Tout le monde me dit que j'ai moins à me plaindre qu'une autre," schreef de beruchte Ninon de Lenclos. "De quelque sorte que cela soit, qui m'auroit proposé une telle vie, je me serois pendue." Klaarblijkelijk, aan den met rozen omkransten beker kan het edel hart zijnen dorst nog niet lesschen. Zullen dan eer en uitgebreide faam den mensch vernoegen? Ligt daar zijn eindbestemming? Dan zou het bereiken van ons levensdoel aan anderer willekeur, aan de wisselende kansen zijn overgelaten; dan zouden deugd en huichelarij dezelfde baan opstreven, dan zou het meer gewicht in de weegschaal werpen *geëerd* dan *eerwaardig* te wezen: jammer voor de duizenden, wier waarde in het stof der vergetelheid wordt bedolven, tegen éénen, dien de faam verheft. En wat baat goud? Een middel

is het, maar geen einddoel. Gezondheid, schoonheid en kracht?
 het zijn lichaamsuitstekendheden, geen zielegaven; aan dier en
 mensch, aan goed en kwaad gemeen, dus niet het eigenaardig
 doel van 's menschen edelste bemoeiingen en krachtsinspanning.
 En macht?

De mogentheit, bezuurt, benijt, bewaert zoo bitter,
 Belegert van den schrick, zet nimmer den bezitter
 In een' volkomen staet. wat is de kroon een pack,
 Den goën en quaën gemeen! wat is de koning zwack,
 Die stut van mindren heeft, en hoeft en kroon ziet rollen,
 Zoo 't volck den koning speelt, en eens geraect aen 't hollen!

(B. IV. v. 791—798.)

Zoo gevoelt het menschelijk hart zich tot God, de bronader
 aller zegening getrokken; zoo wordt de Godsdienst sterker; en
 voor haar getuigt heel het menschedom, zelfs het boos geweten
 in het stervensuur.

Schoon 't boos geweten traegh zich voor de Godtheit buight,
 En lang hardneckigh blijft, al wort het overtuight,
 Nochtans wanneer de doot het kranckbedt komt genaecken,
 Gelijck een dootshoofte gaep, met ongevleefchte kaecken,
 En schincklen, zonder vel, en taft den krancken aen,
 Met zijne kille hant, begint de pols te slaen,
 Het hart te sidderen, de geesten te bezwijcken:
 Dan breekt het dootzweet uit, de valsche troosters wijcken.
 De strenge rechter treet ter vierfchaer van 't gemoedt,
 Beklaeght den schuldigen, om 't wulpsch verwaerlooft goed,
 Of ingekanckert quaet, en velt, na 'et overweegen,
 Het vonnis in de ziel des ongodifts, verlegen
 In dien bedruckten staet van srihpbreuck, en gevaer.
 Hy ziet om bystant uit, en wracken hier en daer,
 Om waer het mogelijk in 't uiterft zich te bergen:
 En die het leven sleet met lasteren, en tergen
 Der Godtheit, neemt de schim des Godtsdienfts uit ontzagh
 Te baet, met flaeuwe hoope, of hy Godts stercken dagh
 Aldus ontfchuijen moght; beschreit zijn reuckeloofheit,
 En wenfcht een luttel tijt, tot boete van zijn boofheit.

(B. IV. v. 1173—1192.)

Wij hebben dan gedwaald! — dat is de laatste smartelijke kreet door den dreigenden dood aan het hart des Godloochenaars ontworpen! Wij hebben gedwaald in het najagen van een kortstondig genot, in het vervolgen eener schim, die ons telkenmale ontgleed, als wij haar meenden te omvatten! Wij hebben gedwaald door onzen gezichteinder binnen het geschapene te begrenzen, door het ideaal van geluk en schoonheid en wetenschap te zoeken buiten God, door het ijdel streven naar een schijn van kennis, met verontachtzaming dier allerhoogste wijsheid, dier wetenschap der wetenschappen van onzen oorsprong en ons einddoel! Op den bekrompen zin der onnoozelheid, die God tot grondslag van zeden, huisgezin, maatschappij en van heel het leven stelden zagen wij uit de hoogte neer; voor den oprechte, die den Schepper in den eenvoud zijns harten eerde, hadden wij louter een glimlach; God achtten wij voor een verouderd woord en zij schenen ons dwazen, die met stillen vrede en blijde verwachting, met hun God in het oog en een kinderlijk gebed op de lippen, ontsliepen; die stervend hun geest den Hemelschen Vader aanbevalen; maar wij hebben gedwaald, den Schepper, Wiens beeld ons uit de schepping tegenzweeft, Wiens naam wij vruchteloos met een stroom van misdaden uit onze ziel zochten te wisschen, Wiens stem te midden der luidruchtigste vermaken daar binnen in het heiligdom des gewetens weerklonk, — den Schepper kunnen wij niet langer ontvlieden. — Is dit niet de gemoedsgeschiedenis des zieltogenden Godverzaakers? Gaan velen hunner niet gebogen onder den last der wroegingen grafwaarts? Het is waar, niet bij allen doet zich het verschijnsel in de geweldigste vormen, in alle verschrikking voor; wij bekennen zelfs, dat in onzen tijd bij sommigen in een loomen dampkring van twijfel en ongeloof het godsdienstig bewustzijn tot een groote mate van verlamming is gekomen dit neemt echter niet weg, dat Vondels schildering, met de werkelijkheid vergeleken, zoowel door oude als nieuwere levenschetsen en belijdenissen wordt bevestigd, en dat in menig hart het smartelijk heimwee naar God weerklinkt, als het klaaglied des ongelukkigen zoons dezer eeuw:

Quand Horace, Lucrèce et le vieil Epicure,
 Assis à mes côtés m'appelleraient heureux,
 Et quand ces grands amants de l'antique nature
 Me chanteraient la joie et le mépris des Dieux,
 Je leur dirais à tous: — Quoi que nous puissions faire,
 Je souffre, il est trop tard; le monde s'est fait vieux,
 Une immense espérance a traversé la terre;
 Malgré nous vers le ciel il faut lever les yeux.

Dat machteloos vleugelkleppen van den twijfelzieken, betreurenswaardigen Alfred Musset wordt bij onzen Vondel een omhoogstijgen op adelaarswieken. Wie het spel zijner godsdienstige harp hebben vernomen uit Engelenzang en reien verstaan dit.

Dikwerf schijnt de zon der poëzie langs het goudgele graanveld der waarheid? Springen uit de bron, door ons den lezer ontsloten, niet overal vruchtbaarmakende wateren der wijsheid? Wat met een kolossale overdrijving meermalen *onze* eeuw genoemd wordt, wil verstand zonder God, plicht zonder God, orde zonder God, geluk zonder God; liever nog, wijst reeds voorbarig de grafzerken aan met de woorden: daar ligt God! hier de Voorzienigheid! ginds de Godsdienst begraven! Tegen deze negentiende-eeuwsche phantaziën, tegen de duisternis van het Materialisme en de schemering van een ongodistisch spiritualisme steekt Vondels betoog helder af. — Een wereld, waarin de mensch zich van een nederig slib tot een liberalen aap ontwikkelt (denk hier niet aan een versleten schimpwoord, maar aan een, van zeker standpunt, bepaald wijsgeerige definitie); een wereld, waar de stof uit zich zelve, de geest door het stof, de grootste harmonie bij toeval of door een blinde natuurkracht bestaat; kortom een wereld zonder God — wat een armzalige, terneerslaande, verlagende leer, als men haar vergelijkt bij Jehovah, Wiens woord het rijke firmament, de zee met haar wonderen, de aarde met al haar schoone verscheidenheid van dieren en planten geschapen heeft; bij Jehovah, Die sprak: laat ons den mensch maken naar ons beeld en gelijkenis.

Naar ons beeld en gelijkenis: — dat is de geboortegeschie-

denis van het menschelijk verstand, bij velen verduisterd, met slijk bezoedeld als het nieuwopegdolven goud, maar uitschitterend op het voorhoofd der geniëen. En ware die goddelijke gave des verstands, ware dat bij uitstek menschelijk vermogen des vrijen wils niet vaak tot hoogmoed en lage driften misbruikt, zou men dan ooit zich verstout hebben, om hetzij in urschleimshetzij in raadselachtige Afgods-ontwikkeling dat heilig vuur des verstands, die kern van wilskracht te gaan zoeken? Zijn de grondslagen eener zedeleer zonder God wellicht hechter? Geenszins. Waar het subjectieve de weegschaal der zedelijkheid ter hand neemt, zal zij bij verschillende persoonlijkheden, ja, volgens min of meer gewijzigde gemoedsbewegingen en uiterlijke omstandigheden, zelfs bij één persoon aanhoudend heen en weder schommelen. Een objectieve maatstaf is noodig. Waar vindt gij dien? In de eeuwig wentelende stof? In een abstractie tot ideaal omgestempeld? In den pantheïstischen, in den met het heelal eenzelvigen, nauw samengeweven God? Immers neen. Alleen de God der Christenen, de God, schepper van hemel en aarde, die louter door zich zelve en onafhankelijk in Zijn eigen Persoonlijkheid bestaat, in Wien alle volkomenheden op de verhevenste wijze zijn vereenigd, die God alleen is de gestadige grondwet, waarop alle bestendige zedeleer steunt, de leidende Ster op den golvenden oceaan der onstuimige driften, de vuurkolom in de ongebaande, bewegelijke woestenij, die men "tijdgeest," "publieke opinie," "algemeen aangenomen stelling der geleerden" of iets dergelijks genoemd heeft. Zonder het besef van een Hooger Wezen, gerechtigd om ons rekenschap van onze daden af te vorderen, wordt plicht een schoone klank, een groene twijg uit christelijker gewesten op de zee des ongeloofs voortgespoeld, ten spel wisselende van vermaak en eigen baat.

Orde zonder God. — Wereldorde, maatschappelijke, zedelijke orde, hoeveel schooner, hoe uitsluitend bloeien deze vruchten aan den heiligen stam van het Godsbegrip, dat uit "De Bespiegelingen" spreekt! Gelukkig, de sterren wijken niet uit haar baan om onze dwalingen, en veelal zijn de grootste Godverza-

kers, dank zij den heilzamen invloed der hen omringende waarheid, nog beter dan hun beginselen; doch anders, waartoe verviel de schepping zonder een Alwijzen Bestuurder; waartoe verviel de schepping, met den *redelijken, vrijen* mensch bekroond, zonder een *vrijen, persoonlijken*, van allen onderscheidenen, boven ieder onzer hoog verhevenen, met de hoogste wijsheid bedeelden Hemelkoning? Blinde kracht en toeval leiden tot wanorde, wie bracht dan de heerlijkste harmonie der wereld voort? Blinde kracht en stof baren slechts blindheid en dwang; hoe daalde het licht des verstands op ons voorhoofd? Uit wat vezelen en spieren werd de vrije wil geweven? Waar blijft zonder dien de zedelijke waarde uwer daden? Een Algod, die niet boven, maar in mij en door mij bestaat, zich tot zelfbewustzijn ontwikkelt en mijne persoonlijkheid oplost en verslindt, blijkt be-roofd van den machtigen schepter der Oppermajesteit; waardoor is dan het gezag, die band der maatschappelijke orde, gewaarborgd? Of men moest het zielverheffend, troostrijk beginsel stellen, dat het gezag niet van God komt, dat het niet als een Hemelgeest met rijke geschenken van welvaart en orde tot de stervelingen afdaalt, maar dat het gezag, tusschen Krupkanonnen geboren, de bliksemende regimenten omzweeft en uit zundnadel en chassépot over het volk wordt gedreven. Laat zonder den levenden God des Christendoms maar vrede, diepe ernst, blijmoedigheid, offergereedheid en heilige trouw in het huisgezin leven! laat het kinderhart maar voor de stralen des hoogerens levens, der reinste onschuld ontluiken, als Godsdienst den zich openenden knop niet met haar heilige koestering beschijnt! laat de leliën der maagdelijkheid, de rozen der offerende liefde, de violen van bescheidenen ootmoed maar tieren in het materialistische slijk of aan de pantheïstische Noordpool! laat het menschedom den last der armoede, de misleiding der weelde, het bezwaarlijke van den plicht, de teleurstellingen en rampen des levens maar dragen, zonder Onzen Vader, die in den hemel woont!

Men wil geluk, en nog wel godsdienstig geluk, bevrediging van de religieuze behoeften der ziel — buiten den God, "*Regeerder*

en Schepper van Hemel en Aarde", zoo als de katholieke kerk den kleinen hun Hemelschen Vader reeds vroeg leert kennen. Tenzij wij dwalen, bestaat het godsdienstig geluk in dien vrede, bij Jezus' geboorte boven Bethlehems nederigen stal ons menschen door Engelen toegezongen; in die kalme gerustheid van het goed geweten; in dat kinderlijk en vertrouwvol opzien naar Hem, die de bloemen des velds met schoonheid bekleedt, zonder Wiens aanbiddelijken wil geen vogeltje ter aarde valt, geen haar op ons hoofd gekrenkt wordt; in die oprechte vermorseling des harten, waarmee de afgedwaalde zoon tot het ouderlijk huis terugkeert met de bekentenis: Vader, ik ben niet waardig uw zoon te worden genoemd; in de vreugde, waarmee men zich trouw van den dienstplicht jegens zijn Koning daarboven kwijt; in den eenvoud, waarmee het hart, gelijk Abel in den morgen der wereld, zijn beste gaven den liefdevolsten Weldoener ten offer bracht; in de onvertolkbare geestvervoering, waarmee de ziel der Heiligen, door liefde tot de hoogste Volmaaktheid en Schoonheid ontvlamd, met onweerstaanbare kracht tot haren God, Vader, Bruidegom, Schepper, Koning en Einddoel omhoog stijgt. Vindt gij dit in de quasi-verreering van den God-negatie, van den God-abstractie? — Is het dan wonder, dat men van het Godsdienstig leven in sommige kringen zoo bitter weinig besef heeft? Zoo zou men aan een mythe denken en het officieel karakter van gevoelens betwijfelen als Vondel Sint-Peter bij het vernemen van diens kruisdood laat spreken:

Hoe lieflijk klinekt die stem! vanwaar komt my die zegen?
 De neergedaalde is, langs die ladder, opgestegen,
 Door alle heemlen heen, ten hemel, o mijn Godt!
 Van waer komt my dit goet, dit onverdiende lot?
 O sleutel van het Kruis, ontfluit mij 's hemels deuren.
 Wien van ons twaleftal moght zulck een eer gebeuren.
 Ick kus die schoone doot, hoe maecktze my gelijk
 Den koningk, die, dat langs, zich zette in 't hoogste Rijk.

(Peter en Pauwels. B. IV.)

Voor zulke uitingen des godsdienstigen levens is harmonie

tusschen hoofd en hart noodig. Hoezeer ontbreekt die bij menigen zoon van onzen tijd, door de verlangens zijns harten omhoog gedreven, door den heerschenden twijfelgeest ter aarde geworpen. Doch zou dit verval van den Godsdienstzin niet in verband staan met het minachten der Openbaring? Dit bespreken wij hier niet. Het Vijfde Boek der Bespiegelingen zal ons echter over de bovennatuurlijke Godsdienst wellicht eenige goede denkbeelden doen opgaan.

(Wordt vervolgd.)

DE ROMAN, VOORHEEN EN THANS,

DOOR

W. WESSELS, Pr.

IX.

De Roman is eene redekunstige beschrijving van
zonderlinge avonturen. FICKER.

Het leven weer te geven in harmonische vormen, veredeld, gelouterd, hooger bezield door verbeelding, gevoel, smaak en oordeel: ziedaar de roeping der kunst. Dat leven ademt in het zonnige landschap, bruist in kabbelende beken en heensnellende stroomen, ruischt in het donkergroene gebladerte van eik en olmen, geurt in de veelkleurige bloemen, zingt in de gevederde zangers van het woud, broemt in de stormen, dondert in de watervallen, vonkelt in de starren, schittert in de zon; maar tintelt en gloeit vooral in den Koning der schepping, den mensch. In den mensch met zijne hartstochten en neigingen, zijn zucht naar het hoogere, zijn trek naar het lagere, met zijn voor allerlei indrukken en bewegingen zoo vatbaar gemoed, dat op den oceaan dezer wereld eeuwig wordt heen en weer geslingerd, erger dan de ranke kiel door de golven.

Dat leven geeft de schilder terug in kleuren en sprekende lijnen, de beeldhouwer veraanschouwelijkt het in geboetseerde vormen; de toonkunstenaar doet het ruischen in zijn heerlijke accoorden; de dichter vertolkt het voor de verbeelding in gearticuleerde klanken, in woorden. Ook hij schept bepaalde vormen; want het woord staan kleuren ten dienste niet minder schittereud, dan die, waarover het penseel beschikt; even rijk in verscheidenheid en pracht. Zijn woord is de tooverroede, waarmede hij het aanschijn der aarde verandert en gestalten laat

opdoemen zoo schoon als de engelen van Rafael, zoo verschrikkelijk als de duivelen van Michael Angelo. Op zijn wenk rijst het lachende landschap op voor de oogen van onzen geest en vergasten zij zich aan de kalme tooneelen der natuur; doch even vaardig laat hij ze staren op ijselijke tafereelen, die het gemoed met huivering en afgrijzen vervullen. Waar penceel en beitel te kort schieten, daar treedt het woord op om te schilderen, wat geen zichtbare kleuren zoo krachtig kunnen weergeven, geen lijnen kunnen uitdrukken; de eindelooze schakeringen van het bewogen leven des gemoeds. Geen haat zoo fel, geen liefde zoo gloeiend, die daarin hunne uiting niet vinden. In den afgrond van het menschelijk hart, laat het ons een blik werpen en zijn diepte peilen. Alle de vezelen van het gemoed, ontleedt het voor ons oog; al de stormen die er woelen, al de drijfveeren, die het voortstuwen, al het edele dat daar heerscht, al het laaghartige, waarvoor het vatbaar is; zijn rust en onrust, zijn zonneschijn of sombere nevelwolken spiegelt het ons af. Geen wraak zoo somber, geen jalousie zoo folterend, geen wanhoop zoo troosteloos, geen wroeging zoo knagend, of het dichtelijke woord weet ze in al hun kracht af te beelden. De kleine wereld des harten met zijn tegenstrijdigheden, kronkelingen, schuilhoeken, goede en kwade verschijnselen, al de uitingen van het veel bewogen leven laat het ons zien, gevoelen, genieten.

De dichtelijke verhalen beschikken derhalve over velerlei hulpmiddelen, en kunnen zij den mensch verheffen door hem een waarachtig kunstgenot te doen genieten; zij hebben het ook in hun macht om hem, door de ware roeping der kunst uit het oog te verliezen, te verlagen en te bederven. Het is maar de vraag: welk leven zij afspiegelen. Zoeken zij de werkelijkheid in het leelijke en de waarheid in een kleingeestige navolging van allerlei nietswaardige bijzonderheden; dan voorwaar verheffen zij niet. Het werkelijk leven is ongetwijfeld in het algemeen schoon, omdat het gebrekkige en onvolmaakte, dat er in aanwezig is, toch eene harmonische oplossing vindt. Doch daar elk kunststuk maar een stuk van het leven weergeeft, een greep uit het leven doet, is het geroepen om het onvolmaakte te ver-

edelen, te verhelpen, te verhoogen; want het geheel des levens vermag het niet te veraanschouwelijken, het kan dus moeilijk ook al datgene er bij aangeven, wat in het geheel des levens de tegenstrijdigheden oplost, verzoent en in een schoon geheel doet opgaan. Een groot geheel kan voor den aanblik schoon, verheffend zijn, doch daaruit volgt niet, dat al de deelen in het bijzonder schoon zijn voor ons kunstgevoel. Het heir der insekten is schoon; doch daarom is elk insekt in het bijzonder nog niet schoon te noemen. De ondeugd, zoowel als de rampen vormen schakels in de schepping, tegenstrijdigheden, die worden opgelost en verzoend door het tegenwicht, dat de deugd en het geluk aanbieden, en daarom nemen zij ook een plaats in in de tafereelen, die de kunst schept. Het kwade en niets dan het kwade zal echter evenmin een verheffend kunstgewrocht kunnen vormen, als de ramspoed, die door niets wordt getemperd. De schepping biedt een eindeloos tafereel van tegenstrijdigheden aan; een worsteling als het ware tusschen goed en kwaad, tusschen voor- en tegenspoed, lief en leed, juiste evenredigheden en afwijkingen daarvan en voor het geheel staat de mensch verstomd. De harmonie, die alles tot een geheel samensmelt, is het, welke dien machtigen indruk te weeg brengt. Die harmonie bootse de kunstenaar na en ook zijn werk zal een kunstwerk zijn.

Van daar dan ook, dat een romantisch verhaal, waarvan schandalen de schering en inslag zijn, evenmin onzon smaak en ons schoonheidsgevoel zal streelen, als eene novelle, waarin ramp op ramp is samengetast. Crébillon stelde in zijne verhalen *Le Sopha* en *Les Égaréments du cœur et de l'esprit* allerlei schandaden zoo naakt mogelijk ten toon; d'Alembert moge nu al verzeke- ren, dat hij de doortrapte boosheid, de dolle hartstocht en het bevallige der fransche ondeugd fijn gepenceeld heeft; het echte kunstenaarsgevoel zal zulk een modderpoel van boosheid immer veroordeelen. Rétif de La Bretonne had twintig jaren vóór zijn dood reeds in 1638 verhalen en verhaaltjes geleverd, welke hij uit dezelfde bron geput had; Duclos volgde in zijn *Liaisons dange- reuses* denzelfden weg en Louvet wedijverde met hem in zijn *Faust* in het schaamteloos ten toon stellen der dierlijkste drif-

ten en het opvoeren der diepst gezonken wezens; maar hun arbeid werd dan ook door niemand als kunstgewrocht bewonderd, evenmin als de *Justine*, welke ongebondenheden, erger dan die der heidenen, te lezen gaf. Schrijvers, welke op werkelijke of vermeende schandalen azen, behoeven op geen lauwerkrans te rekenen ¹.

En waar men het kwade of het ongeluk ter rechter plaatse opvoert, ook daar zal men zich nog moeten wachten voor eene te platte teekening der werkelijkheid. De spelingen van werkelijk leven toch moet men afzien, het betrappen in zijne meest natuurlijke uitingen; doch dit wil niet zeggen, dat men alles precies weer moet geven, zoo als het aanschouwd wordt. Dit doet de ware kunstenaar niet. Hij veredelt alles, hij werpt over alles den gloed zijner verbeelding en schenkt aan zijn gewrocht een zwier, een regelmaat, een orde, een kracht, welke men in de werkelijkheid te vergeefs zal zoeken en er toch aan ontleend is. Hij teekent het beeld na, of het tafereel, dat zijne ontgloeide verbeelding hem voorspiegelt. De gewrochten van den kunstenaar zijn derhalve van hooger oorsprong dan de natuur en onwaar is het wat Taine zegt: "Quand pour la première fois on découvre la vie réelle, et que, pénétrant dans sa structure, on comprend le mécanisme admirable de ses parties, cette contemplation suffit, on ne désire rien au delà." Men verlangt wél meer en de kunstenaar zelf wacht ook op het oogenblik, dat zijne ziel haar kunstgewrocht zal voortbrengen.

"Il entend ce silence où parle l'idéal". Dit zegt Victor Laprade en andere kunstenaars hebben hetzelfde gezegd. Lamartine getuigt hetzelfde "entre ce qu'on sent et ce qu'on exprime il y a la même différence qu'entre l'âme humaine et les vingt-

¹ 't Is niet, dat men de misdaad niet zoù mogen schilderen, o neen: maar de fout, die indecenten romans op het verlies van hun titel van kunstwerk te staan komt, zit hierin, dat men den zuiveren kunstzin niet streelen kan met belediging van den zedelijken zin: want, hoe onderscheiden zij ook zijn, ze behooren tot het zelfde organisme, ze zijn facetten van het zelfde prisma, en we kunnen geen edel behagen scheppen in hetgeen onze kiescheid kwetst en ons blozen doet van schaamte, evenmin als in den *triomphe* van welk kwaad ook.

quatre lettres de l'alphabet" en Rafael schreef aan eenen vriend "daar ik hier geen model voor mijn oogen heb, dat mij voldoet, bedien ik mij van een ideaal van schoonheid, dat ik vind in mijne ziel." Cicero beweerde reeds ten zijnen tijde, dat Phidias, toen hij zijn Zeus of Minerva schiep, niet naar een voor hem aanwezig model arbeidde; doch de gelijkenis zocht weer te geven van het toonbeeld der schoonheid, dat hij in zijn binnenste aanschouwde. En wil men getuigenissen die meer met ons onderwerp, den roman, in onmiddelijk verband staan, hooren wij dan wat Wiseman zegt: "Waar vond Shakespere de typen zijner helden? Sommige zijn koninginnen, andere zijn edele vrouwen, of vreemden, of inboorlingen; zij zijn verschillend in gestalte en hart, van uiterlijk en gelaat. Waar zag hij ze, die vrouwentypen? In de hutten van Stratford of in de stegen van Blackfriars? Onder de dames van het hof of onder de toeschouwers voor het tooneel? — Zij waren scheppingen van zijn eigen vruchtbaren geest. Shakespere riep het verledene te voorschijn, als of hij er in geleefd had. Wat is hij voor een man, zou men mogen vragen?... Heeft hij in het oude Rome geleefd, heeft hij rondgewandeld op het forum of het capitol beklimmen? Heeft hij de romeinsche matronen in al haar statigheid hooren redekavelen, of de samenzweerdere in de zuilengangen beluisterd? Stond hij te midden der senatoren, of heeft hij zich gemengd onder de volksmenigte, tot wie Antonius of Brutus het woord voerde? Behoorde hij tot degenen, die op het Markusplein heen en weer slenterden en hunne gondels den Rialto lieten voorbijroeien? Of was hij misschien ridder of boogschutter op de slagvelden van Frankrijk of Engeland in de dagen der Plantagenets of Tudors? Leefde hij soms aan de hoven der vorsten om de beradslagingen der koningen en hunner raadslieden bij te wonen en de geestige kwinklagen der hofnarren op te vangen?.... Hoe was het hem mogelijk zulk een volmaakt en treffend beeld van den waanzin in Hamlet te ontwerpen?"

Dit alles was het werk van zijn vruchtbaren, dichterlijken geest. Deze schiep die helden, zoo vol natuur en leven en toch

zoo verre boven het gewone dagelijksche leven verheven ¹. Wat zijn oog aanschouwde leverde hem de bouwstoffen, maar in zijn gemoed werd dit verwerkt en omgeschapen tot de kunststukken, welke altijd de bewondering zullen wekken. De dichter moest zich verheffen boven de werkelijkheid en toch op het gebied van hetgeen de zinnen waarnemen blijven; waar deze twee verbonden zijn is werkelijke kunst. Naar luimen en nukken phantastische beelden te vormen, hierin bestaat het streven naar het ideaal niet en de werkelijkheid na te volgen, wil evenmin zeggen de natuur weergeven ². "Es gehört zum Poeten und Künstler, dasz er sich über das Wirkliche erhebt, und dasz er innerhalb des Sinnlichen stehen bleibt; wo beides verbunden ist, da ist ästhetische Kunst."

Wanneer wij aan deze beginselen de werken van den beroemden romanschrijver, Charles Dickens, toetsen, dan hebben wij het sprekendste voorbeeld, hoe de natuur door de kunst veredeld en verheven wordt. Dickens was juist geen schrijver van godvruchtige legenden of bekeeringsgeschiedenissen. Het uitschot van de wereld was zijn lust en leven. Gauwdieven, zakkenrollers, oplichters, gevangenisbewoners, straatjongens en allerlei tuig zijn zijne vertrouwelingen. En hij kent ze dan ook van nabij. Al de hoeken en stegen van Londen had hij bij nacht en ontijden doorkruist; allerlei hollen van ellende en misdaad bezocht om bij het schemerlicht eener walmende olielamp of vetkaars in een nevelachtig halfduister het menschdom in zijn werkelijk leven te bespieden en de meêdeelingen af te luisteren, welke hij in de deftigste salons en in het gezelschap van fijnbeschaafde Lords en Ladies zou binnenleiden. Jan Steen zou hem benijdt hebben. Die wereld van lachen en weenen, van ruwheid en goedhartigheid, van diep vallen en opstaan, van twist en verzoenen zou hem ook hebben aangetrokken. En Dickens had die wereld lief.

¹ Eene waardeering van de ongemeenheid der groote gave van den Engelschen tooneelschrijver vindt men in het werk van Rio, die ook met veel scherpzinnigheid de bewijzen verzamelt, die voor Shakespeare's katholicisme pleiten.

A. TH.

² Schiller.

Hij kende haar door en door en wist altijd nog iets goeds, iets edels er aan te ontdekken. Die lichtzijde temperde de donkere schaduwen, welke hier en daar op zijne helden vallen, die even frisch als krachtig geteekend zijn. De uitingen van hun haat en liefde, elke bocht van hun kronkelend leven, al hun zwakheden, hun afwijkingen, hun tegenstrijdigheden teekende hij met zulke scherpe en natuurlijke trekken, dat men, ze eenmaal gezien hebbende, ze nimmer vergeet. Het menschelijke in den mensch laat hij overal doorschemeren, zijn geloof aan den adel onzer natuur verloochent hij nooit. Mrs Gamp is een ijdelruit zoo als er geen tweede op de wereld bestaat, 't is of alle mogelijke ijdelheid in dit wezen is saamgetast. Peckniff is een huichelaar, die zijns gelijke niet heeft. Sam Weller is een eerste grappenmaker en slimme vogel, die menigeen parten speelt. In zijn *Olivier Twist* zijn zijne helden afzichtelijke wezens. Toch ligt er op den bodem van hun hart nog iets goeds, dat ons voor hen inneemt, zonder juist hun wanbedrijven goed te maken. Daarenboven weet de schrijver tegen al dat zedelijk leelijke zoo veel voortreffelijks en aandoenlijks over te stellen, dat het geheel tot een tafereel des levens samensmelt, dat met onzen weemoed, ook onzen lachlust gaande maakt. Mrs Nickleby, Michamber, Samuel Picwic, Dick Swiveller, Sculcers, Singli, Mark Tapey, zijn onvergetelijk, omdat zij zoo waar zijn. Alleen Thackeray en George Elliot, komen hem in natuurlijkheid en oorspronkelijkheid nabij.

Den eersten vooral was het om de natuur en het leven te doen, en daarbij vermeed hij een gebrek, waarvan Dickens niet altijd even vrij is, nam.: overdrijving en eene zekere sentimentaliteit. Daarentegen mist hij den fijnen smaak en tact van Dickens om zelfs het onedele te veredelen, het lage te verheffen en het alledaagsche en platte zijne gemeenheid te ontnemen. Grooten opgang maakte zijn *Vanity Fair*. Zijn verhaal *Zonder held* overlaadde hem met roem en met *Denys Duval* besloot hij zijn loopbaan. Zijne karakters plooiden hij niet naar een voorafgemaakt schema; doch hij vormde ze naar de natuur. Hij ontleedde ze in al hun vezelen en drong door tot in hun verborgenste plooien. Geen gemaakt gevoel stortte hij hun in; maar de waar-

achtige aandoeningen, die in het gemoed bruisen. Vandaar de levendigheid van den dialoog en het aangrijpende der voorstelling; hetgeen zijne werken voor velen zoo aantrekkelijk maakte.

Stellen wij tegen deze twee Bulwer, Lord Lytton, over, dan valt ons een realisme op, dat geen realisme is; maar er naar streeft om het te zijn. Dit komt daarvan daan, dat de levenservaring van Bulwer meer gegrond is op hetgeen anderen hem hebben medegedeeld; dan op hetgeen hij zelf heeft ondervonden. Hij grijpt dan ook niet diep in het gemoedsleven in, zoo als de vorigen. Vertellen kan hij aardig; doch de aandoening is hem vreemd. Geestigheid kan men hem niet ontzeggen; meer dan eens doet hij een gelukkige greep; kunstig weet hij nu en dan een groep te scheppen; maar juist dat kunstige afgemetene bederft de zaak; de natuur ontbreekt, de gang van het leven is er niet. Zijne landjonkers met hun kinderachtigen, boerschen trots zijn naar het leven geschilderd; maar wat zou de hooghartige Lord Lytton van de Londensche straatjongens en boeven weten? Hij filosofeert daarbij gaarne en laat zijne personen keuvelen tot vervelens toe. Hij vertelt wat ze doen; doch laat hen zelf niets uitvoeren voor onze oogen. Zijn politieke en wijsgeerige gevoelens laat hij hen daarbij voordragen en verdedigen om anderen tot zijne denkbeelden te bekeeren. IJdel als hij is, neemt hij elke gelegenheid te baat om zijne geleerdheid ten toon te spreiden. Hierdoor vervalt hij in herhalingen. Die toch zijn eigen *ik* in een aantal verhalen wil laten optreden, kan moeilijk zijn éene *ik* in een aantal ikken oplossen. De schoenpoetser op straat, de winkeljongen achter den toonbank rede-neeren over het schoone, ware en goede als Kant. Zij stelen ondertusschen als de raven! Zoo bestaat het leven niet. Iemand louter uit filosofie een moord te laten bedrijven, is met den natuurlijken loop van zaken geheel in strijd. Het dandyisme der wighsche staatspartij heeft hij echter in zijn *Pelham* gelukkiger geschetst en zijn kijkjes in het leven der engelsche hoogere standen in *The Desowned* en *Devereux* waren even natuurlijk; doch hier bevond zich de schrijver ook op een bekend terrein. Dit was evenwel het geval niet met *Paul Clif-*

ford den dief, die zulk een fatsoendelijk man was, dat men het bijna tot een eer zou gerekend hebben door hem bestolen te worden, al heeft hij zijne dagen gesleten onder het uitvaagsel van Londen. Zulk eene idealiseering van het bandietenleven kan er even moeilijk door; omdat het in strijd is met de werkelijkheid. Ook zou men het kunnen betwijfelen, of iemand, als Eugène Aram, die, om door den hongerdood niet in zijne wijsgeerige bespiegelingen gestoord te worden, een nietsdoener vermoordt, wel een mogelijk persoon is. Dan is er meer waarheid en natuur in de *Cartons*, die het leven der Engelschen in al zijne schakeeringen te aanschouwen geven. Een bonte mengeling van natuurlijkheid en onwaarschijnlijkheid, van ongegronde fictie en van juiste waarneming en fijne opmerking biedt verder zijn *Ernst Maltravers* aan, waarin roovers en ambassadricen een rol spelen. Maar eene gedroomde wereld is juist niet de wereld der werkelijkheid.

Die wil weten, hoe het onder de Engelsche kolonisten en de Indianen in Noord-America toeging, leze Cooper. Hij zal u voortreffelijk in al de geheimen van het scalpeeren inwijden en het oorlogvoeren en jagen van roodhuiden en platvoeten; zoowel als in de aartsvaderlijke gebruiken van engelsche landverhuizers en de verbittering, die zij het indiaansche ras toedragen. Maar die iets van den koopmanszin, de ijverzucht van duitsche winkeliers, of van duitsche hooghartigheid wil kennen, hij sla G. Freytag's *Soll und haben* open. Riehl had in 1851 reeds in zijne *Naturgeschichte der bürgerlichen Gesellschaft* een aantal kijkjes geleverd in het duitsche leven en menig een de les gelezen, de joden en schoolmeesters niet het minste. Nu zou Freytag eens in al zijn kleuren en geuren doen zien, wat de Duitsche burgerman voor een wezen is. Het alledaagsche koopmansleven doorleven wij met hem in al zijne eigenaardigheden; in de binnenkamer en den winkel; tusschen balen rijst en koffie, theekisten en olievaten dwalen wij rond, en wij ruiken als 't ware al de geuren van syroop, rozijnen, vijgen en amandelen. De werkzaamheid en volharding van den Duitscher, zijn eergevoel en zijn familiezucht, zijn geduld en stijfhoofdigheid, zijne kleinge-

tigheid en bekrompenheid laat hij ons onder dat alles bewonderen. Zekere Antoon speelt in dit bedrijf als bediende op het kantoor en in den winkel een beduidende rol. Hij is trouw aan de firma en strijdt er voor; daarenboven heeft hij zijn eigenaardigen trots bij al zijn beleefdheid tegenover de aristocratie. Rekeningen schrijven, balen merken, waren uitstallen, en andere bezigheden, benevens een sjouwerman en een schaapherder voltooien het geheel, dat uit het alledaagsche leven gegrepen, maar niet alledaagsch geschilderd is. Aan den adel is de belachelijke rol toebedeeld. Hij verliest het verre tegen den burger. Ook de Joden met hun geldzucht, hun kruipenden aard, waar wat te schacheren valt; hun overmoed, zoodra zij iemand in hun macht hebben, treden hier in hun eigenaardig karakter op en leveren geen minder trouw beeld van de bedrijvigheid des gewonen levens, als koopman Schrott, de hoofdpersoon des verhaals, met zijn berekening, zijn werkzaamheid, zijn koopmans zwakheid een waardigen en echten vertegenwoordiger van zijn stand mag heeten.

Die het deutsche leven nog van een andere zijde wenscht te kennen, kan zich in de verhalen van Fritz Reuter op de hoogte er van brengen. Als een echte Mecklenburger dolleman, heeft hij zijn tijd in de bierkneipen doorgebracht en in dartelheid zijn dagen gesleten. Hij weet echter ook van andere toestanden te spreken. De dagen, die hij in de staatsgevangenis doorbracht, hebben hem met het lief en leed, de verveling en het tijdverdrijf in een donkere cel op een tractement van 5 silbergroschen vertrouwd gemaakt en met een kommandant "der der Welt einmal zeigen wollte, wie man mit Hochverräthern umgehen musz." Kleine, maar luimige tafereelen hangt hij van al die levens- kneip- en spinhuiservaring op ¹. Van verloopenen student in de rechten landbouwer geworden, ging hij de boeren, hun arbeiders, opzichters en de kleine burgerij bestudeeren. En daaraan ontleende hij de figuren van die vierkante, plompe Mecklenburgsche en pommersche boeren, despotische beambten, vrek-

¹ "Ut mine Festungtid", "Ut de Francosenitid", "Ut mine Stromtid".

kige predikanten, ijdele landjonkers en al die grove helden met groote klapooien, roode neuzen, scheeve voeten, misselijk duitsch en de koddige Mamsels, welke niet minder in trek zijn, dan de Ottelia's, de Charlotte's en Ferdinands van Goethe¹. Wel verliest hij het ideaal hier en daar uit het oog en wordt hij soms te realistisch, een gebrek, dat hij met onzen Cremer gemeen heeft; doch wat levendigheid van schildering aangaat en de kleuren, waarmede hij het landelijk, kleinsteedsche leven der Noordduitschers weet af te malen met zijn goede en kwade neigingen, zijn eigenzinnigheid, zijn gekrakeel, zijn nijd en jalouzie; wat de juistheid van teekening betreft van den landadel, van dwaze, ontaarde jonkers, ijdele parvenu's, inhalige joodsche schacheraars, daglooners, plattelands predikanten en vrouwen, van de alt-adelige tot deftige pachtersvrouw zal hij door weinigen overtroffen worden. Zijn realisme is niet gemeen en laag en vervalt niet in het minutieuze. Wat hij opmerkte wist hij weer te geven, dat blijkt uit zijn krachtige schets van de stemming des volks vóór den val van Napoleon I. Zijn kwinkslagen zijn even geestig als die der clowns van Shakespeare. Zijne geschiedenis van den politieken toestand en het volksleven van zijn tijd is even waar als die van Gustav Freytag en zijn naam als dichterlijke schilder der werkelijkheid even groot als die van dezen. Van het land voeren ons de *Federzeichnungen* van Ernst Kosak in het bonte gewoel van het stadsleven en wel van Berlijn. De Berliners zijn een eigenaardig volk; zoowel de hogere als de lagere klasse en eene teekening overwaard. En al overdrijft de schrijver een weinig de werkelijkheid; al die ijdelheid en hebzucht, die hongerige gasten en tafelschuimers, die lastige plakkers en onverdragelijk vervelende reisgezellen, die groote en kleine bedelaars en bedriegers zijn niettemin naar het leven genomen en in fijne trekken en even keurige vormen weergegeven.

Wij behoeven de titels der werken van den Duitschen Dickens, zoo als men Häcklander wel eens noemt, slechts aan te geven om een juist denkbeeld te hebben van de eigenaardige

¹ "Kein Hüsing", "Lauschen und Runels", "Hanne Nüte", "Woanik tauner Fru kam", "Schur Murr". enz.

wereld, waarin hij zijne lezers binnenleidt. *Soldatenbilder im Frieden*, *Wachtstubenabenteuer*, zijn zoo vele schetsen van het lief en leed, de dartelheid en de pedanterie, den hoogmoed en de harde bejegening der minderen, de voortrekking der adellijken en den wrevel der burgerij tegen de snorrebaarden. Ook in den krijg had hij het soldatenleven genoeg waargenomen om *Soldatenbilder im Kriege* te kunnen leveren en zijn verdere levenservaring stelde hem zeer goed in staat om het *Europeische Sklaven-leben* te beschrijven en de proletariers en frac, den minder bedeelde middenstand, die gewoonlijk over het hoofd gezien wordt, wijl de arbeidende klasse aller aandacht tot zich trekt, recht te doen wedervaren. Hunne ontberingen, lijden en strijden, hunne vernederingen, hun behelpen schilderde hij met warmte en natuurlijkheid.

Een andere schrijver, Holtei, brengt ons in een minder fatsoendelijk gezelschap en schijnt bij den vader van het *genre poissard*, Vadé, ter school te zijn gegaan, al is hij juist zoo plat en ruw en cynisch niet als de *poissardes*. Later dacht men een fraaier etiket voor dit soort van verhalen uit en noemde dit het "*genre badin*" en hierdoor vonden de *Écosseuses* en de *Mémoires des Colporteurs* gereeden ingang. Holtei's *Vagebunden* maken ons niet alleen vertrouwd met de geheimen der coulissen; maar ook met het zwervend leven van een vroolijken Frans, die nu eens opzichter eener menagerie, dan kunstrijder of uitlegger van een marionettenspel, zwendelaar, kameeldrijver, beerenleider, dansmeester en eindelijk leermeester van trommelende hazen is. Het prachtstuk onder al die origineelen is de reus Schramperl met eene onbetaalbare winstgevende ega zonder armen en vader van een even onbetaalbaar kind met twee hoofden, verder eigenaar van een dwergpaar. Zijn realistische schilderingen gaan echter te ver en vervallen in het uiterste, waarvan wij terstond zullen spreken. Een ander auteur, Zeistug, verplaatst ons in eene andere omgeving en vergast zijne lezers op andere vertooningen: de muzikale wereld is zijn lievelingstooneel; een houterige droomende, phantastische Duitscher, doorworstelt al de rampen, welke miskende talenten zoo vaak te doorworstelen hebben, om eindelijk den lauwerkrans te verwerven.

Was het wonder, dat ook het dorpsleven menigeen aantrok en de bewoners ten platte lande? Bij ons heeft Cremer meer dan eene novelle aan betuwsche en veluwsche boeren en boerinnen, daghuurders, knechten en meiden gewijd en hun kermisvreugde, feestgetijden, zondagsviering en uitspanningen, hun weelde en verdriet, hun goedhartige behulpzaamheid of hardvochtige onverschilligheid met levendige kleuren geschilderd. De geuren der welige landdouwen waaien u uit zijne beschrijvingen tegen en het naieve dialect, waarin de personen optreden, geeft aan het geheel dien eigenaardigen lokalen toon, welke geheel aan den titel "Betuwsche novellen" beantwoordt. In aanschouwbare voorstelling doet hij voor de besten niet onder; al kan men hier en daar iets ruws en hards bij sommige tooneelen, of de ontknooping er van, niet miskennen. Sommige groepen zijn te plastisch en de uiting van de hartstocht te reeel. Hierin is hij aan onze deutsche naburen niet ongelijk.

Barthold Auerbach ten minste wordt wel eens te boersch in zijne boersche tafereelen van den Zuid-duitschen boerenstand. Maar hoeveel gemoedelijken eenvoud en rechtschapenheid klopt er onder die roode vesten en korte buizen? Wat een warme vaderlandsliefde sluimert er in die gemoederen! Welk een frische natuur omgeeft die heldere woningen, gedoken in het donkere groen, omkranst door weelderige velden, omlijst met donkere wouden! De feestvreugde en landelijke vermaken dier kinderen des velds dragen een afspiegeling van den ruwen eenvoud dier karakters van den ouden stempel, wier denkwijze en levensbeschouwing geheel in harmonie is met de ouderwetsche snede van hun kleed. Eigenzinnig zijn ze, nieuwigheden haten zij, het oude is hen bijzonder lief; maar dit werpt ook dien eigenaardigen tint over *Tolpatsch*, *Jvo*, *Die Frau Professorin*, *Diethelm von Buchenberg*, *Brosi en Moni*, *Der Lehnhold*, *Hopfen und Gerste*, *Ein eigenes Haus*, *Erdmuthe* enz., welke hun zoo veel opgang bezorgde. De hoofdpersonen zijn evenwel allen geen brave Hendrikken. Diethelm b. v. is een huichelaar en woestaard, die den meest verijnden booswicht uit de stad zou beschamen. Zijn have en goed verzekerthij hoog en om zeker

te zijn, dat zijn brandstichting geheim blijve, vermoordt hij den getuige van zijn misdrijf, den schaapherder. Hij hangt verder den vrome uit, tot dat hij als voorzitter eener jury, gedwongen om een brandstichter te vonnissen, zelf zijn misdaad aan den dag brengt. Lehnhold, een voorstander van het oude erfrecht, ziet zijn plannen door een dubbelén broedermoord schipbreuk lijden. In *Hopfen und Gerste* spelen de haat en hekel tegen en de plagerijen van meer nieuwerwetsche geburen een groote rol; terwijl de geldtrots, gierigheid, onbuigzaamheid en boersche stijfhoofdigheid de lieden van den ouden stempel van nog ongunstiger zijde doen kennen. Eene grove zinnelijkheid, een stootende eenvoud, eene ijdelheid, genot-zucht, geslachtsdrift en luiheid zien wij daarenboven optreden in de onbehagelijke vormen der werkelijkheid, plat en ruw, zoo als die grove naturen ze gewoon zijn te uiten. Een gebrek, dat onze Cremer wel wat met dezen schrijver gemeen heeft. Met licht-effect werkt Auerbach zelden en zoo hij liefelijker tafereeltjes wil schetsen, dan wordt hij weer te teeder en vervalt in het sentimenteetele. Ook van eentoonigheid is hij moeilijk vrij te pleiten.

Melchior Meijer maakt onder dit opzicht een vrij wat betere figuur met zijne *Erzählungen aus dem Ries*. Bij hem is er grooter verscheidenheid, meer zonneschijn en ook meerdere vroolijkheid. Zijn rijke boeren met hun daglooners, zijne dorpschoolmeesters, kleermakers en ambachtslieden zijn natuurlijk, doch veredeld; het leven verschijnt er ontdaan van de ruwheid der werkelijkheid. Zijne landlieden zijn lieden van den nieuweren tijd van den vooruitgang met nieuwe werktuigen, nieuwe behandeling van land en vee. Zij zijn leden van landbouwmaatschappijen, houden voorlezingen en leggen de oude plunje af. Ver brengen zij het met de nieuwe methode; maar nog niet zoo ver, als Zeising het zijn landbouwenden held laat brengen, die een ministers dochter huwt. Overigens zijn het mannen van sta vast, het geplaagde dorpskleermakertje in zijn *Sieg des Schwachen* niet uitgenomen.

Henri Conscience heeft ten onzent naast het stadsleven ook

het land- en het dorpsleven beschreven; doch hij liet zich minder door een tendenz beheerschen, als Meier. Wel neemt hij personen uit de achterbuurten of vlaamsche afgelegen dorpen; doch hoe hij ook hunne natuur en de uitingen er van streve weer te geven, nimmer laat hij zich tot het schilderen eener werkelijkheid verleiden, die het gevoel onaangenaam aandoet. De laagste driften, de hoogste toorn en razernij, de afzichtelijkste wraakzucht, de grenzelooste gierigheid, een kleinsteedsche ijdelheid en geheel de uiting des harten van minder beschaafden, weet hij waar en toch veredeld af te schetsen en dat wel met zulke forsche penceelstreken en trekken, dat de indruk onuitwischaar blijft. Die de Vlamingen van stad en land met hun vurigen aard, hun goedhartigen toon, gezelligheid, dolle feestvreugde, en godsdienstzin, wil leeren kennen, kan bij hem te recht komen.

De ouderwetsche landlieden verdwijnen, de ouderwetsche kinderen Israels ook. Kompertz heeft dit slach van lieden aan de vergetelheid onttrokken door ons geheel den rassen-trots en jodenhaat en wraakzucht in wel wat harde, doch oorspronkelijke beelden, af te schetsen. De woning van den Israëliet in de achterbuurt heeft zijn eigenaardigheden zoo goed als een boeren-achterhuis; hun synagoog heeft ze zoo wel als een gothische kerk. De familiezin, de zucht om te verdienen, hun schalkheid, list, snoeplust, geven speelruimte voor humoristische voorstellingen in overvloed. *Botmische Juden. Aus dem Getho; Geschichte einer Gasse* deze titels alleen verklaren ons den inhoud en de strekking zijner werken. Maar de schrijver hecht bij al zijn sentimentaliteit te veel aan kleinigheden; een oogopslag, een siddering der hand, het aan of afdoen van een sie-raad, het nalaten eener ceremonie of verrichten er van geldt bij hem voor een zaak van het hoogste belang; dit is weer eene van die overdrijvingen, waarin het realisme zoo licht vervalt.

Terwijl Gerstäcker de schitterende tinten van de groene zee en golven en de woedende stormen beschrijft en ons een galerij van landverhuizers vertoont, zoo waar naar de natuur geschilderd, dat hij onder hen wel moet verkeer en geleefd hebben;

wijdt August Lewald ons in de geheimen van het familieleven der Polen in ¹. Landbouwers en edellieden, badplaatsen, en romantische bergpassen en kalme landschappen wisselen hierbij af en toonen, dat zijne opmerkingsgave even groot is als zijn takt om het waargenomene in beeld en vorm te brengen. Zoo levendig en boeiend Lewald de Polen beschreef; zoo krachtig wist de Spanjaard Ferdinand Caballero den volksaard van zijne land en stamgenooten af te schilderen. *Clementia*, *De Creole van Havanna*, de *Veldbloemen*, zij bieden karakterteekeningen aan van Spanjaarden en Creolen, waarin al de gloed en het vuur van het zuider bloed doorstraalt en beschrijvingen van huis en hof, van godsdienstige feesten, gebruiken en volksvermaken, welke het maatschappelijk leven dier natie in een helder licht plaatsen.

Er kwam geen einde aan, wanneer ik de verschillende kanten des levens wilde aangeven, die de romanschrijvers behandeld hebben. Ik zou dan afdwalen naar de stugge Russen, de ijsvel-den van Siberië, de woeste steppen van Tartarye, het weelderige Oosten; misschien ook wel onder de sluwe zonen van het hemelsche rijk en het gemoderniseerde Japan. De namen alleen der verdichte verhalen, het fransche volk betreffende, zouden een boekdeel vormen. Men kan geen stand of karaktertrek van een franschman noemen of denken, welke de een of anderen schrijver niet heeft te pas gebracht. Wat al verscheidenheid van zeden, lotsverwisselingen en toestanden, biedt alleen de woelige hoofdstad aan de Seine niet aan! Wie zal de verborgenheden ontsluieren van die hooge woningen, die urenlange straten, die dak en kelderverblijven, hoeken en steegen! Schitterende pracht, naast de walgelijkste armoede; edele deugd naast diepe gezonkenheid; de grootste lichtzinnigheid naast de strengste ingetogenheid; de grootste weelde naast de bitterste ontberingen kunnen wij daar aanschouwen. Allerlei driften beheerschen die woelige menigte. Lach en tranen, haat en liefde, orde en wanorde, godsdienstzin en goddeloosheid dwarlen daar in bonte mengeling

1 "Moderne Familien-Geschichten" "Aquarellen aus dem Leben".

dooreen. De fransche gamin neemt in de romans een even eer-
volle plaats in, als de hoveling van den oudsten adel; grisettes
en liefdezusters, wereldlingen en bedelmonniken, revolutionairen
en koningsgezinden zweven daar in allerlei vormen en kleuren
dooreen. George Sand was vooral op de hoogte der parijsche
wereld. In mannengewaad had zij ze dan ook opgenomen en,
men kan het niet ontkennen, zij verstaat de kunst om haar in
al hare bijzonderheden naar het leven te beschrijven. De luchtig-
heid van het fransche gemoed, zijne beweeglijkheid, zijn onver-
stoorbare goede luim, zijne goedhartigheid, zijne spotzucht, dit
alles nam eene levendige verbeelding op en gaf een talentvolle
geest in kleurrijke vormen weer.

Paul de Molène volgde daarentegen het spoor van Hacklän-
der en schetste het krijgsmansleven van Frankrijks zonen. Met
het slagveld was hij vertrouwd; het leven onder tenten was hij
gewoon; de wisselvalligheden van den strijd, overwinning en
nederlaag waren hem niet vreemd; trouwe kameraderie had
hij ondervonden; hartstocht en wapengekletter mede beleefd en
dit vervlogen verleden nog eens nadroomende schonk hij aan
het lezend publiek de levendige verhalen met al de nieuwe ge-
dachten en gezichtspunten, die ze zoo aantrekkelijk maken.
Niets wordt in onzen realistischen tijd vergeten. Alle hout is hem
welkom. En daarom viel het oog van Alexander de Lavergne
op de kostschool jonge juffrouwen, die hem de stof leverden
voor den roman *Les demoiselles de Saint Denis*. Wel waren zij
dwaze maagden! Zij dachten meer om jonge officieren en grijze
snorrebaarden, dan om hare lessen te leeren; een verschijnsel
zoo afwijkende van den gewonen regel, dat wij gerust mogen
aannemen, dat de schrijver bij de samenstelling van dit boek
meer zijne verbeelding dan de werkelijkheid raadpleegde. Behoef
ik het nog te zeggen, dat men de geestelijke wereld ook niet
vergeten heeft? Wel weten de romanschrijvers van beroep er
gemeenlijk evenveel van als Lavergne van de jonge juffrouwen
op de kostscholen; maar dat doet er niet toe. Men kan zich
wel verbeelden, hoe alles er toe *kan* gaan. Trollope, de drooge
engelschman, had clericale romans geschreven, met Anglikaan-

sche geestelijken bevolkt, Ferdinand Fabre zou het lezend publiek vergasten op een schets van de faits et gestes der fransche geestelijke. *L'Abbé Tigrane candidat à la papauté* heette het boek, waarvan de Heer Tigrane, die niets meer of minder dan eene tiare in zijn hoofd draagt en het van president eens seminarie's tot bisschop gebracht hebbende, nog niet te vreden is, de hoofdpersoon vormt. Verschillende hoog geplaatste geestelijken omgeven dezen eerzuchtige en ontwikkelen een samenweefsel van sluwheid, naijver, heerschzucht, eigenbelang en gewaanden zielenijver, intriguen en kuiperij om zich in 't pàarsch, of met een cappa magna te tooien, dat geen belang, maar weezin inboezemt; terwijl die persoonlijkheden zoo veel hebben van bekende geestelijke waardigheidsbekleeders, dat elk een hun portret kan kennen.

Misschien denkt men wel, dat thans de stoffe voor romantische verhalen wel zal uitgeput zijn. In geenen deele. Daudet bekroop de lust om de werkzaamheden eener drukkerij van gekleurd papier te beschrijven, de fabrikatie en den loop der zaak en daarom hij maakte een zoodanige werkplaats tot het tooneel van een romantische gebeurtenis. Hector Malot kleepte geheel de reeks van onderzoekingen en ontdekkingen en proeven van iemand om de zonnehitte als beweegkracht aan te wenden in een verhaal, getiteld *Une bonne affaire*. In den roman *Un curé de province* krijgen wij voor de verandering eenen pastoor te zien, die architect, drukker, bankier en alles is, wat een pastoor in den regel niet is. De inrichting eener ijzersmelterij met al zijn ap- en dependentie kan men leeren kennen uit zijn *Ménage de Juliette* en *une Belle Mere*. Die eens goed op de hoogte verlangt te komen van al het gewoel, het geschreeuw en de loszinnigheden der hallen te Parijs leze Zola's *Ventre de Paris*. Het argus-oog der romanschrijvers is dus niets ontgaan: bij hen geldt het spreekwoord alle hout is timmerhout. Zij timmeren echter zonderlinge getimmerten. Balzac heeft zich zelfs tweemaal laten verleiden om al zijne rechtsgeleerdheid uit te kramen, eens in *Une ténébreuse affaire*, en de andere keer in *César Bروتteau*. Een wetboek van koophandel, diende men er wel bij te gebruiken

om hem te volgen; doch men zegt, dat hij er later altijd spijt van gehad heeft. Aan deze strekking om alle mogelijke maatschappelijke toestanden te schilderen, heeft Taine geen geringe schuld; daar zijn invloedrijke pen de stelling verdedigde: "le roman, ne comprenant qu'une histoire isolée, exprime mal la nature et en choisissant on mutile". De geheele romanwereld zal zeker bij hem het éene schoone geheel vormen. Maar men verlieze echter niet uit het oog, dat ook vele brokstukken der natuur schoon kunnen zijn, al staan zij op zich zelve; dit bewijst de schilderkunst: zoo ook kan een verdicht verhaal waarachtig schoon zijn, al staat het buiten het verband des geheels. De kunstenaar moet daarom juist die onderwerpen kiezen, welke het oog bekoren, het gevoel en den smaak streelen en het hart verheffen.

Niemand heeft echter juister al het grillige aangegeven, dat de hedendaagsche romantiek kenmerkt als Feydeau. "Les artistes n'obéissent pas à des règles, à des principes, chacun d'eux n'obéit qu'à lui même, à sa nature, à cet ensemble d'aptitudes, de goûts, de penchants, qui constituent son individualité, son temperament, son caractère. Chaque artiste est doué par la nature d'un tempérament particulier, et il n'est rien de plus absurde à un artiste que de chercher sous prétexte de morale, ou d'autre chose à fausser ce tempérament." Hiermede is de deur geopend voor de zonderlingste onderwerpen, voor de beschrijving der geringste details, het weergeven van alles, hoe scheef en krom ook. Geen schoonheidswet, geen zedelijk gevoel, geen smaak; maar een luim regelt en ordent alles in zulke romanwereld.

Het leven weer te geven in al zijne schakeeringen, maar veredeld, gelouterd in het vuur van het echte kunstgevoel, dit is, gelijk wij boven zagen, het doel van den waren kunstenaar. De werkelijkheid heeft hare poëzie, wie zal het ontkennen? maar men wachte zich om het weergeven der werkelijkheid te overdrijven. Het gewrocht van den schilder of dichter kan zoo zeer de werkelijkheid lijn voor lijn, stip voor stip nabootsen, dat de schoonheid onder zulk een ontledingsproces verloren gaat. De

genieting van het schoone gaat ook immer met een zekere illusie of zinsbegoocheling gepaard. Dit is waar op het gebied der natuur; het geldt evenzeer op het gebied der kunst. Wanneer wij de voorwerpen der natuur juist zóo zagen, als zij in de werkelijkheid bestaan; dan zouden wij door ze te zien niet gestreeld worden. Van daar, dat men de voorwerpen liefst op een afstand beschouwt om het schoone er van te smaken. Eene microscopische beschouwing toch maakt de dingen wel duidelijker, maar niet schooner. Het is wel kunstig om ze zoo precies na te bootsen; doch kunst is het niet. Het eene is ook vaak van te weinig belang om aangegeven te worden; het andere soms van dien aard, dat het aan de blikken van het publiek behoort onttrokken te worden.

Wie zal er belang in stellen, of iemand, die uit het bad treedt, den linker of den rechter voet voor zet; hetgeen Gustave Flaubert niet vergeet te vermelden. Ook kan het niet anders dan verveling baren, wanneer dezelfde schrijver ons al de kleinigheden opsomt, die hij in een landschap waarneemt. Geen gras, halm, die wuift; geen blad, dat trilt; geen vlieg, die gonst; geen vogel, die tjiilpt, of hij vestigt er de aandacht op. Onder zulk eene ontleding der natuur verdwijnt het leven en hare bekoorlijkheid. Zoo zal een andere fransche schrijver, Zola, namelijk in zijn *Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire* geheel zijn voorraad van bijvoegelijke naamwoorden uitputten om al het merkwaardige aan ieder voorwerp eigen op te noemen. Hij voert u langs de hallen van Parijs en vestigt uw aandacht op *alles* wat daar te zien is: bergen van allerlei vruchten, stapels kazen, hoopen visschen, die geen vin kunnen verroeren, zonder dat hij het u doet opmerken. Vleeschkleur en zijden stoffen, prachtige soupers en zalen met vonkelende kristallen kronen, diamanten en zwierige toiletten is hij gewoon met alle zorg uit te stallen. Misschien heeft hij dit wel afgezien bij Victor Hugo, die in zijn *Misérables* den parijschen straatjongen, den gamin, zoo overdreven uitvoerig en plat heeft geschetst. "Cet être", zegt hij, "traille, raille, gouaille, bataille, pêche dans l'égout, chasse dans le cloaque, extrait la gaieté de l'immondice, fouaille de sa gaieté les carre-

fours, ricane et mord, siffle et chante, acclame et engueule, tempère Alleluia par *Ma tante Urlurette*, psalmodie tous les rythmes depuis le *Deprofundis* jusqu'à la *Chie-t-en-lit*. Een kunstrechtter van naam, Victor Laprade, heeft tegen die fotografische nabootsing op het gebied der kunst niet ten onrechte gewaarschuwd.

"Un nouvel art commence et tout devient aisé.

"De l'antique idéal on a fait l'építaphe;

"Le poète n'est plus qu'un simple photographe;

"L'art ne veut plus de l'ame, il siège au bout des doigts.

"J'ai peint comme j'ai vu, je fais ce que je dois.

"Quel progrès nous verrons, l'ame étant séparée

"Dans ce monde, autre fois nommé de la pensée."

De voorspelling van Diocles in den Drachenfels is maar al te zeer bewaarheid. "Weldra zal er ééne minder zijn", zoo klaagde hij, "in de rei der kunsten. Het paneel en de verwen worden overtollig. Het heerlijke talent, dat voorwerpen afmaalt, om gedachten op te wekken zal te niet gaan; maar de taal, die gedachten moest uitdrukken, zal tot een zielloos werktuig verderd worden: zij zal de voorwerpen haarfijn teekenen, en er niets bij doen denken. Het gaat alles t'onderste boven. Met hunne taal willen zij ons de kleuren doen zien, de geuren doen rieken, en den wind doen voelen." En om alles maar zoo natuurlijk mogelijk te maken, had hij er bij kunnen voegen, maakt men het tooneel tot een soort van beestenspel.

En bleef het daar nog maar bij. Men zou het nog kunnen dukden, wanneer al de snuifvlakken op de soutane van den *abbé Bournicien* met angstige naauwkeurigheid worden opgeteld; doch men vergast ook de verbeelding op de schildering van voorwerpen en toestanden, die doen walgen en met afgrijzen vervullen. Of is het zoo aantrekkelijk in al zijne bijzonderheden te lezen, hoe iemand die stom dronken is, spreekt en handelt en zijne natuur schande aandoet? Zullen wij den schilder bedanken voor het streelend kunstgenot, dat hij ons doet smaken bij de voorstelling van menschelijke kwalen, zoo aanschouwelijk

afgebeeld, dat — om eene alledaagsche uitdrukking te bezigen — het hart ons in het lijf omkeert? Jacob van Lennep werd het euvel geduid, dat hij zijne lezers op de beschrijving onthaalde van een vertrek, waaruit de bedorven lucht van tabaksrook en wijn ons tegenwoei; doch dit beteekent niets bij de proef waarop de franschen soms het gevoel zetten. Een enkel voorbeeld. Flaubert beschrijft een bedelaar op de volgende wijze. “Il y avait dans la côte un pauvre diable vagabondant avec son bâton tout au milieu des diligences; un amas de guenilles lui recouvrait les épaules et un vieux castor défoncé, s’arrondissant en cuvette, lui cachait la figure. — Mais quand il le retirait, il découvrait, à la place des paupières, deux orbites béantes tout ensanglantées. — La chair s’effiloquait par lambeaux rouges, et il en coulait des liquides, qui se figeaient en gales vertes jusqu’au nez, dont les narines noires ronflaient convulsivement. Pour vous parler, il se renversait la tête avec un rire idiot; alors ses prunelles bleuâtres, roulant d’un mouvement continu, allaient se cogner vers les tempes, sur le bord de la plaie vive.”

Taine moge zoo hard beweren, als hij wil, dat het weergeven der werkelijkheid het toppunt der kunst is; men mag toch ons menschelijk gevoel niet op de pijnbank brengen, door allerlei vuilnis en stank tot onderwerp te nemen. En hetzelfde geldt ook met betrekking tot ons zedelijk gevoel. Misdad en misdad schetsen is twee. De misdad kan hoogst tragisch zijn en het afgrijzen, dat zij verwekt subliem; maar om van het begin eens verhaals tot het einde zich aanhoudend te bewegen in het gezelschap van gemeene, ordinaire fielten, dit kan onmogelijk kunstgenot schenken. De mannen van de exacte wetenschap beweren wel, dat de deugd en de ondeugd producten zijn, uit noodwendige oorzaken voortgevloeid, even als de suiker en de vitriool, en daarom van dezelfde innerlijke waarde; doch de stem, die in den menschelijken boezem het goede prijst en het kwade veroordeelt; het zedelijk gevoel, dat zich door het beminnelijke der deugd voelt aangetrokken, gelijk het een instinktmatigen afkeer heeft van de ondeugd, zij zullen zich tegen deze stelling luide verheffen, zoo lang de mensch mensch blijft. De mensche-

lijke natuur gruwet van het kwade, evenzeer als bij een onweersaanbaren weerzin gevoelt van onreinheid en verrotting, of andere walgingwekkende voorwerpen. Der ondeugd kenne daarom de kunstenaar geen gelijke rechten toe, als aan de deugd. Hij behandelde haar niet als een verschijnsel, dat op dezelfde lijn staat en evenveel waarde heeft als het kwade. Het kwade speelt zijn rol in de romanwereld; maar als het kwade. Geen romanschrijver heeft ook het recht om een verdicht verhaal te scheppen, dat eene aaneenschakeling is van de laaghartigste, gewetenlooste tooneelen en dan te zeggen: zóo bestaat de maatschappij van onzen tijd. In de maatschappij van onze dagen bestaan nog te veel goede bestanddeelen, dan dat men het recht hebbe haar als een groot spinhuis voor te stellen. De romanhelden zijn tegenwoordig grootendeels bedriegers, overspelers, wraakzuchtigen, moordenaars, dronkaards, lichtekooien, doorbrengers, lieden met een woord, die aan de laagste hartstochten den vrijen teugel laten en alles wat edel is volkomen hebben afgelegd. In zulk een gezelschap kan zich een man van fijnen smaak en gevoel voor het schoone moeilijk te huis gevoelen. Madame Bovary beweegt zich in eene omgeving van menschen zóo slecht en bedorven, zóo nietswaardig en ellendig, dat men er van walgt. De Fanny van Feydeau doet in gemeenheid voor de heldin van Flaubert niet onder. *La tentation de Saint Antoine* van den laatste is eene ware parodie van de levensgeschiedenis van dezen heilige; maar tevens eene nauwkeurige beschrijving van de diepste zedelijke bedorvenheid, die men denken kan. De saturnaliën, bacchanaliën en de venusdienst van het heidensche Alexandrië worden daarin in al hun kleuren en geuren voorgesteld. Dumas, fils, is om de bedorven wezens, die hij tot de hoofdpersonen zijner verdichtingen maakt genoeg bekend, en Henry Murger en Champfleury schijnen niets anders te kunnen scheppen dan gastmalen vol dartelheid en wulpschheid en de meest losbandigste losbollen. De Duitschers geven den Franschen onder dit opzicht weinig toe. Gützkow in zijn *Zauberer von Rom*, Auerbach en Paul Heyse schijnen zich bij voorkeur te vermeien in het schilderen van het zedelijk leelijke

en afzichtelijke. De *Beatrice* van den laatste predikt de ongebonden, vrije liefde op de schaamtelooste wijze en zijne *Moralische Novellen* vertegenwoordigen het beginsel: een genie behoeft zich aan de regels der zedeleer niet te storen. Zola's phantasie voelt zich het beste te huis in demi-monde of nog lager gezonken heeren en dames, ja, van *abbé's* zoo gedrochtelijk slecht en laag van karakter, dat men de kracht zijner verbeelding meer bewondert, dan zijne opmerkingsgave. Al deze zedelijke ellende en melaatschheid nu wordt ontleed en omschreven, gelijk een professor in de pathologie en chirurgie het een of ander phenomeen, tot zijn vak behoorende, uitlegt en beschrijft. Verschijnselen zijn het, zoo als lichamelijke ellende een verschijnsel is. De mensch is eenmaal zoo; hij kan er zelf niets aan doen. "La nature", aldus luidt de alleenspraak van een moordenaar in zekeren roman, "dans un mouvement irrésistible et meurtrier, m'a délivré tout à coup du démon, qui m'obsédait. Le crime m'a exorcisé, calmé, assaini. Je suis rentré immédiatement après dans cette équilibre dont la physiologie fait la base de la morale.... Quand je m'examine, et quand je me juge, je me trouve, absolument innocent.... J'ai été sauvé, par l'assassinat. J'aurais mieux aimé être sauvé d'une autre manière, cela n'était pas, sans doute, dans mon pouvoir.... Peut-être le crime était-il dans ma destinée. Je subis la fatalité héréditaire. Dès-lors ce n'est plus moi qui ai commis ce meurtre, c'est l'être mystérieux que je porte en moi, c'est mon père, c'est l'inconnu."

De nieuwere wetenschap doet hier haren invloed gevoelen. De zedelijke wereld acht zij eene noodwendige ontwikkeling uit de psychologische. Den mensch stelt zij dan ook niet verantwoordelijk voor zijne daden. Wat men kwaad en goed noemt, zegt Moleschott, is 't geen strijdig is tegen, of gunstig is aan de behoefte van het individu op een zeker, bepaald oogenblik door zijne geschiedenis aangegeven. De zoogenaamde zedelijke eigenschappen zijn wetenschappelijke hoedanigheidsbenamingen van natuurlijke verschijnselen; het zijn namen om verschijnselen te classificeeren naar gelang zij in strijd of harmonie zijn met de beschaving. Büchner vraagt dan ook met Moleschott: wat voor

verschil er is tusschen de keuze van een bedorven organisme en een krankzinnige? “De misdaad”, zegt daarom een fransch letterkundige, “heeft even goed hare onschuld en naïeviteit. Er bestaan van die wezens, welke tot het kwaad zijn voorbestemd; het instinkt er toe en de behoefte er aan hebben, en het volvoeren zonder voorafgaand overleg of bewustzijn.... De slang brengt den dood aan; de lotus maakt krankzinnig. Weten dat dier en die bloem wat zij doen? Neen. De natuur wil het zóo. Het is hunne roeping te vernielen en zij vernielen: waarom? Dit weet God alleen. Sommigen zielen is, als hun, dit voorrecht eigen.”

Onder zulk eene levensbeschouwing krijgt de geheele wereld en dus ook de kunst een geheel ander aanzien. Om kunststukken, onder dergelijken invloed voortgebracht, te bewonderen, zal men eerst de geheele inborst, al de gevoelens van het menschdom moeten veranderen. Het aangrijpend tafereel, dat Alex. Ver-Huell in *Zijn er zoo?* schetst: een wellusteling en zijne makkers, lichtmissen met verflenste gelaatstrekken, oesters etende en verhalende van zijnen triomf, en hoe hij haar liet zitten, en daarnevens het uitgemergelde, verarmde, deerniswaardige, krankzinnige slachtoffer zijner laagheid — met welk eene geheel verschillende gewaarwording en waardeering zullen Büchner, Moleschott en Opzoomer dit beschouwen, als de rest der menschen met hunne “*vooroordeelen*”? Een leeuw, of tijger, of slang, die verscheurt, zal voor ons kunstgevoel toch nooit, dat gene aanbieden, wat de misdadige mensch met zedelijk gevoel en toerekenbaarheid aanbiedt. Beklagen kunnen wij dat verschijnsel niet; evenmin als er op toornen. En wat het naïeve betreft, — het argeloos spel eener harer eigen kleinheid onbewuste natuur, — gaat juist ten gronde door de afschaffing van den wil. De naïeviteit van het spelend dier onderstelt een wil, dien wij het toeschrijven; gelijk wij boomen, planten, bloemen, stroomen en orkanen een wil toekennen, wanneer wij ze krachtig willen doen optreden. Waar de mensch tot een werktuig verlaagd en hem de toerekenbaarheid zijner handelingen ontnomen wordt; daar is ook geen plaats meer voor het verhevene, aan-

grijpende en roerende van het spel der hartstochten op het tooneel dezer wereld. Had Shakespeare zijne aangrijpende tooneelen op dezen grondslag gebouwd; zijne tooneelspelen zouden ontaard zijn in een akelig poppenspel.

De drijfveeren van het goede en kwade zijn volgens de nieuwste wetenschappelijke ontdekkingen gelegen in het nerveuse of sanguinische van ieders gestel. Het karakter is eene richting in den mensch ontstaan door de herhaling derzelfde handelingen; een geheel, dat uit aanwensels ontstaat, uit ontvangen indrukken geboren en dat wij ons door middel van eenige zelfbeheersching eigen maken. Kunnen zij dan, de romanhelden, het helpen, dat zij zulke verwijfde, flauwe, ziekelijke karakters hebben? In de moraal der nieuwere romantiek krijgen vele zedelijke eigenschappen, dan ook een geheel andere beteekenis. Brutaliteit heet veerkracht; koppigheid geldt voor standvastigheid; hardvochtigheid voor koelbloedigheid. Eene eeuwige wraakzucht is beginselvastheid; sluwheid overleg; ziedaar "*l'idée d'un art moderne tout expérimental et tout materialiste.*" De edelste aandoeeningen, zoowel als de laagste, worden vernederd tot een soort van zenuwtrillingen, of werkingen van het bloed. Toegevendheid is slechts eene natuurlijke aantrekkingskracht; goedheid het gevolg van een weekelijken aard; doorzicht is slechts instinkt; de vervoering, die den mensch aangrijpt, de denkbeelden van goed en kwaad, die hem beheerschen, zijn niet meer dan uitvloeisels van de vorming zijner hersenen. De ouden kenden wel een fatum, dat 's menschen lot regelde en dat zij zoo treffend wisten aan te wenden in hunne treurspelen; maar de alle poëzie doodende cijfers van het positivisme waren hun vreemd. Neemt men hierbij nu in aanmerking de bijzondere voorliefde, welke de romanschrijvers koesteren voor huichelaars, echtbrekers, schelmen, samenzweerdere, galeiboeven, sluipmoordenaars, verleiders, grisetten en alles wat de levenslust der Bohème dorée uitmaakt; dan behoeven wij niet verder aan te toonen, hoe donker, neerslachtig, somber, troosteloos, jammervol de romanwereld van onze dagen is; hoe weinig kunstgenot, zielsverheffing en veredelende gewaarwordingen zij aanbiedt. Het geblascerde mensch-

dom van onzen tijd wil emoties tot elken prijs: die van het theater zijn niet meer voldoende, die van het amphitheater zijn zelfs nog niet hevig genoeg; lijken, bloedige lijken vraagt men te zien; de aanschouwing van zedelijk en natuurlijk lijden en folteringen, die de schuldigen verscheuren; hartstochten toemeloos in hare uitpattingen, woedend om zich grijpend als in waanzin. Hierdoor gewent men de menschen aan bloed te zien stroomen; men maakt ze vertrouwd met de misdaad — want wat men dagelijks ziet, hoe afschuwelijk ook, verliest zijn afschuw-verwekkenden indruk — en zwakke naturen, die de godsdienst niet schraagt, bezwijken. Zie daar de andere schaduwzijde der kunstrichting van onze eeuw.

De nieuwere romantiek is daarbij zoo diep verzonken in het uiterlijke en wijdt zulk eene eenzijdige belangstelling aan alles wat onder het bereik der zinnen valt, wat men kan tasten en voelen dat het gemoedsleven, de aandoeningen der ziel bijna niet in aanmerking komen. Zij kent geen ziel; evenmin als de moderne wetenschap haar bestaan erkent. De mensch is enkel vleesch en bloed, beenderen en spieren. Alle gewaarwordingen acht zij dan ook te bestaan in bewegingen en werkingen van het lichamelijk gestel. Die droefheid of vreugde, haat of liefde wil beschrijven, heeft slechts aan te geven wat het lichaam in zulke omstandigheden ondervindt. Flaubert geeft getrouw al de vezelen, spieren, zenuwen en gasstoffen aan, waaruit de verschillende gevoelens en denkbeelden, de edelste zoowel als de laagste gedistilleerd worden. Van een karakter of gemoedsstemming in den eigenlijken zin kan daarom hier evenmin spraak zijn. Eene karakterbeschrijving zal zich oplossen in een minutieuse optelling van zekere houding, woorden, gebaren; in het leven des gemoeds dringt men echter niet door; in het binnenste des menschen wordt geen blik gegund. About is een geestig verhaler; hoort hoe hij in zijn *Madelon* het karakter van den Hertog d'Armagne schildert: "Il causait agréablement sans jamais écouter ce qu'il disait; il avait dans l'esprit quelque chose de soudain et d'imprévu comme des fusées, qui s'allument à tort et à travers, sans que personne ait conscience d'y avoir mis le feu. On trou-

vaix en lui plus de chaleur que de passion, plus de vivacité fébrile que d'aptitude à être mu, un scepticisme animé et bruyant, une indifférence un peu fanfaronne, qui badinait, non sans grâce, avec le bien et le mal. Mais avant tout, il était superlativement Français, c'est à dire, possédé du besoin de paraître, amoureux de l'effet, passionné pour le bruit et désireux d'étonner ses contemporains, coûte que coûte." Wanneer Alphonse Daudet in zijn *Idylle pendant le siège* de hevige ontroering en aandoening van zijn held wil beschrijven, dan zegt hij: "le jeune homme s'arrêta brusquement, il venait de recevoir dans l'épigastre un choc violent, pareil à un coup de poing, phénomène nerveux que produit l'émotion violente."

Van de radeloosheid en de wanhopige droefheid, die Gillenormand aangreep, toen hij het lijk van zijn geliefden kleinzoon aanschouwde, laat Victor Hugo in zijn *Misérables* ons alleen zien, hoe de oude man zijn oogen verdraaide en akelige mienen maakte. "M. Gillenormand aperçut le lit, et sur ce matelas ce jeune homme sanglant. L'Aïeul eut de la tête aux pieds tout le frisson que peuvent avoir des membres ossifiés; ses yeux dont la cornée était jaune à cause de son grand âge, se voilèrent d'une sorte de miroitement vitreux, toute sa face prit, en un instant, les angles terreux d'une tête de squelette, ses bras tombèrent pendants, comme si un ressort s'y fût brisé, et sa stupeur se traduisit par l'écartement des doigts de ses deux vieilles mains toutes tremblantes, ses genoux firent un angle en avant, laissant voir par l'ouverture de sa robe de chambre ses pauvres jambes nues hérissées de poil blanc."

Dit heet dan de natuur weergeven telle qu'elle est. Kiezen, rangschikken, schiften, verbeteren wat de natuur aanbiedt, is overbodig. Geef weer wat gij hoort, ziet, en gij hebt het schoone. Gavarni heeft deze kunstrichting in de stelling uitgesproken: "le laid est la forme du beau." En Victor Hugo heeft haar in de voorrede van zijn *Cromwell* toegelicht met deze woorden: "Le beau n'a qu'un type: le laid en a mille; c'est que le beau, à parler humainement, n'est que la forme considérée dans son rapport le plus simple, dans sa symétrie la plus absolue,

dans son harmonie la plus intime avec son organisation. Aussi, nous offre-t-il toujours un ensemble complet, mais restraints comme nous. Ce que nous appelons le laid, au contraire, est un détail d'un grand ensemble, qui nous échappe, et qui s'harmonise, non pas avec l'homme, mais avec la création tout entière." Men zou hier den Heer Hugo kunnen vragen, of het heelal geen vormen genoeg aanbiedt, die met den mensch harmonieeren en daardoor zijn schoonheidsgevoel streelen, zoo dat men gedwongen is om ook datgene voort te brengen, waarmede de mensch niet harmonieert; dat hem veeleer terugstoot, dan aantrekt?

Houdt men nu bij deze stelling in het oog, dat de temperamen ten van kunstenaars zeer verschillend werken, en dat elk de nukken en neigingen van zijn temperament behoort te volgen; dan voorwaar mag men zich op vreemdsoortige kunstproducten voorbereid houden. Hieraan schrijf ik dan ook de vele met een gewoon menschenverstand en verbeelding strijdende figuren en beelden toe, waarvan 's heeren Hugo's werken overvloeien. De vogels hebben bij hem "à la patte le fil de l'infini;" de nacht "fait des distributions d'essence stellaire, sur les fleurs endormies." Parijs is hem een "cuve immense"; "le lieu solennel où le tourbillon éphémère tourne sur un centre éternel"; "une araignée à l'immense toile". Zij is de "mamelles sans cesse inondée; total de l'addition humaine; plafond de l'humanité". In zijn geliefkoosde vaderstad "dont la gaieté est la foudre" en "le rire est une bouche de volcan", heeft zelfs de rook groote waarde; zij is het: "dont la fumée forme les idées de l'univers." Victor Hugo's verbeelding is een vulkaan, die woest en wild allerlei grillige, vreemde, spookachtige voorwerpen uitwerpt. In zijn *Homme qui rit*, zijn *Quatre vingt treize*, zijn *Travailleurs de la mer* overal dezelfde onstuimige verbeeldingskracht, dezelfde gezwollen stijl, dezelfde wanstaltige vormen, naast zoo veel schoons. Hij kan niets met rust laten; zelfs geen scheepskanon. Hij is hierbij zelfs zoo realistisch, dat zijn schetsen weinig of niets meer heeft van de werkelijkheid. Een scheepskanon was losgeraakt, het kabeltouw, dat het tegenhield,

gebroken: "l'entrée en liberté de la matière" noemt hij dit. "Rien de plus inexorable que la colère de l'inanimé.... vous pouvez raisonner un dogue, étonner un taureau, fasciner un boa, effrayer un tigre, attendrir un lion; aucune ressource avec le monstre, un canon laché." De woede van dit "brute énorme de bronze" is vreeslijk. De kanonier roept het monster toe: "kom" en het gehoorzaamt gedwee om eensklaps op hem toe te springen. "l'Homme esquiva le choc. La lutte s'engagea. Lutte inouïe. Le fragile se colletant avec l'invulnérable. Le belluaire de chair attaquant la bête d'airain".

Daar zijn er meer, ook zelfs ten onzent, die zonder maat of regel alles voor den voet opnemen, wat hun zintuigen waarnemen, of de verbeelding hun in de pen geeft. Cremer laat zijne boerenluidjes vaak een taal spreken, die geen taal is. "Het rikkelt en rakkelt", "zwabbelt en robbelt"; "geklipklap, geklawetter en sleepsabeltred"; "smekken en opsmak"; "vermepping"; "geherrie"; "verduiveld afgerammeld gemeen"; "afgesukkeld beroerd", kan in het dagelijksch leven gebruikt worden, maar daarom nog niet in eene novelle. Ook ruwheden, platheden, laf- en dwaasheden, vloeken, die in stal of kroeg, wanluidende verdraaiingen, zoo als die slechts in den mond der minstontwikkelden voorkomen, zijn bij hem niet zeldzaam. Wanneer de vrouw haar wederhelft "lieve lobbies", de man zijn ega "brommetje", "blonde flauwert" enz. noemt, gelijk dit in "Anna Rooze" geschiedt; dan moet men ultra-realist zijn om dit goed te keuren. Koetsiers, lakeien, tuinlieden, hun fransch of stadhuiswoorden aanhoudend te hooren radbraken; een onbehouwen boer, een diender, drankslijter, of kroeghouder in zijn onderkleeren voor te stellen, is zeker het werkelijk leven te na gevolgd. Daar heerscht ook zeer dikwijls bij dezen verdienstelijken novellenschrijver een zucht om het grove zinnelijke te schetsen en de uitingen der hartstochten in zulke ruwe trekken af te malen, dat die tooneelen des werkelijken levens niet vrij zijn van het sensualisme, dat tegenwoordig den scepter zwaait. Neen, dan verstaat Hildebrand de roeping der kunst anders! Aan zijn ventje uit het oudenmannenhuis, aan de kindermisjes in de

Haarlemmerhout, die met "franswatje" wandelen, aan de eenvoudige Amsterdammers, die daar den dag komen doorbrengen, niemand zal er natuur en waarheid aan ontzeggen, en is er iets van dat alledaagsche, dat triviale, die platte werkelijkheid in, welke tegenwoordig wordt nagejaagd? Ook Mevrouw Bosboom-Tous-saint heeft zoo menig hollandsch landschap met zoo veel diepte, rijkdom van kleuren en schakeeringen, leven en gloed getee-kend; zij heeft in hare talrijke romans zoo vele aandoenlijke gemoedstoestanden en tragische voorvallen geschilderd, en ons ont-haald op verschillende schetsen van het dagelijksch leven, waarin men niet weet wat meer te bewonderen de juistheid der voor-stelling of de vaardigheid, waarmee zij in woorden weet af te beelden en alles te bezielen en toch, zij huldigde nimmer den afgod van een overdreven realisme en sensualisme.

Eene bijzondere aandacht verdient nog de zoogenaamde ten-denz-roman, d. w. z. verdichte verhalen, waarin het een of ander wijsgeerig, godsdienstig of maatschappelijk vraagstuk wordt voor-gestaan, bestreden, of uitgewerkt. Tendenz wil juist niet zeggen: eene overtuiging, die in een roman doorstraalt; want elke schrijver heeft er eene, die in de woorden en daden der optre-dende personen uitkomt. Zoo doende is de roman socialistisch, conservatief of liberaal, revolutionnair of de orde voorstaande, sensualistisch, spiritualistisch, psychologisch, fatalistisch, pantheis-tisch, positivistisch, hij is katholiek, soms mystiek zelfs, of atheïst en volteriaansch; hij huldigt de zedeleer, of is zedeloos tot cynisch toe; alle wijsgeerige, godsdienstige en staatkundige stelsels zijn in hem vertegenwoordigd. De tendenz echter maakt geheel het verhaal aan zich ondergeschikt; zij is doel; de inkleeding mid-del. De strekking is als eene stelling, die door eene verdichte geschiedenis bewezen wordt; haec fabula docet. Zoo heeft de Heer Cremer b. v. eene novelle "Hanna de freule" geschreven, waarin hij het lief en leed van een fabrieksmeisje beschrijft om de werk-stakingen en den strijd der werklieden tegen het kapitaal te bezweren. Onder dit nevendoel leed zijn verhaal; onnatuur-

lijkheid, overdrijving, een preektoon is er het gevolg van. De maatschappelijke toestanden en vraagstukken hebben echter aan romantische werken van vrij wat grooteren omvang het aanzijn geschonken. Het lot van den werkenden stand, de hooge en lage loonen, de korte of lange arbeid, het fabriekswezen, het onderwijs, het belastingstelsel, de opeenhooping van het kapitaal, het recht van vereeniging, een nieuwe verdeeling van den grond, de emancipatie der vrouw, de vrije liefde, de republiek, de leerplicht, de nationale eenheid en ik weet niet wat al meer in romantische verhalen is bepleit geworden. Een nieuwe orde van zaken, met nieuwe verhoudingen werd er in meer dan een van deze in het wijde en breede uiteen gezet. Of echter de tendenz de verwerking der stoff tot een schoon geheel niet veeleer belemmert als in de hand werkt, zullen wij daar laten.

De tendenz-roman neemt ook meer dan eens den vorm van een pamflet aan; vooral waar hij als aanvaller van den godsdienst optreedt. Dit karakter droeg hij in de *Recréations des Capucins*, *Les Nonnes galantes*, *Vénus dans le Cloître*, *Les Jésuites en belle humeur*; doch van meer satirieken aard zou hij worden in de handen van Voltaire en Diderot. De *Candide*, *La Religieuse*, *Jacques le fataliste*, waren zoo als de *Sorcière* en andere verhalen van Michelet, de vergaderbak van allerlei lastervolle aantijgingen, die de hervorming tegen het kloosterleven, het celibaat, de zelfverloochening, het begraven in de kloosters heeft uitgedacht. Was Diderot atheïst in *Jacques le fataliste*, in zijn *Père Hudson* gaf hij niets toe aan Pigault le Brun, wiens *Compère Mathieu* en *Le Citateur* allerlei verzonnen histoires scandaleuses over het kloosterleven in omloop brachten en nog heden ten dage een rijke bron zijn voor allen, die met onedele wapenen de katholieke kerk willen bestrijden. De godsdienstige en de maatschappelijke vraagstukken hangen zoo nauw samen, dat wij ons niet behoeven te verwonderen, dat de sociale romans veelal ook het godsdienstig element in zich opnemen en, omdat de katholieke kerk langs een anderen weg het heil der volken wil bevorderen, er vijandig tegen optreden. Dit is het geval met Eugène Sue, eenmaal lid der beruchte bergpartij. Zijn *Wandelende Jood* en

Mystères de Paris zijn levendige, maar overdreven schetsen van het leed en den druk der lagere volksklasse. De oorzaak van haar rampzaligen toestand zoekt hij in de Jezuiten en de tegenwoordige maatschappelijke orde. Haarfijn spint hij den ongelukkigen toestand en de ellende des volks uit; van alle kanten wordt zij gezien; hier en daar nog wat verergerd; doch hij droogt geen traan, hij biedt geen troost of heulsap voor de smart. Met de wanhoop in het hart, de verbittering in het gemoed laat hij de opgezweepte menigte zitten; terwijl hij zelf het vette der aarde geniet en zonder een woord in de Nationale Vergadering te spreken zijn mandaat als vertegenwoordiger des volks vervult.

Victor Hugo bepaalde zich in zijn *Misérables* en andere sociale romans tot de zelfde rol van beklager des volks en aanklager der maatschappij. De rampspoeden der arbeidersfamilie van Jean Valjean worden in dit boek alleen toegeschreven aan de maatschappij. Al de ellenden van de andere personen, die er in voorkomen, eveneens op hare rekening gezet. Wel beweerde hij, dat hij zijn boek had samengesteld om het proletariaat op te heffen en de ellende weg te nemen; maar hij verloor hier bij uit het oog, dat de oorzaken er van niet zoozeer in den vorm der maatschappij, als in den mensch te zoeken zijn. "Tant qu'il existera", zegt hij, "par le fait des lois et des mœurs, une damnation sociale créant artificiellement, en pleine civilisation, des enfers, et compliquant d'une fatalité humaine la destinée qui est divine; tant que les trois problèmes du siècle: la dégradation de l'homme par le prolétariat, la déchéance de la femme par la faim, l'atrophie de l'enfant par la nuit, ne seront pas résolues; tant que dans certaines régions, l'asphyxie sociale sera possible.... tant qu'il y aura sur la terre ignorance et misère, les livres de la nature de celui-ci seront utiles." Onder vele opzichten komt hij in uitwerking en voorstelling des onderwerps met Sue overeen. Valjean wordt galeiboef en daardoor booswicht, omdat hij in den uitersten nood voor hem en zijn zusje een broodje stal, wat zijne veroordeeling ten gevolge had. Later een aanzienlijk man geworden, wordt hij weer ongelukkig door

een kleine diefstal in zijn eerste jeugd begaan en door hem bekend gemaakt. "Fantine" eene andere heldin, valt diep ook uit broodsgebrek, zij verkoopt ten laatste haar tanden en haren om haar kind te voeden. Het geliefkoosd terrein van Paul de Kock versmaadt Victor Hugo bij deze gelegenheid ook niet. De dood van Fantine beschrijft hij aldus: "elle subit la promiscuité des cendres, elle fut jetée a la fosse publique."

Ook bestaat er een zoogenaamde roman psychologique, waarin zielsvragen opgelost worden b. v. of het gelukkiger is te huwen of niet. Dit genre vinden wij vertegenwoordigd in de "Corinne" van Mme de Staël, wier heldin, eene kunstenares, voor de vrije liefde is en genieten, eer, rijkdom en gevierd te worden het hoogste geluk acht.

Bij de Duitschers heeft deze soort van romans een meer duitsch nationalen geest. De grootheid van het duitsche vaderland, de opwekking van het volksleven paart zich hier aan allerlei vraagstukken over arbeid, fabrieken en kapitaal. Lang van adem zijn ze als die van Scudéry. Negen deelen maken de *Ritter vom Geist* uit en even veel de *Zauberer von Rom*. Gutzkow, die ze schreef, was een politieke drijver, die reeds met de duitsche politie had kennis gemaakt. Hij zou de Duitschers eens leeren, waar het heen moest. "Das Fiasko der Wirklichkeit, der Politik hat die Dichtung auf dem Kampfplatz gerufen. Ihre Weltanschauung, die Welt der Zukunft wird sie der Gegenwart gegenüber stellen, damit die Zeitgenossen lernen nicht zu verzagen." Het middelpunt der beweging is bij hem Berlijn met zijn bont gewoel. Overal wordt de lezer rondgeleid in hutten en paleizen, in hotels en boudoirs, in burgerwoningen en hollen van boosheid. Volksleiders, avonturiers, kooplieden, geheime politieagenten, jezuiten, vrijmetselaars, zij krijgen allen hun beurt. Vooral is hij, — dit air neemt hij ten minste aan, — zeer op de hoogte van de geheimen der jezuiten en vrijmetselaars en niet minder vertrouwd met koningen, ministers, prelaten, republikeinen en leiders van geheime genootschappen. Het zoeken naar eene erfenis door twee broeders, waarvan de een schilder, de ander rechter is, en de oprichting door hen van

een geheim verbond — “Ritter vom Geist” — ter vernieuwing der maatschappij is de kern, waarom zich die bonte menigte beweegt. Eene algemeene opruiming van het oude is het doel dier ridders; daartoe moeten overal en in alle standen van den arbeider tot den minister, den landbouwer tot den landheer eedgenooten worden aangeworven.

Zijn tweede roman *Zauberer von Rom* is een strijdschrift tegen hetgeen hij de aanmatigingen van Rome noemt. Den ouden strijd tusschen “Deutschland en Rome’s heerschzucht” rakelt hij hier weer op. Hij heeft, mag men zeggen, in 1866 reeds al de aantijgingen, verdachtmakingen, gewaande grieven en de vermeende *Staatsgefährlichkeit* reeds opgesomd, die tegenwoordig in de bladen van von Bismarck en diens Nederlandsche bewonderaars worden aangetroffen. De laagste rollen worden in dit boek natuurlijk geestelijken toebedeeld; de levenswandel der hoogere romeinsche geestelijkheid wordt bezoedeld en het misbruik, dat door enkelen van de heilige sacramenten en van zijne bediening kan gemaakt zijn, als eene algemeene gewoonte voorgesteld. De Duitschers aan den Rijn en in Westfalen zijn vooral het mikpunt zijner giftige pijlen. Van het kloosterleven heet het: “Die Mönchen leben zusammen,” aldus laat hij iemand spreken, “aber sie lieben sich nicht. Wir sind hier keine Freunde, aber es ist auch gut so. So wie wir uns an einander schlieszen fangen wir an Gedanken zu haben. Man leidet’s auch nicht. So bald zwei sich aufsuchen, beeilt man sich sie zu trennen.” Wat is hij op de hoogte!! De katholieke leeken zijn doortrapte schelmen, aan woeker, ontucht en allerlei laagheden overgegeven; zoo dat hunne zedelijke misvorming walging inboezemt. De held des verhaals is een katholiek (??) priester, die Pius IX opvolgt en eene hervorming in den geest van Luther te voorschijn roept.

De politieke, sociale en godsdienstige tegenstellingen van Max Waldau (Spiller) doen, wat de rol betreft aan de Jezuïeten toegedacht, denken aan Eugène Sue’s *Juif errant*. Een jonkmensch bederven zij, zijne bruid moffelen zij weg in het klooster en zijne erfenis wordt door hen ingepalmd. En dat in onze

waakzame XIXe eeuw, waarin we wel ondervonden hebben, dat er vóór de (Duitsche) Jezuïeten geen recht bestaat, maar niet, dat zij vrij stelen hadden. Spielhagen doet in slechte sujetten niet onder voor den meest lichtzinnigen en realistischen romanschrijver; Auerbach is mede in dat vaarwater, doch wint het hem af in krachtig koloriet. Deze Israëliet is een spinozist en brengt zijne wijsgeerige richting zoo wel in *Auf der Höhe*, als in *Das Landhaus am Rhein* steeds te pas. De natuur en het gevoelsleven door hem geschilderd, is van het pantheïsme doortrokken. Eene boerin, die als voedster in dienst treedt bij een Zuid-duitsche Koningin, biedt hem ruime gelegenheid aan om al de naïviteit van een kind der bergen te midden van een verfiynd en bedorven hofleven te schetsen. Een vrijdenker — natuurlijk de deugd en rechtschapenheid zelf — staat in een verkiezingsstrijd tegen over “de Zwarten”, die laster, verdachtmaking, omkooping, bedreigingen, met één woord, al die kunstgrepen aanwenden, welke de liberalen hun gewoonlijk ten laste leggen. Van verdriet, wegens het bekend gemaakte gedrag zijner dochter sterft hij, doch onverzoend; en zij, zij verdrinkt zich; maar wordt door de bovengenoemde boerin gered om... ook boerin te worden. Auerbach tracht in dit verhaal te bewijzen, dat men streng zedelijk en gelukkig kan zijn, welke ook onze geloofsovertuiging zij. Eene levensbeschouwing zonder God biedt evenveel waarborgen aan voor het recht en de zedelijkheid als het katholicisme. “Das meiste Elend”, zegt hij, “kommt davon her, dass die Menschen, welche Verstand, Bildung, und etwas Talent besitzen, sich für höher geartet halten und sich das Recht zuerkennen, über die gewohnten Schranken und den geschlossenen Pflichtenkreis hinaus zu gehen”. Het toppunt van wijsheid bestaat in “freie Einigung mit der Naturnothwendigkeit, unter deren Macht wir gestellt sind.” Eene ziekelijke philanthropie en zedeleer met liberalen overmoed, die natuurlijk alles kan en alles redt, is de roode draad, die overal doorloopt.

Wij vermelden hier Hermann Grimms *Unüberwindlichen Mächte* nog, waarin de adel tegenover het volk staat; als eene verouderde instelling, en natuurlijk het onderspit delft in den

strijd. Van de vrouwen, die zich op dit gebied onderscheiden hebben, is Fanny Lewald de voornaamste. Zij neemt het op voor de vrouw en den arbeider en brengt hierbij eene spinozistische levensopvatting in toepassing. Maar overigens zijn de andere tendenz-romans volgens het zelfde recept vervaardigd, bestaande uit den hardvochtigen eigenaar eener fabriek met een aantal arbeiders, deels brave deels slechte; benevens een vrijgeest en een geloovige, een geestelijke, een meester, een aantal uittreksels uit Vogt en Büchner, alles dooreen geroerd en gegoten in den vorm eener ingewikkelde liefdesgeschiedenis, die ten laatste goed ten einde loopt. Mannen als Lange en Philipp Laicus, van Bolanden en gräfin Hahn-Hahn, August Lewald, zonderen wij uit. Zij staan de godsdienstige richting en levensopvatting voor; maar wel wat uitsluitend, en onder dit eenzijdig doel lijden hunne verhalen even goed, als die der bovengenoemden. Van iets overdrevens, onnatuurlijks, gezwollens, iets gewrongens en onsamenhangends zijn zij moeilijk vrij te pleiten. Maar hun christelijke strekking mag er niet om miskend worden. De moderne maatschappij wordt er in al hare gebrekkigheid ten toon gesteld. Wat eene godsdienstige omgeving en christelijke echt voor goeden invloed heeft, stellen zij krachtig tegen de jammerlijke gevolgen over van een huislijken kring, waar de geest der eeuw heerscht. Het hoofddoel, echter, ook dit blijft hier waar, om iets schoons te leveren, offert men nooit ongestraft aan eene wijsgeerige, godsdienstige of politieke richting op.

Er openbaarde zich ook eene reactie tegen het realisme, sensualisme en atheïsme, dat wij den boventoon op het gebied der romans hebben zien voeren. Octave Feuillet waagde eene poging met zijne *Sybille* en *Le roman d'un jeune homme pauvre*; doch zij mislukte, omdat zij te hoog boven de aarde zweefden en de personen te etherisch waren. "Pas si haut, pas si bas" heeft Laprade waarschuwend gezegd, en te wenschen ware het, dat Madame de Bassanville, die de *Chambre rouge* schreef om allerlei spookverschijningen of tafereelen uit de dagen der revolutie, van

Richelieu, den Regent en het Directoire te schetsen, dit altijd deed. De realisten hebben het menschedom wel wat duivelsch en bedorven voorgesteld; doch men behoeft nu juist niet in een ander uiterste te vallen en ze allen tot engelen te maken. De wereld is eenmaal een mengsel van goed en kwaad; een strijd tusschen de deugd en de ondeugd in den mensch met duizenden schakeeringen en vormen. Die het leven wil schetsen vergeete dit niet. De goede Bisschop van Belley, Petrus Camus, schreef 189 deelen romans, allen eindigende met eene schitterende bekeering; tot dat hij staf en mijter neerlegde om in een ziekenhuis te Parijs zich aan de verpleging der ellende te wijden; Pater Lourdelet voerde in *Le Courtisan solitaire* eene geestelijke liefde in. Doch zulke eenzijdigheden zijn even goed af te keuren als die van Madame Auguste Craven in *Fleurange*. Zij toch drijft de offering voor haren minnaar te ver; eene liefde, die zoo ver gaat, van uit genegenheid tot het voorwerp der liefde hem aan een ander af te staan is niet natuurlijk. Aan de kwaden, die opgevoerd worden, is geen haar goed; om denzulken te wederstaan behoefde deze heldin geene heldhaftige deugd. De *Scènes d'histoire et de famille* van Mej. Guerrier de Haupt bieden eveneens van die bovenaardsche karakters aan en Madame Viardot met haren *Charme vaut mieux que beauté* alsmede *Le danger de plaire* van Rodelet zijn van den zelfden geest doortrokken. Door een soort van livre de pieté van den roman te maken zal zijn kunstwaarde niet stijgen.

Daar zijn nog wel andere namen van goeden klank, die den algemeenen stroom van het realisme niet zijn gevolgd. Ik behoef slechts Mgr. Wiseman te noemen met zijne *Fabiola*, Madame Bourdon met hare treffende volksverhalen. Mej. Fleuriot, die al de naiviteit van het familieleven der Bretagners zoo natuurlijk en waar weet te vertolken; Madame d'Arbouville met haren wat droefgeestigen aanleg; Hippolyte Violeau met zijne gevoelvolle teekeningen van het landschap der Bretagners; Madame Gjertz, de bekeerlinge, met hare neiging tot het mystieke en de la Landelle, die het leven van de zeelieden, de gebruiken aan boord, de kleine wereld dobberende op de baren, met even-

veel talent heeft geschilderd als Eugène Sue — om te doen beseffen, dat de zegepraal van het realisme, de zinneprikkeling, het positivisme, materialisme en atheïsme het gansche gebied van den roman nog niet hebben veroverd.

Oppervlakkig beschouwd — laat ons met deze opmerking sluiten — zou men meenen, dat het realisme, — de zucht om de werkelijkheid weer te geven — als van zelf er toe zou leiden om de personen en toestanden *waar* voor te stellen. En toch is niets minder het geval, dan dit. Hun kleed en houding, hun uiterlijk is zeer juist naar de natuur geteekend; zoo als de knokkels en geheel het skelet van den dood, of de wieken en gedaante van een of ander phantastisch wezen naar bestaande vormen vervaardigd worden; wat niet wegneemt, dat zij phantastische wezens blijven. Zulke in de verbeelding alleen bestaande wezens bekleeden de realisten, en ook anderen, met vleesch en been, trekken ze frac en pantalon aan, of iets anders, en stellen ze dan aan ons voor als Jean Valjean, Fantine, Madame Bovary, een jezuïet, of vrijmetselaar, een zwarte of een liberaal, een bisschop of een abbé of pastoor. Die echter denken zou, dat die soort van menschen werkelijk zóo bestonden, als zij daar worden afgebeeld, zou zich deerlijk vergissen. Er behoort meer toe om bisschop of priester te zijn, dan een staf of mijter te dragen, of een toga aan te hebben. Een blauwe kiel, een rood hemd met opgestroopte mouwen maakt ook nog geen barrikadenheld. Zonderling mag het heeten, dat schrijvers, die hoegenaamd in geene betrekking staan met den priesterstand en van alles werk maken behalve van theologie, zich aan de schildering van dezen stand durven wagen. Zij doen als Schiller, die een schets leverde van de Zwitsersche bergen zonder ze ooit gezien te hebben; het eenige verschil is dit, dat deze geniale dichter door zijne verbeelding een ware schets leverde; terwijl de karakterschetsen der eersten nergens op lijken. Laat nu een lid der geestelijkheid zeggen: “uw teekening is onwaar, zoo spreekt, zoo handelt een katholieke bisschop, of pastoor niet”; het zal niet baten. Dat zij,

die bij voorkeur geestelijken laten optreden, welk hun stand schande aandoen, van hen maken wat ze willen, zou als mogelijkheid nog geduld kunnen worden; doch waar men een geestelijke in den echten zin des woords opvoert, daar moet men hem zoo voorstellen, als een ware priester werkelijk bestaat en anders is de teekening een caricatuur; een caricatuur nog vrij wat erger dan de "Beeldstormer" dien Banning een vaderlandsche pijp in den mond geeft; of als de christelijke Klaasje Zevenster, die niet eens gedoopt is.

Het overdrevene ook in de uiting der karakters en de voorstelling der toestanden van sommige personen is een ander gebrek, dat de hedendaagsche romantiek aankleeft, een gebrek, dat wij ook in middeleeuwsche romans zagen, evenwel in een anderen vorm. Is de voortreffelijke Charles Dickens niet wat sentimenteel met zijne verdrukte weesjes of verlaten zwervelingen? Is Henri Conscience soms niet wat teforsch, tekrachtig, waar hij zijne helden laat toornen, of vechten? Maken de boeren van Cremers het nu en dan niet wat te bont? Maken Victor Hugo en Eugène Sue alles ook niet veel erger dan het is? De eerste laat in zijn "1793" een vendeesche boer, die met anderen door de revolutionairen belegerd wordt, een redevoering tot hen houden van twee pagina's lang — een opsomming van beuzelarijen, — en in het zelfde verhaal eene vrouw, die het leven harer kinderen bedreigd ziet, God dreigen Hem te zullen dooden. Hoe verre zijn die lieden van de soberheid en de juiste maat verwijderd, welke de ouden zoo hoog op prijs stelden!

Ook de beweegredenen der daden zijn dikwerf gezocht, onwaarschijnlijk en alleen uitgedacht om iemand dood, of het verhaal aan een eind te krijgen. De daden des menschen hangen wel niet als een syllogisme aan een; doch ietwat logica is er ongetwijfeld in, welke vreemde sprongen de temperamenten den mensch ook kunnen doen maken, en hieraan denken de romanschrijvers dikwijls niet — hij is de drager van den geest zijner eeuw.

Hiermede meen ik genoeg gezegd te hebben van den roman.

Ik heb hem alleen beoordeeld als een verschijnsel, dat wel de aandacht verdient; want het geloof en ongeloof der eeuw, haar liefde en haat, hare dwalingen en haar waarheid spiegelen zich er in af. Het zedelijk nut, of nadeel, dat de roman uitwerkt, aan te geven, lag niet op mijn weg. Intusschen wachte men zich ook hierbij voor uitersten. De geschiedenis van den roman alleen was mijn doel: de phasen, die hij heeft doorloopen; de wisselingen, die hij heeft ondergaan; wisselingen en schakeeringen, die, hoe verscheiden ook, steeds bewezen, dat de mensch *au fond* immer dezelfde blijft. In de beschrijving van wonderbare avonturen losten zich alle romantische verhalen op.

Doetinchem, Januari 1876.

QUINTEN METSIJS,

DOOR

JONAS VAN LANGENDAHL.

In de XVe Eeuw leefde, deels binnen de oude brabantse hoofdstad Leuven, deels binnen de bloeyende handelsveste "T'Hant-werpen", waar sints menschenheugenis geen Reus den ondernemenden schippers de handen meer afhieuw, om ze over zijn burchtmuur te snijten, — een heel geslacht van Eligius-kinderen, ál hameraars op koud en gloeyend ijzer, echte beeld- en ornementslagers, ja zelfs uurwerkmakers, vijlers en beitelaars, maar toch, in den volsten zin, ál smits wat er áan was. Die wel wat zwarte, maar fijn bewerkte cyklopen hadden ieder een paar zwarte kijkers in het hoofd, waarmee ze ter Gulde- (of Gilde-)Kamer van S' Eligius wel zorgden, dat hun, wat men in Holland zoû zeggen, de kaas niet van het brood werd gegeten. Het waren welhebbende lieden; over het algemeen ordentelijk gegoed; iets dat zeer aangenaam is, om dat in die oude tijden, al even als nu, het geld wel een weinig in aanmerking werd genomen, als aan iemant gegeven werd wat men vóór de groote fransche omwenteling noemde een plaats in het "Heerenboekje". De namen van de knapste kunstenaars, wanneer deze niet zelf voor hunne onsterfelijkheid gezorgd hebben, zijn vaak niet op te sporen; om de eenvoudige reden, dat zoo'n dichter, of zanger, of schilder, of beeldsnijder geen huisjen in eenig steegjen of slopjen bezat, hetwelk voor Schepenen kon worden beleend of overgeschreven en dat den naam van het genie van den ondergang kon redden. Het is toch maar waar, dat niet alleen "eene met name aangeduide waarheid eene bekende waarheid" is, maar dat ook min of meer een met zijn naam aangeduid persoon een reeds half gekend persoon is. Die

naam verhaalt doorgaands het zij welke hoedanigheden de drager van den naam had, al is het maar de kleur van zijn haar of van zijn huid (niet eens nog de deugd van zijn hart of van zijn beurs); het zij waar hij van daan was, waar hij woonde, in een huis, minder of meer aanzienlijk, hoe zijn vader heette, waar hij, behalve geboren worden, trouwen en sterven, zich den tijd meê verdreven heeft, of wat de posten waren, die men in zijn familie bekleedde, of de liefhebberijen, waardoor men zich kenmerkte. Al weten we niets anders van iemand dan dat hij Pieter Mettengelde, Stoffel de Roode, Hendrick in d' Spiegel, Cornelis van Haerlem of Jan Janssen heette, dan loopen wij al geen gevaar meer, die luidtjens met elkander te verwarren.

Daarom is het des te meer jammer, dat de etymologie van den naam Metsijs (=Metsiis) of Massijs (=Massiis) — zoo heette die smedersfamilie — een diep geheim voor ons gebleven is. Wisten we wat het woord beteekent, dan zouden hier bepaald eenige biografische gissingen op te bouwen zijn, die nu achterwege moeten blijven. Niet-te-min de onverstaanbaarheid van den naam werpt toch nog eenig licht af. Zij wijst op de oudheid der familie. Niet — als of de naam zoû opklimmen tot een tijd, waarin het woord *Massijs* of *Metsijs* tot de zeer gebruikelijke zelfstandige naamwoorden behoorde, en bij voorbeeld met *tafel* of *stoel* gelijk stond: maar daar wij dezen naam door al de leden der familie twee groote eeuwen lang gevoerd vinden, bewijst dit, dat men er eenige waarde aan hechtte, al was misschien de oorsprong er van vergeten¹. En dit verschijnsel treft men niet aan dan bij eenigszins deftige, beschaafde lieden.

¹ Het waarschijnlijkst komt mij voor, dat de Metsijzen of Massijzen nakomelingen van zekeren Mattheüs zijn. De zoons der Matheüßen heetten anders, in de Nederlanden, Teeuwissen, Tewisz., maar ook Matzen, Matthesz., en Máthessis. Zoo werd de ondertrouw van "Pieter Jansz. ter Weyden, hoedercramer van Kuelen", met "Elsje Jelis Tonis dr van Deventer" te Amsterdam ingeschreven, den 26 Juli 1614, "op de acte" van den predikant "Asswerius Mathessis". Van Mathessis (spreekt uit Máttessis) tot Matsis en Massis, Ma'ssiis *il n'y a qu'un pas*. Op de zelfde bladzijde komt dan ook, in het *Extra-ord nair Puy-boeck*, de naam van een anderen prædikant voor, die te Middelburg stond en Daniël Massijs genoemd wordt. Dat de uitgangen met *tj* beurtelings den

De smitsbaas, die, ter helft van de XVe Eeuw in Andwerpen woonde, heette Jan, zegt en bewijst mijn vriend Génard; de dito te Leuven heette Joos, zegt en bewijst mijn vriend Van Even.

Wij zullen, "om seëkere redenen ons daertoe porrende" (gelijk een van Amstels beste patronen, Roomsche Koning Maximiliaen, zeggen zoû) ons bizonder bij de Leuvensche familie bepalen.

De stad Thienen, wier zwierige naam van Tirlemont, haar door de Walen gegeven, ze niet heeft kunnen beveiligen tegen het lot, dat haar, van een der voornaamste brabantse steden, tot den rang van een stedeken deed vervallen, heeft zich te schamen over een poorter, die, naar 't schijnt, in 't begin der XVe of op het einde der XIVe Eeuw binnen hare muren ter waereld kwam.

Het was het individu Jan van Kinckem, die, bij het leven zijner wettige huisvrouw, zich in de gunst van een landjuffer-tjen, een zeker Cathelijntjen van Gestel wist te dringen, en, toen hij na de dood zijner wederhelft met deze Cathelijne een huwelijk aanging, bij Schepenen met drie kinderen van bedenkelijken oorsprong voor den dag kwam. De familie, op deze wijze verkregen, begon onzen braven Jan van Kinckem al spoedig te vervelen, en ten jare 1461 overviel hem eene zoo groote baloorigheid, dat hij zich wechpakte naar Frankrijk, en te Verdun, in 1493 of daaromtrent, nog in tamelijk gegoede omstandigheden kwam te overlijden. Ter zake van zijne erfenis had zijne verlaten vrouw een akte te passeeren, die, hoewel ze zich met de meeste grootmoedigheid aan deze vernedering onderwierp, nog van hare oneer tot het nageslacht zoû spreken. Uit welk een en ander eene les voor de landmeisjens van de Noord- en Zuid-Brabantsche Gestels te trekken valt: van zich, namelijk, niet door de schijnschoone redenen van ijdele Tirlemonders op den verkeerden weg te laten brengen.

klemtoon kregen en hem verwierpen is bekend: men heeft *Lourens*, *Lourijs*, *Laurijssen*, *Antonissen* en *Antonijssen*, *Fiorens*, *Floris*, *Florijs*, *manneken*, *mannekijn*, *Hongarië*, *Hongarije*. Het bovenaangehaalde Matzen werd ook tot Metzius gelatiniseerd: zie een Dordtsch pred^t van dien naam t. a. p. 22 Aug. 1615.

Sommige liefderijke zielen, die er op uit zijn in hun even-mensch alles te verschoonen, zullen wellicht als verzachtende omstandigheden voor Jan van Kinckem, bij het verlaten van huis en hof, de bedenking maken: "Wie weet, hoe slecht de man gelogeed was, hoe weinig gemak en gezelligheid zijne woning hem aanbood." Maar dit zoû eene geheel verkeerde gedachte wezen: want de vent woonde in een heel presentabel huis in de Borchstraet (ge weet wel, heden ten dage de Mechelsche straat), voorbij de eerste brug, ter linker hand tusschen de Vischmarktbrug en de Lei, strekkende zelfs achterwaards met een binnenplaatsjen tot aan de Dyle. Dus van dien kant niet! Hoe goed het huis was, blijkt ook uit hetgeen ik nu verder verhalen ga.

Eer Jan van Kinckem het tijdelijke met het eeuwige, na zulke jammerlijke antecedenten, kwam te verwisselen, had Cathelijne van Gestel — nu zijne wettige tweede vrouw — hem eene dochter geschonken, die insgelijks den naam van Cathelijne gedragen heeft, en van wie wij gelukkig niets dan goeds weten, behalve dat zij den familienaam droeg van den ellendigen (dat beteekent zoowel *uitlandigen* als mizerabelen) Jan van Kinckem; maar wellicht reeds vóór dat haar vader huis en haard en vrouw en kroost verliet, had een wakker poorter van Leuven op zich genomen de goede Cathelijne Cathelijns-dochter een anderen toenaam te verschaffen. Het was niemand anders dan de kracht- en kunstrijke meester smit Joos Metsijs, voorbestemd om welhaast tot "Momboir" of (kerk-)voogd van Sinte Loy in de Ledickeitestrate, naast den eerzamen Jan van Buetssele en twee andere gildebroeders, te worden verkoren; de zelfde Joos Metsijs, dien, als een welsprekend bewijs van de hooge te-vredenheid der Stads-raden, 5 ellen zwart laken "byder stad geconsenteert" werden, en die dan ook, ter Leuvensche Kermis, met den beroemden bouwmeester Mattheus de Layens, den kunstschilder Stuerbout en den beeldhouwer Beyart, de eer had het H. Sacrament bij den omgang te begeleiden. Het eenige wat hem dit genoeg eenigszins vergalde was, dat hij niet, zoo als de arbei-

ders in hout en steen en verwen, twee potten wijns, in erkenning van dezen dienst kreeg, maar slechts eenen. 't Zat 'm niet in dien pot wijn. Hij had geld genoeg om zich, enz.; maar het zat 'm in de te-rug-zetting van zijn stiel, zijn nobel handwerk! Geen wonder dan ook, dat hij zijn best deed zijn vier kinderen Joos, Quinten, Jan en Cathelijne Metsijs eene opvoeding te verschaffen, die hen wellicht wat hooger op den maatschappelijken ladder brengen kon. En dit vaderlijk besluit (en hier wilde ik op komen) volbracht onze Joos in het zelfde flinke huis, dat zijn weinig *sédentaire* schoonvader op de aangeduide wijze geheel vrijwillig had verlaten ¹.

Helaas, op veel ordelijker, veel bedaarder wijs, maar niet vrijwillig verliet onze brave Joos het ook. De deur van huis en hof, de deur van de stad der levenden viel voor eeuwig achter hem dicht, en zelfs onze wakkere en beroemde "sloetmakre" van de Borchstrate kon geen looper vinden, om zich zijn werkplaats en woonkamer, al ware 't ook slechts voor twee, drie jaren weder te ontsluiten.

Voor twee, drie jaren — dan ten minste zoû zijn oudste zoon ruim twintig geweest zijn, en had zijne weduwe met nog meer vertrouwen het handwerk op dezen laten aankomen. Onder-tusschen de jongen deed zijn best, niet alleen door zelf flink de handen uit de mouwen te steken, maar ook door zijn 15-jarig broërtjen Quinten, Quintinus, aan te sporen in de voetstappen des vaders te treden.

Of, op Quinten, 's vaders gevoeligheid over het feit, dat men hem, in de vereering van wege de Processiemeesters, had achtergesteld bij den schilder, den beeldhouwer, en den bouwmeester, een levendiger indruk dan op den oudsten broeder gemaakt had, — of uit dien hoofde reeds vroeg de wensch in zijn hart was opgekomen liever een "fijnschilder" dan een "grofsmid" te zijn, is niet zeker. Wel, dat de onderscheiding, die zijn vader

¹ Van Even, *Messenger*, 1869, bl. 69. Bijna alle bijzonderheden in 'dit verhaal opgenomen, zijn te danken aan de onvermoeide nasporingen en schrandere combinatiën van mijn geachten vriend, den Leuvenschen Archivaris Edward van Even.

van stadswege als smid genoten had, dat het fijner vak van uurwerkmaker, 'twelk zijn broër met goed gevolg aan het slotenmakersbedrijf had verbonden, hem niet weêrhielden zijne oogen naar een ander kunstvak heen te richten.

Men zegt wel, dat de bekende fraaye pomp op de handschoenmarkt te Andwerpen door onzen Quinten Metsijs (ik zeg *onzen*, want daar zijn er wel een half dozijn geweest) gesmeed is; maar de geleerden ontkennen dit. Wel getuigt de deskundige Heer van Even, dat de sierlijke kraan, die weleer het doopvontdekseel in de Sint-Pieters-kerk te Leuven in beweging bracht, een voortbrengsel van Quintens hamer zoû zijn ¹. De dichters hebben ook wel met groote onmatigheid tegenstelling gezocht tusschen dat grove smidshandwerk en dat fijne schilderbedrijf: dit is, tegenover de gezamenlijke werken der XV-eeuwsche smits en schilders, eene onrechtvaardigheid: maar waarheid is het, dat Quinten op geheel bijzondere wijs tot het schilderen getrokken werd.

Geloofwaardige schrijvers zeggen, dat hij eens, ziek zijnde, voor tijdverdrijf in het hoekjen van den haard zich met het teekenen en kleuren van Heiligen ging bezig houden, geschikt om door de melaatschen, die te Vastenavond met "een groote houten, gesneden en gestoffeerde keers" door de stad liepen, aan de kinderen te worden uitgedeeld ². Het is zeer mogelijk, dat dit de eerste aanleiding voor Quinten geweest is, om zich in penceelsbehandeling en kleurschakeering te oefenen. Maar daar kwam nog een machtiger drijfveer in het spel.

Ik weet niet, of u in de omstreken van Andwerpen of Leuven een plaatsjen Thuilt bekend is. Mij niet. Gij denkt misschien aan Tuil, of Tuyll of Thuil... niets van dat al — Thuilt. Maar waar het ligt doet er ook minder toe: zeker is het, dat het de bakermat was der familie van Lambrecht van Thuylt, welke Lambrecht onze belangstelling verdient, nog niet zoo zeer om dat hij eene beeldschoone dochter had — de blonde Aliit — dan wel om dat dit meisjen Quinten Metsijs voor goed van een

¹ *Messenger*, 1869, bl. 80.

² Van Mander, Haarlem, 1604, bl. 215 vo.

smit in een schilder omschiep; en dat wij dus aan Aliit Lambrechtsd^r te danken hebben het geluk dat ons vervult, wanneer we voor een kunstwerk van Meester Quinten staan, én den roem, die er voor Nederland in gelegen is, den grooten kunstenaar opgeleverd te hebben, die in 1520 uitschitterde onder allen. Men kan wel zeggen, indien Quinten het niet gedaan had om de schoone oogen van Alijt, die ongaarne op een zwart smidsaangezicht afstraalden¹, dan zou hij wel bij eene andere gelegenheid zijne toch reeds gebleken liefhebberij hebben doorgezet: maar zóo kan men altijd: als Columbus Amerika en John Watt den stoom niet ontdekt had, dan zoû een ander.... 't Is mogelijk, maar dien het dan maar treft, dien treft het; en men moet er toch wel iemand voor bedanken,

Heel lang heeft Quinten Metsijs zich echter van dezen erkentelijkheidsplicht tegenover de eenmaal zoo vurig beminde Alijt van Thuyt niet gekweten; want toen zij hem in 1507 ontviel, sloot hij, een goed jaar later, een ander huwelijk, en wel met de schoone bastaarddochter van zekeren welgestelden Heyn (Henricus), ook al Cathelijne geheeten. Nu is het waar, dat hij van zijn oudsten zoon Jan Metsijs een schilder wilde maken, van zijn tweeden, Quinten Junior, een bontwerker, dat hij nog een zoon Pauwel, en eene dochter Cathelijne had, — en dat die kinderen moesten opgevoed worden; iets dat men van weduwnaars en weduwen, naar 't schijnt, moeilijk kan vergen: reden waarom zij, in den regel, hertrouwen. Ook zoû het jammer geweest zijn, indien er van Quinten Metsijs maar vier nakomelingen bestaan hadden; eene bedenking, die Quinten dan ook met loffelijke kloekmoedigheid over de bezwaren der stichting van een nieuw huishouden deed heenstappen en hem de hand aanvaarden deed van voormelde Cathelijne Heyns: eene keuze,

1 "Daer wort vanden oorsprongh van zijn Smits-ambachts verwisselinghe [vertelt], dat hy, smit wesende, verliefte werdt en hem begaf te vryen een aerdigh schoon Meysken, in welke vryagie hy hadde een tegen-ghenoot, die een Schilder was: maer dat het Meysken meer sin hadde aen den persoon van Quintijn; dan, haer mishagde dat vuyl Ambacht, wenschende dat Quintijn den schilder waer gheweest, en den anderen den Smit." Van Mander, t. a. p.

die niet alleen gerechtvaardigd werd door de opvolgende geboorten van Hubrecht, Abraham, Peternelle, Cathelijne (II), Sara en Susanna Metsijs, maar ook hierdoor, dat deze tweede vrouw den schilder gelukkig geïnspireerd heeft bij het schilderen der heerlijkste en teêrstgevoelde Maria-beeltenissen. Gij kent dat fijne, blanke portret in drie quart wel, dat op het muzeüm Ertborn hangt, al is het ook maar uit het schoone gravuurtjen van Kohlschein, waarvan niemand zich het gemis behoeft te getroosten, aangezien dit meesterstukken voor twee blaauwbruine *silbergroschen* te krijgen is. Het portret van Cathelijne Heyns, als zoodanig door Quinten geschilderd, als weêrgaâ voor het zijne (ten jare 1520), vindt ge in den *Messenger des sciences historiques* van 1869, in een lichtbeeld van Toovey naar de gravure van Antonio Daleo. De vergelijking der reeds eenigszins gezette huisvrouw van Quinten, met de lieflijke voorstelling der Moedermaagd, moet ieder, die de meening deelt, dat Catheliïken Heyns-dochter werkelijk er voor gezeten heeft, — de overtuiging geven, dat Meester Quinten eene zeer levendige verbeelding had en de kunst verstond een frissche bellefleur te veredelen tot de fijnste prinsesse-nobel, of welk ander tafeloofd de Heer de Beucker aan de hand zoû geven.

De werken van onzen Quinten rechtvaardigen volkomen zijne plaats op het groote keerpunt der nederlandsche kunst in den aanvang der XVe Eeuw. Hij heeft nog veel in zich van de godsdienstige stemming en tevens van het naturalisme der Van Eyken; hij is nog niet altijd vrij van de stijfheid, waarvoor men bij de nederlandsche schilders der XVe Eeuw onmogelijk blind kan zijn; hij verstaat het drapeeren zoo goed als zijn tijdgenoot Albert Durer, maar kopiëert meer de natuur en offert minder aan de eischen van den stijl en de aantrekkelijke elegantie, die den Neurenburger kenmerken. De onnoozele godsvrucht en daarbij de verhevenheid van Fra Angelico zijn hem vreemd. Zijne beroemdste stukken zijn “de Graflegging te Andwerpen”, met hare vleugels, in der tijd bekend onder den naam van de “nuwe tafelen vander noot Godts”, en de triptyek, die hij, voor de kapel der broederschap van Sint Anna,

in de Sint Pieters-kerk te Leuven schilderde. Deze laatste, minder algemeen bekend dan de andere (welke door het gilde der kastenmakers besteld was) stelt in 't midden voor: "de zegepraal van Sint Anna"; aan uwe linkerhand hebt ge de "Aanzegging van Mariaas geboorte" aan Joachim, aan uwe rechter, "Sint Annaas dood". Het eerste luik stelt op de keerzijde voor, "Hoe Joachims offer wordt afgewezen", het andere, "Hoe het wordt aanvaard".

Het triptyek van Leuven dagteekent van 1509; dat van Andwerpen van 1511.

Quinten Metsijs was een man van veelzijdige beschaving: rederijker en muzikus. Hij was bevriend met vele mannen van staat en wetenschap. Voor Thomas Morus, den edelen Engelschen kanselier, een der slachtoffers van den wellusteling-*bel-esprit* Hendrik den VIIIe, schilderde hij de portretten zijner vrienden Erasmus, en Pieter Gillissen, sekretaris van Andwerpen, op één zelfde paneel. In 1519 bewoonde hij een goed huis in de Huyvetter-stract, waar de geleerde Gillissen, die de "Utopia" ter perse gelegd heeft, hem vaak kwam bezoeken en tot de vrienden behoorde, die ook toen reeds hun grootste geluk vonden

"..... Om over poëzie en kunst te komen praten,"

vrienden die

"Reeds 's middaags aan uw haard, u pas des nachts verlaten."

Later bewoonde onze schilder een ander eigen-huis met tuin in het "Schuttershof-stractken", daar St Quintijn in ijzer boven de poort stond. Dit beeld schrijft men aan den hamer van Meester Quinten niet zonder waarschijnlijkheid toe. In de zelfde straat bezat Meester Quinten nog een tweede huis.

Toen Albert Durer, met zijn lieve vrouw en haar dienstmeid, in Andwerpen kwam, "[war er] auch gewest in 's meister Quintines Hausz" en heeft hem misschien wel bezig gevonden met 24 andere schilders, om de dekoraties voor de zegepralende intocht van Karel den V^e te vervaardigen. Er is in de verschillende

galerijen van Europa genoeg werk van Meester Quinten over, om getuigenis van zijn ijver te geven, ook al sprak het meesterschap zijner enkele in Nederland aanwezige stukken niet zoo blijkbaar ter gunste van eene gedurige en langjarige oefening.

Tot de laatste behoort een uitnemend *genre*-stukken, dat, op het Trippenhuis te Amsterdam, eene plaats onder die kunstwonderen vindt, waar ik altijd het eerste heenstevan, als ik den Sirenenzang der Graveerkunst moedig voorbij gezeild ben, die door de dubbele deuren verleidend naar buiten dringt, uit de binnenkamer, die de jonge De Vries met zijn geestdriftige kunstliefde bestraalt en vruchtbaar maakt.

Het stuk is thands genummerd 204 en werd langen tijd toegeschreven aan den "Parmezaan" Francesco Mazzuoli: onverklaarbaar, wanneer men alleen maar het bebouwde landschap en den stijl van het thronborduursel ondervraagt.

Wij beschrijven deze liefelijke Maria, of liever deze schoone jonge Moeder met haar kindtjen niet. De aktie — de kus, waartoe zij haar mondtjen zet en waarvan men het vogelfluitjen schijnt te hooren, — beheerscht de geheele voorstelling. Hare zeteling, haar kostuum, is ingericht op een allegoriesch effect; maar de natuur is bovengekomen en heeft dit opzet verjaagd. Alles gehoorzaamt aan dat allerliefst, aandoenlijk moederbedrijf: haar blik, haar blos, de kersen, die zij uitlooft, haar verschikte schoot: het is een wondervol geslaagd binnenhuis-groepjen, ten spijt van de open lucht, van de gantsche monumentale stoffeering ¹.

¹ Het kleed van Maria is blaauw, zonder eenige verciering, de roode mantel heeft langs den rand slechts een dubbeld gouden streepjen: de mouwen zijn bijna wit; zij hebben eene zeer lichte tint van wijnmoer. De om het midden gebonden sjerp is donker groen.

Het haar der Moeder en van het Kind is blond en kroesachtig, met donkere schaduwkleuren en goudkleurige reflektiën.

Het kussen, waarop de arm van Maria leunt, is van donker paersch fluweel met kwasten van gouddraad.

De zetel of thron is geheel van rood agaasteen; de kapiteelen der voorste kolommetjens en die der twee grootere kolommen aan de zijden, zijn, even als de ornamenten en figuren van het gewelf, langs de randen en omtrekken verguld en hier en daar met zachte kleuren afgezet.

Eene gravure van het stuk, door den met roem bekenden C. Ed. Taurel vindt men in het hieronder vermelde werk.

't Is mij onbekend, of H. M. de Koningin der Nederlanden — wier hooge begaafdheden, kennis en smaak hier en in den vreemde een zoo welverdienden roem genieten, — aan het voornemen heeft gevolg gegeven eene kopie van dit meesterstuk te doen schilderen.

Quinten Metsijs is overleden tusschen den 13ⁿ Juli 1530 en den 16ⁿ September van het zelfde jaar, naauwlijks 64 jaren oud¹. 't Is wel vreemd, dat er geen werken van onzen schilder bekend zijn, die nog uit de XVe Eeuw dagteekenen. In Andwerpen zijn, behalve de beroemde "Graflegging", en het "Portret van Maria", ook de niet minder bekende "Christuskop" en eene "Magdalena", ten halven lijve, op het Muzeüm. In den Louvre vindt men van hem den "Bankier-goudweger" (1518); in de galerij van Florence, behalve de schoone portretten van hem en zijne tweede vrouw, een "H. Hiëronymus" en een "mansportret"; de galerij Doria te Rome bezit zijn "Gelijkenis von den onrechtvaardigen Rentmeester"; Venetië "Christus voor Pilatus"; Napels "de Aanbidding der Drie Koningen"; Bazel een schoon "mansportret"; Frankfort dat van "Knipperdolling"; Gotha "t Portret van een jonkman"; Cassel een "Lichtvaardige deerne, die een grijzaart liefkoost". Te Weenen vindt men in de galerij Lichtenstein een "H. Hiëronymus", geteekend Qynten Masys f. 1513; in de keizerlijke galerij aldaar een "Mansportret", nog eens den "H. Hiëronymus" en nog eens de "Gelijkenis van den onrechtvaardigen Rentmeester". Windsor bezit de "Bankiers", "die te onrechte", zegt van Even, "de gierigaarts genoemd worden"; Petersburg "Maria, haren goddelijken Zoon

De gordijnen, rechts en links van den throon afhangende, zijn groen. De draperie achter Maria is van de zelfde kleur maar donkerder; de sprekende ornamenten, bloemen en figuren zijn van gouddraad, waar tusschen nog andere, weinig in 't oog loopende, zwarte lijnen zich heenslingeren.

Op den marmeren rand ligt een appel met schitterende kleuren en een tros witte druiven.

¹ *Messenger*, p. 162.

in de armen houdende" (vroeger hier te lande, in de galerij Willem II); en eindelijk bezit Berlijn, behalve een merkwaardig "Mansportret", de schoone schilderij, die men zegt, dat zoo veel over-een-komst heeft met ons amsterdamsch paneel: "Maria, op een throon gezeten, en Jesus omhelzende".¹

J. A. A. TH.

¹ Ik druk deze bijdrage over uit het werk van C. Ed. Taurel "De Christelijke Kunst in Holland en Vlaanderen, van de van Eycken tot Otto van Veen". Ik maak van deze gelegenheid gebruik, om het nog eens met warmte aan te bevelen. 's Heeren Taurels keuze van oude schilderijen, die hij in plaatsneê overbrengt, is hier doorgaands zeer gelukkig. Te weinig zijn de Nederlandsche schilders (en kunstenaars in 't algemeen) van vóór de XVIIe Eeuw bekend. Ook de historiesch-aesthetische bijdragen ter toelichting der tafereelen zijn doorgaands degelijk en met zorg bewerkt. De Heer Taurel werkt met noeste vlijt zoowel aan het letterkundig als plastiesch gedeelte. Hij is inderdaad een zeer veelzijdig kunstenaar, van meer dan gewone beschaving en kennis. Maar al zou men in het werk alleen de bijdragen vinden van Weale, Sleeckx en Prof. Moll, dan zou het in de boekerij van een kunstliefhebber al niet mogen ontbreken. Het verschijnt in 't Fransch en in 't Hollandsch, bij den uitgever dezer "Warande" en kost p. afl. f 1.60 (op Chin. f 250). Er verschijnen zelden meer dan 3 afl. in 't jaar.

April, 1876.

EEN VRIEND VAN BILDERDIJK,

DOOR

P. F. TH. VAN HOOGST RATEN.

BILDERDIJK. Eene Bijdrage tot zijn leven en werken, door Dr. Wap. Leiden, E. J. Brill.

Nooit heb ik met vuriger belangstelling een boek geopend dan het jongste Geschrift van Dr. Wap over Bilderdijk. Ik mocht met het volste recht verwachten, dat deze warme bewonderaar en vriend van den grooten Zanger ons veel zou hebben meê te deelen wat voor de kennis van de persoon en het karakter van Bilderdijk allerbelangrijkst moest wezen, en tevens koesterde ik de hoop, dat de schrijver 's dichters huisselijk leven in een geheel nieuw licht zou plaatsen. Deze hoop was niet ongegrond.

Toen Dr. Wap den 28ⁿ November 1874 in den Haag voor een uitgelezen kring eene letterkundige *conferentie* gehouden had, gewijd aan de vraag, of het huisselijk leven van onzen dichter en geleerde die tuchting verdiende, welke daarover in den laatsten tijd was uitgesproken, las men in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, dat "een tot in de geringste bijzonderheden historisch onderzoek den spreker tot de overtuiging gebracht had, dat de bewering alsof de groote dichter zich aan echtbreuk had schuldig gemaakt, niet was bewezen en veeleer door den loop der feiten was weersproken." Ik moet derhalve aanvangen met de bekentenis, dat het boek van Dr. Wap mij eene te leur stelling bereidde. De stellen van het dagbladartikel bleek verkeerd te zijn ingelicht; de Bijdrage van Dr. Wap spreekt niets minder uit dan de gemelde overtuiging. Busken Huet, dien

wel niemand onder de vereerders van Bilderdijk zal rangschikken, is niet vaster overtuigd, dat onze dichter zich aan echtbreuk heeft schuldig gemaakt, en dat zijne eerste vrouw op listige wijze door hem verlaten is, dan Dr Wap, Bilderdijks vurige vriend en bewonderaar. Ik moet bekennen, dat het mij niet weinig bevreemde, dat deze vriend eenige oude en nieuwe grieven, die men reeds zoo dikwerf tegen Bilderdijk heeft ingebracht, weêr kwam oprakelen. Waartoe was dit noodig, en welk nut kon het stichten? Dr Wap weet zoo goed als iemand, dat de *Mensch* Bilderdijk bij velen onzer Letterkundigen oorzaak of voorwendsel is, waarom zij den *dichter* Bilderdijk niet *willen* waardeeren. Dit werkt allernoodlottigst op de ontwikkeling van vele ontlukende talenten, belemmert den invloed, dien Bilderdijks poëzie, zoo ze gekend en bestudeerd werd, noodzakelijk op de veredeling van taal en denkbeelden zou oefenen, en stelt ons bloot aan de bespotting onzer naburen, die eenmaal zullen toonen, hoezeer zij ons dezen verguisden landgenoot benijden. Men versta mij wel. Ik beweer niet, dat Dr Wap zijne overtuiging moest verbloemen. Het staat hem vrij over Bilderdijks tweede huwelijk bijv. te denken zoo hij wil; maar een noodeloos ophalen van die tedere zaak, zonder iets nieuws aan het licht te brengen, is mij onverklaarbaar in een vriend, die zich steeds op zijne piëteit jegends den grooten landgenoot durft beroepen. Doch daar is meer. Dr Wap neemt het zeer euvel op, dat D^{us} Ten Brummeler-Andriessse Bilderdijks briefwisseling in het licht heeft gezonden. Niet alleen deelt hij ons brieven mede, waar uit ten duideljkste blijkt, dat deze Heer heel aardig wist te korrespondeeren over dingen, die hij niet gelezen had, maar daar wordt ons ook gemeld, dat “de veel gerucht gemaakt hebbende bundelbrieven de wereld is *ingespookt*, om aan het publiek de huiskrakeelen meê te deelen, waarmeê, nog in 1866, bedoelde predikant geloofde, dat de wetenschap niet gebaat wordt, en wier vermelding door Bilderdijks nagelaten betrekkingen allermintst wordt begeerd.”

Bladz. 56, lezen wij: “nogmaals herhaal ik gaarne, wat D^{us} Ten Brummeler-Andriessse vroeger zeide: “De Piëteit gebod

over dat alles het stilzwijgen te bewaren, zoo lang er nog kinderen en kindskinderen van Bilderdijk in leven zijn." "Echter, men mag nu hier vragen: aan wien de fout? Men zou kunnen antwoorden: vooral aan den heer Predikant Tijdeman, door het bewerkstelligen der uitgave van zoo menigen *intimen* brief, door Bilderdijk aan de beide Hoogleeraren, vader, Meynardus, en zoon, Hendrik Willem, gerigt. De laatstbedoelde evenwel was een groot liefhebber van publiciteit, ter bevordering eener grondige kennis van waarheid, en dit strekt hem zelfs zeer tot eere; doch, sunt certi denique fines: de kieschheid stelt bepaalde grenzen, welke de piëteit en de naastenliefde beiden streng eischen, geëerbiedigd te zien."

Ook ik keur de onhandige en verjaarde wraakoefening, zoo als Huet de uitgave dezer brieven genoemd heeft, van den heer Ten Brummeler ten hoogste af ¹. Ik vind haar strijdig niet enkel

¹ Men veroorlove mij de vraag, of werkelijk het initiatief tot de uitgave der korrespondentie met Odilde door dezen Heer genomen is, of hij er niet veeleer door den aandrang van letterkundige navorschers toe is gebracht, die, als overredingsmiddel hem de handhaving der eer zijner schoonmoeder hebben voorgespiegeld? Wat mij betreft — ik betreur de uitgave in geen deele. Hoe méér deskundigen kunnen leeren omtrent een voorwerp hunner studie, hoe beter, — laat het zijn wat het wil! Één ding slechts moet bij de vonnissing van iemants zedelijkheid behartigd worden: Dat men niet vrage — hoe had hij behooren te handelen; maar dat men vrage: hoe wordt er doorgaans door de menschen gehandeld. Men wraakt, en te-recht, zekere handelingen van Bilderdijk tegenover Odilde: maar hoe is men tot de kennis dier handelingen gekomen? Door in een huis zonder dak en zonder muren zijn blikken te laten gaan. Als men eens de daken kon afsichten van de huizen veler andere dichters en groote geesten, die men tot dus verre niet anders gezien heeft dan in hun genootschapsrok en met hun kathederglimlach, — dan zou men bedenkende, dat de anderen al niet veel beter zijn, hém, die grooter was dan zij, maar dan ook heviger hartstochten had, niet steenigen, zoo als men doet. Waar vindt men in onze letterkundige geschiedenis de sporen, dat dichters en romanschrijvers, die voor het publiek optreden met goede gevoelens, maar van wie het toch zeer bekend is, dat zij tot de lieden behooren welke, naar Paulus' vonnis (Ef. V, 5) in het Rijk der Hemelen niet zullen binnengaan, waar vindt men de sporen van eenige veroordeeling der zulken? Uit volle borst juichen de zedemeesters Vorsten en Kunstenaars toe, die levenslang in overspel en allerlei ontucht geleefd hebben; en nu, door toevallige omstandigheden, het privaat-leven van eene in zoo vele opzichten grootsche, edele, godvreezende figuur aan het licht komt, heeft men geen smaadwoorden, geene insinuaties (die nog erger zijn dan de smaad), geen maagdelijke verontwaardiging genoeg, om ten zijnen opzichte te luchten.

Men moest de briefwisselingen van de deftigste nederlandsche letterkundigen

met de christelijke naastenliefde, maar met alle zedelijk gevoel. Maar Dr Wap heeft allerminst recht hier uit naam der *kieschheid* en der *piëteit* te spreken. — Op zijne vraag: aan wien de fout? antwoord ik: voor een groot gedeelte aan hem-zelfen. Waarom schreef Dr Van Vloten reeds in 1869, dat het gebleken was, dat de dagteekening van Bilderdijks *tweede huwelijk*, door Da Costa gesteld op 18 May 1797, niet van *zijne* echtviering gold, maar van die van zijn vrouws oudste zuster met den Heer Rietveld Texier? Waarom hield hij zich overtuigd, dat de eigenlijke huwelijksontbinding van Bilderdijk en Odilde eerst zes jaren later plaats greep, dan in de bekende *notarieele verklaring* vermeld stond? Hoe wist hij, dat Bilderdijk nog *drie maanden* na zijn tweede huwelijk aan Odilde een briefje richtte, waarin hij haar verzoekt “provisioneel met zijn zoontje Elius” bij hem te komen, haar daarbij een ontvangst met *open hart en armen* toezeggende? Hij zelf geeft ons het antwoord: “wij danken ’t aan de onverdroten nasporingen van ’s dichters grooten maar waarheidlievenden bewonderaar, Dr Wap, dat dit thands in al zijn bijzonderheden aan ’t licht is gekomen.” En hoe was Dr Wap in staat gesteld dit alles aan het licht te brengen? Voor wie van Vlotens *Bloemlezing* gelezen heeft, en de *briefwisseling* door Ten Brummeler Andriesse ons meêgedeeld, daarmee vergeleken, kan dit geen raadsel meer zijn. Deze laatste heeft aan Dr Wap *zeer zeker* eenige brieven ter lezing toegezonden, en deze heeft, met of zonder diens toestemming, daarvan mededeeling gedaan aan Dr Van Vloten. Was dat piëteit? En hoe strookt het met diezelfde piëteit, als Dr Wap ook in deze Bijdrage weêr eenige bijzonderheden meêdeelt, die des dich-

uit het begin dezer eeuw met hoffuffers, met aktrices kennen, — men moest de schandelijke koepletten kennen, die dichters, staatsmannen, hooggeleerden, ondanks poederpruik en gouden bril in hunne ouwe-jongens-bij-een-komsten opdreunden, — om tot wat méer gelijk recht, zelfs waar het Bilderdijk geldt, gestemd te worden. Men isoleert ook dezen brievenbundel te zeer; men beschouwt de brieven niet in verband met andere gelijktijdige uitingen van Bilderdijks persoonlijkheid. Deed men dit, — zijn gemoed zou in een meer tragisch licht verschijnen, en het oordeel over hem zou rechtvaardiger zijn.

J. A. A. TH.

ters nagedachtenis niet tot eer strekken, wanneer men ze niet nader toelicht, dan de schrijver verkoos te doen? Bladz. 43, bijv. lezen wij het volgende: "Voorts is 't mij gebleken uit eene allerbeleefdste meêdeeling van den Heer Gemeente-Secretaris van Groningen, Mr J. Oppenheim, dat Bilderdijk-zelf zich vergist heeft, toen hij schreef, dat, op zijn 16 jaar, een ontwerp voor een nieuw Stadhuis van Groningen, door hem ingezonden, — 1772 — bekroond werd en uitgevoerd." Kan hier van den kant des dichters geen vergissing hebben plaats gehad zoowel met betrekking tot de plaats, als met betrekking tot het jaar der inzending? Zulke vergissingen toch zijn in Bilderdijks brieven niet zeldzaam. In 1819 zong Bilderdijk *Ter nagedachtenis* van zijn zoon Julius Willem:

Ziedaar zijn degen, pas aan 't Vaderland gewijd,
Of uitgediend — en ach — nog vlekloos van den strijd;
Geen bloeddop kleeft er aan!

Deze Julius was, zoo het heette, als *zeeofficier* in de Oost-Indische wateren overleden. "Men ziet, zegt Dr Wap, de groote dichter was reeds een jaar na zijns zoons dood vergeten, dat Julius Willem, eigenmachtig, van 's Rijks vloot op een koopvaardijbodem was overgestapt, en dus den Heldendegen voor het gewone scheepsleven verwisseld had." Wat wil Dr Wap hier te kennen geven? dat Bilderdijk omtrent zijn zoon Julius het nageslacht heeft willen bedriegen? Weet de vriend van Bilderdijk dan niet meer, welk een vaderhart in dezen dichter klopte? Kon een dichter als Bilderdijk, waar hij een geliefden zoon betreurt, die een tijd lang het vaderland gediend had, na zijn dood in hem iets anders zien dan een volmaakt krijgsman? — 't Is vreemd, dat Dr Wap ook niet vermeld heeft, dat Bilderdijk in zijn jongsten zoon (den nog levenden) een *geboren dichter* meende te erkennen, en dat deze nochtans nooit de dichterlijke lier heeft bespeeld. — Van iemand die den onsterflijken zanger van zoo nabij gekend heeft, had ik eene meer zielkundige dichterlijke beschouwing verwacht.

Bladz. 86 leest men: "Wat tot Bilderdijks melancholie in het

jaar 1809, misschien niet weinig heeft bijgedragen, was het, den 3 September, te Amsterdam, voltrokken huwelijk tusschen zijne voormalige Odilde; Catharina Rebecca Woesthoven, en den vroeger reeds vermelden Ritmeester der Koninklijke Gardes-Kurassiers, Johan, Librecht Van Westreenen. Mij werd van geloofwaardige zijde verzekerd, dat men, voor des dichters *onmatigheid*, op goeden grond, beducht, bij den Officier van Justitie maatregelen had genomen, om alle stoornis bij die echtsvoltrekking streng te keeren." Dat een dergelijk gerucht opgang gemaakt hebbe, is zeer geloofelijk. Doch hoe kon Dr Wap aan zoo iets eenig gewicht hechten? Wat zou Bilderdijk, die met zijne tweede vrouw zoo gelukkig was, zich hebben laten gelegen zijn aan deze echt zijner eerste? Ik zou veel eerder vermoeden, dat hij er zich heimelijk over verheugd heeft.

Ik zwijg van menige andere plaats van denzelfden aard, alsmede van eenige bijzonderheden van 's dichters familieleden, die zijn nog levenden zoon, met wien Dr Wap nog wel vriendschappelijk bekend schijnt te zijn, bitter gegriefd moeten hebben. Ik herhaal het: dit boek heeft mij eene te leur stelling bereikt, omdat ik van een vriend van Bilderdijk iets anders meende te mogen verwachten. — Heeft men echter eenmaal vrede met het standpunt, waarop Dr Wap zich geplaatst heeft, dan moet men bekennen, dat de schrijver met evenveel onpartijdigheid als zaakkennis zijne laatste hulde is komen brengen aan Nederlands grooten Zanger. Hij heeft een boek geschreven, dat in de handen moet zijn van elken Letterkundige, die Bilderdijk in zijne eigenaardigheden wil bestudeeren, en hem als dichter volkomen leeren kennen. Dr Wap is een groot bewonderaar van Bilderdijks poëzie, en dat geeft, in onze dagen vooral, reeds veel waarde aan zijn boek. Doch hij is ook een bewonderaar van den *mensch* Bilderdijk. Ofschoon hij zijne feilen even weinig verschoont als de hevigste van 's dichters vijanden, gevoelt hij eerbied en ontzach voor het grootsche en verhevene wat deze in zijn karakter ten toon spreidt. Hij ziet in hem geen vuigen slaaf zijner driften, die, zijn geheele leven door, deugd en

godsvrucht huichelend, steeds in zijne vaerzen aan andere als heilig en onwraakbaar heeft gepredikt wat hij zelf schaamteloos vertrad; maar

Een feilbaar-zondig mensch, doch rein door Hooger Geest;
 een raadsel-wezen, waar men schaars 't geheim van leest;
 een hemeling op aard, bedeed met wondergaven
 én zwakheên boven maat, die 's menschen broosheid staven;
 zich-zelf en velen tot een ergernis en last;
 een scherpe distelstruik, waar kostbre wijn aan wast;
 meest tastbre duisternis voor zich en voor de zijnen,
 maar land en volk een Licht, dat eindeloos zal schijnen.

Eerst en vooral vereert Dr Wap in den genialen zanger een tederen, vaderlijken vriend, en dit doet zijn hart eer. Zijne Bijdrage vangt aan met het verhaal van het eerste bezoek, door den schrijver aan Bilderdijk gebracht, toen deze nog te Leiden woonde. "Met gespannen aandacht en angstige verwachting (zegt hij) bleef mijn oog gevestigd op de deur van het nevenvertrek, waaruit de Dichterzon voor mij zou te voorschijn treden; en zie, op eens, daar was hij, daar trad hij naar mij toe, vatte mij vriendelijk bij de hand, zoo als een vader het zijn zoon zou doen, en..... weg was mijne benaauwdheid, verdwenen was mijne vrees!" — Daar bestond in der daad voor Bilderdijk geen grooter wellust dan jeugdige talenten te mogen aanmoedigen. Dan verdween de barre man, dien men vaak in zijne schriften huiverend naderde, geheel in den edelen vriend en weldoener. Dr Wap getuigt dan ook met warme dankbaarheid, dat hij, jaren lang, in "nauwe betrekking met Neerlands grootsten dichter gestaan heeft", dat hij de vertrouwelijste briefwisseling met hem voerde, en bovenmate door hem bemind werd. "Wat De Lamartine, sprekende van Lainé, zegt over dezen, zou ik (dus zegt hij) betrekkelijk Bilderdijk tegenover mij mogen zeggen: *"malgré la différence d'années, ce grand homme se sentit incliné de cœur vers moi"... Il m'aima jusqu'à la fin."*

Wij eindigen deze korte aankondiging met den wensch, dat deze Bijdrage vele lezers moge vinden, en eene nieuwe bron

voor de kennis en waardeering worden van een der voortreffelijkste geesten, die de waereld ooit heeft aanschouwd en bewonderd ¹.

¹ Een enkel taal- of stijlplekjen dient hier nog aangewezen. Bladz. 4 leest men: "Neerlands grootsten dichter, wien ik de laatste ~~ru~~ plaats te Haarlem... bereidde, *en hem daar ten grave heb heengebragt.*" "Voor wiens zwakheden ik nooit blind geweest ben, *of ze ooit zou willen verdedigen,*" Bladz. 24. "Hij bezweek voor den klank van C. Rebeccas tooverlier (dat tooverlier klinkt hier al heel zonderling), *die* den gut had binnengebragt, en *nu de Odilde werd.*" Bladz. 39. "Waar de Advokaat... eens deftig *zat te wonen.*" Bladz. 53. "*Op nieuw* — reeds *aanvang April*, 96, heeft een vuurvonk van Billahs oog Bilderdijks "uitgeblaakte tonder" *op nieuw tot vonking gebragt.*"

DOORSCHIJNENDE ZIELEN,

DOOR

MEV. EMMELINE RAYMOND.

Ieder van ons heeft, op zijne reis door het leven, eenige menschen ontmoet, die, hoewel niet schooner of verstandiger dan de meeste van hun gelijken, toch aan een ieder behaagden. Het aantrekkelijke dat van hen uitstraalde, kwam geheel voort uit de *doorschijnendheid* van hun ziel (veroorloof mij de uitdrukking), en hield aan, zelfs in de gevallen, waarin deze klaarheid noch gevoelens van bovenmenschenlijken heldenmoed, noch hoedanigheden of deugden van een zeer bizonderen aard liet doorschijnen. Dit komt hier vandaan, dat de *natuurlijkheid*, door zich zelve en afgescheiden van hetgeen zij ons openbaart, eene der verleidelijkste hoedanigheden is, en wel uit dezen hoofde, dat zij aan hen die haar waarnemen en genieten, eene volle en geheele gerustheid bijzet. Het natuurlijke (al zoÿ het de bekentenis insluiten van één of meer gebreken) treft ons ook, omdat het de oprechtheid is, even als de huichelarij onzen wrevel wekt omdat zij de leugen is, en dat zij daarenboven eene vernedering meêbrengt voor hen tegenover wie zij de moeite neemt zich te vertoonen: de vernedering namelijk, van voor dupe te worden genomen. De natuurlijkheid stemt ons tot toegevendheid, zelfs in de gevallen waarin zij onvolmaakheden aan het licht brengt; omdat zij niet voorheeft onze achting en onze bewondering te stelen. Men zou uit deze opmerkingen niet moeten besluiten, dat de oprechtheid voldoende is om de genegenheid van onze gelijken te winnen. Men kan zeer oprecht baatzuchtig en ondeugend zijn, en, bij gevolg geen aanspraak hebben op deze genegenheid. Maar ik durf staande houden, dat, zelfs in

dat geval, de natuurlijkheid eene meerderheid in zich heeft boven de gemaaktheid; want zich ontsluyerende, ontwapent het kwaad zich; zich vertoonende, plaatst het zich in het volle licht, en stelt zich dus bloot aan de nederlaag.

Maar, zonder al te diep in deze beschouwingen te willen intreden, en ons geheel beperkende binnen de grenzen van den gezelligen kout, kunnen wij verzekeren, dat iemant met middelmatige geestvermogens, maar met natuurlijkheid begaafd, altijd meer zal behagen dan zijn meerdere, doch die aan kunstmatigheid laboreert. Indien ik mij niet bedrieg, doet hij, die zich aangenaam wil maken, dus wel, wanneer hij zoo hoog klimt in zedelijke en verstandelijke waarde als hem mogelijk is, maar daarna zich ook maar geeft, voor hetgeen hij geldt, zonder valsch spel te willen spelen en zich eene meerderheid te willen doen toekennen, die hij niet bezit.

Ik geloof dat er onveranderlijk geslotene zielen zijn, bestemd om altijd in geheimzinnigheid rond te wandelen, niet om dat zij goede redenen hebben te verbergen hetgeen zij gewaar worden, niet om dat het haar aan openhartigheid of oprechtheid ontbreekt, maar om dat eene terughoudendheid, sterker zelfs dan hun wil, hen verplicht steeds omsluyerd te blijven. Die zielen zijn een raadsel dat ons dagelijks voorkomt; zij verdwijnen weder zonder zich ooit geopenbaard te hebben, en blijven soms aan zich zelf onbekend. Men zou ze, zonder onrechtvaardigheid, niet mogen rangschikken bij de genen, die geheimzinnig zijn uit voorzichtigheid, en schijnheilig uit berekening. Maar, daar er zich, de laatste ongerekend, gevallen voordoen, waarin de kleine waereldsche schijnheiligheden ons den slechten raad geven, de natuurlijkheid door de gemaaktheid te doen vervangen, geloof ik, dat het niet onnuttig is aan te toonen, hoe alle gemaaktheid ons dale doet en anderen met miskrediet en wantrouwen voor ons vervult. Eenige dwazen, ik erken het, worden er door misleid, en iedereen weet, dat er dwazen zijn ook onder de menschen van geest. Maar men kan verzekerd zijn, dat het nooit de schijnheiligheid alleen is, die eene dusdanige overwinning behaalt. Om dupes te maken, treedt zij,

in verbond met grove vleyerij en bereikt het doel, niet om dat zij de gemaaktheid is, maar om dat zij laaghartig eenige ijdelheden geveleid heeft.

Maar, tegenover sommige gevallen, waarin de gemaaktheid de overhand behoudt boven de natuurlijkheid, zijn er honderden waarin de *gemaakte* persoon den lachlust opwekt of het wantrouwen wakker maakt! Indien men de moeite wilde nemen ze op te tellen, zou men weldra overtuigd zijn dat de handigheid altijd vereenigd is met de oprechtheid, en de bevalligheid onafscheidelijk is van de natuurlijkheid. Zie eens welk eene erbarmelijke rol al die genen spelen (zonder het te weten), die zich toeyen met eene meerderheid die zij niet bezitten.

Zij, die willen dat men hen meer gefortuneerd veronderstelt, jonger, invloedrijker, beter vermaagschapt dan zij zijn, veroordeelen zich zelf tot een arbeid die zoo veel te moeilijker is, als hij vruchtelloozer blijkt en des te ondankbaarder om dat hunne pogingen, zonder ophouden herhaald, hen alleenlijk geleiden naar een geheel ander doel, dan dat wat zij begeerden of vervolgden.

Welk eene kracht deelt ons, in tegendeel, de oprechtheid mede? Zij spaart ons den tijd en de moeite, besteed aan overleggingen, die toch altijd door onvoorziene omstandigheden beschaamd worden. Zij laat ons toe het hoofdbreken te verwijderen, dat altijd de berekeningen vergezelt en onze vermogens verslijt. Zij bekleedt ons met de hoogste bevalligheid: het eigendom der doorschijnende zielen; die gelijk zijn aan zekere uurwerken van den ouden tijd, omgeven met een kristallen doos, welke aan alle blikken het geheim hunner inrichting laat zien. En als dat geheim zich openbaart zonder omwegen, kan men zeker zijn, op heel weinig uitzonderingen na, dat het werktuig geregeld is, en zeer aangenaam om te zien; dat elk zijner raderen zeer zorgvuldig en zelfs kunstig gebeiteld is; in één woord, dat men te doen heeft met een eerlijk werktuig, dat regelmatig loopt en geen de minste aanspraak maakt op verwantschap met de zwarte kunst.

Want daarin zit het bekoorlijke van de natuurlijkheid en de

klip der gemaaktheid; niemand te misleiden.... zich geven voor hetgeen men waard is, zonder te beproeven zijne waarde op te drijven, noch de achting van zijne medemenschen te verschalken. Maar de geleende bevalligheid, de geleende fatsoenlijkheid, de geleende geestigheid, zijn zoo vele paauwenveeren die men bij iedere beweging gevaar loopt te verliezen, als men de fout begaat er zich mede te tooyen. Gij zijt arm en beproeft te doen gelooven, dat gij fortuin hebt.... Gevaarlijke leugen, want om er niet van overtuigd te worden en om haar vol te houden, zult gij misschien gaan tot die uiterste grens, die de onkieschheid scheidt van door de rechtbank vervolgbare daden. Maar alvorens zelfs die grenzen bereikt te hebben, hoe veel angst ondervindt gij, en welke onnuttige uitgaven van krachten zult gij doen? Alles, om veracht te worden: want gij stelt de geveinsdheid ten dienste van de dwaaste aller ijdelheden. Indien gij, in tegendeel, oprecht en waardig de armoede aanvaardt, doet gij haar door al uws gelijken aannemen, en eerbiedigen door allen, die niet te gelijk ontbloot zijn van verstand en hart. Het is de armoede niet, die men veracht, maar wel de menschen, die dwaas genoeg zijn er over te blozen, dom genoeg, te hopen de lieden op dit punt te kunnen misleiden, lui genoeg om niet door de waarde, die zij zich-zelfen verworven hebben, de gelijken van zeer velen te willen zijn. Een doorschijnende ziel, die haar raderwerk laat zien zoo als het is, kan de armoede eerbiedwaardig maken. Een leugenaar zal haar altijd doen verachten in zijn persoon, niet om dat zij de armoede is, maar om dat hij de leugen is; om dat hij de waardigheid niet gehad heeft die haar met onderscheiding doet bejegenen.

Maar, men moet niet de eene soort van huichelarij vermijden, om zich met eene andere te omhullen. Men moet zich niet vernederen uit hoogmoed, zich neerbuigen boven mate, om het voorrecht eener terugwerking te verkrijgen, die de grenzen van de waarheid zoude overschrijden. Deze soort van valsche zedigheid vindt men niet in de doorschijnende zielen. Het is inderdaad, slechts eene van de vormen der gemaaktheid, die er zich op toelegt zich te verkleinen om er in te slagen zich te doen

verheerlijken en te gelijktijd de voorrechten in te zamelen van zedigheid beide en ijdelheid. Daarom, herhaal ik, dat indien de natuurlijkheid bevallig is, zij dit is om dat zij zich niet meer verheft dan zij zich vernedert ten koste van de waarheid; om dat zij volstrekt in de waarheid blijft bij de schatting van zich zelve en om dat zij zich niet inspant de menschen te misleiden, ten einde hunne bewondering, hunne achting of hun meegevoel te kunnen stelen. De natuurlijke mensch krijgt dat alles, wanneer hij 't verdient, maar maakt op niets aanspraak dat boven zijne verdiensten gaat.¹

¹ Vertaald, door eene lezeres der *D. Warande* en der *Mode illustrée* (XVI J., bl. 317).

HET "SALVE REGINA" VAN JAN VAN HULST,

DOOR

TH. J. I. ARNOLD.

Onder de vele belangrijke werken, uitgegeven door de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, bevindt zich ook (2e Serie N° 9) een werk getiteld: *Oudvlaemsche liederen, en andere gedichten, der 14e en 15e eeuwen*. De heer C(arton), die de uitgave van deze, voor de kennis der oude nederduitsche letterkunde, hoogst belangrijke verzameling bezorgde, deelt in een voorbericht eenige bijzonderheden mede betreffende het oude HS. zelf, alsook aangaande den inhoud en de waarde van de in dezen bundel voor het eerst uitgegevene gedichten en liederen. Hieruit blijkt, dat het HS., volgens eene overlevering, en blijkens een daarop voorkomend opschrift — dat evenwel van later tijd schijnt te zijn — afkomstig is uit de kostbare bibliotheek, die in de laatste helft der 15^e eeuw werd bijeengebracht door "Loys van den Gruythuyse dict de Bruges, ofte van Brugghe", in die tijden de schoonste en tevens de uitgebreidste in de nederlandsche gewesten, na die der hertogen van Bourgondië. Aangezien het hier bedoelde HS. evenwel niet voorkomt in het, in 1831, door den heer J. van Praet uitgegeven werk getiteld: *Recherches sur Louis de Bruges, seigneur de la Gruythuyse; suivies de la notice des MSS. qui lui ont appartenu*, schijnt het reeds vroeger, en misschien zelfs voor eeuwen — indien namelijk de overlevering en het opschrift juist zijn — uit de bibliotheek, waarin het oorspronkelijk behoorde, te zijn afgedwaald. In 1850, het jaar der uitgave van deze door den heer Carton aan het licht gebrachte verzameling, behoorde het aan den burg-

graaf de Croeser de Berghes, en hoogst waarschijnlijk berust het ook thans nog in die familie.

Met betrekking tot den inhoud en de waarde wijst de heer Carton er o. a. op, dat uit een paar der daarin voorkomende gedichten blijkt, dat die door een zekeren Jan van Hulst zijn vervaardigd, en S. aarzelt niet, om op grond daarvan, de geheele verzameling aan dienzelfden dichter toe te schrijven, met uitzondering van eenige *Liederen*, waarvan hij meent — hierbij op de taal afgaande — dat ze door een Limburger of Klevenaar zijn vervaardigd. Deze Jan van Hulst nu zou, volgens de meening van den heer Carton geweest zijn: "een brugschen dichter, eertyds joncheere, dan priester en reiziger naar de HH. plaetsen, waerschynelyk onderwyzer in de familie van Gruthuse, en pelgrim van Onze Lieve Vrouw", en elders noemt hij hem "een goed dichter, van edele afkomst, en een godvruchtig priester".

Aangezien een bijgebracht bewijs, getrokken uit een codex der 15e eeuw, berustende in de Bibliothèque de Bourgogne te Brussel¹, bevestigt, dat werkelijk een dichter, Jan van Hulst genaamd, bestaan heeft, die misschien tevens priester was, en er ook in de verzameling, waarvan hier sprake is, ten minste een paar gedichten voorkomen, die zeer zeker van zijne hand zijn, is het mogelijk, dat de Heer Carton gelijk heeft, als hij bijna de geheele verzameling aan dezen dichter toeschrijft, maar dan hoop ik voor de eer van *den priester* dat een aantal van de daarin voorkomende *Liederen* dagteekenen uit den tijd toen hij nog "de wereld antierde". Verscheidene dezer *Liederen* toch hebben, wat vorm en inhoud aangaat, zeer veel overeenkomst met de door Dr E. Verwijs, naar het brusselsche HS. uitgegevene X Goede Boerden², zoodat men moeielijk kan aannemen, dat die door een priester zouden zijn vervaardigd, zelfs niet met inachtneming van het veranderd spraakgebruik, en van veranderde zeden, en vooral niet, wanneer die priester "godvruchtig" zou zijn geweest.

¹ Zie Belgisch Museum, uitgegeven door J. F. Willems, dl. V, blz. 451.

² Dit zijn X Goede Boerden, uitgegeven en toegelicht door Dr E. Verwijs. 's Hage, 1861, 8°.

Om de zaak met meerdere juistheid te kunnen beoordeelen zou men het oude HS. zelf onder de oogen moeten hebben; maar dit is zeker, dat het werk, zoo als het thans gedrukt voor ons ligt, meer doet denken aan eene *Adversaria* van gedichten en liederen, vervaardigd door verschillende personen, dan aan het werk van eenen enkelen dichter. Ook het opschrift van het oude HS., ofschoon dan ook van jongere dagteekening, schijnt dit vermoeden te bevestigen. Dit opschrift luidt: "Rhetorycke ende ghebeden-bouck van Mher Loys van den Gruythuyse" enz. en geeft dus volstrekt geen aanleiding om te gelooven dat men hier te doen heeft met het werk van een enig dichter, hoe dan ook genaamd. De door den heer Carton reeds gemaakte opmerking, dat de taal, vooral in de 145 *Liederen*, wel eenigszins verschillend is, en dat er daaronder voorkomen, die wel een ietwat meer hoogduitschen vorm hebben, is juist, maar de liederen, die ik hier inzonderheid op het oog heb zijn, geloof ik, Vlaamsch, en de inhoud daarvan toch moeielijk in overeenstemming te brengen met den godsdienstigen toon, welke heerscht in de gedichten, die de liederen voorafgaan en volgen, zoodat ik het er voor houd, dat vooral de *Liederen* eenen anderen oorsprong hebben, en ook waarschijnlijk door meerdere personen zijn gemaakt. Aan meer bevoegden overlatende dit nader te onderzoeken, wil ik mij bepalen tot het opgeven van eenige bijzonderheden in deze verzameling voorkomende, die aan den blik van den heer Carton zijn ontsnapt, hetgeen mij, in verband met vele onverstaanbare woorden, doet twijfelen of deze uitgave wel geheel aan de vereischten van een dusdanig werk voldoet.

In de eerste plaats heeft de heer Carton niet opgemerkt dat er, behalve het door hem opgegevene *naamlied* "Aen Maria" (blz. 26), nog vele andere *naamliederen* in deze verzameling voorkomen, en wel de navolgende:

N° 20 Blz. 77. In dit lied vormen de beginletters van elk couplet te zamen genomen den naam *Maes*, die ook thans nog, zoowel voor vrouwelijke als voor mannelijke personen voorkomt, vooral in de zuidelijke provinciën der noordelijke Nederlanden.

- N° 22 Blz. 79, 80, en
 " 23 " 80, 81. In deze beide liederen vormen de eerste letters van elk couplet den naam *Marie*.
 " 25 " 82. Op dezelfde wijze leest men hierin in alle coupletten den naam *Maie* (Maaïke?) ook thans nog in onze provinciën voorkomende, en waarschijnlijk eene verkorting van *Maria*. Dat de dichter in eene bijzondere betrekking stond tot een persoon, die dezen naam droeg, blijkt nog nader uit het 44^e lied (Blz. 102, 103), waarin hij zinspelingen maakt op dien naam in de woorden "Mey" en "my".
 " 28 " 86, 87. Ieder couplet geeft in dit lied op dezelfde wijze den naam *Liegaert* (Luitgard of Liutgart).
 " 30 " 89, 90. Hierin vindt men in ieder couplet den naam *Lauwerette*.
 " 31 " 90, 91. Geeft driemaal den naam *Calle*, en
 " 34 " 92, 93 eenmaal *Violette*.
 " 39 " 98. In dit lied bemerkt men driemaal het woord (den naam?) *Triceew*, en in
 " 47 " 106 eenmaal *Nanne*. — Het lied
 " 50 " 110 wijkt van de overige naamliederen af, hierin dat het 1^e en 3^e couplet in de beginletters, even als in dat op blz. 77 den naam *Maes* bevat, en het 2^e couplet, zoo als in dat op blz. 82, *Maie*. — Het zonderlingste is nochtans het lied
 " 111 " 186 waarin men in de beginletters der coupletten, die uit een verschillend getal regels bestaan, leest: *Niete* (Agniet?) *Jan*, *Nie*, *Niet*, *Niet*.

Uit dit laatste lied blijkt, mijns inziens, dat de lezing, zoo als die hier is medegedeeld, bepaald onjuist moet zijn, eene onjuistheid die misschien te wijten is aan het HS., dat wel een afschrift kan zijn, maar die door de heer Carton zelf zou zijn opgemerkt geworden, indien hij bemerkt had dat het lied een

naamlied is. Ter meerdere verduidelijking wil ik dit lied hier afschrijven:

Nu vrolic zine, hertze ende moet,
 Ic wensche di tallen vruechden spoet;
 Ets recht, du gheifs mi zuer ende zoet,
 Toot alre stont
 Es my dijn heil vul vruechden cont.

In di so rust mijns herten bloet,
 Als ich die sien mach, vrouwe goet;
 Niet anders mi verbliden doet.

Nu vrolic zine, hertze ende moet,
 Ic weinsche di tallen vruechden spoet,
 Ets recht, du gheifs mi zuer ende zoet.

Nu neimt mi, vrouwe, in dijn behoet,
 Ich bin al dijn, des bestu vroet,
 Ende bliven sal hoe dat ye stoet,
 Troostelije mont.

Nu vrolic zine, hertze ende moet,
 Ich wensch di tallen vruechden spoet;
 Ets recht, du gheifs mi zuer ende zoet
 Toot alre stont.

De gebrekkigheid van dit lied springt zóo duidelijk in het oog, dat het bijna onnoodig is de gebreken aan te wijzen, terwijl het bovendien niet moeilijk is die ongezocht te doen verdwijnen. Men leze daartoe de beide laatste regels van het 1^e couplet, luidende:

Toot alre stont
 Es my dijn heil vul vruechden cont

ook, als referein, aan het einde van het 3^e, 4^e en 5^e couplet, hierbij in het 4^e couplet de woorden "Troostelije mont", die hoogst waarschijnlijk onjuist zijn, weglatende. De omstandigheid dat de eerste dezer beide regels nog op zich zelf staand voorkomt aan het einde van het 5^e couplet spreekt ook eenigermate

voor deze meening. Hierdoor verkrijgt men in de beginletters van alle coupletten, met uitzondering van het 2^e, dien naam *Niete*, terwijl bovendien daardoor de coupletten beter gevormd worden. Geeft men hierbij tevens acht op de spelling van sommige woorden, dan ligt de vraag voor de hand: zou de lezing wel juist zijn? Het is toch minstens zeer vreemd in den 2^{en} regel van het 1^e couplet te lezen: "Ic wensche", in dien van het 3^e couplet "Ic weinsche" en in dien van het 5^e couplet "Ich wensch", nog gezwezen van de omstandigheid dat het woord *ik* nu eens *Ic* dan weder *Ich* (misschien *Ich*) wordt gespeld, en dat er nu eens *di* dan weder *die* is geschreven, ter vervanging van ons moderne *U*.

Het voornaamste bewijs dat er redenen bestaan, om aan de nauwkeurigheid van de uitgave dezer dichtwerken, of misschien aan de daarbij gevolgde kritiek te twijfelen, is echter te vinden in het glossenlied op "Salve Regina" (blzz. 29—39), welk lied ik ter meerdere verduidelijking, met al zijne gebreken en duistere woorden, ook wil overnemen ¹. Het luidt:

SALVE REGINA.

- ¹ Sonder smette, saliche roze,
 Acoleye preciose,
 Leli vulder zuverheit,
 Verbiddiche der zonden noze,
⁵ Ewich licht gloriose,
 Baye vulder helicheit,
 Eighin woonst der triniteit,
 Ghelije ons die scrifture zeit,
 Ja, boven der naturen glose,
¹⁰ Neemt ons in u ghenadicheit,
 Als ons dat sterven wert bereit,

¹ Ik heb hierbij de regels een volgnommer gegeven om daardoor het opzoeken gemakkelijker te maken, en aan het einde van dit artikel eene proeve van verklaring van eenige duistere woorden en zinsneden laten volgen, waarvoor ik toegeeflijkheid inroep, voor het geval dat ik mocht dwalen. Inzonderheid hier, waar men niet weet of de tekst wel zuiver is, is eene juiste verklaring hoogst moeielijk. Blijkbare schrijf- of drukfouten heb ik terstond tuschen [] verbeterd en de zinscheiding zoo veel mogelijk geregeld.

Maect ons vri ter laetster pose
Jeghen alle de helsche bese.

Soete moeder, reine maghet,
¹⁵ Helpt ons eer ons di viant jaghet
 Roukeloos in sijn venijn;
 Jammerlike sijn wi gheplaghet,
 Comdi niet bi ons als men vraghet
 Om onse daden in den sijn.
²⁰ Rouct onser die besondicht sijn
 Dat wi ontgaen der hellen pijn;
 In ons te helpene niet vertraecht,
 Ende doet ons scauwen twerde anschijn
 Van hem, die watre maecte wijn.
²⁵ In duechden ons vor hem ghewaecht
 Ten ende als elc sijn oordeel draecht.

An hu, vrouwe, roupie ghenaden,
 Dat ghi mi wilt staen in staden
 Van hu te dichtene Salve;
³⁰ Teedre, alrehoochst van graden,
 Claerheit, dies niemant can verzaden!
 En ware dat woort wi hadden wee;
 Doe dinghel Gods sprac: Ave!
 Omoedelike so spraec[stu] mee:
³⁵ Ecce ancilla; sonder beraden
 Troost ons eer ons de tijt ontgre;
 Salve mater gratie,
 Puert ons van zonderliker traden,
 Eer ons die viant brinct in scaden.

⁴⁰ Salve moeder, regina mede,
 Vertooch ons dine ontfaermichede,
 Overvloeiende in alre tijt.
 Salicheit der meinschede,
 Tempel der drievoudichede,
⁴⁵ Regina bestu ghebenedijt;
 Alzo edele als ghi zijt
 Sone was, sone is, sone wert ghewijt.

Alleine wonstu den hoochsten vrede:
 Laet ons hier so lanc hebben respijt,
 50 Van zonden te sine vri ende quijt,
 Ende behoue ons, vrouwe, met uwer bede;
 An hu so staet ons zalicheit.

Door dijnre ontfaermicheden name
 Trec ons uter sonden brame,
 55 Ende brinct [ons], vrouwe, ter rechter strate;
 Claerlic in onsen sin versame
 Lelien sulc als u betame,
 Altoos t'onser sielen bate.
 Moeder v[ee]lder caritate,
 60 Aensich ons weic hers sonder mate,
 Misericordie ons wel betame;
 Up u, ic aerme, mi verlate,
 Soete ontfaermiche advocate,
 Helpt ons, du drouchs tonser vrame
 65 Christus in dinen lechame.

Vrouwe, ontfaermiche coninghinne,
 Rayen daer alle zoetheit es inne,
 Ende licht daert al bi es verclaert,
 Salich waerstu van beginne,
 70 Fondament, daer God zijn minne
 In heeft up ons gheopenbaert.
 Lof gheven di uut milder aert,
 Inghelen, meinschen, wat ye ghewaert,
 Ja, alle godlike seraphinne,
 75 Helpt ons dat ons niet ontvaert,
 Vita dulcedo, vrouwe vermaert,
 Ende spaert ons, die zijn broosch van aert,
 An hu so staen al onse ghewinne.

Du best moeder ende maghet reine,
 80 Troost ende onse hope alleine;
 Ende God heifti daer toe vercoren;
 Selve wert hi in di ghemeine,
 Vrouwe, ghi wort moeder, dan es [cleine]....

Sonder pine ende sonder toren,
⁸⁵ Puer ende suvre als te voren;
 In pinen waren wi verloren,
 Ruste brochstu in desen weine.
 Haelt ons met hu ten hoochsten coren,
Maria, rose zonder doren,
⁹⁰ Uwes ghelike ne was negheine,
 Spes nostra sidi fonteine.

God groetu, so mach blidelyc
 Elc tot u segghen ende nerstelyc:
 "Moeder, du hebs ons verloost,
⁹⁵ Ende daet den here van hemelryc
 Neder commen in eerderijc,
 Tonser vromen, die waren ghenooft,
 Ende staerf om ons te ghevene troost.
 Salve, zuut, west, noort ende oost
¹⁰⁰ Hebstu ghewonnen moederlijc,
 Troost ons, want elc dijnre hulpe ghe...
 Fel es de viant ende gheboost,
 Laet ons ontstaen ghenadelijc,
 Ende dat wi vlien der hellen slijc.
¹⁰⁵ Nu, vrouwe ontfaermich ende ghenadich,
 Te di roupen wi, die zijn mesdadich,
 Ende vul ghebreckeliker zonden,
 Swaerlic besmet ende seer verladich;
 Jo[nn]e hulp, vrouwe, ['t] es so gheradich,
¹¹⁰ Negheen meinsche en cant ghegronden.
 Hu loven wi met allen monden,
 Ad te clamamus tallen stonden,
 Confortereghe ghestadich,
 Lost ons van den helschen honden,
¹¹⁵ Altoos willi ons verslonden;
 Cracht ghef ons hem te zine versmadich,
 Rechtvarich ende in duechden dadich,
 In di so hoopt elc zondich lijf,
 Moeder, maghet ende wijf,
¹²⁰ An di so roupen wi meere ende minder:
 "Rouet onser of wi sijn kaitijf."

- Op di so roupen wi even stijf
 Met herten, wi aerme kinder,
 Vul ellenden hier ende ghinder:
- ¹²⁵ "Altoos wilt wesen ons bewinder,
 Lost ons te tijt vor tsfiant's kijf;
 Laestu hem staen na onsen inder,
 Ende du dan niet best ons ontbinder,
 Æxules filii Eve gherijf,
- ¹³⁰ In doghene eliven wi even stijf.
 Al vul gratien, roze root,
 Helpt ons in allen wederstoot,
 Recht eist dat elc dijr hulpen aenva;
 Godt bi den inghel di ontboot
- ¹³⁵ Ons te helpene uter noot.
 Ave, gracia plena,
 Dominus, ende daer na
 Woorts[t]u sijns vul, Maria,
 Ontfaermet onser, cleen ende groot,
- ¹⁴⁰ Crachtelic ons te hulpen sta;
 Ad te suspiramus, sla
 Tonswaert dijn oghen in dure der doot,
 Aelt ons metti in Abraems scoot,
 Na der schrifture orconde.
- ¹⁴⁵ O Vrouwe, so bestu van Gods monde
 Salich, helich, ghebenedijt,
 Ten mochte noit, no het en conde
 Refuus ghepeins van enicher zonde
 An di ghecomen, tenigher tijt:
- ¹⁵⁰ In dinen gheest was God bevrijt,
 Lofs ghi alles waerdich zijt,
 Laet u ontfaermen talre stonden
 Ons zuchten, ons weenen ende ons ghecrijt,
 So dat wi keren ons jolijt
- ¹⁵⁵ Te di, gementes et flentis uut gronde;
 Vrouwe, ons troost bi di begonde.
 O vrouwe, die zijt boven der manen,
 Sonne, die in eleker banen
 Met uwer rayen bescinct gratie
- ¹⁶⁰ In dit allendiche dal van tranen,

So wilt te duechden ons vermanen,
 Ende hoet ons voor tsfiants temptatie;
 Rouet onser, so dat onse nacie,
 In hac lacrimarum valle spacie,
¹⁶⁵ Crighe de zonden of te planen.
 Ontfaet, vrouwe, ons salutatie,
 Ruumt ons van allen falatie,
 Daer ons de viant bi mach tanen,
 En es hier tsine maer een wanen;
¹⁷⁰ Sterre zi di, die den nacht
 Ons ten lichten daghe hebt bracht,
 Claerheit vul van shemels dauwe,
 U bidden wi, ghi hebbes macht,
 Laet ons te tijt des viants cracht
¹⁷⁵ Ontstaen, dat wi uut sinen ghelauwe
 Sijn. Eya, ergo, weest up trauwe
 Advocata nostra, vrouwe,
 Dat ons dijn edele werde dracht
 Niet en zende in ewichen rauwe,
¹⁸⁰ O vrouwe, als men elx ordeel scauwe,
 Sijt ons vorsprake, ende ons bewacht
 Crachtelic vor tsfiants geslacht.
 O alre omoeden exemplaer,
 Neemt ons in hoeden, speghel claer,
¹⁸⁵ Vrijt ons voor den helschen vos,
 Ende dine ontfaermiche oghen staer
 Recht up ons in den lesten vaer;
 Thijf es hier in mesdaden gros,
 Helpt ons van zonden maken los,
¹⁹⁰ Eer ons tot hem der hellen ros
 Trecke, ende stiert ons altoos naer
 Illos tuos misericordes oculos,
 Hier in dit aerme eerdsche mos;
 Ende dat wy moghen openbaer
¹⁹⁵ Scauwen die vruechden sonder jaer.
 Van hoverden ende van nide
 Maect ons vri, dat wi te tide
 Bekeeren ter omoedicheit,
 Ende van luxurien ende van stride

- ²⁰⁰ Niewer in te werdene blide,
 En sie der sielen zalicheit;
 Doet ons altoos zijn bereit
 In werken daer Gods eere in leit.
 Comt, keert u oghen ghebenedide
²⁰⁵ Tonswaert, want ons nauwe steit,
 Vul smetten es ons vleeschich cleit;
 Maria, ad nos converte stide,
 Fel es die viant van beride,
 Raeye, daer dheliche gheest in sceen,
²¹⁰ Vrouwe, ende wilde vleesch ende been
 Claerlijc bin uwen live ontfaet.
 Toedoen no hulpe ne wasser gheen
 Van niemen dan van Gode alleen;
 Met minnen haddi hu bevaen,
²¹⁵ U gaf hi cracht ende rein vulstaen,
 Ende moeder ende maghet sonder waen,
 Noit maghet en was so reen;
 Ter tijt helpt ons van zonden dwaen,
 Reine, so dat wi scouwen aen
²²⁰ Jhesminne, die den helschen steen
 Scuerde, ende sprac sire vrienden ween.
 Tempel Gods, vercoorne zale,
 Vertoocht ons in den lesten male
 Jhesuse, dheliche vrucht van di;
²²⁵ Na desen levne so hale
 Ons so dat ons niet en fale
 Benedictum fructum ventris tui;
 In allen node, so stant ons bi,
 So dat die ziele behouden zi.
²³⁰ Puert ons van zondeliker quale,
 Ontfaet die bedinghe van mi,
 Salve mater Domini,
 Troost mi, want ic in zonden dwale,
 Helpti mi niet ic neder dale.
²³⁵ O glorieuse, vercoorne bruut,
 Coninghinne, die den tribuut
 Hebt verwonnen van vrou Yeven;
 Christus cam des levens fruct

In di ghedaelt, die di saluut
 240 Lieflic ontboot sonder brieven;
 Int cruce hinc hi tusschen twee dieven,
 Vercoorne maecht, laet u ghelieven
 Mi hem taenziene na 'slevens uut;
 Ontbiedt ons van des viants grieven,
 245 Sijt ons secours vor al meskieven,
 Toocht ons na dit levens uut
 Eewelic des hemels cruut:
 Nobis post hoc exilium,
 Diva flos, dei templum,
 250 Et virgo, vrouwe ghebenedijt,
 Ostende na dit levendum
 Claerlic dinen zone Jhesum.
 Lost ons in die laetste tijt,
 Ende quijt ons vor des duvels niijt.
 255 Moeder, ondoe den mantel wijt,
 Ende dec ons aerme, al niet som;
 Ne sijn wi niet van di bevrijt
 So blijf wi eewich in subdijt;
 Ontraec wi in de wegheu crom,
 260 Pijnlic bliven wi int ghedrom.
 Ic aerm meinsche, zere bezondich,
 Aenroupe di ende dijns vermondich,
 O Clemens, vul des hemels gave,
 Dijn kijnt so saechstu anghen wondich,
 265 Van rouwen waerstu so dorggrondich,
 Liever moeder, sciet nie kints ave,
 Claghende ghinstu tsinen grave.
 Jan was dijn troost, dijn herten lave,
 Sulc wissel en was noit niemen condich.
 270 Vrijt ons voor den helschen rave
 Int ende, dat hi ons niet en scave.
 Rouct mijns, ende maect mi duechden....
 Ghierich es hi ende verslondich,
 O pia gloriosa Ave,
 275 Regina vul alre medicine,
 Gratia beata mater Dei;
 O dulcis, onser alre pine

Muechstu metter ghenaden dine
 Al verbidden; memento mei!
 280 Raeu es mijn leven als een ei,
 Ic bem nu hier ende morghen wei,
 Alte onzeker es hier te zine,
 Antreckel es der zonden rei.
 Maria, hoet mi vor tghescrei,
 285 Ende vor die ewiche karine;
 Nem met di de ziele mine; Amen."

In dese Oratie es verclaert
 Al uute ¹ Salve Regina;
 Neimt van boven neder waert
 Vorsienlic ² so eist gheopenbaert,
 Also als icker mi an versta,
 Niet dat ic dichter bem vermaert.
 Hu biddic sondich sere beswaert,
 Voor mi een Ave Maria
 Leest ³ dat mi God so langhe spaert,
 So dat ic mi van zonden dwa ⁴
 Te tijt eer mi hier tlijf ontga.

Bij eene, ook maar eenigszins aandachtige lezing der vijf eerste regels van den slotzang, komt men vanzelf tot de ontdekking dat het geheele *Salve Regina* voluit in de aanvangletters der regels van het gedicht te vinden is, en het is bijna onbegrijpelijk, dat vooral deze laatstgenoemde bijzonderheid aan het oog van den heer Carton is ontsnapt.

Intusschen stuit men, dit wetende, en de antiphoon *in de aanvangletters van het gedicht lezende*, op eenige onjuistheden die, òf in het oude HS. zelve moeten bestaan, òf waarin de lezing van den tekst, zoo als die hier door den heer Carton wordt gegeven, onnauwkeurig is. De wisselzang *Salve Regina* luidt:

¹ *Al uute*, het geheele.

² *Vorsienlic*, Aan den aanvang der regels zichtbaar.

³ *Leest*, Bidt. ⁴ *Dwa*, reinig.

Salve Regina, mater misericordiae,
 Vita, dulcedo, et spes nostra salve,
 Ad te clamamus exules, filii Evae,
 Ad te suspiramus gementes et flentes in hac
 lacrymarum valle.
 Eia ergo advocata nostra, illos tuos misericordes
 oculos ad nos converte.
 Et Jesum benedictum fructum ventris tui, nobis
 post hoc exilium ostende.
 O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria. Amen.

Wanneer men nochtans de antiphon leest in de beginletters
 van het gedicht van Jan van Hulst, zooals dat voor ons ligt,
 dan verkrijgt men die als volgt:

SALVE REGINA, MISERICORDIE,
 VITA, DULCEDO, ET SPES VOSTRA SALVE,
 AD TE CLAMAMUS EXULES, FILII EVAE,
 AD TE SUSPIRAMUS GEMENTES ET FLENTES IN
 HAC LACRIMARUM VALLE.
 EIA ERGO ADVOCATA NOSTRA, ILLOS TVOS
 MISERICORDES OCULOS AD NOS CONVERTA.
 ET IESVM BENEDICTVM FRUCTVM VENTRIS
 TVJ, NOBIS POST HOC EXILIUM OSTENDE.
 O CLEMENS, O PIA, O DULCIS VIRGO MARIA.
 MARIA. AMEN.

Bezien wij nu de afwijkingen in tekst en spelling eens wat
 nader.

Het verschil van AE en E aan het einde der woorden
 "misericordiae" (reg. 23) en "Evae" (reg. 77) komt natuurlijk
 niet in aanmerking; dit is eene vrijheid die men zich wel eens
 meer veroorloofde. — Zoo is het ook met de H in het woord
 "Ihesum" (reg. 193) dat men in oude HSS. en drukwerken
 dikwijls aldus vindt geschreven. — De omstandigheid dat er
 meermalen eene H als beginletter voorkomt, waar eene E en
 eenmaal daar waar eene A had moeten staan, komt ook in
 soortgelijke liederen meer voor, en schijnt geoorloofd te zijn
 geweest. Men ging dan daarbij op de navolgende wijze te werk:
 kon men, wanneer men als beginletter eene vocaal noodig had, geen

geschikt woord vinden, dat met de noodige vocaal aanving, dan zocht men een woord met de letter H aanvangende, doch waarvan de tweede letter de benooidge klinkletter was. De H werd dan als stom gerekend, en de daarnevens staande klinkletter trad daarvoor in de plaats. Zoo is het ook hier. Ook het tegenovergestelde geval komt somtijds voor, dit namelijk, dat men, eene H noodig hebbende, en daarvoor geen geschikt woord kunnende vinden, doodeenvoudig eene H plaatste voor eenig woord dat met de benooidge klinkletter aanving. Ook dit geval komt in ditzelfde gedicht voor, en wel in den 7^{en} regel van den slotzang, alwaar willekeurig eene H is geplaatst voor het woord "U", omdat de dichter die H noodig had om het woord "*Hulst*" te vormen, en in den zin van het gedicht geen woord kon vinden met eene H aanvangende. — De W in plaats van eene V in het woord "*advocata*" (reg. 138) laat zich ook verklaren. Waarschijnlijk was in het HS. de W gevormd door twee naast elkander geplaatste V's, zooals dit, zelfs in veel lateren tijd, ook nog wel in schrift en in drukwerken voorkomt. — Ook over eene vijfde afwijking kunnen we heenstappen, namelijk over de C in de woorden "*exules*" (reg. 65) en "*exilium*" (reg. 238), die daarin als X voorkomt. Het woord *Christus* toch moet op beide plaatsen de benooidge X leveren, en doet dit waarschijnlijk ook in het oude HS., waarin dit woord, zooals gewoonlijk bij verkorting in HSS., wel *Xpus* zal zijn geschreven, doch de heer Carton, niet bemerkte hebbende dat de beginletters van het gedicht het *Salve Regina* moesten opleveren, heeft waarschijnlijk in plaats van de verkorting *Xpus* het woord *Christus* voluit geschreven, waardoor de X in eene C wordt veranderd. Doch hiermede is dan ook de toegeeflijkheid ten einde. De navolgende afwijkingen moeten bepaald foutief zijn:

- 1° het ontbrekende woord *Mater*, in den eersten versregel van de Antifoon.
- 2° De T in het woord "*dulcedo*" (reg. 30).
- 3° De V in het woord "*nostra*" (reg. 41).
- 4° De R in het woord "*exules*" (reg. 67).
- 5° De O in het woord "*lacrymarum*" (reg. 122).

6° De herhaling van de letters *rgo* in de 275°—277° regels.

Tot slotte komt de vraag: aan wien de schuld? Aan te nemen dat de dichter zelf deze fouten zou hebben gemaakt, is moeielijk; die, zonder het oude HS. gezien te hebben, alleen op rekening te stellen van den heer Carton, zou onbillijk zijn, en er blijft dus niets anders over dan te gelooven dat het HS. een *afschrift* is, waarin door den kopiïst deze fouten zijn gemaakt. Intusschen brengt ook dit de zaak nog niet tot volkomen klaarheid, en blijft er nog overig het navolgende te bemerken. De heer Carton, die zich, zonder gebruik te maken van eenige kritiek, geheel aan het HS. schijnt te hebben gehouden, heeft de 91 eerste versregels in 7 coupletten, elk van 13 regels afgedeeld, en laat de overige 15 coupletten zonder eenige tusschenruimte doorloopen, ofschoon ook in dat gedeelte van het gedicht dezelfde verdeeling bestaat, want met elken 13^{en} regel is een couplet geëindigd. Het geheele gedicht bestaat dus uit 22 coupletten van 13, en een slotzang van 10 regels. In deze coupletten rijmen steeds de regels 1, 2, 4, 5, 9, 12 en 13 op éenen, de overige op eenen anderen klank. Afwijkingen van dezen regel komen slechts voor in de 51e en 77e versregels, en de laatste misschien nog door de onjuiste herstelling van een woord dat in het HS. onleesbaar was geworden. Kleinere afwijkingen, in de regels 9, 12 en 13 van het 20e couplet (de versregels 256, 259 en 260), welke regels uitgaan op den klank *om*, ofschoon die hadden moeten eindigen met *um*, en die in den 1^{en} regel van het 22^e couplet (274^{en} versregel) waar men het woord "medecine" laat rijmen op het woord "Ave" stel ik op rekening der dichterlijke vrijheid. Deze fouten daargelaten zijn de 22 coupletten volkomen, en regelmatig gevormd, en toch ontbreekt in den tekst van de antiphon het woord *Mater*, en komen de letters *rgo* daarin te veel voor. Zonder dit laatste nu op rekening van den bewerker der uitgave van deze hoogst belangrijke verzameling te willen stellen, vrees ik toch, dat deze zich te slaafs aan het HS. heeft gehouden, dat misschien een slecht afschrift is, en in verband met de reeds vroeger gemaakte aanmerkingen, en met vele duistere en zelfs onverstaanbare woorden, die niet

alleen in dit gedicht maar ook in alle gedichten en liederen in deze verzameling voorkomen, vraag ik nogmaals, zou deze uitgave wel in alle opzichten voldoen aan de eischen van een dusdanig werk?

Den Haag, Mei, 1876.

WOORDVERKLARINGEN.

- V. 2 Acoleye Akelei, eene in die tijden zeer geliefde bloemensoort.
 „ 4 Verbiddiche der
 zonden noze. . . Voorbidster, tot herstelling der schade ons door de
 zonde toegebracht.
 „ 6 Raye Straal.
 „ 9 Boven der natu-
 ren glose Uit de natuur niet te verklaren (bovennatuurlijk).
 „ 15 jaghet vangt; in handen krijgt.
 „ 16 roukeloos zonder dat wij er acht op slaan.
 „ 19 in den fijn In het einde.
 „ 20 Rouet onser . . . Geef acht op ons, kom ons te hulp.
 „ 25, 26 Gewaag voor Hem van ons in 't goede (geef gunstige
 getuigenis), in het einde (in het Laatste Oordeel)
 als elk zijn vonnis meêkrijgt.
 „ 28 staen in staden . in staat stellen.
 „ 32 En ware dat woort
 wi hadden wee . Hadt gij niet dat woord gesproken (in antwoord op de
 boodschap des Engels), wij zouden ongelukkig zijn.
 „ 36 ontgre ontvliede, ontglijde.
 „ 38 traden smetten, vlekken.
 „ 46, 47 Zoo edel als gij zijt was er, is er niemand, zelfs
 geen gewijde (priester).
 „ 54 utersondenbrame. uit de doornen der zonden.
 „ 60 Aensich Aensiet.
 „ „ weic hers weekaarts? (die vatbaar zijn voor alle indrukken,
 goede en kwade).
 „ 61 Ons wel betame. hebben wij wel nodig.
 „ 64 vrame nutte, voordeele.
 „ 67 Rayen Stralen.
 „ 75, 76 Dat het zoete leven (hiernamaals) ons niet ontvalle.
 „ 82 zelf deelt hij door u zich aan ons-allen meê.
 „ 83 dan es [cleine] . (niet weinig).
 „ 84 toren verdriet.
 „ 87 in desen weine . . in dit leed.
 „ 90 Uws gelijke was er nooit.
 „ 91 Gij, fontaine, zijt onze hoop.
 „ 97 Ten voordeele van ons, die beschadigd waren.
 „ 102 gheboost boosaardig.
 „ 103 ontstaen weerstand bieden.

- V. 108 verladich beladen (met zonden).
 „ 113 Confortereghe
 ghestadich . . . onvermoeide versterkster.
 „ 121 Rouct onser of
 wi sijn kaitijf . Kom ons te hulp, of wij zijn ellendig.
 „ 125 bewinder bestuurder, bestuurster.
 „ 126 kijf strijd, aanvechting.
 „ 127 Laestu hem staen
 na onser inder. Laat gij hem trachten naar hetgeen ons schaden kan.
 „ 129 gherijf hulp.
 „ 130 Dan blijven wij in dezelfde ellende
 „ 133 aenva , aanneme, aanvaarde.
 „ 134 ontboot zeide aan.
 „ 142 dure de ure.
 „ 143 Aelt ons metti. Haal ons met u.
 „ 148 Refuus ghepeins Eene ongeoorloofde gedachte.
 „ 152 ontfaermen . . . bewegen.
 „ 165 of te planen . . gelijk of effen te maken; uit te wisschen.
 „ 167—169 Ontsla ons van al het schijnschoon, waardoor de
 vijand ons tracht te verlokken; het leven hier
 beneden is toch maar een valsche schijn.
 „ 175 Ontstaen weerstaan.
 „ „ ghelauwe macht, overheersching.
 „ 181 ons bewacht . . bewaak ons.
 „ 187 vaer vrees, angst.
 „ 188 gros zwanger.
 „ 193 mos moeras.
 „ 205 want ons nauwe
 steit want het staat slecht met ons.
 „ 207 stide gestadig.
 „ 208 van beride . . . in zijne aanvechting.
 „ 218 dwaen wasschen; reinigen.
 „ 220 Jhesminne . . . De lieve Jesus.
 „ 237 Yeven Eva.
 „ 238 Christus, de vruchtbare boom des levens (?)
 „ 240 ontboot aanzeide.
 „ 243 's levens uut . . 's levens einde.
 „ 245 wees onze hulp bij alle tegenspoeden.
 „ 246, 247 Toon ons na het einde dezes levens, voor eeuwig
 de bloemen des hemels.
 „ 248—252 Toon ons, na dit leven — deze ballingschap — klaar-
 lijk uwen Zoon Jesus, o godlijke bloem, tempel
 Gods en maagd, gezegende vrouwe.
 „ 256 al niet som . . al niets om (?) die naakt zijn (?)
 „ 257—260 Worden wij door u niet vrijgemaakt, zoo blijven wij
 eeuwig (aan den duivel) onderworpen. Verdwalen
 wij op de kromme wegen, zoo blijven wij pijnlijk
 in het nauw.
 „ 264 anghen hangen.
 „ 266 scietniekintsave. scheid u niet van uw kind.
-

ELCK SIJN BEURT,

DOOR

J. W. BROUWERS, Pr.

Aarzelen we niet, wat groote mannen te laten schieten,
wanneer ze ons niet waarlijk groot blijken.

JOH. VAN VLOTEN.

De vroolijke Historie van Ph. Marnix Heer van
St^e-Aldegonde, en zijne vrienden; eene zedeschets,
opgedragen aan alle zijne bewonderaars, door D^r
P. P. M. ALBERDINGK THIJM.

Op het veld onzer Nederlandsche Geschiedenis, als in de
goud- en diamantvelden van den Oranje-Vrijstaat, is er, in de
laatste jaren, niet weinig schats aan den dag gekomen. Men
duide het onzen voorgangers niet al te zeer ten kwade, dat zij
ons ook in de mijnen van de verloopene eeuwen nog ongerepte
aardlagen hebben overgelaten. Groot is dan ook de vooruitgang
der historische wetenschap, waarvan onze dagen getuigen zijn.
Drie hindernissen, welke de geschiedschrijvers bijna drie eeuwen
lang belemmerden zich tot eene meer volledige kennis der XVIe
eeuw te verheffen, zijn in onze eeuw, door onvermoeide en
vruchtrijke navorschingen en onverschrokken liefde tot waarheid,
uit den weg geruimd geworden.

Ten bewijze wil ik drie grondredenen van het gebrekkige
onzer geschiedenissen in de twee vorige eeuwen, hier aanstip-
pen, en tevens van ons vooruitgaan doen blijken door drie
beroemde geschiedkundige schrijvers uit Noord- en Zuid-Neder-
land, die, en dat gebrekkige erkennen, en, wat meer zegt,
verhelpen in niet geringe mate.

De 17 Nederlanden der XVIe Eeuw waren sedert bijna 15
jaren op nieuw vereenigd tot één koninkrijk, toen Mr Groen

van Prinsterer, destijds referendaris bij het Kabinet des Konings, zijne "redevoering"¹ over de redenen om de geschiedenis der natie bekend te maken," te Brussel uitgaf in 1829. Men ging toen nog mank, hier te lande, aan het eerste gebrek, aan de eerste belemmerende hindernis, het ongebruikt laten der bronnen. Terecht zei toen de veelbelovende, talentvolle, welsprekende Rechtsgeleerde, *dat het oude standpunt* en de aloude stilstand onzer Historie niet langer houdbaar is; "L'opinion publique est encore fixe au sujet des événements et des personnages marquans et n'a éprouvé que peu de contradiction. En Angleterre on se serait autrefois gardé de révoquer en doute l'habileté politique d'Elisabeth. Nous en sommes aujourd'hui à peu près au même point. Cet état de choses ne peut durer; La science a marché; on a puisé aux véritables sources, consulté les archives, découvert des documens précieux; des savants laborieux se sont livrés à des travaux opiniâtres et difficiles et commencent à s'apercevoir de notre ignorance.

Wij zijn ook *heden* nog bijna op datzelfde standpunt. De openbare opinie is nog dezelfde betrekkelijk de voornaamste gebeurtenissen en de hoofdpersonen. Om dat gebrekkige der nederlandsche Historiën te verbeteren heeft de Heer Groen zelf veelhelpende bijdragen geleverd en nieuwe bronnen mogen ontsluiten in zijne *Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau*, en waarvan de Eerste Serie, 8 deelen met supplement, loopende van 1552 tot 1584, in een tijdsbestek van 13 jaren, te Leiden verscheen 1835—48.

De tweede serie, handelende over de honderd volgende jaren, van 1584 tot 1688, verscheen in 5 deelen, te Utrecht, in 1857 en volgende jaren. Nog veel meer schatten van onberekenbare waarde heeft België, door de wereldberoemde werken van zijn Gachard, en tal van andere waardige mede-arbeiders in die goudvelden van het verleden, voor het tegenwoordige en het toekomstige geslacht, aan het licht gebracht.

¹ Die rede was ook door den Heer Groen in 1826 voorgedragen voor de Maatschappij *Diligentia* te 's Gravenhage, en in 1827 te Rotterdam, voor de R. afdeling van de Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.

Het tweede gebrek van weleer was eene schreeuwende onvolledigheid, gedeeltelijk ontstaan uit de onkunde, pas aangewezen, en gedeeltelijk uit de nu hier aan te wijzen politieke toestanden: — woordvoerders zullen zijn de Heeren Groen en Dr Fruin, Hoogleeraar aan de Academie te Leiden. — “Ook in de tijden onzer vrije Republiek kon de Historieschrijver niet, en mogt hij ook niet — dus luiden de eigene woorden van Mr Groen — kon de Historieschrijver niet, en mogt hij ook niet al datgene zeggen, 'tgeen tot de volledigheid eener getrouwe geschiedenis behoort”¹.

Ook dit euvel is in onze eeuw voor een niet gering deel verdwenen. Voor allen heerscht in de tegenwoordige Nederlanden, in het Zuiden, in het Noorden, overal gelijke vrijheid — Antwerpen met zijne Marnixvrienden willen eene uitzondering maken.

Ter bevordering van wetenschap en waarheid wordt van die vrijheid meer en meer gebruik gemaakt. Betreffende Noord-Nederland, zij ons dat gebrek van voorheen, de verbetering van thans en het gebruik dier vrijheid in onze dagen verklaard, getuigd en bevestigd door Dr. R. FRUIN, b. v. in *De Gids* van 1867, blz. 285: “gelukkig onze tijd, waarin het schoone denkbeeld van (John Stuart) Mill in zijn gulden verhandeling *on liberty* — nog wel *niet* algemeen gehuldigd wordt, maar toch reeds meer dan ooit te voren heerscht en nog gestadig veld wint. Hoe zou vóór één of twee eeuwen de katholiek bejegend zijn, die hier te lande in de volkstaal den opstand tegen Philips van Spanje en tegen de kerk van Rome had geteekend gelijk Dr. Nuyens doet....? Welk een kreet van verontwaardiging en woede zou er tegen zulk een onverlaat uit alle oorden van het land zijn opgegaan! Hoe dringend zouden de Predikanten over zijn “paepsche stouticheydt” aan de Staten geremonstreerd hebben! De Staten hadden niet kunnen nalaten het libel te verbieden, en den auteur, zoo zij hem niet over het hoofd konden zien, in boete te beslaan en uit te bannen.”

In het koninkrijk der Nederlanden bestaat er oneindig meer

¹ Aangeh. Redevoering, blz. 27.

vrijheid voor allen dan in de tijden dier hooggeroemde vrije Republiek.

Elders zegt dezelfde schrijver in hetzelfde maandschrift (Mei, 1865): "geen wonder dat ons volk de geschiedenis van den opstand tegen Spanje maar onvolledig kent, onze protestantsche geschiedschrijvers achten zich niet geroepen om de wandaden, die de opstandelingen gepleegd hebben, breed uit te meten...."

Dit derde gebrek, partijdigheid voor de opstandelingen en tegen de anderen, heeft thans veel minder vat op onze nog levende geschiedschrijvers dan op hunne voorgangers. Niet weinigen onder hen verheffen zich boven die bekrompenheid der vrije republiek, blijven niet langer volslagen blind voor de wandaden hunner partijgangers, noch sluiten moedwillig de oogen voor het roemenswaardige in hunne tegenstanders. Men zoekt meer onvoorwaardelijk de historische waarheid, zonder aanzien des persoons. Hier mag als groote voorganger geroemd worden de groote Bilderdijk.

Bilderdijk, die "omtrent de beoefening onzer historie, meer nut dan welligt alle zijne berispers te zamen gesticht heeft," hij gaf den stoot, met eenen niets vreezenden en niemand ontzienden moed. Verontwaardigd en gebelgd door het redeloos en eentoonig napraten van de groote menigte der nederlandsche historiën en verhandelingen en verhandelaars, schijnt hij zich soms te willen verlustigen, en gaat soms wat ver, in het ontleden en verbrijzelen van wat men vroeger met bijbelschen eerbied, in het beloofde land van het moderne uitverkoren volk, had vereerd en aanbeden.

Protestant als hij was, dorst hij breken met hetgeen de protestantsche overlevering in 's lands geschiedenis ten onrechte geheiligd had. Als in een' godstitel van onfeilbaarheid had zich de heerschende opinie omhuld en verschanst; men hield zich overtuigd de grenzen der waarheid, de volle waarheid te hebben bereikt. Bilderdijk verstrooide dien waan. Die verschansing bezweek onder Bilderdijks reuzenslagen:

Bilderdijk dissipa le prestige d'infailibilité dans lequel l'opinion dominante avait trouvé sa sauvegarde; il fit sentir, même

à ses antagonistes, la nécessité de revenir sur des questions qu'on avait cru décidées.... ce fut là un gain immense: la science, longtemps stationnaire, parce qu'on croyait avoir atteint les limites de la vérité, reprit sa marche par l'impulsion du doute. Aldus Groen zelf in Arch. I. 32.

Uit Bilderdijks school sproot voort de Heer Groen, die later gevolgd werd en had kunnen overtroffen worden door een Bakhuizen van den Brink, Fruin, Van Vloten en tal van anderen.

Op den huidigen dag gaat men meer van den stelregel uit, dat, gelijk de geroemde Archivaris Bakhuizen van den Brink, in zijn *Notice sur le dixième denier*, zich uitdrukt, "la postérité doit justice même au duc d'Alve".

Wij voelen ons aangetrokken, zegt Dr. Fruin, (in *De Gids* van Mei, 1865), blz. 294) door het goede, onverschillig waar wij het vinden. Zoo is er dus niets wat ons verhinderen kan het goede bij de Spaanschgezinden, bij Philips zelfs en bij Alva, op te merken en te roemen; niets wat ons weêrhouden zou te vermelden en te laken wat de opstandelingen misdreven mogen hebben. Mocht Dr. Fruin altijd trouw zijn aan dat goede voornemen!

Die vooruitgang naar de waarheid, dat streven naar billijke onpartijdigheid door den reus Bilderdijk begonnen, door ettelijke andere uitstekende landgenooten gevolgd, was een vierdel eeuws na die eerste stappen van den Heer Groen in zijne gemelde voordracht gedaan, nog niet veel gevorderd, daar zelfs Dr. Fruin zich nog in 1858 genoopt gevoelde te bekenen, bij monde van den *Alg. Kunst en Letterbode*, N° 41: "het valt velen nog moeilijk de geschiedenis van voor derde halve eeuw (tijdvak van Oldenbarneveld), zonder hartstocht, onpartijdig aan te zien.... en het is de moeite waardig de boeken te lezen, die *nog in onze dagen* door rechtzinnigen over den advocaat geschreven worden. Hij is hun de zondebok "op wiens hoofd de schuld van een geheel geslacht geladen wordt. Niets kwaads is er waartoe men zulk een man niet berekend acht.... Geen aantijging der schandschriften van 1618 is zoo onzinnig en ergerlijk, of er leven nu nog wezenlijk brave menschen die ze gelooven en ter goeder trouw verhalen."

Of het algemeen meer was gevorderd in 1872, ja, of zelfs Groen is achteruitgegaan, toen voor den advocaat een Motley optrad, zullen wij later zien.

Geen wonder dus, mogen wij op onze beurt zeggen, dat *cet état de choses d'autrefois a changé*, dat men, dank aan die studie der bronnen, die ontdekkingen van onuitgegeven documenten, die veelzijdige nasporingen veler geschiedkundigen, tot andere opiniën, tot andere overtuigingen is gekomen; geen wonder dat veel wat vroeger werd verzwegen, nu gezegd, wat vroeger werd geloofchend nu bloot gelegd wordt, en men aldus menigwerf tot eene oordeelvelling komt welke meestal geheel in strijd is met de tot nog toe geheerscht hebbende "opinion publique au sujet des événements et des personnages marquants du XVIe siècle." Ook deze uitkomst ter loops te bevestigen met een paar voorbeelden, aan partij en tegenpartij ontleend, zij hier geoorloofd.

Elck syn beurt.

DON CARLOS.

Don Carlos, de zoon van Filips II, wat heeft hij al pennen en penseelen, dichters en tooneelspelers en geschiedschrijveren stof geleverd, als ware hij wezenlijk een held geweest. Doch ziet, de geschiedenis wordt in hare bronnen nagezocht door oordeelkundige navorschingen — om ons bij slechts eenigen te bepalen — door eenen Ranke, door een von Raumer, door een Helfferich uit Duitschland; door een Prescott en een Motley, uit Amerika; brieven en andere oorkonden uit de manuscripten-verzamelingen van de voornaamste boekerijen van Europa; de staatspapieren van Castilië, van Portugal, van Rome, van Weenen, van Parijs; de archieven van Simancas worden opgespoord en opengelegd door een' Gachard — de eer van België — en het licht der waarheid is reeds op zoo vele punten gevallen dat Don Carlos thans bekend staat voor wat hij in waarheid is geweest, namelijk eene vrij onbeduidende figuur, een wanscheepsel naar lichaam en ziel. Bijna elke trek, waardoor men hem tot held verheffen en zijn vader Filips tot een duivel verlagen wilde, is gebleken onwaarheid en leugen te zijn.

Elck syn beurt.

KARDINAAL GRANVELLE.

Wie is al meer, van de XVIe tot de XIXe eeuw, metzwarte

kleuren geschilderd dan wel de man, die inderdaad het bestuur der Nederlanden heeft in handen gehad, Antonius Perrenot, Bisschop van Atrecht, meer bekend onder den naam — en titel hem wat later geschonken — van Kardinaal Granvelle?

En heden na met noeste vlijt en onpartijdige oordeelkunde duizenden oorkonden van vriend en vijand, van overheid en onderdaan, van mededinger en vertrouweling te hebben gehoord en gewikt en gewogen, komt de Geschiedenis alweer tot een uitkomst geheel verschillend van die "opinion publique" die sedert de XVIe Eeuw aan de orde van den dag was.

Wie zou ons dit met meer gezag en betere bewijzen kunnen aantoonen dan wel de beroemde GACHARD? Reeds vóór hem, had men pas gezien hoe èn in Zuid-Nederland èn in Noord-Nederland twee mannen van zeer verschillende richting en elkander bestrijdende beginselen, doch beiden uitmuntende geschiedkenners, tot eene dusdanige overtuiging kwamen welke ons nader wordt bewezen door Gachard, die, op zijn beurt weer meer dan *twee duizend* brieven van de *correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*, aan het publiek mededeelt, en ons verklaart en getuigt op blz. CLXIX ¹, hoe onrechtvaardige tegeningenomenheid, ontstaan in die dagen van stoornis, in dien strijd en uit dien geest van partijschappen, tegen Granvelle, de pen der geschiedschrijvers heeft misleid; hoe zelfs de belgische geschiedkundigen zich niet altijd hebben weten te onttrekken aan die vooroordeelen welke de aanhangers en volgelingen der Revolutie en der Reformatie, den Kardinaal mishandelend, hebben verspreid. Sinds de histo-

1 Les historiens, partisans de la révolution et de la Réforme, ont fort maltraité le cardinal de Granville. Les écrivains belges eux-mêmes n'ont pas su toujours se tenir en garde contre des préventions injustes, nées à une époque de troubles, de l'esprit de parti, et de l'ardeur des luttes politiques et religieuses. La réaction qui s'est opérée dans les esprits, depuis que les sources historiques ont été plus connues et mieux étudiées, a été favorable au ministre de Philippe II. Nous avons vu naguère deux hommes éminents dans les lettres, un historien hollandais et un historien belge, un écrivain protestant et un écrivain catholique, M. Groen van Prinsterer et M. le baron de Gerlache, s'accorder pour justifier Granvelle des reproches qui lui ont été faits, pour rendre hommage à ses talents, à son caractère, à ses intentions.

rische bronnen meer bekend en beter bestudeerd zijn geworden, is eene reactie in de historische wereld ontstaan die zich ter gunste van den staatsminister van Philips II uitspreekt. Aan des Kardinaals talenten, aan zijn karakter, aan zijn bedoelingen werd pas nog hulde gebracht, zoo wel door een echt protestantschen geschiedvorschcr in Holland, als door een katholiek in België, beiden bewijzen de ongegrondheid der beschuldigingen, die men Granvelle heeft aangevreven.

Hooren wij inzonderheid over Kardinaal Granvelle den heer Groen uitdrukkelijk zeggen, blz. 81, "deze veeltijds miskende Staatsman"; hooren wij hem in zijn verdediging die ter plaatse eene pleitrede wordt: "evenwel ik heb mij niet ongunstig genoeg uitgelaten over" (volgt nu eene ironische opsomming van niet gepleegde misdaden!) "ik heb mij niet ongunstig genoeg uitgelaten over den arglistigen man die spaansch krijgsvolk ter betengeling der landzaten gewild heeft, die de voorname oorzaak der oprigting van nieuwe Bisdommen geweest is; door wien de vernietiging der Privilegiën en de vestiging der Spanjaarden overheersching in Nederland bedoeld, de onbarmhartigheid van een Alva bevorderd en toegejuicht werd." Zoo immers luidde de oude zang der napraters en naschrijvers: doch hoort nu Groen: "maar hoe nu, indien al wat, in deze opeenstapeling van aanklagten, tegen hem ingebracht wordt, onjuist; indien het tegendeel waar, bewijsbaar, onwedersprekelijk is! *Zoo is het.*" Dát het zoo is, wordt door Groen zelven dan verder aangetoond.

Laten wij ook een paar van ongelijksoortige studiën der historie-reactie bij de andere partij waarnemen, en ons is het voorstel ten gehoor gebracht, van wat ons wellicht te wachten staat in eene nieuwe levensschets van Marnix van St. Aldegonde.

Elck zijn beurt.

HENDRICK VAN BREDERODE.

Wien is de naam van Hendrick van Brederode onbekend? "Hendrik van Brederode, mede-grondlegger der Nederlandsche vrijheid," zou er dadelijk de Staatsraad, Mr. M. C. van Hall, bijvoegen.

Betrekkelijk dien Hendrick van Brederode, is de heer Groen, bij de navorschingen en de uitgave der "Archives de la maison

d'Orange-Nassau" tot de overtuiging gekomen, dat "op de hoogte waar Brederode was, kan hij niet meer blijven staan"¹; dat "de hoogte die zijne nagedachtenis onder gestadig wieroken bereikt had, onverdedigbaar is"².

Veiliger is het, na ons aan den drom van ware of zoogenaamde Historieschrijvers en Poëten ontworsteld te hebben, de bronnen te raadplegen, waaruit ook wij in de mogelijkheid zijn een eigen oordeel te vormen (blz. 8).

"...Ik ben, zegt elders de heer Groen, ik ben overtuigd dat, bij een onbevangen en nauwkeurig onderzoek, zelfs de vrienden van Brederode zullen erkennen:

1°. "dat zijne gevoelens niet beantwoord hebben aan den adel zijner geboorte";

2°. "dat de lof, hem toegezwaaid, onverdiend is;

om zijn weinig aanbevelenswaardig karakter, om de losheid zijner zeden, en de middelmatigheid zijner talenten (blz. 30)³.

Als slotsom van des Heeren Groens bevinding, kan worden nagewezen, dat "Brederode blijkens eigenhandige brieven wegens loszinnigheid en dronkenschap verachtelijk was"; dat Brederode, verre van als *mede-grondlegger der Nederlandsche vrijheid* geroeind te kunnen worden, die grondlegging heeft vertraagd, en — hadde niet, volgens Groen, de Allerhoogste ook het kwaad ten goede gekeerd — zou door zijn onbezonnenheid haar belet hebben: dat "Brederode, voor den Prins van Oranje, waar deze, met afgemeten tred en welberekend overleg, naar het doel zijner toen reeds naar Godsdienstvrijheid strevende wijsheid op weg was, telkens een struikelblok geweest is"; dat "aan Brederode's voorbarig en rustverstoringend gezwets en getier — 't zijn de eigen woorden van Groen — blijkbaar in onvoorzichtige gedragingen zoowel als in den inhoud en de strekking zijner brieven, voor een goed deel, de volksopgewondenheid te wijten is, welke het leger en de beulen van Alva over Nederland gebragt heeft". En

1 Antwoord aan v. Hall, blz. 23. 2 Blz. 26.

3 In die woorden, hoe veelzeggend dan ook, heeft Groen nog verzacht wat hij in het Fransch had geschreven: il ne méritait les éloges que *l'esprit de parti* lui a prodigués, ni par son caractère peu recommandable, ni par ses mœurs très-dissolus, ni par ses talents fort médiocres.

(blz. 19) "vragen wij nu wat Brederode persoonlijk gedaan heeft", dan is het antwoord van Groen, "niets dat eenig blijk van schranderheid of moed geeft; *alles wat*, volgens het oordeel van Willem I, tot het verderf des vaderlands heeft geleid.

Tot den Staatsraad, Mr. M. C. van Hall, die 241 blz. 8. aan de verdediging van Brederode wijdde, richtte de Heer Groen, in zijn Antwoord, blz. 75, deze woorden: "Gij hebt het zinken eener glorie, die reeds drie eeuwen verduurd had, willen verhoeden: een wangedrag in de schaduw gesteld, hetwelk, hoe verachtelijk, evenwel niet zeldzaam of ongehoord was; de onjuistheid uwer voordragt bepaalt zich tot één persoon, aan wiens nagedachtenis Gij bij voorkeur en natuurlijkerwijze gehecht waart."

Betrekkelijk Brederode's einde, schrijft Groen (blz. 22): "dat hij aan de gevolgen van dronkenschap overleden is, gelijk sommigen willen, blijkt niet"; doch ook op blz. 10. "Ik mag niet ontveinzen dat ik in de meeste dezer argumenten (de argumenten van Van Hall) den blijkbaren indruk eener hooge ingenomenheid met Brederode terugvind. Zoo is het bijv. waar Ge hem van den blaam eener buitensporige geneigdheid tot drinken zuiveren wilt"; "zoo is het ook, wanneer Ge hem van alle verdenking eener ongebonden leefwijze vrijwaren wilt"; en op blz. 75: "Het getuigenis van MONTIGNY, dien Hoofte een der wijsste en bekwaamste Heeren in Nederland genoemd heeft; een man, die het gedrag en de levenswijze van Brederode jaren achtereen bijgewoond had en voorzeker hem niet streng veroordeeld zou hebben, indien zijne zeden, hoe berispelijk, aan de zeden" (laat ons dit kenmerk van 's mans tijdgenooten en 's mans partijgenooten niet ongemerkt ontglippen, nu wij hooren spreken van een *vroolijke zedenschets*) "van den grootendeels bedorven Nederlandschen Adel gelijk waren geweest"; dat getuigenis is geschreven aan den Graaf VAN HORNES, toen Brederode naar *Emden* gevlucht was (weinig maanden daarna stierf hij), in een blijkbaar zeer gemeenzamen en vertrouwelijken brief.

"Ziedaar wat het is slechten raad te volgen! Herinner u of ik profeet geweest ben. Het spijt mij voor hem en meer voor zijne echtgenoot, die eene deugdzame vrouw is; maar" gelief op de

tegenstelling te letten, “voorzeker wat hem betreft, heb ik steeds een slecht einde gevreesd”; en waarom? “wegens het leven dat hij gewoon was te leiden.”

Dat vraagstuk van 's mans dood — al meldt een eerst in 1679, zoo het schijnt, ter eere van het Stamhuis der Brederode's vervaardigd geschrift, dat Hendrick, zijns verstands magtig, belijdenis heeft gedaan van de ware Gereformeerde Religie tot het laatste toe, en in tegenwoordigheid des Predicants en meer anderen, zalig ontslapen is — is ook nader onderzocht geworden door den Archivaris BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, die daaromtrent terecht zegt: “ditmaal acht ik dat VAN HALL tegen GROEN den strijd gewonnen heeft. Is de zaak daarmede beslist? Neen. Want niet Viglius is de eenige zegsman — dat Brederode zijnen dood door dronkenschap zou hebben verhaast — een ander tijdgenoot, een ander Nederlander, verhaalt, zonder dat hij het verhaal van Viglius of Viglius het zijne kon raadplegen, hetzelfde. Ziehier de woorden van PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belgic.*, Lib. XVII, p. 425: “exul paulo post e calida continuaque feбри, quam ex assidua contrascerat ebrietate, obiit. Hij is gestorven aan eene onafgebroken heete koorts, die het gevolg was van veelvuldige dronkenschap.... In plaats dus van het getuigenis eens enkelen tijdsgenoots, zoo als VAN HALL onderstelt, hebben wij er twee, misschien drie, VIGLIUS, ASSONVILLE, HEUTERUS.

“Derhalve, omtrent de aanleiding van Brederode's dood staat, tegenover drie vijandige getuigen, het getuigenis van twee, neen, éénen vriend: van den graaf VAN SCHOUWENBURG.”

Doch “*elck zijn beurt*”, al is het hier slechts als tusschen twee haakjes, o graaf VAN SCHOUWENBURG, en wie Gij zijt, ten wiens huize Brederode, zijns verstands magtig, vroom ontslapen zou zijn, schetst ons hier met weinige doch sterke trekken dezelfde BAKHUIZEN VAN DEN BRINK in hetzelfde nummer van *De Gids*: “Ik heb over dien Graaf elders (*De Gids*, Dl. VIII, Meng., bl. 187) mijne meening gezegd: ik heb hem van verraad beschuldigd, en sedert nog nieuwe bewijzen voor die aanklagt gevonden; maar wanneer men bedenkt dat hij het was, die

onder brassen en slempen,

op eene schandelijke wijze als stadhouder van *Friesland* dat gewest voor de zaak der vrijheid deed verloren gaan, dan zal men hem zeker weinig gezags toekennen, om over het christelijk uiteinde eens anderen te oordeelen."

"Na al de gronden van tegenspraak des heeren *van Hall* te hebben overwogen, moeten wij tot het resultaat komen: Brederode is overleden aan eene *kortstondige* en hevige ziekte, welke zijne vijanden aan zijne onmatigheid in het drinken, zijne vrienden aan eene meer onschuldige oorzaak hebben toegeschreven. Het blijkt echter niet, dat het verhaal van Viglius "(en dat van Heuterus)" te dien opzichte met grond van onwaarheid kan worden beschuldigd. Zelfs niet van onwaarschijnlijkheid! Want al ware de maaltijd der verbondene Edelen waar Brederode aan het hoofd stond, niet wegens zijne uitgelatenheid berucht, uit de brieven van Brederode zou men vermoed hebben, wat zijne zwakke zijde was. Aan den toon dier brieven ergerde zich de goede *VAN KAMPEN*, en *GROEN* schreef: "plusieurs respirent le vin et la débauche."

Wat Brederode's genegenheid tot den drank betreft, *VAN HALL* tracht die te verontschuldigen met de gewoonte van den tijd.... Terecht antwoordt *GROEN* (aan van Hall "die Brederode van den blaam eener *buitensporige* geneigdheid tot drinken zuiveren wil): Antw. bl. 10: "zoudt ge denkbaar achten, dat, hetzij nu, hetzij in dien tijd, iemand aan den drank niet op buitensporige wijze verslaafd, in dagen voor het vaderland kritiek, zelfs tot belangrijke pligten geroepen, aan een der voornaamste zijner invloedhebbende vrienden, brieven, één brief geschreven zou hebben, waarin aldus van drinken, om het andere woord, gewag werd gemaakt?"

Wij, zegt *Bakhuizen v. d. Br.* "wij antwoorden volmondig: neen, en stemmen aan *GROEN* toe, dat naar alle waarschijnlijkheid" (zachter kan het niet, neen; mij zijn de aangevoerde bewijzen genoeg afdoende om te zeggen, met historische zekerheid, dat) "Brederode meer dan te veel aan die neiging heeft bot gevierd," "op buitensporige wijze aan den drank verslaafd was", gelijk pas *GROEN* aanduidde.

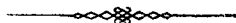
Tot welk peil dit botvieren steeg en zonk, kunnen wij opmaken uit den genoemden HEUTERUS, l. c. Lib. XVII: „*rarus abibat dies quo non duabus ante meridiem horis vino madefactum circum ferret cerebrum. Cogita quid pomeridiano tempore ac post cœnam fuerit: er ging bijna geen dag voorbij of Brederode had alreeds twee uren voor den middag, den kop vol wijns; hoe moet het er dan geweest zijn na het middagmaal en na het avondeten?*”

Heeft Bakhuizen v. d. Br. nieuwe en meer klemmende bewijzen toegevoegd aan die van Groen, ik kan ter staving van hunne stelling, een brief van Willem aan zijnen broeder Lodewijk geschreven, aanvoeren, als ter vóórduiding dat “de kruik zoo lang te water gaat tot dat ze den hals breekt.” Die brief is van 12 Nov. 1562, en zegt: “wij hebben St. Maartensfeest vrolijk doorgebracht, want er was een goed gezelschap bij elkander. Mijnheer van Brederode was een dag in zoodanig een toestand, dat ik zeker dacht hij zou dood gaan, maar het gaat weer beter met hem ¹.”

Aldus, wat in 1562, volgens den Prins van Oranje, op het punt stond te gebeuren met den drinkebroer Hendrik van Brederode is, volgens de andere aangevoerde schrijvers, werkelijk met hem gebeurd, eenige jaren later, ten huize van den brassenden en slempenden van Schouwenburg: hij zal zich hebben dood gedronken.

(Wordt voortgezet.)

¹ Nous avons tenu la S. Martin fort joieux, car il y avoit bonne compagnie, Monsr de Brederode at esté ung jour que pensois certes qu'i devoit mourir, mais il se porte mieulx. Arch. I, p. 121. Lettre LXIV, Le prince d'Orange au comte Louis de Nassau.

ARCHIEFSTUKKEN,

BETREKKELIJK

de nalatenschap van Cornelius Musius.

De hier volgende bescheiden betrekkelijk Mr Cornelius Musius worden in druk medegedeeld, omdat de lijst der boeken, die een gedeelte zijner bibliotheek hebben uitgemaakt, den goeden dunk van 's mans geleerdheid ten onzent, niet alléén handhaaft, maar nog vermeerderd; fondswerken toch, gelijk alhier zijn vermeld, getuigen van meer dan gewone talenten en studielust.

Anderzins wekte mij ter publicmaking op, de inhoud der requesten, in zoo verre hierin spraak is van de familie-betrekkingen van Mr Cornelius Musius. Inderdaad degenen die tot nog toe, op het gezag van Matth. v. Balen in zijne Beschr. van Dordrecht bl. 1132 (die overigens geen het minste bewijs levert) den Pater van St. Agatha gedacht hebben, een lid te zijn geweest der Dordsche familie Muys-Holy, zullen, na de lezing dezer stukken, voortaan hem wel vasthouden als een' telg der adellijke van Spangens, al is de naam van Mr Cornelius Musius in de gedrukte lijsten der van Spangens niet opgenomen. [Zie Goethals etc.] Immers Christiaan van der Goes de woordvoerder der requestanten, hij die zich doet gelden als "haeres ab intestato" van den Pater, had tot moeder eene Anna Laurens Pietersdochter van Spangen, gelijk uit de genealogie der van der Goezen, bij Simon v. Leeuwen, Ferwerda enz. en uit een MS. in mijn bezit, omtrent die Familie, blijkt, en Mr Cornelius Joannis Pieterszoon, gezegd Musius, voerde als zijn wapen het blazoen der van Spangens; men zie slechts in de Bat. Sacr. II op Delft en Kerkel. Nederl. van 1854. Ik houd het er voor, dat de overgrootvader van Christ. v. d. Goes langs moederszijde en de grootvader van Mr Cornelius van vaderszijde, een en dezelfde

persoon is, te weten: Pieter van Spangen. Een Muys-Holy welke Familie later verwant werd met de van der Goezen, langs de Rhenoy's, zal als peter gestaan hebben over den toekomstigen kloostervoogd en zoo den naam van Muys aan zijn petekind hebben medegedeeld.

Was de Pater van St. Agatha van Delft een meenedige of anderzins schuldige geweest en daarom door Willem Lumey v. d. Marck van het leven beroofd, gelijk vóór ettelijke jaren een van Someren, tegen de algemeene opvatting in, is komen beweren, waarlijk Christ. v. d. Goes zou, ter nauwernood één jaar na de strafuitoefening, niet bestaan hebben, aan het Hof van Holland te zeggen: *"Hoe dat het notoer is dat Mr Cornelius Muys onnoselijcke ende buyten zynen schulde in December lestleden, sonder eenighe forme van rechte omgebracht is geweest"*. En zou het Hof van Holland, in geval van meened of eenige andere schuld, hebben willen verklaren: geen aanspraak te maken op de goederen van den omgebrachten priester, en voorts, bij vonnis hebben bevolen, dat zijne boeken etc. als niet behorende tot de "geconfisqueerde goederen" ter hand moesten gesteld worden van de naaste erfgenamen? Ten opzichte alzoo van de wreede handeling van Lumey tegen Musius gepleegd, gaat uit de requesten en apostillen waarvan ik nergens eenige vermelding aantrof, een nieuw licht op. Dat gezichtspunt was voor mij de grootste beweegreden ter algemeene bekendmaking!

Daar onze Delfsche martelaar, nog niet lang geleden, met aanwijzing van vele bronnen, is besproken in het "Biographisch Woordenboek" van v. d. Aa, zie ik er van af, alhier meer ter herinnering te brengen, dan het volgende:

Mr Corn. Musius, onze vereerde landgenoot, werd te Vlaardingen geboren a° 1502, deed zijne hoogere studien in den vreemde, alwaar hij ook priester werd en was sedert op uitzondering van weinige jaren, dat hij eene pastory bediende in het bisdom van Luik, overste en biechtvader van St. Agatha te Delft.

Den 12 December 1572 werd hij op onmenschelijke wijze vermoord te Leyden, alwaar hij ook, op het S. Pieters-Kerkhof begraven is. Later is vruchteloos naar het eerbiedwaardig ge-

beente gezocht, en de pogingen ter zaligverklaring onder anderen door Mgr. Jac. de La Torre den derden onzer apostolische Vicarissen te Rome aangewend, hebben geen gevolg gehad.

In een Familie-depot vond ik de bescheiden omtrent Mr. Corn. Musius en heb ze uit het origineel afgeschreven.

A. VAN LOMMEL, S. J.

REQUESTE van Christiaen vander Goes en consoorten
aen mijnen Heeren vander Reeckencaemere.

Verthoenen oitmoedelijke ¹ Christiaen vander Goes schoudt deser stede Delft met zijn broeders ende suster ende andere consoorten, naeste erffgenaemen ab intestato van wijlen mr. Corn. Muijs in zijn leuen Pater van Sinte Aechten conuente binnen der seluer stede; hoe dat notoer is, dat de selue mr Corn. Muijs onnoselijke ende buijten zijnen schulde in December laestleden sonder eenighe forme van rechte omgebracht is geweest. Ende hoe wel zijne achtergelaeten goeden gheensins verbuert en sijn ende nijemant dan sijn erffgenaemen toe en coemen, soe verstaen de supplianten nochtans [dewelcke de naeste van zijnen bloede ende gerechte erffgenaemen ab intestato sijn] dat eenighe van zijne meublen, als boecken ende andere bij sommige perfoonen aengehaelt ende daer mede gehandelt wort, recht off de selue voor verbuert ende gheconfisqueert gehouden waeren. Mair, alzo omme redenen voorsz. nijemant tot deselfde goeden gerechticht is, dan de supplianten, soe versoucken de supplianten, zeer oitmoedelijcken dat U mijnen Heeren ghelieue te verclaeren bij apostille upte marge van desen, alsdat ghij mijnen Heeren vuyten naeme vande Co. Mat. gheen recht van verbuerte ofte confiscatie aende ghoeden bij de voorsz. mr. Corn. Muijs achtergelaeten, en pretendeert ende ouersulcx, te ordonneren allen ende een ijgelijcke die eenighe vande selue ghoeden aenghehaelt mogen hebben, dat zij de selue den supplianten sonder verdrach

¹ In deze stukken vindt men doorgaands de *ij* zonder tittels geschreven, maar toch niet als *y*. De eigennaam *Muys*, de woorden *Latyn*, *Duytsch*, *eynde*, *nyet* enz. hebben hier doorgaands de *ij*.

ende ombehindert laeten volgen, ende mette selue als met hem-
lijden eygen ghoeden laeten beworden.

Dit doende, etc.

Apostille op voorstaande requeste van Christiaen van-
der Goes en consoorten.

De Commissarissen van de Rekeninge 's Conincx in Hollant
geuisteert hebbende dese requeste ende opt versouck vandie [sup-
plianten] gehoirt hebbende 't aduijs vanden aduocaet fiscael van
Hollandt verklaren geen recht noch actie te pretenderen tot de
goeden van S. Cornelis Muijs in dese requeste geroert. Actum
ten bureele bijde camere vande Rekeninge tot Delft opden ix^{en}
Octobris anno 1573.

(was get.)

P. Herweijer.

VERKLARING van Zuster Cornelia Jansd^r, zuster in
St. Aechten-convent en Anna Corneliszd^r huisvrouw
van Vranck Jansz. cuiper te Delft, in zake de boe-
ken enz. van Mr. Cornelis Muijs, Pater van St.
Aechten te Delft.

Dato 14 Octobris 1573.

Ten versoucke van mijn Heere die Schoudt.

Cornelia Jansdhr. professide suster in Sint Aechten conuente,
oudt omtrent L. jaeren ende Annen Corssendhr, huijssv^e van
Vranck Jansz. cuijper inde kat, oudt omtrent xlij jaeren, ver-
claren bij eede, dat omtrent Sint Jansmisse anno Lxxij lestleden,
ten tijde dat de heere van Lumeij mit eenich crijsvolck was in
den Briele, hebben de mater ende conuentuaelen veel latijnsche
ende andere duijtsche boucken (toecomende die voorsz. latijnsche
boucken mr. Corn. Muijs in zijne leven Pater vande voorsz.
conuent, ende die duijtsche boucken die conuentuaelen vant selfde
conuent) mit noch eenige andere goeden ofte misschewaet ende
andere kereke goeden geslaegen in tijen tonnen ende dieselfde

doen brengen ten huijse van den voorlz. Vranck Jansz. cuijper; ten eijnde die selfde boucken en goeden aldaer bewaert ende bij de soldaeten ofte bij andere oproerige menschen nijet berooft ende geplundert soude worden; alsoe de voorsz. mater ende conuentuaelen wel gehoort hadden, dat de voorsz. Heere van Lumeij en sijne soldaten (dien zijl. zorchden, dat mede binnen Delff zouden commen) alle die kercken ende cloosterengoeden aenvaerden ende de conuenten berooffden. Verclaeren voorts, datten seluen tijde ten voorsz. huijse mede gebrocht is geweest een kiste van wageschot, daer inne was vier witte susteren rocken, twee swarte susteren capproenen, toecomende de voorsz. Cornelia Jansdh^r deposante, eenige deeckens, wat lindewaet en oock eenige boucken, mitsgaders noch een packgen, daerinne wesende eenige taefereeltgens ende andere misschewaet ofte kereke goeden, mit noch twee leere vergulde tapijten, die in de kerck pleghen te hangen ende op die voorsz. kisten laegen.

Tuijcht noch, dat omtrent die selfde tijt ten huijse vande voorn. Vranck Jansz., vuijtet voorsz. conuente gebrocht zijn geweest: vier swarten susteren rocken ende vier swarte susteren capproenen, toecoemende die selfde rocken ende capproenen Trijntgen ende Machtelt Jansdhrn, conuentuaelen vant voorsz. conuent ende susteren van den voorn. Vranck Jansz., cuijper. Tuijcht noch de voorsz. Annen Corssendh^r alleen, dat geleden bet dan vier ofte vijff weecken ofte daeromtrent, up een donderdach tsmergens omtrent te vij uren, thaeren deposantes huijse gecomen sijn twee zoldaeten zeggende, dat daer tien tonnen waeren gevolt mit goeden, gecomen vuijt Sint Aechten-convent ende dat zijl, die wilden hebben; waer op die voorn. Vranck Janszn. haer deponantes man zeijde, hoe soude ick u zoe die tonne geuen; daer mosten bijwesen, die se hijer gebrocht ofte doen brengen hebben; hebben die voors. soldaten daerop geantwoort: die susteren van Sint Aechten hebben ons up gisteren hijer gesonden, dan alsoe te laet was, hebben doen tertijt geen moijte willen doen.

Ende alsoe die voorn. soldaeten int cuijphuijs aldair gegaen waeren ende die tonnen gevonden ende eenige van dijen upgeslaegen hadden, zijende datter clooster-goeden in waeren, heeft die grootste van die twee soldaten, genaempt Claesgen, die men zeijde van Rotterdam te wesen tegen den anderen soldaet, genaempt Vos, geseijt ende gevraecht off sij die voorsz. tonnen

daer wilden laeten staen tot den avont als het doncker was, off dat zij die wilde mede nemen, zijen ten laetsten veraccordeert, dat zijl. die voorsz. tonnen wech soude nemen ofte voeren, ende aldaer voor de deur gevonden hebbende een schuijtgē, hebben de voorsz. tonnen daerinne gerolt ende de voorsz. houte kisten mit het packgē daer inne gebrocht ende gevoert ande coorenmarckt, ten huijse van een Geertgē van Ouerveen tapstere, wonende ouer de peepersteegē, alwaer zij deposante mitte capiteijn deser stede Vuijtenbrouck, gevollicht zijnde, heeft bevonden dat de voorsz. tonnen, kiste ende andere, ten huijse van de voorsz. Geertgē gebrocht worden. Tuijcht noch dat ten seluen tijde als die voorsz. tonnen, kiste ende anderen uijt haere deposantes huyse gebrocht worden, daer anders nijemant bij geweest en is, dan de voorsz. twee zoldaten. Ende datter noch twee ofte drie andere zoldaeten voorde deure gingen wandelen ende scheenen de schiltwachte te houden, alsoe die zelfde, zoe wanneer die selfde goeden wech gebrocht worden, mit die twee andere zoldaeten die thaeren huijse geweest hadden, wech gingen. Tuijcht noch, datten seluen daege, savonts vóór vijff vujren, thaeren deposants huijse gecommen zijn die soon van Gerrit Cornsz. alias "Koomen sel" ende d. voorfz. soldaet, genaempt Vos ende noch een derde die meer één ooch, ende an hadde een orangen rocxken geboert, zeggende tegen haer deposante: hijer staet noch een kasgē besijden die schoorsteen, daer zijn sustere cleeren in, langt ons die vuijt; heeft zij deposante geantwoort: ick en weet van geen sustere cleeren, het goet dat hijer verborgen is geweest, is huijden nochtent van hijer gehaelt; heeft die voorn. man mit één ooch, daer op geseijt: doetet casgē up off wij smijtē up, vattende ende inde hant nemende een dissel die daer lach, twelck zij deposante zijende, heeft selder 't casgē open gedaen ende daer vuijt gelangt vier zwarte sustere rockgē ende zoo veel swarte sustere capproenen, welcke capproenen die voorsz. mans personen onder den anderen deelden ende an sticken schuerden; ten eijnde een iegelick zijn portie ende part zoude hebben ende zijden, dat ze daer van zoude mouffen ofte hantschoenen maecken ende al zoe zij deposante zeer qualicke te vreedē was ende zijde dat de rocken heur mans susteren, woonende in Sint Aechten conuent, toequamen ende mitsdijen nijet gedogen en zoude, dat zijl. die selfde rocken wech soude nemen ende dat zij liever alle de buijert ouer hoop soude roupen,

hebben deselfde mans personen om een commissaris ofte secretaris gesonden, die welcke wesende een cleijn mans persoon, aldaer gecommen zijnde, heeft zij deposante den selfde gevraecht off het wel behoorlijk was, dat men gedooogen soude heur mans susteren goederen ofte cleedere vuyten huijs te draegen; heeft die selfde commissaris ofte secretaris daerop geantwoort ende gevraecht off sij wel wilde sweeren dat het haer mans susteren cleederen waeren, die welcke tsselfde mit opgerechte vingeren verclaert hebbende; heeft die voorn. commissaris ofte secretaris tegen die andere mans personen geseijt, datse de cleeren daer zoude laeten ende haer deposante belast, dat zij henl. een drinckpenning zoude geuen, twelck zij doende ende de voornoemde manspersoone presenterende vijf schellingen, hebben die selfde 't gelt nyet wille ontfangen, zeggende dat zij wel vier of vijf gulden wilden hebben aleer zij die cleeren daer zouden laeten.

Ende alzoo zij deposante nijet meer gelts bij heur en hadde, is gegaen om haer schoonsustere, die welcke aldaer gecommen zijnde ende die voornoemde manspersoone gepresenteert hebbende eerts twee rinsguldens, nae 1 stuvers en ten laesten drie gulden, die zij ontfangen hebben; hebben dieselfde manspersonen die voornoemde vroupersoon genaempt Jutge Gerritsdr. die noch eenig gelt inde hant hadde, tsselfde vuyter hant gesmeten ende vande aerde op ende wech genomen, ende zijn sulcx te samen allegaer vuyten huijs gegaen. Tuijcht noch dat ten seluen daege tsauonts tusschen vij ende viij ure die voorn. manspersoone mit een ooge ende orangie rockgen, an haer deposantes deur geclopt hebbende ende ingelaeten zijnde, van haer heeft willen hebben een coffertgen, dat in de houte kist gestaen hadde, zeggende, dat daer eenige cleynodie inne waeren; heeft zij deposante geseijt, dat zij daer van nijet en wiste ende die zelfde zeggende dat het in de kist geweest hadde is van daer gescheijden. Verclaert noch dat geleden xiiij daegen ofte daer omtrent, zij deposante gegaen zijnde in sint Annen-conuent, alwaer dat woonachtich is die geen, die de goeden van de selfde fugitijs personen in bewaernisse heeft, vande selfde versocht heeft restitutie van de voorsz. tien tonnen te hebben, die haer toe quaemen ende dat die zelfde die nijet wederomme en wilde geuen, zeggende hebgese de susteren zoo lange geleent ghij muechse die Prins oock wel lenen ende zij deposante zeggende datze de Prins nijet van doen en hadde, — heeft die

zelfde onder anderen geseijt: wij zullen wat meer vuyt v huijs haelen, daer zij op zeijde ghij hebter geen reen toe, heeft geantwoort wij hebbender reens genoech toe.

Actum den xiiij^{ea} Octobris anno xv^{clxxij}.

Ter presentie van Adriaen vander Maede Alewijnsz., Scheepen.
(was get.) A. vander Maede.

VERKLARING van Adriaen Adriaen Vrancke z. van der Meer, in zake de boeken enz. van sal. M^r. Cornelis Muijs in leven, Pater van Sint Aechten te Delft.

Dato 14 October 1573.

Ten versoucke uts. (van mijn Heere die Schoudt).

Adriaen Adriaen Vrankezoen vander Meer, oudt omtrent L jaeren, en Reijmgen Corssendr. Mater vanden conuente van Sint Aechten oudt omtrent LV jaeren, Cherlotte van Marrewa procuraetster van 't selfde convent oudt omtrent xxxij jaeren, en Aechgen Corssendr. oudt omtrent XLV jaeren, verclaeren die voornoemde Adriaen Ariensz. bijden eedt in stuck van zijnder officie als geswooren weesmeester deser stede gedaen, de voorsz. Reijmgen ende Cherlotte bij haerluyder professie ende Aechgen Corssendr. bij eede, ende eerst die voornoemde Reijmgen, Charlotte en Aechtgen Corssendr. als dat omtrent Sint Jansmisse, Lxxij lestleden zijlieden deposanten besich geweest zijn ende int voorsz. convent in zeeckere tien tonnen geslaegen ende gepackt hebben veel latijnsche ende eenige duijtsche boucken, toecomende mr. Corn. Muijs in zijne leuen Pater vande voorsz. conuente ende noch andere duijtsche ende gebeedeboucxkens, toecomende die conuentalen aldaer; mitsgaders zeeckere misschewaeten van linde als anders ende oock kerckegoeden, ende noch eenige susteren rocken ende capproenen in een houte kist; ende die selfde tonnen ende kiste doen brengen hebben ten huijse van Vranck Jansz. cuijper inde kat, ten einde die selfde goeden ende boucken aldaer bewaert ende nijet bijde soldaten gerooft, geplundert ende wechgenomen soude werden; Ende die voorn. Arien Ariensz. verclaert wel te weten tvoorgaende zulcx geschijet te zijn ende dat de voornoemde latijnsche ende eenige duijtsche boucken ende veel brieffuen ende andere papieren dvoorsz. mr.

Corn. Muijs toe quamen. Verclaeren voorts alle gelijkelijken, wel te weten ende henluijden kennelijke te zijn, dat op den iij^{en} Septembris lestleden up een donderdach bij eenige soldaeten die voors. tien tonnen ende houten kiste gevolt met boucken briefven papieren ende andere goeden als voorn., vuijten huijse van de voorn. Vranck Janssz. cuijper gehaelt ende eerst gebracht zijn geweest ande coorenmarct in een zeeckere huijse, staende ouer de pepersteege. Ende dat die selfde tonnen ende goeden ende kiste van daen gebracht zijn geweest in Sint-Annem conuente binnen deser stede. Verclaeren voorts die voornoemde Adriaen Arientsz., Reijmpgen ende Aechgen Corssendr., dat zijlieden deposanten die voors. tonnen ende goeden gebrocht in thuijs, staende ouerde pepersteege, veruolcht hebben, ende dat die voorsz. Aechgen alle die tonnen ende kiste voorn. aldaer gevonden hebbende, gesyen heeft, dat die selfde in een schuijt gebracht ende van daen nae Sint-Annem gevoert zijn geweest ende die voorsz. Adriaen Arientsz ende Reijmtgen, nae datter negen van de voorsz. tonnen ende houte kiste vuijtet voorsz. huijs staende ande coornmarct, nae Sint-Annem conuent gevoert waeren; verclaeren noch een van de tien tonnen int voorsz. huijs ande coornmarct gevonden te hebben; ende dat die voors. Adriaen Arientsz. in presentie vande schoudt vande solder bouen d'achterkoeucken gehaelt ende mede int voorsz. conuent van Sint-Annem doen brengen heeft, welcke tonnen bij de voornoemde soldaeten ofte andere upte voorsz. achtersolder verborgen ende vuijteweech gesteecken is geweest. Verclaert voorts d'voorsz. Adriaen Arientsz. alleen, dat hij deposant met de voornoemde schoudt die voors. goeden veruolcht hebbende ende gecommen zijnde int voors. Sint-Annem conuent beuonden heeft, dat alle die tonnen upgeslaegen waeren ende meest alle die boucken papieren ende briefven overhoop up ter aerde laegen; in maniere offet slick off andere goeden van geene waerde geweest en hadden ende dat d'voornoemde schoudt eenen claes Manneken, in wijens bewaernisse die voors. goeden ende meer andere dijegelijke gestelt worden, zeer versproecken heeft: zeggende dat hij mit die goeden zoo nijet en behoort te leven ende zoo cleijn te achten ende dat hij geene tonnen behoort up te slaen of hij behoortse terstont eerst te doen inuentoriseeren, waervan hij scheen onwillich te wesen: zeggende dat hij die boucken nijet en achten ende meer andere dijegelijke woorden gebruijkende; 't welck hij deposant

ten seluen daege naede noen mitten voornoemde schoudt, die commissarissen van de Reeckeninge te kennen gegeuen hebbende, hebben dieselfde geconsenteert dat hij deposant mit de voorsz. schoudt, — (die welke als erffgenaeme ab intestato met zijn consoorten pretendeerden recht ende actie andeselfde boucken ende goeden toegekommen hebbende die voornoemde Pater, te hebben) — dat hij die selfde boucken soude gaen inventoriseren hemluiden bijvougende een clerck van de selfde Reeckencaemer genaempt Gerrit v. d. Laen, ende dat hij deposant dienachtervolgende mitte voornoemde schoudt ende den voors. clerck int voors. conuent van Sint-Annen gegaen zijnde die zelfde clerck de voors. groote boucken bescreven ende daervan inventaris gemaect heeft, bij den voornoemden schoudt, genoemde deposant, ende d' voornoemde clerck onderteijckent; ende dat die cleijne boucken zoe duijtsch als latijn, gebonden als ongebonden mitsgaders die papieren ende briefuen in drie vande voorsz. tonnen geworpen ende die selfde bij een cuijper toegeslaegen sijn geweest. — Actum ende ter presentie uts.

(Was get.)

A. vander Maede.

VERKLARING van Vranck Janssz. cuijper, in zake de boeken enz. van sal. Mr. Cornelis Muijs, in leven Pater van Sint Aechten te Delft.

Dato 14 Oct. 1573.

Ten versoucke uts. (van mijn Heer die Schoudt).

Vranck Janssz. cuijper inde kat, oudt omtrent xlvj jaeren, verclaert bij eede, dat omtrent Sint Jansmisse anno twee ende tseuentich lestleden, die mater en de conuentualen van Sint Aechtenconuente, eenige smaeltonnen ende andere van hem deposant gecocht hebbende, in tijen van die selfde in sijne deposants presentie veel latijnsche ende duijtsche boucken soo gebonden als ongebonden, papieren ende briefven, mitsgaders eenige misschewaeten ende kerckegoeden geslaegen ende geleijt hebben ende dat hij deposant die selfde tonnen toegeslaegen hebbende, die selfde mater ende conuentualen die voors. tonnen bij een biercruijer, hem deposant ombekendt, tsijnen deposants huijse doen brengen hebben. Verclaert

voorts dat geleden vijf ofte ses weecken ofte daeromtrent up een donderdach smergens tot sijne deposants huijse gecommen zijn twee ¹ soldaeten, vraegende hem deposant, ofte hij tonnen hadde vuijt Sint Aechten susterhuijs, ende die selfde soldaeten voortgaende achter in't cuijphuijs, hebben tegen hem deposant geseijt: dit sijn de tonnen die vuijt Sint Aechten-conuent gecommen zijn, twelck hij deposant nijet en durfde ontkennen ende hebben die voorsz. soldaeten hem deposant genouch gedwongen, dat hij er een van die tonnen soude upsmijten, twelck hij gedaen hebbende, hebben daer inne beuonden boucken, welcke ton bij hem deposant toegeslagen zijnde, hebben die voorsz. soldaeten die voornoemde tien tonnen vuijt wilden rollen; ende alsoo hij deposant zorchde dat int rollen, dvoorsz. tonnen an duijgen ende mitsdijen die goeden daer in sijnde, voor alle menschen upter straete soude vallen, heeft hij deposant de tonnen selver in een schuijt, die de soldaeten voer de duer hadde doen commen, gerolt. Ende alsoo die voorsz. soldaeten 't sijnen huijse noch gevonden hadden een houte kiste daer inne wesende eenige susteren witten rocken, swarte capproenen ende anders, gecommen zijnde uuijt 't conuent van Sint Aechten, heeft hij deposant die selfde kiste mede in de voorsz. schuijte helpen draegen, welcke kiste ende tonnen de voorsz. soldaeten gevoert ofte doen voeren hebben in een huijse staende aende coorenmarcet ouer de peepersteeg sulcx die selfde soldaeten hem deposant geseijt hadden. Verclaert noch dat hij wel heeft hooren seggen dat die voorsz. kiste ende tonnen van daer gevoert zijn geweest in Sint Annen conuente:

Actum en ter presentie uts.

(Was get.) A. vander Made.

REQUEST van Christiaen vander Goes, schoudt deser stede van Delff, contra Nicolaes Mannekens, commissaris van geannoteerde goederen.

Aen U Vermogende Heeren.

Geeft oetmoedelijke te kennen Mr. Cristiaen van der Goes, schoudt deser stede, voer hem zeluen ende vervangende zijn broeders ende suster ende andere consoorten, naeste erfgenaemen ab

¹ Hier stond voor "erijfluy".

intestato van wijlen Mr. Cornelis Muijs in zijn leven, Pater van Sinte Aechten-convente, mede binnen deser stede; dat zeeckere soldaten opten iii^{en} Septembris laestleden, ten huijse van eenen Vranck Jansz. cuijper, binnen deser stede, geuonden ende daervuyt gehaelt hebben thien smalthonnen, waerinne waeren verscheijden boucken toebehoort hebbende den voorsz. Mr. Cornelis Muijs, ende noch enige goeden, toecommende den conuente van Sinte Aechten voorsz. Welcke thien tonnen al voort incoemen vanden grave vander Marcke binnen deser stede, omme die voort plonderen ende rouen van zijn soldaten te preserueren, ten huijse van den voorn. Vranck Jansz. ghebrocht ende ghebercht waren. Ende tot kennisse van den capiteijn deser stede ende van den suppl^t alhier ghecoemen zijnde, dat de soldaten deselfde tonnen in een herberghe gebrocht hadden, omme die mit hemluijden buijter stadt te vervoeren, hebben zij dair op vervolcht ende soe veele gedaen, dat de selue thien tonnen in Sinte Annen-conuente gebrocht ende in handen van Niclaes Mannekens, ontfanger van de gheconfisqueerde goeden overghelueert zijn geweest. Mair ouermits niemant, dan de erffghenamen totte boucken ende goeden van den voorsz. Mr. Cornelis Muijs, gherechticht en is; heeft de suppliant soo veele aen de Reeckencamere vercregen, dat de principaelste latijnsche boucken van den seluen Mr. Cornelis Muijs door last ende ordonnantie vande selue caemere bij Geraert van der Laen, clerck vande Rekeningen gheinventorieert zijn geweest. Ende dat de commissarijzen vande Rekeningen, mit advijs van den aduocaet fiscael van Hollant, bij apostille opte marge van zeeckere requeste, van wegen den suppliant ouergegheuen, verclaert hebben: gheen recht nochte actie te pretenderen totte goeden van sal. Mr. Cornelis Muijs voorsz. Van alle tweleke den voorn. Niclaes Mannekens verthoent ende geremonstreert zijnde, blijft hij euenwel onwillich, ende in gebreecke, den suppliant in der voorsz. qualiteijt, de boucken van sal. Mr. Cornelis Muijs gecomen, te restitueren. Wairomme soo versouckt de suppliant Uwer, mijnen Heeren, appointement, daerbij Niclaes Mannekens voorn. beuolen zij, den suppliant in de voorsz. qualité, te leueren ende restitueren alle die voorsz. boucken van sal. Mr. Cornelis Muijs ghecomen ende te betalen de costen hieromme gedaen. Ende in cas van oppositie, dat den seluen Niclaes Mannekens dach beteykent zij doer desen houe, omme te seggen de redenen vandien,

ende te verantwoorden up alsulck versouck, als de suppliant ten dage dienende, sal willen doen; omme de selue boucken bij provisie in de greffie van desen hove geconsigneert ofte gesequestreert te hebben. 'Twelck doende.

J. de Meer.

Op de marge stond geapostilleerd:

Zij van wegen de Con. Mat. beuolen Nicolaes Mannekens in dezen genoempt, dat hij den supplianten in de qualité in desen geroert, leveren ende restitueren alle die boucken van saliger Mr. Cornelis Muijs gecomen, ende te betalen die costen hierover gedaen. Ende in cas van oppositie, zij d'opposante verdachtvaerd te comen ofte iemant te zijnden ten bequame dage voor dezen Hove, omme te seggen die redenen van dijen ende te verantwoorden op zulck verzoeck, als hij suppliant, ten daege dienende, zal willen doen, omme dezelve boucken bij provisie in de griffie van dezen hove geconsigneert ofte gesequestreert te werden. Actum by Verhouff ende Wynghaerden den 23. Octobris a° 1573.

H. de Groot.

DAGVAARDING van Niclaes Mannekens voor het Hof van Holland, wegens geweigerde afgifte der boeken van sal. Mr. Cornelis Muys, Pater van St. Aechten te Delft, op 23 October 1573 gedaan.

Navolgende uwer Eedele mogende Heeren appointment opte marge van zeeckere requeste Uwer Eedele gepresenteert bij Mr. Christiaen van der Goes, schoudt dezer stede van Delft ande welcke dese mijne relatie gehecht is, tot zijnen versoucke opten XXIX Octobris anno 1573, heb ik Anthonis Croeck, eerste deurwaerder ordinaris vande camere vanden Raede sHooffs van Hollant, mij gevonden ter woenstede ende aenden persoon van Claes Mannekens, ende ick hebbe hem van wegen der Con. Mat. belast ende bevolen den suppliant inder qualité in de requeste geroert [te] leuere ende restitueeren alle die boucken van sal. Mr. Corn. Muijs gecomen ende te betaelen die costen hieromme gedaen; ende mits zijnder oppositie, heb ik d'opposant van wegen als bouen gedagvaert te compareren ofte yemandt te seijnden opten II^a Novembris anno voorsz. voor uwe Eedele mogende Heeren alhier binnen Delft, omme te seggen die redenen vandijen ende te ver-

antwoorden op alsulck versouck, als die suppliant ten daege dienende zal willen doen; omme de selue boucken, bij prouisie in de griffie van desen Hove geconsigneert ofte gesequestreert te worden. Daerop de voorn. Nicolaes Mannekens mijn ter antwoordt gaf: geeft mijn copie van de requeste mitte appostille ende ick sal den procureur-generael dan spreekken. Actum ut supra bij mijn,
A. Croeck.

VONNIS van het Hof van Holland, in zake Christiaen van der Goes en consoorten, contra Nicolaes Mandekens dato 10 November 1573.

Upten dach van huijden compareerde voordien Hove van Hollandt Corn. Jacobsz. Molenijser, als procureur van Mr. Christiaen vander Goes, schoudt der stede van Delft, voor hem selven ende vervanghende zijn broeders ende susters, ende andere consorten, naeste erfghenamen ab intestato van wijlen Mr. Corn. Muijs in zijnen leuen Pater van St. Aechten-conuente binnen der voorsz. stede, impetrant in rau actie; die hadde doen dachuaerden Nicolaes Mandekens ontfanger vande geconfisqueerde goeden. Ende bij zeeckere middelen concludeerde dat de voorsz. gedaechde gecondempneert zoude werde, den voorsz. impt. te leveren ofte restitueeren die boucken van saliger Mr. Corn. Muijs; ende dat bij prouisie, deselue gebracht zullen werden indie griffie vanden voorsz. Hove; maeckende eijsch van costen, ofte tot andere sulcken fijnen ende conclusien, als 't voorfz. Hoff bevinden zal, den voornoemden impetrant oerbaerlicxt te weefen.

Waer op Vranck vander Bijse als procureur vanden voornoemden gerequireerde verclaerde te vreden te wesen, den impetrant te laeten volghen die boucken eertijts toebehoort hebbende den Pater van St. Aechten; mits hebbende ordonnantie vande camere van de Reeckeningen, concluderende bij refuijs tot vorderen nijet ontfankelijk, ende dat de impetrant zijnen vorderen eijsch en conclusie, mitsgaders versochte provisie ontseijt zal zijn; maeckende mede eijsch van costen, tegens welcke antwoorde die voorn. Cornelis Molenijzer in den naem als boven, dede repliceren ende bij zeeckere middelen persisteerde bij zijnen eijsch, conclusie ende versochte prouisie. Ende naedat van weghen den voorn. gerequireerde gepersisteert was voor duplijcke, heeft 't voorfz. Hoff mits bij den

impetrant, den gerequireerden leuerende behoorlijke ordonnantie vande camer vander Reeckeninghe, den selve gerequireerden gecondempneert ende condempneert hem 't selve Hoff mitsdesen: den impetrant te restitueren die boucken in questie.

Gedaen tot Delf den x Novembris anno xv^e lxxij, voor Mrs. Gerrit van Wijngaerden en Artus van Brederoode, raetsluijden als commissarissen ter audientie vande rolle gecommittcert. In kennisse van mij.

Solvit vijf stuferos.

(Was get.)

Ernst.

REQUESTE van Christiaen van der Goes en consoorten
aan de Heeren van de Reeckeningen.

Aan mijn Heeren vander Reeckeningen.

Geeft oitmoedelijke te kennen Cristiaen vander Goes schoudt deser stede Delf voir hem selven ende vervangende zijn broeders ende suster ende andere consoorten, naeste erffgenaemen ab intestato van wijlen Mr. Corn. Muijs in zijn leven Pater van Sinte Aechten-conuente binnen der voorsz. stede, als dat upten iii^{en} Septembris anno xv^e lxxij door last van mijnen Heeren ende in presentie van den suppliant ende van Adriaen Adriaensz. van der Meer gheinuentorieert ende beschreven zijn de boucken van de voorsz. wijlen Mr. Corn. Muijs, welke boucken in handen van Nicolaes Mandekens, ontfangher vande geconfisqueerde goeden gestelt zijn geweest; maer ouermits deselve boucken ende andere goeden vande voorfz. wijlen Mr. Corn. Muijs nijet en moegen verstaen worden gheconfisqueert te zijn, heeft de suppliant bij requeste aen mijnen Heeren versocht ontslaeginge der selue ghoeden, ende dat eenen ijegelicken die enighe vander selue ghoeden aengehaelt mochten hebben, geordonneert soude worden sonder verdrach ende onbehindert, die den suppliant te laeten volgen; bij welck versouck mijner Heeren gehoort hebbende het advijs van den aduocaet fiscael van Hollant, bij apostille verclaert hebben, gheen recht nocte actie te pretenderen totten ghoeden van sal. Corn. Muijs, inde voorsz. requeste geroert en upte ordonnantie bij den suppliant tegens allen ende eenen ijegelijcken die eenighe vande selue goeden aengehaelt moegen hebben; en hebben mijnen

Heeren alsdoen bij de voorsz. apostille niet gedisponeert. Welcke apostille den voorsz. Niclaes Mandekens verthoent zijnde, is hij in gebreecke gebleven den suppliant de voorsz. boucken te laeten volgen: sulcx dat de suppliant den selven Niclaes Mandekens, voor den Hove van Hollant heeft doen verdachvaerden, contenderende ten daege dijenende tot restitutie ende bij provisie tot sequestratie vande voorsz. boucken. Waerup de voorsz. Niclaes Mandekens, allengerende de voorsz. boucken door laft en ordonnantie van mijnen Heeren aengehaelt te hebben, seijde te vreden te zijn die boucken, eertijds toebehoort hebbende den Pater van Sinte Aechten, den suppliant te laeten volgen; mits hebbende ordonnantie van mijn Heeren, nemende bij refuijs vandien contrarie conclusie, op welck different heeft voorsz. Hoff van Hollant, mits bijden suppliant aan de voorn. Niclaes Mandekens leverende behoorlijke ordonnantie van mijn Heeren, den seluen Niclaes Mandekens gecondemneert, den suppliant te restitueren die voorsz. boucken. Waer omme gemerct mijnen Heeren bij apostille vanden ix^{en} Octobris verclaert hebben, gheen recht nochte actie te pretenderen totte goeden van sal. Corn. Muijs, ende Niclaes Mandekens volgende het appointment van den Hove van Hollant, ongehouden is de voorsz. boucken den suppliant te restitueren, dan mits bij den suppliant hem leverende behoorlijke ordonnantie van mijnen Heeren.

Soo versouct de suppliant oitmoedelijke op de marge van desen, apostille, daer bij, mijnen Heeren, den voorn. Niclaes Mandekens lasten ende ordonneren de voorsz. boucken den suppliant te restitueren, in conformité vande voorsz. inventaris daer van gemaect ende volgende de condemnatie vanden Hove van Hollant.

Dit doende enz.

Opte marge stont geapostilleert.

De commissarissen van de Rekeningen 'sConinx in Hollant gesien ende gevisiteert hebbende deze requeste mitte stucken ende munimenten daeran gehecht, ende daer up gehad tadvijs van den aduocaet fiscael van Hollant zonder de qualiteit van den suppliant te avoijeren, ordonneren, bij desen Niclaes Mandekens commissaris ende facteur van zijne Excellentie, den seluen suppliant onder zijn recepisse te laten volgen alle alsulcke boucken als sal. Mr. Corn. Muijs achtergelaeten heeft ende onder hem voor alsnog sijn berustende, reserveerende den voorn. suppliant sijn actie van

restitutie jeghens den gheenen die eenijghe vuijten voorn. boucken gelicht ofte gehaelt moegen hebben, altijt behouden ende onvermindert eenen ijegelijk zijn recht. Actum ten burele van de camere vande Rekeningen tot Delft op den xv^{ten} Aprilis anno 1574 nae Paeschen. — Ende was onderteyckent P. Herweijer.

Naer collatie gedaen met de principale requeste en apostille daerop gestelt es bevonden daermode te accordeeren. Bij mij Ghiesen (?)

INVENTARIS van de boecken toecomende den Pater van St. Aechten tot Delft, ouerleden; genomen bij mijn, Gerrit van der Laen, in praesentie van mr. Christiaen vander Goes, schoudt van Delft ende Adriaen Adriaensz van der Meer.

Concilia omnia tam generalia quam particularia ab Apostolorum temporibus, in hunc usque diem à sanctissimis Patribus celebrata; in tomos duos.

Opera Originis Adamantini per Erasmus versa: tomi duo.

Varia opera D. Dionisy Carthusiani; in duodecim tomos.

Operum D. Augustini tomi 2^a. 3^a. 5^a. 6^a. 8^a.; in tribus voluminibus.

Operum D. Ambrosij, tomus 4us, unum volumen.

Ciceronis Epistolae et Philosophica.

Operum D. Chrysostomi tomus quartus, in epistolas Pauli; unum volumen.

Opus D. Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, quibus confutat haereseon opiniones, unum volumen.

Opera D. Bernardi, unum volumen.

Operum D. Hyeronimi, tomus 4, 5, 6, 7, 8, 9; in quatuor voluminibus.

D. Eucherij Lugdunensis episcopi lucubrationes; unum volumen.

Francisci Titelmanni, in omnes psalmos Davidicos enarratio; unum volumen.

Opera D. Basilij; in unum volumen.

Frederici Nausae Blancicampiani, Homiliarum centuriae quatuor; unum volumen.

Auctorum Historiarum ecclesiastiarum, volumen.

D. Cyrilli patriarchae Alexandrini commentaria in Evangelium Joannis, et D. Anselmi in epistolas Pauli; unum volumen.

D. Laurentii Justiniani protopatriarchae Veneti, opera; volumen unum.

Idem bis.

Petri Galatini opus de arcanis Catholicae veritatis, et Joannis Reuchlini artis cabalisticae libri tres; in uno volumine.

D. Thomae Aquinatis enarrationes, quas catenam auream dicunt in quatuor Evangelia; unum volumen.

Opus D. Athanasij Magni, Alexandrini episcopi; unum volumen.

D. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis opus Homiliorum, unum volumen.

Alfonsi à Castro Zamorensis Minoritae, provinciae S. Jacobi, libri xiiij; unum volumen.

Frater Joannes Ferus in evangelium D. Joannis enarrationes.

Joannis Thauleri tam de Tempore quam de Sanctis conciones.

Veterum quorundam Theologorum micropresbycon.

Clementis Alexandrini, opera.

Fabulae compendiosae in evangelia et epistolas, quae dominicis diebus in ecclesia proponi solent, auctore Joanne Spangenberg.

Belle sacri historia. De terra promissionis Hierosolyma, etc.

Bap. Plautinae Cremonensis de vitis ac gestis summorum Pontificum ad sua usque tempora; liber unus.

Petri Lombardi episcopi Parisiensis, commentarij in psalmos Davidicos.

Theophilactus in quatuor evangelia.

Tomus tertius collectaneorum Bedae presbyteri in epistolas Pauli.

Zmaragdi abbatis in evangelia, (ex libris mr. Joannis Coolsman) et epistolas quae per circuitum anni in templis leguntur, enarratio.

Moralis Jacobi Fabri Stapulensis in Ethicam introductio.

Petri Longobardi in S. Pauli epistolas, collectanea.

Vitae Apostolorum.

Opus Francisci Petrarchae Florentini V.C; tomus secundus.

Opera Angeli Politiani.

C. Plinij secundi, Historiae mundi, libri xxxvij.

Joannis Goropii Becani, Origines Antwerpianae.

Opera Q. Horatii Flacci, Acronis, Porphyrii, Anton. Marci nelli, Jodoci Badij; in uno volumine.

Opera T. Luvij Patavini.

Tibullus, Catullus, Propertius, cum commentariis.

Elucidarium ecclesiasticum.

Tomus primus explicationis Articulorum Facultatis Lovaniensis circa dogmata ecclesiastica.

Francisci Georgij, Veneti Minoritae de harmonia mundi totius cantica tria.

Diodorus Ciculus et Thucydides.

Een duijtsche Bibel.

Een Cronijck van Hollandt.

Concilium Tridentinum.

Ende was onderteijkent: Christ. v. d. Goes ende Adriaen Adriaensz. Ende stont noch onder gescreven:

Boven desen zijnder drie tonnen mit alderhande boecken, gebrooeke grollen, ende andere papieren gevult ende toegesmeten sonder catalogo. In presentie als boven alles gedaen op den ij^{den} Septembris naer noene ann^o 1573. Ende was onderteykent.

G. v. d. Laen.

Ciceronis Epistolae et Philosophica.

Horatius cum commentariis.

Titus Livius.

Tibullus, Catullus, Propertius.

Diodorus et Teucydides Galliae.

Deese boucken heb ik Cornelis van der Meer gheleent van Mijnheer die schout, van die boucken van Cornelius Musij, Pater S. Aechten.

In kennisse dit onderteijkent, den elfften Mey anno 1573.

Bij mij Cornelis van der Meer.

Op huijden den xxij Feb. a^o xv^elxxv stilo com. heeft mr Vincent pastoer vande groote Kerk in den Haeg van mij Christiaen van der Goes gheleent ende ontfangen een bouck genaempt Johannes Tauleri, wesende, een vande boucken gecomen van zal. den Pater van Sint Aechten.

AFKOMST VAN MUSIUS.

Pieter v. Spangen		Pieter v. d. Goes
Jan v. Sp. Pietersz.	Laurens v. Spangen	Aert v. d. Goes,
X	X	's Lands advokaat
Lijsbeth	Maria Gout	
van Wouw	Christ. d'	
Mr CORNELIUS van	Anna v. Spangen	X
Spangen, gezegd		Adriaen v. d. Goes
Musius,		adv' v. Holland
geb. 10 Juni,	Zeven kinderen:	
1500,	Maria v. d. G.	Christiaen v. d. Goes,
† Martyr 10 Dec.	X	schout v. Delft, requestant
1572.	Mr Pieter van der Meer,	X
	Pensionaris v. Delft	Anna v. Rhenoy, † 1608
	Mr Abraham van der Meer.	Gerrit van Rhenoy
		Willem Muys
		Anton Muys
		Mr Willem Muys.

MIN BEKENDE VAERSJENS

VAN

Mr ROEMER VAN WESEL,
en een paar onuitgegevene van
MARIA TESSELSCHADE.

Mijn goede vriend De Jager heeft me in der tijd onder 't oog gebracht, dat de hoofdinhoud van zekere aantekening over Tesfelfchades neef, den haagschen *Dr Juris*, mij geleverd door mijn niet minder goeden vriend Pr Allard ("D. War." X, 374), reeds te vinden was in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1827, N° 14. Ik heb wel eens gehoord, dat de oude jaargangen van Vader IJntemaas tijdschrift niet druk meer gelezen worden. De Heer Allard zoû dus, al was hem bekend geweest, dat de *Letteroefeningen* het bijfchrift op Pastoor Andries Keyser reeds van plaat- in letterdruk hadden overgebracht, niet gemeend hebben vergeefs werk te doen, met het in mijne garmondletter te herdrukken. De lezer, die de *Letteroefeningen* van -27 bij de hand heeft, kan in ieder geval nu nazien, waarin Pr Allard van zijn voorganger (G. van Leeuwen) afwijkt. Deze, zegt mij D^r De Jager, geeft op: "R. van Wesel 1/5 1679", in plaats van Allards "R. van Wesels, 1679." Wie heeft gelijk? De zelfde lezer zal ook weten, of het hier volgend geestig vaersjen insgelijks in de *Letteroefeningen* is opgenomen geweest. Het is gegraveerd onder het portret van "Heer Willem Joseph Baron van Gent ¹, Lutenant Adm^l van Hollandt ende West-Vrieslandt van het Collegie ter Admiraliteit residerende tot Amsterdam, Collonel van het Regiment de Marine:

"Dit is 't afbeeltsel van den Admiraal van Gent,
Soo nae als teêr papier Syn Edelheyt can dragen:

¹ H. Bary fc. P. Tongerlo ex.

Want stont hy hier soo fier als hem de Britten sagen
 Voor Chetam off ontrent 't verbaesde Gravesend,
 'T papier souw branden, als des Conings schepen deden:
 Soo vol is desen Helt van mordich oorloghs vier.
 Vraegt iemant waer sijn Print noch beter is gesneden...
 Int hart van Engeland, door schrick van syn rapier.

Romane."

Het vaersjen bevat twee aardige gedachten; maar al ware 't onbeduidend, — ik bewaar met erkentlijkheid een lap van het paradekleed, door Mev. de Sévigné te Grignan met haar sterven ontruimd, — zoû ik de vaerzen van Tesfelfchades neef, die genoemd werd naar Tesfelfchades vader, niet belangrijk vinden?

Ziehier nog eenig berijmd proza van hem, door den Heer A. D. de Vries Az. te Etten afgeschreven van een steen, voor een gesticht der Nobelaers. Op den steen staat het familie-wapen: [van goud] met een [zwarten] valk (of raaf?).

Ter eeren Godts en van Gods uitverkoren vat
 Sint Paulus, tot gebruiick van dertien arme vrouwen
 H^r Joost de Nobelaer dit Godtshuys heeft doen bouen
 Gelyck vrouw Beatrix van Heussen eertydts hadt
 Syn soon Heer Jan Louis belast by codicille
 Die sijnde door de dood van dat te doen belet
 Voldeed zijt vader dus aan beyder goede wille
 En gaf de grondt van 't syn waerop dit is gezet.

MDCLXXXJ.

Romane.

De *Zungchin* werd door Vondel opgedragen aan *Cornelis Nobelaer*.

Maar ik heb nog meer. D^r van Vloten, drukt, op bl. 11, 12 van zijn bundeltjen *Tesfelfchade Roemers en hare vrienden*, den brief af, waarin de bedroefde weduw aan Hooft den ramp meldt, die haar overkomen is, in het plotslijk sterven van Crombalch bij de dood van hun dochtertjen Taddea. De brief is, in zijn oorspronkelijke gestalte, thands ter Amsterdamsche Ten-toon-stelling, en, wat men zeker niet verwacht had, op de binnenzijde van het blad, waarop de brief aan Hooft geschreven is, staat een vaersjen, waarvan nooit, ook niet door den Heer van Vlo-

ten, melding gemaakt is. Het is blijkbaar uit de dicht- en schrijfsen van Tesfelfschade-zelve gevloeid, en luidt aldus (Ik schrijf het af, met al de spelfouten en andere vergissingen, die tot de grammatiek van de beroemde vrouw behooren):

“Pensando aij suui filia si graue e tanti
geme in vn mormorio flebile e fioco
si distempre in sospir, si stilla in piante
E giace in ghiaccio, e si disfoga in foco
E poy l'Altire Cor non may tremante
ne trova al gran martier requie, ne loco
E si forte e l'affanno, e si possente
Chi le corde del cor spezzar si sente
Questo e l'advise
del sagace D. Pauoni.”

Dat is, ongeveer:

“’t Ghedencken van sijn Dochter quam hem d’ademtoght beletten;
Hy kerremde in sijn anghst met fwack en pijnlijk stenen;
In suchten gingh hy op en smolt wegh in het weenen;
Verstijfde tot ijs en vondt verluchtinghe in de hette;
Soo dat het edel herte dat noyt van beven en wift voorhenen,
Gheen ruft vondt, en sijn leedt ter gheener plaets meer kon versetten.
Soo hevigh was de slaghe, dat alle crachten hem besweecken,
En het hert syne snaren in de spanninghe voelde breken.”

Liefhebbers kunnen ook, voor de laatste rijmwoorden, des verkiezende *verginghen* en *springhen* lezen.

Nog vind ik op een los blaadtjen:

“Chi per hauer salute hebbe Tormente,
Ha breue gúerre per Eterna pace.

Anº 1648.

Elck sijn waerom.

In ’t Neêrlandsch:

“Die pijn lijdt om de saligheid,
Voert korten krijgh om eeuwgen vrede.

Sept., -76.

J. A. A. TH.

MENGELINGEN,

van letterkundigen, socialen, staatkundigen
en wijsgeerigen aard.

Acta et decreta SS. Conciliorum recentiorum Collectio Lacensis, Auctoribus presbyteris S. J. e domo B. V. M. ad Lacum. Tom. III. Acta et decreta SS. Conciliorum quae ab episcopis Americae septentrionalis et Imperii Britannici ab a. 1789 usque ad a. 1869 celebrata sunt. Friburgi, Herder, 1875, 4°. 1469. Col. Prijs f 12,—.

De geschiedenis der Kerk, of, zoo als anderen zouden zeggen, “de geschiedenis der godsdiensten” is het hoofdzakelijkste deel der wereldgeschiedenis, der geschiedenis van het geestesleven des menschen. Het andere gedeelte der wereldgeschiedenis behoort eigenlijk tot de zoölogie of dierkunde. De voorstelling van de wijze waarop de menschen elkander verflinden, of althans dooden om aan de willekeurige wetten van hunnen wettigen of onwettigen vorst te voldoen, zou tot het artikel “parasyten” in het zoölogisch woordenboek kunnen worden gebracht.

Eene verzameling van wetten en besluiten die den stempel dragen van aan het leven der volkeren te zijn ontsprongen, en tot doel hebben 't zieleleven der volkeren te veredelen, is bij uitnemendheid eene bladzijde uit de beschavingsgeschiedenis in den besten zin des woords, en behoort als dusdanig in onze “Dietsche Warande” te worden vermeld en aangeprezen.

Wij doen dit bij deze. Geene openbare bibliotheek, geene Seminarie-boekerij, ja geene bijzondere bibliotheek van geschiedenis kan, om eenigermate volledig te zijn, het bovengeroemde werk misfen.

Bij vroegere gelegenheid is reeds van het eerste en vierde Deel der *Collectie* gesproken geworden. Heden ligt reeds sedert langen tijd het derde Deel voor ons, de Conciliën bevattende der engelsch-sprekende landen. Later zullen in het n° 2 geteekende

Deel de Conciliën der oostersche Kerk en de romeinsche decreten omtrent het oostersche Kerkrecht volgen.

Wij hebben hier de acten van 47 kerkelijke vergaderingen voor ons, welke in Europa, Noord-Amerika en Australië zijn gehouden. Voor eerst drie nationale Kerkvergaderingen van Baltimore en van Turles in Ierland; dan nog tien provinciale synoden van Baltimore, vier van Quebec, drie van Tuam in Ierland, van New-York, Jamaica, Oregon, Halifax, enz.

Merkwaardig is hier natuurlijk op te merken, hoe onze zoo-genaamde "verfteende" Katholieke Kerk, met alle eischen der tijdperken van de geschiedenis weet te rekenen, en namelijk op bovengenoemde Conciliën zich gesteld heeft op het standpunt der scheiding tuschen Kerk en staat, die in de nieuwe wereld bestaat en niet weg te praten is. De Kerk neemt haar aan, als zoovele andere gebrekkige toestanden, als zoovele zwakheden in het leven der volkeren en der menschen, waarmede en waarvoor gewerkt moet worden.

Zoo vinden wij hier dan besluiten omtrent de verhouding der Kerk tegenover een godloochenenden staat, met zijn burgerlijk huwelijk, godsdienstlooze school, met zijne pers, het koeranten-wezen, de *odd-fellows* of vrijmetselarij, en zelfs de *pic-nics*. Als algemeen voorschrift wordt opgegeven: dat niets verordend moet worden wat niet licht uitvoerbaar is.

Klarer dan door deze lezing van de conciliën kon ons de geschiedenis der ontwikkeling van de bisdommen van Noord-Amerika niet onder 't oog komen.

Uit een enkel bisdom Baltimore, in 1789 gegrond, hebben zich sedert dien tijd elf aartsbisdommen, negen en veertig bisdommen en zes apostolische vicariaten ontwikkeld. Korthed en klaarheid met praktischen zin: dat is de geest der groote reeks van besluiten waaruit de ontwikkeling der bisdommen is gevolgd.

Gaarne zouden wij langer bij de beschrijving van het uitte-kende werk stilstaan dan de ruimte van dit tijdschrift veroorloofd. Wij willen alleen nog onze voldoening er over uitdrukken dat de denkbelden over versiering der Kerken, over Kerkmuziek, en andere deelen der liturgie, dezelfde zijn als die welke in dit Tijdschrift altoos worden aanbevolen, en dat deze denkbelden (die in half Europa nog maar weinig ingang hebben gevonden) geheel overeenstemmen met die der in synode vergaderde fransche

bischoffen, wier decreten in het vroeger uitgegeven Deel dezer *Collectio* zijn verschenen.

Over de kerkmuziek wordt herhaaldelijk betuigd, dat zij vreemd moet blijven aan wereldsche en moderne melodiën, en dat in elk geval de zang hoofdzaak en grondslag moet zijn en blijven van alle overige muziek in de Kerk. Dat zelfs de gregoriaansche zang in de parochiale scholen moet worden onderwezen. (Zie bij voorbeeld bl. 614, a; 782, a; 614, b; 224, d, en eene menigte andere plaatsen). Verder vinden wij over de versiering der kerken, door beelden, schilderijen, muurschildering, enz. enz. geheel en al weder hetzelfde beginsel uitgesproken, als op de fransche Conciliën; de versierselen en schilderijen moeten getoetst worden aan den goeden smaak en het oordeel van mannen van kunde (ne offendantur oculi peritorum).

Tot grooten lof van het voor ons liggend werk dient nog bijzonder aangemerkt te worden, dat het verfierd is door eene reeks van nitmuntende registers van allerlei aard, wat van het boek de onmiddellijke practische waarde uiterst verhoogt, en den hoofduitgever Pater Schneemann alle eer doet.

Leuven.

Dr. P. A. Th.

DER KAISERDOM ZU SPEYER, mit besonderer Rücksicht, nahme auf die Geschichte der Bischöfe von Speyer, von Johannes Cardinal von Geissel, Erzbischof von Köln. Zweite vermehrte Auflage, herausgegeben von Carl Theodor Dumont, Dr der Theol. Domcapit. enz. zu Köln. Keulen, bij J. P. Bachem, 1876, XXVIII en 600 blz. Prijs f 5.25.

Dit uitstekend werk van den laatst overleden aartsbischof van Keulen is tevens een vierde deel van zijne volledige geschriften. Deze monographie verscheen 't eerst in 't jaar 1826 en 1827 en is nu door de kundige hand van den eerw. heer Dr Kessel te Aken verder afgewerkt en met vele noten voorzien. Dr Kessel heeft hierbij vooral gebruik gemaakt van den oogst welke ten bate der Spiersche bischopsgechiedenis de archieven van Baden in de laatste jaren opleverden. Daarom is deze tweede uitgave verreweg vollediger dan de eerste. Daarbij komt dan nog de aanhechting van kleine levensbeschrijvingen aller schrijvers die voor lang of kort aan de geschiedenis der Spiersche bischoppen en des doms hebben gewerkt. De beroemde Mone b. v., voormalige

profesor te Leuven, offchoon zijne bijdrage niet groot was, wordt hierbij in eene vrij uitvoerige biographie herdacht. Dan volgt nog eene Chronologische lijst der Spiersche bischoppen. Hoe vele bijzonderheden het werk oplevert, betreffende de geschiedenis der kerkelijke en huiselijke beschaving in de middel-eeuwen, behoeven wij nauwlijks te zeggen. Dit alles en daarenboven de vloeyende, poëtische stijl des schrijvers maakt het werk voor elken lezer buitengewoon aantrekkelijk. Voorwaar, het mag in geene historische boekerij ontbreken, en allermint in die gestichten waar men zich met de studie der kerkgeschiedenis bijzonder bezig houdt.

P. A. T.

SNUGGERE THEORISTEN ("deskundigen"). — In een weekblad, welks hooge toon gelijken tred houdt met zijne oppervlakkigheid, wordt sterk te velde getrokken tegen de richting, die op het gebied der bouwkunst door de Heeren Rijks-Adviseurs omhelsd is. De *Opmerker*, verschijnend onder redaktie van den arnhemschen Heer F. W. van Gendt, wraakt, in verschillende nummers, dat de Regering door hare adviseurs op eene verkeerde baan gebracht wordt. De Regeering moest wel de kunst voorftaan; maar alle richtingen gelijkelijk beschermen. Zij moest even gaarne en even liefdevol de vermenigvuldiging steunen van gebouwen als het Paleis van den Hoogen Raad te 's Gravenhage, even gaarne als zij de herstelling en volbouwing van het Munster te Roermond bevordert; zij moest de plannen voor de Leidsche Akademie van de Heeren Metzelaar en Gugel, beide, goedkeuren. Alle gebouwen vertegenwoordigen een richting; het onderscheid eener goede en slechte, raadzame en af te wijzen richting bestaat voor de Regeering niet. Wordt er voor het Rijksmuzeüm een plan aangeboden in de richting der Haarlemerpoort of van de Beurs op den Dam, — die richting is niet slechter dan de richting, volgens welke onze stadhuizen en poorten van 1600 gebouwd zijn. De vraag blijft maar over: of, volgens de richting der bouwmeesters van Hoogen Raad en Beurs, volgens de richting Rose of Zocher, een gebouw bestaanbaar is, — opdat dit gebouw der Regeering welgevallig zij. Aan te nemen, dat eene richting, en dus ook de werken, die zij voortbrengt, slecht zouden zijn, dit kan bij den rechtvaardigen *Opmerker* niet opkomen. Toch heeft hij wel eenig bezwaar tegen de richting, die

bij de Heeren Rijks-Adviseurs in een goed blaadtjen schijnt te staan: het is de oud-hollandsche richting van de XVIe Eeuw, de richting, die, bij de herinnering der konstruktieve eischen (o. a. ook door lucht en bodem voorgeschreven) van het naaste verleden, zich behaagt in de Renaissance-vormen, die de vergroving der XVIIe Eeuw nog niet hebben ondergaan. Deze richting, die zich zoo uitnemend leent tot het aanwenden van den echt-hollandschen baksteenbouw, die daken op de huizen zet en kelders onder de eerste verdiepingen steekt, gelijk het in ons waterland vereischt wordt, — deze richting, door de architecten Cuypers, Goschalk en van den Berg *in* de kommissie der Rijks-Adviseurs en met volle instemming hunner kollegaas voorgestaan, kan bij den *Opmerker* geen genade vinden. Nu eens fingeert hij, dat het element der Architecten te zwak vertegenwoordigd is in de kommissie, en geeft dus den schijn, dat de praktische kunstenaars aldaar door de leeken-oudheidkundigen overstemd worden, dán zijn de Heeren Architecten-zelfen van een verkeerden geest doortrokken. Het hoofdbezwaar is in déze schoonverschijnende stelling gelegen: dat de XVIe-eeuwsche hollandsche stijl daarom onbruikbaar is voor ons, wijl hij geen “kind is onze eeuw” en derhalve “onmogelijk onze denkbeelden kan uitdrukken”, onmogelijk “aan onze behoeften kan voldoen”.

Vraagt men echter aan den schrijver van het artikel: in welken stijl men dan ten jare 1876 bouwen moet, dan zal hij het antwoord schuldig blijven: want alle bekende en erkende bouwstijlen behooren tot eenig tijdperk, voorafgaande aan onze kritische eeuw, welke, uit hoofde juist van haar kritiesch karakter, geene zoo krachtige synthese als een bouwstijl is kan voortbrengen: de kracht, die wij in de kritiek steken is verbruikt, en kan niet meer tot scheppen dienen. Scheiden staat tegenover scheppen, dat niet slechts verbinden, maar ontwerpen is; dat wil zeggen: bewerkteugde geheelen voortbrengen, geheelen die geboren, niet gemaakt worden.

De Heer X, of welke schrandere bol anders het artikel geschreven mag hebben, kan even min als eenig ander binnen- of buitenlandsch architect van onze tijd meer een gebouw scheppen. Dat scheppen ging ook gedeeltelijk buiten den kunstenaar om, even als het spreken van een taal. De minst beschaafde spreekt zijn moedertaal, maar is zich onbewust van de harmoniën, dien

hij, sprekende, het leven geeft; hij teert op den algemeenen *fonds*. Zoo teerden ook op den algemeenen *fonds* de Grieken, de Romeinen, de Middeleeuwers, de Mediceërs en *tutti quanti*. Maar dat kan nu niet meer. Onze architecten hebben te veel erg gekregen. Zij kiezen de vormen. En nu zijn er toevallig geene andere vormen te kiezen dan die tot eenigen vroegeren stijl behooren. Dit maakt, dat niemand bouwen kan, of hij moet de oude tijd raadplegen; hij moet dáarbij te rade gaan en dáar zijn vormen aan ontleenen. Nu is het eenige onderscheid tusschen den Heer X, of wie het zijn mag, en de architecten uit de kommissie der Rijksadviseurs, dat de Heer X, en de zijnen de onderdeelen stuk voor stuk naar de oude modellen kopieeren, terwijl het stelsel der Rijksadviseurs meêbrengt meer aandacht aan de maslaas te geven, en bij voorkeur niet de geledingen der gebouwde harmoniën bij nieuwe bouwwerken aan te brengen (waarbij die geledingen of onderdeelen niet zelden alle betekenis en uitwerking verliezen), maar het karakter-zelf der groote eenheden, die in de gebouwen van eenigen stijl zich openbaren, in nieuwere bouwwerken over te brengen. Wanneer nu bewezen kan worden, dat eene harmonische verzameling van onderdeelen minder bruikbaar voor onze tijd is, dan de onderdeelen in een nieuw en niet zelden wanfmakelijk verband gebracht, dan had de Heer X, of die andere, zijn proces gewonnen: maar dat blijkt juist niet.

Als alles wat van vroeger tijd is, om deze reden-alleen reeds onbruikbaar is voor onzen tijdgenoot — dan zijn 's Heeren X-s (of diens anderen) onderdeelen even min bruikbaar als der Heeren Rijksadviseurs geheelen: maar wee dan den osfenribben met *champignon-ragoût*, den zalmen en tarbotten, den goeden matrassen en zachten hoofdkussens, den fraayen paarden, den weelderigen lusthoven en al wat verder in de XVIe Eeuw en nog heden van aangenaam gebruik geschat werd. Men ziet hieruit, dat de fraaye stelling omtrent de onbruikbaarheid van het oude niets waard is.

Het komt er maar op aan, dat men de oude vormen aan de nieuwere behoeften kunne evenredigen; en dat dit onmogelijk zoude zijn heeft de Heer X (of zijn vriend) vergeten aan te toonen.

A. TH.

HISTORISCHE TEN-TOON-STELLING VAN AMSTERDAM in 1876. — Ten geleide van mijn fransch artikel over deze belangrijke openbaring van Amsterdamsch leven en ter herinnering der vele voldoeningen, die zij den bewoners der Hoofdstad verstrekt heeft, verschijnt bij de laatste aflevering van dit Elfde Deel der *Warande* eene fotografie van de XVIIe-Eeuwsche kamer. De Heer P. Oosterhuis heeft er eer van. Het is aan hem niet te wijten, dat het fraaye blaauw der potten op den schoorsteen en der tegeltjens daaronder wit geworden is. Het licht is wel een groot kunstenaar, maar het heeft, als alle kunstenaars, zijn *parti-pris*. Dat dit licht wat heel erg uit de hoogte komt, ligt ook niet aan eene ontrouwe werking van 's Heeren Cuypers' tooverftokjen: ook de tooverkunst heeft hare grenzen. Wilde men de omringende zalen behouden, dan kon in dit vertrek het licht niet van ter zijde komen; trouwens men had in de kamers der XVIIe Eeuw wel de gewoonte de luiken der kruisramen (die de benedenhelft affloten) dicht te laten, en zoo viel op een morgen vóór den ontbijt het licht vrij hoog door de bovenhelft der vensters. De gebluschte kaarsen op de tafel getuigen dan ook wel, dat wij hier eene kamer in haar uchtendjak verrassen.

De kamer is wel Amsterdamsch. In den antieken zetel naast den haard heeft, zegt men, Willem de I^e eenmaal gezeten, ten huize van een der Heeren De Graeff. De drie wapenschilden in de schoorsteenfries zijn niet met helmen gedekt; kunnen dus een schepenbaar geslacht vertegenwoordigen, dat zich overleveringen omtrent adel, die ten loon van voorschotten verleend zou wezen, des noods ontzeggen kan. Boven den schoorsteen hangt eene schilderij: het kan even goed Lenaerdts Marius als Simon Bisshop zijn; Triglandus is het in geen geval. De foliant op de tafel — zou het een Rosweydeus wezen, of de Staten-Bijbel? — want een eigen vulgata hadden de Remonstrantsch-gezinden niet. In allen geval steekt het spinrokken van Tesfelschaâ boven de tafel uit. Indien dus op het lezenaartjen een quartijn van Cats ligt, hebben we deze bijzonderheid aan hare zuster Anna te danken — of — te wijten. "Den soeten Cats" was vooral geliefd bij oude vrijsters; en dit was Anna eer zij Van Wesel trouwde. Maken wij wéér een XVIIe-eeuwsche kamer, dan hangen wij er een cither aan den wand en leggen een liederboekjen op de tafel. De beroemde globes van Blaeu vallen buiten den rand

onzer fotografie; in de kamer zijn zij zeer op hun plaats: zij vertegenwoordigen, sprekend van die beroemde familie: wetenschap, regeerkunst, huislijke deugd, maatschappelijke verdraagzaamheid. Dat alles is in geene hollandsche stad mischien zóo thuis als in Amsterdam.

A. TH.

IM VORÜBERGEHN.

Sie hatten durchs kleine Dörfchen,
Am Kirchlein vorbei zu gehn,
Dort, wo nur wenige Häuser
Ringsum verstreuet stehn.

“Komm, gehn wir über den Kirchhof!”
Da liegt ein schönes Grab,
Es flattern viel bunte Kränze
Und die Brautkron’ vom Stein herab.

Die welken Blätter fallen
Und huschen über den Grund.
Wer liegt da unten begraben
In des Lebens Morgenstund?

Im Dörflein ist es so stille,
Und die Herbstluft weht so kalt,
Es raffelt der Wind durch die Kränze
Und durchs Flattergold mit Gewalt.

Sie standen sinnend, versunken
In stilles Träumen tief,
Von ihr, die unter der Erde
So sanft in Ewigkeit schlief;

Von der Unrast dieses Lebens,
Von der Ruh im sichern Port; —
Es fenkte sich dunkel der Abend,
Sie gingen schweigend fort.

LINA SCHNEIDER,

Vertaald naar
VIRGINIE LOVELING.

Librairie C.-L. van Laagenhuysen. Amsterdam, Cingel. N° 434.

BULLETIN PÉRIODIQUE DE LA "DIETSCHÉ WARANDE".

Tome XIe. (Nouvelle Série, T. I) — N° 3—6.

Les matières que nous avons traitées dans les quatre derniers numéros de notre revue peuvent se résumer ainsi :

Les N°s III et IV de l'étude biographique du rév. père Th. VAN HOOGSTRAATEN sur le célèbre Guillaume Bilderdijk.

Étude du même sur les frères Van Haren.

Un ami de Bilderdijk, par le même.

Les N°s II et III de l'étude du rév. père J. V. DE GROOT sur les poésies religieuses du grand Vondel.

Étude du rév. père H. J. ALLARD sur le poète populaire Adrien Poirters (1re partie).

Études généalogiques. Les Huygens. Les Du Jardins, par le même.

Étude du Directeur sur un drame de M. Douwes Dekker.

Journal d'un croisé du XIIIe siècle par M. J.-C.-A. HEZENMANS.

Le règne végétal, surtout dans la symbolique, la légende, la poésie, par M. A.-M. OOMEN.

Inventaire d'une vieille campagne, par M. J.-G. FREDERIKS.

Châteaux et Abbayes dans les environs de Bois-le-duc, communication de M. le Cte MAURIN NAHUY.

Poésies de Vondel et contre lui, par MM. A.-D. DE VRIES AZ. et J.-A. ALB. TH.

Histoire du Roman, N° IV (*fin*), par M. l'abbé W. WESSELS.

Quinten Metsijs, par JONAS VAN LANGENDAHL (de la main du Directeur).

La bibliothèque du martyr C. Musius, par le rév. Père A. VAN LOMMEL.

Bagatelles en poésie de ROMANUS VAN WESEL et de MARIE TESSELSCHADE.

Étude de M. l'abbé J. W. BROUWERS sur les "grands-hommes" du XVIe siècle.

Nouveaux détails sur Fréd. v. d. Kerkhove, par J.-A. A. Th.
 Un poème de Mlle Virginie Loveling, traduit par Mme
 LINA SCHNEIDER.

En outre quelques courtes notices sur de nouvelles publications
 et autres phénomènes plus ou moins bruyants.

Tâchons de faire tomber un rayon d'intérêt sur ce Bulletin,
 en y insérant une lettre publiée par nous dans le *Journal des*
Beaux-Arts de notre excellent ami, M. Adolphe Siret, sur
 l'Exposition historique d'Amsterdam.

“La capitale du royaume des Pays-Bas vient d'ouvrir une expo-
 sition d'un caractère tout-à-fait particulier. Amsterdam, la grande
 ville commerçante, dont le poète Thomas disait un jour :

“Sur les bords de l'Amstel s'élève une cité
 Le temple du commerce et de la liberté,
 Où d'un peuple opulent l'économie austère
 De l'or du monde entier semble dépositaire;

a voué, au mois d'octobre de l'an dernier, une heure de ses
 rares loisirs à l'étude d'une charte qui formulait son plus ancien
 privilège. Il y avait six cents ans que le comte de Hollande
 Florent V, de poétique mémoire, octroyait aux habitants d'Am-
 sterdam le libre passage dans ses domaines et la franchise de
 péage pour leurs biens et marchandises, en compensation de
 certains dégâts occasionnés par ses gens de guerre. C'est le plus
 ancien document où le nom d'Amsterdam se trouve inscrit, et
 par cette circonstance d'un côté, comme de l'autre par le carac-
 tère même de la pièce, le 27 octobre 1875 paraissait une date
 propre à célébrer par quelque solennité une existence de six
 siècles. Cependant, on n'a chômé cette fête que par la résolution
 qu'on organiserait un ensemble des monuments représentant les
 différentes phases de l'histoire d'Amsterdam de 1275 à 1875, en
 se permettant même de confier au public les projets qu'on avait
 formés pour l'avenir de la ville.

“On a compris qu'une analyse des sphères d'action de notre
 cité devait servir de base à l'entreprise. C'est ainsi qu'on en est
 venu à établir onze catégories, dans lesquelles devaient trouver
 place les documents, les objets d'art, les souvenirs plastiques
 qui formeraient la série de tableaux et de trophées racontant les
 aventures de la ville et de sa bourgeoisie. Ces catégories se rap-

porteraient à la *Topographie*, à l'*Administration*, aux *Institutions judiciaires* et *militaires*, au *Culte*, à la *Charité*, aux *Sciences*, au *Commerce*, à l'*Art*, aux *Mœurs et Coutumes* et enfin aux *Evénements remarquables* ne se rattachant pas directement aux autres catégories.

Le bourgmestre nomma un comité organisateur, qui se divisa en autant de sections qu'il y avait de catégories. On forma une liste des personnes, familles, collèges qu'on savait ou soupçonnait en possession d'objets propres à figurer dans l'exposition qu'on avait en vue. On fit un appel au sentiment patriotique et scientifique de ces heureux dépositaires et on recueillit une collection très-importante d'éléments historiques. La régence de la ville mit à la disposition du comité les salles de l'ancienne Académie des Beaux-Arts et bientôt la baguette magique de M. l'architecte Cuypers fit surgir du chaos rassemblé de toutes parts une création resplendissant de lumières intellectuelles et de couleurs pittoresques.

La première salle a les murs recouverts des plans à vol-d'oiseau de la ville aux différentes époques de son existence. Dans le nombre se distingue une vue charmante de la ville du temps de Charles-Quint; tous les bâtiments, grands et petits, y sont peints avec une finesse surprenante, les bateaux et vaisseaux sont amarrés ou nagent dans l'Y et sur l'Amstel. L'échevin Cornelis Teunissen (Corneille, fils d'Antoine) a peint ce tableau vers 1536.

Dans une longue galerie on trouve, entre autres, les façades de toutes les maisons des principaux quais qui s'étendent du golfe à la rivière, dessinées vers la moitié du XVIIIe siècle.

Une autre salle, dont les murs sont doublés de carreaux de vitres de 4 mètres carrés, expose une foule de dessins et d'estampes, où la physionomie de la ville et l'intérieur des bâtiments sont rendus avec une vérité complète et souvent avec un talent tel qu'on reconnaît aux Beerstraten, Berckheyden, Hobbema, Van der Ulft, Van der Heyden, Ruysdael, Pronk, Roghman, Cats et d'autres dont on aime à faire la connaissance à cette occasion. Les vitrines de cette salle renferment une série de statuettes en bronze du temps des comtes de Bourgogne, qui ont décoré l'ancienne maison-de-ville. Ces comtes et comtesses anticipent pour le jet des draperies sur le style d'Albert Durer

et sont en tout point de véritables chefs-d'œuvre, comme expression, comme agencement et comme exécution. Différents objets rappellent, dans la même vitrine, les fonctions des membres de la magistrature, dont une 3e salle donne les très-remarquables portraits. C'est surtout ici que se déploie dans toute son énergie et dans toute sa superbe cette fameuse aristocratie d'Amsterdam qui au XVIIe siècle contrebalançait le pouvoir du Stathouder, dominait la politique de tout le pays et, partant, avait la plus grande influence sur les affaires de l'Europe en général. Au milieu de ces fortes têtes, au milieu des membres de leur famille, peints par les pinceaux des Van der Helst, des Backer, des Mierevelt, des Maes, des Sandrart, des Sandvoort etc., l'on remarque l'œil scrutateur et la lèvre audacieuse du dernier bourgmestre catholique, de ce Joost Buyck, lequel en 1578, dût céder l'hôtel-de-ville au pouvoir révolutionnaire, qui emportait Amsterdam comme une proie depuis longtemps dévorée des yeux. Elle était la dernière des villes de la Hollande qui embrassa le parti du prince d'Orange, et c'est de la race nouvelle, supplantant les anciens régents, que surgirent les fameux magistrats du XVIIe siècle. Dans le voisinage du redoutable bourgmestre (qui fut conduit, avec ses collègues et toute une phalange d'ecclésiastiques à bord d'un navire sans gouvernail) l'on remarque Laurent Reael, une des incarnations du principe de la Réforme, et dans la même salle on admire le portrait en pied du fils de ce dernier, chef-d'œuvre de ce Thomas de Keyser, qui fait l'extase de M. Burger. Ce Laurent Reael, fils, est le type d'un Amsterdamois de 1630 : viril, entreprenant, caractère noble, négociant et navigateur, mathématicien et poète, gouverneur des Indes Orientales, disgracié, stoïque comme un Romain. Il était l'ami et le compagnon d'études, même à un âge assez avancé, de nos Hooft et nos Vondel dans leurs agréables réunions au logis des demoiselles Anna et Tesselschade Visscher, la gloire de leur époque.

La salle des poètes et celle des amiraux empiètent un peu sur la salle centrale, et c'est ainsi qu'il se fait que les portraits de Vondel et ceux de l'amiral De Ruyter se rapprochent. Je les rapproche également dans cette notice, parce qu'ils représentent avec une évidence frappante le caractère de la vie publique d'Amsterdam au XVIIe siècle : Vondel, qui *chanta* tous les faits mémorables et toutes les illustrations de l'époque, qui se fit

l'interprète des aspirations libérales du parti de Grotius et plus tard, en fervent catholique, le chantre du miracle d'Amsterdam, sans abdiquer son rôle d'historiographe en poésie lyrique des faits d'armes de Michel de Ruyter, le fidèle chef d'escadre et délégué de notre amirauté; et De Ruyter, exécutant avec une bravoure et une tactique marine sans pareille les ordres des États-Généraux, à la barbe quelquefois du parti stathoudérien; qui, citoyen honoraire d'Amsterdam, mourut, en grand chrétien, dans la Méditerranée par suite de ses blessures et dont le corps, quand on le transporta en Hollande, fut salué, par ordre de son ennemi, Louis XIV, de tous les ports français qu'on côtoyait.

Nous sommes dans la salle carrée. Le centre est occupé par les monuments du miracle, dont je parlais tout-à-l'heure. Le prêtre qui a eu une grande influence sur le retour de notre plus grand poète à la religion de ses pères, Léonard Marius, l'ami et, en mainte occasion, le conseiller des bourgmestres, a écrit un petit livre intitulé: "De la gloire et de la prospérité d'Amsterdam et des mémorables merveilles qui s'y sont opérées." Dans ce bouquin il donne la narration d'un miracle qui eut lieu en 1345, et dont le détail principal est la conservation d'une sainte hostie au milieu des flammes. De ce miracle il date le premier élan que la ville a pris et il faut convenir que matériellement aussi la ville a beaucoup profité des pèlerins qui accouraient en grand nombre pour vénérer le Saint-Sacrement.

Cette page de l'histoire d'Amsterdam est représentée ici d'abord par un coffre en bois, où la sainte Hostie a été gardée après qu'on l'eut retirée du feu; ce coffre ainsi que huit dessins à la détrempe exécutés sur toile et représentant différentes scènes de l'histoire du miracle, appartiennent à des corporations protestantes. On trouve encore à l'exposition quatre coussins brodés auxquels se rattache le souvenir du Roi des Romains, Maximilien, qui avait fait vœu d'aller vénérer à Amsterdam l'Hostie miraculeuse, s'il guérissait d'une forte maladie; deux grandes bannières en soie rouge, ornées de peintures dont, au moyen-âge, on se servait dans les processions à l'honneur du Saint Sacrement. Pour rétablir l'équilibre, non loin de ces souvenirs des temps catholiques et d'autres objets appartenant au culte catholique, s'étalent de très-précieux vases et vêtements sacerdotaux qui proviennent des synagogues d'Amsterdam. Dans le nombre se trouve un plat

en argent repoussé doré, attribué à Adam van Vianen et ayant, dit-on, une valeur de plus de 50,000 fl.

Une des salles est spécialement consacrée aux tableaux etc. de la Bourse d'Amsterdam, à l'histoire du fameux John Law, à celle des corporations de métiers, etc. et en même temps au théâtre. On y voit des maquettes de notre grand théâtre national et une copie des principaux décors exécutés par les meilleurs maîtres. Il y a la salle ou le compartiment de la guerre et de la charité, pompeusement orné de ces magnifiques tableaux dits: "Schutters-en Regentenstukken"; comme qui dirait: tableaux de famille, représentant en grandeur naturelle soit des compagnies d'arbalétriers au repos ou dans leurs exercices, soit des régents d'hospice, à la manière des "Staalmeesters".

Ajoutez à cela que dans plusieurs salles les murs sont recouverts de haut en bas des plus rares dessins et estampes, donnant en effigie une histoire complète de la ville. De distance en distance on a accroché ou adossé aux murs de vieilles enseignes et toutes sortes d'objets en bois peints, par lesquels on avait l'habitude d'annoncer sa profession aux passants; on y voit des bas-reliefs qui ont figuré dans les vieilles façades, des costumes, instruments de musique, voitures, modèles de vaisseaux et, dans deux vitrines, les habits avec lesquels nos plus célèbres acteurs et actrices ont joué les grands rôles de la tragédie française et du drame allemand, traduits dans le temps en assez mauvais néerlandais.

Un des objets qui caractérise spécialement la bourgeoisie d'Amsterdam c'est un orphelin de l'hospice public, très bien peint en grandeur naturelle sur une planche échancrée; cet orphelin tient dans la main un martinet réel, avec chandelle, qui servait de flambeau aux régents-trésoriers, quand, munis de leurs trois clefs, ils visitaient leur coffre-fort. Il va sans dire qu'à cet acte mystérieux un garçon porte-bougie vivant ne pouvait assister et que les nobles seigneurs cependant ne pouvaient pas tenir eux-mêmes la chandelle.

Les mœurs et coutumes sont représentées avec bonheur dans les différents appartements qu'on a arrangés dans une large enceinte dans le style de 1600 à 1750: il y a une cuisine de 1650, une chambre à coucher et un salon de la même date et puis encore un salon du XVIIIe siècle. En outre on trouve ici deux

maisons entières en miniature, l'une datant de 1676, l'autre de 1720. Tout y est: la famille, les meubles, les ustensiles, les combustibles; le linge ne fait pas défaut dans les armoires, les livres de deux centimètres sont présents dans la bibliothèque.

Ajoutez à tout cela que force armoiries font foi, sinon de la noblesse, au moins du caractère patricien de l'ancienne bourgeoisie d'Amsterdam; que presque tous les hommes et femmes, qui se sont fait un nom dans l'histoire de la ville, y sont représentés par leurs portraits et qu'on reconnaît, avec étonnement, que la littérature et la peinture néerlandaises des XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles étaient à peu près concentrées dans les remparts de notre illustre métropole.

Je termine ce rapide compte-rendu en faisant hommage à qui de droit de cette exhibition sans égale. Nous la devons surtout aux messieurs que nous allons nommer: M. Gérard Heineken qui le premier a suscité l'idée d'une exposition, au bourgmestre, l'honorable M. den Tex, qui aussitôt a patronné l'entreprise, à l'incessante activité de MM. P. A. Brugmans et J. C. de Marez Oyens qui ont exécuté le programme projeté par ce dernier, sous la présidence de M. J.-B. Ploos van Amstel; à MM. Witkamp et D. C. Meyer qui ont dressé le catalogue systématique, à M. Cuypers qui a classé et groupé les objets.

L'auteur de cet article a eu l'honneur d'être l'organe du comité lorsqu'il a rendu compte de ses intentions et que, dans un manifeste répandu par milliers d'exemplaires dans les différentes classes de la population, il a également fait valoir les droits d'Amsterdam au rang que lui assigne la présente exhibition de ses titres.

Les étrangers qui désirent faire une connaissance plus que superficielle de la Venise du Nord, ne doivent pas négliger cette occasion unique.

Un "Guide" en langue française se vend à l'entrée.

JOS.-A. ALBERDINGK THIJM.

25 Août, 1876.

Au *Journal de Bruxelles*.

Anvers, 31 Août 1876.

Monsieur le rédacteur en chef,

Je ne veux pas quitter votre beau pays, avant d'avoir rempli un double devoir.

Mon compatriote, l'honorable M. de Jonge van Ellemeet, a contracté l'habitude de prendre la parole au nom des gens de lettres hollandais, dès qu'il s'agit, aux congrès, de dire combien nous sommes heureux d'arriver et combien nous regrettons de partir. Pour ma part, j'abandonne volontiers cette charge d'agrément à notre aimable amphitryon de Middelbourg; mais il n'est peut-être pas superflu de dire que les littérateurs hollandais proprement dits sont tout aussi reconnaissants que notre brave Zélandais de l'accueil que la ville de Bruxelles leur a fait, et que, d'un autre côté, chacun de nous laisse à M. de Jonge la responsabilité des déclamations d'usage contre la soldatesque du Duc d'Albe.

Du reste, abstraction faite de ces récriminations surannées, auxquelles nous sommes habitués et qui faisaient dire à feu le chanoine David, en parlant de Snellaert et de Van Duyse: "het zijn nochtans goede jongens", — abstraction faite de ces petites injustices et de ces petites inconvenances, je dois vous dire, Monsieur, que l'attitude des libéraux au dernier Congrès n'a nullement justifié les sinistres prévisions de ceux qui ont attribué à notre réunion des dispositions hostiles vis-à-vis du parti auquel j'ai l'honneur d'appartenir. Bien au contraire à la séance de Mercredi, quand un orateur de Louvain, jeune homme de distinction, mais qui malheureusement s'est laissé entraîner par les faux brillants du libéralisme, a osé dire que le clergé belge n'avait jamais fait preuve de patriotisme, toute l'assemblée a unanimement protesté contre cette injure. Il n'y pas eu au Congrès de démonstration moins équivoque, voire tumultueuse, que celle-là: tellement grande était l'indignation qui animait tous les auditeurs, le président y compris.

Je regrette vivement qu'à l'occasion de notre réunion patriotique et scientifique, quelques organes de la presse, mal informés, soient tombés en de déplorables erreurs.

Je ne relève que celle-ci. Le *Journal de Bruxelles*, en me donnant des éloges dont je lui sais bon gré comme une preuve de son estime, qualifie mon adversaire (qui n'en est pas moins un de mes amis les plus honorables), le docteur L. R. Beynen de La Haye, comme un "libre penseur acharné": le *Précurseur*, sans doute avec d'autres intentions, l'appelle un "libéral ardent". Les deux feuilles de cette manière feraient à mon noble ami une réputation qu'il ne mérite à aucun titre. M. Beynen, savant distingué, qui a vu l'Italie et la Grèce et qui est rempli d'un respect sympathique pour nos antiquités chrétiennes, qui a fouillé avec amour les profondeurs de l'art des Fra Angelico et des Raphaël, et qui, d'un autre côté, par la pureté de son cœur et l'élévation de ses sentiments, est conduit à applaudir Savonarola dans ses déchaînements contre la brillante dissolution des mœurs de son temps et de sa ville, — M. Beynen est un pieux Chrétien, quoique n'ayant pas reçu la grâce de rentrer dans le giron de la Sainte Église apostolique et romaine. Comme homme politique il n'est rien moins que radical.

Veuillez accorder une place à cette rectification dans votre estimable journal. Agréez, Monsieur, l'expression de ma considération très distinguée.

J. A. ALBERDINGK THIJM.

Au lieu d'insérer cette modeste réclamation dans ses colonnes, le *Journal de Bruxelles* écrit ce qui suit :

„M. Alberdijnck-Thijm, d'Amsterdam, nous adresse d'Anvers une longue lettre dont nous sommes obligés, à notre grand regret, de refuser l'insertion à notre éminent correspondant.

„Si nous avions donné à M. Alberdijnck-Thijm le moindre prétexte à réplique, nous ne lui aurions certes pas marchandé le droit de réponse; mais nous ne pouvons admettre à aucun titre que M. Alberdijnck-Thijm vienne répondre dans nos colonnes au nom d'un "noble et pieux ami" qui est en somme un gueux de la plus belle eau.

„M. Alberdijnck-Thijm connaît trop bien les usages de la presse pour ne pas comprendre qu'il nous est absolument impossible d'accueillir les réclamations qu'il formule contre notre attitude vis-à-vis du Congrès néerlandais. Libre à M. Alberdijnck-Thijm de se complaire en société des enfarineurs que nous avons vus à l'œuvre ces jours derniers; mais il doit nous être permis aussi de ne pas partager son opinion si favorable au sujet de personnes qui font à nos convictions une guerre acharnée.

„Nous disons à notre honorable correspondant qu'il forme une exception dans les rangs de notre parti. La plupart des journaux catholiques de la Hollande et les principales feuilles flamandes de notre pays ont unanimement conseillé aux catholiques de s'abstenir des délibérations du Congrès et cet avis, n'en déplaît à M. Alberdijnck-Thijm, a été suivi ponctuellement. Dès lors, malgré la profonde estime que nous inspirent le caractère et le talent du vaillant directeur du *Tijd*, nous devons rester fidèles à la conduite que nous avons tenue à l'égard du Congrès précité.

„Un mot encore. M. Alberdijnck-Thijm estime que nous avons versé dans de "déplorables erreurs" en donnant au Congrès une signification politique. Nous étions, dit-il, mal renseignés. Nous en sommes bien fâchés pour notre honorable correspondant, mais il n'y a ici qu'une seule personne mal renseignée, et c'est... M. Alberdijnck-Thijm.

„Lors de la dernière séance générale du Congrès, il a été prononcé par le Dr Van Vloten un discours qui était l'apologie la plus complète de la gueuserie et de ses exploits. De ce discours M. Alberdijnck-Thijm n'a rien, absolument rien entendu, pour le motif bien simple qu'il est sorti de la salle au moment où le Dr Van Vloten commençait sa philippique. Nous dirons même que cette sortie a été fort remarquée."

Je tiens à cœur de faire dans ma Revue acte de présence comme membre du Congrès de Bruxelles; c'est pourquoi je dépose cette petite correspondance dans mon "Bulletin". Je saisis cette occasion pour déclarer une fois de plus ce qui du reste, en Hollande, est depuis longtemps avéré, que je ne suis nullement "directeur du *Tijd*"; que je ne fais pas même partie de la rédaction et que je n'y ai jamais été attaché. Les journaux étrangers me font en cela trop d'honneur, et, d'un autre côté, me chargent d'une responsabilité que je récusé. Je dois ajouter à cette observation, que pour ce qui est de mon absence, quand M.

van Vloten a lu son discours sur les années 1576 et 1876, je conviens volontiers que je me suis retiré à dessein. Au Congrès d'Anvers mon illustre ami le docteur Schaepman et moi nous avions déjà combattu les appréciations bien connues de M. van Vloten. Au Congrès de Bruxelles je venais de traiter la question de la soi-disant liberté, que la révolution du XVIe siècle nous aurait procurée, et je m'étais étendu sur les pactes des premières années du dernier quart de ce triste siècle autant que je le croyais nécessaire pour justifier la profession de foi nationale en histoire et en politique des catholiques néerlandais. Je pouvais prévoir que M. Van Vloten (qui du reste ne s'arrogeait nullement la qualité d'interprète des bases de notre Congrès et qui n'est pas habitué à des auditoires parfaitement sympathiques) tomberait dans les mêmes erreurs, que j'avais signalées et que je regrettais dans le discours de M. Beynen. M. van Vloten *lisait* une pièce préparée d'avance, et ne trouverait pas l'occasion de tenir compte de mes arguments. Cependant le bon goût me défendait de protester de nouveau. C'était superflu. Et comme cependant je ne pouvais pas permettre qu'en ma présence l'opinion traditionnelle de mes compatriotes protestants fut de nouveau développé avec l'emphase qui, en cette matière, leur tient lieu d'une délibération mûre et d'une conclusion saine et équitable, — j'ai préféré me retirer. Tolérer dans une assemblée délibérative qu'on développe impunément des hérésies historiques et qu'on prononce des arrêts injustes, — serait d'une grande faiblesse, et cependant, à la dernière séance du Congrès, il était difficile d'opposer les mêmes arguments aux mêmes agressions, à moins qu'on eût voulu passer pour un descendant du chevalier de la Manche. L'abstention toutefois m'a coûté; on me croira sur parole.

J. A. A. TH.

12 Sept. -76.

